

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LIV

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејчровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

БЕОГРАД
2007

Секретар часописа
др Слободан Реметић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:

Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.rs
www.chigoja.co.rs

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник — Recueil de dialectologie serbe / главни уредник Александар Младеновић. — 1905, књ. 1–. — Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 — (Београд : Чигоја). — 24 cm.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Монографије, расправе и чланци	
Рада Стијовић: Говор Горњих Васојевића	1–323
Милан Драгичевић: О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)	323–401
Властимир Јовановић: Додатак Речнику села Каменице код Ниша	403–520
Недељко Богдановић: Змијски речник југоисточне Србије . .	521–547
Радмила Жугић: Генитивне предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике у говору јабланичког краја с предлозима: ОКО, ПОРЕД / СПОРЕД, ПОЗА, ВИШЕ / ПОВИШЕ / ИЗВИШЕ, ВРЗ	549–568
Прикази и критике	
Ана Савић-Грујић: Дијалектолошка истраживања II	569–573

Рада Стијовић
ГОВОР ГОРЊИХ ВАСОЈЕВИЋА

САДРЖАЈ

I. УВОД	9
II. ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	21
A. АКЦЕНТУАЦИЈА	21
ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА	21
ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ	30
B. ВОКАЛИЗАМ	32
РЕФЛЕКС ПОЛУГЛАСНИКА	33
О РЕФЛЕКСУ ЈАТА	44
Дуго јат	44
Кратко јат	46
Рефлекс секундарног јата	50
ВОКАЛНО Р	51
САМОГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ	54
ЕЛИЗИЈА САМОГЛАСНИКА	60
РЕДУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА	60
Афереза	60
Синкопа	61
Апокопа	62
СУПСТИТУЦИЈА САМОГЛАСНИКА	63
B. КОНСОНАНТИЗАМ	66
СОНАНТ <i>В</i>	68
СОНАНТ <i>Ј</i>	73
СОНАНТИ <i>Л</i> И <i>Љ</i>	80
СУГЛАСНИК <i>Ф</i>	82
СУГЛАСНИК <i>Х</i>	85
СУГЛАСНИЦИ <i>Ћ</i> И <i>Ђ</i>	88
СУГЛАСНИК <i>Ц</i>	90
СУГЛАСНИК <i>Ѕ</i>	91
СУГЛАСНИЦИ <i>Ѓ</i> И <i>Џ</i>	92
ЈОТОВАЊЕ	94
СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ	98
Сугласничке групе на почетку речи	99
Сугласничке групе у средини речи	105
Сугласничке групе на крају речи	113
Фонетске промене у сандхију и додиру морфема	114

Још неке појаве асимилације, дисимилације и дистрибуције консонаната	116
Десоноризација опструената на крају речи	118
Редукција експлозивних дентала	119
О елизији неких сугласника	121
Уметање сугласника	122
Редупликација и метатеза	123
Елементи црквенословенског консонантизма	124
III. ОБЛИЦИ	125
A. ИМЕНИЦЕ	125
ИМЕНИЦЕ МУШКОГА РОДА	125
Једнина	125
Множина	128
О морфолошким особеностима неких именица мушкога рода	131
Напомене о роду неких именица	134
ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГА РОДА	135
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА –А	138
Једнина	138
Множина	139
ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА СУГЛАСНИК	141
Појединачне именице и групе именица	142
B. ЗАМЕНИЦЕ	144
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	144
Личне заменице	144
Остале именичке заменице	147
ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ	149
Присвојне заменице	149
Показне заменице	151
Неодређене заменице	152
Опште заменице	154
V. ПРИДЕВИ	155
Придевски вид	155
О појединачним падежним наставцима	157
О односу „тврдиh“ и „меких“ основа	159
Поређење придева	160
Присвојни придеви	161
Појединачне напомене о придевима	163
Г. БРОЈЕВИ	165
Д. ГЛАГОЛИ	168
ПРЕЗЕНТ	169
ИМПЕРАТИВ	172
ИМПЕРФЕКАТ	174
АОРИСТ	177
ПЕРФЕКАТ	181
ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ	181
ФУТУР I	182
ФУТУР II	183
ПОТЕНЦИЈАЛ	183
ИНФИНИТИВ	184

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ	187
Глаголски придев радни	187
Глаголски придев трпни	188
ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ	189
Глаголски прилог садашњи	189
Глаголски прилог прошли	189
НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА	190
Глаголи I врсте	190
Глаголи II врсте	197
Глаголи III врсте	198
Глаголи IV врсте	199
Глаголи V врсте	201
Глаголи VI и VII врсте	202
ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ	203
Ђ. ПРИЛОЗИ	203
ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ	205
Прилози за место	205
Прилози за правац	206
Прилози за пут и простирање	207
Прилози за полазно место кретања, потицања или порекла	207
Прилози за правац долажења	208
Прилози за означавање крајње тачке кретања	208
Прилози за количину	209
Прилози за начин	209
Прилози за време	210
ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН ПАРТИЦИПСКОГ ПОРЕКЛА	211
ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И ПРИЛОШКИ ИЗРАЗИ	212
Прилози за време	212
Прилози за место и правац	216
Прилози за количину	217
Прилози за начин	218
Прилози синтагматско-фразеолошког типа	221
Мултипликативни прилошки изрази	221
Е. ПРЕДЛОЗИ	222
Ж. ВЕЗНИЦИ	235
З. УЗВИЦИ	239
И. РЕЧЦЕ	243
IV. ЗАКЉУЧЦИ	245
ТЕКСТОВИ	259
РЕЗЮМЕ	295
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА	305
Карте	313

Ова књига представља прерађену верзију докторске дисертације, одбрањене 8. децембра 2003. године на Филозофском факултету у Новом Саду, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Мато Пижурница и академик Академије наука и умјетности Републике Српске проф. др Слободан Реметић. Захваљујем свим члановима комисије на сугестијама и мишљењима, а посебно свом ментору професору Петровићу за помоћ у току израде рада, као и за читање коначне верзије рукописа пре изласка из штампе.

Захвалност дугујем и професору Павлу Ивићу, који је тему одабрао и указао ми поверење предложивши да опишем сложени говор Васојевића, често ме подстичући и охрабрујући да предложени посао започнем.

Посебну захвалност дугујем свом супругу и колеги Светозару Стијовићу, Васојевићу од кога је моје интересовање за Васојевиће и почело. Сваки слободан тренутак проведен са њим у његовом завичају користила сам за сакупљања лексичког блага овога краја, које се полако сабира у велики Речник говора Васојевића. Богата грађа за речник пружала је и обиље материјала за опис овога говора. Стога сам, на предлог професора Ивића и на подстицај свога супруга, приступила раду на овој књизи. Они, нажалост, нису дочекали да започети посао довршим.

Свесрдну помоћ око довршетка сакупљања грађе пружили су ми пријатељи, кумови и рођаци Васојевићи: Ната и Драган Микетић, професори из Пећи, Стака Стијовић, економиста из Дечана, Милорад Вукић, професор из Андријевице, проф. др Драгомир Кићовић из Берана, Момчило Лабовић, официр из Београда, Милован Зечевић, професор из Београда.

Изузетну помоћ око прикупљања грађе и контакта са информаторима пружило ми је Божидар Зоњић, професор из Андријевице, одличан познавалац језика уопште, а посебно говора овога краја, који, нажалост, такође није више међу нама.

Драгомиру и Душану Кићовићу дугујем захвалност за помоћ око израде књиге.

У веома лепом сећању остали су ми сусрети са информаторима. Њихова љубазност, гостољубивост, предусретљивост, отвореност за разговоре, разумевање за посао који радим омогућили су ми да са лакоћом дођем до потребних информација. Желим и овом приликом да им одам захвалност за време које су ми посветили и за пажњу са којом су ме дочекивали и испраћали. У немогућности да свима појединачно захвалим, поменућу овде само оне са којима сам у разговору

провела највише времена: Томо и Ракита Стијовић и Станка Стијовић из Сућеске, Драгиња Фолић са Сеоца, Зора Бакић, Велимир Бакић и Венера Бакић из Забрђа, Стамена Бојовић из Бојовића, Даница и Љубица Рачић и Вукосава Асановић из Врањештице, Драгица Симова Гарчевић из Машнице, Томица и Пољка Кићовић из Слатине, Станка Јоксимовић и Даница Лабовић из Бара Краљских, Коса и Даница Кнежевић из Велике, Анђа Бракочевић из Шекулара, Јела Савић из Пепића, Љубица Делетић из Грачанице, Росанда Јукић и Мара Вулић из Божића, Милена и Вукић Савовић из Кути, Светислав Рмуш из Трепче, Златија Милошевић из Лијеве Ријеке, Наталија Лашић из Опасанице и Милосав Саичић из Виницке.

I

УВОД

1. Васојевићи су племе и област на североистоку данашње Црне Горе. Заузимају простор од око 2000 km² и административно су подељени у шест општина: Андријевицу, Беране, Плав, Бијело Поље, Колашин и Подгорицу. Географски, а од средине XIX века и политички, Васојевићи се деле на Горње (са средиштем у Андријевици) и Доње (са средиштем у Беранама) Васојевиће. У Горњим Васојевићима се разликују два дела — Лијева Ријека (од Вјетерника до Трешњевица) и Горња нахија (андријевички крај с Полимљем¹ и реком Злоречицом). Административно у Горње Васојевиће, од половине XIX века, спадају и насеља мешовитог порекла — Велика и Шекулар. Доњи Васојевићи такође имају села са не-васојевићким становништвом, као што су, нпр., Горња села.

Територија Васојевића географски припада области црногорских Брда и, већим делом, горњем сливу Лима. Насеља племена протежу се од Вјетерника (планине према Братоножићима) на југозападу до Бихора (предела према Бијелом Пољу) на северу и од Матешева на западу (на Тари) до Новшића близу Плава и Чакора на истоку.

Васојевићи се с јужне стране граниче с Кучима и Братоножићима. Граница у том делу иде од Комова Маргаритском ријеком, огранцима Ћуре, Козеља и Црне планине, потом се изнад Опасанице и Доње Веруше пружа до Јаблана, па огранцима Вјетерника до изнад Лутова. Западном и северозападном страном Васојевићи се граниче са Ровцима и Морачом с Колашином. Од Роваца их раздвајају брда Јаворова глава, Суводо и Висока глава. Граница с Морачом иде брдима и косама до испод Требешнице. Иза места Тузи излази на Ланиште, затим Таром иде према Матешеву. Испод Црног вала територија Васојевића прелази на другу страну реке Таре, да би се нешто ниже вратила на њену десну страну. Граница се одатле пење на Стражарицу изнад Планинице, излази на планину Кључ, а затим

---

¹ Полимљем Васојевићи називају долину уз Лим дугу петнаестак километара, која се протеже од Сућеске до Пепића на левој страни, и Горње Ржанице и Велике на десној страни ове реке. У њој се налази пет повећих села — Грачаница и Машница, на десној обали Лима, а Луге, Улотина и Мурино, на левој обали.

иде до Бјеласице и планине Шишке. Са Бјеласице скреће према североистоку, спушта се до Лима и код Биоче скреће на исток и реком Љешницом иде до врха планине Турјак. Од Турјака полази источна граница Васојевића, коју чине падине планина Цмиљевице, Мургаша и Глођије. Алајковим брдом, источним падинама Ваганице и Чакора иде до Ђевојачког крша, а одатле косама Шабове главе и Шумарица до села Новшића у близини Плава. Код Новшића пресеца Лим, иде изнад села Брезоевице и пење се до Виситора, одакле даље планинским гребенима продужава до границе с Албанијом, дугом око 20 km, и долази до врха Мојана, скрећући према Кому, где се додирује са територијом Куча.

Крајње тачке свог племенског простора Васојевићи често означавају римовано и у стиху: „Од Ножице (село у Лијевој Ријеци) до Љешнице (река испод Берана)“ или „Од Јаблана (насеље испод Вјетерника) до Тифрана (клисура северно од Берана)“.

Гранична линија између Горњих и Доњих Васојевића иде од Шишког језера испод Горњих селâ планинама до Црне главе, па преко Тусте и Јеловице избија на Турију. Између селâ Виночке и Трепче пружа се водотоком Студенца до Лима, пролази поред Ријеке Марсенића, која остаје у Горњим Васојевићима, и пење се на главицу Ржану. Даље гранична линија раздваја село Ровца настањено Шекуларцима (у Доњим Васојевићима) од Шекулара и иде све до Чакора.

Лијевā Ријека, која се сматра матицом племена, налази се испод врхова и огранака Кома и има два дела — један у сливу Мораче, који представља старо племенско седиште и пружа се, правцем северозапад — југоисток, од брда Ивовика и Рашкова Гувна до Јаблана под Вјетерником, и други у сливу Таре, који су Васојевићи населили спуштајући се долином ове реке према Колашину (око средине XVIII века, до када су Љеворечани овде имали стаје за стоку, ливаде и пасишта).²

До средине XIX века Горњим Васојевићима сматрала се само Лијева Ријека, једина слободна васојевићка територија, а Доњим обе нахије, тј. Васојевићи око Лима иза Комова, који су били „платежни Турцима“ (Вешовић Вас. 18). После успостављања црногорско–турске границе 1859. године „црногорски Васојевићи“ обухватају данашњу Лијеву Ријеку и Горњу нахију и припадају Црној Гори, а „турски Васојевићи“ обухватају Доњу нахију и припадају Турској све до 1912, када су ослобођени и припојени такође Црној Гори (Дашић Вас. II 9).

Тридесетих година прошлога века Лијева Ријека је, према бележењу Радослава Јагоша Вешовића, имала тридесетак села и заселака са 430 кућа. Данас је она у великој мери расељена — у неким селима стално живи само по једна кућа (нпр. у Тузима, Увачу, Пајковом Фиру). Становништво у великом броју живи у Подгорици, али и у другим крајевима, углавном Црне Горе и Србије. Лепа и здрава природа привукла је у овај крај људе са разних страна да овде праве викендице (само у Веруши има преко сто викендица, а и децје одмаралиште), тако да лети све оживи.

² Вешовић Вас. 17–21 и 126; Дашић Вас. I 21–22; Кићовић Вас.

У сливу Мораче налазе се села: Лопате, Ками (са засеоцима Кркор и Мочи-ла), Грби Дб, Ножница, Душке, Љеваја (са засеоком Ђединице), Птич, Слацко (кога чине Слацко Веље, Слацко Мило, Ширалија и Криви Дб), Тузи (са засеоком Требешница), Ступови и централни део ове територије под истоименим називом Лијева Ријека, у којој је и црква из XVIII века, по којој се некада овај крај називао Код Цркве (Вешовић Вас. 53).

У сливу Таре се налазе села: Веруша, Ђн Грњанчића, У(в)ач, Пајков Фир, Зауглина, Матешево са засеоцима Журен Поток, Пешина Лука, Црни Ваљ, Планиница, Дб Ацића, Опасаница.³

У долинама притока Таре налазе се и горњонахијска села Баре Краљске и Врањешница, која су географски везана са Лијевом Ријеком.

Горња нахија обухвата следећа села: Краље (са врло развијеним засеоцима Равно Краље, Обло Брдо, Чука, Сеножета, Гњили Поток и Црешњевик), Пеовац, Салевине, Присоја (сва у сливу Краштице), Коњуе, Ђулиће, Цецуње, Кути, Бојовине, Анцелате, Божиче, Кошутиче, Јошаница (око реке Злоречице), Слатина, Забрђе, Црешњево, Трпача, Сеоце, Сунеска, Лукин Фир, Пешине, Ријека Марсенића (испод Андријевице око Лима), Грачаница, Машина, Луге, Улотина, Мурино (у долини око Лима коју са свих страна затварају планинске косе и огранци, коју Васојевићи називају Полимљем).

У централном делу Горњих Васојевића, на ушћу Злоречице у Лим, налази се варошица са око 1000 становника — Андријевица. Варошица је основана средином XIX века када је овај крај ослобођен од Турака. Име је добила по цркви Св. Андрије, која је ту раније постојала, а за време Турака је паљена и обнављана више пута. Данашња црква у Андријевици (посвећена св. Арханђелу) подигнута је 1887. године, када је књаз Никола Петровић купио место око цркве, које је у његову част и прозвано Књажевац.

Шекулар је крај у сливу Шекуларске ријеке, која се у селу Марсенића Ријека улива у Лим као његова десна притока. У средњем веку под Шекуларом се подразумевао планински крај с једним селом. Становништво тога села временом се увећавало и ширило, тако да се до почетка XX века формирало шекуларско племе и десет мањих села: Мезгале, Ђетковићи, Ђулица, Радмужевићи, Ора[x], Лази, Рмуши [Стране], Булићи, Спалевини и Томовићи. Шекуларском племену припада и село Ровца, брдима одвојено од Шекулара. Међу становницима се разликују „стара братства“, која су, по предању, потомци тројице синова војводе Петра Шекуларца (Вука Љевака, Даше и Комнена Барјактара), који је овде дошао одмах после Косова, затим шекуларски Дробњаци, насељени овде из Дробњака у другој половини XVII века и новији насељеници, који су прешли из суседних васојевићких села у XIX веку.

Велика је насеље између Горње Ржанице и Новшића, а испод Ваганице и Чагора. Чине је, с леве стране Величке ријеке: Ивџан-Поље, Вукадинов Поток, Дб-

³ Подаци су узети из Одбора за ономастику САНУ.

сан, Пѣткрѣј, Лѣзи, Дѣсна Ријѣка, Волѹјак, Зѣкрш и Бљелѣце, а с десне стране су: Шѹме, Врѣн-Пѣток, Пѣпратиште и Лѣјевѣ Ријѣка. С друге стране Чакора је Бљелѹа. Међу братствима Величана преовлађују две групе које су везане традицијом о заједничком пореклу — једно су Шаљани, који порекло везују за Шаљу, а разродили су се, по предању, од три сина неког Чере католика, који је из Шаље побегао због крвне освете и настанио се код Живаљевића примивши православну веру; славе св. Николу. Друго су Цеклињани, који су, према предању, дошли из Цеклина отприлике крајем XVII века; слава им је 26. новембра. Остала братства су или старији становници или досељеници из различитих крајева и разног су рода (углавном из Пипера, Куча, Бјелопавлића и старе Црне Горе). Величани су много страдали од Турака и Арбанаса у XIX веку, као и у свим ратовима у XX веку (балканским и светским).

Дѣњи Вѣсојевићи захватају нижи и отворенији део лимске долине. На десној страни Лима налазе се села: Дѣ(љ)њѣ Ржаница, Рѣвца, Калѹдра, Загѣрје, Скѣкавац, Лѣшница, Дѣ(љ)њѣ Луге, Петњик, Дѣпсиће, Будимља и Полица са селима: Мѣште, Драгосѣва, Бѣбино, Горѣжде, Загрѣје и Тмѹшиће.

На левој страни Лима, који протиче средином ове територије, налазе се села: Винѣцка, Бѹче, Пѣшца, Лѹжац, Дѣлац, Берѣн-сѣло, Црњ Вр, Велиће, Зѣостро, Црвљевине, Гѣрњѣ сѣла (у чији састав улазе села: Лѹбница, Прѣњевац, Бастѣе, Курѣкуће, Главѣца, Вѹча и Зѣград) и град Берѣне (који су основали Турци 1862. с намером да направе турски појас и бедем између Србије и Црне Горе). Данашње становништво Горњих села насељавало се овде из разних крајева Црне Горе последњих деценија XVII века, затим у XVIII и почетком XIX века.⁴

Доњи део Вѣсојевића (или Доња нахија) називао се некада Ас (Хас), а српско становништво овога краја које је ту живело пре Вѣсојевића Вѣсојевићи називају Ашанима (као и Србљацима), а чини га више братственичких група различитог порекла (и различитих традиција и слава). Међутим, и „Вѣсојевићи и Ашани у ширем сматрају [се] као једно“ (Вешовић Вѣс. 157). Вѣсојевићи су се овде населили из Горње нахије у првој половини XVIII века.

2. Територија данашњих Вѣсојевића била је у средишту српске државе у време њеног формирања средином IX века.⁵ Српска племена настањена на овом простору живела су у родовско-племенским организацијама — жупама, одвојена у ранофеудално доба од византијске власти. На територији Горњег Полимља налазиле су се жупе Плав, Зла ријека и Будимља. У доба Немањића област Горњег Полимља била је под управом Немањиног брата великог жупана Тихомира све док га Немања није свргао с власти. Под Немањином владавином великим делом

⁴ О Горњим селима в. монографију Мирка Раичевића, *Горња села — Насеља и сѣтановништво*, Београд (Етнографски институт САНУ). 1994.

⁵ Археолошки налази на овом терену чувају трагове старих, предсловенских култура (локалитет Кременштите у селу Петњѣку недалеко од Берана, затим на Беран-кршу крај манастира Ђурђеви Ступови, такође у близини Берана, у селима Буче, Забрђе, Слатина итд.). Српска племена су поречја Лима, Таре, Пиве и Ибра населила првих деценија VII века.

Горњег Полимља, пре свега Будимљом, управљао је Немањин синовац, а Тихомир син Првослав. Од 1315. до 1321. године Будимљанском жупом је управљао будући српски краљ Стефан Дечански. Првослав је у Будимљи, крајем XII или почетком XIII века, подигао манастир Ђурђеве Ступове,⁶ који је 1219. године, када је Српска црква стекла аутокефалност, постао седиште Будимљанске епископије.⁷ Будимљанска епископија је у XV веку подигнута на степен митрополије, која се одржала до половине XVII века.⁸

У време средњовековне српске државе црква и хришћанска вера биле су основ живота и културе, а немањићи владари су најбоље и најлепше земље даривали црквама. Тако је до средине XIV века и готово читава област Горњег Полимља била прекривена манастирским метохијама. Знатан део поседа припадао је Ђурђевим Ступовима и Шудикови (Беран Село, Црни Врх, Ржаница, Маште), Бањској (Горажде са Заграђем, Гусиње, Рибаре, Улотина) и Хиландару (Досуђе). Највећи број поседа у плавској жупи припадао је Дечанима. У Дечанским хрисовуљама су забележена, између осталих, и села: Град и Рибаре у Плаву (данас не постоје као посебна насеља него су срасли са Плавом), Велика, Комаране, Трепча (данас село Мартиновићи), Гринчарево, Врмоша, Добра Река са засеоцима (велико село узгајивача коња — коњуха, данас је то село Коњухе).⁹

Године 1455. цела област, па и територија данашњих Васојевића, пала је под турску власт, од које се ослободила тек половином XIX, односно почетком XX века.

Из XV века потиче први писани траг о Васојевићима. Налазимо га у документу из дубровачког архива из 1444. године, у коме се каже да су Васојевићи недалеко од Медуна, односно Рикавца, где станују, заједно са Бјелопавлићима и Пиперима напали дубровачке трговце. Ослањајући се на овај документ, Константин Јиречек изводи закључак да су у то време Васојевићи били настањени код

⁶ Црква посвећена светом Ђорђу првобитно је била једнобродна грађевина са три травеја и куполом, а грађена је у маниру приморских цркава (Котор, Ратац). Када је 1219. одређена за седиште будимљанских епископа, добила је припрату са два звоника—куле (отуда име „ступови“). Спољна припрата дограђена је крајем XVI или почетком XVII века, а у XVIII веку је преграђена а над њеним централним делом подигнут је нови звоник.

⁷ Црквена организација је у почетку била подређена архиепископији у Драчу или Цариграду, затим епископији у Расу, која је 1020. године прикључена Охридској архиепископији. Без обзира на то црквени живот је у овом делу српске државе био под веома јаким утицајем Рима, који се остваривао преко приморских градова. Тај утицај је знатно ослабио када је Сава Немањић 1219. издејствовао аутокефалност српске цркве и у жупи Будимља основао једну од епископија.

⁸ Последњи будимљански митрополит (а и митрополит Арбаније, Колашиновића и Зете) био је митрополит Пајсија, који је у име патријарха Гаврила и синода Српске православне цркве 1653. године ишао у Рим да преговара са папом о унији с католичком црквом и о заједничкој борби против Турака. Међутим, један калуђер из његове пратње одао је Турцима разлоге овога тајног пута, па су Турци ухватили митрополита и живога га одрали, а митрополију уташили. Братство манастира се разбегло, а много српског живља је због турског терора напустило ове крајеве.

⁹ Павле Ивић и Милица Грковић, *Дечанске хрисовуље*. — Нови Сад (Институт за лингвистику у Новом Саду), 1976, 111–114. О средњовековним српским црквеним поседима у овој области в. рад Гордане Томовић и Славољуба Пушице *Српски средњовековни црквени поседи у Горњем Полимљу*. — Милешевски записи, Пријепоље (Музеј у Пријепољу), 2007, 31–67.

Медуна у данашњој области Куча.¹⁰ Р. Вешовић и М. Дашић износе став да је вероватније да су Васојевићи били настањени у Лијевој Ријеци или не „многа удаљено од Лијеве Ријеке, која се као стално насеље Васојевића помиње у турском пописном дефтеру за Скадарски санџак из 1485. године“ (Дашић 154–155). Овде се, наиме, помиње село Рјечица, за које се каже да има и друго име — Васојевићи, а које припада нахији Пипери, и тимар је Хасана Маринита. Село Рјечица се помиње и у дефтеру из 1497.

Которанин Маријан Болица у опису Скадарског санџака (1614), у извештају Млетачкој републици, помиње Васојевиће као село од 85 кућа и 280 војника, као и двојицу њихових старешина — Николу Оташева и Лала Бајова.¹¹ Према Бличиним подацима Васојевићи су тада живели у ширем рејону Подгорице, што значи у Лијевој Ријеци. Болица не помиње Будимљанску нахију. Он пише и да су се племена Брда одметнула и да не примају у своју средину турске чиновнике ни војне старешине, као и да не дају годишњи данак султану и издржавање спахијама. Сличну констатацију налазимо и код Јохана Хана: „Турска власт никад није била чврсто утврђена у долини Рјечице“ (Johann von Hahn, Albanesische Studien, Јена, 1854, преузето из: Вешовић Вас. 96).

Васојевићи се, даље, помињу као саставни део епархије скендеријске у синђелији (дипломи) патријарха Чарнојевића владици Данилу.

У *Историји о Црној Гори* митрополит Василије Петровић, набрајајући вође племена која су се 1711–1712. борила против Турака уз владику Данила, помиње и војводу племена Васојевића.

Васојевићи се помињу и у царској повељи Петра Великог од 9. јула 1715. године, коју је руски цар упутио црногорским племенима, њиховим војним и духовним вођама, захваљујући им на јуначком учешћу у рату.

Податке о Васојевићима налазимо и у разним записима и натписима по манастирским књигама или на црквама. Више података има у радовима из XIX и XX века (Вешовић Вас. 76–86).

Према народном предању, племе је потекло од једног, заједничког претка — Васа или Васоја, који је директни потомак краља Милутина и који је после Косова пребегло, преко Сјенице, у Лијеву Ријеку.¹² Успомене на старо становништво које су Васојевићи овде затекли врло су магловите. У предању се помињу неки стари народи: Мацуре, Шпањи, Латини и племе Букумири. Од три сина Васова — Раја, Мија и Новака развиле су се три велике братственичке гране: Рајевићи (који су подељени на Лопаћане, Дабетиће и Ковачевиће), Новаковићи и Мијомановићи.

¹⁰ Константин Јиречек, *Историја Срба*. — Београд, 1922, књ. I, 99,

¹¹ Појам село уместо племе помињу и други млетачки повереници када извештавају о приликама у Црној Гори и Брдицама. Ј. Ердџановић сматра да то потиче отуда што им је недостајало разумевање за племе као друштвену и управно-политичку заједницу.

¹² У Васојевићима се чува и предање по коме је Васо имао четири брата: Озра, Пипа, Хота и Краса, од којих су настала племена Озринићи, Пипери, Хоти и Краснићи.

Досадашњи истраживачи прошлости Васојевића слажу се с предањем да је Лијева Ријека матица племена. Из ње се од XVII века племе ширило у долину Лима. Наиме, дотада густо насељено Полимље остало је готово пусто, када је после неуспелих ослободилачких покрета због турске одмазде и насртаја Климената становништво овога краја морало да се исељава (нарочито после 1690. и 1737. године). У опустошене крајеве спустило се с Комова васојевићко племе, као и друга братства Брда и Црне Горе. Масовног насељавања било је крајем XVII и током XVIII, а мањих насељавања и током XIX века. Преостало становништво овога краја, као и прве придошле насељенике које су ту затекли, Васојевићи су назвали Србљацима (Вешовић Вас. 133–134).

Прошлост Васојевића испуњена је борбом за ослобођење од турске власти. Од краја XVI века Васојевићи су учествовали у готово свим ослободилачким покретима који су се јављали у Брдима, Херцеговини и Црној Гори. Ти покрети, буне, устанци, хајдуковања и разни други видови отпора временски су се углавном поклапали са ратовима хришћанских држава против Турске.

Године 1809. прикључили су се Васојевићи Карађорђевој војсци, а потом, кроз цео XIX век, водили борбе за ослобођење и на страни Србије и на страни Црне Горе.¹³ Историјске околности су учиниле да се нађу у слободној Црној Гори — Горњи Васојевићи крајем шесте деценије XIX века (1859), а Доњи 1912. године.¹⁴ Стварањем Југославије (првобитно Краљевине СХС) нашли су се уједињени и са Србијом, да би од 2006. поново били у оквирима самосталне црногорске државе.

Свештенство је одиграло значајну улогу у националном буђењу народа и у подизању нивоа њихове духовне и материјалне културе. У XIX веку је у том погледу нарочито истакнута личност Мојсија Зечевића, игумана Ђурђевих Ступова, духовног вође српског народа у овом делу долине Лима, сарадника и саветника Његошевог, али и Карађорђевог устаника. Он је одиграо значајну улогу и у христијанизацији племена, чији је део био прешао у ислам, али и у народном просвећивању — у скромној монашкој школи у Ђурђевим Ступовима, коју је он

¹³ Због учешћа у ослободилачким покретима Васојевићима су придавали велики значај и Србија и Црна Гора. Његош је својевремено побратимио синовца Данила, будућег књаза Црне Горе са Миљаном Вуковим, тада љворечким барјактаром, а касније васојевићким војводом и сенатором, а Никола I Петровић је Васојевићима написао дивно коло, племенску химну, у којој се славе и Васојевићи и њихов Војвода. Водећи државник Србије XIX века Јован Ристић побратимио се с војводом Миљаном (1867) и у Београду му школовао сина Гавра, повремено га држећи и васпитавајући и у својој кући.

¹⁴ У три националноослободилачка рата које је водила Црна Гора у другој половини XIX века (1852/53, 1862. и 1876–1878) устаници овога краја су бранили североисточне границе Црне Горе, тако да Турци никада нису успели да се преко Васојевића пробију до централних делова Црне Горе. Осим што су се борили на свом терену, Васојевићи су стизали и на друга црногорско-турска ратишта. Тако је, на пример, војвода Миљан Вуков у лето 1862. године, са 1500 ратника, стигао у помоћ црногорској војсци изнад Ријеке Црнојевића, где се водила одсудна битка с војском Омер-паше Латаса, која је настојала да заузме Цетиње. Васојевићи су стизали и на херцеговачко ратиште (1876), а борили су се и за ослобођење Бара и јужног Црногорског приморја (1877/78). О овим устанцима видети, осим поменутог Дашићевог дела и радова наведених у њему, и рад Милића Ф. Петровића *Васојевићи у документима Министарства иностраних дела Краљевине Србије крајем XIX и почетком XX века*. — Милешевски записи, Пријепоље (Музеј у Пријепољу), 207, 277–300.

основао 1836, стицала се основна писменост. У другој половини XIX века, међутим, никле су прве световне школе, па Васојевићи, поред успеха на путу ка ослобођењу, постижу успехе и на путу просвећивања.

3. Васојевићи су једно од најекспанзивнијих наших племена. Раселили су се и по многим далеким крајевима, али највише по Србији, Црној Гори и Босни. Од њих су потекле многе знамените и угледне личности. У временима рата давали су храбре ратнике, а у миру учене људе. За ослобођење Васојевића и ширење националне идеје један од најзаслужнијих био је, поред већ помињаног Мојсија Зечевића, Миљан Вуков Вешовић, васојевићки војвода и црногорски сенатор у време Његоша, кнеза Данила и кнеза Николе, храбар ратник, мудар, уважаван међу саплеменицима и од црногорских и србијанских владара.

Међу војсковођама је свакако најчувенији војвода Петар Бојовић (чији су преци преко Сјенице прешли за Ивањицу), као и генерал Радомир Вешовић, мистар црногорске војске.

Племенско предање каже да је и Лазар Мутап из Васојевића, од Мијомановића, мада се о овог јунака, рудничког војводу отимају и други крајеви — Ровчани и Цуце, нпр.

Свакако најпознатији Васојевићи јесу Карађорђевићи и Караџићи. Карађорђевићи чувају предање о пореклу из Васојевића¹⁵ — то пише и у њиховом родослову, а краљ Петар је, када се женио, за старог свата узео Миљана Вукова, војводу „своје крви и племена“.

Караџићи су се с Лопата одселили — једни преко Зете у Дробњак (у Петњицу), а други преко Прибоја или Пријепоља у Стари Влах. У Лијевој Ријечи знају за одсељене рођаке у Дробњаку, као и они за своју матицу; горњи део села назива се Караџићи и налази се поред реке Караџице. Данас их више нема на Лопатама.

Из Васојевића је и Пуниша Рачић¹⁶, а Васојевићи држе да је одавде пореклом и познати уставобранитељ, државник Аврам Петронијевић, као и Светозар Марковић, чија се породица из Васојевића преко Сјенице преселила у Јагодину.

Међу људима од пера поменућемо само Светислава Вуловића, Михаила Лалића и Милосава Бабовића.

Васојевићи се и данас радо школују. Готово да нема куће без бар једног високо образованог члана. Међу њима има познатих и признатих стручњака — лекара, архитеката, научника, сликара, вајара, књижевника, професора универзитета.

4. Што се физичких и духовних особина тиче, и данас се може рећи оно што је Р. Вешовић написао пре више од седам деценија: „По свом изгледу Васојевићи су темељни, тјелесно дивно развијени и доста крупни. Има људи необичне физичке снаге и моћи. Већином су високога раста, отворена израза и пријатне мир-

¹⁵ В. о томе књигу Миомира Дашића *Карађорђевићи из Васојевића*, Андријевица (Ступови), 1996.

¹⁶ В. о њему књигу проф. др Драгомира М. Кићовића и Радомира П. Губеринића, *Пуниша Рачић — живиш за једну идеју*, Београд (Одбор САНУ за проучавање села и Културно-просветна заједница Србије), 2000.

ноће“ (Вешовић 437). „Васојевићи су надарени најјаче израженим особинама Срба динарског типа: јако су умни, способни инстинктивно да осјете и погоде истину, и пуни су смисла за оним што је идеално и лијепо; држе се заједничког поријекла, поносе се именом свога племена и цијене себе. Имају врло развијено осјећање независности и слободе као сви Црногорци. Култ предака и братственички однос јако су изражени. Поштовање старине и вјерност традицијама одликује их као и друга племена Брда. Национална свијест је код њих врло развијена, готови су да се жртвују и да предано страдају за општу ствар“ (Вешовић Вас. 441–442).

5. О Васојевићима постоји обимна етнографска и историјска литература.¹⁷ Објављена су и два диференцијална речника.¹⁸ Говор овога краја, међутим, до данас није детаљно описан, али су науци о језику познате неке његове особине.

М. Ђ. Милићевић је још 1867. године објавио чланак о Васојевићима с неколико напомена „о говору и акценту“, у коме каже да је у Васојевићима акценат „са свим онај који је у нашој Морави“, што потврђује с десетак акценатованих примера, и да су множински ојконими на *-е* патронимичког порекла (типа *Божиче*, *Лушовце*) у Васојевићима чешћи него у пожаревачком округу.¹⁹

Више података о говору Васојевића (фонетици, морфологији, синтакси, фразеологији) налазимо у, за културну историју Црне Горе, веома значајном делу Павла Ровинског *Црна Гора у прошлости и садашњости*, у коме је он, у оквиру географског и етнографског описа Црне Горе, преко 200 страна посветио питањима језика Црне Горе, па и Васојевића.²⁰ Овај пионирски прилог нашој дијалектологији, како је у науци већ констатовано, остаје у сфери аматеризма и не може бити поуздан ослонац у испитивању наших народних говора (Ивић Осврт 36, Петровић Расправа 70–71).

Поузданија сведочења о неким цртама говора Васојевића наука добија средином 30-их година прошлога века у краћим извештајима Белићевих сарадника Михаила Стевановића, Бранка Милетића и Радомира Алексића.

Алексићеви подаци из 15 горњовасојевићких села, која, како аутор каже, имају „типичан васојевићи говор“ углавном се подударују са оним што смо ми нашли у Горњим Васојевићима. Међутим, неке овде наведене црте (посебан ре-

¹⁷ Уп.: Богдан Лалевић и Иван Протић, *Васојевићи у црногорској граници*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска краљевска академија. Насеља српских земаља. Расправе и грађа, књ. II), 1903, књ. V, 513–610; исти, *Васојевићи у шурској граници*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска краљевска академија. Насеља српских земаља. Расправе и грађа, књ. III) 1905, књ. VI, 693–733; Вешовић Вас.; Дашић Вас. I; Дашић Вас. II.

¹⁸ Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића* (даље Стијовић Р. Лекс.). — СДЗБ, Београд, 1990, књ. XXXVI, 119–380 и Вук Боричић Тиврански, *Рјечник васојевићког говора*. — Београд (Просвета), 2002, стр. 372.

¹⁹ М. Ђ. Милићевић, *Нешто о Васојевићима*. — Гласник српског ученог друштва, Београд, 1867, књ. V, 67–76.

²⁰ Павел Аполонович Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*. Том III: Етнографија — књижевност и језик. — Цетиње (Издавачки центар „Цетиње“, Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“), Ср. Карловци — Нови Сад (Издавачка књијарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 776.

флекс полугласа, нпр.) нису типичне за целу територију Васојевића. Осим о рефлексу полугласа, Алексић нас извештава и о рефлексу јата, постојању гласова *č* и *ž* (у нашој грађи они се не добијају испред *h̃*, односно *h̄*, како налазимо у овом извештају), о новом јотовању, о преласку *h̃* и *h̄* на крају речи у *j*, о непостојању гласа *x*, о повлачењу кратког силазног акцента са последњег слога у речи, затим о неколико морфолошких црта — о наставку *-a* у генитиву и локативу множине, о употреби предлога *на* и *у* са акузативом и о чувању старих енклитичких облика *ни*, *ви* и *не*, *ве* (Алексић Вас. I 21–22).

Нешто података, углавном из Лијеве Ријеке, налазимо у Алексићевом извештају из 1936. године — група *-ao* у радном придеву мушког рода сажима се дајући *-a*, иницијална група *зр-* прелази у *здр-*, а у околини Андријевице место *жр-* чује се *ждр-*, у Лијевој Ријечи је *Ђорђија* (Н. м. р.) и *Сџане* (В. ж. р.), у околини Андријевице је *Ђорђије* и *Сџано* поред *Сџаке* и сл., акценат је исти у Лијевој Ријечи и у околини Андријевице. Подаци се подударају с оним што смо ми нашли на терену, с тим што смо групе *здр-* и *ждр-* нашли и у Лијевој Ријечи и у околини Андријевице (Алексић Вас. II 13–14).

Стевановићев извештај из Васојевића обухвата обе нахије и Велику. У њему налазимо податке о специјалном гласу између *a* и *e* као рефлексу полугласа, о јотовању уснених сугласника, о замени гласова *h̃* и *h̄* гласом *j* на крају речи, о одсуству сугласника *x*, о 3. л. множине глагола *хџеџи*, који гласи *џиџе*, о постојању само краћег облика инфинитива, даље о упореби генитива множина место локатива, акузатива личних заменица уместо датива и локатива, о заменичким облицима датива и акузатива (*ни*, *ви* и *не*, *ве*), о употреби облика акузатива с предлозима *на* и *у* уместо локатива, односно локатива с предлогом *о* уместо акузатива, о употреби предлога *над*, *иод*, *ипред* и *међу*, која одступа од књижевног језика и, најзад, о преношењу кратког силазног акцента са ултима (Стевановић Вас.). Све податке наведене у овом извештају потврђује и наша грађа.

Материјала из Васојевића има и у Стевановићевој докторској дисертацији (Стевановић ИЦД), али он није, осим у ретким случајевима, посебно означен, па га је тешко издвојити од осталих говорних типова проучаване области, међу којима, иначе, постоје знатне разлике. Могло би се чак рећи, на основу забележеног акцента, да је тај материјал доста оскудан.²¹

У извештају Б. Милетића налазимо да је изговор дугог јата дифтоншки и да је у горњовасојевићким селима Забрђе, Трешњево, Треча рефлекс полугласа самогласник *a*, што се разликује од стања које смо ми затекли на терену. Милетић је од досадашњих испитивача једини забележио тврђи изговор гласа *л* испред самогласника задњег реда (Милетић Вас.).

Етнографска студија о Васојевићима Радослава Јагоша Вешовића у одељку *Говор и говорне особине код Васојевића* садржи доста правилно уочених језичких особина (Вешовић Вас. 452–456).

²¹ Исп. о овом раду напомене А. Белића (Белић Оцена).

У раду Наде Ловрић дат је преглед акцента именица мушкога рода у говору доњовасојевићког села Матешева (Ловрић Мат.).

Најпоузданије податке о говору Горњих Васојевића налазимо у Фонолошким описима, насталим на основу материјала који је Р. Алексић прикупио у горњовасојевићком селу Анцелате (Петровић Анцелат ФО).

6. У овом раду је описан говор Горњих Васојевића, дакле — Лијеве Ријеке, Горње нахије, Велике и Шекулара. Овај говор припада, како је у науци већ констатовано, зетско-сјеничком дијалекту,²² и то његовом средишњем поддијалекту, ако их посматрамо дуж осовине југозапад–североисток, са међусобним границама које попречно секу земљиште дијалекта. Овом поддијалекту, осим Васојевића, припада и већи део Бјелопавлића, пјешивачки југ, озринићка Заграда и пиперско село Црнци (Ивић Класификација 305, Пешикан Прилог 207).

У раду је дат детаљан преглед фонетских и морфолошких карактеристика. О акцентима се изнесе само најопштије напомене, како би се добио општи увид у акцентатски систем говора Васојевића. У неким случајевима, када је то обимна и разноврсна грађа наметала, дате су у одељку о морфологији и неке синтаксичке и лексичке напомене (нпр. о употреби инфинитива, о приповедачком императиву, о неким предлошко-падежним значењима, о специфичним називима за боје итд.). У одељку о морфологији даване су и неке напомене о синтакси.

Област Горњих Васојевића у језичком смислу није јединствена. Разлике постоје, нпр., у рефлексу полугласа, а самим тим и у вокалском систему, у судбини неких самогласничких и сугласничких група, у презентским наставака 3. лица множине глагола VI и VII врсте итд. Ипак, далеко су бројније особине заједничке целом испитиваном подручју. У раду смо дали преглед заједничких особина и успоставили изоглосе особина које то нису.

Приликом израде овога рада држали смо се методологије уобичајене у нашој дијалектологији. Грађу смо сакупљали на терену у разговору с најстаријим становницима тога краја, пре свега са женама. У том циљу обишли смо следећа села — у Горњој нахији (Гн): Анцелате (А), Баре Краљске (БК), Божиће (Бож), Божовиће (Бој), Грачаницу (Гр), Ђулиће (Ђу), Забрђе (За), Ками (Ка), Краље (Кр), Кошутине (Кош), Коњуе (Ко), Кути (Ку), Машницу (Ма), Обло Брдо (ОБ), Пеовац (Пе), Пепиће (Пеп), Присоју (Пр), Ријеку Марсенића (РМ), Салевиће (Са), Сеоце (Се), Слатину (Сл), Сућеску (Сућ), Ћеножета (Ће), Трепчу (Тр), Црешњево (Цр); у Лијевој Ријечи (ЛР): Верушу (Ве), Ками (Ка), Кути (Ку), Лопате (Ло),

²² Белићев термин зетско-сјенички дијалекат, некада општеприхваћен у нашој дијалектологији, био је једно време напуштен због сумњи да сјенички крај не припада овом дијалекту. Зато су се појавили бројни други називи. Драгољуб Петровић је предложио назив ловћенско-комски дијалекат (Петровић Номенклатура 240). М. Пешикан се залагао за термин зетско-горњополимски (Пешикан Правци 56), који је употребљавао и П. Ивић (Ивић Осврт 32 нап. 3), А. Пецо се служи термином зетско-јужносанџачки дијалекат (уп. Пецо Дијал. 60–68). Фонолошким истраживањима (уп. Триједине ФО 559–565) отклоњена је сумња о којој је реч, па се П. Ивић вратио термину зетско-сјенички, који и ми користимо.

Опасаницу (Оп) и село Лијеву Ријеку (ЛР); у Шекулару (Шек) — Улицу (Ул) и Мезгале (Ме) и Велику (Вел).

Да бисмо допунили грађу прикупљену на терену и углавном снимљену на магнетофонске траке, користили смо се, у неким случајевима, и упитницима Павла Ивића (Ивић Инвентар фон. и Инвентар морф.) и Берислава Николића (Николић Б. Уп.). Служили смо се и подацима које је Р. Алексић за потребе Српскохрватског дијалектолошког атласа прикупио у селу Анцелате, а ми употпуњавали у истом селу деведесетих година прошлог века (Алексић Анцелат), као и упитницима из околних крајева — Плава (Алексић Плав), Гусиња (Ћупић Гусиње), Братоножића (Петровић Брат.) и Куча (Петровић Кучи).

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

А. АКЦЕНТУАЦИЈА

1. Нешто напомена о акценту говора Васојевића било је у досадашњим радовима о овом говору, као и у неким радовима о зетско-сјеничком дијалекту уопште.²³

Како би сложени проблем васојевићког акцента захтевао посебну студију, то ће се овде дати само оне чињенице које су неопходне да би се добио општи увид у акценатске прилике испитиваног подручја.

1) ИНВЕНТАР И ДИСТРИБУЦИЈА АКЦЕНАТА

2. Прозодијски систем говора Васојевића обухвата четири акцента (â â à á), као и неакцентовану дужину и краткоћу.

Кратки силазни акценат помера се са ултима на пенултиму, без обзира на отвореност или затвореност слога, и прелази у дугоузлазни или краткоузлазни у зависности од дужине слога на који прелази (*вòда, жèна; јèзик, вìсок; гла̀ва, рúка; нáрод, дојáвити*).

Дуги силазни акценат се не преноси (*ћевòјка, сѝамáк, од зѝмè*).

Овакав распоред акцената повезује говор Горњих Васојевића с бјелопавлићким (осим западних Вражеграца) (Ћупић Бјелоп. 63–64) и доњопјешивачким (Петровић Пјешивци 130–131). Васојевићко-бјелопавлићко-пјешивачки појас представља прелазну зону од архаичнијих брдских говора — Куча, Пипера

²³ Алексић Вас. II 14; Милетић Вас. 14; Стевановић Вас. 189–190; Пешикан Стање 191; Петровић Паралеле 106; Пешикан Поглед 156–169; Ник. Б. 310. Доста података о акценатском систему овога говора, прикупљених у горњовасојевићком селу Анцелате, налазимо у Фонолошким описима (Петровић Анцелат 553, 555, 557). Искрпно је обрађен акценат именица мушкога рода у доњовасојевичком селу Матешево (Ловрић Мат. 141–156). М. Стевановић у ИЦД не обрађује акценатски систем области о којој говори. У уводном делу напомиње да се васојевићка грана разликује донекле од осталих, а „скоро све разлике су из области акцентуације и тичу се преношења кратког акцента с последњег слога речи, јављања у том случају нових узлазних акцената и неких дужина, непознатих на територији осталих трију грана“ (Стевановић ИЦД 4–5).

и Братоножића²⁴ ка новоштокавском херцеговачко-крајишком дијалекту.²⁵ Ова зона се наставља на ијекавско-екавске говоре („белопољски крај с обе стране Лима и низ Лим до границе Србије и преко ње све до околине Бродарева, Пештер, сјеничка, новопазарска и тутинска околина, делови поречја горњег тока Ибра, слив горњег тока Студенице“ — Ивић Класификација II 305), који се такође одликују оваквом дистрибуцијом акцената.²⁶

Сличан развој као васојевићко-бјелопавлићко-пјешивачки говори имали су говори Плава (Алексић Плав) и Гусиња (Ђорђић Гусиње 184)²⁷.

Остаје да се испита савремено стање у говору Доњих Васојевића, који досадашња литература не раздваја од Г. Васојевића, али у којима смо ми уочавали и акценат типа *сѣсѣра, жѣна, ђѣца, дѣбро, дѣшца*.

Дистрибуција акцената у говору Горњих Васојевића је, дакле, следећа:

1) *Крајки силазни акценати* се може наћи на једином, првом и унутрашњем слогу, сваком, дакле, осим последњег:

ајд За, *ва̋с* ОБ Сућ Лр, *да̋о* Гр Се Ку, *др̋ж* Гр, *ђѣд* За Ку, *зѣш* Сл Шек, *зл̋д* А, *ја̋д* Вел, *ка̋д* Бож А ЛР Вел, *ми̋ш* Се, *о̋ко* Шек, *са̋д* А Се Сл Ко, *ша̋д* А Кр Гр, *ча̋с* Се;

ба̋ба Гр, *двѣ* За, *кӳћа* Бој Кр Гр, *мѣчка* Се, *мӳка* За, *ум̋ро* Се Бој, *одрѣд* Бој, *ми̋шица* Се, *бѣлесна* Гр, *ја̋буке* Се А, у *мр̋чнике* Бој, *Сѣ̋мена* Бој, *уљеже* За, *ша̋ј-каче* Бој, *че̋говић*, *ко̋говић* ОБ;

дог̋нао За Пе, *че̋шѣри* Кр, *лив̋аде* Гр, *ојд̋оше* Бој Сл, *дрен̋ви* Се, *им̋ала*, *по̋шѣнѣи*, *кри̋ћеница*, *младожѣ̋ња*, *че̋швѣрицу* Бој, *кок̋ошка*, *око по̋лога*, *чег̋ови*, *по̋куйла*, *сиром̋ашѣина*, *прекобр̋љао се* За.

²⁴ Суседни кучко-пиперско-братоношки појас одликује се преношењем акцената с крајњег кратког отвореног слога, и то углавном на претходну краткоћу (*рѣса, ђѣца, живѣѣа*), а само спорадично на претходну дужину (*гла̋ва, јѣне*). Из крајњег затвореног слога кратки акценат се не преноси ни на краткоћу ни на дужину (Петровић Паралеле 105). У науци се сматра да почетак акценатског одвајања од најстаријих брдских говора пада у доба пре пада Зете (Пешикан Стање 191).

²⁵ О суседним говорима Роваца и Колашина, који припадају херцеговачко-крајишком дијалекту в. Петровић Ровца 157–184 и Пижурица Колашин 19–57.

²⁶ У говору муслиманског становништва у селима око Бродарева на левој обали Лима процес преношења је отишао корак даље ка херцеговачко-крајишком дијалекту. Краткосилазни акценат се повлачи са ултима, а јавља на једином и првом слогу, факултативно и на унутрашњим слоговима (*учѣше̋, по̋шѣка*); дугосилазни акценат се јавља у свим позицијама, с тим што је на ултими и унутрашњим слоговима факултативан (*во̋јскѣ, живѣ̋м, орӳже*); дистрибуција узлазних акцената је, уз нека квантитативна ограничења, типична новоштокавска (Николић М. Полимље 60–63).

²⁷ У говору Плава и Гусиња кратки акценат је пренесен и са затворене и са отворене ултима на претходну дужину у виду дугоузлазног акцената: *гӳвно, бра̋на, кри̋ло, жњѣмо; крмак, чвора̋к, по̋шѣнашѣ* (Плав), *шра̋ва, сл̋ана, си̋учи; пр̋илас, чкл̋анак* (Гусиње), док је на кратку пенултиму пренесен само са кратке отворене ултима, и то у виду краткосилазног акцената: *сѣ̋сѣра, жѣна, зми̋ја, ма̋гла, ичѣла, сна̋ха* (Плав), *во̋да, иа̋хче, ше̋бе, се̋бе* (Гусиње). Изостаје преношење акцената са затворене кратке ултима на кратку пенултиму: *језик, шемѣ̋љ, унук, уље̋ј, игра̋ш, добѣ̋ш, висок* (Плав), *по̋шѣк, унук, кай̋ак, куй̋с, кон̋ак* (Гусиње).

Пред енклитиком кратки силазни акценат остаје на последњем слогу речи, без обзира на то да ли му претходи дуг или кратак слог.

Дуг претходни слог:

— *Узешѐ ми се нòге; Профүл̄а се вѐлика пòг̄ан Се; Бїл̄д̄ е глїб̄аво Бож; По-з̄ајмї ми пар̄а Пе; Найїс̄а ми онӯ изјаву Сл; Др̄лї су га жївòга Вел; Дòђ̄е ни кòм-шија За; Лїл̄а е била ишчїл̄ѐла; Рòс̄а е прав̄а мїл̄ѐтка Кр; Мил̄ѐв̄а е им̄ала маки-њу ОБ; Писм̄ò му пр̄атїсмò Бој; Лијет̄е ли су ј̄аге Пе; Да видїш фїн̄д̄ ли је Се; Фї-н̄д̄ јој Шек; Онођ̄е е бїло кòло Бој.*

— Ёво дв̄адес и трї гòдине нијес̄ам ју виђ̄ела Бој, *извр̄з̄аїт се Пе, околд̄арїїт се, сїанїїт се, укой̄ѐчїїт се, ум̄аїїт се, ум̄амїїт се, уљ̄уђ̄етї се, уїозорїїт се, усї-ћїїт се, чей̄ерїїт се* Стијовић Лекс.

Кратак претходни слог:

— *Урвї се а̀утобус Се; Доклаш̄ња ли он̄а авр̄аула?; Изгрєбл̄а ме м̄ачка; По-макнї се А; Не могӯ е изгл̄ачїт За; Не могӯ и уст̄авїт Ђу; Изнашлї му да е инфом-бировец; Дошлї су свї без Шпїро Сл; Макнї се ж̄ ђецом; Ко умри, укой̄љї га т̄у Бој; Добр̄а е и о-доброга рòда А; Срамой̄та е к̄ук̄ат За; Добр̄ò сам Шек; Добр̄ò ме клапио; Добр̄ò ми је овò дијете; Добр̄ò си не заср̄амїла; Далек̄ò е планина н̄аша Бој; Једв̄а сам исплївао Бож; Једв̄а сам тò ср̄ѐдила Вел; Какв̄ò е то кубур̄ење! Се; Од њег̄а ме ср̄ам Кр; Сви ш̄роїца̄ су у А̀мерїку и сес̄їр̄е им Бој.*

— *Одма̄к се Бој, ойородїїт се ОБ, умет̄нїїт се, уилек̄аїт се, окой̄їјерїїт се, сїанїїт се, сїр̄ес̄аїт се* Стијовић Лекс.

У овој позицији смо забележили и пренесен краткосилазни акценат, али знатно ређе:

Ош̄ац му е рад̄їо; Чѐдо н̄е зацр̄нїо Кр; Бòжа су виђ̄ели Бој; Ж̄ена е отишла Сл; Мил̄ѐву су просїли Бож; Дошли су гòсти; Добро га уд̄арио Сућ; Найїса ли онò писмо? Сес̄їтра му е мїлокр̄вна; Слòбо е дòбар ОБ; Добро сам с̄ад Шек.

Краткосилазни акценат се може наћи на ултими у следећим случајевима:

а) у новијим позајмљеницама:

ађуш̄антї За Кр, асис̄тїентї Се, инцидентї Бож, командантї Пе За Сл, сїу-дентї Сућ А Кр Ку, цем̄ентї ОБ Тр. Према овом моделу сачињено је и: *изми-ш̄љантї За, намиш̄љантї Се.*

б) у неким узвицима:

Аӯ, што су задунд̄ерїле ж̄ене, пу̀на сòба дїма! ОБ; Аӯ, ёво нòћас опр̄лио снїјег! Кр; О, Миљ̄ане! Оја̄! ОБ; О Пётре! Еја̄! Бож; Кр̄ену да га избїјем, а он фи-јò — ўтече к̄а зр̄но Бож.

г) у прилогу *ш̄аман*:

Там̄ан да и умир̄їмо, кад̄ он̄ й̄спофр̄љї прòдају лив̄ад̄е ОБ; Ојде ш̄аман̄ к̄а што је и дош̄а Ку; Знаш, бòгами, ш̄аман̄ бòље нò ј̄а Ло; Крив је ш̄аман̄ колико ј̄а Се; Там̄ан м̄ало затл̄јаја, кад̄ они дòђòше Ко; Там̄ан су и там̄а стрїјељ̄али; Там̄ан је у ов̄е д̄анове тò бїло Бој; Там̄ан нòћас дòнио ми Вл̄ајко извод; Там̄ан мї дòпр̄ли кòт ст̄ана; Там̄ан се Душ̄ка бїла он̄а п̄ут уд̄ала Сл.

д) у сложеницама с лако препознатљивим саставним деловима (*увр̂, насрѣд* и сл.):

Погоди га *увр̂* главѣ За; Рѣпио га нѣко *увр̂* главѣ А; Свијецкѣ приче су ми се њспѣле *навр̂* главѣ ЛР; Прѣстрѣ постѣљу *насрѣш̂* сѣбѣ; Разбѣкали су рѣпу *насрѣд* ливадѣ Ђу; Ујавила стѣку *усрѣд* ливадѣ; *Дибидѣс* ништа не чѣе Ко; Кѣћа му е *усрѣш̂* сѣла Се; Банѣше лѣђи *усрѣш̂* кѣћѣ А; Нѣстаде ни сѣјена *усрѣд* зѣмѣ А; Цѣка нѣко на врата *усрѣд* нѣћи Пе; Остаѣ е *ѡсвѣ* нѣспособан Шек; *Поглѣ*, колико е брѣме дрва увѣзала! Се; *Поглѣ* онѣ погѣни! Пе.

У Велици и Шекулару, као и у неким селима Горње нахије која се граниче са Плавом, уместо краткоузлазног акцента бележили смо краткосилазни: *мѡја сѣсѣтра*, *двѣје сѣсѣтре*, у тѣ сѣло, остала су *ћѣца* Шек, сѣло, *мѡјка дѡшла*, тѣшко сам *ѡрѡшла* Вел.²⁸ Ова појава, међутим, не ремети акценатски систем. Од истих информатора смо бележили и: *њѣ ѡзбачи вода*, *дѡ ју мене Шек*, *трѣ жене дѡшле*, *једно сѣло*, *ѡшац* ми Ђуро Вел.

2) *Дугосилазни акценати* се јавља у свим позицијама у речи — на једином, првом, унутрашњем и последњем слогу:

крѣ Се, *мѣж*, *ѡѣш̂*, *сѣн*, *члѡн* Бој, *кѡс[ш̂]*, *ѡѡш̂*, *мѡј*, *јѡ*, *двѡ*, *шри* Кр; *фѡр*, *шѡс[ш̂]*, *ми*, *шѣ*, *нѡј*, *дѡј* Сл; *дѡ[ј]*, *шѡ* Гр, *зѣб*, *шѣр*, *ѡн* Шек;

ѡрмија Сућ, *Влѡјко*, *ка вѡроши* Бој, *вѡјске* Ло, *врѡш̂и* се Сл, *грѣдом* Се, *грѡбље* Бој, *дѡвле* Се А, *дѡнле* Се Гр, *Лукин* фѡр Сл, *љѡбљаше* Бој, *мѡјка* За А Сл Бој, *мѡмче* За, *с мѣжом* Бој Гр, *Мѣрино* Шек, *нѣћемо* Бој, *ничкѣ* За, *ѡјдѣмо* Ло, *ѡѣнзија* Сл, у *ѡѣнзију* Бож, *ѡричѡм* Сл, *Шѣвѣка Ђѡрђијева* Бој, *шриѡѣ* ОБ, *живот црњи*, *цркве* Бој, *чѡвѡм* Бој Гр Сућ;

дѡмѡћи Се, *држѡвни*, *суклѣнѡша* (превисока особа) Кр, *ћевѡјка* За Бој, *ћевѡка* Се За, *ћевѡку* За, *исѡричѡм* Ло, *јучѣнѡн*, *ѡкѡјни* А Сл, *занемѡрим* Шек, *воћеницѡ*, *чѣшврѡш̂а*, *Македѡнку* Гр, *ѡбаѡчкѣ* Ку, *ѡшрѡѡшкѣ* Ђу, *шелевѡзор*, *шекулѡрска црква* Шек, *двѡнѡсѡро* Сл Гр, *Мѡјѡлова* Вел, *милиција*, *ѡриѡизѡнска* Бој, *ѡсѡѡвѡмо* А, *ѡродѡвница* Гр, *шринѡсѡро* Сл, *жѡндамѣрија* Кр, *Југѡславија* Вел;

болѣ ме, *дѡври*, *више главѣ* Бој, од *водѣ* Шек, *искрај Данскѣ* Кр, код *дѡѡицѣ* Ло, *дѡшѡ* А Сл Пе Ђу, и[з] *женѣ* За, *жѡви* Пе Пеп Ђу, од *зѣмѣ* Се, по *кафѡнѡ* А За, *немѡ* А Ђу Ло Вел, *ѡѡишѡ* Сл Гр Ђу ЛР Вел, *ѡриѡизѡнѡ*, *ѡчѣ* Шек, по *ѡланѡнѡ* Бој, *ѡко рѡкѡвѡ* Кр, *сѣшѡрѡ* Бој, *шрѡвѣ* А Кр, *факулѡшѡшѡ* Сл, *шѣс шѣри* Сл;

јѡданѡс, *брзинѡм* Бож, *вѡлиш*, *каѡшѡн*, *зорѡм*, *ѡредѡрим* Бој, *главѡм* Сл, *с вѡјскѡм*, *сѡ женѡм* Ло, *сѡшѡриѡ*, *вуленѡшѡр*, *фурсѡш̂и* (наметљивост) ОБ, *гарѡв*, *двѡнѡс*, *сѡшѡѡј*, за *сѣшѡрѡм*, *кад ѡѡразниш̂ Се*, *дѡѡѡѡм* За, *жѡвим* Бој Сућ, *зѡвѣм се* Гр Сл А Се, *сѡшѡмѡк*, *ѡдликѡш*, *букѡѡр* Гр, *ѡѡишѡ* А Сл Гр Ђу Цр, *ѡѡшѡнѡс* А Сл Вел Ло, *скѡреѡѡк* (мршав човек) Сућ, *шѡрѡм*, *Шекулѡр* Шек.

3) *Узлазни акценати* се могу јавити једино на претпоследњем слогу испред кратке ултиме:

вода Се А, *мѡгла*, од *грѡба*, *дѡведе ѡѡѡа*, за *шѣбе*, за *мене* Бој, *дѡбро* ОБ, по *дѡму*, на *дрва* Ло, *ћѣца* А Се Сл Ку Ђу Пе Вел Шек, *жѣну* Вел Пеп Бож Шек, *мѡмци* Се А Вел Шек ЛР, *сѣшѡра* Се Ку Шек, *сѡрѡшѡ* А За Пе, *ѡѡѡѡ* За, *чѣло* А Се, *ѡнѣси* двѡ *каблѡ* Гр, *далѣко* Гр Бој Ло;

²⁸ Овакво преношење акцента је карактеристично за говор Плава. Више о томе в. напомену 12.

дѣнас, јѣдан Сл А Ту Ку ЛР, *жѣвош* Бој Гр За Ло Вел, *издѣиз* Кр, *издѣвѣн-дѣш*, *искѣблук*, *барјак* ОБ, *изјаричаш* Се, за *фѣрун* За, *искѣб* Бој Бож А, *извор*, *јѣдѣнак* Сућ, *мѣмак*, *ѣшѣц*, *Бѣжш* Бој, *шрѣнокѣ* Цр, *ѣбрѣк* Сл, *ѣшѣц* Шек, *ѣонак*, *ѣѣвѣуд* Бој, *ѣшѣкуд* ОБ, *ѣѣшѣк* Бож Сл, *шѣрок* А Сл Гр ЛР;

војѣнику, *војсѣка*, *ѣѣмѣзи*, *увѣѣжи*, *свѣѣци*, по *нѣјму* Бој, *врѣшѣ* Сл, *гѣлѣбо*, *јѣдо* Се, *нѣкѣшѣћѣ*, *крѣло* Сућ, *ѣѣлоѣко*, *ѣѣѣ* Бој Вел, *жѣѣва*, *клѣлѣ*, *ѣрлѣ*, *бѣлѣ*, *сѣкѣна* Вел, *ѣунѣно*, *шѣрѣдо* Бож, *сѣшѣрана* Пе, *ѣшѣѣ* А, *шѣѣрку*, *Анѣѣ* Шек;

дѣѣдѣс Сл А, *зѣнос* А, *зѣѣис*, *ѣѣјѣвѣш*, *ѣѣкѣчѣш* ОБ, *зѣѣбѣш* (гѣл), *јѣѣбѣц* (гр-ло), *ѣѣрѣнѣш* Кр, *ѣѣрѣдѣш*, *ѣѣмѣзем*, *сѣѣѣном* Бож, *ѣѣмѣвѣш*, *ѣѣнѣвѣш* Кр ОБ, *ѣѣнѣнѣж* Ку, *јѣѣдѣц* (јѣѣѣц), *ѣѣрѣдѣш* Се, *рѣѣчѣк* За, *сѣѣбор* Бој, *шѣрѣдѣс* Сл.

Шема акценатског система говора Горњих Васојевића изгледа овако:

акценат \ слог	једини	претпоследњи	последњи
˘	+	+	-
ˆ	+	+	+
˙	-	+	-
˚	-	+	-

Слободну дистрибуцију, дакле, има само дугосилазни акценат, краткосилазни је искључен са ултима, краткоузлазни и дугоузлазни су везани искључиво за пенултиму. Треба имати у виду да је у двосложним речима претпоследњи слог уједно и први.

3. *Дужине* се добро чувају пре и после силазних, као и пре узлазних акцента.

1) *Дуги неакценѣшовани самогласник* јавља се непосредно испред краткосилазног, дугосилазног и дугоузлазног акцента. У одређеним морфолошким категоријама јављају се две дужине испред силазних акцената. Ова специфична појава у нашем акценатском систему (дужина испред узлазног акцента, односно две дужине испред старијег силазног) забележена је у још неким “углавном ... периферијским зонама српскохрватског језика, почев од Новог Пазара, преко Пипера (и Куча), Бјелопавлића, Пјешиваца, до Озринића ... Све су то ... говори који су у знатној мери архаични, и сви, мање-више, захваћени, новоштокавским акценатским преношењем (изузев ... оних најархаичнијих ...)“ (Петровић Спец. дуж. 35–38)²⁹. Појаву ових нових дужина П. Ивић тумачи аналогичјом: „Ради се о морфемама у којима исти слог у другим речима или облицима може да добије дуги акценат или бар

²⁹ Нисмо забележили појаву дужине испред краткоузлазног акцента, која се среће у неким од ових говора. У Пјешивцима је, нпр., забележено: *ѣрѣвѣчѣно*, *ѣшѣрѣсѣно*, *ѣрѣшѣчѣни*, *ѣшѣрѣсѣно* (Петровић Спец. дуж. 36), док се у Васојевићима овде чује: *изѣвѣчѣно*, *ѣрѣвѣчѣно*, *ѣшѣрѣсѣно*, *ѣшѣрѣсѣно*, *ѣшѣчѣно*.

непосредно испред слога са старим акцентом“ (Ивић Сх дијал. 103). Тако је *жѣ-ви́мо* (1. лице множине презента) са дугим *и* као у првом лицу једнине *жѣви́м* или инфинитиву *жѣвѣти* итд.

а) Дужина испред краткосилазног акцента:

Бѣдѣво дијете Бој, *дѣђише* Бож Ђу Ку, *измѣишѣиши* Се, *иомѣишѣиши* Пе, *Јовѣнѣвић* Ко, *љуђима* А Вел ЛР, *мѣкѣња* Сл Ко, *мрѣкѣња* Сућ, *нѣвиђети* Се, *нѣмѣшан* (умиљат) ОБ, *нѣмѣлица* ОБ, *нѣредан* (спреман, приправан; склон) Кр, *нѣрѣду* Бој Вел Шек, *нѣчѣнка* (начин) Пе, *ишѣасмо* За, *ишѣасмо* А Се, *иомѣмница* За, *Рѣдѣвић* Се, *рѣлѣња* А, *рѣгѣња* ОБ, *сѣмшѣишна* Кр, *сѣшѣрѣвина* Сл;

б) Дужина испред дугосилазног акцента:

з *гѣвѣ* Се, пѣ *гѣвѣ* Бој, *дѣнѣ* БК Ул, од *зѣмѣ* Сл, по *иланѣнѣ* Пе, *зѣбѣ* Ку, о-*шрѣвѣ* Бож, *сѣиши*, За Пе, кад *ошрѣди* и *огрѣди* Кр, *шрѣдѣм* Гр А, *шрѣсѣм* А, *сѣиши*, *дрѣжѣју* ОБ, *чињѣју* Бој, *лежѣју* Се, *шарењѣју* се, кад *изрѣсѣју* Сућ;

в) Дужина испред дугоузлазног акцента забележена је у следећим категоријама:

— 1. и 2. лице множине презента: *врѣшемо* А, *дѣемо* Се Сл, *дѣеши* Кр, *жѣви́мо* Бож Сућ, *бѣѣжѣмо* Сл, *мрѣзѣмо* Се, *мрѣзѣши* Сл, *шрѣи́мо* А, *чѣчи́мо* Гр, *сѣи́ди́мо* Бож;

— глаголски прилог садашњи: *ви́чући*, *жмѣрѣћи* Се, *рѣдѣћи* Кр, *нарѣчући* Сућ, *скѣчући* Се ОБ, *шрѣсѣући* Бож, *срѣчући* ОБ, *ишѣући* Вел;

— 2. и 3. лице једнине и 1. и 2. лице множине имперфекта глагола I врсте: *врѣшѣше-врѣшѣсмо-врѣшѣсте*, *мѣзѣше-мѣзѣсмо-мѣзѣсте*, *сѣшрѣжѣше-сѣшрѣжѣсмо-сѣшрѣжѣсте*, *шрѣсѣше-шрѣсѣсмо-шрѣсѣсте* ОБ;³⁰

— придевски облици: *жѣвѣѣга* Се Сућ, *жѣвѣѣме* Бож, *сѣвѣѣга*, *сѣвѣѣме* Се.

г) Две дужине испред краткосилазног акцента јављају се у категоријама наведеним у тачки *в* у ситуацији када, у енклизи, није извршено новоштокавско преношење:

— *мрѣзимѣ се*, *мрѣзѣши ли*, *шрѣи́мѣ се*;

— *шрѣсѣући се*;

— *мѣзѣсте ли*;

— *жѣвѣѣга су* Се.

д) Две дужине испред дугосилазног акцента јављају се у 3. лицу имперфекта глагола I врсте: *врѣшѣју*, *мѣзѣју*, *сѣшрѣжѣју* и сл. Прва дужина се чује као полудужина.

³⁰ Ову предакценатску дужину у имперфекту бележи и Барјактаревић у новопазарско-сјеничким говорима (Барјак. Н-Сј 105), с тим што се она налази и у 3. лицу множине (*врѣшѣју*), за разлику од говора Васојевића у коме је *врѣшѣју*.

2) Како су узлазни акценти постали преношењем кратког силазног са ултима, то значи да дужина иза узлазних акцената нема.

Иза силазних дужине се веома добро чувају, и то како у затвореним тако и у отвореним, како у последњем тако и у унутрашњим слоговима.

а) Дужине иза дугосилазног акцента:

— *гoрњaк* (горњн воденички камен) А, *дoљњaк* (доњи воденички камен) Пе, *прaвнiк* Сућ, *пyшнiк* Се, *пyшњaк* (паук) ОБ, *рaднiк* Бож; *клeшвa* Бој, *клeшви* Се, *мoлбa* Кр, *мaјкa*, *мaјки* Се, по *мљeстa*, по *пoљa*, по *сeлa* Шек;

— *знaвaштe* ЛР, *нaђeмo* Сл А, *oјдeмo* Бој Цр, *пyсaштe* Ку, *пљeшaчмo* Гр, *пoљyбимo* Бој Бож ЛР, *рaђaштe* Сл, *чyвaштe* За;

б) Дужине иза краткосилазног акцента:

— *дрoбљeн* А, *жeгaр* (сирово дрво) Бож, *пљaв* Кр, *пyк* (необуздан смех; подсмех) ОБ, *пyнaд* Сл, *пoслaшт* Пеп, *прoдaшт* Кр, *чeљaд* Ку А; *врђa* Се, *гoњa* Сл, *пyјe* Тр, *пyјe* Ко Ло, *пaкo* Сућ Пе;

— *бoдaнe* За, *видaчe* Сућ, *видимo* Бој А Бож Ку, *вoјничe* А, *кaрaбoйсaли* Бој, *кoнaчмo* Бој, *млaдпyшнo* А Вел Шек, *дрaштe* Се, *пљeвaсмo* Сућ, *пoлaзилo* Бој, *пocпyјaли*, *пoзвaли* Сл, *узпмaли*, *пaлпa* Бој.

Посебну пажњу и испитивање захтевала би појава дужења претпоследњег самогласника ненаглашених самогласничких група *-ao*, *-eo*, *-io* и *-uo* у радном придеву: *накрпaо се*, *глeдaо*, *пoкpаo*, *пyзeо*, *пoчeо*, *спaвaшo*, *пaшo се*, *пoгинyо*, *пeнyо*, *пaнyо*. Појаву смо бележили спорадично у Бојовићима, Сеоцу и још неким селима око Андријевице, а прилично редовно код неких информатора у Краљима и Облом Брду. Материјал којим располажемо, ипак, није довољан за поузданији закључак о распрострањености појаве.

Ову особину забележио је, и то доследно, Барјактаревић код православног становништва Бихора (Барј. Бихор I 31–32) и у новопазарско-сјеничком говору (Барј. НП-С 48). Могуће је да су акценат или дужина на томе самогласнику сачувале самогласничку групу од сажимања.

Добро се чувају и две дужине после акцента.

— *пyсaјy* Се, по *грaдoвa*, по *рaдoвa* Шек, *пyкoвa* Ку, *дрyгoвa* Се Пе, *крyшaкa* Се А Гр, *чaрaйa* Сућ, *пe-пaкoвa* Ко, *нeрaдничимa*, тј *пзврлeшт* сјјено ОБ, преко *Цeрoвa* Вел, *пш пoзнaшт* Сл. (В. и примере у следећем пасусу.)

Дужина се добро чува у генитиву множине:

— *дрyгoвa* Се Сл Пе, *eкпaрa* Цр Ку, *кpaвeвa* Пеп, *пoпaнaкa* Тр, *рoгoвa* Цр, *спнoвa* За, *врaбaчa* Ко, *пpушaчa* Сућ, *клeшвa*, *мoлбa*, *мoлбa*, *мaјaкa*, *мaјкa* Се. Синтаксички моменат не утиче на скраћивање ове дужине: *дeсe-дпнaрa* Се, *шeс пљaдa* Сућ, *дeвe-пeвoкa* Се, *дeсe-гoдпнa* Бој ЛР. (В. и примере у претходном пасусу.)

Завршни самогласник инфинитивне основе глагола на *-нуш(и)*, *-аш(и)*, *-иш(и)* редовно је дуг ако му претходи краткосилазни акценат:

-нуш: *брцнyш* (помусти мало), *дaрнyш*, *изгпнyш*, *жшeнyш*, *жпвнyш*, *жмyрнyш*, *заглyнyш*, *закпснyш* Стијовић Лекс., *завргнyш* (отићи некуда на своју руку), *пyкнyш* (рећи телету пук терајући га од краве), *пpешeкнyш* Се, *пpакaрнyш* (тандркнути), *зaцпкнyш* (спустити горњи воденички камен), *чaгpљнyш* (тандркнути)

Кр, *љуцнџи* (плуснувши избацити воду) Бож, *мѣшнџи* (севнути — о муњи) Сућ, *рѣкнџи* Пе, *йајкнџи* Сл, *скѣнџи* Цр, *сѣйгнџи* А, *фѣснџи* (ударити прутом) Ку, *фѣћнџи* (одсећи једним потезом) Бож;

-*аџи*: *глѣдѣџи*, *йлајкаџи*, *љукаџи* Бож, *џирајџи* А, *машџирџѣџи* (обмањивати ласкајући), *мѣџаџи* (севати — о муњи) *надрѣџивѣџи* се Сућ, *мѣрѣџи* (гњечити), *накрџѣџи* Ђу, *мѣцкаџи* (масирати) За, *врагѣсѣџи*, *навѣсѣџи* (надоносити, надавати), *забрѣсѣџи*, *чаврдѣсѣџи* (спопасти некога; опколити) ОБ, *накрџкаџи* Пеп, *најџиџиџи* Сл, *нагрѣџаџи* (окопавати по други пут) Гр, *шџукаџи* (штучати) Се, *сѣџасѣџи* Гр, *до-сѣџасѣџи*, *вљѣровѣџи*, *йљѣвѣџи*, *гџишкаџи* (диркати), *дѣркаџи*, *доколѣсѣџи* (доколичити), *ђаволѣсѣџи*, *задѣсѣџи* (заударати), *йошџишкаџи*, *замџуџаџи* (замуцати) Стијовић Лекс.;

-*џи*: *збѣрџиџи*, *брѣџивѣџи*, *обрѣџивѣџи*, *уфѣџиџиџи*, *исѣџуџиџи*, *дундѣрѣџиџи* (димити) Стијовић Лекс., *забѣгѣџиџи* А, *зѣџовѣџиџиџи* (завитлати), *ушѣрбѣџиџи* Сућ, *зѣџуџи-нѣџиџи* (зачупавити), *брѣџжѣџиџи*, *надуѣџирѣџжѣџиџи* (испулчити, подићи), *брѣџиџиџи* (јако ударити) ОБ, *зѣџуџиџиџи* се (занети се) Кр, *мѣсѣџиџи* Гр, *навѣдѣџиџи* Ко, *надуџкѣџиџи* се (напити се неке течности) Бож, *шѣџагорѣџиџи* се (скорити се), *усѣџиџиџи* се Се, *ушѣџивѣџиџи* се За, *најлѣџвѣџиџи*, *фѣџиџиџиџи* (жигнути) Пе.³¹

Стање у глаголским именицама илуструју следећи примери:

— дуг самогласник основе када му претходи краткосилазни акценат: *глѣдѣ-ње* А Ко, *слѣџиџање* Се Пе, *грѣџивѣџање*, *дрѣџмѣџање*, *ѣкање* (врста рвања), *зоросѣџивѣџање*, *дѣкање* (подстицање некога на нешто говорењем 'де'), *ђѣњеѣње* Кр, *йџиџање*, *збѣрѣ-ње*, *дѣсѣџање* За, *ђѣњеѣње*, *балѣџѣње*, *увѣђѣње* Кр, *йолѣџѣње* Бој, *йајкмиѣње* Сл;

— дугосилазни акценат на самогласнику основе: *коџиџање*, *орање*, *ковѣџање*, *горѣџање*, *дрѣџање* Се, *йуцкарање*, *фригање*, *фукџиџање*, *бурукање* ОБ, *бођење* Се, *дрѣџбљење* Кр;

— кратак акценатован самогласник коме претходи дужина: *йџиџање* Се Бож, *благолѣџжѣње* ОБ, *сѣџивѣџање* Сућ Се А, *грѣџивѣџање* Се, *уџознѣџивѣџање* Кр, *дрѣџање* Се, *ѣгање*, *џакање* Кр, *йрѣџивѣџање* Гр; *сѣџиџиџѣџање* Сућ Бој Шек.

Именице постале од глагола које су стекле право именичко значење забележене су са дугоузлазним акцентом: *џикање* Се, *йрање* За, *имање* За Сућ Сл Пе, *сѣџање* Бој, *знање* Се Ку.

Дужине су забележене и у следећим случајевима:

а) у дат.-инстр.-лок. множине именица женског рода на *а* у наставку *-ама*, коме претходи силазни акценат: *бѣџбама* Сл Ко Пе, *Берѣџнама* Бој, *дуџѣџама* Кр Сл Пе, *кѣџиџама*, *оџуџиџама*, *полѣџаџама* *крѣџивѣџама* Гр, *с крѣџивѣџама* Сл, *йѣџрама*, *верѣџама*, *уџиџѣџама*, *рѣџгѣџама*, *сѣџолиџѣџама*, *уџиџѣџама*, *жѣџѣџивѣџиџѣџама*, *шѣџиџѣџама* Се, *шѣџивѣџама*, *кѣџѣџама*, *мајѣџама* Пе Ло Шек, *кѣџивѣџама*, *фамѣџиџѣџама* Гр, *ђѣџоџѣџама* А ОБ; овај самогласник се налази и под кратким акцентом у примерима типа: *жѣџнама* Кр, *ногама* За, *шѣџерама* Гр, *овѣџама*, *коџама* Се, *сѣџиџрама* Бож, *дрѣџѣџнама*, *ѣрѣџама*, *брѣџама*, *йалѣџиџама* Кр;

³¹ Ово је појава која одликује готово све говоре у Црној Гори. Доследна је у пиперском говору (Стевановић 1940, 158–165).

б) у придевским наставцима *-ав*, *-ас(ш)*, *-ин* и *-аиш* (ретко), ако им претходи силазни акценат:

-ав: *гљиб̄ав*, *йрг̄ав* А, *иш̄ав* Бож, *бр̄ук̄ав* (срамотан, нечастан), *кр̄в̄ав* Бој, *мр̄ш̄ав*, *йр̄љ̄ав* А Се Кр, *б̄оник̄ав*, *болеш̄њик̄ав*, *бр̄г̄ла̄в* (који неразговорно говори) Кр, *ла̄ж̄ав*, *кла̄ш̄њ̄ав* (поцепан, дроњав), *йла̄в* (лукав), *ке̄ћ̄ав* (болешљив; нерасположен), *йӯљ̄ав* (буђав), *шр̄а̄њ̄ав*, *шл̄а̄њ̄ав* (неуредно обучен и обувен), *шл̄ун̄ӣш̄ав* (повучен, тих, миран), *шод̄ав* (шугав) Се;

-ас: *г̄љ̄ас* (који има шару испод врата — о псу), *бр̄умбул̄ас* (округао, обао; дебео), *г̄љ̄ас* = *га̄љ̄уш̄ас* (који има црне белеге по глави — о овци и сл.) ОБ, *г̄уше̄љ̄ас* (здепаст), *зр̄њ̄ас* (који има црне пеге по њушци и око очју — о овци и сл.) Кр, *ж̄ӯћ̄к̄ас*, *з̄елен̄к̄ас*, *с̄ив̄к̄ас* Се, *в̄љ̄еш̄тр̄ас* (лакомислен) Пе, *ча̄кар̄ас̄тио дӣј̄е̄ше* (разрок) За, *ав̄е̄ш̄ӣњ̄ас* и *авр̄аул̄ас* (будаласт), *ба̄љ̄ас̄тиа о̄вца* (који има баљу, белу белегу на глави — о стоци), *кр̄нд̄уљ̄ас* (дежмекаст), *кр̄йл̄ас* (који има шару налик на крила — о говедима) Кр, *љ̄е̄й̄уш̄к̄ас̄тиа* А;

-ин: *В̄ук̄ин* Сућ, *Мир̄г̄ин*, *кос̄иб̄аш̄ин*, *Рад̄о̄ј̄чина* Се, *ба̄џ̄ин* ОБ, *ба̄б̄ин*, *о̄чин*, *ма̄ј̄чин*, *Ст̄ан̄кин* А Се, *ст̄ир̄ин̄ин* Сућ, *Зор̄кина*, *Зор̄чин* За, *Лӯкин*, *Мил̄ун̄кин*, *Лӯкин*, *ӯј̄нин* Бож, *ћ̄ев̄о̄ј̄чина* Кр, *За̄гор̄кина* Пе, *За̄гор̄чин* БК, *Мил̄ан̄чине* Пе, *С̄ӣе̄в̄чин* Бој.

-аиш: *нов̄ н̄о̄вца̄иш*, *го̄ г̄олца̄иш* ОБ, *зд̄рав̄ зд̄ра̄вца̄иш* Сл, *са̄м самца̄ӣја̄иш* Кр;

в) у наставку трећег лица множине имперфекта: *кӯид̄ва̄ј̄у*, *н̄о̄ша̄ј̄у* Гр, *й̄љ̄е̄ва̄ј̄у* Бој, *ра̄ћа̄ј̄у*, *й̄ис̄а̄ј̄у* Се.

Презентски наставци глагола чија се презентска основа данас завршава на *је* немају дужину осим у 3. л. мн.:

бӣџ̄ем Пе За, *до̄ј̄ав̄љ̄уџ̄ем* За БК, *ж̄ед̄уџ̄ем*, *каж̄уџ̄ем* Пе, *из̄ј̄ав̄љ̄уџ̄еш* Вел, *из̄ј̄ав̄љ̄уџ̄емо*, *иш̄ӣџ̄еш*, *уш̄ӣџ̄ем* Се, *бол̄уџ̄е*, *о̄лаш̄уџ̄ем* Сућ, *свр̄ст̄уџ̄ем* (издржавам), *йривр̄ш̄уџ̄ем* Кр, *с̄ј̄ав̄љ̄уџ̄ем* Бож, *чӯџ̄ем* Вел Шек Ко, *сам̄уџ̄ем*, *сир̄ош̄уџ̄ем*, *с̄ј̄ав̄љ̄уџ̄ем*, *из̄л̄ӣџ̄ем*, *раз̄лӣџ̄е* Стијовић Лекс., али: *бӣј̄у* Гр, *смир̄ӯју* Бој, *да̄ј̄ав̄љ̄ӯју* Бож.

Код осталих глагола дужина у презенту се редовно чује: *й̄д̄ем* А, *с̄ед̄н̄ем* Бож, *й̄иш̄ем* Сућ Цр, *о̄р̄ем*, *иш̄љ̄ем* Се, *бр̄ин̄е̄ше*, *зам̄ак̄н̄ем* Бој, *й̄љ̄е̄ва̄м*, *обез̄во̄љ̄ӣше*, *вид̄ӣше*; *о̄рӯ*, *й̄љ̄е̄ва̄ј̄у* Стијовић Лекс.

4. У слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти, а после којих стоје сугласници обично изостаје дужење самогласника: *ј̄ар̄ци* ОБ, *маг̄ар̄ци* Сл, *маг̄ар̄ца* За, *ст̄ар̄ца* Гр, *Црног̄ор̄ци* Се, *Т̄ур̄ци* Се Вел Шек Ло, *забар̄ци* (мале баре), *ножеви б̄љ̄ело̄кр̄ци*, *да̄ Б̄оже см̄ир̄ка* Бој, *бир̄ка* (пробирљива девојка за удају), *Мир̄ка* (ген. од Мирко), *ш̄ар̄ка* (змија), *уг̄ар̄ке*, *ш̄ор̄ба*, *клин̄ци* Се, *оид̄ан̄ке* Ђу, *оид̄ан̄ци*, *бије га зад̄лан̄цима*, *ка̄взу* ОБ. Забележили смо, међутим, *зд̄рав̄ље*, *сун̄це* Се, *џ̄е̄м̄ӣер*, *санд̄ук* Сућ, *бор̄ба* Се ОБ, *Р̄авно̄ бор̄је*, *Под̄бор̄је* Шек, *Бор̄ја* Вел. О дужењу (изостанку дужења) у глаголским именицама (групе *сонан̄ш̄* — *й̄олугласник* — *ј̄*) в. претходну тачку под *глаголске именице*.

Најчешће изостаје секундарно дужење основног самогласника код именица типа *гвѡжѣ, гвѡжѣа* ОБ, *грѡбље* Бој Се Гр, *Подгрѡбље* Шек, *рѡбље* Кр, *снѡилѣ* Сл. Забележили смо, међутим, и *грѡжѣ, сѡће* ОБ, *грѡбље* Бој³² Цр.

Чува се прасловенско дужење првобитно кратких самогласника у примерима типа: *Бѡг-Бѡга, бѡк-бѡка, брѡд-брѡда, сѡк-сѡка* Се Кр, *нѡс-нѡса* Кр, *рѡд-рѡда* Гр Сл, *дѡм-дѡма* Сл, *крѡј-крѡја* Бој.

Најчешће нема уједначавања номинатива и генитива једнине именица типа *нѡвац — нѡвца*, односно *нѡвац — нѡвца*. У Васојевићима се бележи: *нѡвац — нѡвца* Се, *кѡнац — кѡнца* Сућ, Ку, *ѡван — ѡвна* Сућ, *лѡнац — лѡнца* Сућ. Забележили смо, међутим, и *ѡван — ѡвна* Се, *кѡнац — кѡнца, лѡнац — лѡнца* Кр.

Именице типа *сѡриц-сѡрица* и *бѡн-бѡна* у номинативу и акузативу множине имају краткосилазни акценат: *бѡнови* Сућ, *бѡкови* ЛР, *ђѡкови* ОБ, *клинови* Се, *кљѡчеви* Бож Се Гр, *крѡљеви* За, *лѡстѡви* Ку Ко, *лѡстѡве* Ло, *нѡжѣви* Бој Сл ЛР, *иђѡчеви* Се, око *иђѡчева* Сућ, *иришѡчеви* Бој, *илѡстѡви* Бож, *иђѡчеви* А Се, *рѡдови* Гр Ло Шек, *сѡјѡнови* Сл Гр Шек, к *сѡјѡновима* Шек, *сѡричеви* А Се Сућ Бој, *сѡдови* Сл Ло, *фѡрови* Се А, *ѡѡкови* Сућ, *иђѡкови* ОБ, *иђѡѡви* Кр.

Нема скраћивања другог вокалног *r*: *крѡ* Вел, *иђн*, *иђнка* ОБ, *ѡква* Шек Се Бој, у *ѡкву* Бој, *ѡчѡрсѡиши* ОБ, *ѡричѡрсѡиши* Пе, *иђви* Сл Кр А, али се чује и *иђви* За Бож.

2) ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

5. Прасловенско преношење акцената налази се, у одређеним прозодијским типовима, код именица сва три рода, као и код других врста речи. Има, међутим, и примера у којима ова врста преношења изостаје.

Преношење акцената:

а) са именица мушкога рода:

ѡбрк, ѡзубе, ѡврѡш Ку, *нѡврѡш, нѡвѡр, ѡд јѡза* Се, *зѡсѡна* За, *зѡдѡна* Ку, *ѡбрс* ОБ, *нѡбрс* Бож, *ѡрѡд, нѡрѡд, нѡбријег, ѡзбријег, нѡзбријег, ѡгрѡд* Сл, *ѡзгрѡда* Се А, *зѡрѡи* Сл Ко, *сѡсѡјѡна* Ко, *ѡсѡјѡн* Ло, *ѡснијег* Сућ, *ѡсѡијеш* Ку, *ѡлѡг* За;

ѡлѡв ОБ, *ѡдѡм* А Сућ Пе, *ѡрѡд* Ка, *нѡлѡд* Пе, *ѡмѡд* Пе, *нѡнѡс* Ђу Ку, *ѡнѡс, ѡзнос* Пе, *нѡкрѡј* Се, *зѡилѡш* Цр, *зѡбога* Бож, *дѡбога* Сл Бој, *ѡдбога, ѡбога* Се, *ѡшѡр* Пе;

нѡиђѡш Бож Пеп Цр, *ѡѡк, ѡЛѡм, нѡЛѡм* А Бож, *ѡсмија* Кр, *ѡсѡрѡ* Пе За, *ѡкѡ* ОБ;

ѡдѡ облѡке Се, *зѡѡјѡс* Сућ, *ѡсѡѡѡве, ѡѡѡѡ* Бој Вел, *нѡѡѡѡ* Кр, *дѡлѡкѡш* Сућ; *ѡбунѡр* Сл, *ѡкамѡн* А, *ѡш* камена Гр, *ѡкамѡн, ѡсѡѡш* камена Се.

Сасвим су обични и примери у којима преношење није извршено: *ѡзгрѡда, ѡзагрѡда* А, *ѡгрѡд* Бој, *ѡш* кѡма Кр, *зѡдѡн, зѡмѡѡѡм* Бој, *зѡсѡна, зѡсѡном* А; *нѡкрѡј* Се, *дѡкрѡја* Бој, *ѡзнос*, *ѡдјѡшѡра дѡмрѡка* Кр, *ѡдрѡда* Гр, *ѡдјѡда* Бој; *ѡкамѡн* Бож, *ѡш* камена Бој, *нѡдбунѡр* Бож, *ѡзбунѡра* Гр.

³² Исти информатор у Бојовићима употребио је у току разговора пет пута именицу *грѡбље* — два пута са краткосилазним, а чак три пута са дугосилазним акценатом.

б) са именица женскога рода:

на -а: за зѝму Пеп, иѝд главу Пе, ѝ главу ОБ, љ главу Пр А, за главу Сућ, на главу, за руку Бој, за руке Се, љ руке А Ку, љ војску Шек, љ овце ОБ, на сриједу Сућ Бож, љ школу Гр Се Ло; на дѝшу, љза сѝрану Кр, низа сѝрану Ло;

низ воду Ко, на воду Се Ка, љ воду Кр, љ гору Се Цр, љз гору Бој, ирѝз гору Пе Вел, на земљу Бож, ѝ земљу ОБ За, ирѝ земљу, љ земљу Се, ирѝд зору А, љ зору За, на ноге Сл За, љ ногу Бој Пе Гр Сл;

љ иланину Ко Цр, на иланину Ку Гр Ло, љс иланину Ку.³³

на -и: ѝд глади Сл Вел Ло, ѝд жѝћи Сл, за Пећ Гр, љ Пећ Се, љ крв Кр А, иѝд нѝј За, ирѝд нѝј Сућ,

иѝд јѝсен Се, љ јѝсен За, на иамѝти Гр, љ иамѝти А, ѝ жалѝсти Бож, љ младѝс Ко, иѝти сѝарѝс Се, ѝ сѝарѝсти Кр.

И овде смо забележили примере са непренесеним акцентом:

за зѝму; низ вѝду Сућ, од вѝнѝ Бој, од ѝљѝ Гр;

од жѝлѝсти Бож, до јѝсени Гр, од рѝдѝсти Се, до рѝјечи Пе.

в) са именица средњег рода:

љз брѝо Се А, за грло Сућ, љ грло Се, на дрво Гр, љз дрво Сл Гр За, на љѝти Се, ѝд неба Бож, љ небо, за срце А, на срце Бож, љ срце ОБ; љ коло Пе Сл, љ око Сл Ло, на око Цр Шек, љ иѝље Се;

ѝд злѝта, на сѝнце, Се, љ сѝјено Сућ.

И код именица средњег рода бележе се примери без преношења акцента: на љѝти ОБ, на мѝѝти Сућ, на ѝко Шек, у иѝље, на сѝнце Се, на мѝре Пе.

Стари односи се виде и у прилозима који су по пореклу предлошко-падежне конструкције: љвѝчѝ, ѝвѝчѝ, љјуѝру, најуѝро, љзбрѝо, најѝсен, љјѝсен, насрамѝу (на силу) Гр Се итд.

Акцент се преноси на други слог двосложних предлога: иѝднѝ бѝра³⁴ Бој, ирѝзѝ зѝбе Се, ирѝкѝ мѝста Бож, ирѝкѝ бријѝга Кр За, ирѝкѝ свијѝта Се, исиѝти иѝѝта ОБ, исиѝти сѝијѝга Кр, исиѝти камена, исиѝд грла ОБ, исиѝти сѝјѝна Кр, ирѝкѝ љѝта Бој, ирѝкѝ брѝа Пе, ирѝзѝ село Се. Ову појаву М. Пешикан тумачи аналогичном према једносложним предлозима (Пешикан СК-Љ, 61).

г) Преношења има и код личних заменица:

— у инструменталу једине заменица за прво, друго и свако лице: ирѝда мнѝм, сѝ мнѝм Кр, иѝ-шѝбѝм Сућ, иѝти собѝм Сл, за собѝм Кр, ирѝти собѝм Бож:

— у генитиву, углавном на вишесложне предлоге, и то на њихов последњи слог: сѝрамѝ њѝга Пе, насѝремѝ њѝга Кр, сѝремѝ себе Пеп, измеђѝ себе Бој, измеђѝ њѝ, иорѝ-шебе, исиѝд њѝ, иорѝд њѝ Се, иорѝд мене Сл. Ако предлог има дужину, пренесени акценат је дугосилазни: окѝ мене, зарѝд мене, иорѝд мене ОБ Се, крај мене Ку, иокрај мене Сућ, окѝ себе, иорѝти себе Се.

³³ Нисмо забележили акценатско преношење са осталих тросложних именица: у висѝну, у дубѝну, на брзѝну.

³⁴ У СК-Љ, у којима је такође познат ова врста преношења, нерадо се преноси акценат на предлоге сложене са -ѝно, као и на предлоге сложене са -ѝр, и -срѝд (Пешикан СК-Љ, 61).

д) Преношење акцената с придева најбоље се види у прилозима придевског порекла: *на̀ново, ѝдново, на̀мрџво, на̀цр̀но, уна̀о̀йа̀ко, ѝдда̀вно, ѝдџиријекo, ѝдси-гур, на̀о̀коло, на̀јбо̀ље, на̀јџо̀слије, на̀јџо̀шље, ѝдгоре.*

Акцент се с компаратива придева преноси на префиксе такође у виду краткосилазног: *џда̀ље, ѝдда̀ља, ѝддуж̀е, ѝдмла̀ђе, ѝдлеј̀ше.*

ђ) Старо преношење акцента с глагола на негацију *не* бележимо у примерима: *нѐ бљѐше, што се нѐ уби́ Бој, нѐ шће́де, нѐ до̀ђе Сућ, нѐ даде́, ни́ђе нѐ дофа̀ши Бож, нѐ би́ло ђдит, нѐ би́ло га ди́рат ОБ.*

Забележили смо и примере преношења акцента са бројева, односно бројног прилога *џо* на проклитике: *д̀ве и́ двое, ѝд дво̀е, ѝд џро̀е, шездес̀ети и́ џети́ Сл, за́ другијем За, мље́сец и́ ѝд да̀на́ Се.* Сасвим су обични и ови примери с непренесеним акцентом: *џо д̀ве Гр, два̀дес и џети́ Сућ, за́ два́ Сл, на џри́ Бој* итд.

б. С обзиром на то да је у говору Васојевића извршено само делимично новоштокавско преношење (в. т. б), ново преношење акцента на проклитику могуће је само са једносложних речи:

сџ́ дна Сл, џд́ зла, сџ́ злом Бој, на́ Криш Бој, џ́ џлач Се, на́ џраг Бож, џ́ џрс Кр, џ́ рай́ ОБ, изџ́ сна Кр Сл, џре́ш смрџ́ Бој, за́ смрџ́ Се;

кџд́ на́с, на́ на́с, за́ шџа́, џ́ шџа́ ОБ Кр.

џа́ не́ шће́ са́ма Се, не́ би́ За Шек Се Сл.

И овде се јављају примери са непренесеним акцентом:

изџ́ сна́ сам, у џла́ч Се, џре́ш смрџ́ Сл, на смрџ́ Сућ.

Б. ВОКАЛИЗАМ

7. У вокализму Горњих Васојевића разликују се два система — један (а) у коме постоји шест вокала, а који је заступљен на територији Лијеве Ријеке, Горње нахије, Велике и шекуларског села Мезгале и други (б) у коме има пет вокала, а који обухвата територију Шекулара и села Ријека Марсенића. У обема зонама јавља се и вокално *р*.

У првом систему се поред пет стандардних самогласника јавља самогласник *а* као специјални рефлекс полугласа.³⁵ Други има пет самогласника који су карактеристични и за српски књижевни језик.

³⁵ По овој црти говор Горњих Васојевића придружује се великом делу зетско-сјеничких говора. Фонема *а* се јавља у говору Куча, Пипера, Братоножића (Стевановић ИЦД 6–8, Петровић Кучи, Петровић Брат.), Плава (Алексић Плав), Гусиња (Ђорђић Гусиње, Пупић Гусиње), Мрковића с Крајином (Вујовић Мрковићи 357–358), Црмнице (Милетић Црмница 225–239), у делу катунских говора (Пешикан СК-Љ 107–108), као и у неким зетско-сјеничким говорима на Црногорском приморју (Алексић Паштр., Алексић Спич). У говору места Мула у Боки Которској фонема *а* је рефлекс кратког полугласа, али и кратког *а* (Ивић Дијалекти 196). У делу Црногорског приморја (у Доброти и Кртолама у Боки, Туђемилима и Зупцима у барском залеђу и Шестанима уз ивицу Скадарског језера) очуван је полуглас вредности „шва“ (Млад.–Петр. Полугл., Петровић Шестани 335–337).

Самогласнички систем Васојевића може се представити на следећи начин:

а) и у е о †р а а	б) и у е о †р а
-------------------------	-----------------------

Ако се узму у обзир и прозодијски елементи и ако се занемари несамосталност узлазних акцената, онда говор Горњих Васојевића (изузев Шекулара) спада у штокавске говоре са највећим бројем вокала:³⁶

â	ã	á	à
ã	ä	â	ä
ô	õ	ö	ò
ê	ë	é	è
ÿ	ÿ	ý	ÿ
ÿ	ÿ	ÿ	ÿ
ř	ř	ř	ř

Сви самогласници долазе у кратким и дугим слоговима, и то како наглашеним тако и ненаглашеним. Њихова дистрибуција је релативно слободна: могу се, у начелу, јавити у почетном, средишњем и завршном положају у речи, као и испред и иза сваког сугласника.³⁷ Извесна ограничења има самогласник *ä*, који је у иницијалној позицији потврђен у свега неколико турцизама (*âññà* — деверуша, *анђибула* ЛР, *âгло* у изр. с *âглом* — без муке), као и, спорадично, у експресивном говору (в. т. 19). Вокално *ř* се јавља у свим положајима у речи, с тим што је његова финална позиција сведена практично на неколико лексема (*вр, навр, увр, узв. бр* и сл.), док се на почетку речи јавља само испред сугласника. У речи може стајати само једно вокално *ř*.

Што се изговора самогласника тиче, он је идентичан с изговором самогласника у данашњем српском књижевном језику, осим самогласника *ä*, који у књижевном језику не постоји, а о коме ће бити више речи у т. 12.

РЕФЛЕКС ПОЛУГЛАСНИКА

8. Рефлекс полугласника на испитиваном подручју је двојак. С једне стране то је самогласник *ä* — у Горњој нахији, Лијевој Ријеци, Велици и шекуларском селу Мезгале,³⁸ а с друге, то је самогласник *ä* — у Шекулару, осим Мезгала, као и у

³⁶ По броју вокала говор Васојевића долази одмах после говора кладањских муслимана, који има шест акцената, што значи тридесет и шест вокалских фонема (Реметић Кладањ 651 и даље) и славонског дијалекта са пет акцената и тридесет вокалских фонема (Ивић Дијалекти 277–278).

³⁷ Наш материјал углавном потврђује оно што је речено у ФО (Петровић Анцелат 553).

³⁸ Постојање самогласника *ä* као рефлекса полугласа забележили су у извештајима о својим теренским истраживањима по овим и околним крајевима још М. Стевановић (Стевановић Вас. 188–189), Б. Милетић (Милетић Вас., 14) и П. Ђорђић (Ђорђић Гусиње 183). Подаци о самогласнику *ä* на месту дугог и кратког полугласника и на месту самогласничке групе *ao* које налазимо у ФО прикупљени су у горњовасојевичком селу Анцелате (ФО 555). Податке о изговору и распрострање-

Ријеци Марсенића, селу уз границу према Доњим Васојевићима, у којима је рефлекс полугласника такође *a*.³⁹ Интересантно је да је васојевићко становништво у Мезгалама сачувало фонему *a* у неvasојевићком секуларском окружењу, а да је Ријека Марсенића ту фонему изгубила. Несумњиво су томе допринели, осим близине Доње Ржанице (гранично село у Доњим Васојевићима) и Шекулара, честе женидбене везе са Шекуларом.

На целој испитиваној територији самогласник *a* у кратким слоговима после акцента може да буде замењен самогласником *e* (*маг̃арац/маг̃арец* и сл.), а у Лијевој Ријеци се у облику радног придева мушког рода реализује нешто отвореније, са slabим *n* на крају без оклузије (*дош̃а̃н*).⁴⁰ Обе појаве су факултативне. Другу смо спорадично бележили и у неким граничним селима близу Плава (Пепиће, нпр.). Самогласник *a* среће се у неким случајевима и тамо где му етимолошки није место (*вр̃а̃г, ч̃а̃с*). У ретким примерима и овде се замењује самогласником *e* (*не веља, невеља̃о*).

Основна вредност самогласника *a* јесте између *a* и *e*.⁴¹ Међутим, каткада постоји извесна колебљивост у изговору, тако да се он некад приближава самогласнику *a*, а некад самогласнику *e*. Тако је, нпр., информаторка из Бојовића за време у коме је сто пута изговорила рефлекс полугласа као самогласник између *a* и *e* (од тога неколико пута не тако често бележени узвик *a* и бра) седам пута изговорила тај самогласник тако да буде близу самогласнику *a* (*да̃н x 2, да̃нас, са̃д x 2, сест̃а̃ра̃*), пет пута је то и био самогласник *a* (*са̃д, ка̃д, да̃н, са̃бор, ла̃жеш̃*), а четири пута самогласник *e* (*не веља, једен, кр̃мек си, с̃а̃рец*). Код информатора из Грачанице колебања је било још више: на сто изговорених самогласника *a*, 17 пута је рефлекс полугласа био врло близу самогласнику *a* (*са̃д x 4, са̃дек x 6, са̃л̃е̃ши, да̃на, један, њ̃о̃ња̃ва, да̃на̃*), седам пута врло близу самогласнику *e* (*др̃ва̃ x 2, ма̃ње, ма̃ња, из̃а̃шки, њ̃а̃нко, ка̃блић*), два пута је то био самогласник *e* на месту где се *a* и иначе замењује самогласником *e* (*де̃њ, ја̃ден*), а три пута је *e* забележено тамо где смо обично бележили *a* (*ке̃д, не̃кед = (не)кад*).⁴²

ности овог самогласника, као и о његовој замени другим самогласницима налазимо и у радовима П. Ивића. Исп. Ивић Дијалектологија 160; Ивић Дијалекти 195–197.

³⁹ У граничним селима Доњих Васојевића, нпр. у Винишкој, може се чути и *a*, поготово у неким положајима у речи — нпр. у генитиву множине. Тридесетих годна прошлога века М. Стевановић је у Винишкој бележио доследну замену полугласа овим вокалом, а у још неколико доњовасојевићких села поред Лима ретку замену, и то само у неким позицијама (Стевановић ИЦД 8).

⁴⁰ Стевановић је ову појаву бележио „иза сваког полугласа на крају речи“, додуше наглашавајући да се она јавља у Кучима, Братоножићима и плавско-гусињском крају, а само понекад у делу Васојевића. Појаву је забележио и у Трепчи, али „нередовно“, и то једино у радном придеву. У нашем материјалу у Трепчи те појаве нема.

⁴¹ Овај податак износи Стевановић још 1933. године у свом извештају са путовања по Васојевићима, у коме каже да је „место старог полугласника један специјални самогласник који је нека средина између самогласника *a* и *e*, час ближи једном час другом гласу“ (Стевановић Вас. 188–189). Сличну констатацију налазимо у његовој монографији о источноцрногорским говорима, само што се овај самогласник ту назива полугласником (Стевановић ИЦД 6–18).

⁴² Б. Милетић у извештају о дијалекатским истраживањима у Васојевићима наводи да је рефлекс полугласника врло отворено *a* у Лијевој Ријеци и горњовасојевићким селима Краље, Слатина и Салевиће, да је у Трепчи, Мезгалама, Трешњеву, Винишкој и Лугама код Берана рефлекс врло отворе-

Нисмо утврдили зависност вредности самогласника *a* од сугласничког окружења, коју налази Стевановић у Зети.⁴³ Биће да је то, као у Црмници, „последња ослабљеног језичког осећања за овај глас“ (Милетић Црмница 226).

9. Како су позиције у којима је полугласник вокализован махом већ познате и описане у науци,⁴⁴ то ће примери бити поређани према томе на ком се месту у речи налази рефлекс полугласа и какав је његов квантитет, а не према томе који су услови довели до вокализације и када он није био у јаком положају. Тако ће се, на пример, уз потврде типа *д̄ан*, *ш̄ам̄на̄*, односно *с̄ан*, *ӣас* и сл. наћи и: *ст̄и́абло*, *ма̄њ̄и*, *ш̄а̄ња̄*, *ш̄а̄шӣа*, *ла̄ж̄ашӣ*, *ла̄ж̄ӯњашӣ*, *ла̄ж̄е̄м*, *ма̄гла*, *ма̄зге*, *ба̄ж̄е̄ӣш̄ӣ*, *на̄в̄ӣш̄ӣ*, *ст̄и́акло*, *сна̄а* и сл., односно уз *д̄ан*, *с̄ан* и сл. *ст̄и́абло*, *ла̄ж̄е̄*, *ма̄ње̄* и сл.

10. *А* као рефлекс дугог полугласника:

а) *б̄а̄зда* (смад) Ку, од *б̄а̄зд̄е* Сућ, *д̄ан* Кр Се А Пе Ђу Ку Вел ЛР, *Ар̄ан̄ђелов-д̄ан* Цр Тр Ло Вел, *Ђур̄ђевд̄ан* Кр, *Никол̄ьд̄ан* Вел, десе *д̄ан̄а̄* Сл Гр, *сӯш̄рад̄ан* Гр Бој, *сӯш̄рид̄ан* Бој Се, *д̄ан̄ӣли* Гр, *обд̄ан̄ӣш̄ӣ се* Се, *обд̄ан̄ило се* А, *д̄ан̄губа* Ло, за *д̄ан̄губу*, *д̄ан̄губан* ОБ, *д̄ан̄губно* Се, *з̄ад* (зид) (поред *зид*, *зидина* Гр и *з̄ад* ОБ) Се А, *ла̄ж* А ЛР ОБ, *ла̄ж̄о̄ња* Се, *благол̄а̄ж̄ашӣ* Кр, *иол̄а̄ко* Сл Пе Вел, *ма̄њек* Кр, *сна̄а̄*, *ст̄и́абло* Се, ној *ш̄а̄мна̄* Бој, *ӣа̄њ̄евина* ОБ, *ш̄а̄ӣли* Гр, *ӣас* (таст) Сл.

б) *Генишив* множине:

пун таван *арач̄уг̄а̄* Кр, најо се *арш̄ла̄м̄а̄* Се, из *ба̄ча̄ча̄* Кр, до *Б̄ер̄ан̄а̄* Гр, од *Б̄ер̄ан̄а̄* Бој, из *Б̄ер̄ан̄а̄* Сл ОБ, ма̄ло *бра̄ва̄к̄а̄* Се, од *бр̄ес̄ка̄ва̄* Кр, од *бӯбре̄г̄а̄* Сућ, од *бӯка̄ва̄* Сл, преко д̄евет *в̄од̄а̄* Се, *ӣма̄ воз̄ач̄а̄* Бож, до *вр̄а̄ӣш̄а̄* За, више *вр̄а̄ӣш̄а̄* Бож, иза *вр̄а̄ӣш̄а̄* Вел, пе-шес *вр̄с̄ӣш̄а̄* А, од *в̄ӯк̄о̄ва̄* ОБ, од *В̄уч̄ел̄ӣш̄а̄* Бој, код *В̄уч̄ков̄ӣш̄а̄* Бој, неколико *га̄љ̄а̄к̄а̄* Кр, им̄ало *га̄ӣа̄* Пеп, десџтак *г̄ер̄е̄љ̄а̄* Се, четрна̄с *г̄од̄ӣн̄а̄* За, ко̄лко *г̄од̄ӣн̄а̄* Бој, ст̄о *г̄од̄ӣн̄а̄* Ђу, шт̄а̄ е *г̄ромоб̄ӣш̄ӣн̄а̄* ОБ, им̄ало *г̄ӯс̄а̄к̄а̄* Тр, два̄ес *д̄ан̄а̄* Ко, за мље̄сец *д̄ан̄а̄* За, десе *д̄ан̄а̄* Ма, не̄ђе̄љу *д̄ан̄а̄* Вел, о-*д̄ас̄а̄к̄а̄* Вел, доб̄ӣ-*ћеш деген̄е̄к̄а̄* Кр, о *Д̄ел̄е̄ӣш̄а̄* Гр, милион *дин̄ар̄а̄* Ко, за два̄десе *дин̄ар̄а̄* Тр, до два̄-*дес дин̄ар̄а̄* Тр, осамдесе *дин̄ар̄а̄* Сл, *Дн̄а̄* Кр, донеси *др̄ва̄* Гр, бр̄еме *др̄ва̄* Ку, с̄ани *др̄ва̄* Кр, пе-шес *др̄ва̄* За, догна̄ *др̄ва̄* Бој, половӣна *ћа̄к̄а̄* Вел, десџтак *ћев̄о̄ја̄к̄а̄* За, к̄ило *ћкс̄ер̄а̄* Се, п̄ет *е̄к̄ӣа̄р̄а̄* Ђу, да е више̄ *ж̄ӣвӣш̄а̄* Се, транспорт *зай̄воренӣк̄а̄* Сл, дв̄љеста *зай̄воренӣк̄а̄* Сл, н̄емам *зуб̄а̄* Тр, неколико *иск̄о̄ӣник̄а̄* Бож, од *ја̄бӯка̄* Бож, с̄йла *ја̄г̄од̄а̄* Сл, ни *ја̄д̄а̄* Вел, неколико *једин̄ӣк̄а̄* А, два̄дес *камӣон̄а̄* А, мље̄сто *к̄лӣк̄ер̄а̄* Се, десе *к̄ӣла̄* Вел Кр Сућ, о ст̄о *к̄ӣла̄* Ку, два̄дес *к̄ӣла̄* Гр, трӣес *к̄ӣла̄* Вел, по петна̄с *к̄ӣла̄* Вел, с̄офра *К̄ӣћ̄ов̄ӣш̄а̄* Сл, м̄ека *к̄о̄з̄а̄* Ко, до *к̄о̄ла̄* А, до *к̄о̄л̄ен̄а̄* А, преко *К̄о̄м̄о̄ва̄* ОБ, от *ком̄ӣџ̄ер̄а̄* За Ку, им̄ало е *к̄о̄ња̄* За, ис *Ко̄њ̄ӯа̄* Бој, десет *к̄ор̄а̄-к̄а̄* Се, *не̄какӣја̄ кош̄арӣца̄* Гр, п̄ет *к̄ра̄ва̄* Бој, ма̄ло *к̄рӯш̄ӣк̄а̄* Вел, *ма̄л̄ӣја̄ к̄рӯш̄ӣк̄а̄* Се, ис *К̄рӣш̄а̄* Гр, *не̄какӣја̄ кош̄арӣца̄* Гр, ни *кӯћа̄* Вел, пом̄ало *кӯћа̄р̄а̄* Вел, ис *К̄ӯча̄*

но е, док је у осталим деловима Горњих и Доњих Васојевића тај рефлекс самогласник *a* (Милетић Вас. 14). Наш материјал пружа о томе нешто другачију слику.

⁴³ Стевановић бележи да је овај вокал затворенији, тј. да се приближава вокалу *e*, ако се налази у слогу иза акцента и ако му претходи мек консонант (Стевановић ИЦД 108).

⁴⁴ Исп: Ивић Услови 37–47, Ивић Огледн II 197–206, Младеновић Прет. 65–69.

Бој, *дџнас* БК Вел Ку Ћу, *данџињи* Вел А, *данџињѐ* За Сл ЛР, *данџик* (дневни поветарац) Сућ, *данџимице* (за дана, за видела) А Пе, *данџоџи* (провести дан), *данџоџи* Сућ, *данџемо* Сл, *данџовник* (место где се проводи дан; дневно следовање хране) Кр Сућ, *обданџе се*, *данџи* А, да *данџем* дџшом Цр Вел, *данџуемо* дџшом Вел, *данџу* дџшом Сућ, *сувоџдица* ('суви' зид, без малтера), от *сувоџдице* Ко, *изван* ОБ А Сл, *наизван* Се Сућ, *изџињи* Се, *џамчији* (код млађих *џамчи* А Се Бож), два *кабла*, по *кабли* Гр, *кад* Бој Бож А Се Сућ Сл За Пе Пеп Тр Цр Вел ЛР Ло, *кад* било Се А, *кад* гџј Сућ Бој, *каџи* прије Кр, *кадџињи* Кр, *џкад* А Се, *некад* Кр Се Сућ БК Пе Ку Ћу Пр Вел ЛР, *ионекад* Бој Бож А ЛР, *никад* Кр Се, Кр Сућ За Вел, *качкалица* (жидак говеђи измет) Се, *качкалиши* Кр, *лаџа* Бож, *лаџовина* (лаж) Се, *лаџовинѐ* Се, *лаџуља* Пеп, *лаџаџи* (лагати) Се Сућ, *лаџѐ* Се Сућ За, *лаџѐм* Се, *лаџала* За, *лаџикаџу* Бож, *излаџао* Бож, *џрелаџаџи* (слагати), *лаџуџаџи* Кр, *лаџав*, *лаџава* Се, *лаќ* Ко Ку Вел, *лаќо* Вел Сућ, *лаќно* Се Кр, *лаќиѐ* Бож Бој, *лаќац* (хитар човек) Сућ, *лаќци* Кр, *лаќну* ми, да ми *лаќне* Бож, *лаќосан* (који се лако буди) Се, *лаќоџаметџас* Ћу, *лаќ* А Сућ Вел, *лаџиџинаќ* (болитак у болести), *лаџиџинку* ОБ, *ма* (маховина), *маџина*, у *маџину* Кр, *маќла* Се Сућ, *замаќлила се* Се, *маќга*, *маќге* Бој, *маќнуџи* Кр, *маќни се* Бој, да се *маќне* Гр, *земаќла се* Бој, *намаќнуџи*, *намаќни* Пе, *одмаќ се* Бој, да *омаќне* Кр, *омаќе* ми се Се, *омаќли су* Сућ, *омаќа* е Се, *џримаќ се* А, *џримаќнуџи се* Сућ, *џромаќ* (промаћи) Кр, *смаќ* (смаћи) Се, *мања* Гр, *мањѐ* Бој Гр За Сл, *најмањѐ* Сл, *Маџиница* топ. Бој, у *Маџиницу* Гр, *лоќак* мобара Бож, *наџи* (наџе) Се Сућ Ко Кр, *наџоѓуза* БК, *одавлѐ* Кр (поред: *одавлѐ* Се А и *одовлѐ* Кр), *ономаќдне* (прекјуче), *џрекоономаќдне* Се, *озимача* (врста веома касне дивље крушке) Гр, *озимачна* (која остане јалова за годину дана па се и зими музе — о крави) Се, *озимачница* (крава која остане јалова за годину дана па се и зими музе) Се, *оџаќнак* А Ло, *оџаќнеќ*, *оџаќне*, по *оџаќнку* Гр, *оџаќчарџица* ОБ, *џањаќаџу* (опањаќаџу) ОБ, *џаќ* Се Сућ, *џаќки*, *џаќки* За, *џаќси* А, *џаќаќа* (плод боровнице који се не једе) Пе, *џаќаќе* За, *џаќињаќ* (пасји измет), от *џаќињаќа* Бож, онѐ *џаќињаќе*, *џаќише* А, *џаќиџџу* Вел, *џаќиќад* Кр, *џаќиќадија* Пе, *џаќиќе* Кр, *Пасџирмаќ*, *рдаќва* Се, *ардаќва* Кр, *саќд* Бој Бож Гр За Ко Сл Вел, *саќдек* Гр Бој, *досаќд* Кр А Сл, *саќџиџи се* (сијати се), *саќнуџи* Кр, *саќнуло* Ку, *саќнуло* Цр, *осаќнуџи*, да *осаќнеќ* Сућ, *саќ* Ку Ћу, *саќнови* (поред *снови*), *осаќниџи* (задремати), *саќч* Кр, *снаќ* Пеп Кр Бој, *снаќ* Гр, *сиќаќло* Бож, *цаќли се* Се, *цаќлѐ се* Кр, па се *џаќмичѐ* Кр, *џаќмичѐње* Сл, *џаќмиџи се*, *џаќме се* ОБ, да се *џаќмиќо* Сућ, *џаќнеш* Ло, *џаќник* Пе, *џаќнка* ОБ, *џаќнко* Гр Вел За А Ло, *џаќновџија* (лош човек), *џаќчица* Кр, *џаќи* Се, *џаќиџи* Сл За, *џаќзбина*, у *џаќзбину* Сл, *ќабар* Сућ, *ќаќси се* Бој, да *ќаќси* Кр, *ќазбѐна* ОБ, *ќазбѐнаќа* А, *ќаќќа* Сућ, *иџаќќа* Кр, *џав* Кр Гр, *џавоџи* Кр, *џаќиџаџи* Се, *џаќиџѐ* Се.

16. *А* као рефлекс кратког непостојаног полугласника:

-*ав*: *каќав* А Сл Гр ОБ Вел ЛР, *џкаќав* ОБ Се, *некаќав* Сл Се, *ниќаќав* Сућ Бож Пеп, *сваќаќав* А Цр;

-*ак*: *баќак* (крива дршка на косишту) ОБ, *бољинаќ* За, *бољиџаќ* Се За, *браќав* Бож, *бравуџаќ* (ир. брав) ОБ, *бријеќсак* Вел, *гаљак* Сућ, *десѐџаќ* Сућ, *довџдаќ* Бож, *ђаволоџиџаќ* Сл, *залаќаќ* Ку, *залиќаќ* А, *замуќаќ* Пе, *зарѐџаќ* Сл, *заслаќ*

чак Се, збџак Се, изјавак Гр, измужак Ко, исцїаљак (опушак) Кр, исцїушак (опушак) Бој, исцїрѣсак ОБ, кїцољак ОБ, крљаїшак Књ, лазбурак (посудица од букове коре за воће) Ко, лазїнак (мали лаз) Ђу, љџсак (громогласан смех) Бож, маџак ОБ, момак Сућ Са, найрѣдак А, неврїшак Сућ, несавїшак Сл, несмїрак Се, обџак (обојак) Бој, обрџдак (обао камичак крај реке) Кр, одавїрак Кр, ождрмак Сл, окрљак (парче крље) Бож, оїлазак (уски појас непооране земље) Кр, орїшак Се, осџак (количина соли потребна да се осоли неко јело) Кр, њушак Пеп Вел, њомџак Пе, њойшак Бож, ручак Кр А Ло, ѡредрџак За, ѡрѣљшак (стог сена сачуван из раније године) Бож, ѡрїрїшак А, ѡрїсїсак Цр, ѡројшак Ко, ѡушак А, сврїшак Гр, шџак А, шџурак (млаз) ОБ, шрошак Сл, угасак Се Бој, умїшак ОБ, Фирак Ме, чїшврїшак Се, чкланак Се, чмїшак Сућ А, шкланак За, дугачак Бож, крашак Ло А, нїшак А Сућ, слаџак А Гр Пеп, шїжшак Се Гр Ло;

-ан: безвџан Бож, ваљшан ОБ, вљшробџан Ку, врїједан (јак, снажан) Кр, галашан Бој, гладан Се Сућ За, гледан Ко А, грџморїшан (велик, гломазан) За, доводан А Се, доморџдан За, дџкџан (докон) Бож, дџфїшан Се, Кр, дџцқан Бој За, зїврїшан Сућ, зїдијеван Сл, зїдовџљан Сл Ку Ко, згџбан, ѡзгџбан Се, злїшан Књ, избрзан ОБ, згледан За Гр, јџдан Пе Вел, лџдан А ЛР Вел, лџман Сућ, мїлосан (умиљат) ОБ А, мїран БК Тр Пр, нїрџдан Пе За, нїѡкрїшан Сл, џџан (угојен) ОБ, одбїшан ОБ, џїасан Бож Ве, џдлїшан (халапљив) Се Кр, ѡрзан Се, ѡрїродан А Бож Кр, сївїшан А, сїгуран За Пеп, сїромїшан Гр, сїшїшан А Ло Вел, слџбџдан Сл Ло Вел, срїшань А Се Бож, сулџдан ОБ, јџдан Сл Сућ Кр За Пе Се БК Тр Ло, нїјџдан Кр Ђу Гр Тр Вел;

-аш: лџкаш А, Ло, нџкаш А, рџаш (леђа) Се;

-ац: вїшїлац Кр, врџац Сл За Кр, горџглавац Цр, ѣїшїац Се, ждрїшїац Се, жїшїац Вел, зїјевїлац Бож, јџзбївац Вел Ло ОБ, јџднџџац Се, јунац А, каџац (прва пролећна трава) Ку, кџлац А Сућ, кџнац Бож, кошїлац Се, кошїшїљївац Се Бож Гр, Кршїац Ме, кукљївац (чвор, узао), жївї кукљївац, мртвї кукљївац Сућ, кунац (мужјак куне) ОБ, лїсац ОБ За, лџнац Сућ Ло Вел, лүчац (лук на колевци изнад главе детета) Књ, морџвац Бож, мрїшїац Кр Се Сућ, Њемац А Се, џшїац Кр А Сл За Ло Вел, џшїац (направа за хватање птица) Се, Пеџвац, ѡївац Се, сїшїрац Бој Кр, ѡрїјесџлац А ЛР, ѡшїшївац (врста гљиве) Бож, ѡшїшївац (кукуруз кокичар) Се, срџбац (врабац) Се, шїшудџнац Ме, шїрџџвац Бож А Вел.

Факултативно се у овим случајевима јавља е:

-ек: брџвек Кр, бравушїек Бож, ваљек А, воловџдек Бож, завџзек Сућ, задлџанек Сућ, зарџдек Се, зџчек Гр, кїцољек Ко, крмїк си Бој, крњаїшїек Се, Ку, Ко, лџсїаћек ОБ, Маћек СГ, мџмек Бој ЛР Вел, обрџдек ОБ, одумїљек (изговор) Бож, ождрмїек Се, оїанек Гр, осџлек Бој, ручек Ђу, Сл, смрчек ОБ, шїшїек За, сладек Се Бож;

-ен: зїдовџљен Бож Ве, наўмен Бој, нерџзўмен Се А ОБ, џїасен ОБ, симїшїшен Се, ѡмџрен А Бож, јџден Бој Се Бож, нїјџден Вел Сућ;

-ем: јџрем Се, јџчем Гр;

-еш: лџкеш Бој, нџкеш Се;

-ес: џвек Гр Се Пеп Вел;

-еу: *власец* Кр, *вдлец* ОБ, *врабец* Цр А За Кр Ло, *вранец* А Сућ Вел, *гороглавец* Пе, *двојанец* Кр, *доброволец* Пеп, *желудец* За Се Ме, *живец* Бож Бој, *јадец* ОБ, *јазбавец* Сућ, *кланец* А ЛР, *косец* А ОБ Цр Бож Сл, *кривец* А Се, *лонец* Тр Гр, *мршец* Сућ Ку Кр, *Њемец* Гр Вел, *ошец* Кр Се Књ, *илазец* (део рала на који се натиче раоник) Сућ, *ранец* А ЛР, *сийец* (мољац) Бож Се, *смудец* ОБ, *стйарец* Бој Сл, *урец* (креста) ОБ, *Црногорец* Пеп.

17. А као рефлекс кратког полугласа у префиксима и предлозима:

изгдонић Се, *изгдониће* Сл, *изгдони́мо* Кр Пе Сл, *изггнаћ* Кош Сл, *изггнао* Сућ Се А, *изггна́ли* Сућ Вел ЛР, *изгжде́ни* (изагнај) Кр, *изггњи́ју* Бож, *изггњи́ло* За, *изггнѝо* (завршио с млевењем) Ку, *изггмѝла* Сућ, *изггмѝло се* Сућ, *изггйирају* Кр, *изггйира́ше* Ко Ку, *изггсрѝла се* ОБ, *изггсрѝо се* ОБ, *изггйикаћ* Кр, *одавйи́ти* ОБ, *одавйи́ти* (гонити терати) Се Ку, *одавйи́ре* А Ло, *одавйи́јети* Сл Бож, *одавйи́мо* Се Сућ Пе, *одагна́ти* Сућ Се, *разгбрати́* Кр, *разгггна́ти* За, *разгггна́ти* Сл, *разгггйи́ти се* За, *разгггйи́о се* Вел За, *разгггйи́ни* За Сућ, *разгггйи́ње* Се Пе Ло, док *се разгггйи́кѝ* (разради, размрда) Кр, да *се разгггйи́кѝм* Се, *сабйи́ти* Тр, *сабйи́о* Тр, *сабйи́ен* Сућ, *сабор* Бој, *саббори* Сл, *сабрай́и* Се, *савйи́јати се* Сућ, *савйи́јам се* Тр, *савйи́ се* За, *савйи́ицан* ОБ, *савйи́шну* А, *савйи́шак* Се, *савйи́шка* Се, *саврла́йи́ли* ме (спопали) Кр, *савйи́нѝти се* Се Бож, *савйи́нѝм се* Бож, *савйи́ба́ти се* Бој, *савйи́бао се* Вел, *сагна́ти* Сл, *сагггњи́о* А ЛР, *сагорѝлу* Бож, *сагорѝло* Бож, *сагорѝла* Сућ, *сагорѝла сам се* Се, *сагорѝје* Се, *сагорѝјељ* ОБ, *сагуби́ти* (изгубити) Ку *сагуби́о се* Ку, *сакдуй́и се* (издувати се) А, *сакдуй́о се* А, *сакдмѝм се* А, *сакжди́ти* (сагорети) Се, *сакжди́смо* Се, *сакзда́вати* (стварати) Кр, *сакзда́ње* Кр Се, *сакздао* Сућ, *сакзуй́и* ЛР Сл, *сакзуй́ Вел*, *сакзуй́* (изуй) Сл, *саккри́ти* Вел, Ку, *сакривен* Ку Кош, *саккри́јевати* ОБ, *саккри́јеш* Бој, *салѝ* Ћу, *сали́о* Пеп, *самйи́нѝ* (свиће) ОБ, *самйи́ран* (миран) ОБ, *сакйи́ети* Бож, *сакйи́ети* Бож, *сакйи́ра́ла* (вршила притисак) Кош, *сакйи́ре* ме Кош, *сакйи́ри́јети* ОБ, *сакйи́лес* Гр Се, ако *се сакйи́лело* Бој, *сакйи́лѝи* Гр, *саксийи́ати* Ку, *саксийи́амо* Ко, *саксийи́м* Ку, *саксу́ла* Се, *саксийи́ави́ти* БК Цр, *саксийи́ави́ти* Цр, *сакйи́вар* (створ) ОБ, *сакйи́варѝти* (обичније *сйи́варѝти*) ОБ, *сакйи́вори́ти* ОБ, *сакйи́ри́јети* Ћу, *сакйи́ри́јеће* не Ћу Ма, *сакйи́ру́нуй́и* Сућ, *сакчуй́вала* Бој, *сакчуй́ва* Бој, *сакйи́и* Гр, *узаври* воду Бож, *узаслони́ти* Бој, *шакйи́шати* А;

ка ва́роши Бој, *ка* Зелети́ну Бој, *ка* Ко́му Бој, *ка* Кршу Бој, *ка* ку́ћи Бој Бож За Пеп Се Сл Сућ Цр Ку ЛР Вел; *ни́за* стра́ну Се Ло, *ипроза* зе́мљу Сућ, *ипрѝза* зу́бе ОБ; *са* Ћу́лићѝ Сл, *са* же́ном Сл, *са* жа́лбе Сл, *са* злом Се, *са* мнѝм Бој Гр Вел, *са* сѝном Бој, *са* свѝкрвом Бој Гр Тр, *са* свѝкром Бој, Сл, *са* сви́јема Гр, *са* со́ли Бој, *са* срца Тр, *са* ста́на ОБ, *са* Ста́нком Сућ, *са* ш њима А, Се, Гр, Кр, ЛР, Вел, *са* Шекула́ра Гр, *уза* стра́ну Се; *уза* Смољевице Бој, *уза* стубе Кр.

18. А као рефлекс секундарног полугласника:

Финална група опструент + сонант :

јесам А Бож Бој Се Сућ Сл За Ку Ко Ћу Пе Пеп Тр Вел ЛР, *нијесам* Бој Бож Се Сућ Ку Пеп Пе Ло Вел;

седам А Се Гр Вел Тр Ло Ћу, *седамна́с* За Сл, *седамдесѝти* Сл А Кр ЛР, *дсам* Бож Ћу Цр, *осамна́с* Сл За, *осамна́сѝу* За Сл, *осамдесѝти* Сл Пе Тр Вел;

дгањ А Бој Вел, *ви́дгањ* (ковачница) Бож;

вљѣшар А Се Сућ Ко, *дѣбар* Сућ, *јѣшар* ОБ, *свѣкар* Бож, *бѣштар* Кр Се, *дѣбар* Гр Тр За А Вел, *иштар* Сућ Кр Ку, *ѡштар* Бож Бој.

Примере типа *дѣгѣ* (-а <-ъл) в. у т. 38.

И у Васојевићима су аналошким путем добијени облици: *мѡзак*, *вѡсак* (< *мозг-*, *воск-*) Кр Се.

У крајњим кратким слоговима самогласник *а* бива замењен са *е*:

Њ *огењ* Бој;

вљѣшар Цр Кр; *дѣбер* ОБ, *свѣкер* Бож Бој; *дѡбер* Се Сућ, *јѡдер* Се Ку.

Секундарни полуглас се јавља и у речима страног порекла, које су се у процесу прилагођавања нашем језику угледале на одговарајуће домаће. Именице *мѣштар* или *Алексѡндар* добијене су, нпр., по угледу на именице типа *вѣшѣр*, именица *канѡвац* по угледу на именице типа *сѣшарѣц*, придеви *кѡвѣшѡн* и *ѡвѣшѡн* на придеве типа *родѣн* итд. У овом типу примера *а* се понаша као непостојан самогласник. И овде у крајњим кратким слоговима уместо *а* факултативно налазимо *е*.

Неке су стране речи довођене у везу са домаћим речима сличног гласовног склопа, нпр., име *Дѡнѣле* с именицом *дѣнь*.

Примери:

Алексѡндар Ка, *Дмѣштар* Сућ, поред *Дмѣшѣр* За Се, *Пѣштар* Бож А Вел, поред *Пѣшѣр* Се Сл, *окѣѡмбар* Се Ло Вел, *киломѣштар* Бој Бож, поред *киломѣшѣр* Сућ Ку, *лиштар* Пе, поред *лишѣр* Бож, *мѣштар* За Ку БК, поред *мѣшѣр* Се Сл, *вѡлаѣи* (свод) (итал. volta, Л-Р 377) А, *кѡнаѣи* у изр. на мѡј *кѡнаѣи* (по моме) (ит. conto, Скок II 137) ОБ, поред на мѡј *кѡнеѣи* За, *квѡраѣи* (четвртина неке мере) (ит. quarto, Скок II 251) Сућ Вел ЛР, поред *квѡреѣи* Се Сућ, *иѡнаѣи* (поен у картама) (ит. ponto) Бож, поред *иѡнеѣи* Се, *иѣшѡмѣнеѣи* Пе Сл, поред *иѣшѡмѣнеѣи* Се, *ѡимѣнеѣи* (ит. cemento, Скок II 81) Бож Вел Сл, поред *ѡимѣнеѣи* Сућ, *канѡвац* (пешкир) (ит. sapavaccio, Л-Р 149) ОБ, поред *канѡвец* Сућ, *кѣмѡц* (стеница) (ак. cimicem, Скок II 80–81) Се, *сѣшѡмац* (душек) (стит. stramazzo, Скок III 341) За.

Бѡљ Се Бож Бој ЛР, ѡ *Бѡљ* ОБ, *вѡљѡи*⁴⁵ Кр Се, *вѡљѡ* Бож, *вѡљѡ* Бож За, не *вѡљѡ* ОБ Се Бој, не *вѡљѡју* Вел, није *вѡљѡла* Бој, *невѡљѡла* Кр поред: не *вѡљѡ* Бој А, *невѡљѡ* Вел, *Дѡнѣле* Се, *Дѡнѣло* Сућ Бож Сл Вел Но Ка, *Дѡнѣлова* ОБ, *Кѡмба* топ. Кош, *ѡѡиѣн* (алатка за подизање балвана) (ит. zarrino Скок I 252) ОБ, *Маѡгѡљ* ЛР.

Самогласник *а* јавља се и у турским речима. Овде он такође може бити замењен самогласником *е*, али се на целој испитиваној територији може чути и *а*. Појава је факултативна.

— *ѡѡѣи* (тур. hayat, Шкаљ. 299) А — поред *ѡѡѣи* Бој и *ѡѡѣи* Се, *ѡѡшар* (доброчинство, воља) (тур. hayat, Шкаљ. 300) ОБ За — поред *ѡѡшѣр* Бож, *ѡѡшарѣѣја* Кр и *ѡѡшѣрѣѣја* Кр, *ѡнѣа* (деверуша) (тур. uenge, Шкаљ. 368–369) Кр Гр ЛР — чује се и *ѡнѣа* Се Сућ и *ѡнѣа* Ма, *ѡнѣѣбула* ЛР — поред *ѡнѣѣбула* Бож, *ѡгло* у изр. с *ѡглом* (лако, без муке) (тур. eĝlen, Шкаљ. 263) Кр, *ѡсѡл* (добро, ваљано, тур. has, Шкаљ.

⁴⁵ Михлошић овај глагол доводи у везу са итал. *vaglia* (<valēre), а Скок са *велѣиѣи* (Скок III 563–564).

316) Кр, *āscālnu* Кр, *āčkosam* узв. (браво) (тур. *aşkolsun*, Шкаљ. 103) Бој, *bāndaīī* (уважавати) (тур. *bende*, Шкаљ 135) Се, *brā* узв. Бој ОБ — поред *brē* Сућ Вел, *būkadar* (тур. *bukadar*, Шкаљ 152) ОБ, *vākaīī* (тур. *vakit* Шкаљ. 636) Се, поред *vākeīī* Кр Вел и *vākaīī* Тр, *jāstījak* (тур. *yastik* Шкаљ. 364) Гр А — поред *jāstīek* Бој Ку, *jasīēci* Кр, забележено и *jāstīak* Вел, *jasīāke* Вел, *sančīr* (ланац, тур. *zincir*, Шкаљ. 566) Ку, *sačtīijān* (фина кожа, тур. *sahtıyan*, Шкаљ. 542–543) Сућ, *šakcīrāīī* (тур. *taksirat*, Шкаљ. 597) А Ло Вел.

Турски суфикс *-lik* у турским и домаћим речима у Васојевићима гласи *-лук*: *avēīīluk* Се Бож, *bāluk* (врста веза)⁴⁶ Гр Пеп, за *balūke* Гр, *balūčen* Гр, *balūčīm* Гр (у Вел забележено *bāлак*, *balāčī*), *gādлук* Бож Кош, *доконлук* Кр, *домазлук* ОБ, *комишлук* Ко, *комишлұка* Бож, *йоганлук* Кош Ку БК.

Турске лексеме *bōlīk* и *sandīk* у Васојевићима гласе: *буљук*, А ЛР и *сандук* (мртвачки, сваки други је *кџвеч*) Сућ.

Сачуван је и вокализован као *a* ненаглашен полуглас у лексеми даждевњак: *даждй̄њак*, *даждй̄њаци* Се.

На целој испитиваној територији забележили смо именицу *рџ* само у овом облику. Према њему је формиран придев *рџені* Сућ. Чешће је, међутим, *рџені* Сл Сућ Бож, у коме је, као и у примерима *рџанй̄ца* ОБ, *рџенй̄ца* Се, *Рџенй̄ца* (село у Г. Васојевићима), *Рџй̄не* Сл, полуглас иза почетног *p* био у слабобом положају те се након његовог испадања формирало секундарно вокално *p*.

Према облику *в̄ши* (са полугласом у слабом положају) формирано је у Васојевићима искључиво *й̄ш* Се Сућ А, *й̄ши* А Ло, *й̄шљив* За, *наушљай̄и* се Сућ.

Испред слабог полугласа *v* доследно даје у: *уш̄др̄ник*, *ӯзео*, *ӯзм̄ем*.

Забележен је облик *ужй̄ца* Се ОБ Сл А ЛР.

Обичне су форме: *й̄љан* Се А Ло, *й̄љаница* Бож За Се, *й̄љанчйна* ОБ, *избљен* Сућ. Забележили смо, међутим, и *избй̄јен* Бож Сл.

Из црквеног језика су примљени облици са српскословенским фонетизмом у префиксу: *Васкрс* Се Сућ А Бој Вел ЛР, *Васкрсење* Бож ОБ, *Васкрсњније* Се Кр, *васкр̄сн̄уш* Се Сућ Цр, *Ваведњње* Бој Ко За, *васд̄й̄гн̄уш* Пе, *васд̄й̄зай̄и* За, *ва* й̄ме оца ОБ, *вайс̄тйна* Се, *в̄вијек* Кош Пеп Ћу.

Рускословенски фонетизам у префиксу срећемо у лексемама *васд̄й̄гн̄уш* ОБ и *васд̄й̄зай̄и* Бож.

У низу ономотопеја налази се самогласник *a*:

ба̄й Се, *ба̄йй̄ш* (јако ударити, пасти, треснути, лупити) Сућ, *ба̄йй̄о* га у леђа За, *ба̄йй̄о* е с тавана За, јако е *ба̄йй̄ло* Бож, *ба̄йй̄уш* (= ба̄пит) Сл, добро га *ба̄йй̄уо* Кр, *ба̄йй̄уо* сам Сућ, нешто *ба̄йй̄н̄у* Пе, *ба̄йй̄ар̄џ* (узв.), *бам̄ба̄ц* (узв.) ОБ, *ка̄ц* (узв.) Ку, *ча̄гр̄љай̄ш*⁴⁷ Сућ, не *ча̄гр̄ља* Сућ, *ча̄гр̄љн̄у* За, *зача̄гр̄љай̄ш*, *зача̄гр̄ља* Кр, *чан̄гр̄-*

⁴⁶ Порекло ове лексеме неки етимолози налазе у турском, а неки у албанском језику. О томе в. ЕРСЈ, 132–133, под *балук*².

⁴⁷ Ова ономотопеја се у српским народним говорима јавља и са почетним *ц* (*ча̄гркн̄уши*), затим са *e* уместо првог *a*. П. Скок је стога наводи као пример „како се и у ономотопеја ограничених на један језик лако мијењају самогласници и сугласници да би се језично изразила имитација природног звука“ (Скок I, 250).

љаи, чанг̀рљну̀и Бож, зачанг̀рљаи, зачанг̀рљао Сућ, чанг̀араи Се, шта ч̀ангарнӯ?
зачанг̀араи, зачанг̀арао Се, цаг̀рљаи, цаг̀рља За.

19. а) Самогласник идентичан рефлексу полугласника јавља се на месту сажетих самогласника *a* и *e* у бројевима од 11 до 19, као и у лексемама заједно, на једно и заједница:⁴⁸

— *један̂ас* ЛР А, *један̂аси̂и* Кр Сућ, *два̂нас* ЛР А, *и̂рин̂ас* Се Пе, *и̂рин̂аси̂и* Цр, *че̂и̂р̂на̂с* Сућ ОБ, *че̂и̂р̂на̂сîоро*, Гр Сл, *че̂и̂р̂на̂сîе* Сл *и̂е̂и̂на̂с* Пеп Вел Бој, *и̂е̂и̂на̂сîоро* Бој, *шес̂на̂с* ЛР А, *седа̂мна̂с* За Гр Сл, *оса̂мна̂с* За А Сл, *девет̂на̂с* Бож Сл.

— *з̀адница* (заједница) Ку За, *н̂ет̂е з̀адни̂цу* Сућ, *у з̀адни̂цу* Кр, *з̀адно* (заједно) ра̀д̂е Вел, *з̀адно* смо дошли Се, сви се скуп̂или *з̀адно* Бој, *з̀адно* Ма, св̂е би се-ћело *на̀дно* (наједно) Гр.

б) Самогласник *a* добијен је и сажимањем групе *e* и *a* настале испадањем сугласника *k* у заменици *некакв*, *некаква* и сл.: *на̀кв* Бој ОБ Бож, *на̀ква* А Вел, *на̀ка* Бој, *на̀кви* Бож А, *на̀кву* Бој. В и примере у т. 58.

в) Самогласник *a* јавља се на месту самогласника *a* у следећим примерима: *вра̀г* Бож, *вра̀гов̂и̂ма* ОБ, *вра̀годр̂обе* Бож, *вра̀гос̂и̂са* ОБ, *вра̀гоз̂об* ОБ, *вра̀гоз̂обе* Се, *вра̀гом̂а̂к̂ам* Сућ, *вра̀гом̂и̂ца̂* Се, *вра̀гой̂и̂ш̂а̂к* Бож, *вра̀гос̂а̂о* Се А, *вра̀гос̂и̂ка* Бож, *вра̀ж̂и̂ А*, *овра̀ж̂и̂ш̂и̂* Цр, *Вра̀ж̂а̂ и̂е̂и̂на̂* Се, *з̀ад̂бина* (остатак нечега) Пр, *з̀ад̂њ̂е̂* Кр, *з̀ад̂њ̂и̂ца̂* Се, *ла̀ни̂* Кр и *ла̀ни̂к* Гр (обичније *ла̀ни̂* А Вел Сл ЛР и *ла̀ни̂* ОБ), *ма̀к* (цвет) Се, *ча̀с* А, *ча̀с* пр̂и̂је Бож, *наов̂ича̀с* Се, *уз̂ача̀с* Кр, *уз̂ача̂ш̂и̂* Сућ, *о̀ба̀два* ОБ Сућ Сл. Једном је забележено: у ма̀ло *си̂а̂но̀ва̂* Гр.

г) Самогласник *a* бележен је и на месту самогласника *e*. Наиме, спорадично ће се узвик и речца *e* изговорити као *a*: *a* му̀чи̂ло се Бој; *a*, му̀ка, му̀ка; *a*, му̀ка св̂а̂-ка̂; са̀д ове̂ дома̂и̂це на̀ше о̂ђе: „А, у̀д̂о ми је бра̀шно“ Сл. Узвик *бре* чује се и са *a*: Ова̂м, *бра̀* Вел. Забележено је и *јес̂ан̂ас* Сућ ОБ (обичније *јес̂ен̂ас* Се Сућ А). Асимилацијом према *a* у суфиксу настало је и *a* у основи топонима *Ск̂а̀дар* Бој.

20. У свим наведеним позицијама у Шекулару и Ријечи Марсенића бележили смо самогласник *a*.

Рефлекс дугог полугласника:

да̀н, *су̂и̂рада̀н*, *ла̀ж*, *ш̂а̀с*.

Генитив множине:

ни̂је би́ло *авѝо̀на̂*, од *авѝо̀на̂*, ст̂о де̂сет *г̀од̂и̂на̂*, де̂се *да̀на̂*, пог̂и̂нуло *ж̂е̂на̂*, бе-з̂уб̂а̂, де̂сета̂к *ова̂ца̂*, има̀ло и *и̂ар̂и̂зи̂за̀на̂* и *че̂и̂ни̂ка̂*, ви̂ше би́ло *че̂и̂ни̂ка̂* нѐго *и̂ар̂и̂зи̂за̀на̂*, ма̀ло *и̂д̂и̂о̀ва̂*, ма̀ло *уч̂и̂и̂е̂ља̂*, ма̀ло *и̂р̂д̂фес̂о̀ра̂*, п̂ет *и̂у̂ша̂*, п̂ет *си̂но̀ва̂*, ши̂ша̀рке о *см̂р̂ча̂*, *ма̀л̂ш̂а̂ ци̂и̂е̂ља̂*, нѐма *шк̀оло̀ван̂ш̂а̂* *ж̂е̂на̂*, *д̂д̂бр̂ш̂а̂* *љу̀ђи̂*, *сва̀ка̂-к̂в̂ш̂а̂* *љу̀ђи̂*, *ов̂ш̂а̂ дру̀г̂ш̂а̂*, *ов̂ш̂а̂ уч̂и̂и̂е̂ља̂*, би́ло и *ш̂и̂ша̂* и *ш̂и̂ша̂*, *мо̂ш̂а̂ си̂но̀ва̂*, *ш̂иво̂ш̂а̂ дру̀г̂о̀ва̂*, *дру̀г̂ш̂а̂ и̂д̂сл̂о̀ва̂*.

⁴⁸ У Црмници рефлекс полугласника није идентичан вокалу добијеном сажимањем *a* и *e* у бројевима од 11 до 19. Овде се, осим тога, овај контраховани глас чује само у брзом говору, док је у Васојевићима то редовна појава. Исп. Милетић Црмница 64–65.

Генитив множине у значењу локатива:

по *грѣдѣвѣ*, по *сѣлѣ*, по *фурӯнѣ*, по *ливѣдѣ*, по *шѣвѣ љекѣрѣ*, по *шѣвѣ мѣстѣ*, по *овѣвѣ њѣвѣ*, по *дѣбровѣ љекѣрѣ*, по *шѣшкѣвѣ рѣдовѣ*.

Показне заменице мушког рода једине:

овѣ, шѣ, онѣ.

Рефлекс кратког постојаног полугласника:

кѣд, лѣка, лѣжѣ, мѣгла, мѣкни, мѣѣ, нѣкад, нѣкад, иѣс, сѣд, сѣч, сѣу, шѣк-нуш, шѣнка, шѣшту.

Рефлекс кратког непостојаног полугласника:

изѣвак, Ливѣдак, мѣмак, иѣусак, свѣшѣк, Тѣчак, јѣчам, лѣкаш, нѣкаш, ѣвас, вѣрабац, кѣсац, ѣшац, сѣшѣрац, Сѣшѣрац топ., краѣшѣк, нѣзак, шѣжѣсак, зѣѣдан, јѣдан, сѣромашан, кѣкав, иѣкав, нѣкав, нѣкав, свѣкав; ѣнас, јѣсѣнас, нѣ-ѣас; јѣдан, нијѣдан.

Рефлекс кратког полугласа у префиксима и предлозима:

изѣгнаш, сѣкриш, сѣлѣла;

ка куѣи, ка Шекулѣру, са њѣм, са њѣме, са њѣме, са сѣном, са шѣвѣма.

Рефлекс секундарног полугласника:

јѣсам, нијѣсам; сѣдам, сѣдамѣс, сѣдамѣсѣш, осамѣсѣш, осамѣсѣш, осамѣсѣш; ѣгањ; вѣшѣар, свѣкар; дѣбар, ѣшѣар.

У Шекулѣру не долази до сажимања групе -*ао* (< ѣл): *довѣкао, дошѣо, лѣгао, мѣгао, обѣука, ѣшѣшѣо, иѣмѣгао, иѣсѣкао, иѣрошѣо, рѣкао, сѣкао.*

Аналошки је добијено *мѣзак* и *вѣсак*.

У Шекулѣру не долази до сажимања самогласника *а* и *е* у бројевима од 11 до 19, нити у лексемама *зајѣдно, зајѣдница, најѣдно* и сл. као у првој зони: *иѣшѣнѣ-ес, зајѣдно*. В. и примере у т. 57.

У страним речима у којима се у првој зони бележи *ѣ* у Шекулѣру је такође *а*: *Дѣшѣар, киломѣшѣар, мѣшѣар; Бѣлѣ, вѣлѣ, не вѣлѣ, Данило.*

Овде је *а* и у : *анѣѣбула, вѣкаш.*

21. На основу изнете грађе можемо закључити следеће:

У Лијевој Ријеци, Горњој нахији, Велици и шекулѣрском сѣлу Мезгале ре-флекс полугласника је *ѣ*:

— рефлекс *ѣ* јавља се и у дугим и у кратким слоговима (*дѣн, иѣс*, по *сѣлѣ, дѣ-бар*);

— фонема *ѣ* може бити замењена фонемом *е* после акцента у крајњим крат-ким слоговима (*сѣшѣрец, лѣкѣш*);

— фонема *ѣ* јавља се као резултат сажимања групе *ао* (< ѣл), и у средини (*зѣ-ва*) и на крају речи (*дошѣ, мѣгѣ*), као и сажимања групе -*аѣ*- (< -*аѣ*-) (*нѣмѣнѣк*);

— самогласник *ѣ* се јавља у наставку генитива множине именица, придева, заменица и бројева (*дѣбровѣ, родитѣлѣ, шѣшѣ, другѣ, сѣлѣнѣ, иѣо вѣликиѣ сѣлѣ, иѣо шѣшѣ ѣлицѣ, иѣо другѣ ѣженѣ*),

— самогласник *ѣ* јавља се и у низу ономаѣпеја (*бѣш, бѣшѣнуш, чѣгрѣшѣш*);

— самогласник *ѣ* јавља се и тамо где му етимолошки није место:

у домаћим речима — као резултат сажимања самогласника *a* и *e* у бројевима од 11 до 19 (*једанџс* и сл.) и сажимања самогласника *e* и *a* (*наџав* — некакав), затим у лексемама *зџдно*, *наџдно*, *зџдница* и сл., као и у неким појединачним случајевима на месту самогласника *a* (*врџг*, *чџс*) и спорадично самогласника *e* (узвици *a* и *бра*);

у речима *стџараног њорекла* (*ваџаџи*, *Бџљ*).

У Шекулару (осим Мезгала) и Ријечи Марсенића рефлекс полугласа је самогласник *a*.

О РЕФЛЕКСУ ЈАТА

Дуго јат

22. Основна вредност дугога јата у Васојевићима јесте двосложни рефлекс *ије*, без обзира на то да ли је он под акцентом или није.⁴⁹ Нисмо приметили разлику у изговору рефлекса јата и овакве гласовне скупине другачијег порекла. Сугласник *ј* се изговара мање или више редуковано.

а) Рефлекс јата под акцентом силазне интонације јесте *џе*:

Навукла се *биџела* (мрена) на ђоко ОБ, скџаче *биџела* Шек, сџи жџита *биџела*, брашно *биџело*, крџдом *биџелом* Гр, зорџом *биџелом*, *свиџетиом биџелџем* Бој, *биџель* (џебе, дека) ОБ, покри се *биџелџем* Пе, *брџџег* А Бож, з *брџџега* Кр, *виџек* Се Ку, *виџелька* (гранчица) Се, *виџетиџам* ОБ, *врџједан* Кр, *врџједна* Бој, *врџјеџа* Бој, *врџиџелька* Кр, *врџиџельку* Кр, *грџјеше* Гр, *дрџје* А Сл Бој Суџ За Пе Шек Вел, *дрџелџим* Гр Тр Бој, *дрџелимо* А, *дрџелџен* Суџ Сл, не џди, *дрџџе* Кр, *донџџети* Се А Суџ Кр За, *доџрџџети* А ЛР, *дрџџем* Кр, *дрџџема* му се ОБ, *дрџџен* Гр, *џдрџјебе* Кр (поред *џдрџе* А), *џлиџџеб* Суџ Пе, *задрџџева* А, *задрџџети* Бож, *заџдрџџети* Кр Суџ, *заџрџџети* Суџ, *зџџер* Пе За, *зрџјевају* Се, да те *изџџениџим* Бој, *клиџџети* Кр, *колиџџевка* Кр, *колиџџевку* Бој, *лиџџевка* (левак) А, *лиџџек* собџица Гр, *лиџџек* за стамаџ За, *лиџџеџ* Се, *лиџџеџ* Бој За Ку ЛР, *лиџџеџо* Бож Се Ку Вел, *миџџеџају* Кр, *миџџџечница* Кр, *одаврџџџети* Се, *џлиџџени* Суџ ОБ, *џониџџети* А Се Вел, па не *џосџџџеда* Гр, *џрџџе* Се Гр За ЛР Вел Шек, *џрониџџети* Бож, *рџџеда* А, *рџџџети* Бож, *рџџџеч* Бој А, до *рџџџечи* ОБ, да се *рџџџеџи* Се, *рџџџеџи* Шек, *свиџџети* Цр Кош, са *свиџџетиом* Бој, *сиџџеда* плетџ Се, *сиџџено* Бож А Ку БК ЛР Шек, у *сиџџену* Кр Сл, око *сиџџена* Бож, *сиџџена* (стогови) А, *сиџџера* Бож, *слиџџеџо* ђоко А, *смиџџем* Суџ Сл За Вел, *смиџџе* Бој, не *смиџџем* Бој, *сниџџџеџам* За, *сниџџег* А Гр За Се Ло Шек, *стирџџџеџан* Бој, *стирџџџеџани* Бој, *џиџџело* А, *уврџџџети* Се Вел, не *умиџџе* Се

⁴⁹ Алексић такође бележи *ије* као рефлекс дугога јата у Анцелатима: *умрџџеше*, *дрџџеџе*, *зџџеџа*, *сниџџџеџам*, *рџџџечи*ма (Алексић Анцелат). И Стевановић наводи да је *ије* рефлекс дугог јата у источно-црногорским говорима (ИЦД 21). Додуше, у одељку о јату нема примера с узлазним акцентима, што значи да они, вероватно, нису из говора Васојевића (кажемо вероватно јер има и примера који се акцентатски поклапају с оним што је наведено на овом месту). Милетић, међутим, налази да се у Васојевићима, као и у Бијелом Пољу и Вирпазару, дуго јат „изговара по правилу дифтоншки (*сиџџџеџа*, *сиџџено*, *обиџџџо*, *џосџџџе* и сл.)“ (Милетић Вас. 14). Тврдња је илустрована и примерима из горњовасојевићког села Трепча: *ниџџсам*, *залиџџџиџи* (Исто, 16).

в) Рефлекс *јата* под неакцентованом дужином јесте *ше*:

такò се *зрџешило* Гр, *згрџешили* Бој, није се *огрџешило* За, *огрџешило* е Бој, од овè *жлџездè* Кр, сà *звџездà* А, *зџевàлица* Се, *зџевàлац* Сућ, *закрџџељити* се (приљубити се као крпелъ) Кр, *џрикрџџељио* се Се, *исџџејàла* А За, *наџџејити* се Кр, ниџеси *лџџегао* Бој, *лџџенити*на А, *лџџејли* Гр, *џлџевџли* А, *џобџевџо* Се, *џодџељише* Бож, *џолџџегаше* За, *џрџџесòлац* Сућ, нешто ме *џрџџитџеснитло* За, *џромиџенџила* А, *рџџечџима* А, *рџџешити* се Сућ, *рџџешило* е Се, *сџџечемо* А, ту сè свò сèло *слџџегàло*, мним су и *стџрџељàли* Бој;

вџџџек А Кош Пеп Ђу, *дòнџџела* Бој А, *зàдòвџџек* А Кр, *зàдџџеван* Се ОБ, *зàдџџевно* Кр, *зàџџовџес* А, *џзлџџечџи* се Бој, с *куџџурџзнитџем* лџџебом Гр, *òгрџџеши* Гр, *џднџџела* Биј, *џрòмџџенџи* А, *џдслџџе* А Ло ЛР, *џдсџџе* Бој, *нàџџослџџе* Бој, *џвџџек* Бој, *џмрџџе* Бој Кр Сл Се.

23. Рефлекс продуженога јата јесте *јè*, односно *è* и забележен је: у генитиву множине именица с кратким јатом у претпоследњем слогу *бџлџèгà* За, *бџлџèгà* Кр, *вџлџèрà* Се А, *кòлџџенà* Се, *мèђџèдà* Сл За, *мџџèстџиà* Се Сућ Бој, *мџџèстџиà* Шек, *нèђџè-љà* Бој, *нèђџèљà* Шек, *мрџџèжà* Се; у хипокористцима: *ђџџио* ОБ, *ђџèдо* Се.

Дужење краткога јата забележено је и у глаголу *бџџèжашџи* Кр, *бџџèжџи* нàрод Бој, жèне *бџџèжџу* Бој, одџла сам свџј и *бџџèжàла* Бој, неђу да *бџџèжџим* Бој, свè *бџџèжџи* Бој, òђе да се *бџџèжџи* Бој, кàко е *бџџèжàо* Гр, нијесу *бџџèжàле* Гр, *бџџèжà-ли* Гр Вел Шек, неòћемо да *бџџèжџимо* Сл. Накнадно дужење захватило је и итеративе *зàмџџерàти* и *џомџџерàти* Кр.

Према именици *свџџејџи* имамо *свџџејџџи* ОБ, *свџџејџџè* приче ОБ. Дужину бележимо и у *сџџијџем* се Се Кр. В. и прим. у т. 30.а.

Кратко јат

24. Основни рефлекс краткога јата јесте *је*, које доводи до јекавског јотовања одговарајућег претходног сугласника:

нџџèдра Кр, *Нџџèмачкà* А, у *Нџџèмачкџу* Ку Се, *Нџџèмитџа* Се Ло, *оглàднџèла* Бож, *шнџџèгови* Ку, *снџџèгови* Се, *шнџџèгойàдан* Сућ, *снџџèгойàдан* Гр;

до *кòлџџенà* Бој, *љџџèб* Гр Вел Ло Шек, *љџџèиши* Сл Вел Шек, *љџџèиче* Ло, *љџџèио* Се Цр За, *љџџèиш* Бож, *нàмџџешџи* Ку;

ђџџерајџу Бој Гр, не *ђџџèрà* се Кр, *ђџџèрàли* не Вел, *Ђџџèме Јàнковџићà* Вел, *ђџџèменом* Кр, *ђџџескòшà* ОБ, *уђџџешити* Сл, *ђџџешџи* ме Се;

ђџџеца А Се Сућ Вел Шек, *ђџџешџешà* Бож Бој, *ђџџешџеце* Кр, *ђџџевòчџине* Се, *ђџèд* А Ло, *џàрàђèд* Се, *ђџè* Гр Ку Лр Вел Шек, *нèђџе* Сл Цр Вел, *ниђџе* Бож За Пе, *òвђџе* Ко ЛР Вел Шек, *òнђџе* А Сл Ло Шек;

мèђџèд А Сл Ку, *мèђџèдà* Сл, *Мèђџèђàк* Сућ;

ђџџејàница Сућ, *ђџџевачкè* А, *ђџèдџило* ОБ;

ђџџешòви ЛР, *ђџџешџуљà* А, *Ђџџешџковићи* Шек;

натском слогу, а у прелазном говору и у предакценатском: *чџè* (разлика је само прозодијска) (Николић М. Полнимље 227–229).

бљезанѝја Бој Гр, *иобљѣгла* Гр, *иѡбљѣј* Се, *бљѣшѣ* Вел, *бљѣж* Гр Сл, *збљѣг* Сл, *бљѣлѣгѡ* Кр, *бљѣлѣ* Се, *Бљѣлѣца* РМ;

иљѣсма За Се Вел Шек, *иљѣсмѣ* Бој, *иљѣвѡ* Гр, *иљѣна* А Цр;

вљѣшар Пе Вел, *вљѣшар* Шек, *Вљѣшарнице* Гр, *вљѣш* Сл, *вљѣровѡи* Се, *вљѣровѡи* Сл, *мѡло вљѣшѣинѣ* Сућ;

мљѣсѣц Бож Сл, *мљѣшѣ* Бој, *смљѣшѣ* Бој, *мљѣур* Кр, *нѡмљѣра* А.

В. и примере у т. 131.

сѣме Се Сл Бож Ло Вел, *сѣкѣра* Се, *сѣдишѣ* Сл Сућ, *сѣднишѣ* ОБ, *сѣшѣ* Се Бож, *сѣдѣм* За, *насѣј* А Се;

изѣс Кр, *изѣшан* Сућ.

За *с* и *з* в. и примере у т. 119 и 123.

25. У кратким слоговима иза групе сугласника од којих је последњи *р* *јаиѝ* је дало *е*:

брѣгови Бож, *брѣсква* Се, *бубрѣзи* Сл, прије *врѣмена* ОБ, *врѣшѣно* Сућ, *грѣѡшѡ* Гр, *ждрѣбе* А (поред *ждрѣбе* Кр), *мрѣжа* Се Бож, *стѣра* Сућ, о *стѣрѣ* Бож, испот *стѣрѣ* ОБ, петнаѣ *црѣѡвѡ* Кр, *црѣѡѡ* Бож, *црѣшѣ* Се Гр За, *Црѣшѣво* топ., *црѣмрѣжѣиѝ* Ку, *шрѣбѡ* Се Сућ А ЛР Вел, *зрѣла* Се, *зрѣле* Сл, *здрѣло* Се, *здрѣла* ЛР.

У следећим примерима забележили смо *е* од *јаиѡ* иза *р* коме не претходи сугласник: *горѣла* Вел А, *изгорѣла* А Вел Шек, *црѣгорѣиѝ* Сућ, *бе-стѣарѣшинѣ* Бој, *стѣарѣшница* Пе, *гѡре* Гр Сл За Се Вел Шек, *Лѣворѣчѡни*, *Лѣворѣчѡнке*, *лѣворѣчѣ* Се Кр Сућ Пе Вел.

26. У префиксу *цре-* забележили смо *е* од краткога *јата* у следећим примерима:

цребѣскаѝ Бож, *цребрѣжѣиѝ* Се, *цревѡриѝ* Пе За, да те *цревѣгѡриѝ* кѡ кѡлу Пе, *цреѣзѡиѝ* Се А ЛР, *цревѡстѣиѝ* Сућ, *крѡва се цревѣсѣла* Бож, *цреври* ракиѣ Сл, ѡне да *се цреврѣѡми* Сућ, *цреврѣѡла* А ЛР, да ти *црегѡчѣм* (изглачам) Ђу, *црегѡднѡла* сам ОБ, *црегѡиѝ* Гр, *црегѡла* сам Гр, *црегѡнѣ* сѣјено Бож, *црегѡниѝ* према ѡѡму Се, *црегрейс* ОБ, ако *црегрѣбѣ* пѡт Се, *црегрѣжѣло се* сѣјено Се, *црегриѣши[х]* (намучих се) данас Ку, *црегрѣнѡло* (затрпало) пѡт А, *црегрѣи* рѡпе А, како *цредѡнишѣ?* Се, *цредѡриѝ* (обилато даровати) ОБ, *цредѡиѝ* Сл, да и[х] *цредѡрѣм* Бој, *цредѡгоше* у Банѡт ОБ, *црејавѡѡвали* ѡвце у Метѡкију Се, *црекаѡиѝ* (пресушити) ОБ, *црекидоше* вѡчег Сућ, *цреклаѡиѝ* Се, *црекосѣли* Се Ђу, *црекраѡиѝ* Сућ, *црекрѣнѡиѝ* А, *црекрѣѡиѝ* А, праг *црекрѡчѣла* Сућ, *црелѣдиѡ* сам се Пе, *црелѡдиѡ* е Гр, *црелѡдиѝ* Се, *црекрѣшѣен* Пе, *црелѡѡла* Бој Вел, *црѣљѣиѝ* Гр, *цремѣшѣиѝ* Сућ, *цремрѣжѣиѝ* За, *црейѡчѣиѝ* Кр, *црейѡчѣла* Кр, *цресѡдѡвѡиѝ* Кр, док не *цресѡдѡбуемо* Кр, *црѣстѡѡиѝ се* Се, *цресѡкаѝ* Се, *цресѡкиѡиѝ* Се, *цресѡкиѡѡиѝ* Се, *цресѣверѣло* ОБ, *црѣшѡриѝиѝ* Сућ, *црѣшѡшѣриѝ* Кр.

цредѣг (поновно пресѣљење) ОБ, *црекаѡа* Бој, *црекрѣиѝ* ОБ, *црѣлаѡа* Сућ, *црѣлѣжѡниѝ* (онај који само лежи, ленштина) Сл, *црѣлиѡѡа* Се, *црѣљѣшѡк* Гр, цамадан *цремѣшѡч* Се, *црѣмука* Кр, *црѣѡбука* Бож, *црѣсло* (превој) А,

црѣболѣн Кр, *црѣслѡн* А Вел Шек,

црѣмѡшѡла Бој.

27. Дуго јат у префиксу *ѝре* дало је *ѝ*, односно *ије*: *ѝрегон* А Сл, *ѝребол* Се Бож, *ѝревоз* Бож За Пе, *ѝреглед* (узорак) за бљелаче Се, *ѝредмети* БК Сл, *ѝрекид* Бож, *ѝрелаз* Пе, *ѝренос* Сућ, неке *ѝрѝѝѝѝ* Ло;

ѝријейлеѝ Гр, *ѝријѝмор* Пе, *ѝријѝчац* (преки пут) Ку, *ѝријѝчаѝ* опанке Гр; *ѝријѝчѝ* опанке Гр, *ѝријѝсѝлци* Гр, види како се *ѝријѝчѝ* (спрема за напад) Кр.

28. У предлозима *ѝред* и *ѝреко* доследно је *е*:

ѝрѝд Богом, *ѝред* лѝђѝма Бој, *ѝрѝд* оком А, *ѝреѝ* кѝћу Кр, *ѝред* зѝму Сл, *ѝреѝ* сѝмѝ нѝј Ку, *ѝреѝ* кѝшѝм Сућ, *ѝред* нѝма А Бој, *ѝред* нѝм Се, *ѝрѝдѝ* мнѝм Кр; уп. и *ѝре(д)*- у примерима: *ѝредрѝчѝк* ОБ, *ѝредрѝчѝковѝѝ* ОБ, да *ѝредрѝчѝкуемо* Кр, нѝшта не *ѝрѝѝѝѝѝѝ* Се;

ѝреко брда Пе, *ѝреко* лѝта Бој, *ѝреко* лѝта Гр, *ѝреко* границѝ Бој, *ѝреко* сѝла ЛР Бој Гр, *ѝреко* Сеѝца Гр, *ѝреко* Чѝнора Бој, *ѝреко* Грѝбавѝцѝ Сл, *ѝреко* планинѝ Се, *ѝреко* водѝ Сућ, *ѝреко* зѝмѝ Гр, *ѝреко* ѝзма (преко мере) ДР, *ѝреко* јѝго ОБ; уп. и *ѝреко-* у примерима: *ѝрѝкодѝн* Кр, *ѝрѝконѝј* (ноћу) ОБ.

29. Изворни префикс *ѝри-* се чува:

ѝрибиѝ Ку, *ѝриби* га ѝза зѝд Пе, *ѝрибос* А, *ѝривѝђѝѝ се* А, *ѝривѝђело* му се Се, *ѝривѝкиѝѝѝ* Сл, *ѝривѝклѝ се* до у сѝло Цр, *ѝривѝкуѝѝ* Сл, *ѝривѝкнѝѝ* Гр, *ѝриврѝѝѝѝ* Гр, ако *ѝриврѝѝѝѝ* Гр, *ѝридѝѝ се* ОБ, *ѝризѝјѝмѝо* (појурѝо) Бож, *ѝријѝѝѝѝ* А Бож Сућ, *ѝријѝѝѝѝѝ* Гр Тр Ку, *ѝриѝѝѝѝѝ* (закопчавати) Се Цр, *ѝрискоѝѝѝ* А Ло Вел, *ѝрисмрѝѝѝ* Се ОБ, *ѝриѝѝѝѝѝѝ* ѝ прси Сућ, *ѝрифѝѝѝѝѝ* БК Цр, *ѝриѝѝѝѝѝ* А ЛР Вел, *ѝријѝѝѝѝ* Сл.

Чувањем разлике између префикса **ѝрѝ-* и *ѝри-* уклапа се васојевѝѝѝи говор у општу слику југоисточних ѝјекавских говора.⁵² Овим се разликује од северозападних ѝјекавских говора, као и од шумадијско-војвођанског и косовско-ресавског дијалекта, у којима је овај однос поремеђен.

30. Јат се рефлектује као *и* у следећим позицијама:

а) Испред *ј*:

ѝјѝѝѝѝ А Се Сућ Пе, *грѝјѝѝѝ* Бож Бој, *грѝјѝѝѝ* За, *угрѝјѝѝѝ* Се Сућ, *сѝјѝѝѝ* А, *сѝјѝѝѝ* Гр Тр *сѝјѝѝѝ* Ку Гр, *сѝјѝѝѝ* се Гр, *ѝосѝјѝѝѝ* Вел Цр, *ѝосѝјѝѝѝ* А Бож Ђу, *смијѝѝѝ се* Се Кр, *сѝѝ се смијѝѝѝ* Бој, *смијѝѝѝ се* Бож Се, чује се и *смијѝѝѝ се* Бој, а, ретко додуше, и *смијејѝѝ се* ОБ, чему се *смијејѝѝ*? Кр.⁵³ Чује се и *Бѝѝѝград* А Кр и *Бѝѝѝград* Гр, у *Бѝѝѝград* Бој;

лија лѝка Кр Се, *лију* Сућ;

висоѝѝ Пе А, *здравѝ* За ЛР, *јѝѝѝѝѝѝ* Кр, *каменѝ* ОБ, *ѝоѝѝѝѝѝѝ* Се А, *ѝросѝѝѝѝ* Сл, *сѝѝѝѝѝ* Шек Вел, *нѝсѝѝѝѝѝѝ* Гр За, *ѝѝѝѝѝѝ* Сућ;

није Бој Кр А Ку Тр Гр Пе Пеп Сл БК Вел ЛР Шек За.

⁵² Исп. Ђупић Бјел. 27; Милетић Црмница 245–246 и 641; Пешикан СК-Љ 105, 270–271; Пижурѝца Колашин 69–70; Станић Ускоѝи I 69–70; Пецо ГИХ 55; Вушовић ДИХ 8–9.

⁵³ У вези с овим обликом наведеног глагола М. Пешикан износи претпоставке да је или дуго јат давало и или је облик *смијејѝѝ се* аналошко образовање према *смијѝѝѝ*, *смијѝѝѝѝѝѝ* (Пешикан СК-Љ 104).

Ретко се чује *илеиџјаше* Се Кр, *ипресијаше* ОБ, *иецијаше* Се. Чешће је *илешаше* А Се ОБ Сућ, *ипресаше* Кр Сућ, *иецаше* Се Кр А.

б) Испред *ђ*: *зайовиђети* Пе, *ојовиђети* (опослити, обавити) Кр, али је: *јосећелица*⁵⁴ Се Бој, *јосећело* ОБ, *сећети* Гр Кош.

в) Испред *љ* *јати* се ретко рефлектује као *и*: *биљез* ОБ Бож, *биљезији* Сућ, *биљезница* Сућ ОБ, чешће је *бљез* Се Сл, *бљезији* Кр, *бљезница* Гр Кр, а *ељ* не прелази у *иљ* ни у лексемама *нећља* Шек Се, *нећљу* Гр Вел, *јонећљеник* Сућ Ло Вел. Забележен је и рефлекс *и* на месту дугога јата у примеру *врџиљка* Кр Се (поред наведеног *врџиљка*), што је вероватно аналогија према *врџи* и сл.

г) Испред *о* (<л): *видио* А, *вицио* Се, *врио* А, *волио* Бој Вел, *горио* Сућ, *донио* Ку Ку Цр, *доносио* Тр Сл, *живио* Бој Цр Ло, *изио* Сућ Бож, *млио* ОБ, *оболио* Бој, *однио* А, *разумио* Се Бој Ко, *стиио* Се Кр Вел, *чио* ЛР, *учинио* БК, *дио* За Тр, *цио* ЛР Вел, *био* А (поред *бијел* А);

јо (јео) Се Ку, *најо се* ОБ Сућ, *да изије* Се Вел.

Према књижевном *кисео*, *дебео* забележено: *кицио* Кр и *дебио*⁵⁵ ОБ (поред *дебео* Се Бој), где се секундарно *е* испред *-о* (<л) развило у *-и*.

Предлог *дсим* чује се само у том облику, поред, наравно *сѐм*.

31. Е к а в с к у замену јата налазимо у истим речима које се срећу у добром делу ијекавских говора: *јозлеђиваи* За, *обећати* А Вел Шек, *целивао* За, *вододѣла* (вододелница) Се Сл, *самом вододѣлом* Се, *дѣтелина* Гр, *ију дѣтелину* ОБ, *зеница* ОБ, *дцена* А Бој, *јрдцена* Сућ, *јроцењиваи* Сућ, *свѣтлос* Се, *свећница* Сућ, *вреднос* Бож, *звездани* ОБ, *дбедвије* Сл А Шек, *дбедвоје* Ло, *дбедва* Ло, *бедовник* (смутљивац, лицемер, бедник), *бедуњаво* (помало бедно) Се.

Само је: *неко* А Вел, *нешио* А Бож *неки* А Бож Вел Ло Шек, *некаква* А Кр Се ЛР, *некакви* ОБ, *неколико* Ку Ко, *некад* Гр Вел ЛР, *некуд* Кр.

32. У Васојевићима је: *ора* (стсл. *орѣхъ*) Сућ, *ораом* Сл, *орае* Се, *остѣрао* Се, *остѣрала* Се ОБ Вел.

33. Рефлекс *јати* у флексионим наставцима:

а) У *локаџиву* *множине* забележили смо, с генитивом синкретичне, следеће облике: *јо брѣгѡвѣ* Кр, *јо брѣгѡвѣ* Шек, по *градѡвѣ* Пе, *јо крајѡвѣ* Пеп, *јо раѡдѡвѣ* Се, *јо зѡбѣ* Се.

б) У *даџиву* и *локаџиву* *једине а-основа* забележили смо: *зѣви* Пеп, *зѣви* Шек, *ђевѡјци* Бож Сућ Бој Вел Ка, *зѡрци* Кр, *снаѣи* ОБ, *слузи* Се, *ђѣци* Гр Сл Пе Ку Бој Се Ка Вел Шек, *јо води* Кр, *на нѡзи* Се, *у рѣци* Бож.

в) У *даџиву* и *локаџиву* *једине личних заменица 1–2 л. заменице за сва лица* на целој испитиваној територији је: *мене*, *шѣбе*, *себе*.

⁵⁴ У Колашину је и овај пример забележен са *и*: *јосићелица*, *јосићеличина* (Пижурџа Колашин 71).

⁵⁵ Овај пример је забележен и у Полимљу (Николић М. Полимље 250).

г) У *инструменталу* једине заменичко-приведске дефлекције обични су следећи облици: *са мојем* сином Шек, *с мојем* оцем Сл, *с њеним* мужом Бој, *с њим* добрим чоџом А, *није се* бадио *с њим* Сл, *овим* рјечима Сл, *с овим* оџе Сл, *с овим* Браќочевим Шек, *с јеним* поштеним чоџом Бој, *с добрим* чоџом Бој, *с малим* ђетијом Кош, свијетом *бјелим* Бој, *с њојним* Томицом Сл, *црним* платном Бој.

д) У *генитиву* множине: *ис њија* расадника Гр, *овија* дана Сућ, *због моја* чарапа Сл, *о-другија* сељана Гр, *бљивија* војника Кр, *седција* газда Кр, *Горњија* Грудница Гр, *зайворенија* врата Вел. У Шекулару: *имало и њија* и *њија*, *нема школованија* љуђи.

ђ) У *дативу*, *инструменталу* и *локативу* множине обично је: *нашим* Бож, *свим* А, *добрим* љуђима Сућ, *њима* цјелима Гр, *с оним* књигама Гр, *с оним* другима Гр, *с мојим* А, *својим* очима ОБ; *о њим* женама Се.

е) У другом лицу множине императива обично је: *дђише* Сућ, *жњише* Се, *јџише* Бож, *јојџише* Бој, *кајжише* ни Шек, *јојише* За, *радише* Бој, *убише* Бој, *убише* ме Вел, *закљише* Вел, *јждише* свијетло Сућ.

Рефлекси секундарног јата

34. Рефлекс секундарног јата бележимо на месту група *ир* и *ер* и у домаћим и у речима страног порекла у следећим примерима:

вамийјер Се, *вамийјера* Сућ, *водијер* Сућ, *комийјер* Бож, *комийјере* Сл, *ош комийјера* Шек, *кумийјер* ОБ, *комийјершше* ОБ, *косијер* Бож Гр, *јутијер* Кр;

бистийјерна ОБ, *цистийјерна* За, *цистийјерне* Ло, *њанцијер* Се, *њалијер* Се, *факџер* Кр (поред *факџ* Кр).

Нисмо забележили рефлексе секундарног јата у следећим примерима: *лџијир* А, *мир* А Вел Бој ЛР Шек, *фир* Се ЛР Вел, *фирак* Ме, *зафирак* Сућ, *сирџа* Се, *сирџиња* Сућ Бој Вел, *сирџе* За Шек, *утир* (пропаст) Кр, *утирник* (онај који утире, уништава) Кр.

Поред горе наведених облика са *ијер* забележили смо и: *комијериш* (качамак од кукурузног брашна и кромпира) Кр, *комијерина* (земљиште на коме је био посејан кромпир) Кр, *комијеруша* (врста брашнавe шљиве округлог облика) Сућ;

бригадџер Сућ, *везџер* Ђу, *командџер* Сућ, *манасџер* Кр, *официјер* Бој; *карабињер* Кр.

У Васојевићима се ономатопеја *кукурукаџи* — *кукурекаџи* — *кукурујекаџи*⁵⁶ чује са *-ије-*: *кукурујекаџи*, *кукурујекнуџи* За, *закукурујекаџи*, *закукурујечџем*, *кукурујеку* Се.

⁵⁶ Сва три облика налазимо у Вуковом Рј. О овој ономатопеји в. и у РЈА V, 764–765.

Глаголски облици на *-ива-* у овом говору долазе са *-ијева-*: да га вљетар не *ошкрѣјева̄ Се*, *покријева̄ш* кућу *Ку*, *покријева̄ју* кућу *ОБ*, *раскрѣјевају* кућу *Се*;⁵⁷ *прошијева̄ш* (прошивати) *Пе*, *испошијева̄ш* (ишибати, истући) *Кр*.⁵⁸

Забележили смо и облик: *боговијетнӣ* да̄н *Ку*, *драговијетнӣ* да̄н *Сућ*.

ВОКАЛНО Р

У говору Васојевића *р* је једини сонант који може бити слоготворан. Може се налазити у почетном, средишњем и завршном положају у речи. На почетку речи долази само испред сугласника, у средини може стајати између двају сугласника (што је и најчешћи његов положај), као и иза сугласника а испред самогласника, односно иза самогласника а испред сугласника. На крају речи јавља се у врло ограниченом броју примера. У прикупљеној грађи није се нашло примера са два вокална *р* у једној речи.

35. Иницијално *р*

р: *рба̄ш* (леђа) *Пе*, по *рба̄шу* *Се*, *Шта се рба̄шѣше?* *Кр*, Не *ргѣше* ђецо (не чаркајте) *Кр*, *ргѣч* (колац који се користи за утеривање рибе у кош) *Сућ*, *рнуо* ма-чугом *Сућ*, *рђа* *Пе*, *рђаво* *Бој*, *Рждѣо* га коњ (ударио га) *ОБ*, *Изгледа су се добро рждѣли* *Пе*, *рк* узв. *Кр*, *рва̄ш се* (борити се с тешкоћама) *Се*, Нека *се* ђни *ркају* (свађају) *Се*, *Ркају се* говеда (туку се говеда) *ОБ*, *Нешто се рка̄* прѳз гору (бучно пролази кроз шуму) *А*, *Ркнѳ* га е (ударио га је) *Бож*, кад *ркнѣ* (навали) оноликѣ народ *Сућ*, *Ркнѳла* великѣ вода *Ко*, *ркнѳ* ми крв на нос *Бож*, *рковѣш* (који није потпуно уштројен) *Кр*, *Цѳо вѣек сам рндѳо* *Ма*, *па се рња̄* по прсѣма *Ђу*, *Шта се рња̄ш* о мѣне? *ОБ*, *Рњо* *Сл*, *Рснѳо* сам за јагњѣтину (прохтела ми се јагњѣтина) *ОБ*, *Жѣна му е рѣна* (енергична) *Се*, *рѣниѣ* (енергична жена) *Се*, *рѣкају* у осѣначу (царкају у осѣњак), *рѣкају* кога стѣгнѳ, *рѣниѣ* *Мѣла* *Бож*, *рѣкају* ђѣда *Вел*.

Иницијално вокално *р*, формирано након испадања полугласника у слабом положају, чува се у лексемама: *ржаниѣ* *А* *Кр*, *ржаниѳу* *Бож*, *ржениѣ* *Кр* *Гр*, од *ржениѣ* *Бож*, од *Ржаниѣ* *Вел*, *рженӣ* лѣб *Сућ*, лѣбом *ржаниѣм* *Се*, *ржениѳа* брашна *А*. Употребљава се, међутим, и придевски облик *рѣженӣ* *Сућ* / *рѣжанӣ* *Гр* *Сл*, формиран према именици *рѣж*, која се чује само у овом облику. Именице (топоним у Бојовићима) *Ржѣне* и *Аржѣне* чују се такође и са вокалним и са девокализованим *р*.

Према латинском *radix* (Скок III, 96) у овом говору је и *рдѣква* и *ардѣква* (врста љуте репе).⁵⁹

36. Вокално *р* у средњи речи

-р-: *брба̄ш* (чачкати) *Кр*, *брбнѳ* (чачну) у утѣчницу *Кр*, иза *брѳа* *Ло*, *брка̄* ка-чамак *Ку*, *брка̄ч* *Тр*, *брка̄ча* (брката жена) *Пе*, *Паде у бркѳу* (бару) *За*, с онѳом *бркѳ-*

⁵⁷ Од *kryti (Скок II 198).

⁵⁸ Од **šiv-* (Скок III, 396).

⁵⁹ Облик *ардаква* је у Васојевићима забележио још Ниѳифор Дучић (РЈА I). Иначе, реч је шире словенска, а у српским говорима се јавља у различитим облицима: поред *рдаква* и *ардаква* и *родаква* и *андрква* (Вук Рј.).

љом Бож, имала е брњу (белегу) Се, брњушка (брњица) Тр, брс Цр, љ брс Се, баћи брсийнѣ А, брџкаѿи (мусти помало) Тр, Брџка л ти се која крѡва? Гр, Брџни тѹ крѡву Се, Врџ се на ѹјчевину Кр, А штѡ њеш ако он врџнѣ? (поступи другачије) Се, врџало А, врџанче А, Цѿо виѣк је врџао по нѡрѡду Пе, Не врџи јаѡо по нѡрѡду Пе, врџају ливаѡу Бож, куд врџиш (звераш)? Бој, врн се Бој, врн се Се, ал су се врџали Кр, куд врџиш? Сућ, врџемѹшка (лака несвестица; врзмање) За, врџиџѹз Ку, начињѣли врџиѡељу Цр, врџиѡеља Кр, врџиѡеља (непоуздана особа) Сућ, врџиѡели су Ђу, грѡа (ружна женска особа) Ко, грѡа Се, грѡило Се, грѡна Пе, грѡѹља Пеп, Цѿо ѡан грџам Се, Двѡпут је грџнуо СЛ, дрѡа Ло, дрѡавнѣ крѡве Се, дрѡало Бож, дрѡали стоку Вел, дрѡи стоку Ло, не дрѡѹ Вел, дрѡалица Кр, дрѡнуше се Миѡло и Пѣтар Кр, Радѹновићи су имѡли дрндѹ и дрндѡли вѹну Кр, дрндѡри Кр, дрндѡча Кр, дрндек (напредно дете) Се, Дрџни тѡ мало јачѣ (тргни то...) Сућ, жѡрџиѡ сам Се, жѡрџи тѡ Кр, забрѡ мѡиѡечницу А, Што си забрсийѡ? За, заврѡга је у сѣло (отишаѡ је...) ОБ, заврџине рѡиѡчи (компликоване) Се, пчѣле закрѡдио Се, закрѡмѡиѡла Кр, замрѡиш Ђу, замѡклогрѡо з брѡиѡга Бож, кад га зайѡврџиѡ каменѡм Бож, зайрѡкарѡи Сућ, кад зачкрѡчи зѹбиѡа Пе, зашкрѡча јѣла За, зврѡа по игрѡнкѡ Ђу, Зврѡкају пѹлице пѡлцем Сућ, зврѡнѹ пѹлицу Сућ, зврѡио га каменѡм А, Зрѡише се Јѡко и Пѣро Кр, зрѡа А, зрѡа (овца) Пе, Имѡли смо зрѡасийѡга ѡвна Се, Чѹвѡмо зрѡину пустаѡију Сућ, избрѡан (напрасит) Кр, чим избрѡам качѡмак Тр, Изврѡла ми ѡѣца ѡгле Сућ, ѡврѡиш сѡиѣно (искриви...) Бож, изврѡаше ми ливѡу (изгазише ми...) Бож, кѹт си изврѡиѡла (погледала устрану) Бој, изврѡиѡиѡиѡи Кр, говѣѡа изврѡиѡла пшениѹу Бож, ѡѡци изгрѡѡли нѡпоље (изашли у великом броју) Кр, издрѡсѡо ме Ку, вѹну издрѡѡо Пе, издрѡиѡо За, искобрѡиѡе каѹу Се, искрѡѡи (истући) Се, искрѡѡи се Се, исѡврѡе левѡр Пе, исѡфрѡи (извуче) мушѣму дѹвѡна Се, исѡрѡиѡла лѡн А, исѡрѡѡи Кр, исфрѡѡѡи (трѡањем очистити) Кр, Исфрѡка[ѡ] га тиѣм прѹтом За, ишчѡврѡио грѡну А, Ишчѡгрѡѡ[ѡ] тѡ и шѣрпѣ ОБ, у крѡу Сл, само се намрѡдио Ку, вѡ[s]-се найрѡсѡо Бож, найѡврѡо се (прејео се) Пе, Цѡча пѡ сам се найѡврѡѡла (натрѡнтала) ОБ, найѡмрѡиѡиѡла се Се, Обрнѹо (поправио) сам воѡениѹу Сућ, Врѡиѣме је ѡа обрнѡиѡе (одеѡе) Се, Обрѡиѡиѡеш кѡ нѡко тѡѡј Се, огрѡиѡи Кр, огрѡиѡи Кр, ождрѡек (крупно мушко дете) Сућ, ождрѡмче Сућ, окрѡѡк (ѡео крѡе) За, окрѡснѡи свѡѡет (васцели) А, окрѡснѡи свѡѡет (исто) Се, омрѡциѡиѡи (ураѡити с муком) За, омрѡциѡиѡи се (липсати) Кр, омрѡчениѡа За, Ниѡе омрѡиѡо ни три ѡтѡѡса ОБ, Омрѡише ме за цѡо виѣк Бој, Омрѡиѡе те ѡѡта Се, омрѡиѡо се А, омрѡѡѡа Кр, ойрѡиѡо Кр, ойрѡиѡо снѡиѡг ОБ, Ойрѡиѡѡо кѡкѡт кѡкошку Кр, Пѣтар је ѡирѡи (тврѡглав) ОБ, ѡирѡиѡи мѡтрѡлѡѡ Се, Ойрѡиѡи ме по глави ОБ, ѡсѡврѡа Цр, Оѡкобрѡѡ ми се бурѡило Сућ, Оѡѡврѡи веј јѡднѡм Се, Сѡт си ойрѡбуѡѡиѡиѡи А, Ђѣца су ми сѡѡ ойфрѡкнѡла Цр, офрѡкѡ (обери потпуно) црѣшњу Цр, офрѡѡа се (очѣша се) ѡ мѣне А, Офрѡѡиѡиѡи (покрали) су свѣ За, ис ѡѡврѡи А, ѡѡврѡиѡиѡа Ку, ѡѡкрѡиѡиш (остѡтѡк јѣла у таѡиру) ОБ, рѣпа ѡѡирѡѡѡѡа Се, ѡѡѡкрѡѡѡиѡиѡи се (с муком суздрѡжати напад смѡха) А, нѣшто ѡѡфрѡѡиѡиѡи по сѣлу Пе, ѡрѡѡа Вел, Прѡѡѡеске се мѡло мѹзѹ Цр, ѡрѡга (каѡмак ѡѡ овсѡног брашна) А Сл, рѣпа ѡрѡѡѡѡа Се, ѡрѡврѡѡѡѡѡиѡиѡи (ураѡити површнѡ и немѡрно) Кр, Презлѡѡрѡѡиѡи су ѡѣца кѹма-Јѡкѡѡа Кр, ѡркѡнѡѡѡѡи (врѡо стрѡо земѡиште) Се, Нѣѡеш ми га ѡѡѡе ѡри-сѡрѡиѡи Се, Причѡврѡиѡи Миѡлѡраѡа ѹѡа зѡѡд Бож, ѡркѡо Бож, ѡрѡло Ку, ѡврѡѡѡи по

сѣлу Бој, *ӣрс* А, *ӣрсимицѣ* Сл, *ӣрслѹци* Вел, *ӣрцара* прѳз гору А, *ӣрч* А, *ӣрчас* Се, *ӣрчевий* Се, *ӣрчевийшо* Се, *ӣрчѣшина* За, *ӣрша* Бож, *ӣршкѣи* Сућ, *ӣршини* у огањ Се, не *ӣршииши* лѣб Сућ, *развршиише* сѣено Сућ, *раскрѣио* стоку А, *сврѣнуи* Кр, *сврш* А, *скрѣиш* Кр, *скрѣиш* Се, *срблѣиш* Сућ, *срчаник* А, *срчаница* Се, кут *сѣӣркнѹ* Ку, *сѣдрка* А, *сѣдркас* Пе, *ӣрбу* Цр, *ӣрбулѣиш* Се, *ӣрбулѣа* Се, два *ӣрбуишиа* Сућ, *ӣрбуишичѣ* За, *Тркам* (подстичем ватру тркачем) сву нѳј Пе, *ӣркѣч* (жарач) ОБ, *ӣркни* тѣ огањ А, *ӣрлѣајѹ* зелѣнѣ јѣбуке Кр, вѣдѣмо *ӣрмѣшку* Сл, *ӣрмѹн* Бој, *ӣрнѹо* (приноуо на рад) нѣрод Кр, *ӣрѣлѣла* Шек, от погѣнскѣ *ӣрсѣ* (соја) ОБ, свѣ нѣшто *ӣршелѣиш* Сућ, *ӣрчѣо* Вел, ѳна е *ѹмрла* Шек, *ѹфркѣсѣиши* ме (упрегнуше ме) Бож, *фрба* Сл, *фрбѳвѣк* А, *фрбѳвача* Гр, *фрбѳѹч* Кр, *фрлѣакѣајѹ* шлѣиве Пе, *фрлѣакѣиш* се За, *Фрлѣкни* овѳ нис пѳток Сућ, *Фрлѣкни* се камѣном Сућ, *Фрлѣчи* камѣн Кр, *Фрлѣи* на мѣне некакву кутѣју Сл, *Фрлѣи* двѣ мѣтра у висѣну Се, *Фрлѣни* ми тѣ шѣбице Сућ, *Фрлѣни* га мало јѣчѣ Сућ, *Фрлѣни* тѳ преко плѳта Бож, *Фрлѣни* се испод грѣдѣ А, *фрлѣиш* А, Не *фрлѣиш* ѣбѣ те шѣбице А, *Фрлѣиш* га по стѣгну Сл, *црв* А, *црква* Шек, *црнѣ* Бој, не *чѣгрлѣа* А, нѣшто *чѣгрлѣнѹ* Бож, *чѣвре* Се, *чѣврлѣга* Кр, *чѣӣрдес* пѣтѣ Сл, *шмрдѣиш* КР, *шмрднѣиш* Кр, *шмрлѣиш* Бож.

37. Вокално *р* се јавља и у примерима типа *мрѳ*, *ѹмро*, *ѹӣро* и сл., где се оно налази јѳш од давнина. У вези са овим примерима у ФО се истиче „да се мора оперисати појмом фонолошки релевантне морфолошке границе уколико се не жели прихватити схватање да су /р/ и неакцентовано кратко /р/ две фонеме“:⁶⁰

мрѳ е ѳ глѣди Кр, *мрѳ* е ѳ стрѣ Кр;

Само што нѣје *ѹмро* Кр; Чѹо да му е *ѹмро* брѣт Кр; *ѹмро* Мѣро Сл; ѳн је *ѹмро* млѣд Ло; Гѳдина како е *ѹмро* За; мѹж *ѹмро* За; *ѹмро* у Белгију Сућ; *ѹмро* од гѳдинѣ Гр; *ѹмро* им је ѳтац Се; ѳн је *ѹмро* ѣво двѣје-три гѳдине Бој; Не би *ѹмро* да му не читѣ Бој; *ѹмро* ми је и стрѣц Бој; Рѳд ми се *ѹӣро* цѣо Вел; Траг им се по трагу *ѹӣро* ОБ; *ѹӣро* му се траг Кр; Бѣо га е докле га е *ѳдро* Се; *зѣдро* Кр; *зѣвро*; *нѣвро* Сућ; кад би *нѣдро* ... Се; тудѣјена се *сѣӣро* А; Што си се *ѳдѣврѳ* такѳ? Се.

38. После губљења сугласника *х*, вокално *р* се нашло испред самогласника:

крѣиш Се, *крѣиш* Кр, *крѣ* гране Гр, *скрѣиш* врат Бож, *накрѣиш* се Кр, сѣбе *скрѣо* Бој, јеси ли *врѳ* ОБ, јеси ли *ѳвро* рѣж ОБ, *врѳом*, иди по *врѳу*, с *врѣ* Сућ, на *врѳовима* Вел, испод *врѳѣа* Шек.

39. Ретки су примери вокалног *р* иза самогласника. Ова два самогласника дели јунктура:

ѳрѳрѣкѣо крв на ѹста Кр, бѹлдожер *ѳрѳрѣкао* смѣтове Бож, *ѳрѳргѣ* тѣ жѣр Се, дѣ ми ѣглу да ју *ѳрѳргѣм* Се, ѣјмо да се *ѳрѳрѣиш*мо ОБ.

40. Нема девокализације *р* у следећим примерима:

сѣ *сѣкрѣѳм* Бој, вели ми *сѣкрѣва* Бој, а *сѣкрѣа* ѳставѣи и *сѣкрѣѹ* Бој, кот *сѣкрѣѣ* и *сѣкрѣа* Бој, реко *сѣкрѣу* Се, нѣђо *сѣкрѣа* Се, кѣ да е бѣла *сѣкрѣва* Сл, нашла *сѣкрѣѹ* Шек, *сѣкрѣва* ми дѳбра бѣла Шек, ѣѣвери моѣ *сѣкрѣѣ* Шек, мѣне *сѣкрѣва*

⁶⁰ Петровић Анцелат 553.

заштићиваља Шек, позѡвѣм свѣкрву Вел, *јѣтирва* Кр Сл Сућ, *јѣтирвање* ОБ, *јѣтирваји* се Кр, *јѣтирвају* се Кр.

Говори се: *грк* А Сл, *грка* Се, *гркаја* Гр, *грчица* Кр, *грчина* Сућ Кр, *гркнѡи* Се, *нагркнѡи* Се. Каже се *грло* А ЛР Вел Шек, али постоји топоним *Грѡце*, додуше у Доњој нахији, али га тако изговарају и на територији Горњих Васојевића.

41. Број четрдесет се изговара и са самогласничким и са сугласничким *р*: *чеиѡрес* и четвѡртѣ Кр, *чеиѡрес* прѡвѣ Вел, *чеиѡрес* трѣћѣ Вел (О овоме в. у Белић Демоклијација 177).

42. Финално *р* је најређе и увек му претходи сугласник. Забележено је у именици, односно предлогу *вр* (у којима је постало самогласник после губљења сугласника *х*) и у неколиким узвицима:

вр Се А Ло, *вр* мене Цр, *вр* њѣга Вел, *увр* мѡзга Кр, *увр* Баља Се, *увр* глѡвѣ, *увр* Кома Се, до на *вр* Великѣ Вел, *навр* педесѣ гѡдинѡ Бој, *навр* онѣ рѡбѣ Бој, *навр* овѣ пушњачѣ А, *навр* гѡдинѣ За, *навр* глѡвѣ Ку, *свр* Лѡквѣ Кр, *иовр* грѡбља Бој, преко *вр* глѡвѣ ОБ;

бр Бој Гр, *гр* Се.

САМОГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

43. Прелазак *л* у *о* на крају речи и слога, ишчезавање *х* из сугласничког система, као и губљење нестабилног сонанта *ј* у многим позицијама довело је до умножавања самогласничких група, које се у Васојевићима у доброј мери чувају, али има и случајева њиховог уклањања било сажимањем (преко прогресивне или преко регресивне асимилације) било уметањем прелазних консонаната *в* или *ј*.

Говор Горњих Васојевића у вези са неким самогласничким групама није јединствен. Ради се, пре свега, о групама *самогласник* + *о* насталим после преласка *л* у *о* (осим *-оо* < *-ол*: *вѡ*, *сѡ* и сл.), као и о још неким појединачним случајевима.

У вези са финалном групом *-ао* < *-ъл* могу се издвојити две територије — она у којој је рефлекс полугласника *а* (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) и она са полугласничким рефлексом *а* (Шекулар). У првој се добијена група *-ао* сажима дајући *ѡ* (у радном придеву мушкога рода јединине — *дошѡ*, у неким именицама — *иосѡ*, као и неким придевима — *зѡ*), док се у другој група *-ао* чува (у истим овим позицијама: *дошѡо*, *иосѡо*, *зѡо*).

Када је у питању група *-ао* < *-ал*, испитивана територија се дели на две друге зоне. С једне стране су ту Горња нахија, Велика и Шекулар, у којима се група чува (*боловаѡ*), с друге је Лијева Ријека, у којој се група сажима дајући *а* (*чишѡа*).

Самогласничка група *-ае-* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, такође дели испитивану територију на две поменуте зоне — прву (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) у којој се ова група сажима и даје глас идентичан рефлексу полугласника — *једанѡс*, *зѡдно* (в. т. 19) и ону другу (Шекулар), у којој се група чува — *једанѡес*, *зѡедно*.

У свим осталим ситуацијама, бар како забележена грађа показује, нема разлике на целој испитиваној територији, било да се ради о уклањању било да је реч

о чувању самогласничке групе. Наравно, увек треба имати у виду различит рефлекс полугласа, па самим тим и различит рефлекс асимиловане и сажете самогласничке групе (нпр. у именици *заова* група *-ao-* се сажима на целој територији, с тим што је на територији на којој је рефлекс полугласа *a* резултат асимилације и сажимања управо тај самогласник *a* — *zāva*, а на територији с полугласничким рефлексом *a* резултат сажимања је *a* — *zāva*).

Даље, зев настао губљењем *x* најчешће се не уклања (*суо, zādua, од бздудје, глүү, мљеур, бљеу; маа* (штап), от *сйррēē*). Примери са прелазним гласом *v* забележили смо махом код млађег становништва (*уво, бӯва, дуван*). У рејим случајевима зев је уклоњен контракцијом истих самогласника: *јати, најати, сјати, иродити, гроти* (грохот), *мала* (махала). О овоме ће бити више речи у т. 99, 101 и 102.

Губљењем *j* сажимају се углавном групе *-ии-* (*сшари*) и *-е е* (реч која се завршава самогласником *-е + е < je*): Тешко *сē* пролазило Гр; Деветоро *нē* ћеће било Бој, док остале групе створене нестанком сугласника *j* углавном остају непромењене. *J* се, нпр., редовно губи из самогласничких група *ae, oe, ag, ye, ee* (*лае, мѐе, ђевѝачки, болуе, блēē*). О овоме ће бити више речи у т. 84.

Начелно би се могло рећи да се самогласничке групе доста добро чувају, да је сажимању нешто склонија „полугласничка“ зона, тј. зона с полугласничким рефлексом *a*, а у њој нарочито Лијева Ријека.

Материјал који следи биће изложен према самогласничким групама.

44. Група *-ao* (<*ал*) у радном глаголском придеву мушкога рода једнине чува се, без обзира на то да ли је њен почетни члан акцентован или не, у Нахији, Велници и Шекулару (а), док се у Лијевој Ријечи (б) сажима дајући *-а*:

а) *брао* Гр, *дѝао* За Се Бој Вел Шек, *зѝао* Пе Вел Шек, *знѝао* Сл, *крѝао* Сућ;

бестивѝао Кр, *боловѝао* Сл, *догнѝао* Сл, *држѝао* Гр Тр Сл Вел Шек, *загнѝао* Кр, *излажѝао* Се, *имѝао* Гр Бој Бож Вел, *искојѝао* Бож А, *кујовѝао* Бож, *лијегѝао* Бој, *мисѝао* Бој, *обећѝао* За, *остѝао* Бој, *иройѝао* Сл, *ирочитѝао* За, *расѝливетѝао* Кр, *робујѝао* Вел, *украо* Сућ, *читѝао* Бој Сл;

бљежѝао Гр, *бравѝѝао* Кр, *вићѝао* Сл, *викѝао* Бој, ОБ Се, *дјевѝао се* Гр, *добѝјѝао* Гр, *дарѝвѝао* Сл Бој Кр, *завирѝвѝао* Сл, *зайишиѝвѝао* Кр, *зѝвѝждѝао* Кр, *зѝвѝѝао* Кр, *исѝирѝѝао* Гр Вел Шек, *мѝорѝао* Се, *мѝучѝао* Бож, *наѝйсѝао* Сл Вел Гр, *наѝушѝѝао* Вел, *нѝмаѝао* Сл, *ѝисѝао* Пе Ђу Вел Шек, *ѝитѝѝао* За Сл Бој, *ѝогледѝвѝао* Бој, *ѝирѝѝао* Сл Вел, *рѝаћѝао* Сл, *рѝѝжѝао* Се, *саѝгѝбѝао се* Бож, *сѝвукѝвѝао се* Бој, *сѝкаѝкѝао* Шек, *сѝкрѝао* Бој, он би се све *сѝмѝѝао* Бој, *сѝмѝѝао се* А, *сѝѝавѝао* Тр, *убѝѝѝао* Вел, *чѝвѝѝао* Тр, *чѝјѝао* Гр, *шѝѝѝао се* Се Сућ;

заѝѝјѝао снѝјег Кр, *лѝјао* Кр, *наѝкрѝѝао се* Се, *обрѝсао* Сл, *обѝукао* Се, *остѝѝарао* Вел, *ѝензионѝсао* Гр, *ѝродѝѝарао* Кр, *ѝрисѝѝѝао* Бој, *ѝрѝѝѝао* Се, *ѝрѝѝѝао* Бој, *ѝѝѝѝѝао* Сл, *рѝѝѝао се* Кр, *рѝѝѝао* Шек, *сѝврѝѝао* Сл, *сѝјао* Бож, *сѝѝѝао* Гр Се, *срѝѝѝао* Сл, *сѝѝѝѝао* Шек, *ѝрѝѝѝао* Кр Сл, *ѝзѝјао* (узѝахао) Кр, *ѝкѝѝѝѝао* Шек;

глѝѝѝао ОБ, *лѝјѝао* Кр, *наѝкрѝѝао се* Се, *ѝрѝѝѝао* Бој.⁶¹

⁶¹ О дужини на претпоследњем самогласнику ненаглашених група *-ao, -eo, -io* и *-uo* в. тачку 2.

б) *dā* ЛР, *zēā* Ло, *klā* ЛР;
koīā Ка, *kuīovā*, *īrcā* ЛР, *chīīā* Ло;
blējā, *naiīcā*, *īlēvā* Ло, *īricēkā*, *īrochīīā* Стијовић Лекс.;
kōvā ЛР, *siījā* ЛР, *siīīā* Ка.

На овај начин се понаша и прилог *жао* (<*жал*):

а) *жао* ми је За; *није* ми те *жао* Се;

б) *жа* ми га е ЛР.

Придев *неваљао* забележен је у несажетом облику на целој територији:
неваљао Вел ЛР Кр, *неваљао* Шек.

45) У везнику, односно прилогу *као* група *ао*, настала испадањем интервокалног *к* у старијем *како* (в. РЈА IV) сажима се дајући *а*, и то на целом испитиваном подручју:

— *Заспа ка̄ за̄клан* За; *Браћа* су му *страшљива ка̄ зечеви* ОБ; *абронџа ка̄* јој мајка Бож; не *аша̄ ка̄ неки* Кр; *Милена* е била *ка̄ добар човек* Се; *Гузела̄ ка̄* јој мајка За; *Ударају ка̄* по гунду Кр; *Утече ка̄ муња* Бож; *Не умјем ја̄ ка̄ он* Сл; *Домаћини* су били — *ка̄ они* Бој; *Љута ка̄ гуја* Сл; *седно ка̄ данас* Сл; *неудата ка̄* и ова *наша* Сл; *ти ка̄ момчић* Сл; *Не може ме воцат ка̄ тебе* Кр; *Изгледа̄ ка̄* да ништа не тура уста ОБ; *Болн то̄ ка̄* у гледече Се; *Трчӣ ка̄ крила* да *има̄ Сућ*; *Мелје̄ ка̄ вођеница* Бож; *Вуче̄ се ка̄ багљиво кљу̀се* Се; *Аљидаш̄ ка̄ глу̀ва кучка* Кр; *Ово̄ ћу ти реј̄ ка̄* доброме чоџку Бој; *Није имало̄ ка̄ сад Шек*; *Полимљанӣ ка̄ они* Бој; *момцӣ ка̄ Винићани* Бој; *Сеочанӣ пијӯ, ка̄ Сеочани* Бој; *ка̄ лук њо̄ ка̄ лук мирисао* Бој; *није̄ ка̄ сад* Бој; *ка̄* да ми је *моја кућа* Бој; *ка̄ њена мајка* Бој; *Викало̄ се ка̄ шекуларска црква* Шек; *Нијесу мoglē брзо ка̄ она* Вел; *туга — ка̄ са̄ у ову Крајину* Вел; *није̄ ка̄ сад* Вел; *исто̄ ка̄ мӣ оје* Ло.

Забележено је и неколико примера чувања групе *-ао* у овој лексеми, што је, вероватно, новији нанос:

— *Нијесам̄ те ни вољела̄ као̄ зета* Бож; *кривцӣ као̄ ово̄ мӣ* Сл; *Мӣ смо̄ као̄* и *сиромашнӣ били* Гр; *као̄ отац̄ сећао̄ код̄ мoг̄ оца* Се.

46. Група *-ао-* се добро чува на морфолошкој граници:

— *Задолови́ле* му *се*, *дабoгдā!* ОБ; *кад̄ задо́слӣ* (запне, завре) да *прича̄* Кр; *заослӣо* *цијелӣ дан* Кр; *Дој̄ ћӯ наобдāн* Бож; *долāзилӣ наобдāн* Цр; *Наобруча̄о сам̄ ка̄цу* Цр; *Наовичас̄* да *идеш̄* Бож; *Дужӣ се наовичас̄* Бож; *Идите̄ наоко̀со* Сућ; *наоид-сло̄* (исправно, како треба) ОБ; *Гoдина̄ма е наорāва̄о* Бож; *Наорао̄* преко *међē* Сл; *кат̄ се наорлүшӣ* ОБ; *надсирӣ ко̀су* Сућ.

Сажимање ове самогласничке групе прогресивном асимилацијом забележено је на целој испитиваној територији у корену речи, у лексемама: *сāнице* А Вел ЛР Шек, *сāни* (саонице) Кр, *рāник* А ЛР Вел Шек.

Група *-ао* је формирана, и то на целој територији, у именици *сiрāо* (страх), највероватније аналогичном према *сiрāоваӣ*.

47. Група *-ao* (<ьл) сажима се путем прогресивне асимилације и даје *a* у оном делу Васојевића у којем постоји овај самогласник — у Лијевој Ријечи, Горњој нахији, Велици и шекуларском селу Мезгале.⁶²

У радном гл. придеву м. р. једнине:

дошã Бој Пе Пеп Вел ЛР, *ошишиã* А Сл ОБ Гр Бож Вел, *йрошã* Ку А Вр;
врã ЛР, *заврã* (отишао на своју руку) ОБ, *грëбã* Се, *огрëбã се* Бож, *дìгã* Се, *додìгã* Сућ ЛР, *довука* Бож, *исидëкã* Се, *лëгã* Кр Се, *лëгã* Ло, *мòгã* Сл Бој Вел, *мòгã* Пеп, *никã* Бож Ку, *обука* Цр Сл Вел, *ошрëсã* Бож, *йошрëсã* Кр А, *йокисã* ОБ Сл, *йомãкã* Бож, *йомòгã* Се Сућ За, *йомузã* Ма, *йорãстã* Бој, *йукã* Кр, *расшоврзã* (разбацао) Кр, *рëкã* Сл Бој ЛР, *јеси рëкã*? Ло, *сийãсã* Се, *сëкã* Вел, *шãкã* Се, *шрëсã* А, *шукã* Сл, *цркã* Пе Сућ Се.

У именицама:

вийã (воденичко коло) Се, *вийã* тигã (јато птица) Се, *мисã* Се, *убã* (бунар) Се;

кошã Сућ, *òрã* Гр (именица *òрао* се чује и облику *òрãо*, а у Лијевој Ријечи и *òрло*).

У придевима: *зã* Сућ Пе, *узãчашњи дãn* (несрећни дан) Вел, *òбã* Се, *округã* А, *идòдã* Пе, *шòдйã* Сућ. Ређе се чују и облици са поново успостављеним *-л*: *òбãл*, *идòдãл*, *шòдйãл*.

У Шекулару, у коме је рефлекс полугласа *a*, одговарајућа самогласничка група *ao* (<ьл) се чува:

дошãо, *ошишиãо*, *йрошãо*;
довукао, *лëгао*, *мòгао*, *обукао*, *йомòгао*, *йосëкао*, *рëкао*, *сëкао*;
кошãо, *òрãо*, *йосãо*, *убãо*, *вийãо*;
зãо.

48. Самогласничка група *-ao-*, односно *-ao-* (<ьл-) у лексеми *заова* сажима се на целом испитиваном подручју, и то асимилацијом према првом самогласнику. У Лијевој Ријечи, Велици и Нахији то је самогласник *a*, а у Шекулару *a*:

— *зãва* Ло Бож, *пòзвãла зãву* Вел, *дãла зãви* Пеп;
— *зãва* Шек.

49. Група *-oo* (<ол) сажима се на целој испитиваној територији у примерима типа: *òо*, *сò*, *ћãвò*, *йò*.

Несажете вокале *-oo* забележили смо у радном придеву мушког рода једнине у примерима: *йрòòо* га е Кр, *убòо* сам се Се, *наòо* се на шпãр Бож, једвã сам га *зãòо* Ку, *зãòо* пилãк Вел.

На граници између префикса и основне речи група *-oo-* се, углавном, не сажима: *йòòраш* Ку Цр Вел, *йòòрëм* Сућ, *йòòшфркнйш* (поодрасти) А, *йòòшфркле* ђевòке За, *йòòдйрãш се* Ко, *йòòдйушрйш* (разданити се) Сућ, *йòòдйушрйло* е Сућ, кад се дòбро *йòòдйушрй* Вел, *йèдòдкã* ОБ, *йèдòдкй* Пе, *йрëкоòномãдне* ОБ. Забеле-

⁶² Д. Ћупић у Лијевој Ријечи бележи у р. гл. придеву м. р. облик *дошã* поред *дошã* (Ћупић А+О 214).

жили смо и облике: *кѡлѡка* (овца са црним круговима око очију) Се, *колѡкан* (такав ован) Се, *миѡлка* (име овци од миља) Се, *зеѡкан* (особа зелених очију) Кр.

О вокалској групи *oo* насталој после испадања *x* (*зрѡѡ, дѡѡ*) в. т. 101.

50. а) Самогласничка група *-eo* (<*ел*) чува се на целој испитиваној територији, без обзира на то да ли је под акцентом њен први члан или није:

клѡ Се, ѡлѡ, ѡрѡ Се;

довѡ Гр За Сл Шек, *оѡлѡ Се, ѡвѡ* Гр За Сл, *саѡлѡ* ОБ, *ѡровѡ* Сл; *дебѡ* А Ло Вел Шек;

зѡѡчо Кр, *ѡсѡ се* Кр, *нѡшто се нѡчо* Кр, *ѡѡе* Кр, *ѡзе* За; *вѡсе* А Пеп Вел; *ѡѡе* Бож Вел;

ѡѡе, ѡѡе Кр.

б) Нисмо забележили ниједан пример предлога, односно префикса *ѡреко*, из кога би испао сугласник *к*, па се тако створила самогласничка група *eo*, што се среће у неким нашим говорима.⁶³ Записано је само: *ѡреко* љета Бој, *ѡреко* границе Бој, *ѡреко* села Гр, *ѡреко* воде Гр, *ѡреко* зиме Бож, *ѡреко* Чагора Вел, *ѡреко* косе Сл, *ѡрекоселица* Кр.

51. Групу *-eo-* забележили смо у *сѡѡона* (чује се и *сѡѡлна* ОБ) Се Бож.

Група *-eo-* се чува на граници између префикса и основне речи:

ѡребѡсмо (претражисмо) све, *ѡребѡиди* Сл, *ѡребѡјају* планине За, *ѡребѡрѡѡе*, *ѡреокрѡне*, *ѡреѡѡриѡ се* Кр, *ѡреѡрѡше* А, *ѡреѡбука* Се.

52. О групи *uo* < ѡ + о (*вѡѡдио, дѡѡ* итд.) в. т. 30. г.

53. Група *-uo* (<*-ил*) остаје непромењена на целој испитиваној територији. Између *u* и *o* често се чује мање или више редукован сонант *j* (в. о томе т. 84).

бѡѡѡ А Ло, *бѡѡ* Пе Ку А, *говорѡѡ* Пеп Сућ, *дѡбѡѡ* Цр Вел Шек, *долѡзѡѡ* Кр, *дѡдѡѡ* Бој ОБ, *донѡсѡ Се, женѡ се* Бој, *избѡѡѡ се* (опружио се) Се, *извѡѡдио* За, *забогѡѡѡѡ* Вел, *заборѡвѡѡ* Пеп Вел, *заврѡѡѡ* Шек, *лѡѡѡ се* Се, *носѡ* Бож Гр Цр, он се *оженѡѡ* Шек, *оѡрѡвѡѡ Се, остѡѡѡѡ* Шек, *ѡѡѡ* Се Бој, *ѡлѡѡѡ* Бој Се Сућ, *ѡокрѡѡ* Бој, *ѡѡѡѡѡѡѡ* ОБ, *ѡреводѡѡ* Бој, *ѡрѡлѡѡ* Кр, *ѡромѡѡѡѡ Се, ѡѡѡѡѡѡѡ* Сућ Вел, *рѡдѡѡ* Бој А Сућ, па се *рѡнѡѡ* Бој, *сѡдѡѡ* Бој, *ѡѡгљѡѡ* Се Ку, *удѡрѡѡ* Кош Цр, *удрѡѡ* Кр, *ѡѡлѡѡ* Бој, *ѡѡѡѡѡ се* ОБ, *ѡрѡвѡѡ* ОБ, *рѡнѡѡ* Бој, *сѡѡѡѡ* Гр, *убѡѡѡ* Бој Гр, *ѡкрѡѡѡ Се, ѡѡлѡѡ* Бој Сл, *чинѡѡ* А Бој Ко.

54. Медијална група *-uo-* у глаголу *ѡриѡнѡѡѡѡ* (од старијег *ѡрилнѡѡѡѡ*) мења се у *ѡрѡѡѡѡѡѡ* Се Сућ Ку, *ѡрѡѡѡѡѡ* Гр Вел.⁶⁴

О групи *-uo-* добијеном испадањем *x* в. т. 101.

⁶³ Исп., нпр., Петровић Ровца 166–167, Милетић Црмница 390, Пешикан СК-Љ 193.

⁶⁴ Овако је и у другим говорима овога говорног типа. Исп., нпр., Милетић Црмница 255, Пешикан СК-Љ 167, Петровић Врака 188, Ћупић Бјел. 31. Милетић појаву тумачи фонетским процесом — „прегласом од о“, а Пешикан аналошким — угледањем на глаголе с рефлексом дугога јата, до кога је дошло „услед једнакости акценатских односа“.

55. На целој територији о којој је реч остаје непромењена и група *-уо* (< *-ул*): — *авѣӣнӯо* Се, *ала̄кн̄уо* ОБ, *вѣ̄лнуо* (направио се важан) Кр, *вѣ̄снуо* (постао весео од пића) Се, *дӣгнуо* Се, *дил̄икнуо* (одскитао) ОБ, *ђ̄енуо* Гр, *за̄ц̄икнуо* Кр, *зӣнуо* А, *из̄уо* ЛР, *кл̄днуо* Бој, *кр̄е̄нуо* Бој, *по̄вр̄нуо се* Сл, *пр̄ев̄р̄нуо* А, *по̄г̄ӣнуо* Шек Бој, *ск̄ӣнуо* Сл Вел, *ӯан̄уо се* Кр, *чӯо* Гр Ло.

О групи *-уо* добијеној губљењем *х* в. примере у т. 99.

56. Што се иницијалне групе *уо-* тиче, забележили смо једино примере у којима се она чува: *ӯочи* не̄ђ̄е̄л̄е̄ Пе, *ӯочи* Вӣдова да̄на Сл, *ӯочи* Божӣћа Бој, *ӯочи* ра̄та Гр, *ӯочи* га бол̄с Бој, *ӯозбӣљи се* Кр, *нӣје ӯо̄ӣшӣе* поглед̄ив̄ао Бој, *ӯорец* (креста) ОБ.

57. Вокали *а* и *е* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, сажимају се дајући самогласник *а* у Лијевој Ријеци, Нахији и Велици: *јед̄а-на̄с* ЛР А, *два̄на̄с* ЛР А, *пет̄на̄с* Пеп Вел, у *за̄днициу*, *за̄дно*, *на̄дно* Кр. В. и примере у т. 19.

У Шекулару се група *-ае-* чува: *пет̄на̄ес*, *седам̄на̄ес*, *осам̄на̄ес̄иу*; *за̄едно*, *за̄едница*, *на̄едно*.

Између самогласника *а* и *е* редовно се губи сонант *ј*, стварајући тако самогласничку групу *-ае-*: *кра̄еви*, *Сара̄ево*, *за̄ем*, *уда̄ем*. О томе више у т. 84.

58. Сажимањем секвенце *-еа-*, настале након испадања *к* у заменици *некакав*, *некаква* и сл., добијен је самогласник *а*, а у Шекулару *а*:

у *на̄кву* букву Бој, *простира̄ч на̄кав* Бој, *што на̄кав* вӣкао Бој, *што е на̄ка* вӣкала Бој, *на̄ко* шӣље̄же Се, *на̄ка[в]* веш Бож, *ѐво* љӯђи *на̄ки* За, *а̄јтер на̄кав* За, *на̄кав* добер мо̄мак А, *на̄кав* ч̄оек ЛР, *на̄кву* ђев̄ојку Вел, *на̄кав* ч̄оек Шек.

Нисмо забележили несажете облике ове самогласничке групе, али има потврда за пуне облике ове заменице, са очуваним *к*: сун̄ђ̄ером *не̄как̄ш̄ем*, цр̄на̄ *не̄кака̄* та̄бљица, *не̄кака̄* љига Гр, *с̄арме не̄как̄е* Сл, *не̄кака̄* гр̄чина Кр, *с не̄как̄ом* ђев̄ојк̄ом Вел.

59. Секвенце састављене од двају истих самогласника понашају се двојако. Најчешће се сажимају, осим на граници префикса и основе, али има и случајева несажетих група састављених од истих самогласника.

60. Забележили смо још неке појединачне случајеве сажимања самогласника, и то и асимилацијом према првом и асимилацијом према другом самогласнику:

-ое-: *ч̄оче* (< *чоече*) Кр Се Вел;

-ое-: *ч̄ече* (< *чоече*) Се (забележено као одговор на директно питање има ли овог облика); *ш̄в̄е* ми пр̄ич̄е преко в̄р глав̄е ОБ;

Сажимање бележимо и у сандхију:

-о о- Јеси што *ӣјо*? Не̄, нӣшта, *но̄ћу* (но оћу) Бој; *ѣ̄шо-вӣ* исти Бранко Гр; од̄ӣла *ова̄мо-на̄мо* Бож; нем̄о *ш̄ам-о̄дидӣ* Бож;

-о а- > а: Н̄ем̄ам, *на̄ко* (но ако) да ми тӣ поз̄а̄јмӣш Сӯћ, Нӣје бӣо дош̄а̄, *на̄ко* е по по̄но̄ћи Сӯћ; Н̄ем̄ам дин̄ар̄а̄, *на̄ко* и ја да тра̄жим у друг̄ога Бож; До̄ј ћу сӣгур̄но,

нако умрём ОБ; Не знам штã да чиним, *нако* да га закумим да ми спãси сина ОБ; Нйшта нйёсмо уфãтили *нако* онога гњйева (ситнежи) Сл;

a a-: Нйё дõбро, нõ *дако* (да ако) бйднё бõлё Бож; *дако* се и он опамётй Ку; *дако* бõгдã ОБ; Мãло е вљётрãс, нõ *дако* се срётё Бож; *дако* се проблёнё Бож; Изнёсите пйту *н-ãјейш* (на ајет — балкон) Кр;

-a o- Жёна кат се нё би увйла на дõлњу стрãну чоёка, Бõже сачува тё брукё.

Кãно (као оно), да извйнёш, по нõћи кад је дõлњã Се;

-a y-: Свãшта ли ти пãне *нам* (на ум) Се; Пãло му *нам* да се жёнй Сућ;

-u y-: Нёкакã ми је грчйна *устиã* (у уста) Кр; Лёб ти се лйёпи *устиã* Кр; кã да нйшта не турã *устиã* Се А.

Забележили смо и пример удвајања самогласника *e* у емфатичном говору: а сã *нёе!* Бож; а то *нёе!* Се; Је л дõдйла Зõра? Нёе! За.

ЕЛИЗИЈА САМОГЛАСНИКА

61. Губљење самогласника ради избегавања зева није честа појава у говору Васојевића. Невелик број забележених примера донећемо према самогласнику који је испао.

а) Самогласник *a*:

— Оћу *д-идём* Бож; *Д-идёш* ујутру Бож; *Ѓј*, *Лãка*, *д-õјдёмо* Бож; Оћете л *д-йгрãмо?* ОБ; *Ѓјте д-õјдёмо* Бож; *Ѓјде д-йдёмо* Кр.

— Овõ ћеш *зйстйо* плãтит ОБ; Тõ сте *зйстйо* дõбро урёдйли Се.

б) Самогласник *o*:

— Оћу *да-ву* ћёцу увйём у пòток Бож; *Шшã-вõ?* Шек; Кўт *се-вõ* ћёде? ОБ; *ђе-нõ* спõменйк Се.

в) Самогласник *e*:

— *да с урãдй* Пе; *н-умйём* Се; *Блãгõш* мёне дãнас и задõвйёк Бож; *Блãгõш*, кõ ми је дошã Бож. У вези с овим изразом М. Пижурица износи претпоставку да је „траг старог израза: *благо же* (мени)“ (Пижурица Колашин 78).

г) Губљење више гласова у сандхију забележили смо у примерима: *оли-дёмо* (хоћеш ли да идемо) да и вйдймо? Бож; *фãлај* Бõгу (фала [да] је Богу — израз којим се изјављује саучешће): *Фãлај* Бõгу, Вучић пõгибе Ло; *Фãлај* Бõгу, Мйлић пõчйну ЛР.

РЕДУКЦИЈА САМОГЛАСНИКА

Делимичне редукције су спорадична појава. Не би се могло рећи ни да је потпуна редукција честа. Њу илуструју следећи примери аферезе, синкопе и апокопе.

А ф е р е з а

62. Забележили смо врло мали број примера са редукованим почетним самогласником, односно самогласницима:

a-: *нãшомнйк* (анатемник, ђаво) Кр, *нãшемнйк* Се, вљёровãо у *нãшемнйке* Сућ, *нãшема* га бйло Сућ, прõљеће *реõйлан* (*аеројлан* > *еројлан* > *реõйлан*) ОБ;

ay-: ёно га *шõмõбиљ* БК, у *Стрãлију* Бож;

и-: *Талијан* до *Талијана*, на *Талијане* љдѣр; напѣд на *Талијане* Бој; зѣтвѣре *Шалијанскѣ* Сл; њни ми даднѣ *нѣкције* Гр; док трајѣ онѣ *нѣкције*; чѣм нестѣнѣ *нѣкције* Шек;

е-: *лѣшѣрика* (цепна сијалнца) ОБ; Врѣтѣо се у сѣло с *илѣшѣма* Кр.

Нисмо забележили афезу у прилозима и придевским заменицама. Овде је: *овѣмо*, *онѣмо*, *овудѣје*, *онудѣје*, *овѣкѣ*, *онѣкѣ*, *оволѣкѣ*, *онолѣкѣ*. Само изузетно у сандхију губи се почетно *о-* (в. т. 61. б).

Синкопа

63. а) Најчешће се редукује самогласник *-и-*.

Количинска заменица, односно одговарајући прилог *колико* чују се и са *и* и без њега:

— *кѣлко* ѡдовлѣн до Андријевѣцѣ Гр; *кѣлко* смо се врнѣли Гр; сѣд ја *кѣлко* мѡгу Шек; Њѣга не виђо нѡ *кѣлко* твѡг ѡца Бој; *кѣлко* мѡж Сл; *кѣлко* од онѣ Сл; *кѣлко* е једноумна бѣла; *кѣлко* ѡдавлѣ Сл; *нѣколко* гѡдинѣ Бој; *нѣколко* кључѣ Бож; *шѡлко* е бѣла; *шѡлко* знам Се;

— *колѣко* се мѣчѣло Гр; *колѣко* да се склѡнѣмо Вел; чѣвѣм *колѣко* од вѡлѣ Шек; *колѣка* е мѣлѣ Сл; *колѣко* кѡ зна Бој; *колѣка* ни је њѣва Бој; *нѣколико* гѡдинѣ Бој; тѣ би *нѣколико* Бој; *нѣколико* данѣ Бож; *шѡлѣкѣ* Кр.

У императиву срећемо облике са *и* и без њега. Узрок губљења самогласника и из овог положаја неки аутори тумаче фонетским, други пак морфолошким разлозима:⁶⁵

донѣште Кр Вел, *нѡште* За Ло, *закѡлѣше* Кр, *довѣште* Се, *блѣшѣше* Сл Шек, *уљѣште* Бој А Гр, *иште* Сл, *ѡште* (одите) Ко, *нѣоште*, *ђѣцо* Суђ, *сѣште* Суђ, *манѣше* се, *ђѣцо*, *ѣкања* Кр, *мѣчѣше* За;

донѣситѣ Се А, *нѡситѣ* Се Суђ, *блѣжѣштѣ* Цр Вел, не *кѡлѣштѣ* Вел, *довѣдѣштѣ* Ку, *уљѣзитѣ* ОБ.

б) Самогласник *е* понекад изостаје у бројевима:

двѣдѣстѡро Гр, *шѣридѣстѡро* Кр, *двѣдѣстѣина* Ку, *двѣдѣстѣину* Кр, *шѣридѣстѣина* Се, *чѣшѣрдѣстѣа* Ма, *чѣшѣрдѣстѣина* Се.

в) Узвик *мрш* и речи од њега изведене чују се чешће без самогласника *а*: *Мрш* овѣмо! Вел; *Мрш*, крмѣчо! Бој; Немѡ тѣ нѣкѡга *мршѣкати* Ђу; Кѡга тѣ тѡ *мршѣкѣш*! Ко; Јѣ би онѣ погѣн *мршѣкнѣу* Кр; *Мршѣни* онѣ цукѣлу Се; *Мршѣнѣу* га кѣ кѣлу Пе; Забележили смо и: *Мѣрш*, цукѣло! Се.

г) Самогласник *-о-* изостаје у прилозима који се најчешће употребљавају заједно у изразу *овѣштѣ* — *онѣштѣ* (овѣмоте — онѣмоте): Вѡцѣо ме *овѣштѣ* — *онѣштѣ* Кр; *Овѣштѣ* — *онѣштѣ*, тѣке о тѡга посла нѣмѣ Се; Те *овѣштѣ* — *штѣ онѣштѣ* и најзад прѣлажа Кр.

⁶⁵ В. о овоме Реметић Шумадија 131 и тамо наведену литературу.

д) Забележен је пример губљења у у лексеми *фрметѝн* ЛР. У Лијевој Ријечи је, иначе, обичније *урметѝн* и *фурметѝн*.

Апокопа

64. Апокопа је овде још понајчешћи облик редуковања самогласника. Нарочито често се губи самогласник *и*, и то, пре свега, у речци *ли*, везницима *или*, односно *али* и у императивним облицима неких глагола.

а) Губљење *и* у речци *ли*:

Видите *л* штā се ради? Бој; Не знам да *л* су из Гусиња, да *л* от Плава, да *л* од Бѣранā Бој; Е, би *л* ти камѣн љ дом? Бој; Оћете *л* сврати? Бож; Брцка *л* ти се која крава? Кр; Оћемо *л* ноћас? За; Не знам да *л* је жива Бож; Да *л* не мōгѹ, да *л* ... Гр; Је *л* тō право? Сл; Је *л* било истина је *л* није, не знам Сл; Је *л* по линији ЫБѢ? Сл;

Ќл ме узѣ? Бој; Ќл да не оставиш? Бој; Ќл ми даѣ Зору? Сл; Ол ми даѣ Зорку? Сл.

б) Губљење *и* у везницима *или* и *али*:

Јā га не виђо кōлко твōг оца *ил* мајку За; пā да ти рѣчѣ оћу *ил* нећу Сл;

Ал не смѝе проговорит Сл; Долāзѝли су, ал су се нагрдни врћали Кр; Ал јā га не пита Сл; Јѣсам, ал за гōдину да чѣкам За; Марија кā да е била свѣкрва ал мајка Сл; Ал ѝма бар један да одваја Сл; Ал ајд, нека и Сл; Ал јā га не пита кō Сл; Ш њōм одиле, ал нијесу мōгле брзо кā она Вел; Мајка Миѣ, ал она е умрла Шек; Да ми је сā најстари син — сваки, ал ѓви најстари, пā да ти причā Ло.

в) Губљење *и* у императиву:

ионѣс дијете Бој; ионѣс те продадни Гр; иоѣр онō Гр; иѹр кајмака За; иѹр овакō Кр; иоѹр оруже ОБ; мѹч се мѹка, пā исѝлач се За; мѹч тѹ Бој; стōку држ по свō лѣто Гр; држ стōку Бој; врн се, врн се! Бој; врн се, бра! Бој; донѣс казан Цр; донѣс тō овамо Шек; бāч гōвна Кр; бāч тō! Сућ; љѹш, да нијеси вѣгнѹла ОБ; држ се, брајковићу! Сућ; вѹч гōвна ОБ; удар га! Гр; сѝан, бре! За; ирекин једнōм Се; вић онō Сућ; бљѣж овамо! Кр; бљѣш кут кō Бој; ирѹж рѹку Бој; сѣд Бој; а ми иѣ, иѣ ОБ; нѹд (ходи) овамо Кр; кѹи свōе ствāри Сл; начѝн овакō Гр; те тѹ држ — иѹш, једвā се објаснисмо Пе.

г) Узвик *ајд(е)* чује се и без финалног *-е*:

крѣни ми из Јеловицѣ — ајд, ајд, ајд, ајд Бој; ја љевōјку за рѹку — ајд ајд, дōћо кот кѹћѣ Бој; ајд, ајд — ѹ планину гōре ојдōсмо Гр; ајд, нека и[х] Сл; ајде јаде, ајде мрче Бој; ојдōше ѓни — ајд, ајд, ајд, ајде Бож.

д) Забележено је и губљење финалног *-о*:

овām, бра Кр Се, те ишām, те овām Сућ; уп. и овāmѝе, онāmѝе (т. 63. г).

63. Апокопа схваћена у ширем смислу као „изостављање посљедњегa слова, слога или дијела ријечи“,⁶⁶ обухвата и следеће примере:

⁶⁶ Симеон I 88.

— друго лице јд. императива неких глагола: *ја глѣд, глѣд* (гледај), а онѣ се *ваља* Кр, *одмак се* Бој, *мак се* с *вратѣ* ОБ, *диѣ се* Бој,

— друго лице јд. презента глагола *хѣйти* гласи *ѡј* (оѡеш > оѡ > ој), односно *нѣј* за одрични облик: *Куд ѡј?* Гр; *Ако ѡј, ако нѣј*, шта ти подноси образу *ради* Бој; *Виѣи* шта *гѡј ѡј* Вел; *шта ѡј тѹ?* Бој; *Па шта ѡј?* Кр; *ѡј ми капѡт још да скинѣш?* Бој; *Нѣј на тѹ рѹку* Се.

— друго лице јд. презента глагола *моћи*: *Нѣ мож* дѡј до рѣечи Бож; *Ради* *кѡлко мѡж*, *кѡлко нѣ мож*, *сѣди* Сл; *Мѡж* да *шетѡш* Сл; *Ништа дѡби нѣ мож* За; од *нѡнас нѣ мож* За; *Како не [нас] мѡж остави* Бој; *ти нѣ мож рѣј* Бој; *Нѣ мош се* *ти ш њѡма барабарит* ОБ;

— *Мѡж ли ѹчит?* *Мѡжеш* Сућ; *Мѡж ли дѡј сѹтра* Се.

— упитни облик 2. л. јд. презента глагола *хтети* гласи *ол(и)* (< (х)оѡеш ли): *оли-дѣмо?* Бој; *оли мѡло вареникѣ?* Се; *оли ѹчит?* Се; *ѡл ми дат Зѡру?* Сл; *ѡл ме узѣ?* Бој; *ѡл да ме оставиш?* Бој; *ѡл бит прѣседник?* Нѣ; *ѡл бит благѡјник?* Нѣ; *ѡл бит бригадир?* Јѣ се смѣслим, *рѣко* — *ѡѹ* Сућ.

Изостављање више гласова срећемо и у лексеми *мѣши*, састављеној од више лексема — 'мене се чини': *Он бљѣше, мѣши*, *отишѡ нѣкуд* Кр; *Он се, мѣши*, *врѹо* из Биограда А.

СУПСТИТУЦИЈА САМОГЛАСНИКА

64. У материјалу који следи изложићемо оне примере у којима је неки од самогласника различит од одговарајућег самогласника у савременом стандардном језику. До замене самогласника долазило је фонетским путем (асимилацијом као у *маѡија*, дисимилацијом као у *ајерѡиш*) или аналогijом (као у *дѡгођѡј* према *дѡгодѡиш се, јѡдкаѡи* према узвику *јѡо, гребѹља* према *гребѡиш, зѡлагѡј* према *зѡлагѡиш*⁶⁷ и сл.). Разлике постоје и због преузимања појединих лексема из различитих језика (нпр. *мѡстира* у Васојевићима из италијанског (*mostrare*), а стандардно *мустѡра* из немачког (*Muster*), *кајѡиш* из италијанског (*capotto*), а *кајѡиш* преко турског (*karut*) и сл.). Навешћемо и неке лексеме чији се вокализам разликује од вокализма у неким другим народним говорима.

64. Однос *а* : *о*

ајерѡсѡла сам се Кр; Булаѡовић дѡбро *ајерѡишѣ* Кр; *ѡтѣ* да га *ајерѡишѹ* Шек; немѡ да га *ајерѡишѣш* Шек; *мѡраће* да ју *ајерѡишѹ* Кр; *чѣка ајерѡѡију* Кр; *ајерѡѡѡор* ОБ; *дѡ ми нафару* *љѣба* Се; *парчѣнце* *љѣба* *колико нафара* Бож; *нѣмѡм* до *сѡмо нафару* *љѣба* Се; *мајѡикѡм* А; *мајѡика* Ло Вел; *бѡчи мајѡику* Цр; *држѡла* за *мајѡике* Сућ; *мајѡику* на *рамо* Ку; *сѡмамак* Гр ЛР Вел Шек; по *сѡмамаку* Пе; *сѡмамачиѣ* Бож; *кѡмара* (девојачка спрема); а *ја* *ѹзми кѡмару*; *кѡмару* *данѣ* ми *мајка*; *кѡмара* *тѡ* е *постѣља* — *како кѡ ѡмѡ шта* Бој; *говори се* и *камара* (соба у којој се чува одећа, постѣљина, ковчези са девојачком спремом; односно гостинска соба): *ти ѡеш да спѡваш* у *камару* Кр; *донѣси* из *камарѣ*⁶⁸ ОБ; *зѡлагѡј* Кр Се Ку; *дѡѡ-три зѡ-*

⁶⁷ Исп. и *пѡлѡгаѡи се* (јести с неким једном кашиком наизменице) ОБ Ло Вел.

⁶⁸ Скок сматра да је облик са *а* млетачки (самага), а да је онај са *о* позајмљеница из балканског латинитета (Скок II 24).

лагāја Се; број ми *зāлагāе* ОБ; запиру ми *зāлагāи* Бож, у пē-шѣс *зāлагāјā* Вел, с *йалѣйшāма* Кр. Дрво на које се намотава пређа, а које се далеко чешће среће под називом *мошавило*⁶⁹, у Васојевићима је *мошавило* Се Вел Ло Кр. У Васојевићима се говори *мачуга* (тојага, батина) А Ло Вел Кр са самогласником *а* преузетим из романског изворника.⁷⁰ Овде је доносимо поређења ради, јер је у многим нашим говорима забележена са самогласником *о* — *мочуга*.⁷¹ Чује се и *лōйūr* Се и *лāйūr* Кр (биљка великих листова која расте на влажном земљишту). *Рамāииз* Вел Кр, кошћени *рамāииз* Сућ стоји према млетачком *romatizmo*.⁷² На целом терену само је *субōишā* (а не *субаишā* и сл.). Само је *овāмо* (нема *овомо*, *авамо* и сл.), *йолоико*, односно *йōлко* (нема *йалико* и сл.).

65. Однос *а* : *е*

Стара позајмленица која се у књижевном језику и неким народним говори-ма јавља са *е* — *јегуља*, у Васојевићима се чује са изворним *а*:⁷³ *јагуља* Се Сућ. Узвик *бре* чује се и у том лику, али и као *бра*, односно *бра*: Мā кō ти брāнй, брē! Се; Мрш овāмо, брā! Бој; Овāм, брā, ка ти вељу А. Забележили смо неколико примера речца *аво* и *ашо*: *Аво* ти и[х] контролōри Ко; *Аво* ти га за двā мйнūта Сл; *Аво* ти га упрāвник Сл; *Аво* ти га на врата Сл; *Аво* ли га долāзи Ло (уобичајено је *ѣво*); *Ашо* ти и глāвāри Сл (уобичајено је *ѣшо*). У Васојевићима се чује *кесāриш се* Бож (смејати се, церити се), а у неким говорима се ова лексема чује са *е* (*кесерийш се*).⁷⁴ Свакако је књишког порекла реч *начāлник* Кр Се, својствена славеносрпском књижевном језику (односно преузета из руског).

66. Однос *е* : *а*

ајерāиш Бож, *јеребица* Кр, *ѣкштер* Ку, *нѣрāнца* А, *йексирāиш* Пеп, *оштерāсий* се Се, *гребуља* ЛР (и *грабуља* Се Сућ, *грабуљати* Сл), *јā* ти *јемац* Ко, *он* ми *јамчи* Се, али и: *јамчи* ми Сућ, *бōгеми*, *нѣ*ће ни дој Ло, *бōгеми*, *јā* *нѣ*жу ЛР, *јā*, *бōгеми*, ни-јесам видно ЛР — лексема *богеми* је у овом облику забележена само у ЛР (исп. т. 70), *ћеремйда* ОБ Ко, грчка лексема (*керαμйда*) која је потврђена код нас још у XIV веку.⁷⁵ Турцизам *јабана*, и од њега изведене лексеме, овде се чује и са самогласником *а* и са самогласником *е*: *јабāна* А, *јабāница* Се, *јабāнец* Сућ, *јебāна* ОБ, *јебāницу* ОБ, *јебāнец* Бож. Увек је *а* у лексемама *врāбац* Бој, односно *срāбац* Се, као и *крāс* А Вел, *йокрас* Шек, *маўна* Сућ Шек Ло, а не *вре-*, *сре-*, *кре-*, *ме-*.

67. Однос *е* : *и*

брегāда Кр, у Сѣдмū *брегāду* За (данас обичније *бригāда* Бој Вел), *брегādир* ОБ (данас чешће *бригādир* А Сл Сућ), *мелеон* Ко Ку, у *нѣкū комѣсију* Ко, прет ко-

⁶⁹ Исп. РСАНУ 13, 95, РЈА VII 27, Вук Рј. 87. Само је једна потврда за *мошавило* у РСАНУ, и то из Момине Клисуре (крај око Лужне Мораве, од Грделице до Владичиног Хана) (РСАНУ 13, 87).

⁷⁰ По РЈА то је италијанска реч *tazza* (РЈА VI 353), а по Скоку румунска *tăciucă* (Скок II 346).

⁷¹ Исп. РСАНУ 13, 113, Скок II 346.

⁷² Исп. Скок III 157.

⁷³ О етимологији ове лексеме в. Скок I, 770 и РЈА IV, 568.

⁷⁴ Исп. РСАНУ 9, 435–436.

⁷⁵ Исп. Младеновић Раваница 69.

месијом Бож, белегија (брус) Сућ Бож (говори се и билегија А, Кр), идлетиички кривци Сл, интелегентиан Пе Бож (чешће интелигентиан Се Ку Вел Шек), да ти џегерице спрџим Кр. Стандардном региментиа одговара лик са е: регементиа Кр, Шта сте се тѹ урегементили? Кр. У Васојевићима се каже мѣнѣуша насупрот стандардноме минѣуша, што више одговара турској изворној речи *tenğüş*.⁷⁶ Самогласници и и е алтернирају у примерима дрѣмсаи Ко и дримсаи ОБ (дуго и чврсто спавати), фелија (кришка) А и филија (исто) Кр, фелијати (сећи на кришке) Сућ и филијати (исто) Се.

68. Однос е : о

чекулада Се Цр Вел, чераје Сл Кр Се Пеп, без чераји За, говори се и чараје Кр Се (тур. *çorap*), кретиа (према итал. *coroto*) За, кретиан За, кретиини Се, кретиовали годину дана За, добредошја Сућ (чешће, ипак, добро дошја Се Бож А; прилог добре подсећа на старе форме типа добрѣ), добреддилица Ку (чешће доброддилица Сућ, Бож), пријенуи (прионути) ОБ, зайријенуло Се, еве Кр (поред ево Кр Се), ене Се (поред ено А ЛР), еше Се (поред ешо Вел Бој Шек), овегодийњи Кр. Нисмо забележили облике четверо, иетеро и сл. већ само четворо Кр, иеторо Вел, дветоро Гр Бој, дсеторо А Ло. Стара словенска ономатопеја клей-, којом се означава бука при удару,⁷⁷ овде је присутна са превојним самогласником -о-: клѣив (који има велике уши) Вел Ло Се, клѣо Се, клѣиеша Се, клѣиеших Сућ, клѣиача Кр, са ће то да ти клѣи (падне) Бож, клѣи[x] (сруших се, сручих се) на постелу За. Забележено је само грѣб Бој, грѣбље Бој Кр, згрѣбница Бој Се, а не грѣб и сл.

69. Однос о : е

кондуктор Бож, рамо (стсл. *ramo*) А ЛР, Рамо (топ. на Кому), сво село За, свѣдраго љето Ку и свѣ љето За Кр.

70. однос о : а

остѣл Гр, на остѣл Бој (говори се и астѣл Кр Се), мишрољѣз Се Ку, мишрољѣзац ОБ, мишрољѣски вод Пе, иушкомишрољѣз Кр, иетшогдишкѣ (педагошка) шкѣла За, дѣгођај (према догодиш се) Сућ, дѣгођаи А Сл, комин А, ѡфити (закуп, најам; закупнина, најамнина) ОБ (према млетачком аfito), шнѣла Се, бѣгоми За (обично је бѣгами А Бож, односно и бѣгеми у ЛР), ѡдолѣ Гр Ку, ѡдолѣн Гр (уобичајено је са а — ѡдавѣ Сл Се, ѡдавѣ Сућ и сл.), минѣштор⁷⁸ Кр, идвлака ('павлака', према честом префиксу ио-) ЛР Ко. Лексема райошѣна Се чује се са вокалинама о и а : ројошѣна Ко (јака кијавица), орајошѣнаи се Ку : оројошѣнаи се ОБ. Увек је далеко Гр Бож Ло Вел, далеко е Бој, а не долеко. Говори се стијаји А Гр и стијаји А Вел Шек.

⁷⁶ Шкаљ. 457.

⁷⁷ Исп. Скок II 95–97.

⁷⁸ Овде је узето да се о чује уместо а, јер је лексема поређена са нашим књижевном језиком. Ако би се она упоредила са изворним латинским — *minister*, замењено би, наравно, било е са о.

71. Однос *o* : *y*

идџа (шуга) Кр, *пò сèла имало идџу* Кр, *идџаву* ђецу Пеп, *идџавц* Сл, *идџаљи* Ко, *џвце му се идџају* А, *идџо* Кр, *идџа* Кр, *јадчè* неђе жèна Кр, *избио га отец пà јадчè* Кр, *јажку* и *пàде* За. Лексема *кайџи* Кр Бој Шек је од итал. *carrotto*, док је у књижевном уобичајена — *кајути*, дошла преко турског.⁷⁹ Овде је доносимо поређења ради, као и лексеми *мџсџра* (мустра) ОБ Сућ, која је од итал. *mostrare*, а *муџџра*, обична у књижевном, од немачког *Muster*. Свуда је само *кџџус* (нема *коџус* и сл.).

72. Однос *y* : *o*

ајсулџино За, *бајџунет* ОБ, *кумиџанија* (дружина; већа група људи која долази на жалбу) ОБ (говори се и *комиџанија* Се), *кувџерџа* ЛР Се, *кувџерџе* Бож, *куфџер* А Бож Се, *куфџерџија* ОБ За (чешће, ипак, *кофџерџија* Бој Пе Сл), *џавулин* (сто, итал. *tavolino*) Се За, *фијурџин* (врста новца; фиг. пропалица) (млет. *fiogin*) ОБ, *шкудџела* (шоља за чај и белу кафу) (итал. *scodella*) А, *шкудџелице* Ло.⁸⁰

О варирању у и *o* може се навести прилог *блиџу* Кр Бож Ло Шек и *блиџо* Вел, затим именица *рџија* А Се, *у рџиу* А, *рџија* (долиница, удолина) Кр, на *гџрњу рџиу* Се. Ова именица је богато засведочена у топонимима: *Веља рџија* БК, *Каменска рџија* БК, *Кџкина рџија* БК, *Рџије* Дрндарскè БК, *Рџије* Мџлџовића ОБ, *Рџије* Урошевè ОБ, *Рџије* Рџгџмскè Сл, *Ивџанова рџија* Ко, на *Рџиу* Сџрџовића ОБ.

73. Однос *y* : *e*

мармулаџа А Ло; *мармулаџу* Кр Ко, *нарогџиџи се* Сућ, *Кџса му се нарогџиџи* Сл, *Штџа си се нарогџиџи?* Кр.

74. Однос *и* : *e*

Инглџез Ко, *Инглџешка* Ко, *инглџешки* Се, *инглџезин* (шарка) Сућ, *илџиџића* игла Кр, *маџија* ЛР. Може сè напоменути да се овде чује варијанта са и у *инџиџиџер* За Сл. Само је *лисџица* Ло Вел Гр, *изџес* Се А Сућ.

75. Однос *и* : *y*

Ономатопејска основа за опонашање звука ударца *џум*-⁸¹ овде се чује у варијанти са *-и*: *џиџинџи* Сућ Бож, *џиџикаџа* Кр, играли *џиџикаџе* Кр.

V. КОНСОНАНТИЗАМ

76. Еволуција сугласничког система штокавских говора ишла је у правцу успостављања његове симетричне структуре, што је остваривано повећањем броја африката, уклањањем дисхармоније између африката и струјних сугласника и

⁷⁹ Исп. РЈА IV 850.

⁸⁰ Наведени романизми су с овим односом вокала забележени у многим нашим говорима који их имају у свом лексичком саставу. Исп., нпр., *Ћупић* Бјел. 199 и 200, Рад. — *Тешић* Пива 52, *Станић* Ускоци II 360 и 517, *Ријечка* нахија, *Кучи* (РЈА XVIII 136), *Лика* и *Буковица* у Далмацији (РЈА XVII 690), *Пиџурица* Колашин 66 (забележени су и облици са у и они са о).

⁸¹ Лексема са овом основом добро су засведочене у РЈА II 157, РМС VI 372, Вук Рј. 788.

елиминацијом безвучних констриктива који нису имали одговарајуће звучне парњаке (Ивић Дијалекти 109).

У говору Васојевића постојећа асиметрија у сугласничком систему ублажена је настанком струјних палатала $\acute{c}$ и $\acute{z}$, као и елиминацијом непарног сугласника x . Симетрију нарушава постојање фонеме ϕ , која се веома добро чува у овом говору. Фонема s је у Васојевићима забележена само у неколиким примерима тепања и у сандхију.

77. Сугласнички систем Васојевића одликује се, дакле, постојањем 24 фонеме које су одлика књижевног језика — свих, значи, осим гласа x , који се у овом говору јавља у неколико случајева, и то у специфичним реализацијама, као и две фонеме које су дијалекатска особеност јекавских говора — $\acute{c}$, $\acute{z}$. У неколиким примерима забележена је и фонема s . Са становишта традиционалне граматике, тачније досадашње граматичарске праксе уопште, овај систем би садржао осам сонаната.⁸²

Шема сугласничког система изгледа овако:

Сонанти			Опструенти		
в		м	п	б	ф
	л	р	т	д	
		њ	ц	с	з
ј	љ		ћ	ђ	$\acute{c}$ $\acute{z}$
			ч	џ	ш
			к	г	

78. Што се дистрибуције сугласника тиче, може се углавном рећи оно што стоји у Фонолошким описима.⁸³

„Сви консонанти, у принципу, могу се налазити у свим положајима у речи. Од тога се могу изузети / $\acute{z}$ /, за које нема потврда у почетној и завршној позицији, и / $\acute{c}$ /, које није потврђено у завршној позицији“ (ФО 553).

Наша грађа сведочи, такође, да „нема секвенци састављених од денгалног пловива и африкате“ (ФО 553), као и то да је „почетна група двају сонаната могућа ... само ако је њен први члан /в/ или /м/“ (ФО 553): влача, вљера, вранец, млади, мљат, мњат.

У вези са дистрибуцијом сонаната у ФО стоји:

„Сонант / j / не може се, по правилу, срести ни иза других сонаната ни иза опструената. Једини изузеци тичу се форме прѣкјучѣ и лексеме пѣрје (коју треба посматрати као новији импорт из књижевног језика). Иначе, иза лабијалних сонаната место / j / обично је /љ/ (вљѣђа, бљѣжао, мљѣрим, плѣсма, слѣмљен, кѣпле)“ (ФО 554).

⁸² У најновије време консонанти v и j не сматрају се сонантима, већ се сврставају међу опструенте (уп. Драгољуб Петровић, *О ревершоару ИДО у фонолошком систему стандарднога српског језика*, Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVI/3–4, 789–802). У овом свом раду, који је започет пре доста година, ја сам се држала система сонаната који је предвиђен Фонолошким описима (ФО 523, 537, 543 итд.).

⁸³ Петровић Анцелат 553–554.

На терену смо забележили извeстан број примера у којима сонанат *j* на морфемској граници стоји иза сонаната *p*: *мраморје, бобрје, Подборје, Загорје* итд. Нашли смо и нешто потврда за позицију сонанга *j* иза струјних сугласника *ф, з* и *с*, бројнијих ако је реч о граници између префикса и основе: *фјд* узв., *зјатино, изјавак, разјазити, сјавити* итд. Иза лабијалних консонаната *j* не стоји већ се јотује: *иљѣсма, блежанија, мљѣсец, жиљѣиш*, мада се мора рећи да све више продиру из књижевног језика облици са *j*, чак и код најстаријег становништва. Овај сонант никада не стоји иза *ж, ш, ч*: *бѣжѣ, мѣишѣ, зѣчѣ*.

„Опозиција између /м/ и /н/ изостаје испред лабијала /в б п/ (за /ф/ недостаје материјал), а спорадично и испред неких денталних опструената (панти; седандесет)“ (ФО 554). У нашој грађи: *седамдесѣ(ш), осамдесѣ(ш)*, а тако налазимо и код Р. Алексића.⁸⁴

Нашом грађом потврђене су констатације да „консонанти /с з ц/ не стоје испред консонаната из групе /ч ц њ џ њ љ/“ (ФО 554) и да „дентални пловиви не долазе као унутрашњи чланови консонантских група чији би завршни члан био консонант који није /в/ или /р/“ (ФО 554).

Финалне сугласничке групе *-сиш, -ишш, -зд* (за *-жд* нема потврда), како стоји и у ФО, у потпуности су ишчезле. Формирана је, међутим, финална група *-иѣ* после отпадања крајњег *-иш* (< *иши*) у инфинитиву глагола чија се основа завршава на уснени сугласник (*грѣиѣ, озѣиѣ, искѣиѣ*). У речима страног порекла такође налазимо сугласничке групе на крају речи: *комаданѣш, стиудѣниш, гѣнѣ* и сл.

79. Што се тиче изговора сугласника, треба поменути једно латерале. Латерал *л* се испред самогласника задњег реда изговара нешто тврђе него у књижевном језику, а испред самогласника *и* и *е* понекад је нешто умекшано (*одѣл’и, исиѣл’и* и *сайл’ѣиш*, *л’ѣгни*). Та умекшаност се чешће среће код старијег становништва (али ни код њих није редовна појава), и то нарочито у Велици и селима у близини Плава и албанске границе (Грачаница, Кутн, Горња Ржаница). Сугласник *љ* је стандардне артикулације и чува своју индивидуалност.

Остали сугласници не одступају од стандардног изговора, а *ѣ* и *џ* од изговора у јекавским говорима.

СОНАНТ В

В је лабиоденталан сугласник, који се због своје нешто пасивније артикулације у појединим гласовним секвенцама губи или редукује. Ипак, могло би се рећи да је он у Васојевићима, бар у неким позицијама, нешто постојанији него у добром делу српских дијалеката. Тако смо, нпр., у испитиваним пунктовима бележили добро очувану групу *-вљ-* у примерима типа *заусѣјвљѣ, најрѣвљѣн*, из које се *в* потпуно или делимично губи у великом делу српских екавских говора, као и у неким јужнијим ијекавским.⁸⁵

⁸⁴ Алексић Анцелат.

⁸⁵ О распрострањености ове појаве в. нпр. Ивић Галипоље 112, Симић Левач 210, Реметић Шумадија 152–153.

Позиције у којима се *в* чува

80. Добро се чува група *-вљ-* у итеративним глаголима на *-вљаш* (*остй̑вљаш*, *йойр̑вљаш*) и у трпним придевима типа *остй̑вљен*:⁸⁶

досй̑вљају, *не забор̑вљају*, *заустй̑вља Кр*, *не јавља се*, *не наб̑вља Се*, *настй̑вљаш БК*, *остй̑вљали Кр*, *йоздр̑вља ше*, *йонављаће Кр*, *йонављала Гр*, *йойр̑вљаш Сућ*, а вријеме се *не йойр̑вља*, *не йресй̑вљаш Ку*, *да се йостй̑вљају А*, *што се расй̑р̑вљаш?* *Пе*, *сасй̑вља*, *сасй̑вљаш БК*, *не стй̑вља ш̑о Ђу*, *застй̑р̑вљен* (засут отпацима), *йр̑вљен За Гр ЛР*, *остй̑вљен Шек Се*, *йодњивљена*, *састй̑вљено Бож*, *расй̑вљени Се*.

Група *-вљ-* добијена новим јотовањем остаје, како би се и очекивало на основу наведених примера:⁸⁷

дй̑вља крџка Гр, *дй̑вље* козе За, *дивљаке* Сл, *др̑вље* Кр, *здр̑вље* За, *здр̑вља* Бој, *зр̑нѣље* Кр, *јавље* (јава) Ко, са *кр̑вљем Се*. В. и примере у т. 129.

Присвојни придев од именице *браш* гласи *брацкй̑* или, ређе, *браштов*: *брацк̑о* дијете Кр, *брацк̑а* земља Кр, *жеље ми брацк̑е* Бој, *браштво* дијете А. Тако је и *Светй̑сл̑вова* кућа Се, *Борй̑с̑вова* ливада Се, *Радй̑с̑вово* сијено Сућ.

Није забележен облик *брашовље*.

Чува се група *вљ* добијена јекавским јотовањем:

вљ-: *вљек̑ум* За, *вљек̑овй̑ш* Кр, *вљенчаница* (грета) Кр, *вљеш̑рина*, *вљера Се* Сућ А, *вљеридба* Сл, *вљеш̑ар Се* А ЛР, *вљечй̑шо Се* За Ку, *вљѣба* Кр, *вљешй̑ачка* ра-на Сл, ов̑ *вљешй̑ачк̑о* Бој, *вљешй̑ина* Бој, *вљешй̑о Се*. В. и прим. у т. 149.

-вљ-: *двљ̑ста Се* Сл Сућ Кр ЛР, *дожй̑вљеш* БК, с дрвљаника *жй̑вљ̑ели* смо Сл, они су *жй̑вљ̑ели* За, *жй̑вљ̑еш* Гр, *жй̑вљ̑ело се* Гр, *з̑вљ̑еса* Кр, *заневљ̑ешй̑ш* се БК, *извљ̑ешй̑ш* се Кр, *наб̑вљ̑аш* Ку, *невљ̑ста Се*, *свљ̑ешй̑ш* се Кр, *йр̑вљ̑еска* Сућ, *йр̑вљ̑ешче* Сућ. В. и прим. у т. 131.

У ЛР забележен и облик *двљ̑ста*.

Неупрошћена остаје група

вл-: *вл̑с* Кр Ђу, *вл̑си* Сл, *вл̑снаш* рѣп Сућ, *вл̑сец* (лигамент) Кр, *вл̑ш* Се, нијесам ја *вл̑сан* да ти одобрим Пе, *вл̑ку* др̑в̑а Кр, *остај̑ала* *вл̑ка* Кр, *в̑к̑у* *вл̑чу* ОБ, *прекй̑доше* *вл̑чег* Сућ, *донеси ми* *вл̑чек* Кр, *вл̑чий* Се, *вл̑ч̑ар* Пе, у *вл̑ч̑ару* А, да *вл̑чй̑мо* њиву А, *вл̑ша* Кр, *вл̑шй̑ак* Сућ, *Вл̑јко* Бој, на *Вл̑јково* брдо Тр.

Међувокалско *-в-*, које се у неким говорима Црне Горе потпуно или делимично редукује, у Васојевићима се добро чува:⁸⁸

⁸⁶ Примере *остй̑вљаш*, *найр̑ља*, *исй̑р̑ља*, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 55), нисмо забележили у овом упрошћеном облику.

⁸⁷ Као што је познато, у говорима се може наћи облик *здр̑вље* добијен према облику *найр̑љен*, али се не налази на однос *найр̑вљен* — *здр̑вље*, јер се *в* из групе *-вљ-* губило много пре новог јотовања. В. о овоме Ивић Галипоље 110–111 и Реметић Шумадија 153.

⁸⁸ Губљење *в* у међувокалским позицијама нарочито је изражено у Црмници и Враки (Милетић Црмница 302–309, Петровић Врака I 191). Стевановић по овој особини издваја говоре Зете од осталих говора ИЦД: „између два самогласника кад је од њих први *о* или *у*, ни једно *в* се не изговара потпуно“ (Стевановић ИЦД 31). Ђупић такође бележи ову особину у Зети (Ђупић Зета 271), а нешто ређе и у Бјелопавлићима (Ђупић Бјел. 38).

— вели ми *свѣкрва* Сућ, велѣ ми *свѣкрве* Бој, а *свѣкра* остави и *свѣкрву* Бој, *свѣкер* ми се трипу женио Бој, реко *свѣкру* Бож, са *свѣкрво*м Се, са *свѣкром* За, Стајина *свѣкрва* Бож, фина е била *свѣкрва* А, *свѣкар* ми седѣ Вел.

Остаје неизмењена и медијална група *-вн-*:

бедовник (смутљивац и лицемер) Пр, *боровнице* Гр Пе Вел, *вѣрвни* сѣр Кр, *главни* Ђу А Кош, *говна* Бој, *говнар* Кр, *говна* Кр, *говнѣви* Се, *говнуља* Кр, *говна*ћ Пе, *давно* Бој, *даровна* кошуља Кр, *даровнѣ* чарапе А, о *даровници* Кр, *одавно* Се, *државна* гора Сућ, *ѣловни* Гр, *куйовни* цѣмпер Се, *жаровнице* Кр, *зидѣвно* диѣте Пе, *засѣвница* Сућ, *застѣвник* Сл, *зѣвни* Бој, *зѣвну*ло би Бој, *основнѣ* школѣ Сл, *ипродѣвница* Сл Бож Гр, у *ипродѣвницу* Кр, *йуковник* Гр, *равно* Гр, *равна* ЛР, *равна* Шек, преко *равнинѣ* Сл, на *равнину* СГ, *равнина* Кр, *Равногорци* Гр, *редовнички* Се, *узглавнице* нѣ Бој.

Позиције у којима се *в* губи

81. Као у великом делу јекавских говора *в* се губи:⁹¹

а) у почетној позицији у лексеми *вјeverица*, што се тумачи дисимилацијом „према *в* у следећем слогу, можда и према *ј*“ (Пешикан СК-Љ, 117):

јѣверица Се Сућ А, од *јѣверица* Кр, *јѣверичин* рѣп Се, *јѣверичино* крзно Се ЛР;

б) иза сугласника, а испред *ј* од *јаѣа*, које јотује претходни сугласник: *деј*: *мејед* Сл Ку А Тр Ђу, *мејѣда* СГ Сл Се ЛР, *мејѣдина* Се, *мејѣђи* траг Се, *мејѣђѣ* лѣгло Сућ, *мејѣђа* кожа Гр, *мејѣђѣ* мѣсо Се;

свј: *иосѣдѣчи* Кр, *сѣдок* Бој, на *сѣдоке* Бој, *сѣдѣчанство* Се, *сѣдѣчи* Кр, *сѣдѣчи* ЛР, *иосѣтју* га Се, *сѣшовачи* Кр, *сѣтју* не ОБ;

цвј: *ишѣтѣало* Се, *ипреѣтѣало* Се Сућ, *ипреѣтѣачи* Тр, *ипреѣтѣало* Пе, *рашѣтѣала* се Пе, *ѣтѣала* ЛР, *ѣтѣа* (белега на глави краве или вола) Се, *ѣтѣа* (крава која има *ѣтѣу*) Се, *ѣтѣас* Пе, два *ѣтѣаста* вола Кр, *ѣтѣачи*, *ѣтѣико* Кр, *ѣтѣѣа* Кр, *ѣтѣуља* Кр, *ѣтѣнице* Вел.

Овога сугласника нема ни између *самогласника* и сонанта *ј* од *јаѣа* у лексеми *чѣек*: *чѣек* Се Сућ Сл Ђу За ЛР Шек, *чѣека* Бој, *чѣече* ОБ Се, *чѣче* Кр Сућ, *чѣче* Сућ, *нѣчоек* Кр Се А, као ни у лексеми *даждѣнѣак* ОБ, *деждѣнѣак* ЛР, односно *дрѣждѣнѣак* Се.

У лексеми *вѣрац* иницијално *в* може да буде замењено сугласником *с* (вероватно као последица народног етимологисања): *сѣбец*, односно *сѣбац* Се Сућ Гр, поред *вѣбец*, односно *вѣбац* Бож ЛР Шек.

Показна заменица *овде* чује се и са *в* и без њега:

ѣје Бој Сл За Се ЛР Вел, *ѣјек* А, *ѣјен* Бож А, *ѣјена* Се Сућ А, *ѣјенак* А, *ѣјенарек* Вел;

ѣвје Бож Бој Сл ЛР, *ѣвјен* Ко Тр Се, *ѣвјена* Кр ОБ, *ѣвјенак* А, *ѣвјенарек* Гр Лу.

Група *вђ* може да буде разбијена самогласником *о*, а понекад избегнута и метатезом:

⁹¹ Губљење почетног *в* у овој лексеми среће се и у говору Цуца (Пешикан СК-Љ 117), Црмнице (Јевѣрица) (Милетић Црмница 299), Колашина (Пижурица Колашин 89), Ускока (Станић Ускоци III), Полимља (Николић М. Полимље 257), Змијања (Петровић Змијање 174) итд. Бележи је и Вук у Рј.

овође Кр Сућ ЛР, *овођен* ОБ Се, *овођена* Се Му, *овођенак* Лу Гр Му;
вође Гр Сл, *ешовође* Кр.

Изостављањем сугласника *в* упрошћене су сугласничке групе:

сврб: *србљеи* Се, *срби* Сл, *засрби* Се, *срѣб* А Бож, *срѣбав* Кр, *срѣбаш* се Кр, *осрѣбаш* се ОБ, али је: *свргнућ* За, *сврни* Бож, *свршаш* Бож. Губљење *в* у групи *сврб* Пешикан објашњава дисимилацијом према *б* (Пешикан СЦ-Љ 118);

мршв: *мршац* Се Кр ЛР, *мршец* Бој, *мршечки* зној Кр, *мршачка* боја Кр;

дв: *грѹда* Се, *грѹду* сѣра Сућ, волим да *се грѹдам* Кр, *Грѹдице* Гѳрње, *Грѹдице* Дѳљење, по цијелија *Грѹдица* Гр.

Увек је *дигнућ* Се, *идигнућ* се Му Ку, *дижиие* се Сућ и сл.

Чује се само облик *ѣрѣска* Се Кр.

В се губи у изразу *жѣми* (*жѣи* и сл.): *жѣми* тѣ Се А, *жѣи* ја Кр.

Групе *шсѣв* и *дсѣв* често се упрошћавају губљењем сугласника *в*:

јено *брѣшѣо* Бој, *брѣшѣа* Бој, мљесто *дружѣљуѣшѣа* Се, али и: *брѣшѣво* Кр Ђу Пе За А, из нашега *брѣшѣва* Кр, *брѣшѣвеник* ОБ Кр, *богѣшѣво* Кр А Ђу, *богѣшѣва* Се Ку Тр Сл Кр, *ѣроклѣшѣво* Кр, *ѣроклѣшѣвије* Кр, *срѣшѣо* Бој.

Самогласник понекад испада и из групе *шѣв*:

замѣли *друшѣи* Гр Шек, с млого *друшѣа* Бој, али чешће: *друшѣво* наше Сл, *друшѣва* мѳга Сл, *лѣшѣво* Кр.

Забележили смо и *кумсѣо* Бој, поред: *кумсѣво* Пе Ко, от *ѣогѣнсѣва*, *рѣшѣво*.

Заменице типа *какѣва*, *овакѣва* и сл. забележили смо и са *в* и без њега, у чему, као што је познато, не треба гледати ишчезавање *в* (уп. основе: *какѣ-*, *какѣ-*):

бѳље нѳ *ѣкакѣв* волѳви Кр, *ѣма* ли *ѣе какѳѳга* ватѣна? Кр, *Приѣѣти* се *какѳѳга* пѳсла Кош, *какѳѳо* биће (туча) Се, *нѣкакѣв* високѣљи Сућ, с *нѣкакѳѳм* балавурдијом А, *Пѣши* *нѣкакѣв* ѣѣзину Се, од *нѣкакѣвѣ* бѣздѣ Се, *нѣкакѣвија* тица Бож, *никакѣвѣ* мѣка Пе, без *овакѳѳга* брѣта Сућ, *онакѣвѣ* глибѣ Се, *шакѣвѣ* вртѣтлѣ Кр;

какѣ је тѣ пѳган За, *нѣкакѣ* близѣка Се, *нѣкакѣ* ождрѣмчад Кр, сѣнѣером *нѣкакѣ* Гр, од *некакѳѳга* чѳѣка Бож, *никака* бѳлѣс Гр, злѳ *никако* Бој, од *онакѳѳга* чѳѣка Се, за *онакѳѳга* мѳмка Сл, *онѣкѣ* чѣсница Се, *шакѣ* крѣвѣ Бож, бѳлѣс *шѣкѣ* Бој, *шѣкѣ* женѣ Сућ, *шѣкѣ* вријѣме А.

Секундарно *в* забележили смо у *сѣирѣна* (настало према *сѣирѣши*) и у *вѣѣса* (леса, врата од прѣѣа *лѣса).

У Нахији се не чује секундарно *в* у називима месеци. Каже се: *јѣнуѣр* Се А Сућ, *ѣѣбруѣр* А Се Бож. У Лијевој Ријѣци је, међутим, поред ових облика забележено и *јѣнуѣр* Ло, *ѣѣбруѣр* Ло, што се, иначе, чује у суседним говорима — у Кучима (Петровић Кучи) и Колашину (Пижурица Колашин 90). Не чује се секундарно *в* ни у *кауч* Кр, *ѣѣук* Кр (обичније је *ѣѣшѣѣк*).

Нема секундарног *в* нити се јавља протетичко *в* у примерима типа *ѣшѣа* Гр Се ЛР,⁹² *ѣлар* Бож А, *ѣларѣи* Кр и сл.

⁹² Овако је и у суседним Братоножињима (Петровић Брат.) и Колашину (Пижурица Колашин 90), док је у Кучима (*ѣѣшѣѣ*, око (*ѣѣшѣѣ*) и око *ѣшѣѣн* (Петровић Кучи).

Аналошко *в* забележено је у примерима *бѝвен*, *убѝвен* и сл., који се чују по-ред чешњих *биѝен*, *убиѝен* и сл.

У *ѝрѝва* Кр ЛР, *ѝрѝвати* Се, *оѝрѝвати* Се и сл. *в* се чује уместо *б*.

Само је: *ѝвце* Се Гр Шек ЛР Вел, *кѝже ѝвчѝ* Гр, *ѝвчѝ* сѝр Сл, *грѝз ѝвчѝ* Сућ, *овчѝтина* ОБ, *овчѝвина* Кр, *овчарѝца* ОБ, *кѝкѝвче* сѝвњ Се, *наглѝвци* Се Сл, *бѝ-лѝвче* За, *кѝвчег* Кр, *крѝ* А Ку, *црѝ* Кр, *жив* Шек.

О односу *в* и *ф* в. т. 92, 93 и 94.

СОНАНТ Ј

82. Артикулација гласа *ј* у Васојевићима зависи од његовог положаја у речи, фонетског окружења, близине, односно удаљености акцента, темпа говора, па и индивидуалних особина говорника. У неким случајевима он има своју пуну, изразиту вредност (нпр. у иницијалној позицији), у другима се реализује у различитим степенима редукције (нпр. између *и* и било ког другог самогласника), а у неким положајима се у потпуности губи (нпр. између *о* и *е*, *а* и *е* и сл.). У неким положајима је тешко одредити да ли се уопште чује глас *ј* или се ради само о извесним акустичким елементима овога гласа које говорни органи направе при преласку са једне артикулације на другу (нпр., са *и* на *о*).

83. Најизразитију артикулацију сонант *ј* има на апсолутном *ѝочетѝку речи*, односно акценатско–артикулационе целине. Ако се реч која почиње овим сонантом нађе у средини реченице, његова артикулација зависи од његовог фонетског окружења, тј., он се понаша као у таквом окружењу унутар речи: *Кѝћа ни је тѝ претѝкла* Бој; *Црњѝ је живот бѝло* Бој; *Колѝкѝ ни је ѝва* Гр; *Тѝмо ни је бѝла ду-брава* Бој; *Шѝѝ е?* Кр; *Онѝ е о Дѝдѝвѝћѝ* Бож; *Ко е жив да е срѝтењ* Бој.

Примери за почетак речи:

јѝблѝн Са Ко, *јѝбука* Гр БК, *јѝбуке* Вел, *јѝбучкѝ* цклѝд Ве, *јѝгњило* Ло, *јѝвѝше* ѝвце А, *овѝ јѝге* Кр, *јѝгње* ЛР Сл Пе, *јѝгњеце* Се, *фѝтѝмо јѝгѝље* Се, *јѝда* За Гр, *знѝм за јѝдец* ОБ, *јѝдѝмо* Пе, *јѝдѝли* су за кѝло лѝба А, *јѝдо* Цр Гр Бож, *онѝ двѝ јѝдѝва* Се, *ѝ јѝдѝс* А, *јѝка лѝђѝ* Бож, *јѝрмењѝк* А, *јѝро* Сл, *јѝрѝња* Сл, *ђѝца јѝрѝѝјѝ* Се, *у јѝштѝк* Цр, *тѝкала јѝстѝѝке* Шек, *јѝшка* Гр, *јѝц*, *јѝц* Кр, *он ми се јѝцкѝ* ОБ,

јѝван Пе, *јѝвѝ* брѝјег Ђу, *јѝвѝ бѝра* Ђу, *јѝвина* Пе, *јѝк* За, *јѝлићѝ* Пе, *јѝлѝаз* Кр, *стрина-јѝрга* Се, *јѝрган* Сл Сућ, *јѝш* Сл Се А Бож, *јѝша* Се,

јѝгњѝло е Цр, за врѝеме *Јѝгослѝвѝе* Шек, *јѝлка* Се, *јѝнѝк* ОБ; *јѝнѝца* Гр Шек Се, *јѝрдѝсѝ* на мѝне Кр, *јѝшѝрина* Кр, *јѝче* Сл За Ку ЛР, *јѝчерѝњѝ* Се, *јѝчерѝњче* ОБ, *јѝчѝшњѝ* ОБ,

јѝверѝчѝн рѝп Сућ, *јѝгра* Пе, *јѝзѝро* Вел, *јѝдѝвѝчек* Се Бож, *јѝдинѝк* Се Цр, *јѝд-нолѝкац* Кр, *јѝдноѝмна* Се, *јѝдамѝн* Шек, *јѝђѝ* ОБ, *јѝђѝ* Ло, *јѝзѝкоша* Пе За, *јѝкђѝ* нѝрод Кр, *јѝлѝвица* Бој, *јѝље* Сл, *јѝшѝрѝѝјѝ* сѝ Кр, *јѝшѝрѝѝње* Кр.

У грађи нема потврда за иницијално *ј* испред *и*.

Нисмо наишли ни на појаву губљења иницијалног *ј*, осим, можда, у лексеми *анђѝбула* Се За, *ѝнђѝ* А Кр, *ѝнђѝ* ЛР (тур. jenge bula), која се чује и са *ј*: *јѝнђѝбу-ла* Кр.

Протетичко *j* забележили смо у лексеми *jōjē* Се Сућ Ло Вел Шек, *jōjēi* Кр БК, *jōjēn* Тр Вел. Лексема се чује и без *j*: *ōjē* Бож, *ōjēi* Ђу Се и сл. Забележили смо у ОБ лексеми *jējar*⁹³, у којој је протетичко *e* замењено сонантом *j* (*ерего⁹⁴).

84. У средини речи *j* се најбоље чува у суседству неког другог сугласника и самогласника задњег реда.

Позицију испред сугласника, а иза самогласника задњег реда илуструју следећи примери: *vōjnī* стџн Кр, *vōjnīčkā* дициплина ОБ, *vōjska* Бој, *gājde* Сл, *gājī*-рабџа ОБ, *golājboči* Ђу, *đokōjni* Бој, *đokōjīi* Бој, *žjūjka* За, *žjūjce* Се, *zavōjīi* Облобрђани Бож, *zājmi* ђвце За, *kolāj-رابڤشا* Кр, *kūjīo* ОБ, *mājka* Ђу Вел ЛР Шек, *mājstōr* А, по *nājmu* Бој, *ōjdo* Се Ку, *svōjīa* Ђу Вел, *jūjevina* Бож, од *jūjevīnē* За.

Одступање од овога налазимо у лексеми *hevōka* За Бој, *hevōku* Бој, *hevōčīne* Кр и сл., која се, иначе, чује и са *j*: *hevōjka* Се Бож Ло, *hevōjke* Кр Пе и сл.

Одсуство *j* у овом окружењу срећемо и у множинском облику императива глагола V врсте на а. В. примере у т. 86.

У суперлативном префиксу *naj-* сонант *j* се не губи, како се то среће у неким нашим говорима.⁹⁵ Овде је: *nājbržī* Ђу За, *nājgorī* Кр, *nājļeīšā* А, *nājīrečī* Цр, *nājīrñī* Бој. Нема двоструког *j* код придева који почињу овим сонантом због одсуства двоструког акцента у овом облику: *nājachi* мџмак Сућ, *nājefšīnījē* мџсо Се.

Секвенца *-ијск-* уклоњена је или изостављањем гласа *j* у придевима:

akačīskī ОБ, *auštīralīskī* Бож, *auštīrīskī* пџтеви Сл, *biŋčāčīskī* мерџк Кр, *īdē*, *zmiškā* кџжа За, *kōmišīskō* имџње За, *tō e furšāčīskī* Се, *šalčīskē* приче ОБ, *šumadīskī* јуџаџи ОБ.

Придев *шумадински* изведен је од придева *Шумадинаџ*: *шумадинскī* мџмџци Кр, а по узору на њега настали су и придеви *аустīралīнскī* За, *аустīрīнскā* сџстема Кр, *kōmišīнскē* ливџде Се.⁹⁶

Нисмо забележили много примера за позицију иза струјног сугласника, а испред самогласника задњег реда, осим ако је реч о граници између префикса и основе:

sjāvak А Тр, *sjāvi* стџку Цр, *sāmē* те *sjāvīi* Ко, немџте *sjāvļīvāi* Ку, говџда *sāma* *sjāvļūjū* БК, *sjāo* (сјахао) Вел, *sjāgŋa* (бременита — о овци), *sjāiīi* се ОБ, *sjāi* Се;

zājīno Тр, *izjav* Цр Ло, за *izjāvak* Ку, *izjāvi* крџве Сл, *izjāvīi* те ђвце Пе, *izjāvī* вџда Кр, *izjavļūjū* до у вр брџда Се, *sāme* *izjavļūjū* Тр, *izjarīčāo* фрџс Бож, *izjarīčīi* се Ку, *razjāzi*о Мџло Кр, *razjāzīi* Ко, *uzjāi* Пе, да *uzjāšē* Кр; *fjō* (узвик) Се.

⁹³ У Васојевићима је, иначе, уобичајен назив за вџпра *đivļī* крџмак Кр, *đivļē* крџме Ко, *đivļā* крџмџча Сућ.

⁹⁴ Скок III 576.

⁹⁵ Исп., нпр., Милетић Црмница 318, Пешикан СК-Љ 119.

⁹⁶ У говору Роваца *-иј-* по правилу даје *-ин-* пред морфемом *-ск-* (Петровић Ровца 172).

Сонант *ј* се не губи иза *р* на морфемској граници. То је појава која се јавља и неким суседним говорима, поготово ако је реч о топонимији.⁹⁷ Прегледом стања у српским говорима Д. Петровић закључује да се група *рј*, иначе, и не може срести ван ове позиције, тј. „група *рј* не може се срести у склопу *исте морфемске јединице*“ (Петровић Група *рј* 163). Примере *Загоре* и *Приморе*, које наводи Стевановић (Стевановић ИЦД 34) нисмо нашли. Забележили смо:

мраморје Кр Вел, *Мраморје* топ. у Вел, *борје* ОБ, *Борја* Вел, *Равно борје* топ. у Ро, *Подборје* топ. у Ро, у *Загорје* А; *иерјаница*, *бачила иерјаницу* ОБ.

Групу *рј* забележили смо и у турцизмима:

барјак Сућ, *барјакџар* Кр, *иирјан-гô* (сасвим го) ОБ, *ијрајү иирјан-иирјаниле* ОБ.

Сонант *ј* из краткога јата губи се иза *р*:

речџа, *Злорџица*, *Љеворџџанин*, *Љеворџџанка*, *љеворџџки*, *сџарџина*.

Овако је и када се испред *р* нађе неки сугласник:

брџови Бож, *брџовача* Кр, *о врџмену*, *врџман* (на време рођен) Се, *врџа* А, *дренџвак*, *дренџвача* Сућ, *ждрџбад*, *здрџло* Се, *зрџло* Сл, *крџсаи* ОБ, *мрџжа* Се Бож, *сџрџа* Кр, *црџшња* Се Гр За, *Црџшњевик*, *црџуља*, у *црџуљу* Стијовић Лекс.

У Васојевићима је *кџријен*, *искџријџени*.⁹⁸

Иза некадашњих палатала *ж*, *ш*, *ч* *ј* се доследно губи:⁹⁹

бџжџ мџња Сућ, *бџжџ* сила Бој, *бџжџ* џковрљџ ОБ, без *бџжџ* Ђу, *јџнџче* *бџжџ* За ЛР, *живистијџан бџжџ* Се, *бџжџ* гџијџев БК, *врџжџ* кџжа Се, потџр *орџже* Бој, *иџдџже* Вел, *миџш* рџпа Ку, у *миџш* рџпу Се, *вџча* јџма Ло, *Вџча* јџма топ. у Но, *зџча* кџжа Тр, *нарџче* Ђу, у *нарџче* Бој, *џвџи* сџр Цр Вел, *џвџџ* руно Ло Пе, *шџчџ* јџје Се.

У интервокалном положају сонант *ј* се добро чува између самогласника непосредног реда:

јаја: *бумџаја* Сл, *јаја* А Цр Ло, от *крџја* ЛР, виђи *Паја* Се, *свиџаја* ОБ, *слаџи-каја* Гр, *шавџаја* Кр, што би се *иџкајџала* Шек, ниџсам *бајџала* Шек, *заџџам* Тр, он се не *кајџси* Кр, *џвајџам* ЛР;

аја: *Баја* Кр, *Гаја* Кр, *Паја* Се, *Раја* Сућ, *шаја* Сућ, *шајџџи* Сућ, *Мајџџ* Се;

ају: *бџџџџџају* Кр, *виџају* Се, *врџшџају* Ку, *граџијају* Кр, *џају* Тр Сл Се Бој, *жџџџају* водџ Кр, *завиџају* Гр, *знају* Тр Се, *клаијају* Кр, *нџмају* Се Кр, *иџџџџају* Сл А, нека се *ириџџџџају* А, *сиџџџџају* Шек, *укоијају* Сућ, *чиџџају* Се Ку, *чуџају* Ло А, *замошџају* наџрод Вел, чуџем *грају* Ку, *џбичају* Ло, *шавџају* Се;

оја: *џџџџџџи* ОБ, *џџџџџи* се За ЛР, *џџџџи* А, *џџџџџа* Кр, ништа се не *бџџџџ* Сл, од *Виџџџџа* За, виђџ ли *Кџџа*? Се, *Сџџџџа* Бој, *своја* Се А Ку, *шџџџџа* Гр Се Сућ Цр;

⁹⁷ За ову појаву се зна, нпр., у средњокатунским говорима (исп. Пешикан СК-Љ), Ускоцима (Стан. М. Ускоци 102), Кучима (Петровић Топ. Куча 70), Пјешивцима (Петровић П-Б 62).

⁹⁸ О облику *корџен* в. Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*. — Титоград (ЦАНУ), 1978, 400–402.

⁹⁹ Појава је позната и другим нашим говорима. Исп. Барј. Бихор I 36, Барј. НП-С 53, Вушовић ДИХ 21, Николић М. Полимље (јужни и југоисточни део) 284–285, Станић Ускоци 101 (и са *ј* и без њега), Пјижурџа Колашин 93 (ретко без *ј*), Пешикан СК-Љ 120 (није обавезно губљење *ј* у овој позицији, али се сређе).

мòја Се Сл Ло Шек Вел, от *иодбòја* (жуља) Се, *ид̂јави* му кр̂в ОБ, *ипредругојачиш* Се, *Присоја* село, *разбојача* Гр, *сид̂јати* Тр Се Сућ, од *убòја* ОБ, *бòјаџија* Ку, *гојати* (неред у кући) Кр, *гојатиш* Кр, *карабòјати* За. Редовно је *и̂ас* (< појас) А Ку Цр;

ојо: *Војо* Се, *Кóјо* Се, *Бòјова* ћеца Бој, *Бòјовић* Бој, *бòјом* Бој; *Војòва* кућа Се, *Кòјòва* ливада Се, *којом* Сл Се А, *мојом* Се Гр Ло, *ишвојом* Се Сућ А, *својом* Се Ку Вел ЛР;

оју: *ојужило* Се, *р̂ј* ћу *Бóју* Бој, да *тò* *Воју* Се, *Др̂агоју* Се, *коју* ливаду? Се А, у *моју* кућу Бој, *моју* сестру Шек, *своју* гр̂шку Бој, *ишвоју* мајку Се, *вòјују* Кр, *злојуиро* ОБ, *Р̂доју* Бож;

уја: *ујавиш* Ђу Кр, *ујад̂ечиш* се Кр, *ујаир̂ачиш* се Кр, *ујар̂думиш* А, *вић* Вуја Се, причува се *в̂ја* (вука) ОБ, *ж̂ја* Се, *фујам* се Сућ, *ж̂јан* Се, *з̂јати* А;

ујо: *в̂јо* За, *В̂јо* Се, *В̂јòвић* Се, *Ш̂јо* ОБ, *ж̂јòв* Кр Се, *ж̂јòв* Се, *ж̂јòња* Се, *Ш̂јòв* ОБ;

ују: *в̂ју* А, *дојав̂љују* Бож, *и̂р̂јав̂љују* Вел, *к̂ју* Цр, *обују* Цр, *ош̂к̂ју* Цр, *и̂љу-ју* Кр, *рас̂иш̂ју* Тр, *ув̂ж̂ју* се Се, *ч̂ју* А.

Између самогласника *e* на првом месту и самогласника *a*, *o* или *y* на другом *j* се добро чује, осим у неколико лексема које смо забележили у Облом Брду: *бл̂е-атиш*, *избл̂е̂о* од *рак̂је*, *нап̂смо* се, *п̂* *и̂робл̂е̂асмо*, *бе̂ан*.

еја: *бл̂јати* Се, *бл̂ј̂о* си о м̂не Се, òвце су *бл̂ј̂але* А, *избл̂јеја* за женама Кр, *обеј̂аниш* А, *в̂љеридбу* су *обеј̂анили* А, *куд* је *одбл̂е̂о* Се;

ејо: *В̂ејо* Се, *с̂ејо* Се, *Д̂ејо* Сућ;

еју: *б̂љ̂еју* Сл, да *В̂еју* Се, *с̂еју* Се.

У позицији између *и* на првом и било ког самогласника на другом месту *j* иде од готово пуне вредности (*и̂талијански̂*, *и̂ексијан* и сл.) до потпуног одсуства (*не см̂иш* се и сл.). Тамо где се чује, *j* је обично најизразитије ако је акценат на неком од поменута два самогласника, и то пре свега на другом. Услед техничких немогућности свако редуковано *j*, без обзира на степен редукције, бележимо са *j*. Најслабије се чује (понекад готово сасвим изостаје) између *и* и *o*, а потпуно се губи између два *и*. Нема разлике између примарног *j* (нпр. *зм̂ио*) и секундарног (нпр. *б̂ио*). Не примећујемо ни разлику између *j* из рефлекса *јати* и *j* другачијег порекла.¹⁰⁰

и̂а: *ај̂шериш̂а* ОБ, *билег̂и̂а* Се, *б̂љ̂ешани̂а* Бој, *бр̂кај̂ли̂а* Сућ, *гра̂ци̂а* ОБ, *ком̂енди̂а* Гр, *ком̂ендиј̂аш* Кр, *л̂еш̂ур̂и̂ја* Се, *м̂а̂и̂а* Ло, *на̂и̂а* Бож, *н̂ур̂и̂а* А, *раз-би̂јати* Ђу, *соф̂и̂а* Ку, *фам̂ил̂и̂а* Се, *бадиј̂ава* Се, *живис̂тиј̂ан* Сућ, *и̂ексиј̂ан* Кр, *Талиј̂ани* Бој, на *Талиј̂ане* Бој;

и(ј)о: *б̂е̂и̂о* га Бож, *б̂е̂и̂о* е За, *б̂ио* Бој Сл, *ками̂он* Бој, *м̂р̂чио* Бој, *носио* Ку, *обол̂ио* Бој, *и̂редов̂ио* Бој, *с̂и̂ио* Се, *уд̂рио* Кр, *ав̂и̂он* Се Кр, *ав̂и̂они* Шек, *б̂и̂о* Бој Се, *ви̂с̂и̂о* Кр, *види̂јо* А, *говор̂и̂о* Кр, *гор̂и̂о* Кр, *на̂и̂о* се Пе, *мили̂он* За, *с̂и̂о* Сућ, *уд̂ар̂и̂о* Кр, *ц̂и̂о* Кр;

¹⁰⁰ Стевановић наводи да је „сугласник *j* у данашњој вредности јата пун“, а између одговарајућа два вокала другачијег порекла „редуциран“ (Стевановић ИЦД 29).

*ш*у: *голетш*у ОБ, *дв*анш^у За, *к*а *зм*ш^у Се, *из*ш^у Сућ, *ш*у Ку Кр, *л*ш^у А, *м*афш^у Ју Бож, *м*ш^у се Цр, у *и*енш^у Пе, *и*ш^у Се Сућ, за *р*акш^у Се, *с*мш^у се Се, *ч*ивш^у ОБ, *ш*ш^у Гр, *з*вш^ук Сл;

*ш*а: *д*дбрш^а Се, *ј*акш^а А, *м*ладш^а Кр, *н*ежш^аењениш^а Кр, *н*екакш^а За, *и*р^азнш^а Цр, *с*едш^акш^а Сућ, *ш*ш^а Цр Гр;

*ш*е: *ш*емо Сућ, *ш*у, *к*о, *г*рш^е (грех) Гр, *м*ше За, *з*нам^енш^е ОБ, *о*н ме *из*бш^е Кр, да га *уб*ш^е Бој, *ч*и^е е он^о *д*в^етш^е? А, к *А*ндрш^евици Бој, *б*ш^е Кр, *б*ш^ело Гр, *б*ш^ела Шек, *г*рш^ешш^о с^е Сл, *д*в^етш^е Ку Ло А, *в*рш^еме Вел Шек, да те *из*мш^енш^м Бој, *к*лш^етш^и Бож, *м*рш^кш^ем Сл, са *м*ош^ем сш^ном Шек, *о*вш^ем А Кр, с *о*нш^ема Бој, *и*ш^еш Се, *и*онш^етш^и Вел, *и*рш^ен Кр, *с*рш^емоша А, *с*рш^еш ОБ, *с*тш^рш^елш^ан је Бој, *ш*рш^ес Гр, *у*наш^рш^ед Сл, *н*ше се цш^еп^ало Гр. У сандхију: *к*ућа *н*и је т^у прет^екла Бој, *т*о *н*и је *к*ош^ија Бој, *ђ*ев^ер *м*и је бш^ио прстенш^и Бој, *ц*рш^и је *ж*ивот бш^ио Бој, *р*ек^а *м*и је Сућ, *ш*ш^ер *м*и је А, *ђ*е *ш*и је ч^од^ек? Бој;

*ш*и: *н*асш^и се Сућ, *н*е *с*мш^и се Се, *м*арш^и Се, *м*илш^и Кр, о Св^ет^оме *И*лш^и Кр, по *н*урш^и Кр, *и*енш^и Гр, *ш*евеш^елш^ица Кр, *ф*елш^ица *ш*у, *ф*илш^ица Цр. Непостојање ј омогућује сажимање два *и*, до кога често долази, пре свега у компаративу придева и заменицама: *в*исочш^и Пе, *з*дравш^и За, *ј*атш^{ор}нш^и Кр, *к*амениш^и ОБ, *с*тарш^и Сл Бож Вел Шек, *на*јш^тарш^и Пеп За, *м*илш^и Сл Ку Сућ, *ш*евеш^елш^ица Кр, *п*рш^е *И*лш^инадш^е Гр, *ч*и Се Бож Ло, *н*иш^и А, *н*еш^и А Кр Сућ Цр, *с*в^ачш^и Се (ако у заменицама није био наставак *-ји*)¹⁰¹, *ф*елш^ица (кришчица) Кр.

Када је на првом месту било који самогласник изузев *и*, а на другом *е* или *а*, *ј* између њих ишчезава. Између *и* и *е*, видели смо, оно је редуковано.

ае: од ов^е *г*раш^е Ко, *Г*уш^ае Гр, *д*од^{ае} А, *м*ање *з*а^лагае Ку, *п*ас *л*ае А, *и*озш^{ае} Пр, да се *и*род^{ае} Шек, испот *с*иш^{ае} Ка, *п*аре на *з*а^ем За, *д*а^емо му Сућ, у ов^е *к*р^{ае}ве Тр, *к*р^{ае}ви Тр, *к*р^{ае}м Се, кат *и*ризш^{ае}ш Бој, *С*арш^{ае}во Сл, *с*едамш^{ае}с Шек, ног^ом *с*иш^{ае}ш Сл, *ш*рш^{ае}м Кр, да се *уд*а^еш Се, *ч*а^ем Сућ. У неким лексемама долази до сажимања ових самогласника: *з*д^{но} Ку Пе Сл А, *н*д^{но} ОБ и сл. (в. и примере у т. 19а). У сандхију се *ј* у овој позицији такође губи: *ш*а^ка е *р*а^{та} За; *о*стш^ала е от пет м^леш^ес^ец^а Бој; *н*аша е планина до Колашш^ана Бој; *и*а е била п^оснага, *ж*ена е *в*и^кала Бож, *л*еш^ала е Тр, *к*ућа е *н*ама прет^екла Бој, *ш*ша е т^у пост^ел^е бш^ило Бој, *и*а е зап^аљено За, *и*а е бш^ио тра^п Се, *ш*ша е т^у р^об^е Бој, *ш*ша е т^у пост^ел^е бш^ило Бој, *ж*др^ака е Бож, *и*м^ала е *ђ*ев^ојку За, о *и*д^{га} е *у*м^{ро} Сл, *и*ош^иен^а е то *к*ућа Бој, *и*р^ва е н^ој у р^овове Бој, *ш*аб^{ља} е бш^ила Гр, *о*на е дек^ламов^ала Гр, *и*ланина е Гр, од *р*аш^а е иско^чила Гр, *њ*ина е ма^јка Гр, *о*на е *и*шла Вел; *о*на е *у*м^рла Шек;

аа: Из самогласничке групе *аа* у лексемамама: *на*јам, *на*јамш^ик и *на*јамниш^иво *ј* такође ишчезава, али се група сажима дајући *а*: *н*амш^ик Бој, узеше *н*амш^ик Бој, одили по *н*амш^иш^иву ОБ, у *н*амш^иш^иво Бој. Забележено и *на*ам Се Гр;

оа: стрико-Бл^агое Сл, Др^агоем Кр, Милш^оем За, *М*илое За, с Р^адоем Се, Сш^аное Бож, Сш^асоевиш^и Бој, ис Прш^ое Гр, бш^ем Кр, брш^ем За, *з*вш^ем Ку, *из*вш^едш^ик Кр, *п*оби *с*д^е За, *Б*л^агое^в син Сл, *ко* е А, *ко*ега Бој, *з*л^о *мо*е Бој, од *мо*ега Гр, о *мо*е^{ме} Сл, *н*еко^е Се Сућ А Гр, *с*в^ако^е Вел, *с*в^ако^ега *ј*ада Бој, *н*емају *с*во^е планин^е Гр, *д*в^е *ђ*е^це Шек, *ш*рш^е Се За, *ко* *д*р^уго^ега Кр, *у*ш^рд^е Бож А, *бо*е се Сућ. Непосто-

¹⁰¹ Исп. Белић Фонетика 68–69.

јање *j* и у овом случају омогућава сажимање самогласника: *швѣ* (твоје) ми причѣ преко вр главѣ ОБ, *Вѣсѣвићи* (< Васојевићи), *Вѣсѣвка*, *Вѣсѣвче*, *Вѣсѣвчѣд*, *вѣсѣвичкѣ* (свуда је овако, поред несажете групе: *Вѣсоевић*, *Вѣсоевићи*, *Вѣсоевка*, *Вѣсоевке*, *Вѣсоевчѣд*, *вѣсоевичкѣ* и сл.). Иницијално *j* у глаголу *јѣс* чува се и кад се оно нађе у интервокалном положају додавањем префикса *йо-*: *йојѣс*, *йојѣћи* и сл. (тако је у свим испитиваним пунктовима).

На овај начин понаша се *j* и ако се нашло у самогласничкој групи *оа*: *дѣоан А*, *ђевѣākā Се*, *ѣробѣац Кр*, *Присѣачкѣ* пòток топ. у Бој, *Ђевѣачкѣ* струг За, *Ђевѣачкѣ* гувно СМ, *Осѣачкѣ* пòток ГП. Забележено је и *вљѣѣробѣан Кр*, можда новија реч. У сандхију: *шѣ* е живовѣло Гр, *имѣло* е младѣжи Гр, *Јѣубѣ* е бѣо Гр, *иѣно* е сагорѣло Гр, *шакѣ* е бѣло Бож, *осѣаѣ* е тѣмо Се, *иѣљено* е Сл;

уе: Бѣг бозѣ Бој, болѣ Цр, нѣкѣга не брѣнуе Кр, дарѣ се Бој, како долѣкуе Се, живѣуе А, кѣуе А, ѣушѣуе Се, да се обуе Сућ, задѣуе главу (наљути се) Кр, закурѣуе Се, зашашкуе Ђу, зафалѣуе Ђу, изнаѣаѣуе Пе, обезнаѣуе се Се, да се ошрѣуе А, иѣљуе Гр, ѣвѣвр ѣршѣенуе Се, исуе Пе, шрзѣуе Бож, чѣуе се Цр, дѣшла да родѣуе Шек, кажѣуем Сућ, ѣѣ ођу да вљѣкуем Бој, вљѣруем Бој, да јѣ докѣжѣуем Бој, намигѣуем ОБ, што да се обѣвѣжѣуем Се, обукѣуем се Ко, ѣредрѣчуем Кр, ѣривѣкѣуеш се Цр, смируем Цр, крѣгуевка Сућ. У сандхију: *ѣни су* е награђѣвали Гр, *шѣ* е бѣо Драгутин Гр, *тѣ му* е спѣмѣнѣк Бој, *тѣ му* е бѣла жѣна Бој, у *ѣѣнзију* е Бој, *пѣ ју* е прѣдаѣо Бој, *Жѣрко му* е ѣме бѣло Бој, свѣкоѣ *му* е превѣла Бој, *шѣ* е бѣр Бож;

ее: не знѣм куд блѣѣ Кр, кад заблѣѣ Се, изблѣѣ од ракиѣ Кр. У сандхију: *ђѣ* е имѣло трѣе Сл, *ђѣ* е кѣћа наѣша Се, *ѣнѣђѣ* е становѣла Бој, *свѣ* е ѣуцки Бој, *ђѣ* е гѣре Крушево Гр, *мѣне* е ѣјѣк бѣло учѣтељ Гр, *свѣ* е тѣ А. Овде, свакако, треба поменути и губљење *j* из енклитике *је* када се она нашла иза заменице која се завршава самогласником *е*. У овом случају долази и до сажимања два *е*: тѣшко *сѣ* пролазило Гр; родиѣ *сѣ* Вѣкота Сл; прѣђе *сѣ* сѣрило; кѣмара *сѣ* звѣла; кршѣнѣница *сѣ* вѣдѣла Бој; бѣсѣ *сѣ* и гѣлѣ *сѣ* и мрчѣнѣ *сѣ* Бој Гр; доклѣ *сѣ* удѣла За; шарѣља *сѣ* отѣлила Кр; опѣчило *сѣ* Се; тѣшко *сѣ* тѣ куповѣло Гр; дѣвѣторѣ *нѣ* ѣѣѣ бѣло Се; кѣлико *вѣ* бѣло? Кр; погодѣо *мѣ* бѣубѣљем ОБ; страѣ *мѣ* Бој; овѣ ме ѣвѣѣка помѣгѣла Бој.

Сонант *j* се углавном не изговара ни када је на првом месту било који самогласник, а на другом *и*, што не значи да изостају и сви акустички елементи овога гласа:

аи: не дѣи му Се, не ѣродѣи то Сућ, Нѣкѣла *иѣи* ОБ, *шѣѣи* крај ѣгња Сућ, *бркѣѣица* Кр, *издѣица* Кр, *јѣићѣк* ОБ, шта бѣ *снаи*? Шек, *издѣица* Се;

ои: бѣим се Бож, брѣим јѣ, брѣим Бој, да те забрѣи ОБ, да задѣи тѣле Сл, како се ѣгѣи Се, ако се ѣзѣи Кр, ѣн ѣрѣдѣѣи Шек, *ѣѣдѣѣи* Сућ, кабѣница *ѣкарабѣѣсѣна* Бој, *дѣѣица* Гр, *ѣѣѣицу* Сућ, за *ѣѣѣицу* Се, *кѣи* су А;

уи: *уѣѣи*, *уѣсѣѣи* се, *уѣићѣлѣи* Стијовић Лекс., *зѣи* А, стѣрец *њѣи* Кр, *Вѣица* Се, *Грѣица* Се;

еи: Јѣко блѣи Кр, кад заблѣи за ѣвѣѣкѣм Се, добрѣ се изблѣи Кр, немѣ да се изблѣиш Пе.

У складу са оним што је речено о самогласничким групама, у овом говору се не јавља секундарно *ј* у бројевима¹⁰²: *двѣнѣс* А Се, *шеснѣс* Кр За, *седамнѣс* Шек, *осамнѣстѣу* Шек, *осамнѣс* За, *једанѣстѣи* Кр Сућ, *шринѣстѣи* Цр, *дванѣстѣина*, *четѣрнѣстѣина*, *шеснѣстѣина* ОБ. Секундарно *ј* се не јавља у броју 20 при брзом говору и у спојевима после губљења *д*: око *двѣес гѣдѣинѣ* Гр. Слабо прелазно *ј* се чује у броју 30: *шрѣес ѣрѣе* гѣдинѣ Оп, *шрѣес кѣлѣ* Се.

85. У већини категорија *ј* се чува на крају речи:

мѣј мѣж Бој, *мѣј* Кѣкѣшу Бој, *нѣко шѣѣј* Пе, прѣтом пѣ *нѣј*, по *шѣј* гѣри Кр, у *Црнѣј* Гѣри ОБ, *нѣној* шѣѣри А, он ми је *сѣѣј* Кр, *сѣѣј* нѣрод Се, *ѣѣј* кѣшѣнки Бој, *ѣѣј* жѣни Гр; *ѣѣложѣј* Ђу, *крѣј* Ко За, *ѣѣчѣј* Ко, *гѣј* ОБ, *зѣлагѣј* Се Сућ, *чѣј* Кр, *гнѣј* А; *смѣрѣј* Бој, *кѣѣј* Се, *кѣжѣј* зѣнос Бој, *кѣжѣј* пѣшке Бој; на *крѣј* сѣла Це, *крѣј* шѣѣрта Гр, *крѣј* мене Ку, *укрѣј* потѣка Се; *ѣј*, *ѣѣвојко* Пе.

Сонаниј *ј* се налази и на месту финалног *ћ* у инфинитиву, у непроменљивим речима *веј* и *синој*, у именицама на *-оћ*, као и у облицима *ѣј* (хоћеш), односно *неј* (нећеш) (в. о овоме т. 130): *нѣј* Бој ЛР, *ѣѣмѣј* А Сл, *ѣѣној* Гр, *снѣмѣј* (немоћ, изнемоглост) За, *сѣнѣј* Се Сућ Кр А, ако *ѣј*, ако *нѣј* Бој, *ѣѣблѣј* Кр, *ѣѣресѣј* Бој, *ѣѣришѣј* Кр, *ѣѣшеј* Бој, *шлѣј*? Сућ, не могу ти тѣ *рѣј* Гр, овѣ ћу ти *рѣј* За, Бој.

Сонант *ј* налазимо и на месту *-ћ* у облицима *гоћ* и *свућ*: шта *гѣј* ѣј Бој, *ѣѣдем свѣј* Кр, *ѣѣсвѣј* Се Сл.

Именицама *рука* и *нога* додат је у генитиву множине формант *-ј*: *ѣѣ од рѣкѣј* Бој, *с рѣкѣј* Вел, *ѣѣ нѣгѣј* Се, *с нѣгѣј* Кр, *кѣкуј* мѣне Се.

86. Аналошки се губи наставак *-ј* у императиву глагола Стевановићеве V врсте на *а*¹⁰³:

не *блѣша* се, *дѣјете* Се, не *бѣсошѣ* Цр, не *брзѣ* Кр, не *гнѣба* се Кр, *дѣ* му утѣчи Бој, *дѣ* му четѣри брѣквице Кр, не *дерѣшѣ* се Кр, не *дѣрѣ* ме А, не *жѣкѣ* толѣку вѣду За, *зѣвидѣ* тѣ *јѣчѣ* Бож, не *зѣкурѣвѣ* вѣздѣн Кр, не *изнемаѣ* Сућ, не *ѣшѣ* Ку, не *удѣрѣ* *јѣко* Се, *чѣшѣ* брѣжѣ Кр, *чѣвѣ* се тѣ *нѣга* ОБ, не *ѣрѣѣдѣ* *ћѣцу* Сл, не *слѣшѣ* тѣ *нѣга* А, *ѣговѣрѣ* тѣ *дрѣгѣ* жѣне За, *ѣѣдѣ* волѣве Бож, *ѣѣвѣ* бѣбе од компѣјѣрѣ Кр, *ѣшѣ* Бѣга Бој, *ѣѣглѣдѣ* Се, *ѣшѣ* ѣвце Се, *чѣвѣ* се тѣ *нѣга* Сућ, *сѣшѣ* тѣ *сѣјѣно* Бој, не *шѣрѣ* *дѣње* у *нѣдра* Пе, *ѣрѣчѣвѣ* да ти не *удѣрѣ* *ѣ* овце За.

Ови глаголски облици забележени су и са *-ј*: *дѣј* Бѣже Гр Сл Се, не *дѣј* Бѣже Вел, *ѣшѣдѣј* Сл, *ѣѣглѣдѣј* Бож.

У другом лицу множине, где је *ј* у меднѣјалној позицији, оно се такође губи:

не *вратѣрѣшѣ* Сућ, *зѣшѣруѣрѣшѣ*, *ћѣцо* ОБ, *наѣбручѣшѣ* се ОБ, не *голошѣшѣ*, *ћѣцо* Гр, *дѣшѣ* *ћѣгѣту* Се, *ѣѣмѣнѣшѣ* мало *жѣта* ОБ, *ѣрѣкѣшѣ* тѣ *ѣвце* ОБ, *чѣвѣшѣ* се Се.

¹⁰² Јављање секундарног *ј* у овој позицији често се среће у нашим дијалектима. Исп., нпр., Пижурица Колашин 93, Станић Ускоци I 106, Ушовић ДИХ 22, Реметић Шумалија 150, Реметић Призрен 397, И-Б-Д Банат 325.

¹⁰³ Пешикан и Милетић сматрају да је ова појава условљена одсуством *ј* у презенту (Пешикан СК-Љ 175, Милетић Црмница 320), а Стевановић да је ово аналогично према императиву на *-ѣ*, где се *-ј* губило фонетским путем (Стевановић ИЦД 88).

Забележили смо губљење *-j* и у императивном облику *немѠ*, као и неким глаголима IV врсте: *немѠ вѣкат ЛР*, *немѠ вѣрет Се*, *немѠ да одрѣчѣш За*, *изуѠ то Се*, *изуѠше се*, *ѣѣцо СуѠ*, *сазуѠ тѣ блѣчве*, *обу се ОБ*.

У множини такође изостаје *j*: *немѠше* ни *куѠу* запали Бој, *немѠше* ме *тѠкѠ* мучит Вел, *обуѠше се Се*.

Глаголи IVа врсте типа *ийѠи* и глаголи II врсте типа *грѣјѠи* имају у императиву увек облике без *j*, што се може објашњавати фонетским разлозима¹⁰⁴: *избѣ Се*, *ий СуѠ*, *йойѣ Се А Бој*, *йобѣ Се*, *йребѣ Бож Пе*, *савѣ А Вел*, *сакрѣ Ту*, *йокрѣ Пе За*, *сашѣ СуѠ*;

сѣ Ко, *йосѣ Се А Бој*.

И овде се, као и у претходна два случаја, и у множини губи *j*: *йойѣше* Бож Сл За Гр, *йокрѣше се* Кр.

Финално *-j* се не чује у номинативу јединице показних заменица мушкога рода:

овѣ качамак Се, *овѣ* коњ Кр, *овѣ* народ Вел, *овѣ*, *ујѠк* ми Шек, *онѣ* биштек Кр, *онѣ* гѣйјев Сл, *онѣ* власец ОБ, *онѣ* трѠбоња Бож, *шѣ* би дијете из мајке укрѠо СуѠ, *шѣ* намљешѠј Се.

СОНАНТИ Л И Љ

87. Сугласник *љ* у потпуности чува своју индивидуалност и стандардне је артикулације на целој територији Васојевића: *вѠља* За, *сељѠк* Сл Гр, из *грѠбља* Сл, за *учѣшеља* Шек, *кошуља* Бој, *љевѣйца* (лева рука) Бој, *љѣб* Сл, *љѣба* Сл, *љѣкар* Бој, *дѠље* Бој Бож Ку Ло, *йѠдаље* Шек, *љѣга* Пе, *родѣшељи* Вел А, *љѠсѠк* Се, *Љѣбица* За Гр, мајка *Љѣбичѣна* За, *Љѣбо* Гр, *кайљу* млиѣка Сл, *љуѣи* За Сл Ту Пр Шек, *љуѣша* Шек, *йѠшемѣљу* Бој Се, *вѣљко* Сл, *ПѠљка* Сл, *Мѣљка* Бој, *бѠљка* Ке, *шѣљкови* ОБ, *учѣшељ* Вел, *йасѣљ* Сл БК Ло, *йурѣљ* Вел.

88. Изговор сонанта *л* разликује се у зависности од његовог положаја у речи.

Испред самогласника *а*, *о*, *у*, сугласника, као и на крају речи (у оно мало случајева што их има), овај сугласник се изговара тврђе него у књижевном језику (али не онолико колико, нпр., у руском).¹⁰⁵

Примери:

Мајка ми се *йрѣудѣла* Ку, *учѣла* е, А Ѡна би *косѣла* и мене *носѣла* Ку, ЈѠ се *обѣла* нѣ би Ку, *долѠкѣице* Ку, *чѣвѣла* Ту Пе Цр, *йрѣла* Шек Вел Бож, *гладно* Ку, ПѠ *гладѣ* му клямара Бој, *насијѣјѣла* Бој, Така е рѣта *биѣла* Бој, *зѣсиѣла*, *сиѣвѣла* БК, *имѣла* СуѠ, *йланѣна* Бој, *брѣйѣла* За, *рабѣшѣла* За, тамѠн су *валѣ* Се, *одѣгѣла* Се, *декѣѣмовѣла* Гр, *грѣѠта биѣла* Гр;

гѠло сѣ Гр, *кѠнѣла* сам Бој, *Масљѣвѣриѣ* Бој, из *Јѣљѣвиѣѣ* Бој, у *сѣло* За, *крѣчиѣло* се СуѠ, *расѣйѣурѣло* се СуѠ, *одѣгѣло* СуѠ, *униѣшѣйѣло* СуѠ, *йѠйрѣошѣло* СуѠ, ма-

¹⁰⁴ Исп. Стев. ИЦД 88, Милетиѣ Црмница 320, Николиѣ М. Полимељ 481.

¹⁰⁵ Ово закључују и М. Стевановиѣ (Стев. ИЦД 42) и Б. Милетиѣ (Милетиѣ Вас. 14), а Р. Алексиѣ свако *л* испред *а*, *о*, *у* и на крају речи обележава као тврдо *л* (Алексиѣ Анѣлат).

ло Сућ За Пе, *имѝло* е Сућ Бож, по *мѝло* Ку, такò се *жѝвљѝло* Ку, *лòква* А, *коло-*
бòшнѝ лѝб Кр, *шлòша* Кр, *колòбòшнѝца* Ђу, *јелòвина*, *волòве*, *врѝло* Сл;

Милѝшин Бој, *лѝвѝс* А, *лѝбенѝца* А, *лѝк* Сл А, *лѝта* Кр, *лѝлѝша* Кр, *лѝковѝ* се
говѝда За, *кѝлѝз* Се, *укалѝшатѝ* Се, *ѝ шкòлѝ* Пе, у *шкòлѝ* Вел, *бѝбу мѝлѝ* Сл, *слѝ-*
жѝо сам Сл, по *слѝжбѝ* Сл, *пòслѝшатѝ* Сл, у *шѝлѝлѝ* Сл;

за *бòшнѝцу* Бој, у *бòшнѝцу* Вел, *Далматѝнскѝ* бригѝда Бој, бес *ѝрѝсòлѝца*
Бож, *ѝгбѝлнѝ* у женидбу Кр, *колдѝр* За, *дòбрò* се *колдѝрѝ* Се, *мòлба* Сућ, не *дѝлѝчи*
се ту Бож, *дѝлга*, *дѝлгаѝѝца* Се, *вòлѝлѝлѝ* Пе, *дѝлѝчѝк* Ђу, прòписно е *жѝлѝчиò* Ђу, на
жѝлѝбу Сл, *жѝлѝбѝр* Сл;

адмирѝл Кр, *алѝл* Кр Се, *бокѝл* Сл, *вѝл* Пеп, *канѝл* Сл, *мѝл* Ђу, *фѝзбѝл* ОБ,
шѝл Се А.

Испред самогласника *и* и *е* *л* је понекад нешто умекшано (*одѝл'и*, *исѝл'и*,
саѝл'ѝлѝ, *л'ѝгни*). Та умекшаност се чешће среће код старијег становништва (али
ни код њих то није редовна појава), и то нарочито у Велици и селима у близини
Плава и албанске границе (Грачаница, Кути, Горња Ржаница¹⁰⁶).

рѝдѝл'и, *косѝл'и* и *л'ивѝде*, *сеѝл'и* на сѝло, *држѝл'и* стòку, по мѝло *цвѝл'и*,
доносѝл'и, *крѝл'и*, *звѝл'и*, *чѝвѝл'и*, *л'ѝсѝлови* Вел, *ѝрѝшѝл'и* и Вел Гр, *вѝрѝл'и*,
мѝл'и, *носѝл'и*, *бѝл'и* и *нѝшл'и* чѝсму *вѝл'ику*, *исѝл'и* и дѝску Гр, *зѝдно* смо *одѝл'и*
Лу, *гл'ѝбѝвога* лѝба, *дарѝвѝл'и*, *ѝшл'и* Ку, *одѝл'и* смо Бој Пеп, *ѝолѝзѝл'и* и смо се,
ѝѝгл'ѝл'и, *карл'ице* смо мѝ *звѝл'и*, дрва смо *имѝл'и* Сл, свѝтови *дòшл'и* Бој,
ѝрѝшл'и, *убѝл'и*, *ѝрѝшѝл'и* Се, *л'ивѝде*, *ѝѝгл'ѝла*, *кѝѝл'и* и За, *сѝрѝмѝл'и*, *носѝл'и*,
звѝл'и БК, он тò *вòл'и*, *òл'и* да ѝдѝмо, *дòшл'и* су сѝнòј Гр.

Нашли смо врло мало потврда за *л'* испред *е*:

саѝл'ѝлѝ сѝкѝѝцу, *саѝл'ѝлѝ* цѝмпер, *рѝдѝл'е*, *чѝвѝл'е* Гр, *дал'екò* е вòда,
л'ѝгни, *ѝѝрѝл'е* Ку, *ѝòл'е*, они те *вòл'е* Гр.

Умекшано *л* среће се као ознака хипокористичности испред свих самогла-
сника¹⁰⁷:

Л'ѝда (од Рада, Радосава) Се, *Л'ѝжо* (од Радослав) Се, *Л'ѝжко* (од Рајко) Сућ,
Л'ѝл'ò (од Радослав) Сућ, *Л'ѝл'ица* (од Радислав) За, *Л'ѝл'а* Кр, *Мѝл'а* (од Мило-
сава и од Стака) Кр, *л'агѝша* (лажљивица) Ма, *Л'ѝша*, *Л'ѝка* (од Милојка), *Л'ил'а*
(од Јована), *Л'òка* (од Радојка) Сл, *мѝл'ò* За.

89. У речима страног порекла сонант *л* се јавља и на крају слога и речи:

вòлѝлѝлѝ (зидати свод) Кр ЛР, *дѝлга* (празна прича, хвалисање), *дѝлгаѝѝца*
(причалица, хвалисавац) Кр, *дѝлѝчѝк* (човек усправног држања) Пе, *дѝлѝчѝлѝ* се (др-
жати се уочено, круто) Пе, *дòбро жѝлѝчѝ* (пије) За, *ѝгбѝлнѝ* (срефни) Се, *ѝгбѝлѝѝ-*
ја (срефна особа) Сућ, *калѝѝна* Сл, *колдѝр* (добар, пожртвован рођак) А, *колдѝ-*

¹⁰⁶ Грачаница и Кути се граниче са Плавом, а Кути и са Албанијом. Горња Ржаница само терито-
ријално припада Васојевићима, и то од 1912. године. У њему живи становништво различитог поре-
кла. Има и 5–6 кућа Шиптара, који су овде, како ми је на терену речено, од 18. века. Село је, иначе,
смештено у близини Плава, између Мурина и Велике.

¹⁰⁷ М. Стевановић не говори о умекшаности сонанта *л* у овом случају, већ о његовој „обичности“,
тј. о његовој средњој вредности, ма који да је вокал иза њега: Мѝла, Лѝлѝ, Мѝлò (Стев. ИЦД 42).

те) Кр, *фурбеш* (лукава особа) Пе, *фурбешка* Пе, *фурсај* Бој, *фурсајини* (спопадати) Бож, *фурсајија* Бож, *фурун* Се, *фуруна* Се, *фуйо* (део женске одеће) Гр, *фуйогуза* се боље музе ОБ, *фарба* Ма, *финацијини* Бож, *фабрике* Цр, *факултети* Сл, *фармерице* За, *фрижидер* Сл, *физикална терапија* Сућ;

-*ф*:- *исфашиј* (изгрепти) Сућ, *исфелиј* (исећи на кришке) Сућ, *исфилиј* (исто) Се, *исфијини* Бож, *исфрегај* (изрибати) Се, *исфригај* (испећи пригранице) За, *исфрндај* (трљањем очистити) Сућ, *исфундај* (исто) Пе, *ишћифиј* А, *ишћифриј* (размазити) Пеп, *јэфини* Сл Ло, *Јэфини* Ђу, *кайафа* (три снопа кукуруза везана у облику купе) Кр, *којрџа* Кр, *лџифер* (беспосличар) ОБ, *луфтиј* (беспосличити) ОБ, *марифет* За, *мафија* (олош, багра) Бож, *муфтиј* Сл, *нафака* (срећа) За, *нафара* За, *нафачен* (срећан) Сућ, *нафачиј* (искоришћавати) ОБ, *нафилиј* (насећи) Се, *нафталин* Цр, *оћифиј* Цр, *оћифиј се* Ђу, *офџиј* (запазити, уочити) БК, *офир* Пеп, *офир се* Бож, *официр* Бој, *офрегај* (изрибати) Се, *офруј* (искористити) Бож, *добро ме офрујо* Бож, *офундај* (опастити) Кр, *стока офунда* орницу Кр, *офурсајини* (спопасти некога) Бож, *йофрефиј* Ђу, *йофаш се* (изгрепти се) Пе, *мачке се йофашше* Пе, *јрефиган* Гр, *јрифорцај* (натерати) Кр, *сафа* (лонче за воду) Сл, *Сифан* (поред новијег и ређег Стџан Бож) ОБ, *сџфра* ЛР Се, *шифусари* Сл, *јрефиј се* Сућ, *ћукфир* Пеп, *уфакир се* (оронути, смршати) Кр, *уфијини* (увртети у главу) Пр, *џифун* Цр, *џукфир* Цр, *шкрџуле* Кр, *инфлација* А, Ло, *кафиј* Бож, *коференција* Бој, *јрџесор* А, ЛР, *телефџ* А Сућ;

-*ф*: *дџф*: у изр. *бит дџф* (пропасти) Кр, *јреф*: у изр. *џстат на јреф* (пропасти) Се, *ишџф* Бож.

б) ономатопеје:

ф:- *фијџ* узв. Сл, *фјџ* узв. Се, *фијџ* Гр, *фијџкај* Гр, *фијџкнџ* Ко, *фиј* узв. Пр, *фика* узв. За, *фикнџ* (ударити) Пе, *фикнџу* те по ћуши Пе, *фикнџ* (дунути, о ветру) Гр, *фис* узв. Сл, *фисџ* (оштар бол) А, *фиск* (ударати прутем) За, *фиснџ*¹⁰⁹ За, *фисни* га по ногама За, *фискај* (пробадати, о болу) Ђу, *фиска* ми у прси За, *фиснџ* ми испод ребара Се, *фић* узв., *фићнџ* (одсећи једним покретом) А, *фићни* вр краставице А, *фишиј* (жигнути) Се, *фишиј* ме нешто више бубрега ОБ, *фрга* (хип. назив за мачку) Кр, *фрго* (хип. назив за мачка) Кр, *фреска* (напрслина) Сл, *фрескај* (добити напрслине) Сл, *фрџ* узв. Пе, *фрка* узв. Пе, *фркај* воће Бож, *тата фрџ* љесковак Се, *фрџ* коњ А, *фрлџ* узв. А, *фрљакај* (бацати) Пе, *фрљакај* шљиве Пе, *фрљакај се* За, *немџ да се фрљакаш* За, *фрљакни* овџ нис пџток Сућ, *фрљакни се* каменом Сућ, *фрљаџи* камен Кр, *фрљџ* на мене некакву кутџу Сл, *препаде се пџ фрљџ* два метра у висину Се, *фрљни* ми те шџбице Сућ, *фрнда* (узв.) ОБ, *фрс/фрста* (узв.) Се, *фрсни* га мало јаџе Сућ, *фрћ* (узв.) Пеп, *фрћни* тџ преко плџта Бож, *фрћни се* испод грџе А, *фрш* (узв.) Бож, *фр*

¹⁰⁹ У РЈА је изнета претпоставка да је *хиснџ* старији облик глагола *фиснџ* (РЈА, под *хиснџ*). У том случају би овај глагол и њему сличне лексеме (*фискај*, *офискај*, *исфискај* и сл.) ишле међу примере типа *фала*, *фашиј* и сл. Биће, међутим, да је управо обрнуто — да су облици типа *хиснџ*, које налазимо у неким нашим крајевима, у Дубровнику на пример (Скок I 514, под *фићкај*) хиперкорекција облика типа *фискај*.

шк̄а̄и (крескати) А, не *ф̄р̄шк̄а̄* ца̀бе те̄ ш̄ибице А, *ф̄р̄шни* једну машину Сл, *ф̄р̄шӣи* га по стегну Сл, и змије стој *ф̄ӯка* кат се препане ОБ, шта е оно *фуктиање*? А, *ф̄ӯка̄* (узв.) ОБ, *ф̄ӯкн̄ӯи* (смазати) Се, шта се *фулаш* тудије! Бож;

-ф-: *дофула̄и се* (дошуњати се), *дофула̄ се* она̄ поган Кр, *дофуња̄и се* (дошуњати се), *дофуња̄ се* да га не осетиш Се, *дофурӣи* Бож, *дофурӣо* е сто̄ кила̄ сијена Се, *зафр̄ла̄чӣи* А, *зафр̄ла̄чи* камен Ку, *зафуча̄и* Тр, *зафуча* ма́чак Ђу, *исйофр̄лӣи* (извући, извадити, потегнути), *исйофр̄лӣи* из њедара̄ мушѐму дувана ОБ, *исйофр̄лӣи* продају ливаде̄ Кр, *исйофуча̄и* (експр. извадити) Сућ, *исйофуча* левор ОБ, *исф̄иска̄ӣ*, *исф̄иска̄ла* га ма́јка љесковѡком Бож, *исфр̄ска̄ӣ*, *исфр̄ска̄* га добро тијем прѹтом Сућ, *исфула̄и се* (ишуњати се), не знамо кат се *исфула̄о*, теке све̄ је прѐнио Се, *кеф̄шӣа̄и* Гр, *кеф̄ће̄* ја̀зба̀вац Бој, *кофр̄ла̄ӣ* (ир. рајати), са̀мо *кофр̄ла̄ју* ђѐцу Кр, *кофр̄лн̄ӯӣ*, *кофр̄лнѐ* дијете̄ ка̄ из пра̀нке̄ Бож, *ме̄кофук* Сл, *накофр̄ла̄ӣ* Се, *нафр̄ѐсн̄ӯӣ* ОБ, *нафр̄ѐсн̄уло* ми је цк̄ло̄ Кр, *нафука̄ӣ* (најести), *нафука̄ӣ се* (најести се) Пе, *о̄ифр̄кн̄ӯӣ* (поодрасти), ђѐца су ми *о̄ифр̄кн̄ула* БК, *о̄ифика̄рӣӣ* Бој, *о̄ифика̄ри* вр̄ с кра̀ставице̄ Се, *о̄офрка̄* кѹрву Кр, *о̄ф̄кн̄ӯӣ*, *о̄ф̄кни* га прѹтом ОБ, *офр̄а̄шӣӣӣ*¹¹⁰, *офр̄а̄шӣӣи* га прѹтом Се, *офрка̄ӣ* Сућ (обрати: *офрка̄ли* смо црѐшње Сућ; (једним потезом скинути): *офрка̄ӣ* лишће̄ ОБ), *офрнда̄ӣ*: 'огрепсти': *офрнда̄о* сам рѹку Пе, опа̀сти: *офрнда̄ла* ми је сто̀ка лива̀ду Се, *офрња̄ӣ се* (очешати се) А, *офрња̄ се* о мене̄ ОБ, *офр̄сн̄ӯӣ* Сућ, *офук* (прут) Бож, *офука̄ӣ* (појести) За, *офук̄ач* Сл, *офуклӣја* Кр, *офуклӣш* (хлапљива особа) ОБ, *ирифула̄ӣ се* (пришуњати се) Бож, *ирофула̄ӣ се* (проћи кришом), *ирофула̄ се* поред мене̄ ка̄ штѐтно па̀шче Ђу, *ио̄офр̄кн̄ӯӣ* (поодрасти) За, *ирофуча̄ӣ*, *ирофуча̄* а̀уто Вел.

92. Неки облици који су у многим другим српским дијалектима, као и у књижевном језику, обични са *в*, овде чувају изворни глас *ф*: *ро̀фӣӣ* (стгрч. ροφέω) Се Пе, *фа̀јда* (тур. fauda) Бож, *фа̀јдо̀са̄ӣ* Кр, *фа̀јдо̀са̄ӣ се* Сућ, *офа̀јдо̀са̄ӣ* Сућ, *офа̀јдо̀са̄ӣ се* ОБ, *ко̄ӣр̄о̀фа* А, поред ређег *ко̄ӣр̄о̀ва* ОБ (јужнотал. cutrufo).

93. Сугласник *ф* јавља се и на месту етимолошког *в*:

а) у домаћим речима: *фӣр* Се ЛР Вел, *фӣрак* Ме, *зафӣрӣӣ* (направити вир) Се, *зафӣрӣӣ се* Се, по̀ток се *зафӣрӣо* Се, *зафӣрак* Сућ, *зафӣја̄ӣ* Ку, *зафӣја̄о* сн̄ијег Кр, *зафӣја̄ва̄ӣ* Пе, *зафӣја̄ва̄* испот стрѐе̄ ОБ, *фа̀бӣӣ* Пе, *фа̀бн̄ӯӣ* Гр, убажђе се *фо̀ња* Пе, *фо̀на̄ӣ* Пе, *фо̀њо* Пе, *фр̄ба* Сл ЛР Вел, одја̀више̄ говѐда у *фр̄бе* Гр, *фр̄бља̄к* Гр, ђѐца се умире̄ кад̄ вӣде̄ *фр̄бѡва̄к* (врбов прут) А, *фр̄бѡвача* (врста јабуке окалемљене на врбу) Гр, *фр̄бѡйӯц* (време када врбе пупе) Кр, *фр̄иска* Сућ, *фр̄иска̄ӣ* Сућ, *фр̄ӣшӣа̄ӣ* Се, *уф̄енӯӣ* Бој, *уӣӯфӣӣ* А, *балафур̄дӣја* Сл (поред *балафур̄дӣја* А), *фӣжља̄с* Бој, *ирӣфа̄ӣнӣк* Бож.

б) у страним речима: *фир̄а̄нӣја* (велика и хладна просторија, тур. viganе) Кр, *иш̄ла̄ф* (тур. pilav) Цр, *кафана* Бож Сл Бој, *кафенӣ* Бож Сл, *кафа* Се Сл За Ло (данас, раније само *ка̀ва* — информација добијена у ОБ).

¹¹⁰ Уколико овај глагол доведемо у везу са прасловенским кореном *hvorst, пример треба ставити у ред са *фа̀ла*, *фа̀ша̄ӣ* и сл. Исп. Ивић Галипоље 128, гл. *иофрас̄тӣм* и *иофр̄а̄шӣӣм*.

94. У незнатном броју примера забележили смо сугласник *ф* на месту сугласника *й*:

а) у домаћим речима: *йосйфка* (врста лопате, односно лопатице) Бој и *фрўга* (линија, пруга) Се, зebra *ймā бијелѐ* и црнѐ *фруге* Се;

б) у страним речима: *кѡфча* (тур. корча, овде је, додуше, *ф* настало посредним путем преко *ѵ*) Са, *закѡфчатй* А Са, *кофѣртиа* (тал. *coperta*) Бу, *машиѣрафа* (тур. *masgara*) Цр, *машиѣрафийй* Кр.

95. Јавља се и обрнут случај — да се уместо *ф* чује *й*: у старој позајмљеници *йāsѷљ*, која се у овом фонетском облику среће у већини наших днјалеката, затим у неколико романизама: *йрйгāйй* Се, *исйрйгāйй* Се Сућ, *найрйгāйй* Сућ ЈР, *йрйганице* (лат. *frigere* > тал. *frigerre*) Кр Сућ Пе, који се подједнако често чују и са *ф*: *фрйгāйй* ОБ, *исфрйгāйй* Бој, *нафрйгāйй* ОБ — осим именице *йрйганице*, која се чује само у овом облику.

96. У појединим случајевима *ф* се налази на месту *к*: *јѣфйиика* За (грч. *έκτικός*), *јефййчāv* За, на месту *х*: *чафўра* (<*čъh-) Кр, *майшф* (тур. *matuh*) Се, *измāйшфийй* Сл, *йомāйшфийй* Сл, *майшфийй* Се, *йресѣфййй* (заборавити, тур. *sehiv*) Кр, *ћулāф* (тур. *külâh*) Пеп, *силāф* (тур. *silâh*) Се. Стари облик *вѣтꙋцꙋхъ гласи *фѣй* Сућ, роба е *фѣйша* Гр, свѣ е на њѣга *фѣйшо* Гр, *исфѣйййй се* (искварити се) Ку, *офѣчатй* (остарити) Пе, а глагол *чꙋпꙋвати гласи *уфāйй се* Бож.

97. Сугласник *ф* доследно долази на место групе *хв* (в. т. 105).

98. Говор Васојевића не познаје десоноризацију *в* у *ф* (редовно се чује *њѣгов*, *мршѣв*, *гљѵв*, *црѵв*, *крив*, *мрāv* итд.), као ни једначење *в* по звучности у средини речи (увек је *ѡвѣцa*, *ѡвчй* и сл.).

СУГЛАСНИК Х

99. Сугласник *х* је, осим у неколико случајева, ишчезао из говора Васојевића у свим фонетским позицијама, и то, опет уз неколико изузетака, без икакве замене.¹¹¹ Зев који се том приликом ствара најчешће се не уклања. Број примера са прелазним гласовима *ј* и *в* релативно је мали и новијег постанка. Данас се чују оба облика — и са хијатусом (углавном код старијих) и без њѣга (углавном код млађих).

Сугласник *х* се ипак чује у неколико случајева, и то, пре свега, у узвику олакшања када се одахне при збацивању терета после напорног ношења или после напорног рада *хўј*, у којем се и *х* и *у* изговарају истовремено као нека врста продуженог безвучног у праћеног одређеном веларном фрикацијом. Варијанта овог *х* чује се и у глаголској именици *хўјкайње* и глаголима *хўјкайй*, *хўјнушй*, *хўћкайй* и *хўћнушй*.

¹¹¹ Разлог за потпуну елиминацију овог непарног фрикатива налази се у општој штокавској тежи за успостављањем симетричне структуре консонанског система. У овом погледу говор Васојевића се подудара са већином српских говора. У Црној Гори се уклапа у говоре црногорских Брда, Подгорице са околином и нешто архаичније Црмнице, а разликује од друга два говорна типа — једног који још чува овај глас, додуше са знатним фонетским модификацијама (Ријечка и Љешанска нахија и делови Катунске) и другог — који нема *х*, али на његовом месту стоје други гласови (говор племена Мрковића и села Зубаца) (Бошковић Глас х).

Сугласник *x* се, затим, чује и у имену *Михайло*, односно *Михайле*, што се може тумачити утицајем цркве, тј. црквеног празника Светог арханђела Михајла, који је слава свих Васојевића. И, најзад, чује се и у најновијим позајмљеницама као: *аусуџ* Бож, *хемискā* оловка А, *дā* капот на *хемискā* А, *хирџур* Ђу, *шахта* Кр.

Примери:

x:- *абер* Се, *абиџ* се Се, *абронџа* ОБ, *аир* (корист, добит) Тр, *аирли* Кр, *ајаш* Се, *ајеш* Кр, *ајван* Ку, *ајде* Пе, А, *ајдук* Сућ, *ајдучки* Сућ, *ајкаџ* (терати на рад узвицима ај! ај!) Се, *ајмо* Тр Цр, *ајшар* ОБ, *ајшарџија* Бој, *алалиџ* Се, *аљина* Сл, *екшер* Сл, *елда* Пе, *елдовни* Пе, *елда* А Вел, *Ерџеговина* Се, *ила*, *илāv* Бож, *илāда* А Ло, *иља* Кр, *илāv* Ко, *иљати* Кр, *иљо* Се, *ийљка* Сућ, *ийџи* Пе, *исе* Тр, *ишар* Бож, *ишати* Ко, *лад* Ко, *ладан* Кр, *ладиџ* Цр Ло, *ладник* ОБ, *љџб* А Цр Ко Вел, *љџбо* (хип. од *љџб*) ОБ, *ода* Се, *одиџ* Цр, *одник* Са, *орјаш* Се, *орјашин* Се, *дџасмо* А, *дџу* Ло Сл, *дџа* ОБ, *рāmлица* Кр, *рана* Пеп Са, *рбати* Сућ А, *рбашџи* се Кр, *Рвати* А, *Рвџка* А (поред *Крвати* Кр, *Крвџка* Сућ), *рида* ОБ, *ришћанин* Ку, *ришћанин* Кр, *ркати* Сућ, *ришћеница* А, *уд* (мршав) Сл, *учати* Се, *ријџка* учи Сућ;

-*x*:- *бздуа* (зелјаста биљка јаког мириса) Бој, од *бздуџ* Бој, у *бздуу* Гр, *биџ* *бџове* (плашити некога) Кр, *беџи* А, *Биџорџ* Пеп, *они* *бљџу* Тр, по *врџва* Сл, *грџи* *џа* Се, *грџиџа* Гр, *глуџиџиџа* Сућ, *грџниџ* Кр, *грџи* Кр, *грџиџом* Кр, *дџодиџ* Сућ, *дџодим* Сл, *доманџи* се ОБ, *домањивати* се Се, *дџа* Кр, *заданџи* Кр, *зџдуа* Сућ, *имā* *зџдуу* Сућ, *зџуљив* Сућ, *залџаџ* А, *залџиџ* Бож, *зџодан* Бој, *зџодиџ* Бож, *зџиџниџ* Сл, *зџиџивати* Гр, *зџа* Кр, *зџоран* Ку, *изнебџа* Цр, *кџџ* *јџиџак* Тр, *јџиџи* *кџџ* Тр, *јџниџи* *кџџа* ОБ, *јџи* Се, испот *кожџа* Пе, ис *Коњџа* За, *лџко* Пе Пеп, *мāа* (штап којим се у игри клиса одбацује клис) Кр, начинио сам *мџу* Кр, *мџде* бџгме Се, *мāла* (махала) А Сл, *мāни* грабџљом Бож, што се не *мāнџ* тога Се, *мāни* се *причџ* Кр, *нџмā* *мāнџ* Цр, *мāниџ* ОБ, *нџмāм* *мāа* Се, на *мāове* Сл, *мāом* Сл, *мāуна* Се, *мљџур* ОБ, *нагљунџи* Сл, *нџиџа* Пе Вел, *најџи* Сл, *наџдиџ* За, *нџоџиџџ* Бож, *нџоџиџе* Кр, *нџуди* овāмо Кр, *објџи* Се, *олџдиџ* Ло Бој, *орџа* Се, *орџом* Сл, *крџа* *орџе* Се, *иџзуо* А, пот *иџзуо* А, испот *иџзуа* Сућ, *иџаран* Сућ, *иџарџи* Бож, *иџарљив* Бој, *иџарџи* Бож, *иџиџиџи* ОБ, *иџиџи* Ко, *иџлџан* (похлепан) Ку, *иџелџдиџ* Се, *иџелџдиџи* се А, *иџрниџ* Бој, *иџродиџ* Ко, *иџуџ* Кр, *иџунџи* А, *иџољ* о дувāна За, *рџи* (лако, спокојно) Кр, *рџилук* (спокојство) Кр, *рџо* Сућ, *сџи* Сућ, А, *сиромāу* А, *сиромāа* Пе, *сјџи* Ко, *снџа* Гр, *вџли* *снџу* Гр, *снџа* Шек, *снџу* не *дџам* Шек, *сџа* Кр, *џ* *сџирџ* Се, *сџирџа* Сућ, о *сџирџ* Бож, *суџиџа* Бож, *суџиџиџа* Ко, *усуџи* грџе Кр, по *шџрбуу* Бож, *шџрџа* (мрвица) ОБ, *уданџи* Цр, *узјџи* За,

-*x*:- *врџ* Цр Сл Вел, *коџу* А, *мā* (мах) Бој, *ајмо* да заџзмџмо још по јџдан *мā* Бој, *стāра* бџква, свџ е спџао *мā* (маховина) Кр, *Мџиџе* Кр, идџм у *Мџиџе* Кр, *мџиџе* Сл, *биџа* се млиџџеко у *мџиџе* Сл, *дџмā* Ку Ло, *ора* Сућ, *дџу* Ко, *иџасџу* За, *иџ* (пух) Се, *свр* Лџквџ Ло, *сирџма* Ло, *сџирџ* Се, Сућ, *шџрбу* Пе, *висџкиџа* Се, *дџбриџа* Бој, *зџиџвџрениџа* *врџтā* Вел, *мāлиџа* Гр, *мāдиџа* *жџнā* Се, *моџиџа* *дāнā* Сућ, *нежџџџениџа* јџдиниџа Кр, *овџиџа* *стāрчџџвā* Бој, ис *иџџиџиџа* *жџилā* Тр, *иџвоџиџа* *сџиџнџвā* Бој, по *тиџа* *лиџвā* *дā* Бож, Вел, *свиџа* Ку, *чџрниџа* *чāрāпā* Цл, *шарџениџа* *гџмā* Гр, од *нџи* За, *пџшги* *и* Кр, *отишлџ* и *је* Гр, да *и* *чџвāм* Бој, *штџ* и *нџмā* Сућ, *тџри* *и* Се, *виџо* А, *дāдо* Ло, *дџоџо* Тр, *донџсо* БК, *џџдо* Ло, *оџиџдо* А, *рџџко* Кр, *уџџџе* Се, *чџ* Се, ја *биџа* ОБ, ја *јџџā* А, ја *нџсā* Се, ја *дџā* Се.

100. Као што се из примера види, зев настао губљењем *x* доста добро се чува: *маом, мау, орæ, орåа, коњ јавиһак, бзџо́а, бзџо́е, њо ширбуу, ѡазуо, глѡи, сѡрæа, о сѡрæе, испот сѡрæе, неошке, беуи, шрџа* (мрвица), *ѡоишай, снау, муа, Биорец*.

101. Зев се понекад уклања контракцијом. Најчешће су у питању исти самогласници: *грѡи* (грохот), *грѡиом* Се, *додои* Сућ, *не доди* у кћу Бож, Мило е *до-дио* Бој, *ѡрѡди*, *јати* (јахати), *узјати* Кр, *објати* (објахати) Се, *ѡјати* (појахати) Сл, *сјати* Ко, *ма́ла* (махала) А Сл, *о сѡра* Се, *саи* Пе, *раи* (лако, спокојно) Кр итд. Контрахују се и претходно асимилтовани различити самогласници: *грѡша* (грехота) Се, *маћа* (маћеха) Гр Шек (у ЛР се говори *маћија*), *Сѡвара* (< Суовара < Суховара), поток у ЛР који пресушује (у Трешњевиу је забележен топоним с несажатим вокалима у и о: *Суѡвара*), *Граво* (< Грахово) Гр. Контраховани су и вокали у сандхију у примеру *мајде* (ма хајде) бѡгме За (*-а ха- > -а а- > а*).

102. Зев се уклања и сонантима *в* и *ј* у зависности од самогласничке околине.

а) Секундарно *в* се јавља иза у: *бува* Сућ, *бувå* Ко, *бўе* Ко, *дуван* А, *глуваћ* Сл, *цигår* *дувана* Гр, *дувани* Гр, *дуванија* Се, *зåвår* А, *здувач* За, *мува* Се А, *ѡуваи* Цр, *вљетår* *јува* Ко, *јувало* Кр, *сувоија* Кр, *уво* Цр, поред *ува* А, *уварно* је ОБ.

Сви ови примери чују се и без прелазног *в*¹¹²: *буа* Се, *бўå*, *буе* А, *глуваћ* Кр, *глѡи* гæзда Сл, *тѡ е зåвår* Бој, *мушæма дуана* За, Милош *дуани* Кр, *бију здуачи* Гр, *ѡастѡи* Ку, држали су *ѡастѡе* Ку, *фåта мўе* СЛ, *зўка муå* Ко, *ѡуваће* те вљетрина Ко, што *јуваш* у *тå* òгањ Се, *нæма ништа сўо* Кр, *суи зид* Гр, *судша* Сућ, *суѡишња* Сућ, *усуѡиш* (сместити на суво место) Кр, *ѡвце усуѡишли* Кр, *уårно* Бој, *уår* је Бој, *уо, уорец* (креста) ОБ.

Чују се и аналогијом добијени облици *сўв* и *глўв*, а забележили смо и *сў* ОБ.

б) Секундарно *ј* се јавља углавном између *и* и *а*: *дијанија* Гр, *ѡмå свакæ дија-није* Кр, *дијати* Се, *једва дија* Сућ, *зидјати се* Сућ, *зидјати се* Ку, *зидрдо се зид-јам* Бож, *кијати* А, *лија лўка* Сућ, *Мијайло* Пе, *Мијайле* Се, *ѡијати* ОБ, *ѡија* — дўша му *у* нѡс ОБ, *маћија* ЛР, *мајати* Пе.

103. Наставак 3. л. мн. имперфекта чује се и са прелазним *ј* (данас чешће: *бијају, знавају, кодсају*) и без њега (*бијау, знавау, кодсау*). Стевановић уопште не доноси облике са *-ају*, а наставка *-ау* у његовим примерима нема дужину (Стевановић ИЦД 46). В. и примере у т. 273.

104. Сугласник *x* се ретко супституише сугласником *к*:

— *Крваи* А, *Крваикå* А, *крваикѡ* Гр;

— *Мешѡкија* Се, за *Мешѡкију* Пеп, *Микайло* Кр, *Микайле* Кр, *ѡоркѡи* А, *кў-пйла сам ѡоркѡи* Се, *сакѡијан* (фина кожа) (тур. sahtıyan¹¹³), удåрио ме *некѡићи* (нехотице) Сућ, удåрио сам га *лекѡићи* (нехотице) Кр;

— *ваздўк* Се.

¹¹² Стевановић није забележио ове облике (Стевановић ИЦД 46).

¹¹³ Шкаљ. 542–543.

Глагол *дркѡиати* чује се и у Васојевићима, али овде се ради, као што је познато, о изворном *к*, које је добијено једначењем сугласника по звучности (стсл. *дрѡгѡтати*): брада и јабучица ми *дркѡиѣ* Се, *дркѡиѡла* је Сућ.

105. Сугласничка група *хв* доследно даје *ф*:

— у корену *хвѡи-*: *дѡфѡиѡн* Пе, ова су ђеца *дѡфѡиѡна* Пе, жена му е била *дѡфѡиѡна* ОБ, *дѡфѡиѡиѡ* Ку, ја *дѡфѡиѡи* колијевку Гр, *зафѡиѡн* Пеп, *зафѡиѡиѡ* Ул, *зафѡиѡка* (кутлача) Гр, *исфѡиѡиѡ* (испразнити посуду) Цр, *нафѡиѡиѡ се* (обавезати се) БК, нико неће да *се нафѡиѡи* да га чува Бож, *ѡфѡиѡиѡ* Пе, *ѡрифѡиѡиѡ* Ко, *ѡрифѡиѡиѡ* Ко, *сфѡиѡиѡ* (усирити) Пеп, *сфѡиѡиѡ се* (усирити се) Пеп, *фѡиѡиѡ* БК, *фѡиѡ* ме вртомѡшка Кр, *фѡиѡкалица* Ђу, *уфѡиѡиѡ* Ку, дако *се уфѡиѡи* Ку.

— у корену *хвал-*: *зафѡиѡвати* ЛР Пр, *зафѡиѡиѡ се* Бој, *незафѡиѡлица* (незахвалност) ОБ, *фѡла* Бож, *фѡлиѡиѡ* Цр, *фѡлиѡша* Кр, *фѡлиѡиѡ* ОБ.

106. Што се тиче групе *хѡи*, у Лијевој Ријеци је обично *кѡиѡ*, *кѡѡла*, а чује се и *сѡиѡ*, *шѡѡла*, док је у осталом делу Васојевића (Горњој и Доњој нахији, Велици и Шекулару) само *сѡиѡ*, *шѡѡла*.

Измена *х* у *ш* огледа се у *маѡиѡна* (маховина) Кр, *земаѡиѡвати* (замахивати) А, *сѡиѡи* (сувљи) Се.

107. Група *ѡх-* (< -дх) и у Васојевићима је дала *ѡв-*: *ѡвѡр* Кр, Сућ, *ѡвѡрак* Кр.

108. У Васојевићима се не јавља секундарно *х*, па тако срећемо: *рѡна* А, Се, *рѡиѡ се* Сућ, *вѡнѡ* Тр, Гр.

СУГЛАСНИЦИ Ћ И Ђ

109. Јекавским јотовањем је у већини јекавских говора повећана учестаност африката *ћ* и *ђ* (в. т. 149). Њихова фреквенција је, међутим, у говору Васојевића донекле смањена преласком ових африката у глас *ј* у одређеним позицијама, затим преласком *-ћ* у сугласник *ѡ* дисимилацијом у групи *-ћњ-*, као и чувањем сугласника *ѡ* у 3. л. мн. презента глагола *хѡѡиѡи* и у 3. л. мн. футура.

110. Појава замене финалних *-ћ* и *-ђ* сугласником *ј* карактеристична је и за суседне говоре.¹¹⁴ У науци је различито тумачена. М. Пешикан је објашњава реченичним акцентом који је условљавао гласовну редуцију и специфичним гласовним околностима у облицима футура.¹¹⁵ М. Пижурица верује да је промена „могла бити подстакнута сличним процесима у албанском“, који „зна за промену у оба правца“ (Пижурица Трагови 90).

¹¹⁴ Уп: Петровић Кучи, Петровић Брат., Николић М. Полиње 291; Барј. Бихор I 36, Барј. НП-С 51, Секулић БП 168, Пижурица Колашин 86, Станић Ускоци I 118, Ђупић Бјел. 48, Вуковић П-Др 33, Вушовић ДИХ 23, Пешикан СК-Љ 127 (ретко).

¹¹⁵ М. Пешикан даје две претпоставке: једну — да је у источноцрногорским говорима свако *-ћ*, *-ђ* давало *-ј*, па би тада примери као што су презимена, деминутиви, придеви и др. представљали аналошко обнављање крајњег *-ћ* и другу, коју сматра вероватнијом, да је „до промене *-ћ*, *-ђ* у *-ј* долазило само у два случаја: у речима где је редуција условљена реченичним акцентом и у инфинитиву (можда пре у футуру)“ (Пешикан СК-Љ 128).

111. До промене финалног *-ћ* у *-ј* долази а) у инфинитиву, б) у непромењивим речима *веј*, *синој*, као и у *ој*, односно *неј* и в) у именицама на *-оћ*.

а) *вју се* Се, нe мож *дој* А, ка ће *дој* Кр, мџ ли *дој* сѳтра? Се, не могу ти *дој* ЛР, у моју кућу *дој* нећу Бој, *добродој* Кр, *зѳј* А, *зѳвеј* Кр, *зѳмај* Се Бој, нијесам кадар *иѳљеј* на катун Кр, *иѳљеј* Кр Се, *наљеј* А, не умијем *нај* тe лѳкове Шек, кога ће *нај* кот кућe Вел, прeђе се могло *нај* Ђу, да ми је неће неко помлаћe *нај* Сл, ој, црнуљо, шта ће те *нај*! Кр, *изнај* ОБ, може *наљеј* гoс За, *ошеј* А, немo га лути, може му *ошеј* трнка ОБ, *идбљеј* Кр, *иресвјуј* Бој, *иришјуј* Кр, како ће ти лeто *ирoј*? Гр, могу *рeј* за ову малу Бој, ти не мож *рeј* ни јесам ни нијесам Бој, Вел, ни ћу ти *рeј* сeди, ни ћу ти *рeј* иди Бој, сaмо овo ћу ти *рeј* ка добрoме чоeку Бој, не могу ти тo *рeј* Гр, овo ћу ти *рeј* За, није ме срамoта *рeј* Сл, *нареј* (рећи у лелеку или тужбалици) ОБ, Милисав ће га *иришјуј* (дотући) Ку, *снај се* А, *стијуј* Се, *снемoј се* ОБ, *уљеј* ОБ, *ушеј* не мож Бој, ка ће те *шљeј*? Сућ;

б) *синoј* Сућ Се Тр Ло ГР; ка сте *вeј* дошли Гр, кад је *веј* била нoј Ку, немo шта да пипнeш *веј* себе спрeми Бој, ти блeше *веј* отишла Сућ, сиди *веј* једнoм Бој, лезите *веј* једнoм БК, отоврзи *веј* једнoм Се;

шта *oј* ту? Бој, па шта *oј*? Вел, куд *oј*? Се, *oј* и ако ти се неће Се, ако *oј*, ако *неј*, шта ти поднoси обрaзу рaди Бој, ајде ако *oј*, ако *неј* — како гoј *oј*! За, oј ми капoт још да скинeш? Бој, *неј*, бoгами Бој, *неј* на ту рuku Се, *неј*, мајчин сине! Бож Сућ;

в) мрче *ној* тамнa Бој, лeтња *ној* краткa Бој, прва е *ној* у рoвове Бој, билa е *ној* дебeлa Пе, јeдну *ној* сам, вaлa, ишћoсaлa Се, лaку ви *ној* Бож, ни лaку *ној* За, лиeпа *ној* Ку, по сву *ној* би игрaли Гр, никoљскa *ној* БК, свaкy дрyгy *ној* Сл, стигла *идмoј* А, баврлaм уз *идмoј* овe мачугe Кр, нека ви је Бoг у *иомoј*! Сл, *ионој* Тр, *снемoј* (немоћ, изнемоглост) За.

112. Промену *-ћ* у *-ј* забележили смо у облицима *гоћ* и *свућ*:

како *гoј* oј Бој За, шта ти је *гoј* вoља За, ка сам *гoј* одила Гр, вичи шта *гoј* oј Бој, ка *гoј* сам мoгa Сл, има ли каквoга *гoј* бољинка Сл, нек шта *гoј* oтe чинe Бој, нoси коју *гoј* oћеш Се, да ми је спаси коју *гoј* Сл; *свју* ћеш oдит Кр, свeкрва ми *свју* ишла Шек, она е *свју* ишла Шек, *свју*-е први А, одила сам *свју* Бој, одили *свју* За Гр, *свју* преко сeла Сућ, идeм *свју* по жалбa Кр, *свју*-е издизао Ло, са су *свју* цaде Ло, *oсвју* Се Сл.

На терену смо уз уобичајени облик *љући* бележили и *људи*: добри *људи* Се, сeдам-oсам *људи* За, тридес *људи* За, чaсти *људе* БК, неки *људи* Шек, шкoлованија *људи* Шек. Од ових истих информатора смо чули: дивови *љући* Се, међу *љућима* За, поведoше *љуће* За, тридес *љући* Шек, тo те *љући* одлучит Шек, дошли *љући* БК.

113. Група *-ћњ-* дисимилацијом прелази у *-ћњ*:

вoћњак А Се За Гр Вел, *колoбoћњица* Се Сућ, *злoсрeћњик* Гр, *злoсрeћњица* Ку, *злoсрeћњи* oтец Ђу, *злoсрeћњa* жeна Ђу, *кyћњи* праг Сл, *кyћњица* Кр, *oкyћњица* ОБ, *ноћњик* Кр Сл Гр, *нeмoћњи* крај Се *иомoћњика* Гр, *несрeћњик* Се, *несрeћњиче* Бој (чује се и *вoћњак* Кр А ЛР, *кyћница* Сл). В. и примере у т. 144.

Именица *Маџар* преузета је из турског (тур. Масаг; $c = \mu$), а не из мађарског, чији се палатални пловив *gy* (Magyar) код нас супституише са *ђ*. Ово се, како је у литератури већ констатовано, објашњава тиме да су Срби тек у време Турака и преко турског примили ову лексему, а догле суседни народ именовали старом словенском речју *Узрин*.¹¹⁹

б) Следеће лексеме су у основи словенске, а фонема μ је део турског суфикса: *говѡрѣѣја* (добар говорник) Кр, *идѡтраѣја*¹²⁰ (говеда или брав који иде у штету) За, *лѡкаѣја*¹²¹ Се, *шѡлѣѣја*.¹²²

в) Домаћег су порекла речи:
враѣбина (< *врачбина*; μ је резултат једначења по звучности) Се, *вљѣѣба* (где је μ од старијег *-ши-*: *вешѣба*) Бој, на *вљѣѣбу* Сл, јеси ли *вљѣѣбао*? Бож, *вљѣѣба се* војска Ђу, *вѡлѡ се нављѣѣбао* Кр, *ѣбун* (реч непознате етимологије, вероватно од *ѣбун*, μ је добијено једначењем по начину изговора) Се А, иза *ѣбѡна* Се, у онѡ *ѣбун* Се.

117. Ономатопејског су карактера лексеме *ѣѣгла* (јако мршава женска особа) Кр, *ѣѣгѡв* (веома мршав) Гр, *ѣѣгло* Кр, *ѣѣглоња* (веома мршава мушка особа) Кр.¹²³ Таквог порекла је и фолклорни термин за игру *гѣѣа* (врста чобанске игре) Суђ Се Бож,¹²⁴ као и *гѣѣалишиѣ Се*, *гѣѣаѣ се*. Се Суђ, *нагѣѣаѣ се Се*, *Гѣѣѡк Се*, за тим *ѣѣка* (галама, гласан разговор) Бож, *ѣѣкајѡ* Бож.¹²⁵

У лексичом фонду Васојевића налазимо и речи *ѣѣс Се*, Уфѣѣѡ га *ѣѣс* (страх) Кр, *Ўзѣѡ ѣѣсѡк* о тебе Кр, *Шта те уфѣѣѡга ѣѣсѡка?* Бож, авѣѣѣѡ *ѣѣсѣѣѡвѡ* ОБ, *ѣѣсѡв* коњ Се, *ѣѣсѡвѡѣ* За, *ѣѣсѡѣ* Кр, *ѣѣсѣѡ* коњ За. Према Скоку у основи ових лексема је словенска реч *ужас*,¹²⁶ а облици са μ су турцизиране форме ове словенске речи. Можда је μ овде, ипак, средство експресивизације.

Експресивна образовања налазимо у следећим примерима:

кѣѣѣѡѣ (жена дугог носа) Пе; Не видѣ е му *се* жѣна *вѡраѣѣѣѡѣ* с дрѣѣѣѡѣ ОБ; Причѣѣѡ се да те не *рѣѣѣѡѣ* ногѡм Суђ; *Наѣѣѡѣѡ сам се* (начекати се) Се, *Сконѣѣѡ* су некѣ ѣѣде Гр; Не мѡгу *скѣѣѣѡѣѡ* пѡре Суђ.

Може бити да је и у речима *ѣѣвѡра* Суђ (ир. пашче) и *ѣѣврѣѣѡ* Суђ (ир. лајати) реч о експресивној ономатопеизацији.

СУГЛАСНИК S

118. Овај сугласник је забележен само у неколико примера тепања и обраћања деци, као и у сандхију, као аутоматска творевина:

¹¹⁹ Исто 352–353.

¹²⁰ По Скоку је словенска лексема *ѡѡѡра* (штета од говеда) изведеница од основе *ѣѣг (Скок III 511–512).

¹²¹ Лексема *лоѡѡѡ* је свесловенска (Скок II 314).

¹²² *Шѡѡѡ* је свесловенска реч (Скок III 379).

¹²³ Исп. Скок I 480, под *ѣѣѡѡѡ*.

¹²⁴ По Скоку, ова је лексема настала од ономатопејског узвика којим се вабе и гоне свиње гуђ и гуд (Скок I 629, под *гуѣ*).

¹²⁵ Скок сматра да је овде у питању турска ономатопеја *sağıg = sığıg* укрштена са нашом жагор.

¹²⁶ Скок III 554 (под *ужас*), 671 (под *јас*).

špse (ситно и симпатично мало дете): Благò ђеду за његово *špse* мило Кр, *šā-воле* један За, *šāволи* га рӯцали ОБ, *Šāna* (хип. од Дмитра) ОБ, *бронсѝн* само у ЛР, у другим деловима Васојевића *бронзѝн*;

ошās би даò Бож, *ошās* га е избѝо Сл, за *мъѝсѝs* *дāнā* Кр.

У Горњим Васојевићима се, дакле, чује *звѝјезда*, *зѝд*, *зòра*, *звòно*, *обзòва*, *обзòвина*, *бронзѝн*, *бѝза*, *бизѝн* и сл.

Стевановић наводи да се на целој територији источноцрногорских говора каже *sglòb*, а „као индивидуалан појав ... у многим местима“ појединци „свако з артикулишу тако да ово у њихову изговору постаје звучна африката s: *būsa*, *bi-sāk*, *bisūn*, *besobpāslūk*, *zvijesdā*, *mnosūna*, *brsinā*, *svòno*, *sòpa*, *jēsepo*, *sētī*, *sūb*, *osād*, *pāsūm*, *īpòsor*, *svāī*, *pāslòg*, *sāsòp*, *paqānāī*, *uqāsvāī*, *paqābrāī*, *paqborīī*, *mṛsqn*, *izbṛsqn*, *īdòsvān* итд.“ (Стевановић ИЦД 49).

Судећи по акценту, Стевановићеви примери (бар добар део њих) нису забележени у Васојевићима, тако да се не може са сигурношћу претпоставити да је с некада имало чвршћи фонолошки статус, а да су се прилике у међувремену измениле. У сваком случају, ми смо ове лексеме бележили искључиво са з:

бѝза Се, *бизѝн* Кр, *шаквѝјā* *безобрāслукā* Кр, *звѝјезда* Гр ЛР, *брзѝна* Се, *звòно* Сл ЛР, *зорòм* Бож, *зѝш* Гр, *зѝб* Сућ ЛР, *озāди* Се, *рāзум* Се, *īрòзор* Бож, *звāī* А, *рāзлог* Се, *зāзор* Сућ, *рāзqнāј* тѝ ђѝцу Сл, *изāзвāī* БК, ол се *рāзāбраī* Кр, *рāзбòриī* Бој, *īзбрzqн* Се, *īдзвāн* Ку.

СУГЛАСНИЦИ Ѓ И Ѕ

Овај фонемски пар струјних палатала одлика је и говора Васојевића, као и других црногорских и сродних источнохерцеговачких говора. Настао је, пре свега, новим и јекавским јотовањем сугласника *с* и *з*, али се среће и у неким хипокористичким образовањима.

119. Палатал *с* настао новим (а) и јекавским (б) јотовањем:

а) *īācī* Се А Пе ЛР, на *īācā* кола Кр, *īācāлук* Кр, *īācāн* БК, *īācāнīа* Кр, *īācīнāк* Се;

īрòcāк Гр, *īрòсачīца* Ку;

сѝтѝра Цр Тр Ђу ЛР, *сѝтѝрīдāн* Се Сућ Цр, *īрòкòсѝтѝра* Се Кр;

сāјāш Кр, *сāјāш* се Се, штā се онò *сāī* према сунцу? Сл, како му се òчи *сāē* кā двѝје жишке Кр, *сāē* му се òчи Бој, *сāјка* (извор светлости — светиљка, Сунце и сл.) За, *засāјāо* очīма Кр.

б) *сѝс* Бож Ло, *сѝђѝтī* СГ Ђ, *сѝди* с мīром Гр, *сѝд* Се, *сѝдишѝ* Ло, што не *сѝдиш*? Сућ, *сѝди* крај òгња Гр, *сѝдòсмо* да се одмòрѝмоЗа, *сѝднѝ* за сòфру Сућ, *сѝдало* Се, *сѝднѝк* Гр Бож, *īдū* на *сѝднѝке* Сућ, *сѝднѝчār* Кр, *сѝдѝчкѝ* Бож, *сѝдѝћī* крш Пр, *īрѝсѝднѝк* Ђу Пе, за *īрѝсѝднѝка* Ђу;

нāсѝј Се А, *òсѝј* Се Сућ, *òсѝкли* Лр, *сѝкнѝтī* (жигнути; љутито одговорити) Кр, *òсѝчак* ОБ, *сѝчѝвица* Гр, *сѝкѝра* Сућ ЛР, *сѝкирā* се Бож, *сѝкирā* ме Кр, *горòсѝча* Сућ, *лѝстīòсѝк* Бож, *īдòсѝк* Кр, *īòсѝчīш* Кр, вљѝтар не *īòсѝкао* Шек, нѝко е *сѝка* Вел;

до̀сѣтии́и се Се Тр, *не́ј ни о̀сѣтии́и* Сућ, *не о̀сѣћају́* зиму Гр, како се *не́ј сѣ-и́ии Се, сѣ́ћа́м*, богами, како не *сѣ́ћа́м* Вел, *сѣ́ћа́м се* Шек, *о̀сѣтии́неш* алотѣњу Кр, *мо́ж ли се о̀йсѣтии́и Се, о̀йсѣћа́и се* Кр, *о̀йсѣћа́и се* Кр;

сѣ́ра Гр Сл Се, *сѣ́рава* вѣна Се, *бра́ла сам сѣру́шу* (врста траве) Бож;

сѣме Се Сл Бож Ло Вел, *ма́ло усѣва* Сућ;

сена́рица (коза или крава која иде у сено) Гр Кр, *Сеножѣ́та* (име села), *сеножѣ́цки А, Сенокос* Сл;

и́ресѣверѣ́и Кр, *би́ло* е то̀пло, *са́д је и́ресѣверѣ́ло* ОБ.

У групи *свј*, после испадања *в*, долази такође до јекавског јотовања:

сѣдо́к Кр А ЛР, на *сѣдо́ке* Бој, *сѣдо́чи́и Се, и́осѣдо́чи́и Се, сѣ́шѣ́ј га* За.

120. *С* у *хипокористичким образовањима*:

Са́ва Сл, *Са́јо* (хип. од Славко) Пр, *Са́ка* (хип. од Славко) Кр, *Соба́н* (хип. од Слободан) Кр, *Су́до* (хип. за Видак) Пе, *Би́со* (хип. од Борислав) Кр, *Бо́со* Се, *Вѣ́са* (хип. од Веселин) Са, *Го́со* (хип. од Голуб) Кр, *Да́со* Се, *Ла́со* (хип. од Радомир) Пр, *Лу́са* (хип. од Лука) Кр, *Ма́са* (хип. од Марко) Са, *Ми́са* (хип. од Милосава) Са, *Ми́сан* (од Радоје) За, *Ми́со* ГП, *Му́со* (хип. од Милан) Кр, *О́са* (хип. од Олга) Пе ОБ, *Пе́ско* (хип. од Периша) Кр;¹²⁷

су́ла (шута коза) Кр, *са́йо* (пас који има лепе шапе) Кр, *зу́са* (хип. за свињу) Се, *му́се* (магаре) ОБ;

коли́сно Се Сућ, *оволи́сно* А Кр Сл, *оволи́сни Се*.

121. Овај сугласник налази се и у узвицима вабљења или терања животиња, који су, такође, хипокористичног карактера:

си́ка (израз при вабљењу оваца) Бож, *сѣ́к* (узв. за вабљење говеда) ОБ, *зу́с* и *зу́с* (узв. за вабљење свиња) Се, *ми́с* (узв. за дозивање мачке) Се, *му́с* и *у́с* (узв. којима се тера магаре) Кр, *идѣ́с* (узв. јагњету, а и малом детету да посе) Сућ Се, *ша́с* (узв. за плашење коза).

У лексеми *су́ма* (проста, примитивна женска особа) *с* је средство експреси-визације: *Наша́ некакву су́му* Кр.

122. Нисмо забележили примере у којима је *с* резултат асимилације испред меког сугласника.¹²⁸ Чује се свуда *ишѣ́р, ишѣ́фити, ишѣ́сѣ́и, и* *његѣ́вијема* и сл. (в. т. 138, 153 и 155).

123. Једини примери јотовања сугласника *з* јесу глагол *и́зес* и речи од њега изведене, као и придев *ко́зи*:

и́зѣшан Сућ, *и́зѣлица* Се, *вѣ́ци те и́зѣли* Се, *ђаволи га и́зѣли* Кр, *и́здеде* кѣпус Кр, *само́га се́бе и́здеде* А, *и́зѣла* ју змијаГр;

¹²⁷ Ономастички подаци узети су из картотеке САНУ. Васојевиће је обрадио Божидар Зоњић, професор из Андријевице.

¹²⁸ Црта, иначе, позната у сродним говорима, нпр. у Колашину (Пижурица Колашин 87), Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 44), источној Херцеговини (Вушовић ДИХ 17), новопазарско-сјеничким говорима (Барј. НП-С 54), ретко се среће у староцрногорским говорима (обично у Броћанцу) (Пешикан СК-Љ 110), спорадично и у србијанском Полимљу (Николић М. Полимље 300).

кѡзї Сл ЈР, *кѡзї* рѣп А, *кѡзї* вареника Сл ОБ. Постоје, међутим, и облици *кѡжљї*, који смо забележили у селима Горње нахије и *кѡжђї*, забележен и у Нахији и у Лијевој Ријечи: *кѡжљї* лѡј Се Сл, *кѡжља* опута Се, *кѡжља* вареника Сућ, *кѡжђу* варенику Кр, *кѡжђї* сїр Кр ЈР, *Кѡжђа* бѡра у Ко.¹²⁹ Образовања са *жђ* имамо и у изведеници од именице бреза: *Брѣжђе* Бој Пр, *Брѣжђа* РМ.

124. Палатал *з* забележили смо и у хипокористичком образовању *Базо* (хип. од Благоје) Кр.

125. На граници префикса и речи која почиње сугласником *ј*, *с* и *з* се не јотују: *сјавак*, *сјавиш*, *узјаиш* (узјахатн), *изјав*. Примере видети и у т. 147.

ЈОТОВАЊЕ

126. *Сїаро јотовање* налазимо у готово свим морфолошким категоријама у којима је оно вршено:

їокошена ливада Се, *нѡшено* одијело Се, *изнѡшена* аљїна Сућ, *їронѡшено* одијело Кр, *куљѣно* посуђе Се, *куљѣвина* Сл, ѡн је *остїављен* Сућ, *зѣмља* је *остїављена* Вел, *рѡђена* Браќочевїх Шек;

дробљѣње Се, *сїшѣње* Гр, *довѡжѣње* Се, *їоложѣње* А Бој, *їреображѣње* Кр; *зобрањивати* Сл, *їлањати* Бој Ку, *остїављати* Бож, *састїављати* А, *настїављати* Се,

мїшљѣсмо Се, *куљѣше* Се;

вѣжѣм Кр, да *завѣжѣм* Сућ, *увѣжи* Гр, *наїиши* Сл, *зайїиши* Сућ Шек;

бржї А, *држї* Сућ, *дўжї* Кр, *їиши* Тр, *љўћи* Пе, *млађї* Вел;

їрѣђа Шек, *јѣђа* Се, *вѡђа* А, *крўђа*: *зїдови* су *вѣља крўђа* (чврстина) ОБ; Павле е бїо *крўђа* љуцка (особина онога који је храбар, стамен) Кр, *зѣмља* Бој Вел А Пе.

127. Именица са значењем *храна* има и старословенски (одн. српкословенски) облик — *їишїа* и српски — *їиђа*. Разлика у значењу учинила је да се задрже оба облика — *їишїа* је људска храна, а *їиђа* сточна. Од именице *їишїа* изведени су глаголи *їишїати*, *їишїати се*, *исїишїати*, *исїишїати се*, *наїишїати*, *наїишїати се*. То је случај и са лексемама *їреображѣње* (брука, срамота), односно *Преображѣње* (празник).

128. Врло распрострањене случајеве аналогије забележио је Стевановић (Стевановић ИЦД 32–33), а потврђени су и нашом грађом: *оїтрѣшѣна* цања Гр, *исїтрѣшѣно* ћѣбе Се, *изнѣшен* Вел, *донѣшен* А, *їонѣшен* ОБ, *їренѣшен* Сућ, *їрѣшен* Кр, *їомўжена* А Л, али: *замўжен* Кр (и *замўзак* Кр), *угрїжсен* А, *нагрїжсена* јабука Гр, *загрїжсена* ОБ, *ја* те ни за шта не *зарѣжўем* А, немѡ да се *замажўеш* Се, *їрѣвѣжўем* стоку Бож, *увѣжўем* Бож, *їдѣм* да *разрѣшўем* Кр, *їрѣрѣжўем* За, поред *їрѣрѣжўем* Се.

¹²⁹ Стевановић бележи само облик *кѡзї* (Стевановић ИЦД 35).

Стевановић износи да се аналошки облици инфинитива типа *мећаџ* бележе „стално ... и доследно у Зети и Кучима, а почесто ... у Подгорици, Љешкопољу, Братоножићима и Васојевићима“ (Стевановић ИЦД 33). Ми смо, међутим, забележили само неколико примера овога типа: *обрћаџ* Се, *заврћаџ* За, *мећаџ* Сл, *врћаџ* Се А Кр (поред обичнијег: *обрџаџ* ОБ, *заврџаџ* За, *меџаџ* Сућ). Стевановићеве примере: *крџаџ*, *жваџаџ*, *заирџаџ*, *заврџаџ*, *долџеџаџ*, *ипролџеџаџ*, *глоџаџ*, *оглоџаџ* забележили смо само у облику *крџаџ* Се, *жваџаџ* ОБ, *заирџаџ*, *долџеџаџ*, *ипролџеџаџ* Се, *глоџаџ*, *оглоџаџ* Пе.

129. Новим јошовањем обухваћене су такође све морфолошке категорије у којима је оно вршено (на морфемској граници *ј* стоји иза *р*: *бџре* А, *ипџмџре* Се, *Мрамџре* Шек, *Јавџре* Шек):

грџбље Бој, *Подгрџбље* Шек, *шиџбље* Кр, *здрџавље* Се Гр, *зрџевље* А, *дрџавље* А, *снџиље* Се, *грџжџе* Цр, *Забџрџе* (село у ГВ), *зџље* Сл, *камџење* Сућ Вел, *лиџиџе* За; *весџеље* А, *орџање* Бож *роџење* Се; *браџа* Гр Ку, *рџџак* Сућ Се Вел, *свиџа* Ло А Бож; *диџвџи* крмек Бој, *маравџиџи* Кр, *госџодиџиџи* Кр, *кокошиџиџи* Се, *џеџиџиџа* жџена Се, *иплџеџе* мџесо Се; *крџвџем* Се, *сџљем* Кр, *са сџљем* и *љџбом* За (чешће *са сџли* Бож), *маџиџем* ОБ (поред обичнијег *с маџиџи* Се Сућ).

Сугласничке групе *џј*, *бј* (< *џвј*, *бџвј*) у следећим примерима чују се и јотоване: *иџан* Бој Се А Шек, *иџаниџа* ОБ, *иџанџина* ОБ, *наџвџен* Кр, *сџвџен* Се, *ипрџбљен* Кр и нејотоване: *ипрџбљен* Се, *сџвџен* Се, *наџвџен* Кр.

На граници између префикса и основне речи не долази до јотовања у следећим и сличним примерима: *одџавџиџи* Се Кр, *одџавџивџаџи* Се, *одџавџак* А, *одџедамџан* ОБ Шек, *сџјавџи* стоџу Се, *сџјавџак* Сућ Гр Вел, *сџјавџили* се Сеочџани Бож, *сџјавџе* џвџце Се, *изџавџили* на Спџсовдан За, *заџ ти изџав* Се, *вриџеме* е за *изџавџак* Сл, *ваџ се изџариџам* Гр.

Овим јотовањем обухваћени су и сугласници *с* и *з* (*иџсџи*, *кџџи*). О томе в. т. 119 и 123.

130. Групе *јџи* и *јџд* у глаголима сложеним са старим *ипџи*, *идџем* јотоване су по *ипрогрџивном јошовању*. Јотовањем добијено *-џ* (< *-џи* < *-јџи*) прешло је у Васојевићима у *ј*:

-јџи:- *дџј* А Кр Вел, *добрџдџј* Кр, *наџј* Цр ЛР Шек, *ипџј* Сућ, *ипрџј* Бож Вел, *заџј* А, *сџиџј* Се. В. и пр. у т. 111.

-јџд:- *дџџу* Талијџани Бој, кат сам се наџдала да џе да *дџџе* Шек, ако се жџита *наџџе* Бож, нека чџека шта га *наџџе* Бој, *дџџо* кот кџџе Сл, *дџџдсџо* Бој, *дџџдше* с кџлима Ку, *наџџо* свџекра Бој, нџ га *наџџе* јџд Бој, нџ *ипрџџе* мљџесџц Бој, ис Подгџориџе *дџџи* у Берџане Бој, *дџџи* поснага Бој, маџка ми *дџџи* Се, *дџџи* неџки младиџџ Вел, *наџџи* пџшку Бој, порет кџџе *ипрџџи* А, џј, *ипрџџи* ЛР. Увек је, међутим, *џџде* Се, ја *џџдо* Бој, куд ли *џџде* Кр, *виџи* да не џџдџу Ло, *џџдџше* ЛР.

131. *Јекавским јошовањем* обухваћени су сви сугласници подложни овој промени. Јотовани лабијали се, међутим, све више губе, чак и у говору најстари-

јих становника. Стевановић још тридесетих година прошлога века затиче овакву ситуацију, поготово, како он каже, у југозападним Васојевићима (Стевановић ИЦД 37). Треба имати у виду да околни говори добрим делом немају ову црту,¹³⁰ као и то да је утицај књижевног језика велики. На терену Васојевића највише смо на ову појаву наилазили у пограничним селима, нпр. у Грачаници.

Примери:

шј>ћ: товари се *ћерају* Бој, стока се *ћера* Бој, не *ћера* се откос Кр, ёно се *би́за ћера* ОБ, *ћерају* *љуђе* Гр, *ћерам* стоку ЛР, *ћерали* не Вел, *оћерао* жёну А, *наћера*-ла га мўка Гр, *доћера* и (гўсли) он и украси Се, те ме *оћераше* Сућ, *ирећера*но грџморатан Кр, *иолећети* Сућ, *лећети* А, *ирелећети* Пе, *ћеший* Кр А, штга ме *ћешило* Сл, *ућеший* Сл, *ућеш* ме Се, *ћеме* Вел, *иди сам*ијем *ћеменом* Кр, оли *ушућети* Сућ, *ужљубљело* млијёко Се, *ћескоша* ОБ, *Сућеска* е заћљыва ОБ;

дј>ђ: *ђе* А Кр Ло Вел Шек, *ође* Гр Цр ЛР, *овђе* Гр Сл, *онође* Сућ Кр, *иђе* Бој Се, *ниђе* Се Сућ, *неђе* Гр Пе, *ђеца* Сл А Вел Шек, *ђетиёце* Кр, *ђетийише* Кр *ђечина* Кр, *ђетийна* жёна Се, *ђева* Се, *ђевојка* А Ло Вел Шек, *ђевочине* Се, *ђевојчара* Кр, *ђед* А ЛР, *ђевёр* Бој Сл Вел, *ђеверићий* Се, *неђеља* Се А, *неђељу дана* Вел, *ионеђељник* А, *виђети* Сл Гр, *виђела се* Шек, *иривиђети се* ОБ, *невиђелица* Кр, *зайовиђети* ОБ, *ћенуш* Бож, *сећети* Се Пе Вел, *жуђети* Се.

У архаизму *вођеница* сачувани су трагови јата из старогa форманта *џ + н*, који је, иначе, најчешће замењен се *-ен-*:¹³¹ *вођеница* ЛР Вел, редовничку *вођеницу* За, из *вођенице* Кр, у *вођеницу* А, *Вођеничийише* Кр, *вођеничар* Кр, *вођенички* јаз Кр. У лексемама *звожђен* Се, *звожђена* (метална кашика) ОБ такође се чувају трагови некадашњег јата.¹³² Забележено је *дјёло* Се, *дјёлови* Кр, а израз „свако *ђе-ло* на виђело“ увек се чује у овом лику.

У Краљима је забележен пример *дљёлови*. У Облом Брду је, опет, записано: Нијесте мўгли от *иљескобё* живљет. Појава група *дљ* и *иљ* није непозната нашим народним говорима.¹³³

двј>ђ: *међед* Сл Ку А, *међедина* Се, *међёђи* Се; в. и прим. у т. 81;

цј>ћ: *ћейаница* Сућ, *ћейко* дрво Кр, убио га *ћёвачки* Бој, ударили су *ћёвачке* А, *ћей* пушка ОБ, *ћейчёви* Ка, *ћелокўиан* Кр. Међутим, чују се само екавски облици лексема *оцена* Гр Сл, *иоцена* А По, *иоцењивати* Кр;

цвј>ћ: *вёликa* е *ћей* на вёће Гр, вёће *ћейa* Се, *раићейaла се* крушка Гр, *ироћейaло* свё Сућ, онё што зову *ћейнице* Вел, *ишћейати* Сућ, *ћейа* (белега на глави краве или вола) Се, *ћейа* (крава која има ћету) Се, *ћейуља* А, *ћейдоња* Бож, *ћейас* Ку, *ћейико* Но, *ћейови* ЛР.

О групама *сј*, *свј*, *зј* в. т. 119 и 123.

¹³⁰ Тако је нпр. у Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.); у Колашину се јотовани лабијали срећу само у говору најстаријег становништва, али и код њих ређе од нејотованих облика (Пижурица Колашин 96–98).

¹³¹ Пешикан Правопис 137.

¹³² Исто.

¹³³ В. о томе рад Н. Рамића: *О једном иримјеру јекавског јошовања*. — Јужнословенски филолог, Београд, 2000, књ. LVII/3–4, 925–929 и у њему наведену литературу.

лј>љ: кйселй љѣб Гр, кукурузнијем љѣбом Бој, колобѣтњи љѣб Вел, љѣшник Се, љейошѣ јој нйје имало Бој, љескодѣк Кр, Љѣсковй пѣток Тб, љекѣр Бој Вел, пйшѣ љевайном Кр, пйшѣ љевѣјком Кр, љѣйшѣ А, љѣйче Ло, преко љѣша Бој, све би ме глава болѣла Бој, разболѣше се Гр, оболѣла сам Бој, до колѣна Бој, нијесу вољѣли крс Бој, ирељѣшѣк Сл, уљѣйѣк Се, испрепречѣј дѣље Гр, уљѣгла му е Кр, ѣвце заљѣгѣ ОБ, те смо мљѣли Бој, мљѣкарйна Цр, намљѣш Ку;

нј>њ: Њѣмци Цр Вел, Њѣмцима Бој, њѣмйца (глувонема ж. особа) Се, Њѣмачка А, шњѣгови Ку, сњѣгови Се, шњѣгойѣдан Сућ, сњѣгойѣдан Гр, црвѣњѣш се Се. Редовно је неко А Се, нѣкй Сућ Сл А, нѣшйшо Гр Се, нѣколико А, нѣкакй ОБ, нѣкаквй ОБ и сл.;

бј>бљ: бљѣжанија Бој Гр, одѣвлѣн йобљѣгли Гр, йобљѣгла Вел, йобљѣгосмо Вел, он йребљѣгѣ Сл, бљѣж Гр Сл, збљѣг Сл, збљѣга Сл, по збљѣгѣвѣ Бој, избљѣглице А, бљѣше слѣжно свѣ Бој, не бљѣшѣ се, дијете ОБ, обљѣшен Се, обљѣси вљѣсу Бој, бљѣлицѣ Гр, бљѣлошум Се, бљѣлило Се, Бљѣлушина страна Шек, какви бљѣу аврици Сућ, ѣбље стране А, обљѣрѣчкѣ ОБ, бљѣчва Кр, србљѣш Цр А;

йј>йљ: јѣсам йљѣшѣчйла Бој, ѣјдо йљѣшѣ Се, ѣјде йљѣшкѣ Ко Се, отйшла йљѣшкѣ Гр, йљѣшѣчѣње ОБ, пѣ сам йљѣшѣчйла Сл, йљѣсма Се Вел Шек, другѣ йљѣсмѣ нѣмѣјѣу Бој, йљѣвѣ јѣдан Гр, Марија йљѣвала Сл, йљѣвѣј Вел, йљѣна А Цр, йљѣнѣч Ко, ойљѣнйш Ко;

мј>мљ: трй мљѣсѣца Бож, на мљѣсйо А Ло, мљѣра Ко, мљѣшѣвина Цр, мљѣшѣйца Сл, намљѣсйшй Се, йомљѣрѣли су Кр, намљѣра А, ѣмљѣсйо њѣга, мљѣсйо Јовѣновѣ главѣ Бој, смљѣсйа Бој, загрмље Сл, нйје умљѣла да ткѣ Бој, нѣ би тѣ умљѣла Вел, замљѣрио се Бож, не умљѣде Бож, на йримљѣр Бој, засмљѣшују Се, замљѣрка Бож, намљѣшѣј Сућ, йремљѣсйшй Се;

вј>вљ: пунѣ вљѣшѣр Пе Вел, вљѣшѣр Шек, вљѣшѣробѣјан ОБ, Вљѣшѣрнице Гр, ѣе ѣшу да вљѣкѣм Бој, не мѣгу да вљѣруем Шек, сад је овѣ вљѣшѣйѣчкѣ Бој, вљѣнчаница Кр, ѣн је вљѣш Сл, зѣвљесе Се, не дѣ му сѣвљес Се, жйвљѣш Вел, жйвљѣло се Гр, освѣшѣлѣћй мѣѣк Кр, двљѣсйа А Ло Шек;

Чују се и нејотовани лабијали: фйно бјѣше Гр, ѣни бјѣју на цијѣни Гр, кѣ смо бјѣжѣли ис Пѣћн Сућ, йјѣшѣчйло се Гр, йјѣвѣч За, йјѣвѣмо Сл, трй мјѣсѣца Сл, жйвљѣли Гр.

Групе шй и жд

132. Стара група *st' има рефлекс шй:

шй-: шйѣй Се Сућ (обичније мачѣга), шйѣййну по мѣне За, йошйѣйљем се Бож, йошйѣйѣм се Сућ;

-шй-: огњйшйше Се, грабуљйшйше Гр, косйшйше Кр, сйрнйшйше Се, йлѣндйшйше Се, сйрйшйше Пе, гѣшйшѣрица А, јѣшйшѣрица ОБ, шйшѣшѣ Пе, шйшѣшйшй Се, шйшѣне ОБ, шйшѣнйш се Сућ, кошйшѣнй Кр.

У примерима типа йушйшйшй -шй- је аналогијом унесено из трпних придева ових глагола: зѣйушйшйшй Се, што йушйшйшйше Гр, нѣте га йушйшй Бој Сућ, йушйшйшйшйшй ОБ, сйушйшйшй врѣћу Бож, расйушйшйшйшй Се, расйушйшйшйшй Вел, йоушйшйшйшй мало Пе, йроушйшйшйшй сам воз Сућ.

133. Рефлекс групе *sk' такође је *шй*: *вошйānā* свијећа Сућ, *шййца* А, *йшйēm* љеба Се, немōте да *йшйēте* Се, коē *йшйū* по селу Се, *уфйшйātи* се Ђу, *ййшйātи* Ђу, *фрйшйātи* Ко.

134. Рефлекс *шћ* јавља се као резултат *йодновљеног јошовања*: *гйшћи* Се, *чешћи* Бож, *кршћен* А, *кршћēње* Кр, *Кршћēње* Шек, *кршћенйца* Бој, *исйрекршћā* тō Се, *йрекршћен* А, немō *укршћātи* Се, *овлāшћен* Се, *йушћено* псето А, немō *йушћа* стōку Кр, *йушћā* коње у отаву Кр, ја вас *йушћām* Бој, не *йушћā* га А, *йушћā* ли та каца? Сл, *йушћājū* пашчад Кр, *йушћенйца* Се, *йушћенйк* Кр, нимāло не *йойушћā* ОБ, нйје *найушћāо* Вел, *исйушћātи* приљику Кр, *сйушћātи* Се, *сйушћāмо* низ вāлу Ко, *йзвешћāj* Кр, *нāмвешћāj* Кр, златно *йршћēње* Кр, *йремвешћāj* А, *йремвешћен* ЛР, с *дойушћēњем* Сућ, с *ойрошћēњем* Кр, *кошћенй* раматиз Сл.

135. Група *жд* (као резултат старијих и новијих процеса, како фонетских тако и аналошких) забележена је у следећим примерима: *брйждй* вода и-земље ОБ, *брйждāлина* Кр, *звйждй* га ў ногу Гр, *йрозвйжда* онā *звйждāнц* Радйсāва ОБ, ојдо да *дождēнēm* ѓвце Гр, да *йреждēнēмо* стōку Ку, *изаждēни* ѓвце А, не би *йожденуо* да кўћа горй Сућ, *можданйк* А, *мождāнц* Се, кўћа на *мождāнце* Се;

ждрāка А Ло, у *ждрāку* од зорē Сућ, *ждрāкне* очйма Пе, не *ждралā*, нō иди Кр;

зйжди прāво за Подгōрицу Се, ѓгањ те *сajждйо* Пе, дā ми да *нāждйм* цигār Сл, лāко ћеш *йждйити* ѓгањ Се, нēмам чйме *йрйждйити* цигār За, *ўждйите* свијетло Сућ, *ўждйите* свйтак Сућ, *ўждйше* Вел;

дрейждйњак Кр, *дејждйњак* Се;

громейждйти се (мешкољити се) А, *рйждйше* Плавогусйњани Пе.

136. Група *жћ* добијена је *йодновљеним јошовањем* у лексеми *угнйежћен* Кр ЛР Кр Сућ Бож.

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ

137. Познато је да током историјског развоја нашег сугласничког система судбина разних сугласничких група није била истоветна. Неке су сачуване од давнина (у Васојевићима, нпр., *йшенйца*, *йсй*, *йкāти*), неке су се упрошћавале испадањем појединих сугласника (на нашем терену, нпр.: *йййца*, *дўња*, *чдек*, *ждљāv*, *йрс*), а неке су се, опет, као нове стварале. Стварање нових сугласничких група одвијало се углавном путем асимилације (овде, нпр. *чкйљейтй*, *чйййја*, *цбун*) и дисимилације (*млдо*, *слймити*, *глијейто*). Изговор појединих сугласничких група на испитиваном подручју олакшан је и уметањем секундарних сугласника (*згдбан*, *чклāн*, *ждрйййц*). Аналогја је, такође, и овде имала видну улогу (*кўшћан* према *кўшћй*, *сйрљейшйше* према *сйрљейти* и сл.).

У даљем излагању покушаћемо да дамо преглед што већег броја сугласничких група у говору Васојевића полазећи од оних на почетку речи, затим наводећи оне у средини и потом оне на крају речи.

Сугласничке групе на почетку речи

138. Сугласничке групе на почетку речи у већини случајева су претрпеле извесне промене. Неке промене су захватиле целу територију Васојевића, а неке само поједине делове. Стање илуструју следећи примери:

бз-:¹³⁴ *обзѡва* Кр, грађили смо пушкарѣ од *обзѡвѣ* Кр, у потоку растѣ некака *обзѡвина*¹³⁵ Кр, на *обзѡвину* се нећемо угријат Сућ, *Обзѡвак* Тб, *обзѡвина* ЛР;

вл- и *вљ-* видети у т. 80;

зд-: *ћѣ* сам дошла За, *ће* ово штала Бој, *ће* ђу да вљекѡем Бој, *ће* ни је кућа Бој, *ћѣ* ти је чѡек? Бој, *ћѣ* ти је грѡб Бој, *ће* но спѡменик Бој, не знам *ће* бљѣше Ку, *ће* ѡјдѣ Бож, кажите ни *ћѣ* су Шек, продадни *ће* ѡвцу *ће* краву Шек, *ће* прѡђе Шек, *ће* има ЛР, *ћѣ* е Мрченѡ гѡра Ло, *ће* су куће прѡвили Ло, не знам *ће* е бѡиѡ Вел, *ће* е закукала Вел, *ће* родитељи били мѡгућни Вел, *ће* онѡ Мијѡјлова шћѣр Кр, *ће* е имало Сл, *ће* ми нѡсѡ ѡвцу Сл; *дѡња* А Се Кр ЛР, слѡткѡ о *дѡња* Се;

гл-: *глистѡра* Се, пуно *глистѡра* Се, Измиљѣле *глистѡре* пѡслије кишѣ А, *Глистѡре* прерѡдѣ свѡ зѣмљу Сућ, *глистѡа* Бож Сућ Сл, *глистѡе* Кр, Бѡгме је некако *глистѡа* За, Онѡ му е женѣ нешто *глистѡсто* ОБ;

гн-: а) *гној* Сл Се Кр, тѡ ти *гнои* Кр, *гноиш* њиву Ку, Кад изјѡви *гној*, неће те бѡлет, Развѡкли смо *гној* по њиви, Мѡже се *гнаѡи* (догодити се, десити се) да наш народ бљѣжи из Метѡкије кѡ четрдес прѡвѣ, Мѡже ти се *гнаѡи* да се са ш њиме спријатѣљши;

б) *гњѡѣздо* ЛР Кр, тѡчѡ *гњѡѣзда* Сућ, немѡте ју *гњѡѣздити* Пе, Кр ЛР, *гњѡѡѡв* лѣб Се, колачи су *гњѡѡѡви* Се, качѡмак је *гњѡѡѡв* Бож, *гњѡилѣ* крушке Вел, кѡ *гњѡилѡ* крушка Се, *Гњѡили* поток Кр, *Гњѡилѡ* бѡра Кр, Усудѡи овѣ грѣде да ти ѡвђе не *гњѡију*, Пребили га, пѡ сѡд *гњѡије* из бѡбрѣгѡ Пе, Онѣ јѡбуке у трап пѡчѣле да *гњѡију* За, *гњѡилача* (гњѡила крушка) Сл, Избирѡ тијѡ *гњѡилачѡ* пѡ јѣши Се, Найђѡ на некакво *гњѡилишѡиѡ* ОБ, Порет потока, има *гњѡилишѡиѡ* Бож, *Гњѡилишѡиѡ* Кр, преко *гњѡилушѡиѡ* А, Осушила се тѡ *гњѡилушѡиѡна*, мѡже се прѡј А, *гњѡида* Кр; Онѡ е ѡбични *гњѡидѡр* ОБ; Дѡђѡше нѡ влас *гњѡидѡри* Се.

гр-: а) Јѡ ѡјдо у *грѡбље* Гр, туђѡ *грѡба* не дирѡ За, Није ни преношен у старѡ *грѡбље* Бој, да ти знадѡ *ћѣца* *ћѣ* ти је *грѡб* Бој;

б) *згрѡбница* Се Сућ Сл Ку, Начиниѡ е *згрѡбницу* Кр, Ту е *згрѡбница* Бој, начиниѡ му *згрѡбницу* Бој; Мѡра да се рѡди *згрѡбница* Ма;

дл-: а) *длѡн* (свуда), *длѡке* (струне на гуслама) Кр, немѡ омѡстит *длѡке* Гр, *длѡка* (влас — свуда), по *длѡци* Ко; чује се и *длијѣшѡ* Се;

б) *глијѣшѡ* Се Кр Ло Вел, *глијѣшѡм* А; Наѡстри овѡ *глијѣшѡ* А, Издѡуби овѡ јѡш мѡло *глијѣшѡм* Пе;

дм-: а) *Дмишѡра* Гр Бој, о *Дмишѡровуднѣ* Бој, о *Дмишѡровудѡну* Бој, до *Дмишѡроваднѣ* Кр, Стѡное *Дмишѡров* Бој, Ѧ, Дмишѡре! Кр, *Дмишѡрова* стиђѡна Шек;

б) *Мишѡра* Се, *Мишѡре* За, *Мишѡровић* Се;

¹³⁴ О присуству основе *бъгъ у словенским језицима в. рад Д. Петровића: *Прасловенска основа *бъгъ 'zambisus' у данашњем словенском свѣту*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1990, књ. XXXIII, 363–368.

¹³⁵ Стевановића је забележио *овзѡвина* (Стевановић ИЦД 58).

- др-*: *ждриџци*, *ждриџци* Кр;
- жб-*: а) *жбун* Се Сућ, *жбунџ* Се, *жбир* Се;
 б) *џбун* Кр, *иза џбуна* Се, у *она џбун* Се, *џбунек* ОБ, *џбир* ОБ;
- жг-*: а) *жгадија* Се, *жгам* (накот) Кр, *жгџравица* Се, *жгџ* (јадна, бедна, трошна кућица) ОБ;
 б) *ждљав* А *ждља* А Ко *ждљавче* Кр;
 в) *ждљав* Се, *ждља* Сућ;
- жд-*: *ждрђиш*, *ждрђио* сам килу качамака Кр, *ждрђиш*, *ждрђи* то у два-три залагаја За, *ждрокат*, *ждрока* воду ОБ;
- жл-*: *жлџеб* Кр, *жлџезда* Се, бона од *жлџезде* испод грла За;
- жм-*: *жмџиш* Се, ливада *жмџи* Гр, каца *жмџи* Гр, ја волим *жмџе* меснате Сућ, *жмџек* ЛР, *жмџе* Кр;
- жњ-*: (однос облика *žeti и *žnet*) *жњџварица* Ко, *жњџварице* Се Тр, *жњџвар* ОБ, Мало па ће и код нас *жњџва* Ко, Са ће још мало *жњџва*, Нема сад *жњџве* ка некад, А, Јела е била добра *жњџварица* Бож, У Србију жњџ задно *жњџвари* са *жњџварицама* Кр, Зови *жњџварице* да ручамо;
- зл-*: а) Завладала некаква *зглоба* у народ Кр, женетина пуна *зглобе* Кр, Милја е *зглобна* ОБ, *зглобљив* Сућ, *џозглобан* Се, *џозглобна* колико е тешка Се, како е *џозглобно*, Бже! За, Сва су она *зглобљива* Се;
 б) *злотшук* ОБ, *зловрџеница* Се, *злотшро* За, *злотшан* За, *озлотшџен* Се;
- зн-*: *знаш* Ку Ђу ЛР Вел, *знам* Гр За Се РМ, *знавен* Кр, *знавено* овџ дијете ОБ, *знашица* Кр, *знање* Се, *знамење* За, *знамениш* Се;
- зр-*: а) *зрио* колџмбоџ ОБ, Оће л ова колџмбоџ више *зријеваш* ОБ, *зрио* урметин ЛР, шљиве *зријевају* Гр, шљиве *зреле* Сл, *зрио* чџек Кр, *зрака* Кр, у *зраку* од зорџ ОБ;
 б) *здрџиш* Кр Вел, *зријеваш* Сл А Вел, Воће е *здрџло* Се, Овџ шљиве су *здрџло* Се, Пасуљ ми је *здрио* Гр, То бљеше *здрио* чџек ЛР, Кад *зријевају* овџ крушке? *Здријевају* колџмбоџи ОБ;
- в) *ждрака* Се А ЛР Вел, у *ждраку* од зорџ Кр, *ждракнуш* Сућ, *ждракнџ* очџма Се, *ждракнуо* очџма Се, *ждракну* на нас Кр, *ждралакнуш* Кр, *ждралакнџ* очџма ОБ, станџ па *ждрала* Пе, шта *ждралаш* Пе;
- кл-*: *клијешџа* Се Сл ЛР, заклопи *клијети* ОБ, џ *клијети* Кр, *из клијети* За;
- кђ-*: *шђер* Бој Се Сућ А ЛР Вел, имала *шђерку* Бож, ко *шђеркџ* Шек, акаше му *шђери* Гр, рџкнџ *шђерџма* Гр, от *шђери* А, даџ *шђерџма* А, са *шђерџм* Се, двџе *шђери* Бој, тамо су *шђери* Бој, ко *шђерџ* Бој, Павџћева *шђер* Сл, рођенџ *шђер* Сл, шџс *шђери* Ку;
- мл-*: *млаџ* Цр Сућ Ку ЛР, *млаџа* удовџца Шек, кџпи *млаџи* Вел, *млаџиш* Вел, *млаџџс* Се Тр Пе, ка да е старџло па се *млаџџло* Кр, *имџло* е *млаџџџи* Гр, *млаџина* ОБ, *млаџунче* Пе, *млаџуџкав* Кр, џвца *млаџуџкава* Кр, *млаџџарџи* БК, шта *млаџџара* Се, свџшта *млаџџара* Пе, *млаџиш* Ђу, не *млаџуџџа* Сућ, *млаџиш* га Сл, *млаџиш* пшениџџе ОБ, *мливо* Се, *млеџико* чеџџе Кр;
- мн-*: а) Јџ *мниш* е су и стријеџали Бој, Он *мни* е се нешто дџсџло БК; *Мниш* сам е ће дџсад дџџ Сућ;

б) *Млим* е ћеш бит добар домаћин Кр, Ја *млим* е је он веј заруњао Бож, *Млим* е ће баба умријет За, Ја *млим* — ти си паметни од њи Се, *млого* јада Бој, *млогѐ* е бастмајрила Кр, *млого* се јада виђело Се, *млогѐ* је та превео ОБ, *млогā* Васевчад Бож, *млого* е погинуло Шек, боље *млого* но ја ЛР, *млозина* Сл, *мложии* Сућ;

ис-: а) *исџ* Бож, *исџто*, *исоглав*, *исоглави*, *исоглава* Кр, *Псоглава* Ув, *Псоцки* поток ГП, *Псошовић*, незванично презиме Лабовића ОБ, *исуе* госте Се, *исова* е Сућ, *исова* се А;

б) *ицџто*, лану *ицџто*, *ицужу* ЛР, *ицдвали* Ло;

ий-: *ийца* Бој А Се Сл ЛР Вел Шек, *ийчица* Кр, *ийчѐ* гнијездо, *ийчѐг* млијџка Се, *ийчићи* Се, *Тичā* главница Ме;

ич-: а) *ичџла* Кр Ло Сл, *ичџла* Се А, кат *ичџла* зунзарџу Кр, *ичелињи* мџд Се, *ичелињиак* Сл;

б) *чџла* ЛР, кот *чџла*, *челињиак* Се;

иш-: а) *ишеница* Кр Се Гр А Сл Вел Шек, сџјали смо *ишеницу* Вел, *ишеницу* убила маћа Се, говџда извршљаа *ишеницу* Кр, *ишенични* џџб А, *ишеничени* џџб Кр, *ишеничнога* џџба Ђу, *Пшеничишџе* Пе Гр, *Пшеничина* РМ;

б) изнџсџ *шениџѐ* Бој;

в) *иченица* Ло Ка, *иченични* џџб ЛР, *Пченичишџе*;

св-: а) *Цџџто* (хип. Свето од Светозар);

б) *сврџка* Се, *сврџка* јџдна, *сврџчѐ* гњџјездо Гр, *сврџчѐ* Сл; *свишџек*;

У књижевном језику уобичајена именица *цвекла* у Васојевићима гласи *свџкло* Кр А, *свџкло* е здраво Се. Почетни сугласник *с* налази се и у изворном грчком облику (гр. σευκλον = нгр. сеуклон), задржан је у стсл. (свџкљз), а има га и у албанском (*sefklë*)¹³⁶;

ск-: *скџшу* јџдан Се, *скакаш* Кр, *скџчи* Гр, Треба џуђи да *скџчѐ* А, *скакавац* Се, *скишиница* Кр ОБ Пе,¹³⁷ *скишарош* Се, вџлѐ да *скишџу*, *скайулаш* Кр, *скайани* је Кр, *скайаш* Се Сућ, Ту би живио докле *скайџ* Се, *Скџро* е то било За, *скџбла* Пе, *скобрљаш* Се, *скџзна* Сл, *скџнаш* (с муком прибавити) Кр, *сколофија* ОБ, *скџџс* (снага) Гр, *скџрбаш* Пе, *скџрџла* (погрдан назив за мршаву женску особу) Цр, *скџруйџача* Ђу Ку Пе, *скџба* (овчија кожа са неостриженом вуном, мршава овца) Сл, да *скџџиш* Се, *скџџб* Кр; то му е од *скџро* Бож, *Скџро* свџки дан идџм на жалбе Сућ, *Скџро* на свџку жалбу допџрѐ ОБ;

сквр-: а) *цкврња* (стсл. *сквџънъџ* 'окалањ, ружан, гријешан' Скок III 276), 'змија': измиљџле *цкврње* Кр, 'лоша подла особа': Рџдџва ми *цкврња* пџкраде јабуке ОБ;

б) *скврчила* ми се уста Гр;

скл-: а) *цкљд* Кр, у *цкљд* ОБ, Јабучки *цкљд* (топ. у Веруши у ЛР), *Цкљде* (топ. у Кош), Застџпи уз та *цкљд*, да чџљад не падају Кр;

б) *скљџац* (плик од опекотине) ОБ, *скљџчка* (клопка) Се, *скљџчиш* се Ђу;

¹³⁶ Према Скоку, Фасмер сматра да је почетно *ц* у овој лексеми, карактеристично за многе српске говоре, добијено према *цвџтз* (Скок I 283). Оно је, иначе, карактеристично и за хрватске кајкавске и словеначке говоре, као и за бугарски а и за мађарски језик (Исто).

¹³⁷ Ове лексеме Стевановић је забележио са *цк-* (Стевановић ИЦД 53).

сл-: шљива Ку Гр Се Бож, три врсте шљива Гр, шљиве зрїјевају Се, шљиве зрїле Кр, посеко̀смо старе шљиве Гр, шљивова̀ ракија Сл, домаћа шљива ОБ, до-не́си ми шљиву Сућ, шљивова̀к Кр, да потрџи́мо шљивова̀ке Кр, те не ови шљивова̀ци спа̀сише Кр, Шљивна̀к Ка, Шљиве (топ. у Кр)¹³⁸;

см-: а) смо̀к Се Сућ Кр ЛР, смо̀ла Се, смї̀ље Кр БК, Смо̀љевице А, уза Смо̀љевице Бој;

б) цмѝљети Кр, са̀мо што цмѝли ОБ, цмѝлиш очїма Кр, Цмѝљана (име), Цмѝљица Бож; На̀ш је во̀ засу̀дио на Цмѝљевицу Кр;

сн-: а) снї̀јез Кош Ку ЛР, снї̀јети Пе;

б) слї̀миш Кр Се, слї̀ми се Кр, слї̀миле се поња̀ве Гр;

си-: сї̀йца Сл Се, пу̀но сї̀йца̀ Ђул, сї̀йцо̀гуз Пе, сї̀йцо̀гуза За;

ср-: сра̀мота Се Кр, сра̀мотно Се, срѐшањ За, срѐшња би била Сл, срѐшњо бїло дабо̀гда! Кр, сра̀мота̀ е Се, срѐшња дру̀га Кр, срѐшња била дабо̀гда Сућ;

стик-: а) стѝакло Кр Вел, стѝакло Шек,

б) цк̀ло от прџо̀ра ОБ, сломѝо цк̀ло Кр, цк̀ли се пртѝна Гр, цк̀ле ти се очї Гр, цк̀ли се во̀да Се;

стир-: стѝреца̀ш Сућ, шта стѝреца̀ш Се, стѝркнүти (штрцнути) Бож, стѝркнүла сам мало варенѝке Бож, начинѝо сам стѝрца̀љу ОБ;

шк-: а) ко̀ е бї̀о, ко̀ е мо̀га, ка̀ко ко̀ йма̀, шта ко̀ шће́не Бој, ко̀ узела па̀ре? За, ко̀ изѝђе Сл, ко̀ о̀ће Сл, ко̀ е доша̀? Сућ;

б) шка̀ш Бој Сућ, шку̀ жене Се, шкѐ декице Бој, шка̀ла јесам Гр, шка̀ла јаста̀ке Шек, шкѝше Се, су̀кна су се шка̀ла Кр, шка̀нина Сућ, шка̀чица ОБ;

хш-: а) шї̀во Се Сућ ЛР Вел Шек;

б) кшї̀о ЛР;

хшј-: а) шће́ли ју запа̀ли Бој, не шће́ убит Бој, шта ко̀ шће́не Бој, а̀ко ме шће́не послу̀ша̀т Сл, не шће́ше с кра̀вама Сл, не шће́ше да попи́ју За, сва̀ко̀ би шће́ло да жи́ви фїно Вел, шће́ли ЛР, о̀ни не шће́ше Шек, кат шће́не да узаври Шек;

б) кће́ла ЛР;

чвр-: чвр̀с Се Кр ЛР, Стџї̀ чвр̀сто Кр;

чл-: 1) чо̀ек Се Кр Вел Шек, чо̀вјек А Сл Вел, чо̀ече Се, с чо̀еком Сућ;

2) а) чк̀ла̀нак Кр, око чк̀ла̀нак̀а Кр, чк̀ла̀н поро̀дничѐ ОБ ЛР, један̀с чк̀ла̀но̀ва̀ За, йма̀ пџт чк̀ла̀но̀ва̀ фами́лије Сл;

б) шк̀ла̀нак За, озглиједѝо сам шк̀ла̀нак За;

в) чла̀нак од ногџ Тр, чла̀нци А, чла̀н па̀ртије Сл;

шк-: а) шко̀ла Се Сућ Ку ЛР Оп, не завр̀ши шко̀лу ОБ, завр̀шио е шко̀лу Кр, шко̀ла на Кру̀шево Гр, у шко̀лу Вел, двї̀је го̀дине йма̀м ти шко̀ле Вел;

шко̀лован А, један ми је бра̀т шко̀лован Оп, ђџцу шко̀лова̀ли Кр, ја га шко̀лова̀ла Вел, си́на шко̀лова̀ле Шек, он се шко̀ловао Шек, шкѝљиш Се, шкѝљи Ко, шк̀рб, шк̀рба̀в Се, шк̀рбо̀ња Сућ, шк̀рбна Се, шк̀ркнүти Кр, шк̀ркнүше штице ОБ, шк̀ркнү зу̀бима Бож, шк̀рчи зу̀бима Сућ, шк̀рче о̀ви прџо̀ри Се, шк̀рко̀шаи Бож;

¹³⁸ Стевановџеву тврџу да се „свугде где се ови дијалекти простиру каже ... слива место шљива“ (Стевановић ИЦД 41) нисмо могли да потврди́мо у испитиваним пунктoвима у Васојевићима.

140. Дисимилативне промене су знатно ређе. Захватиле су сугласничке групе *мн-*, *дл-* и *сн-*. Група *мн-* је дала *мл-* (*млого*, *мложити*, *млим* поред *мни́м*) и тиме се изједначила са старом групом *мл-*. Тежња ка уједначавању сугласничких група *мл-* и *мн-* и њиховог свођења на једну карактеристична је за многе српске говоре.¹⁴⁰

Група *дл-* је промењена у *глијето*, а у другим лексемама се чува.

Група *сн-* дала је *сл-*: *слимити*, али *снијег*.

141. Што се тиче упрошћавања иницијалних сугласничких група — на целој територији доследно се упрошћавају само групе *йш-* (*йшца*, *йшчи*), *шк-* у заменици *шко* и *гд-* (*ђе*, *дјуа*). Спорадично се упрошћавају *йш-* (*шеница*, поред чешћег *йшеница*) и *йч-* (*чела*, *челињак* поред *ичела*, *ичелињак*). Група *дм-* у личном имену *Мийшар*, као и у одговарајућем презимену, упрошћава се, према информацији испитаника, тек у новије време. Тако су, нпр., *Мийшровићи* са Сеоца некада били *Дмишровићи*¹⁴¹. Информатор Драгиња Фолић каже да је „од *Мийшровића*, Драга *Мийшровић*, Баца *Дмишровића* шћер“.

У *шкати*, *шканица* и сл., иницијална група се чува као и у добром делу српских говора.¹⁴²

142. Изговор неких сугласничких група олакшан је уметањем секундарног сугласника: *зглоба*, *здрйо*, *чкланак*.

Секундарни сугласник забележили смо, осим наведених *ждрицац*, *згрдница*, и у лексемама *здговор*, *зdogоворити се* и сл., поред *ддговор*, *дdogоворити се*:

Имали су они некакав *здговор* Кр; Отишли су на некакав *здговор* За; Ка да се нисмо *зdogоворили* да дођеш? Кр; Они се овђе *зdogовори* За; Једва се *дdogоворили* А; *Дdogоворили* су се да се не даривају Пе; Радили смо *ддговорно* Бож.

Лексема *вириши* у Васојевићима гласи *звирей*: *Звирйо* е проз рупу ОБ, *ђе* ти *звирй* Сућ, *звирина* Пе, затисни *звирину* Се.¹⁴³ Забележили смо и облик *квириш*, *йриквириш* Кр.

¹⁴⁰ В. Ивић Фонологија 450.

¹⁴¹ Према саопштењу Божицара Зоњића.

¹⁴² Аутори монографије о Банату различито понашање групе *шк-* у заменици *шко* и глаголу *шкаши* објашњавају двама чиниоцима: „Прво, коси падежи заменице никад нису ни имали *ш-* (*кога*, *кому* итд.) И друго, често употребљаване заменичке форме, које се уз то у много случајева изговарају с редуцираним акцентом, природно су склоне гласовној редуцијацији. Међутим, разлику не треба тумачити позивањем на облике с префиксом као *ошкаши*, који би подржавали *ш-* у формама без префикса. Наиме, и у сложеним заменицама као *нешко* или *нишко* група *шк* долазила је у медијалном положају, па ипак утицај тих облика није спасао *ш* у *шко*, и чак је и у тим сложеним облицима ишчезло *ш* под комбинацијом дејством простога *ко* и косих падежа као *некога*, *ником* итд.“ (И-Б-Д Банат 359).

¹⁴³ Облик са з чест је у нашим говорима. Бележи га и М. Станић у Ускоцима (Стан. М. I 264). У РСАНУ је потврђен неколиким примерима, махом са Косова и из Црне Горе. Забележен је и у РМС као покрајинска лексема. Често се овој лексеми додаје и сугласник *г* (*звириши* и сл.) (Реметић Шумадија 185, Симић Левач 176, РСАНУ; РМС итд.).

Судбина група *чр-* и *-чр*

143. Старе групе *чр-*, *чр-* дале су у највећем броју случајева *чр*, што је својеврсна асимилацила сугласника *ч* према сугласнику *р*.¹⁴⁴

црвен Пе Ку Ђу, *црвеница* Пе, *црвѣнѣ* се прла зову *црвенице* Пе, *црвеноглави* Се, *црвеноглавиле* Се, *Црвѣнѣ* стиѣна Шек, *црв* Ђу А, нѣмѣ у њи *црвѣ* Се, *Црвѣвине* топ.;

црн Ђу Бој, *црнѣ* мѣс Ку, у *црнѣ* боју Пеп, *црномањѣс* Тр, *црнга* на мајку Се, она се *црнојка* рѣведе За, ау, *црнуљо*, шта ће те нај! Кр, *црњо* омрченѣ ОБ, *црњо* омрченѣ Се, великѣ *црњавина* од Најѣ ЛР, *црношљѣва* (трњина) А;

црѣшња А Се Сућ Бож, Пѣп је за вакем одрѣдио *црѣшњу* на Бѣре Милићеве За, Појѣдоше ми гѣлци *црѣшње* Се, прејѣло се *црѣшањѣ* Сућ, *црѣшњѣвѣк* слабо грѣје Кр, *црѣшњѣви* топ Се, *Црѣшњевѣо* (село у ГН), *Црѣшњевѣк* (брдо и насеље у ГН), *Црѣшњевѣк* и Лѣса су водорѣзлив између Лѣма и Тѣрѣ Кр, Извѣкѣ би топ навр *Црѣшњевѣка* Сл, Јѣдан дио нашіјѣ *Црѣшњевѣцѣ* бѣли су двостолицѣши Тр;

црѣјѣво Се, Крчѣ ми *црѣјѣва* ђд глѣдн Пе, *црѣјѣмоша* Ку А Се, *црѣјѣуља* (врста траве) Кр, *Црѣјѣва* долиѣна БК. Чује се подједнако и *срѣјѣмоша* и *срѣјѣуља*. *Срѣјѣвѣѣ* долиѣна је наведени топоним из Бара Краљских, само га неко изговара на јѣдан неко на други начин. *Срѣјѣмошњѣк* и *Срѣјѣмошѣва* долиѣна су топоними у Забрђу.

Сугласничке групе у средини речи

144. Већи број медијалних сугласничких група претрпео је извесне промене. Те промене су извршене, пре свега, путем асимилације (посебно африкатизације), дисимилације и упрошћавања група испадањем јѣдног или више сугласника.

-*вљ-*: Вријѣме се не *иопрѣвљѣ* Кр, Немѣ му *остѣвљѣиш* мѣлго вареникѣ А, Што *стѣрављѣеш* тѣ ѣѣцу? ОБ, Што се *расѣрѣвљѣиш*? Она е *иодњѣвљѣена* у богѣштину ОБ, Вѣсо *невљѣишѣо* кѣсѣ Бож, Се, Вѣћѣли су *дѣвљѣга* крѣмка Се, *дѣвљѣишѣа* Се Сл Сућ Кр ЛР, *жѣвљѣишѣ* Гр, *дожѣвљѣишѣ* БК, От стѣкѣ се *жѣвљѣло* Гр, *жѣвљѣли* смо Сл, з *дрѣвљѣника* Кр, Дѣј Бѣже *здрѣвљѣа* Бој, Сѣме *изјѣвљѣују* За, *иѣвљѣишѣ* Сућ. В. и прим. у т. 131.

У ЛР смо забележили облик *дљѣишѣа*.

-*гд-*: Група је и у средини, као и на почетку, упрошћѣна и јѣтована дослѣдно на целој територији Васојевића: *иѣе*, *нѣе*, *ионѣе*, *ѣѣе*, *иоѣѣе*, *ниѣе*, *свѣј*, *свѣуѣ*, *ѣѣ*, *ѣсвѣј*. Примере в. у т. 346а.

-*гм-*: а) *бѣгме* (порѣд *бѣгами*): *Бѣгме* ћеш ми плѣтит Се, *Бѣгме* ћеш ђдит Бој, *Бѣгме* е бѣо бѣн ѣуцкѣ Кр, *Бѣгме* му она жѣна грѣдна Тр, *Бѣгме* ти је тѣ грѣдно Ђу, *Бѣгме* јѣ е чѣек некакав грѣдо ОБ, *Бѣгме* је бѣо грѣморѣтан (неспрѣтан, незгрѣпан) Кр, *Бѣгме* мѣже и да изѣје Пе;

б) *бѣме* За (јѣдном забележѣно).

¹⁴⁴ Исп. Младѣновић Елементи 423.

- гн-: *нагњијездѝла Се, Врагоклљна се сама нагњијездѝла Се, Нагњијезди кѝкошку Сућ, ђе се ова угњијездѝла Бож, угњијездѝше се Бој, ала си га угњеѝла Се, Сагњи́ле ти јабуке Сл, Сагњи́ле му цигѝрице от пића Се;*
- гњ-: а) *јагње Се Сл Кр ЛР, јагња́д А, имају јагња́ди Кр, по петоро јагња́ди Шек, Нема́ јагње́ша Тр, јагње́це ОБ, ојагњи́ш се Се Бож, сјагња́ ОБ, јагње́шину А, Јагњи́ло (топ. у Ло);¹⁴⁵*
 б) *бала́чи јања́д, тка́ла јања́д Вел.*
- дн-: а) *да́нљ како кѝ има́ Бој, да́не ми ма́јка Бој, има́ јена́ плани́на Бој, јено́ два мље́сеца Бој, по јени́јем чо́еком Бој, јено́ три-чети́ри го́дине Гр, ба́ба јена́ би́ла Бој, јена́ во́јска Сућ, у јену́ пећину́ Бој, јено́га ста́рога ўзе́ла Бој, ме́чка ўби́ јено́га волово́тка Кр, јено́ три го́дине Гр, оти́ша на јену́ ... го́ре што зове́мо Кљ́кавица Вел, да му се да́не Бој, ка ио́глѝну, не́што из оне́ го́ре ђј, ђј Сл, ио́глѝни, ио́глѝни, ни́ђе Вла́да не́ма Сл, ио́глѝни каки́ су За, ио́глѝну, све́ бље́жѝ Бој, ио́глѝни шта е громо́битѝна́ Се, иа́нљш Се Лу Кош, кат иа́не но́ј Кр, ире́йа́нљш БК, ако би́нем жи́в Бој, све́ што га заи́ане́ Кр, ђе ми се мо́мек дои́а́ни Бој, да и не́што не ире́йа́не́ Се, да ми не иа́не́ ра́ша Кр, сви́ се скљ́пили за́но Бој;*
 б) *по ма́ло лѝба да́дни Бој, ду́шу да́дни Бој, ја́ да́дни онѝ́ ђѝци Се, Бо́г да́дни За, да́дне Зо́ру Сл, гла́дно се, же́дно се Се, гу́де ми оста́ гла́дно Се, има́ гла́дно дљ́бље но́ дру́ги Се, ако зна́днем, ја́ ћу ви ка́за Сл, зна́дни да ће ври́јеме Се, једно́ з дру́гијем Гр, једна́ о стри́ца се́стра Гр, има́о једно́га си́на Бој, једна́ ђево́јка Вел, бра́та сам једно́га има́ла Вел, једна́ ста́сала, а једна́ ма́ла Вел, једна́ полови́на Вел, по једно́ десѝтак Шек, једно́м Се А Шек, једно́ рало Кр, код једне́ Кр, једну́ ђево́јку ЛР, ни́једно́ се не же́ни Кр, ни́јесам ио́глѝдну́ла Гр, ја́ ио́глѝдну́ ў то́р Шек, ја́дна Се Сућ А Бој За Ђу, иодни́ца Кр, ако би́дне за при́чу Бој, би́днише́ сре́шни Кр, да му би́дне Шек, не мо́гу да би́днем љу́та Шек, кад би́дну́ до́шли Вел, ако би́днем доша́ Кр, има́дни на ва́р Кр, ма́уне иро́да́дни Гр, једна́ко Сл, ка́ дово́дно, ка́ доморо́дно Кр, за́дно Се Кр А Вел, за́едно Шек;*
- дм-: *Лексему о́дма́ забележи́ли смо само у неупроше́ном облику: ўзе́ ми га она́ о́дма́ Бој, ўмри́је о́дма́ Бој, дола́зи о́дма́ Се, сила́зи о́дма́ Кр, оти́шли о́дма́ Вел; а́јмо Се Кр А Сл;*
- дњ-: *на Ба́дњи да́н Бој, ба́дња́ке донѝси Бој, ба́дња́ке искра́тн Бој, ту́ри ба́дња́ку раки́је Бој, носи́ла ба́дња́ке Сл, поси́јече́мо ба́дња́ке Цр, узасло́ни ба́дња́ке Ку, не́ма ба́дња́ка За, иодњи́вила ђѝцу Бој Сл, Ме́дњи до́ Сл;*
- дск(и): *гра́цки жи́вот Гр, жи́ви го́сидѝки́ Се, на́рдѝке́ при́че Тр, у на́рдѝку́ испашу́ Кр, иодѝке́ же́не Сућ, су́цка́ па́рница Ђу, љу́цка́ же́на¹⁴⁶ Се, луби́на љу́цка́ Кр,*

¹⁴⁵ Неупроше́ну групу сре́немо и у суседним говорима Куча (Петровић Кучи), Братоножића (Петровић Брат.), Колашина (Пижурица Колашин 106), Плава (Алексић Плав) и Гусиња (Ћупић Гусиње). У средишњим и југоисточним деловима србијанског Полимља такође сре́немо неупроше́ну групу, док у северозападним деловима ових говора налазимо ја́ње (Николић М. Полимље 303–304, ул. и тамо наведеној литератури о овом проблему).

¹⁴⁶ Аналогѝјом према одређеном придевском виду успостављен је неодређени придевски вид, који гласи љу́цк: Љу́цк је колико е те́жек Се.

ба̀нови љу̀чки Сућ, банѝно љу̀чка Сућ, свѣ е љу̀чки Бој, ра̀ди љу̀чки Ко, Не запа̀да̀ ни љу̀чки да се најѝе Ко, Љу̀чки си ми учинѝо Цр, Љу̀чки га ра̀ди Пе, То̀ нѐ бљеше љу̀кѝ створење Пе, љу̀кѝшина Кр, За̀брѝкѝ по̀ток топ. За, па̀ смо прѝда̀ле пу̀сто̀ имање ро̀цкѝ БК;

-*дств*:- да му се *срѝсто̀* свѝкѝ да̀нѐ Бој, вѝлико љу̀сѝво Сл, љу̀сѝва За. По̀звѝли су Ђо̀ка на војну̀ вљѝбу у Подгѝрицу — три мљѝсеца, Бѝо е на вљѝбу са̀мо петна̀с да̀на̀;

-*жб*:- *Вљѝба̀* се мла̀да̀ војска Кр, *Вљѝба̀мо* свѝки да̀н Сућ; По̀звѝли су не на војну̀ *вљѝбу* у Подгѝрицу Сућ, *Има̀* војска *вљѝбу* Кр;

-*жг*:- а) *Ожго̀љѝо* — ништа од њега нѐма ОБ;

б) Посвѣ је *о̀цго̀љѝо* Пе, Откако е бѝла бѝлесна, посвѣ је *о̀цго̀љѝла* Се;

-*жл*:- *Ужлѝеби* ту̀ штицу Кр, до̀бро *ужлѝебљено* Се;

-*кл*:- *Уклиѝешѝио* сам се Се, *уклиѝешѝио* се у̀ крти Бож;

-*кѝ*:- Бра̀да и ја̀бучица ми *дркѝе* Се, *Дркѝи* ка̀ прут Се, *дркѝати* А Кр, *дркѝим* Сл Бој А, Кр; исп. т. 104; порѝсли ти *но̀кѝи* Се, пу̀штила *но̀кѝе* Кр, посѝкла сам *но̀кѝе* Сућ;

-*ки*:- а) *нѝшицкѝ* Се, *нѝшићкѝ* Кр;

б) *нѝкишицкѝ* Кр, *нѝкишићкѝ* Кр Се Сућ;

-*лњ*:- Сло̀мѝо се *до̀љња̀к* Сућ, *До̀љња̀к* сам на̀сека̀ А, На̀пу̀ка̀ је *до̀љња̀к* Ко, *до̀љњи* ка̀мен А, Гру̀дице *До̀љње* Гр, у *До̀љњу* на̀ију Гр, *До̀љња̀* ра̀ша Ко,

-*мд*:- *самдрѝга* Сућ, затрбу̀ла̀чио ка̀ да је *самдрѝги* Кр, *седамдесѝи* петѝ Сл, *осамдесѝ* го̀диња̀ Сл Бој;

-*мк*:- *мо̀мка* Бој Сл, *мо̀мку* Бој, *мо̀мке* А, *кр̀мке* Гр, *загѝмка* (онај који је низак и пун) Кр, оно̀га *зака̀мка* (дете које је заостало у расту) ОБ;

-*мл*:- *бо̀жа смлѝа* Кр, како е *Бѝг смлѝио* Се, *о̀мла̀д* Гр, удрѝли *о̀мла̀ди* Гр, *о̀мла̀дине* по педесѝоро Гр, однесе *смлѝачну* о̀вцу Се;

-*мљ*:- *земља̀* се не попу̀шта̀ Сл, *зѐмљу* не до̀дѝева̀ Кр, ова̀ *земља̀* БК, мѐка *земља̀* Гр, лѝје́пи *земља̀м* Гр, о̀стаде *земља̀* пу̀ста Сл, *са̀ земљѐ* Сл, он је на̀вишѝ *земља̀ш* Кр, *земља̀но̀* посѝје Се (поред *земена̀* фуруна ОБ), не *узи́мљу̀* Бој, *засрамљѝеш* га Бој, што га *засрамљѝеш?* Бој, *о̀и* *По̀лимља̀* Бој, до̀ђи *По̀лимља̀ни* Бој, *ра̀мљѐ* Се, *дрѝмљив* Се, *ша̀мљан* Се, да *у̀змѝм* *ша̀мљана* Бој, до̀нио *ша̀мљана* Се;

-*мн*:- а) *гу̀вно* Се ОБ А ЛР, *о̀бра̀вница̀* (ткана шарена торба с повразом, назив је свакако у вези са именицом раме) Кр, с *о̀бра̀вницѝм* Бој, *о̀бра̀вница̀* А Се, пу̀ну *о̀бра̀вницу̀* Сућ. У Кра̀љима се сѐћају људи који су говорили *гивна̀зија̀*. Ми смо забележили само: *гимна̀зија̀* Се Вел, учи́ *гимна̀зију̀* у Бѐра̀не Шек, по̀шљу̀ ме у *гимна̀зију̀* Сућ;

б) *седамна̀с* кѝла̀ Гр, *седамна̀с* го̀диња̀ За, *седамна̀ес* и *осамна̀есѝу* Шек, *осамна̀с* го̀диња̀ Сл, *на̀мник* Бој, *на̀мника̀* Бој, но̀ј *ша̀мна̀* Бој, *ша̀мница̀* Се, *ша̀мнова̀о* е За, *йо̀иша̀мнио* Кр, ма̀са *о̀грѝмна* бѝла Сл, *кѝмнѐмо* гла̀во̀м Сл, *кѝмну̀ли* гла̀во̀м Сл, *једно̀умна* бѝла Се, *госѝо̀ири́мник* ОБ, *госѝо̀ири́мница̀* ОБ, *о̀и́мничѝр* Се, *рѐмник*;

в) *намложѝло* се А, *и́ремложѝо* га е Се;

- мъ-: а) *сумъа* Тр Цр Ку, *сумъати* А, *сумъам* Се, *иосумъати* Ко, *сумъив* Се, *иосумъао* сам Бож, ја сам богами *сумъао* Сућ, *сламъача* Бој, ис *сламъечѣ* Бој, са *сламъечом* Кр. Подједнако се као *сумъа* јавља и метатезом добијени облик *сүма* Тр, *сүмати* Сућ, *иосүмати* ОБ;
 б) *сумъа*, *сумъам* Бој, *иотамъети* Кр, *димъак* Кр (лексема је ретка, обично је *комин*);
- ми-: *сампас* ОБ Се Сућ, *комијијери* Сл ЛР, *цѣмпер* Се;
- миш-: а) не *ианшиим* Кр слабо *ианшиим* Се А, те спрдѣ не *ианшиим* Гр, то *се* не *ианшии* Бој, *зайаншии* А, *иоаншии* А, *ианшиив* ОБ;
 б) *иамшиим* Се, може би *иамшии* Гр, слабо сам *зайамшиила* Гр, *уиамшии* Бож, *иамшииша* Кр. Увек је и *молим* *ше* Се За Сућ;¹⁴⁷
- мц-: *момци* Бој А, *момци* Сл, *брѣмце* Кр;
- мч-: *момче* За Кр, *момчао* Кр, ка *момчић* Сл, *кѣмче* Бој;
- миш-: *комшија*, *комшије* За, *комшијама* Се, *комшинице* Сућ, *комшипук* Бож, у кѣћу *комшиљачкѣ* За (ако није редукована група: *кошија* Бој и сл., *дрѣмиѣм* (тврдо и безбрижно спавам) Кр);
- нб-: *зелембаћ* ОБ Бож, *бомбон* Се, *бомбоне* А;¹⁴⁸
- нк-: *шумка* Кр Се, *шумку* Сл;
- ни-: *једамити* Се Кр Ку (чешће се чује *једаман* и *једном*);
- ик-: *клѣико* Се А Вел Шек, *шиика* Се Кр, дрво е *ћѣико* Се, *ћѣика* лѣча Кр, закинни *загрѣйке* (изданке) За, *оиколити* Се;¹⁴⁹
- ис-: а) *лиисало* псѣто Пе, теле *лииса* Кр, *лиисала* А ЛР, кад је *лиисала* Се, *лииса* Гр, *лиисо* Гр, *лиисошина* ОБ, *лиисошина* Сућ, *лиисѣља* Кр, *лиисаћ* Се, *улиисити* се Кр, *оисовао* га Цр, *оисовати* За Тр Ђу, *оисѣју* (обезбеди) ми карту за Подгорицу Сућ, ја сам за себе *оисѣговао* мјѣсто Бож, немѣ *оисѣвѣити* букву (огулити кору букви) Бож, *оисѣвѣити* се да те шумар не уфати Сућ, *шеисѣја* Кр, у *шеисѣју* Бој, *Оисовѣ* га Вѣчко А;
 б) *лиицаѣи* ЛР, *лиицала* Ло, *лиицаше* ЛР, *лиицовати* ЛР, *аѣици* ме Ло, *лиицаѣи* Вел, *лиицошина* Вел, *аѣицолѣино* Вел;
- ич-: а) *кѣвча* Кр Ло, *кѣвче* ОБ, *кѣвчица* Сућ, *ковчање* Сл, *закѣвчати* Се, *заковчај* Се, *заковча* капѣт Шек, *оѣковчати* Ку, *оѣковчало* се Гр;¹⁵⁰
 б) *склуѣчати* се Вел, *склуѣчао* се Се;¹⁵¹
- иш-: а) *љѣишѣ* вријѣме Цр Ку Ђу, није *љѣишѣ* умно Кр, балтѣза *љѣиша* Кр, кѣпи *наљѣишѣ* Бој, послѣје *наљѣишѣга* рѣчка Сућ, *идљѣиша* љѣвѣјка Се, *ирољѣишѣи* се Кр, да *лиишѣ* Кр. Данас се и у ЛР чује *љѣишѣ*;

¹⁴⁷ Стевановић бележи облике *мѣлин ше*, *вѣлин ше*, *кѣмин ше*, *вѣдин ше* и сл., које ми у Васојевићима нисмо нашли (Стевановић ИЦД 54).

¹⁴⁸ Стевановић поред ових облика бележи и једначење у сандхију типа *ситам волѣко* (Стевановић ИЦД 54), које ми нисмо забележили.

¹⁴⁹ Код Стевановића *овкаѣиш* (Стевановић ИЦД 58).

¹⁵⁰ Групу -вч- у овом случају бележи и Стевановић (Стевановић ИЦД 58).

¹⁵¹ Стевановић наводи пример *склуѣчно се* (Стевановић ИЦД 58). О распрострањености ове појаве исп. нпр. Павл.-Стам. Конс. 89–90 и Реметић Шумадија 191.

- б) *љейчѐ* ЛР, *љейча* Ло, да *љйчѐм* ђ глади ЛР, ђе*мо* да *љйчѐмо* ЛР;¹⁵²
- иш-: *ђиштина* Бож, *ђиштинскй* пандур ОБ, прѐсѐдник *ђиштинѐ* Ћу, за прѐсѐд-
ника *ђиштинѐ* Кр, из *ђиштинѐ* А;
- ск-: а) *изљуцкађи* Се, *изљуцкали* смо воду из фира Се, *изљуцкарађи* Кр, *лацкађи*
Сућ, *лацкаѐ* ђсобе Сућ;
б) *изљускађи* Бож, што *изљускађи* по сђби? Се, *изљускала* ђѐца по сђби Се;
- сл-: а) *мйсилм* Бој Гр Се Сућ Бож Вел, ја сам *мйсила* Бој, а ја *йомйси* Бој, *йђсије* —
в. примере у т. 157;
б) *мйслим* А Кр Се ЛР, *мйсила* За, *йђслије* — в. примере у т. 157.
- сн-: *басма* Кр, *басмарити* Кр, зна да *басмарй* ОБ, млогѐ е *басмарйла* Се, не знам
да *басмам* Сућ, *набасмарити* Кр. Уп. и *йљѐсма* А С, *йљѐсмалица* Кр и сл.;
- ст-: а) *глистера* Се, пуно *глистера* Се;
б) *глиста* Бож Сућ Сл, *глисте* Кр;
- стр-: *ђстар* Тр Гр Бож, *ђстрија* бљѐше кошњача Кр, *ђстриити* За, *нађстриити* Се,
Да ми гладило да *нађстрйм* бритву Кр, *нађстри* ко*су* Бож, *Нађстри* овђ
глијето Ћу, *ђстримице* А, *устрђђен* ко*њ* За, што је нијѐсте *устройли*? Бож,
строй крмачу За, да *устрђйм* крмака Сућ, *стройач* Сућ, немђ *се* *голострчйи*
Кр, не *голострчи* се ОБ;
- сц-: а) да *исцйјђйм* Гр, *исцйјђи* тђ Сл, *исцйјђила* Се, јесн *исцйјђила* Се, ол ми
исцйјђи др*ва* Ку, не *расцйјђи* тђ Пе, *исцйлибйстрийи* ОБ, како се *исцйли-*
бйстрийи ОБ, та*ко* *се* *исцйганѐ* Сл, онй *йрасци* Сућ, онѐ *йрасце* Се, с *ква-*
сцом Гр, *квасцем* сйровйјем Се, *војсци* Бој;
б) *дицийли*на ОБ А, немђ *дицийлинѐ* Се, *дицийлину* Сућ;
- сцв-: *рашђђило* во*ђе* Сл, *рашђђила* се кр*шка* Кр, *ишђђило* свѐ Сл;
- шк-: *нико*, *неко*, *свако* — на целој територији.
- шк(и): *жељѐ* ми *брацкѐ* Бој, *зѐцкѐ* ђвце Кр, бан *Зѐцкѐ* банђвине Кр, *Рвацка* Се А,
рвацки Се А, *Крвацка* А Кр, *крвацки* А Кр, *Анцелђцки* извђри Бој, *Анцелђ-*
кђ врѐло Бој, *лойђцка* ђѐца Ло, *сѐножѐцки* А, *Куцка* гла*ва* Ку, *Корйцки* бри-
јег Се;
- штв-: јѐно *брђшти* Бој, *брђшти* Бој; *брђшти* Пе За А, из нашѐга ма*лђга* *брђшти*
Кр, *брасивеник* Кр Се Сућ, *богђшти* Кр А Ћу, *богђшти* Се Ку Тр Сл, *йро-*
клѐшти Кр, *йроклѐштије* Кр;
- ћњ-:¹⁵³ а) *вђшња*к А Се За Гр Вел, *Вђшња*ци топ. Са Ко, *гайшњик* Се Сућ Гр, *куш-*
њй праг Сл, *кушњѐ* шљѐме Се, *кушња* врата Се, *кушња* жѐна Кр, жѐна му е
кушња ОБ, њино е свђкђ *кушњѐ* Се, *кушњи* су и чђек и жѐна Сућ, *кушњик* Кр,
кушњйци Кр, *кушњица* Кр *окушњица* ОБ, *йойшкушњица* ОБ, *Пошшкушњица* ЛР,
Вѐсйна *йойшкушњица* Бој Ту, *колобђшњица* Пе Сл Ку, йјем *колобђшњицу* А,
колобђшњи лѐб Сућ, задрђи *колобђшњицѐ* Кр, на *немоћшй* крај Се, *ношњй*
влѐтер Ко, *ношњй* рад Се, *ношња* тђца Кр, *ношњѐ* дђба Кр, *ношњй* чу*вар* Гр,

¹⁵² Облике *љѐвши* и *йђѐвши*, које доноси Стевановић (Стевановић ИЦД 58), нисмо забележили.

¹⁵³ О раширености ове појаве в. Реметић Шумадија 194. Исп. и касније објављене радове: Драг.
Лика 121, Богдановић ГАП 120, Николић М. Пољанљѐ 292, 307, Ћуровић БиХ 213, И-Б-Д Банат 368,
372, Вук. Драг. 72, Реметић Призрен 109–110, Вук. ЦТВ 105, Марк. Зап. 92,

- ноћин̄а* вожња ОБ, *ноћин̄и* вџ Се, *ноћин̄ик* Кр Сл Гр, *иомоћин̄ик* Гр, *несрѣтн̄ица* Ко, *несрѣтн̄о* му било Се, нека му е *срѣтн̄о* Сућ, *срѣтн̄и* ти пѹт Се, *најсрѣтн̄ија* би она Бој, сва *срѣтн̄а* Сл, *срѣтн̄а* друга Сл;
- б) *вџн̄ак* Кр А ЛР, *Вџн̄ак* (топ. у Ка), није *кѹнна* Кр, свакоѣ је *кѹнно* Се, *кѹнница* Сл, они су *мџгѹнни* Сл, богами је она *мџнна!* Кр, они су *мџни* Сућ, *срѣћан* ви Бџжић Бој, *божн̄ићн̄и*¹⁵⁴ Се Сућ Бож, уз *божн̄иће* пџсте Кр;
- ћск(и)*: У *иѣкѹ* бџлн̄ицу сам била Сућ, *Пѣцк̄а* Бистрица Кр, *новшицк̄и* Кр Се, *Бџжн̄ицк̄и* дџ Бож, *нишицк̄и*, *нишицк̄и* Се (поред *нишићк̄и* Кр Се Сућ, и *нишићк̄и* Кр);
- хв-*: О судбини ове групе в. т. 105.
- шк-*: а) Им̄ао е мѹке док је *ишкџловао* чѣтворо ђѣѣ Бож, Посвѣ је *ошкрѣила* Се; б) *зачкрѣити* (зашкрипати) ОБ, *зачкрѣеше* врата Кр, *Кад* *зачкрѣи* сн̄ијег под ногама — тџ е пр̄ав̄а зима Кр, Посвѣ је на онџ џко *ошкрѣила* (озриказила) Се, Шта е он̄а м̄лн̄ *зачкрѣао?* Сућ, Шта си са тн̄јема зубима *ошкрѣила?* Се;
- ши-*: Бџгами ће те он̄а г̄ал̄ат *ишчн̄ијати* Бож, Само глѣдајѹ да кога *ошчн̄ијати* Кр;
- шн̄-*: *Пошн̄ијатн̄и* се на дренџв̄ак Бож, он се *ишн̄ијатн̄и* Сл, *ишн̄ијатн̄и* Се Сућ.
- шч-*: *болешчн̄а* Бој, *кошчн̄ица* с кошѹлѣ Се, пришн̄ите ми *кошчн̄ицу* Се, *д̄ишчн̄ица* Кр, *д̄ишчара* Се, *гѹшчн̄и* Бож, *гѹшче* ОБ, *гѹшч̄ад* ОБ Се, *ишчн̄и* Бож, нечн̄ије *ишчн̄и* арлаучѣ Сућ, *сеџцк̄а* *ишч̄ад* Се, *бн̄ишче* (пашче) Кр, *двн̄ишч̄ад* А, *ишч̄ек̄аити* Пе, *ишч̄н̄ица* лѹча А, *кожѹшчн̄и* Се, *рошчн̄и* Се, *ор̄ишчн̄и* Сућ, *брешчн̄и* Сућ. Немџ да му ј̄а *ишчѹијатн̄и* ѹши ОБ. Забележили смо и облике *брешчн̄и* Се Сућ, *рокчн̄и* Бој и *кожѹкчн̄и* Се. У прва два примера је на Нјд *брег* и *рог* додат деминутивни суфикс *-чн̄и*,¹⁵⁵ док у трећем налазимо супституцију фонеме *х* фонемом *к* и деминутивни суфикс.

Од речи оријенталног порекла забележили смо лексеме *б̄ишча* Кр Се, *лиѣгу б̄ишчу* А, *у б̄ишчу*, *б̄ишча* Кр, *носн̄ила б̄ишчу* Се Кр. Забележили смо и облик *б̄ишн̄ица*, *А б̄ишн̄ов̄ан* — Кр, што је, вероватно, утицај књижевног језика, у коме је тај облик настао днсимилацијом, јер се турско *ç* у *bahçe* нормално рефлектује као *ч*.

145. Грађа показује да се медијалне сугласничке групе понашају углавном као и одговарајуће иницијалне. Африкатизацији су и у овом случају склоније Лијева Ријека и Велика.

На целој испитиваној територији африкатизоване су групе *жб* (*вљѣѹба*, *вљѣѹб̄аити*, као и *ѹбѹн*), *жс* (*џгџџила*, као и *ѹгџџ̄ав*), *шк* (*зачкрѣао*, *ошкрѣила*, као и *чкрѣ̄ав*, *чкрѣ̄ав*, а и *шкџла* као *ишкџловао*), *ши* (*ошчн̄ијати*, *ишчн̄ијати*, као и *чн̄ијѹн*, *чн̄ијрети*).

Група *ис* африкатизована је у Лијевој Ријечи и Велици (*лишчн̄и* као и *ишчн̄и*), а у Лијевој Ријечи и група *иш* (*л̄ѣише* као и *ишчн̄ица*). У Нахији и Шекулару ове две групе се чувају (*лишчн̄и*, *л̄ѣише*, као и *исн̄и*, *ишчн̄ица*).¹⁵⁶

¹⁵⁴ Ову лексему нисмо забележили са *-ић-*. Нема је ни код Стевановића.

¹⁵⁵ Објашњење С. Реметића (Реметић Шумадија 197).

¹⁵⁶ У Кучима и Братоножићима, са којима се граничи Лијева Ријека такође је *лишчн̄а* (Петровић Кучи и Петровић Брат.), а тако је и у Велици суседном Плавѹ — *л̄ишчн̄а* (Алексић Плав). З. Павло-

Група *ск* африкатизована је само у медијалном положају (*лаџкаџи*), док у иницијалном није (*сџоџи, скаќаџи*). С обзиром на то да ју је Стевановић бележио и у иницијалном положају (Стевановић ИЦД 53), можемо претпоставити да се она у међувремену, под утицајем књижевног језика, изгубила.

Асимилацијом је промењена медијална као и иницијалиа група *гн* (*нагњијездиш : гњездо*). Асимилативне промене нису захватиле ни медијалне ни иницијалне групе *кл* и *жл* (*уклијештиш се : клијештиа, ужслијеби : жслијеб*).

Као што се из грађе види, процесу асимилације подлежу и групе *ми* (*јањим, поред: јањимим*), *нб* (*зелембаћ*), *ни* (*једамйуш*), *нк* (*шумка*), *лњ* (*дбљњаќ*), *сн* (*басмајриш*).

Сугласничке групе *мк, мц, мч, ми, мд* и *миш* не подлежу асимилативним променама: *момка, момци, момче, џемйер, осамдесџ, комийја*.¹⁵⁷ Одсуство асимилације може се објаснити аналогјом, тј. утицајем основних облика (нпр. *момка* као *момак* и сл.). Чување групе *миш* у *комийја* фонетске је природе.¹⁵⁸

Нема даљинске асимилације *с* и *з* испред *ш* и *жс*: *осушено* сијено Кр, да *осушимо* за чај Бож, *убила* и *сјуша* А, *кад* је *сјушно* Пе. *Сџжањ* је докле мџж доватит *Се, звјждјим* ОБ *Звјжди* некуд преко села Бож, *Прозвјжда* онџ звјждец Кр.

146. Дисимилација је широко захватила групу *ћњ*: *вџињаќ, гџињик, срџиња, кџиња*. Аналогјом према *кџиња* и *срџиња* успостављени су облици *кџиња* и *срџиња/срџињ*: *Раџан* је и *кџиња* ОБ; *Кџ* е жив да е *срџињ* Бој; *Срџињ* Бој; *Нешто е несрџиња* Кр.¹⁵⁹

Млађи и школованији говорни представници чешће употребљавају облике са *ћн* односно *ћњ*, али се они срећу и у говору старијих, код којих је чешћа форма са *ињ* односно *ињњ*.¹⁶⁰

Дисимилацији је подлегла група *ич* (*кџвча*), док се групе *ик* чува (*клџико*).

Групе састављене од двају назала (*ми* и *мњ*) разједначавају се тако што један прелази у сонант: *гџвно, намложило се, сџмља*. Ова појава, међутим, није доследна. Говори се: *седамњас, џамњик, односно дџмњаќ* итд.

вић наводи да је у косонантској групи *й* + *спирани* „процес африкације спираниа ... веома јако изражен у југоисточној зони штокавских говора захватајући дијалекте призренско-тимочке, косовско-ресавске и источни део зетско-ловћенских говора“ (Павл.-Стам. Конс. 91). На нашем терену, дакле, африкатизоване спиранте налазимо на подручју Лијеве Ријеке и Велике.

¹⁵⁷ У суседним говорима Колашина, Братоножића и Куча срећемо једначења и у овим секвенцама (за Куче и Братоножиће немамо податке о свим групама): *монче, мџнци, санјас* и сл. (Пижурица Колашин 100), *мџчиш, мџнци* (Петровић Брат.), *мџнци, мџнком, мџнче* (Петровић Кучи). У Васојевићима, међутим, ми нисмо наишли на ове облике. Неке од њих је забележио Стевановић: *монче, кџнче* (Стевановић ИЦД 54).

¹⁵⁸ Исп. И-Б-Д Банат 365–366.

¹⁵⁹ Овде би било могуће и образовање од корена *срџи-* што би искључивало дисимилацију (в. РЈА).

¹⁶⁰ Стевановић је тридесетих година прошлога века бележио само облике *кџињи, нџињи* и сл. (Стевановић ИЦД 54).

Групе *дн, гњ, гм, сл, кш* чују се и у упрошћеном и у неупрошћеном облику: *јѐна, ѡглѐни* поред: *јѐдна, дѐдни; јѐгње* поред (ређе) *јѐње; бѡгме* и (ретко) *бѡме; мѡсѡм* и (ређе) *мѡслѡм; нѡшѡшки* поред *нѡкшѡшки*.

Нисмо забележили облике: *ѡѐстѡ, дѐвестѡ* и сл. већ само: *ѡѐ-стѡѡшѡна, дѐ-ве-стѡѡшѡна*.

148. Медијална сугласничка група *-шк-* у сложеним заменицама *нѡшкѡ, нѐшкѡ, свѡшкѡ*, ишчезла је под утицајем зависних падежа и заменице *ко*¹⁶⁶ па имамо *нѡко, нѐко, свѡко*. У Краљима смо, међутим, записали пример: Ево двије гѡдине *нѡшкѡ* не сијече лѡс. Исти информатор тврди да је понеко пре рата говорио и *свѡшкѡ* и у Лијевој Ријеци и у Нахији.

Сугласничке групе на крају речи

149. Финалне сугласничке групе *-стѡ, -шѡ, -зд* (за *-жд* нема потврда), упрошћавају се губљењем финалног плозива, као уосталом у добром делу говора Црне Горе,¹⁶⁷ а и низа српских говора уопште:¹⁶⁸

ѡвијес Се Сућ, *бѡлѐс* А Коњ Кош, *брѐс* Ђу А, *врљавѡс* Кр Се, *гѡс* Тр Сл Се, *јѡ-дѡс* Се Сућ, *кѡс* Ку А Тр, *кѡрѡс* Се Сућ, *крѐс* А Бој Ло Вел, *лѡс* Бој, *лѡчнѡс* Кр, *мѡс* А Бож Шек, *мљдѡс* Се Пе Гр, *мѡс* А Се Пе, *ѡѡкѡс* Кр БК, *ѡлѡс* Сућ Се, *ѡѡс* А, *ѡрѐс* А Гр Сл, *сѡвљес* Кр Пе, *сѡморѡс* Се Кр, *свѡјес* Кр Бож, *скѡѡс* Сл Кр, *сѡсѡбнѡс* Се Кр, *стѡрѡс* Се Кош, *шѡс* А Се, *чѡс* Пе Кр,

авѡшѡнѡс Се ОБ, *аврѡлѡс* Кр, *ѡлакѡс* Кр БК Сућ, *баљѡшѡс* Сућ Ку, *брѡмб-лѡс* Кр Се, *брѡчкѡс* Сл Сућ, *галѡшѡс* Кр ОБ, *гѡљѡс* Се Сућ А, *гѡљѡс* Кр, *гѡсѡчѡс* Кр БК, *гѡшѡнѡс* Кр Ђу, *зѡмлашѡс* Кр Се, *зѡчкѡс* Ђу Сл, *зрљѡс* Кр ОБ, *крѡлѡс* За Кр, *крѡдуљѡс* Кр Сућ, *крѡвѡс* Пе, *ѡс* Цр Пе, Вел, *сѡдркѡс* Кр, *чѡкарѡс* Кр ОБ, *чѡс* Цр Ђу А Вел, *чѡкљѡс* Кр ОБ, *шѡѡс* Кр Се, *гѡс* Гр Вел Шек, *дѡвије ѡнѡкрѡс* Сућ,

шѡс, дѡнѡс, шрѡнѡс, четѡрнѡс, ѡшѡнѡс, шеснѡс, седѡмнѡс, осѡмнѡс, девѡшнѡс — на целој испитиваној територији, осим у Шекулару, где је: *јѡданѡс, дѡнѡс, шрѡнѡс, четѡрнѡс, ѡшѡнѡс, шеснѡс, седѡмнѡс, осѡмнѡс, девѡшнѡс*.

вљѡш Кр Сл, *нѡвљѡш* Сућ Се Гр, *ѡрѡш* А Се Ло, *грѡз* А Ло Вел.

¹⁶⁶ В. И-Б-Д Банат 359.

¹⁶⁷ У Кучима, Братоножићима, Бјелопавлићима, Зети, Враки, Ровцима и Ускоцима упрошћавање је потпуно (исп. Петровић Кучи, Петровић Брат., Ђупић Бјел. 59, Ђупић Зета 272, Петровић Врака 195, Петровић Ровца 179, Станић Ускоци 135–136); у Колашину *-стѡ* даје *-с, -шѡ > -ш* и *-шѡ, а -зд* остаје неизмењено (исп. Пижурица Колашин 105); у Његушима се ове секвенце срећу само спорадично (ФО 539); у старопрногорским говорима *-стѡ* се углавном упрошћава, а *-шѡ, -жд* и *-зд* углавном чувају (исп. Пешикан СК-Љ 113); у Црмници се у овим групама, изузев у бројевима и глаголу јѐст, „крајњи сугласник по правилу чува“ (исп. Милетић Црмница 386–388); у говору Кртола упрошћавања нема (Радовић, ФО 525), као ни у Мрковићима „кад се ријеч употријеби *изван реченице или на крају реченице*“ (Вујовић Мрковић 150).

¹⁶⁸ Изоглоса ове појаве пружа се од Јадрана у области ушћа Неретве до румунске границе између Итебеја и Српске Црње (И-Б-Д Банат, 363). Литературу о томе в. у Ивић Галипоље 138–139 и Реметић Шумадија 218. Исп. и радове објављене касније: Ђирић Пониш. 91; Тома Ниш 125–128; Ђук. Драг. 82, Реметић Призрен 442–443.

У скраћеним формама инфинитива на *-сти(и)* такође долази до упрошћавања финалне сугласничке групе губљењем крајњег *-ти*:

дојес Кр Се, *завес* ОБ, *зајџес* се Кр Сућ, *заобџс* Се, *извџес* Ку Ђу, ОБ, *изџс* Ку Сл, *јџс* Ку Ђу, *крџс* Пе Кр, *навџс* ОБ Се, *наџс* Ко А, *најџс* Кр Се, *обџс* Сућ Се, *оџиџс* Се Кр Пе, *оџлес* Се Сућ, *оџрџс* Се, *џаџс* (пасти) Ку Ђу, *џлџс* ОБ, *џоџс* Кр Сл, *џојџс* Сл За, *џоџрас* Пе За, *џомџс* се Кр, *рџс* Гр, *џорџс* Се, *сџс* Се Сућ, *смџс* ОБ Бож, *срџс* Бож Се Кр, *стџрџс* А Сућ.

150. Финална сугласничка група *-џс*, настала отпадањем крајњег *-ти* у глаголима на *-џсти(и)*, добро се чува: *загрџс* Сућ, *изгрџс* Кр, *џогрџс* Се, *огрџс* А Кр Сућ, *искуџс* (ишчупати) Кр Сућ, *озџс* За Пе Се.

Финалне сугласничке групе налазимо и у речима страног порекла:

асистџенџи А Се, *командџниџ* Сућ А, *сџиудџенџи* А Кр Ку, *аладџниџ* (узв. стани мало, схвати) ОБ, *Мóмо е вџеликџ нџкс* (млада особа која изазива сукобе, свађе) ОБ, *рџгенџи* Кр, *џрансџорџи* Сл, *фрџнџи* Се Сућ ОБ, *гџџи*-рабџта (крај, престанак приче о некој сензацији, афери и сл.) Се Кр, *уџџташе се, гџџи!* Кр, *гџнц нџвџ одиџело* Бож, *гџнц нџвџ оруџе* Сућ Кр.

Финална група *-ниџ*, која је присутна у страним речима, могла је да послужи као модел за формирање лексема као што су *измиџљџниџ* За и *намиџљџниџ* Се.

У примеру *квиџниџ* (квит, уп. лат. quietus) очигледно је накнадно формирана група *-ниџ*.

У оноματοпејском изразу *дрџнц* (узв. за опонашање ударца), бележимо финалну групу *-нц*.

Фонетске промене у сандхију и додиру морфема

151. Сугласници различите звучности у сандхију и између префикса и основе једначе се по правилима регресивне асимилације:

а) — з *балавџрџиџом* Тр, з *брџиџом* Бој;

— з *глџвџ* Цр, з *грџбља* Сл;

— з *длџнџвџ* Бој, з *дрџвџта* Ко Цр, з *друџинџом* Се, з *друџиџвом* Се;

— ж *џџџом* Бој Кр, ж *џевџџкџом* Бој, ж *џевџџкама* За;

— г *џевџџи* Бој;

— дог *дџџџ* Кр;

— џџд *жџнџ* Кр;

б) бес *џџџџора* Кр, бес *џџиџџџа* Ђу, ис *џџџџџџ* Тр, ис *Подџџџџџџ* Бој, ис *Плџџа* Тр, ис *џрџџџџ* Ку, џс *џлџнџнџ* Сућ, ис *џџџџџ* Бој, бес *џџџ* без овџ Кр, бес *џџџ* дијџџџ Бој, ис *Кџџџ* Кр, ис *џџџ* гџре Сућ, ис *Кџлџџнџна* Бој, не знаџ *крџџиџџ* ни зашто Кр;

— исџџџ *сџџџџа* Кр, *ниџџџџ* се не обџџџ Се, *куџџ се* џџџџ Цр, *куџџ си* забравџџџџџџ? Кр, *куџџ си* задлџџџџ? Кр, *каџџ фџбџџџ* Бож, *каџџ фџбџнџџ* Цр, *каџџ џрџџџџ* Цр, *коџџ коџџџџ* е становџџ Сућ, *коџџ кџма*-Мџла Се, *коџџ кџџџџ* Ку, кот *Крџџа* Бој, *куџџ коџџ* Се, *оџџ коџџџ* Тр, *оџџ кџмџџ* Ло, *оџџ кџџџџ* Ло, *оџџ кџмџџна* Бој, *оџџ кџлџџ* Се, *оџџ кџџџџџџ* Бож, *ни оџџ коџџа* Се, *џџџџџџ кџџџџ* Бој, *исџџџџџџ кџџџџ* Се, *оџџ џџџџџџ* Сућ, *оџџ џџџџџџ* За,

оти ираишнѣ Сл, *оти иѡсла* Ђу, *оти Полѣмља* Бој, *оти Пљава* Бој, *иорети иѡиѡдка* Сл, *оти чоѡка* Пе, *оти четѣири* године Бој; *иѡишѣиши*, *иѡкида*, *иѡкойала*, *иѡкуис* А;
— *ѡик се* Ђу, *врак ши* у јабец ОБ.

152. На граници двеју лексема поред асимилације јавља се често и редукција, поготово ако су у питању два иста сугласника:

бе-за иштерѣс Сл, *и-зайѡвѡра* Сл, *бе-сестѣрѣ* Бож, *бе-стѣрешинѣ* Бој, *бе-само* музѣку што не развиѣ Сл, *тѣ и-сѣла* Гр, *и-сѣла* дошли Сл, *и-стѣрѣ* кућѣ Кр, *и-свѣ* снагѣ ОБ, *изѣиѣ* *и-Слѣишнѣ* Сл, *изѣидѣ* *и-шкѡлѣ* Кр, *бе-шкѡлѣ* Сл, догузѣла *и-шкѡлѣ* Кр, *и-шѣрпѣ* ОБ, *и-Шекулѣра* Шек, *шѣ-шѣри* Шек, *шѣ-стѡишнѣ* Вел, *дѡа-де-шѣс* ЛР, *мѡ-је зѣи* Сл, *наќа-вѣи* Бој, и *дѡнѣ-сѡм* така Бој. Примере за сугласнике *ѡ* и *ш* в. у т. 160.

153. Сугласници *з* и *с* испред *љ* и *њ* често се једначе по начину и месту обрадовања:

зљ: *беж љѣба* Бој, *ижљубѣ се* Бож, *ужљубѣиѣ се* Кр, *ужљубѣиѣ се* ОБ, *ужљубѣ* љѣло млијѣко ОБ, *ражљубѣиѣ се* Се ЛР, *ражљѡѡча* Вел Шек Сућ, *ижљѡ* Сућ, *зњ*: *беж њѣ* Кр ЛР, *иж њѡгѡѡ* женѣ За, *иж њѣ* Вел, *иж њѡвѣ* Сл ЛР, *уж њѡга* За, *уж њи* Се, *иѡж њѡву* Бој, *иѡж њѣ* Кр, *уж њѡву* Се, *иѡж њѡвиѣ* *ѣѡцу* За, *иѡж њѡвѣт* Сл, *дѡа* *ближњѡка* Гр, *ближњѡкиња* Бој, *ближњѡка* (својта) Бож, *гѣжњѡк* Кр;

сљ: *ш љѡбом* Ку, *ш љѡиѣма* Гр, *шљѡме* за стан Кр, *кућѣ шљѡме* Кр, *шљѡек* Се, *три-четѣири шљѡка* ОБ, *нѡколико шљѡќа* Гр, *шљѡгуѡи* у Андријевицу Се, *кат шљѡгнѡмо* с планинѣ Бож, *ка ѣ те шљѡ* Сућ, *иѡшљѡ* Се, *зѡишљѡѣе* Вел;

сњ: *ш њѡм* Ко Ку Пе Гр, *врат ш њѡ* да слѡмѣм Кр, *са ш њѡма* Бој Гр, *ш њѡме* Се, *ш њѡме* Кр, *са ш њѡме* Бој, не смећѣ очѣи *ш њѣ* Кр, *шњѡгови* Се Ку Гр, *шњѡгѡиѡдѡна* ОБ *крпа рѣишѡча* Се, *тќаница рѣишѡча* Гр, *брѣишѡча* (дрвена посуда у којој се држи брус) Ко.

154. Сачувана је опозиција између *з* и *ж* односно *с* и *ш*:¹⁶⁹

изљѡ Се, *изљѡмѡзѡи* Кр, *сишѡ* су се *изљѡмѡзѡи* Кр, да те *изљѡмѡзѡи* Кр, *Чѡкор* је *сњѡгѡиѡдѡн* ОБ, *с њѡгѡвиѡем* брѡтом Се, *с њѡгѡвиѡем* пићѡм Се, *с њѡниѡем* мѣжом Бој, *с њѡнѡм* *ѣѡцѡм* Бој, *с љѡиѣма* За Кр, *сљѡишѣиѣ* Сућ, да *сљѡжѡм* Се.

155. Сугласници *з* и *с* се асимилују испред *ћ* и *ђ* у ч *ѡ* *ш* *ж* и *ѡ*:

зђ: *ражђѡни* сијѡно Сућ, *ижђѡѡи* Сл, *бѡжђѡи* Се ЛР, *забѡжђѡи* Ко, *бежђѡка* За Бој; *Ижђѡѡ* јѡш јѡдан заглаѡак Кр, *гѡожђѡна* (метална кашика) Се; *зж*: *ражљѡѡ се* Кр, *ражѡниѡ се* Бож;

зћ: *ишћѡфићу* те мѡтќѡм Кр, *ишћѡфи* смо се *јѡбѡка* Се, што *ишћѡфриѡсте* *ѡвѣ* *ѣѡцу*? Кр, *ѡвѣ* *дијѡте* *пѡсѡѡ* *ишћѡфриѡ* Се, *ишћѡсѡи* сте *ѣ* *младѡс* Се, *па* се *дѡбро* *ишћѡсѡмо* Се, *нѡ* *ћу* те *ишћѡфрќѡи* ис *кућѣ* Кр, *пѡсѡѡ* је *ишћѡрѡло* Су, *ѡн* је *ишћѡриѡ* Сућ, *раишћѡрѡ* *тѣ* *ѣѡцу* За, *ишћѡѡ* *тијѡ* *дрѡѡ* Сућ, *беишћѡѡе* (бесцење) ОБ;

¹⁶⁹ Појаву облика *сњѡжѡни*, *сњѡжѡница*, *сусњѡжѡца* Стевановић тумачи разједначавањем сугласника, а не одсуством једначења (Стевановић ИЦД 54).

зч: *иш чашē* Тр, бљеше *ишчāvио* ОБ, посвѣ *ишчāио* Бож, *ишчаш* Сл, ка *ишчāиш* нōгу Сл, *ишчāишла* нōгу За, пā е *ишчāvио* ОБ, посвѣ *ишчāио* Бож, онō ди-
јете *ишчāиље* Се, *ишчеврļио* грāну Се, *ишчеврļи* очн на мēне Кр, *ишчегрļā* тō и
шѣрпѣ ОБ, ѣно се ђеца *ишчѣйѣрļила* Кр, *ишчѣйурļи* смо кāцу Бож, *раишчеврļиш*
Цр, *раишчѣйиш* га Цр, *раишчāлāиш* Кр, *иш чѣло* Тр;

зц: *усцйкāиш се* Тр, мōрā *се расцйјѣиш* Бож, Продаѣш ли овогā *двйсца?*
(ован у другој години) Се;

зч: *ужцāиш* Кр, *ужцāишле* му *се ѓвце* Сл;

зш: *ишћѣиш* га Ку, посвѣ сте га *ишћѣиш* Кр, нѣшто си *се ушѣиш* Тр,
*ишѣиш*āла За;

сђ: *жђѣнш* Се Ло Вел, кō *жђѣнē* сйјено Бож, грāбāмо да *жђѣнēмо* Сућ, *ж*
ђевōјкōм Бој, *ж* *ђевōјкāма* Бој, *ж* *ђѣиш*ом Се, *ж* *ђѣцōм* Ма;

сћ: *ићѣрā* тў стōку Се, *ишћѣрāиш* А Цр, *ошйиш*у нāобдан (<отис ћу = отићи
ћу) Кр, *ошйиш*ѣмо Бож, *крш* *ће* завлāдат Бој;

сч: *ишчѣи* кāпу Се, опāнци *се ишчāгорē* Кр, *ишћрѣиш*е Кр, *ишћрѣишчāд* За, *и*
чѣљāдима ОБ, не зборй *и чōѣком* Сућ, нѣмāм *и чīме* отис Кр.

Још неке појаве асимилације, дисимилације
и дистрибуције сугласника

156. Даљинској дисимилацији подлежу сугласници:

м-н > *м-л*: *ћемāл* (најбоље време у нечијем животу) ОБ, бљеше мōмек на *ће-*
мāл Ко. Подједнако се чује и *ћемāн*: Ка сам бйо на *ћемāн*, свѣ ми је бйло лāко Кр,

н-м > *л-м*: Надно Трѣпчѣ бйо е *лўмер* Тр, Овѣ црѣвље нијесу мōја *лўмера* Цр,
Ймā ли *лўмере* за твōју глāву? Пе;

н-н > *н-л*: *рѣнгеле* Бој, на *рѣнгеле* Бој,

л-л > *л-р*: *лйвер* (либела) Ђу, без *лйвера* Ђу,

љ-љ > *љ-л*: *бљѣлег* Се (<белег) *бљѣлѣгā* Кр.

д-д > *д-л*: *ѓдавлē* А Сл, *ѓдавлѣк* Се, *ѓдавлēн* Кр, *ѓвље* Бој За,

њ-л > *њ-р*: пā *ишћѣр* на њѣга Бој, *ишћѣр* војнйчкй За,

њ-р > *н-р*: *карабинѣр*¹⁷⁰ ОБ,

р-р > *л-р*: *ишћлйрāше* и Сл.

У лексеми *ормāр* Се Гр (лат. *armarium*)¹⁷¹ изостаје уобичајена дисимилаци-
ја *р-р* > *р-н*.

Контактну дисимилацију смо регистровали у лексемама: *накѓнче* Кр (чешће
је, ипак, *накѓнче* Се Сућ Бож), *медњйк* (међаш) За, *медњйци* Ку.

Топоним *Лимāњ* дō у ЛР изговара се и *Лимāј* дō.

У *фўзбал* Се долази до једначења по звучности (нем. Fussball).

Морфолошког су порекла *ш*, *ж* и *ч* у примерима:

— *сйашйвāиш се* Се, *йўиш*и тй тō Ко, *йўишйио* говѣда Тр, ни кāп не *йрошйиш*
Цр, нѣће да *йойўиш*и За, *йойўиш*ила е врућина Ку, *сйўиш*и мāло бāбу (на водени-
ци) Сућ, *йойиш*ишўј Гр;

¹⁷⁰ Може бити и да је лексема *карабинер* направљена према *карабин*.

¹⁷¹ Скок II 205.

— *кажівай* Бој, *кажју* Бој, *кажѸем* Бој, *ја* јој *докажѸем* Бож, *ја* ви *докажѸем* Сућ, *йокажівай* Се, не *извезјѸше* брѸмена Кр, што тѸ не *увезјѸе* Сл, *залижју* се *ђеца* Се, *нйко* не *зарезјѸе* школу Се, *одрежівай* Кр, *нагажівай* Сућ, *йодмажівай* Сућ, свѸ е он тѸ *излажѸо* Ћу, *сјѸжи* Ѹткос Бож, *сјѸжио* сам панталѸне Сућ;

— *йребачила* вѸл Гр, *йребачивали* се А, *йребачи* мало стѸнка Гр, *йребачисмо* се преко косѸ Сл, *йребачише* не у зѸтвор Сл, *бачи* му Бој, свѸ *бачи* Бој, *нйе* се *бачало* Гр, *бачи* ју у Лйм Сл, *извукѸсмо* те *бачисмо* Гр, *баче* кѸмен Кр, *сламу* *избачивали* Бој, *убачише* нѸс петину Сл, *пѸ* *ћу* *ја* *убачиш* сијено Кр, *набачи* тијѸ *жегѸра* ОБ, *набачјѸ* се *љући* (намећу се) Се, *шѸчи* Пе, *вѸчи* Пе, *вѸчу* на више Гр, *йовѸчи* Вел, *рѸчи* Гр Се, *лука* *исѸѸчи* Вел, *осѸчу* га Се.

157. Забележили смо и низ примера у којима се огледају различити сугласнички односи:

к : *ћ* *ћеса* Кр (некадашња кеса за новац), али *кѸса* Гр Ку Ло (данашња кеса). Топоним *Ћилер* АѸсов БК упућује на то да се некада говорило *ћилер*, данас се међутим у Горњим Васојевићима чује само *клијейи* (у Доњим је још увек *ћилер*). Забележене су лексеме *Турћија* За и *ТурчѸија* За Се. Прво је изведено од тур. *türkiye* (Шкаљ. 625), а друго од нашег турцизма *Турчин* односно *Турк* (Шкаљ. 624–625, Скок III 526). Говори се *кирија* Цр, *киријайи* Цр. У Сеоцу су нам рекли да ће понеко рећи *ћирѸија* и *ћирѸијање*;

л : *р* *АрбѸнија* Се Ку, за *АрбѸнију* Гр;

Ѹ : *б* *Ѹдлага* А, *тѸри Ѹблага* Бој, у другом случају вероватно народна етимологија по којој је ова лексема у вези са ублажити;

ш : *д* *динамид* Бож, *динамидом* смо убили Кр, убили смо *динамидом* Сућ, *йѸйрѸд* Сл, донѸсемо *йѸйрѸди* Гр, *комаиш* лѸба (грч. *kommation*) Ло, у *комаише* Сућ, *комаишина* Ко, не *комаишѸше* толѸки лѸб Се, умало ме *искомаишѸше* Кр, *йокомаишѸше* се Пе;

к : *г* *гарабин* Бој Кр, вероватно народна етимологија по којој је ова реч у вези са гарав. Иначе и: *карабинѸр* ОБ, *карабинѸри* Сућ;

в : *р* е валѸ си *расѸишѸан* За (спорадично), уобичајено *васѸишѸаиш* А *васѸишѸан* Сућ;

б : *в* *ливѸр* Ћу, без *ливѸра* Ћу;

н : *м* *кѸњ* је *ѸзгѸм* ОБ (тур. *azgin* Шкаљ. 107), учинио се *ѸзгѸм* ОБ, *ѸзгѸман* Сућ;

з : *ж* *жѸлиш* Се, *жѸлиш* бѸкве Гр;

с : *ш* *инглѸшки* Сућ Се, *риде* *инглѸшкѸјѸ* авиѸнѸ Сућ, *ИнглѸшка* Се, *шѸруи* Бож (овде је ш и у изворном турском *şurup* Шкаљ. 592) *сѸруи* Се Бож;

м : *н* *бојѸзма* (бојѸзан) Кр;

й : *б* *лѸмба* (канта) Се, *три* *лѸмбе* мѸсти Сућ, *двѸдес* *лѸмиѸ* шљѸва За.

Речи потичу од лат. *lampada* (Скок II 265) с тим што форме са *б* одражавају новогрчку промену *ми>мб* (И-Б-Д Банат 403). Облике са *б* имају турски, албански, бугарски и македонски језик;¹⁷²

¹⁷² Литературу о томе где се ови облици чују на домаћем терену в. у И-Б-Д Банат 403.

ð : њ *гундорийи*¹⁷³ Пе, *гундори* за овцама ОБ, *загундорийи* Пе, *гунђорим* по цио дан Сућ, *загунђорийи* Сл. У примерима са ð налазимо стару основу *гуд* као у *гудети* (*god) (Скок I 637);

н : њ *машња* Гр, *шаишња* Се, *шајјдерица* Сућ. Умекшавање самогласником предњег реда бележимо у лексемама: *ианшалонје* Сл, *ианшалонџице* Сл, *шуњел* Бој, *сукњенџ* Сл, *вуњенџ* Сл Бој.

л : њ *шабља* Гр, крај *шабље* Гр, на ону *шабљу* Кр, *шабљница* Пе, *иљаца* ЛР, насре *иљаце* Бој, не *фаљи* ми ништа Се. У примеру *стирљешити* Бој у питању је вероватно аналогија према *стирљати* и сл. Чује се и *џлда* А и *џлда* Пе, *џловни* За, такође *иља* Кр, *иљав* Кр и *иља* (подлост, лукавство) Бож, *иљав* Бож. У лексеми *шлам* (шљам) Бож чује се л уместо њ.

Народна етимологија је обликовала лексеме *разбигор* Кр (јужни ветар), *иешогдишкџ* школа Се, *лешњак* Се Кр, *лекшећи* ОБ (нехотице, поред *некишећи*).

У Пепићима смо забележили: грађио *кукњастие* крстеве и: све *кукњастие* крстеве (иначе — *кукџсти* крстови Се, *везе кукџсти* крстове ка да је Њемица Се).

Однос с и *и* у прилогу *иослије* види се из следећих примера:

иџслије годину дана Сл, *иџслије* најљепшега ручка Сућ, *најиослије* ја вељо мџжу Бој, *иџслије* педесџ годинџ, *иџслије* дошла поснага Бој, то џу ти исприча *иџслије* Бој, не претече *иџслије* Радош Бој, *иџслије* ја иди тамо Бој, *иџслиен* кецељу овако Се, па *иџслије* овамо по радџва Се, *иџсијен* се врнуџи Вел, *иџсјенарек* зајми га Вел, *иџслије* свџтови дошли Бој, *иџслије* партије Бој, дођи *иџслије* јџпе Гр, *иџслије* раџ био Гр, долазили су *иџслије* Гр, *иџслије* раџа Гр, *иџслије* поћера Оп, *иџслијенак* се зарџтило Оп;

иџшџље се џдала Гр, *иџшџље* дошли ту Гр, *иџшџље* иди Вел, *иџшџље* тџри маџо качамака Кр, па ћемо *иџшџље* да видимо кџма Се, *иџшџљни* ти пџт вељу Сућ, от прве до *иџшџљње* Сућ, долазили су *иџшџље* Гр, *иџшџље* одили Гр, *најиџшџље* отџди Се.

Нема облика типа *иџкље*.

Десоноризација опструената на крају речи

158. У говору Васојевића није уобичајено безвучавање опструената на крају речи. Уколико, наравно, следећа реч почиње безвучним сугласником долази до регресивне асимилације па завршни сугласник претходне речи постаје безвучан (в. т. 151. б).

М. Стевановић, међутим, истиче да „звучни сугласници у овом положају губе или напола редуцирају своју звучност“ наводећи примере: *граџи*, *граџи*, *(х)лаџи*, *Мргџи*, *Обраџи*, *џбаџи* итд. (Стевановић ИЦД 56). Ми овакве примере нисмо нашли. Једино смо именицу *комаџи* забележили у овом лику, али, као што је речено, у њџ сугласник *-џ* потиче из грчког изворника.

¹⁷³ Код Вука *гундорийи* и *гундорџње* (Вук Рј. 111).

Редукција експлозивних дентала

159. Осим у финалним сугласничким групама, *-ш* и *-д* ишчезавају у бројним другим позицијама :

— *ш* у инфинитивима (поред наведених инфинитива — са инфинитивном осномом на сугласник: *загрейс*, *озѣйс*), без обзира на положај у реченици:

Ол *оди* на славу? Се; Ол *ради* на ону штаљу? Се; Ол ти учи данас? Се; Не могу чува данас Се; Ол *оди* на воду Сућ; То ћу ти *исрича* посије Бој; Удѣ се нећу и нећу Бој; Немо ми *иоиречиѡа* очи Бој; Ја ћу ти *ирича* како е било А; Може би памтиш Гр; Може би да знаш Гр; Може би да си га и ти чуо Гр; Не могу се *врати* људи гладни Сл; Да ми је *сиѡси* ону Сл; Ништа о тога *доби* не мож За;

Како ме мож *остѡви*, јадо Бој; Немо ми то *ѡика*, може мене пуна кућа би Бој; Нијесу се могли *сиѡси*, стријелани су Бој; Ја ти је данас нећу чува, па крчки Сућ; Куку, мрче, немо нико *ирича*, затворите те Сућ; Ја не знам ка ћу би, нећу ја мријет још Сл; Ада може се *оже*ни, како не може Сл; Да ју питаѡ, оће л те она *узѣ*, па да ти рече оћу или нећу Сл;

Немоће ми кућу *зайѡли* Бој; Не могу на врата се *иомоли* Бој; Оћете л *свраш*? Бој; Турци удари, те шћели ју *зайѡли* Бој; Ја данас нећу *ради* Се; Имѡла сам и *иогину*! Се; Неће се нико врати, све ће се *исиродѡва* Се; Не мислим ја колико ћеш ти *ирича* Се; Ол ме *узѣ*? За; Отац ми не да ни *иомѡну* За; Сто динѡра није могла *узѣ* Сл; Шта ћу ти *ирича*? Вел; Тага не да *иомѡну* Гр; Нијесам много како се могло *шегли* Шек.

Исти говорник ће употребити инфинитив са *-ш* и онај без њега чак и у оквиру исте реченице:

Како ме мож *остѡви*, јадо, и оно дијете *остѡвиш*? Бој; Ја не знам ка ћу би, нећу ја *мријеш* још Сл; Неће се нико *вратиш*, све ће се *исиродѡва* Се.

160. Крајње *-ш*, *-д* се губе понекад у речима које чине целину са следећом речју:

-ш, *-д* на крају *иредлога* се, како грађа показује, скоро редовно губн испред речи које почињу са *ш*- и *д*-:

о-шдога смо живљели Сл; ништа *о-шдога* нѡма Кр; ништа *о-шдога* доби не мож За; избочиѡили колаче *о-шири*-четири руке Сл; *о-ширидес* годинѡ Сл; *о-шијѡ* искрој Гр; *о-шдога* искрој Гр; сашѡ аљнице *о-шдога* Гр; преображење је мене *о-шебе* сваки дан Кр; није *о-швојѡ* оваца Кр; бољѡ *о-шебе* Кр; *о-Турдѡвићѡ* Бој; оцијѡпи *о-ше* крље Кр; био е драгомѡн *ко-Талијѡнѡ* Кр; дој ће *ко-шебе* Се; долѡзио е *ко-шѡше* Се; *ко-ше* браће Шек; билѡ смо *ио-Турцима* Вел; *иоре-шдога* врѡла ЛР; све *ио-ширнокој* и под матику СГ; *о-доброга* рѡда Сл; *ко-дрѡгога* брата Шек; онѡ е *о-Дѡдѡвићѡ* бѡла Бој; син ми *о-дѡије* године Бој; вљѡсу саплѡти *о-дрѡѡша* Гр; кору *ѡ-дрѡѡша* Сућ.

161. Забележили смо и неколико појединачних других случајева:

насре-љѡѡце Бој; *ѡ-глад*и могло се Сл; *мрѡ* е *ѡ-глад*и Кр; *ѡмрѡ* е *ѡ-глад*и ОБ. Иначе, у оваквим случајевима крајњи пловив се углавном добро чува: *од грѡбља* Бој, *од говѡчѡша* Гр, *од годинѡ* Сл, *ош Пѡва* Бој, *ош ирућа* Гр, *ош иѡзѡнѡијѡ* Сл.

Ови сугласници се испред *с-*, *з-*, *ж-*, *ш-*, *ц-* углавном редукују: *сирѣште о-сидкѣ* Коњ, *о-сидкѣ* се живљело Гр, сестра *о-сирѣца* Гр, овога ми брата *о-сирѣца* Бој, брат ми *о-сирѣца* Бој, брат *о-сирѣца* Шек, највише *о-сидкѣ* Бој, дунда *о-сидо* кила Се, смрзоше му се вилице *д-сирѣ* Кр, прѣмро сам *д-сирѣ* БК, умрѣ е *д-сирѣсти* Сућ, па смо се искокѣчили *д-смија* Сућ, *о-Србијѣ* Вел, кидали се *д-смија* Се, *ко-сестрѣ* Шек, отуд *о-Зелѣиѣна* Бој, од јада, *д-зла* Бој, да пукнѣ *д-жећи* Кр, *о-жѣлостѣ* А, *о-Црнѣ Горѣ* Вел, *ко-школѣ* СГ, *ко-шћерѣ* Бој, *д-шиѣ* Се Кр.

162. У *везницима* и *ирилозима* се веома често, скоро редовно, губе *ш-* и *д-* ако наредна реч почиње са *ш-*, *д-*, *с-*, *ћ-*: *ке ши* прсну опанци Гр, *ка ши* је гој воља За, шчѣпа капу, *ка шѣмо* прстѣн Се, *ка ши* се кажѣ Се, *ка дѣћѣ*, дадни му Се, а *ка дѣћи* прет кѣћу Сл, *ка сам* гој одила Бој, *ка смо* били ка вѣроши Бој, *ка сам* била уза Смољѣвице Бој, *ка се* умрѣ па се двѣри Бој, *ка се* зѣрати Гр, *ка сам* била болесна Гр, *ка се* оладѣ Се, *ка се* заинтачи Се, *ка смо* гѣлили Се, *ка су* ме затворили Сл, *ка су* настѣпили Ло, *ка сам* дошла ЛР, ја не знам *ка ћу* би Сл; *ка смо* вићели Шек, *ка сам* брала малине Шек, *са ши* не дам Сућ, *са шѣо* уради Сућ, *са се* то сади, па да ћеш се *са шѣ* искокѣчит Кр, *са ћу* дој Се, *ку ши* рѣкнѣ Радуле Бој, *кѣ ћу* сад? Бој, *кѣ ћеш?* Се, *кѣ ши* је ко? Шек.

Аналогијом према овим позицијама *-д* се често губи из *сад* и *кад* и у другим позицијама:

ка е била капитулѣција Бој, *ка би* тамо иза кѣћѣ Бој, *ка идѣсије*, ја иди тамо Бој, *ка ишчѣши* ногу Се, *ка иоглѣну* Сл, ка ето во *са шѣо* заплѣћемо Гр, то ти причам *са*, а прије рѣта ... Гр, падо ево *са*, па разби му главу Бој, имајѣ *са двојица* Бој, а ово *са* — то не зна ништа Се, *са јѣиѣ* при школи нешто ради Гр, *са ово*, *са оно* Гр, *са шѣо* има то воће Гр, *са шѣо* се калѣми Гр, *ка са ова* свѣла што е Гр, и ја *са* за њи знам Гр, и *са има* Кр, *са нѣ* Кр.

Забележили смо и случајеве у којима се *д-* у оваквим позицијама чува:

кад је кѣћу градио За, *каш иомѣзем* Бож, *кад нѣмаш* Се, *кад је* умрла Сл, ако сам се *кад зайлакала* Бој, *кад зайнѣм*, тражићу ти Бо, *кад ми* је син стѣсао Шек, *сад и* зовѣ фрѣбваче Гр, *сад јѣк* Гр, *сад зовѣ* марама Гр, ка ето оно ноће *сад* Гр, *сад не мѣгу* Сл, *сад нико* не зарежѣе школу Сл, *кѣ ћу сад?* Бој, *сад је* ево достѣсало свѣ Шек.

Губљење *д-* у овим случајевима је факултативно.

163. Губљење *-ш*, *-д* у префиксима:

озѣш се Кр, *озѣви се*, зовѣ нѣко Кр, немѣ му се *озѣш* Кр, нѣће да се *озѣвѣ* БК, што се ти не *озѣвѣш?* Ђу, нѣма да се *озѣвѣ* Се, *озѣѣш се* Сућ, он ти се *озѣвѣ* Се, немѣ му се *озѣѣш* Кр, не *озѣѣ се* Бој, *озѣвнѣш се* За, *озѣвни се*, зовѣ нѣкое За; *озѣвни му се* Сл, *озѣд* Ђу Цр Кр, ако га зовѣш *озѣди*, ништа не чѣе За, пришлѣ су му *осѣраг* Цр, врнѣ се *осѣраг* Кр, партизани су *осѣуиѣли* Сућ, *осѣуиѣо е* Бој, па смо мѣрали да *осѣуиѣмо* Кр, да мало *осѣѣѣвѣ* Гр, зрно е *оскочио* Се, нешто е *оскочио* од мене Бож, *оскочио* од рођаштва БК, погоди га *дсѣчке* Се, *осѣлило* се много народа Ку, *оѣѣле* ти рѣке Се, *иѣсѣдник* Ђу Кр А, *дсѣј* Кр Се, *осѣчѣк* Кр БК, *очѣврѣлиш* (одвалити) Се, *очѣврѣлио* сам гѣрану Се, *очѣшурѣш* (откотрѣлати) Сућ, *очѣшурѣ* овѣ бурѣло Сућ, *очѣшурѣш се* Кр, *очѣшурѣћеш се* низ овѣ бриѣг Кр, *очѣкарѣш*

Кр, *очика̀рише* за Берѧне Кр, па су га *очика̀рили* Се, *окѝнѹи*¹⁷⁴ Кр, *окѝнѹо* га сапѹн Кр, *ѡкиде* нѡс бра̀ству Пе, *ѡсѡд* ОБ Се, кад опразниш, ништа не *ипрестѡвљаш* Се, *ипрестѡдник* Сл А Ћу, *ипрестѡдника* ѡпштинѧ Кр, *назѡрник* Кр, *назѡраш* Се.

164. Забележили смо још неке случајеве губљења *и* и *д*:

Свѧкер ми сѧ *ирију женио* Бој; Имало не доста *ији ију школу* Гр; *Ти ију* је доста нѧс било Гр; *десе дана ша иу* Ма; да нијесу *ѡику нѡша* ту Сл; Знаш како је *доса горе* било Сл; *Кѹка одо̀ну иреко* Цѧрова̀ Бој.

165. У *бројевима* је редукцијом осим финалног *-и* често захваћен и претходни самогласник:

иѧ-шес гѡдѡна̀ Бој, *десе* гѡдѡна̀ Бој, *деведесѧ* гѡдѡна̀ Бој, *двадес* и три гѡдине Бој, око *иридес* свѡтѡва̀ Гр, *иридес* и *шѧс* кѡла̀ Бој, навр *иедесѧ* гѡдѡна̀ Бој, до *двадес* до *иридес* овѡѡа̀ Гр, око *дваѧс* гѡдѡна̀ Гр, *двадес* кѡла̀ Гр, *иѧ-шес* вођениѡа̀ Гр, *четѡрдес* прѡвѧ Сл, *двадѧс* и седам гѡдѡна̀ Сл, *дваде-шѧстиѡга* уочи Вѡдова *дѡна* Сл, *дваде-шѧс* Шек, *иедесѧ* гѡдѡна̀ *дѡна* Сл, бар *иридес* пѹта̀ Сл, *осамдесѧ* дѡна̀ра̀, *деведесѧ* Сл, *седамдесѧ* пѧтѧ гѡдинѧ Сл, *седамна̀с* гѡдѡна̀ За, *десе* *дѡна* За, *иѧ-шес* шишѡра̀ка̀ Кр, *ириѧс* кѡла̀ Се, *иѧ-шес* залага̀ја̀ Се, *десе* ѡвѡја̀ка̀ Кр, *четѡрдес* пѧтѧ гѡдинѧ Вел, *ириѧс* прѡвѧ гѡдинѧ Оп, *четѡрес* девѧте гѡдинѧ Оп.

О елизији неких сугласника

166. О испадању сугласника говорено је у одељцима о појединим сугласницима и сугласничким групама. Овде ће се навести још неки случајеви елизије груписани према сугласнику који је испао без обзира на то да ли су у питању позамљенице (које су чешће) или домаће речи:

— није имѡ *ивалидѧ* Бој, прѡма̀ *ивалиду* ОБ, бес *коферѧнције* Бој, *коферѧнција* Кр За, нѧма *исѡна* Бој, *иниѧресѡино* Бож, *финаѡиѧста* Бож, *вулѡшѡри* Вел (поред *вуленѡшѡри* Кр — добровољци у албанској фашистичкој војсци у II светском рату¹⁷⁵);

ма̀ѧѧе Кр, *момѧѧе* Сл, *гледѧѧе* Се (поред *гледѧѧе* А), *ѡѧѧѧе* Кр, *ја̀гњѧѧе* ОБ, *итѧѧѧѧе* и[х] Сл;

— *бѡниѧѧа* (болесница) Кр, *бѡниѧѧав* Кр, *бѡн* Бо Ку, *бѡна* Бој Ло Ћу, *бѡник* Кр (поред у *бѡлниѧѧу* Гр, за *бѡлниѧѧу* Бој, на *ѡѧѧѧу* Сл),

— *Крашиѧѧиѧа* (Краљска река, река која протиче кроз Краље) А Кр Пе Бож, *Крашиѧѧиѧу* прескочио ОБ,

— *кошиѧѧук* Бој, *кѡшиѧѧки* Бој, код овѧ *кѡшиѧѧке* Пе, *кѡшиѧѧа* Пе (поред чешѧг: *кѡмиѧѧја*, *комиѧѧук* За, *ѧво* *кѡмиѧѧје* Кр), *колобѡѧѧиѧиѧа* Суѧ Ку, *колобѡѧѧиѧиѧ* ѡѧб Се, *колобѡѧѧиѧѧе* бра̀шно Тр (чује се и *коломбѡѧѧиѧи* Се и *коломбѡѧѧни* Суѧ), нѡва *абуѧѧѧиѧа* Сл, отворѧли *абуѧѧѧиѧу* Сл;

¹⁷⁴ М. Пешикан износи претпоставку да ја *окѝнѹи* „можда аналошко образовање са -о“ (Пешикан СК-Јб, 114).

¹⁷⁵ Уп. алб. *vullnetar* — добровољац (Fjalor 361).

— *небајшница* Кр, *безбајшница* Кр (поред *безбрајшница* Се Кр А), *жандамѐрија* За Цр, у *џандамѐрију* За, *машираш* Пе, от *комијѐра* Бож, *комиерину* ОБ, *џре-фџган* Гр, *шинда* Се Сућ Кр;

— *јџгра* (језгро) Тр, трећина *јџгре* Тр;

— *лџтрика* ОБ (поред: *лџтрика* А), а ја *џљџшџ* (пешке) зајми за Беране Бој, *џдџ џљџшџ* Бож (поред: дошао је *џљџшкџ* Се), у *накву* (некакву) *бџкву* Бој, *простирач накав* (некакав) Бој;¹⁷⁶

— *урмеџин* (тал. formentone)¹⁷⁷ ЛР;

— *лама* (кофа, канта) Кр, *пџт лама* шљива ОБ (говори се и *ламба* и *ламџа*);

— *анабџџа* (необразована, неписмена особа, аналфабета) Кр, *анабџџија* А,

— *нџ* (него): *ниџсам пџзџла пџжњу нџ* се шџлџла Бој, *рџђе* е *имџло нџ* сад Вел, *ниџсу* *крџви* *владџри* *нџ* *народ* Вел, *нџнџ* (не него): *гџре* *два* *чоџка* *нџнџ* *гџре* *јџдан* Гр, *ниџсмо* *џрали* *нџнџ* *смо* *свџ* *по-трнџкоп* Гр:

— *џклџ* Кр Тр Ло А, *џшлџ* Се, *џшолџ* Кр, *џшолџн* Сућ, *џшџшџи* (који је отуд) Кр, *џјмо* А Цр.¹⁷⁸

Уметање сугласника

167. О секундарним сугласницима већ је било речи у одељку о сугласничким групама (в. т. 138). Овде ће бити наведени још неколико случајева уметања сугласника. Срећемо их како у позајмљеницама тако и у домаћим речима.

Умећу се, пре свега, назвали *м* и *н* испред прекидних консонаната:

комџндија Се, *причџ* *некакве* *комџндије* Кр, *напџравили* су *комџндију* Сућ, *комендијаш* Пе, *комендијџ* тџ с *џцем* Кр, *џио* *дан* *комендијџ* Сућ, *комендијџш* Кр, *изџвенџаш* ОБ, *зинџанија* Се, *квинџ* А, *сан* *угџниџа* Се, *џво* *гџниџџмо* Сл, *гџниџаш* Се, *Иниџџија* За, онџ е *џбични* *лџниџор* (ленштина, нерадник)¹⁷⁹ ОБ, (поред: за *лџшџора* Кр),¹⁸⁰ *кџбниџ* *штџиџџ* (дасака) Се, *џткџт* се *џбрџмбоџчила* Сућ (поред: *џбрџмбоџчила* ти се *џвца* Се), *јџдва* *изџмбџџа* Тр, не *могџ* се *изџмбџџаш* Се, *џкџџмбра* *триес* *пџтџ* Ку, *џкџџмбар* А ЛР, *мџзџеви* *кџ* у *џџџмбер* Кр.

У Васојевићима се не умеће *м* пред лабијалом (како то бива у многим нашим говорима¹⁸¹) у лексемама: *клџџџв* Сућ, *клџџџча* БК, *клџџо* Ко, *клџџџеша* Кр, *клџџџџиш* Кр, *џкебџџџо* рџла Се, онџ *се* *рџба* *џкебџџџџа* Се. Нема паразитског *м* и *н* у *џраџџ* и сл. Говори се *џџраџџ* Се, *џџрабаба* Тр, *џраџџ* Пе, *џрабаба* За и сл.

Секундарни консонанат забележили смо и у следећим примерима:

¹⁷⁶ Случајева губљења *к* које налазимо код Стевановића: *нџа* га, *пџџо* (Стевановић ИЦД 55) ми нисмо забележили.

¹⁷⁷ Нисмо забележили пример *џмреџин*, који Скок наводи као пример из Мораче и Васојевића (Скок I 526). У Лијевој Ријечи смо забележили три друга облика ове лексеме: *урмеџин* *фурмеџин* и *фрмеџин*.

¹⁷⁸ Примери губљења *џ* које доноси Стевановић: *џр* (удри) онџ (онџе) *џеднџм* (џједном) (Стевановић ИЦД 55) нису потврђени у нашој грађи.

¹⁷⁹ Од немачког Luther (Скок II 333).

¹⁸⁰ Исп. Вуковић П-Др 390: *лџтор* „неваљао човек, безверник“.

¹⁸¹ В. Скок II 95, Скок III 596–597, РСАНУ 9 567–568, РМС 2 728, РМС 4 94.

грумбуљџа Кр (поред *грумуљџа* Се), *грумбуљџав* Кр (поред *грумуљџав*) Се, *булумбаћ* Пе (поред *булумаћ* ОБ)¹⁸²;
именшовић Гр (поред *именић* ОБ);
јазбавец А, *ка* у *јазбавца* ЛР (према стсл. *јазвѣць*), *лазбура* Кр (посудица од букве коре у коју се ставља шумско воће), *лазбурак* (говори се и *лабура* Кр Се)¹⁸³;

шрубља штѡфа Сућ.¹⁸⁴

Разбијање вокалске групе консонантом забележили смо у именици *ситула-ција*: мучна *ситулаџија* Бој, допадао сам ја и у гөрѣ *ситулаџије* Сл.

Не чује се *брез*, увек је: *бес* тѣ, *без* овѣ Кр, *бес* поговѡра Кр, *бес* питања Бу, бабина *јарад* бйше *безобрѡзна*, *безбрајниџа*, *бездушниџ*, *безмѡзговићи*, *бездѡниџа* (пећина 'без дна') и сл. Стијовић Лекс.

Редупликација и метатеза

168. За говор Васојевића карактеристична је редупликација предлога *с(а)* само испред инструментала личне заменице 3. лица. При том се *с* увек асимилује са њ- испред кога стоји: *са с њим* > *са ш њим*.¹⁸⁵

Био си *са ш њима* Бој, што е *са ш њима* био у четнике Бој, *са ш њима* у Андријевицу Бој, *са ш њима* на врата Сл, ја свѣ *са ш њима* За, долѡзйли пѡ ми *са ш њима* Гр, и он тѡ *са ш њиме* Гр, имѡла ѡѣѣ *са ш њиме* Бој, одйла *са ш њим* За, пољуби се *са мнѡм*, а ја *са ш њиме* Бој.

У овој позицији се чује и неудојени предлог *с* који је такође асимилован у *ш* осим код најмлађих и школованих говорника:

нико *ш њѡм* не збѡри ОБ, *узѡлѡд* је *ш њим* збѡрит Бож, не йди *ш њима* Ко, *ш њима* сам дѡбро, слѡжѣм се *ш њима* ЛР.

169. Метатеза је забележена у следећим глаголским облицима:

— стйгѡ сам кад је *самнѡло* Ку, како си *самнѡ*? Цр, не мѡгу да *осамнѣм* Сућ, *осамнѡла* слѡна ЛР, прйѣ нѡ што е *осамнѡло* А;

— *сѡјмѡм* ја да е тѡ такѡ Бож, *йосѡјмѡ* е у њѣно поштѣње Кр;

— *узми* књйгу да не *йѡшварѡш* (понављаш) ОБ, *ѡѣца* ми ниѡкад ниѣсу *йѡшварѡла* Сл, е бѡгами *ѡѣш йѡшварѡш* рѡзред За, лѡни је *йѡшворѡ* рѡзред Сућ.

Од именица смо забележили облике *навѡи* (наѡве) Се Сућ Ко Кр, *навѡгѡза* БК, *левѡр* Се За Ку, *манѡрѡ* Сућ, *гњѡла* (глина)¹⁸⁶ Кр, *сѡјма* Се Сућ Ло, *ѡендѡр* Се, *вуленѡр* Кр (уп. алб. *vullnetar*).

¹⁸² Исп. тур. *bulatas* (Шкаљ. 153).

¹⁸³ Лексема *лабура* забележена је у РЈА у значењу „ступица за хватање птица“ као реч „непозната постања“ (РЈА V 861). Доноси је и Скок, такође без одређивања етимологије (Скок II 256).

¹⁸⁴ Реч је у овом облику засведочена још у XV веку, а потврђена је на врло широком простору српскохрватских говора (РЈА XVIII 781–783). Забележио ју је и Вук у Дубровнику (Вук Рј. 776).

¹⁸⁵ Редупликацију под овим условима срећемо, нпр., у говорима србијанског Полимља углавном у говору муслиманског становништва (Николић М. Полимље 323–324) и у ускочком говору (Станић Ускоци II 85). У суседним новопазарско-сјеничким говорима поред оваквог удвајања предлога *с(а)* срећемо и удвајање у другим позицијама (*са шљудима*), као и одсуство једначења *с* испред следећег консонанта (*сас њим*) (Барј. НП-С 109), што у Васојевићима не налазимо.

Ми смо забележили само облике: *манастиѣр* Се А Сл Ло, *манастиѣрско* имање ОБ, *барјак* Кр За, *барекѣѣр* За, они су *барјакѣѣрили* Се, Петра̀на е *барјакѣѣрила* Кр. У Коштући́ма, међутим, постоји топоним *Нѣмастиѣр*, што сведочи о употреби овог облика раније, а и у Лијевој Ријечи су нам рекли како памте да се некада говорило *намастиѣр*. На питање о облику *бајрак* у Сућеској нам је речено да су стари тако говорили, а и да ће сада понеко тако рећи.

Назив за *рошкву* је *ардѣква* Кр (*рѣдѣка, лат. *radix*),¹⁸⁷ поред *рдѣква* Се. У Бојовићи́ма је забележен и топоним *Аржѣне* за који се чује и *Ржѣне*.

Доследно је извршена метатеза у *сав*, *сва*, *сво*. Група *вѣс*: *ја* сам се *вѣзда* крстила, *вѣзда* ми је косио, вољела сам га *вѣзда* Бој, правио се испраћај војнику *вѣзда* Сл, *вѣзда* е то било Се, *вѣзда* некуд блѣи ОБ, *вѣзда* некуд бравѣта Се, ми смо *вѣзда* живовали *ка* рођена браћа Бож, *вѣзда* пушћа ђвце у ливаду Бож. Чује се и старије *вас*: *вѣс* баздѣм Кр, *вѣс* сам мокар Се, *вѣс* је у крв Бож, *вѣс* виѣк ОБ, *вѣс* се напео Кр, *вѣс* је био у модрице Сућ, е неш се *вѣс* изгрепс Бож. Употребљава се и новије аналошко *сѣв* Бож За Се.

Елементи црквенословенског консонантизма

170. Црквенословенски елементи у сугласничком систему налазе се у лексемама познатим и српском књижевном језику. У њима старословенске (и српскословенске) сугласничке групе *-ши-* и *-жд-*¹⁸⁸ нису замењене сугласницима *ћ* односно *ђ*:

— *ѣиштина* А Ку Ло, прѣсѣдник је *ѣиштинѣ* Ђу, *ѣиштински* пандѣр Пе, за прѣсѣдника *ѣиштинѣ* Сућ, га̀нтамо да те ни врнут *ѣиштину* Кр, *свѣштиник* А Бож. О облику *иштиа* в. т. 153.

— *вѣлика* ми је *нѣжда* За, *нијаква* *нѣжда* БК, од *нѣждѣ* Кр, *нѣждан* је чѣек Сућ, *нѣждан* сам за ма̀ло парѣ Кр.

Под утицајем црквеног језика продрли су у народни говор нејотовани облици као: *Васкрсѣније* Бож, *молѣйствије* Кр, *наказѣније* Кр, *иисѣније* Кр, *иоругѣније* Се, *ипресказѣније* А, *иприказѣније* Се, *скайѣније* За *сѣасѣније* Се, *чудолѣствије* А, *чудовѣније* Бој, *Преображѣније* Сл. Семантичка дистинкција успостављена је између облика *Преображѣније* и *ипреображѣње*, где прва именица означава црквени празник, а друга има значење „срамота, брука“: Мене о-тебе сваки дан додѣ *ипреображѣње* Кр. В. и примере у т. 226.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Облик *гњила* забележио је Вук у сев. Далмацији. Ово је прасловенска реч у којој је извршена „метатеза *л-н* > *н-л* с пријелазом *н* > *њ* као у *гњој* > *гњој*“ (Скок I 569).

¹⁸⁷ Исп. Скок III 96.

¹⁸⁸ Исп. Стијовић С. Слав. 25, Младеновић Слав. 63, нап. 36, Пешикан 1994 165.

¹⁸⁹ О траговима лексике овога типа у народним говорима и о узроцима њеног чувања в. Реметић Траг. 75–85.

III

ОБЛИЦИ

А. ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГА РОДА

171. Именице мушкога рода се, као и у књижевном језику, у номинативу завршавају на сугласник, односно на *ø* (*гдѣшѡв*, *вѣк*, *кѡнъ*, *ѣгати*, *магарци*, *кѡсач*), затим на самогласнике: *-а* (*блѣсѡња*, *гѣлѡња*, *дѣлгација* (хвалисавац), *глибѡња*), *-о* (*блѣсо*, *глибо*, *грѣбо*, *вѣјо*, *ѣѣшо*), *-е* (*Вѣле*, *Рѣде*). Интересантно је поменути наставке личних мушких имена. Двосложна лична имена и хипокористици имају наставке *-о* (*Пѣро*, *Бѡжсо*, *Рѣјо*), *-е* (*Вѣле*, *Гѣле*, *Лѣле*) и *-а* (*Дѣка*, *Вѣја*, *Лѣка*). Вишесложна имена типа Антоније имају двојак наставке — у Нахији, Велици и Шекулару преовладава наставак *-е* (*Анѣѡније*, *Васѣлије*, *Димѣтрѣје*), мада се употребљавају и облици с наставаком *-а* (*Димѣтрѣја*); у Лијевој Ријечи углавном су у употреби имена на *-а* (*Анѣнија*, *Зѣрѣја*), али и она на *-е* (*Димѣтрѣје*). Наставак *-ило* у личним именима појављује се паралелно са *-иле* на целој територији Васојевића (*Момчѣло* и *Момчѣле*, *Мијѣило* и *Мијѣиле*).

а) Једнина

172. *Вокализ.* Именице мушког рода у овом облику имају наставке *-у* и *-е*. Наставак *-у* готово редовно долази код именица с основом на предњонепчани сугласник. Бележили смо само спорадично *-е* у личним именима на *ш*. Стање на терену илуструју следећи примери:

млѣдѣишу А Вел Шек, *сѣсѣриишу* А Ло, *Богѣишу* Се, *Вуѣѡшѣвишу*, *Вукѣишевишу* Се Сућ, *Вучѣишу* Ко, *Милѣшѣвишу* Ло Ку Вел, *Сѣвишу* А Ку;

кѡвѣичу Се, *кѡсѣичу* Кр, *дрѣичу* Сућ, *ѣвѣвѣичу* Кр, *ѣушѣичу* А Се, *ѣрубѣичу* За;

Дрѣгошчу ОБ, *Кѣкѣшчу* Бѡј, *Мѣкѣшчу* ОБ, *Мѣлошчу* Се Сућ А, *Мѣрѣшчу* Пе, *Рѣдошчу* Сл, *Ћрошчу* А; чује се и *Мѣлоше* Се, *Рѣдоше* Сућ¹⁹⁰;

¹⁹⁰ Стевановић у ИЦД наводи само облике типа *Мѣлошчу*, *Рѣдошчу* итд., осим у Зети, где „најстарији становници онога краја, кажу увек не само: *Рѣдоше*, *Мѣлоше*, *Мѣкаше*, већ и *Богѣше*, *Мѣише*...“ (Стевановић ИЦД 62).

*бѡгѧљу Се, краљу А ЛР, ирѧјашељу Ку Пеп, учѧшељу Гр Сл;
кѡњу За;
крају Сућ.*

У свим осталим ситуацијама преовладава наставак *-е*. Он се код именица с основном на *-к, -з, -х* јавља као једини наставак:

*Видѧче Сућ, вѡјниче А, вѡче Сл, зѧмљаче Ку, јѡнѧче А За Вел, мѡмче Бој, не-
срѧјниче Бој, Нѡвѧче Бож, омрчениче Бој, рѡђаче Се, угѧшениче Бој, ујѧче Пе,
ушрѧјниче Бој, чѡече Бож Сућ ЛР;*

*Бѡже Бој Вел Ло, врѧже За, друже Сућ, Прѡдрѧже Бож;
Влѧше, дѡше Се, сиромѧше Сућ.*

Именице с основном на сонант *р* имају у вокативу једине оба наставка, с тим што је нешто чешћи, а код личних имена и једини, наставак *-е*:

*брѧгадѧре Сућ, бѡжсѡре Се, вѡзѧре ОБ, дѡкѧоре Вел Бој, ѡѡвере Бој Сућ А
Ло, гѡсѡодѧре За, кѡмандѧре Се Сућ Сл, мѧјѡре Бој За, сѡрдѧре ОБ, цѧре А, шѡмѧ-
ре Сућ, Божѧдѧре Кр, Велѧбѡре Сућ, Велѧзѧре, Лѧзѧре Се, Свѧшѡзѧре Се Сућ А
Кр Лр, Свѧшѡмире Сућ, али и: брѧгадѧру, влѧдѧру Кр, гѡсѡодѧру Бож, кѡмандѧру,
кѡњѧру Ко, мѧру, ѡфициру Кр, шѡмару Сућ.*

Код именица с основном на *д, ѡ, л, м, н, в, б, ѧ* наставак *-е* је знатно чешћи, а понекад и једини:

*гѧде Пе, Гѡсѡоде Бој Вел, грѧде ОБ, ѡѡде За Се Ку, нѧрѡде Пе, рѡде Сућ, али:
смрѧду јѡдан! ОБ;*

*брѧше Кр Се Сућ, Мурѧше, свѧше ОБ, али и: ѧробѧсвијѧшу Се, цѡјѧшу Бој;
ѧдмирѧле Кр, ѡѧволе За, ѡѡнерѧле Сл, сѡколе Сућ, али и: вѡлу јѡдан! Сућ;
грѡме Бож, кѡме Се Сућ А, ѧобрѧшѧме Се;*

*бѧлѡѧне Ку, домаѧѧне А Се ЛР, кѧѧѧѧне ОБ, сѧне А Ку Ђу За Вел, Турчѧне
Се, чѡбѧѧне ОБ, Драгѧне Сућ, Јѡвѧне, Милѧне Се, Милѡне Бој, Миљѧне Ку, Сѧѡ-
јѧне Кр, али и: ѧјѡѧну ОБ, бѧлѡѧну Сл, ѡвну ОБ;*

*лѡѡѡве, Бѡгѡѧне За, Милѧсѡве, Мѧлѡсѡве Се, Радѧсѡве Кр, Рѧдѡсѡве Бож, и:
брѧву ЛР А, мрѧву Се ЛР, црѡву Кр;*

*рѡбе А, Дрѧгољѡбе Сућ, Мирѡљѡбе, Слѡвољѡбе Се; забележили смо и вока-
тив грѡбу Кр;*

мѧнѡѡе Бож, ѧѡе А, сѡѡе Ђу.

Код именица с основном на *-ц* такође је чешћи наставак *-е*:

*зѡче Бож, јѧрче Се, кѡкѡвче Се Сућ Бој, магѧрче Ђу, мљѡсѡче Пе, сѧнѡвче
Сућ Сл, сѧѧрче Се, али и: кѡѧѡцу, мрѡцу Се.*

Именице на *-з* и *-с* имају оба наставка:

*баксѡзе Кр Се Сућ А, мамлѧзе Се и: баксѡзу, мамлѧзу Се А, ѧѡкѡзу Сућ,
обрѧзу Кр, ѧѡѡсу Се ОБ.*

Вокатив именице с једносложном основном и непостојаним самогласником *ѡ* у наставку гласи: *врѧѧче* ОБ, *мѡмче* Бој, *Мѧчку* (надимак) Се, *ѧѧѧку* Кр, али во-
катив може бити и једнак номинативу: *Мѡмак*, додѧ ми тѡ Пе; *Дѡђи, мѡмак*, овѧмо
Се; *Ђути, врѧѡѡ* јѡдан Сућ; *Ђѡ си тѧ, мѧчѡк?*

173. *Инструментал*. Наставак -ом у овом падежу шири се, мање или више, и на именице меких основа. Спорадично се, међутим, срећу облици с наставком -ем код именица с тврдим сугласником у основи. Примери су наведени према сугласнику у основи именица:

Богѣм Ђу, браїѣм А, Драгѣм Се, Бѣкѣм Сл, Милѣм Сућ, младиѣм А Сл За, Павѣм Сућ, ȳруѣм Сл, ȳуѣм Кр, сѣсѣриѣм Бој, шањирѣм Ко, чекѣм За, поред младиѣм Се Кр, шањирѣм Се;

ѳѣјѣм Кр и ѳѣјѣм Се;

бичем За, бријачем Пе, изрѣчем Пе, кључем За Сућ, коваѣчем Сућ, колаѣчем Се Сућ А, косѣчем Сућ А Ко, лучем Кр, маѣчем ОБ, ѣвѣчем Се Ко, ȳодуȳирѣчем Се, сѣчем Ђу, ȳрубѣчем ОБ, забележено и: бичом, бријачом Се, колаѣчем Сућ, крѣчем Се Бож;¹⁹¹

каиѣм Ку, међаѣм Сл, миѣм Пе За, Милоѣм Ку Шек, Радоѣм Бој, ȳроѣм БК, забележили смо и с миѣм Се; код следећих хипокористика само је -ом: Вѣмом Сл А, Миѣм Тр, Раѣм За, Сѣѣм ОБ;

мѣжем Ку, нѣжем Ђу А Пе ЛР; мѣжом Бој, нѣжом Бож, јѣжом ЛР Тр Пеп, колѣжом (кукњавом, лелеком) ОБ, крѣжом Сућ;

бѣгаѣм Цр, бѣбѣм Цр, ваѣрѣм Ђу А Ку, жѣм Пе, краѣм Бож За, маѣм Ђу, ѣсуѣм Ку Тр, ѣиѣѣм Ло Ко, ȳријаѣм Пе, родѣѣм Бож, учѣѣм ОБ, чѣѣм А, поред ѣсуѣм Се, ȳријаѣм Сућ, родѣѣм Кош Ку, учѣѣм За Гр;

кѣм Сл, ѣгѣм Сућ, ѣѣм А, ѣѣм Се, шкаѣм Бож, али и: ѣѣм, ѣѣм За, шкаѣм Се;

бѣм Кр, бѣом За, зѣм Сућ, зѣм Гр, краѣм Пе Ђу, рѣбѣм Гр Тр А, рѣм Сућ, слѣчѣм Цр, чѣм Сућ;

враѣм Бож, јѣрѣм Сл, квѣцѣм Пеп Вел, кѣѣм А, кѣм А Бож, кѣм Сл, кѣѣм Бој, лѣѣм Сућ, лѣм Сл Тр, маѣрѣм Цр Ђу, муѣрѣм Ђу А, ѣѣм Вел Сл, ѣѣм А Пе, свѣѣм Гр, синѣм Бож, сѣѣм Се Сућ А Ло, ѣрѣѣм Бож А, Црнѣрѣм Сл, поред зѣѣм ОБ Тр, квѣѣм, кѣѣм Се, кѣѣм Пе, маѣрѣм Сућ, мѣѣм Тр Пе Ло, муѣрѣм Се, ѣѣм Гр, свѣѣм ОБ, сѣѣм ОБ А;

Биѣм Бож Вел, Бѣѣм ОБ, бурѣѣм Кр, вѣѣм За, водѣѣм А Ло, гѣѣм Бож, дѣѣм Се Тр, дѣѣм А ЛР, Мѣѣм Бож, Свѣѣм Бож Бој А Се Сућ, сѣѣм Гр Тр Пеп А, сѣѣм Гр, фѣѣм Сл, Чѣѣм, Бѣѣм ОБ, гѣѣм А, Свѣѣм Се;

гѣѣм А, јѣѣм Се Тр За, нѣѣм Бож Ђу, рѣѣм Сл, рѣѣм Бој Се Сућ, смѣѣм Пе, Милѣѣм Сл, али смо записали и Милѣѣм ОБ;

ѣѣм Сл, браѣѣм Вел За Кр Се Бој, ѣѣм Сућ, ȳруѣѣм Ко, скѣѣм Бож, ȳуѣѣм ОБ Сл Бож А Се Сућ, забележили смо и ȳуѣѣм Се;

ѣѣм За, ѣѣм А, сѣѣм Бож;

ѣѣм Се, дѣѣм Сућ А Вел ЛР, сѣѣм ЛР Вел, ȳѣѣм Ку, Иѣѣм, Милѣѣм Сућ, Милѣѣм Сл, Драгѣѣм Сућ Сл;

¹⁹¹ Новија лексема у Васојевићима. Некада се говорило *ѣѣм*.

брѣвом Бож, *йѡзѣвом* Сл, *йокрѡвом* А, *црѣвом* Гр;
грѡбом Бож, *љѣбом* Гр А Вел, *ойкѣуѡм* Кр, *рѡбом* Кош, *скѣуѡм* Ђу, *стѣубом* Кр;
баксѣзом Кр Се;
амбѣсом Кр, *клѣсом* А, *мѣрѣсом* Се, *йонѡсом* ОБ, али *нѡсем* ОБ.

б) Множина

174. Множинско проширење формантима *-ов-* и *-ев-* захватило је већину једносложних именица мушкога рода. Чују се и примери типа *дѣнови*. Један број једносложних именица јавља се и са проширењем и без њега, а један, мањи број, чује се само без проширења.

Именице са проширењем основе:

бѣкови ЛР, *бѣчеви* ОБ, *бѡгови* Сл, *брѣгови* А БК, *брѣгѡвѣ* Се, *волѡви* Цр, *вѡлѡвѣ* А, *врѣгови*, *врѣгѡвѣ* А, *врѣнови* ОБ, *вѣкови* А Се Гр, *вѣковима* Се, *вѣкѡвѣ* А, *гѡдови*, *грѡдови* Шек, по *грѡдѡвѣ* Шек, *грѡбѡви* Бој Сл, *дѡрови* Се, *двѡрови* Пе, *дѣлови* А, *дѣлови* Кр, *дѣлови* Гр Бој Тр, *дѡлови* Бож, *дрѣгови* Се Сл, *дѣови* (духови) ОБ, *ђѣдови* А Се ЛР Вел Шек, *ђѡнови* Сућ, *Жѡреви* Бож, *жбѣнови* Бој, *жмѣљеви* (*жмѣљ* 'тврдо, чворновато дрво') Кр, *зѣшови*, *зѣчеви* Пе, *зѣдови*, *зѣдовима* Бож ЛР, *змѣви* Се, *јѣжеви* Сућ, *клѣнови* Се, *кѣѣчеви* Бож, *кѡшеви* Сл, *крѣви* Сућ, *крѣљеви* За, *крѡвови* Бож А, *кѣкови* Се, *кѣмови* Бој Пеп Се ЛР, *лѣшеви* Сл, *лѣшѡви* Ку Ко *лѣшѡве* Ло, *љѣкови* А БК Шек, *мѣљеви* Се, *мрѣзеви* А, *нѡжеви* Сл ЛР, *дѣви* А, *йѡњеви* Се Сућ, *йѡшѡви* Бож, *йѡидѡви* Бож, *йрѣшѣви* ОБ, *йрѣшѡви* Гр, *йѣжеви* Сл, *йѣшеви* Се А, *йѣшѡви* Шек, *рѡдови* Тр Ло Шек, *рѣшѡви* А За Вел Ло, *рѣдови* А Бож, *рѡдови*, у *рѡове* Бој, *рѡгови* А, *сѣчеви* Шек, *сѣнови* Гр Сл Бој Вел, *снѡви* Се, *сѣѡнови* Сл Гр Шек, *стѣрѣчеви* А Се Сућ Бој Бож Вел, *сѣдови* Сл Ло, *шѡрови* Гр, *шрѡгови* Кр, *шрѣйѡви* Гр, *фѣрови* Се А, *цѣреви* Пе, *цѣшѡви* А Ко За, преко *Цѣрѡвѣ* Вел, *чѡрови* Сл, *цѣкови* Сућ, *пѣ-цѣкѡвѣ* Ко, *цѣйѡви* Бож, *шѣйѡви* (цѣпови) Кр, *шѣдрѡви* (шпорети) Бој.

Именице без проширења основе:

брѣви Се, *гѡшѣи* Сућ Бој, *зѣби* А Вел, *зѣбѣ* А ЛР, *јѡди* Се, *кѡњи* А Вел Шек, *мрѣви* Бож, *мрѣи* Сућ, Божјѣни *йѡшѣи* Се, Вѣлѣи *йѡшѣи* Бој, *йрѣшѣи* Се, *црѣви* Сућ А, *љѣђи* Гр Тр А Се Вел ЛР Шек, *љѣди* За.

Именице које се напоредо употребљавају и са проширеном основном у множини и без ње:

брѣи Се, *брѣѣ* А // *брѣкови* ОБ, *брѣкѡвѣ* А ЛР, *вѣци* Кр // *вѣкови* Пе, *дѣни* Гр Сл А // *дѣнови* Кр, у овѣ *дѣнове* Бој, *ђѣци* Гр Ку ЛР // *ђѣкови* (по саопштгењу информатора из Облог Брда овако се некада говорило, а ми то, иначе, нисмо чули у живом говору), *знѣци* Бож // *знѣкови* Сућ, *кѡлко* ймѣ *рѡбѣ* (чељади у кући) ОБ // *рѡбѡвѣ* Се, *сѣшѣи* (јединице времена) ОБ // *сѣшѡви* (обично справе за мерење времена, али и: на *сѣшѡве* су радѣли Гр) А Ло, *сѣшѣи* Сућ // *сѣшѡви* Гр Сл Бој За Шек Вел, *снѡйѡви* Бож Се Сућ // *дѣсе* *снѡйѣ* (краћи облик се чује само у генитиву множине) Се; *крѣи* Ку // *крѣшеви* Се, *мѣи* Се, *мѣшѣ* А // *мѣшеви* ОБ, *мѣшѣвѣ* Се.

Множинско проширење својствено је и неким двосложним именицама с непостојаним *a*, које у зависним падежима испадањем тога *a* добијају једносложну основу:

ба̄дњеви (*ба̄дањ* 'каца за шљиве') Кр, *ја̄рмови* Се, *ко̄илдџи* Бож, *ла̄ктшџи* А, *ма̄чкџи* ОБ, *овндџи* А, *орлџи* А Бож За ЛР, *иљџкови* Сл Ђу, *иослџи* А, *ӣрашкови* Сл, *ручкови* Ку, *шочкџи* Тр, *чвџкови* Кр, *чџкџеви* Се, *вигџеви* Ко, *шанчеви* Кр.

Двосложне именице на *-(a)ц* имају и краћу и дужу форму. Слична је ситуација и у неким суседним говорима.¹⁹² У књижевном језику, међутим, ове именице се махом одупиру проширењу основе.¹⁹³

Примери:

вијџац Ку // *вљџчеви* Бож, *ја̄рци* А Бож ЛР // *ја̄рчеви* Ко ЛР, *Ба̄бини ја̄рчеви* Кр, *јунци* Се // *јунчеви* Кр А, *кџнци* Се А Бој // *кџнчеви* А, *коџци* Се // *кџчеви* ОБ, *ла̄нци* Бож // *ла̄нчеви* Се, *лџнци* Сућ // *лџнчеви* Сућ ЛР, *ӣа̄лци* // *ӣа̄лчеви* (ређе) Се, *сӣја̄рци* Бож // *сӣја̄рчеви* А Се Сућ Ло, *сӣјуџци* А // *сӣјуџчеви* Се, *ӣруџци* А // *ӣруџчеви* Ку, *шанци* Кр // *шанчеви* Сућ, *шӣљци* // *шӣљкови* ОБ;

Проширену плуралску основу имају двосложне именице типа *ǰāā*:

гавранџи ОБ, *гџлубџи* Се, *дџварџи* Кр, *ја̄сенови* Сућ, *ја̄сџребови* Кр, *вођенџчкџи ка̄менови* Кр (само у овом случају, обично је, иначе, *ка̄мење*), *кџренови* Се (чешће се говори *корџење* Се, односно *корџење* ОБ), *мџеурџи* Сућ, *ӣла̄менови* За, *соколџи* ЛР, *слџчаџи* Сл.

Један број ових именица чује се и са проширењем и без њега:

кџко̄ши Кре // *кџко̄шџи* Сућ, *ле̄џџџи* // *ле̄џџџи* Се ОБ, *џбручи* // *џбручеви* Кр, *ӣџјаси* Кр // *ӣџјасџи* Се, *ӣџјасџе* Пеп.

Тенденција уопштавања наставака тврде промене у облицима множине унеколико заостаје за стањем у инструменталу једине, па тако срећемо *мџжеви*, *нџжеви*, *џчеви*, али *мџжом*, *нџжом*, *џцом* (поред *мџжем*, *нџжем*, *џцем*).¹⁹⁴

175. *Гениџџи*. Именице мушкога рода у овом падежу имају наставке *-а* и *-и* у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици, а *-а* и *-и* у Шекулару. Наставак *-а*, односно *-а* далеко је чешћи. Већина именица које имају наставак *-и* имају и наставак *-а*, односно *-а*.

Наставак *-а/а*:

амбар̄а Бој, *ба̄ца̄ча̄* Кр, *бра̄ва̄* Пе, *бубре̄га̄* Сућ, *возач̄а̄* Бож, *војник̄а̄* Кр, *вра̄ба̄ца̄* Ко, *вџкџџа̄* Ку ОБ, *гџлубџџа̄* А, *ђавџла̄* Ку, *ђакџџа̄* Кр, *дџнар̄а̄* А Вел Тр, з *дла̄нџџа̄* Бој, *дрӯгџџа̄* Се Сл Пе, *ђак̄а̄* А Вел, *џксер̄а̄* Бож, *џкџџа̄р̄а̄* Цр Ку Вел, *за̄шворџнӣка̄* Сл, *зидџџа̄* А, *конџџа̄ца̄* А, *кџрач̄а̄ја̄* Сућ, *кра̄џџа̄* Пеп, *кур̄ја̄ка̄* А, *лџнчџџа̄* ОБ,

¹⁹² Исп., нпр., Пешикан СК-Јб 132, Пижурџа Колашин 119, Милџџи Црмџа 400–401, Петровџ Врака II 202, Ђуџџи Бјел. 76, Барј. НП-С 79–80.

¹⁹³ О множинском проширењу именица прве врсте у књижевном језику исп. рад М. Пешикана О *умџџу -ов- (-ев-)* у множини именица прве врсте. — Наш језик н.с. VII, св. 7–10, 270–275.

¹⁹⁴ Препреку уједначавању двеју основа у множини Ремџџи налази у чињџеници да се „аналогским процесима опире *-ев-* у свим падежима“ (Ремџџи Шумаџија 227). Овом објашњењу Николић додаје чињџеницу „да именице м. рода на непалатални сугласник имају облик инстр. сг. на *-ом*, али немају све и проширену множину (са *-ов-*) који би могао деловати у правцу уједначавања“ (Николић М. Полиме 337).

мѣждѣ А, *мѣшѣрѣ* Ко Ку ЛР, *мишѣ* Се, *мишѣвѣ* А ЛР, *мравѣнѣкѣ* Цр А, *дбрѣлѣјѣ* Се, *ојѣнѣкѣ* Тр, *иѣлѣкѣ* Се, *пѣт иѣшѣ* Сућ, *рѣстѣгѣлѣјѣ* Се, *рѣдѣвѣ* Сућ Цр, *рѣгѣвѣ* Цр Тр, *рукѣвѣ* Се, *сѣнѣвѣ* Пе За Вел, *шрѣуѣцѣ* Сућ, *шрѣуѣчѣвѣ* Кр, *угѣрѣкѣ* Се; исп. и примере у т. 10 б; *авиѣнѣ*, *дрѣгѣвѣ*, *дѣнѣ*, *зѣбѣ*, *мѣшѣрѣ*, *минѣшѣ*, *момѣкѣ*, *мрѣвѣ*, *иарѣизѣнѣ* и *чѣшѣнѣкѣ*, *иѣлѣстѣиѣцѣ*, *идѣиѣвѣ*, *идѣслѣвѣ*, *иѣрѣфѣсѣорѣ*, *сѣиѣ иѣшѣ*, *сѣнѣвѣ*, *учѣшѣлѣ* Шек.

Наставак -и:

гѣстѣи За Пе Шек, *зѣвѣжѣлѣјѣ* Сућ, *зѣбѣ* Се Шек, *минѣшѣ* Се А Шек, *мѣсѣцѣ* За Бож Ку, *мрѣвѣ* ОБ Шек, *лѣдѣ* За Пе БК Бож, *лѣшѣ* Се А Ло, *нокѣшѣ* Сућ, *дѣшрѣвѣ* Се, *иѣрѣшѣ* Сућ Ку, *сѣшѣ* Бож Вел Ло Шек, *цѣрѣ* Бож. Већина ових именица употребљава се и са наставком -а/а: *зѣвѣжѣлѣјѣ* Се, *зѣбѣ* Се ОБ Бож Ку Кош, *минѣшѣ* За Сућ Ко Се Кр, *мѣсѣцѣ* Пе Бој, *мрѣвѣ* Пе Бож, *нѣкѣшѣ* Ту, *дѣшрѣвѣ* А Сућ ЛР, *иѣрѣшѣ* Кр, *цѣрѣ* ОБ; *зѣбѣ*, *минѣшѣ*, *мрѣвѣ* Шек; забележено и: сваки од *ѣвѣрѣ* Пеп.

М. Стевановић (Стевановић ИЦД 68–69) наводи већи број примера са -и, који су у нашем материјалу потврђени углавном у облику са -а (пре свега именице на -ај, од којих смо ми само једну — *зѣвѣжѣлѣјѣ* нашли потврђену и у облику са -и: *зѣвѣжѣлѣјѣ*). Вероватно се наставак -а ширио на рачун овог другог.

176. У *акузативу* множине именице мушкога рода имају наставак -е: *бѣрѣјѣкѣ* Кр, *бѣдѣнѣкѣ* Бој, *војнѣкѣ* Сл, *ѣкѣ* А, *гѣстѣ* Се, *у гѣстѣ* Бож Сл, *зѣчѣвѣ* Бож, *лѣѣ* За Вел, *ојѣнѣкѣ* Гр, *иѣрѣлѣкѣ* А, *иѣрѣшѣ* Бож, *сѣндѣукѣ* Бож, *сѣнове* Бож Цр А, *сѣшѣрѣчѣвѣ* ОБ, *учѣнѣкѣ* Сућ, *чѣшѣнѣкѣ* Шек.

177. *Датив* и *инструментал* множине именица мушкога рода увек имају наставак -има:

војнѣшѣ Ку, *волѣвѣ* Се, *гѣстѣ* Сућ, *дворѣиѣ* Сл, *зѣчѣвѣ* Ку, *кѣнѣ* Бож, *лѣшѣ* Бој Гр Шек, *ѣмѣшѣ* Бој, *кѣ офиѣшѣ* Сл, *сѣшѣиѣ* За Сл Ко, *кѣ сѣиѣновѣ* Шек, *сѣшѣрѣчѣвѣ* Сућ, *Талиѣјѣнѣ*, *Турѣвиѣ* Бој; *вѣзовѣ* Бој, *сѣ волѣвѣ* Бож, *зѣ дрѣговѣ* Пе, *зѣ гѣстѣ* Се, *сѣ кѣнѣ* Бој, *крѣшѣ* Бој, *лѣшѣ* А, *сѣ лѣшѣ* За, *нокѣшѣ*, *сѣ овѣрѣ* А, *илѣговѣ* Ку, *идѣшѣ* Сл, *сѣ иѣрѣшѣ* Гр.

178. *Локатив* множине. И у говору Васојевића, као и у дугим сродним говорима, постоји синкретизам генитива и локатива множине, па је тако у локативу с предлогом *ио* увек наставак -а у Нахији, Лијевој Ријечи и Велици, односно -а у Шекулару: *ио брѣгѣвѣ* Кр, *ио врѣвѣ* Сућ, *ио тиѣ краѣвѣ* Вел, *ио лѣкарѣ* Вел, *ио иѣшѣвѣ* Бож, *ио рѣдѣвѣ* Се, *ио ѣдѣшѣвѣ* Бож; *ио грѣдѣвѣ*, *ио рѣдѣвѣ* Шек.

С предлозима у и на најчешће се уместо локатива у месном значењу употребљава акузатив, па тако налазимо: Остѣли смо *на рѣд*; Свѣ смо *на иѣслѣвѣ* Се; погѣнуо у *мрѣнѣкѣ*, у *чѣшѣнѣкѣ* Бој, *у гѣстѣ* Се, *у зѣбѣ* А, бѣно у *иарѣизѣнѣ* Гр, у *Сѣлѣвиѣ* жѣвѣ Шек, *вѣшѣ* било у *чѣшѣнѣкѣ* Шек.

С предлогом *о* увек иде локатив множине с наставком -има: *о брѣговѣ* Кр, *о Велиѣнѣ* Пе, *о дрѣговѣ* Сл, *о нѣкѣшѣ* А, *о иѣшѣвѣ* За, *о иарѣизѣнѣ* ма Шек, *о Плѣвѣнѣ* Вел, *о Шекуларѣшѣ* За.

О морфолошким особеностима неких именица
мушкога рода

179. Некадашњи номинативни облик јединине *ками* сачувао се у Лијевој Ријеци: *Ўзми ками* Ло, *Ба́чи ками* ў ста́н Ло. И у топонимији Лијеве Ријеке се чува овај облик: *Ка́ми*, село у ЛР, *Миља́нов ка́ми* ЛР, *Ма́рков ка́ми* Кр, *Пави́ћев ка́ми* Ду. У топонимији осталих делова Васојевића ова именица гласи *камен*: *Пе́ров ка́мѐн* Тр, *То́мов ка́мѐн* Ђу итд.

У Нахији, Велици и Шекулару облик *ками* је сачуван у устаљеним изрази-ма, пре свега у клетвама: *Ка́ми* ти ў до́м! *Ка́ми* му усре́д до́ма! Се, *Ка́ми* ти у јади́ну! Сућ, *Ка́ми* ти ў јадо́с! Шек, *Ка́ми* ти ў памѐт! Бож Ку, *Ка́ми* ти ў гла́ву Бож, Огријешіо је *ка́ми* и др́во, Бо́г ти дао ако се за *ками* дофа́тила Бој, Како е оно́ Бо́г смла́тїо не зна́ ни *ка́ми* цр́ни! Кр. Нашли смо и потврде за прилошко значење: *Ка́ми* (мало) му е бо́ље Сл, Је ли ти бо́ље? *Ка́ми*, бо́гами Се.

У изразима смо забележили и облик *ка̀м*: *Ка̀м* да пу́кне — не́ма ви́ше но́ пѐт киломе́тра̑ до Кра́ља Сл, *Ка̀м* да пу́кне — не мо́же ова́ко ви́ше од неђѐљу да́на Се, Оно́ е *ка̀м* ў до́м ОБ.¹⁹⁵ Без суфикса *-ен* у номинативу забележена је и именица *ѝра̀м*: *ѝра̀м косѐ* Се, *ѝра̀м ву́не* Сућ. Без проширења је и *гр̀м* Се. У осталим падежима је *ка̀мена*, *ѝра̀мена*, *гр̀мена* Се итд.

Збирни облик ове именице је *камѐњи* Се, Гађаћу те *камѐњима* Се. Овакав спој облика множине и збирне именице среће се у још неколико примера: *грме́њи* Сућ, *јасѐњи* Сућ, *ѝрсте́њи* Се. Именица *ѝрн* у множини је забележена у облици-ма *ѝрње* Бож Ку и *ѝрњи* Бој Се.

У именима села која следе сачувао се стари номинатив множине типа *камене*: *Анџела́ше* (чује се и *Анџела́ш*), *Божѝ́ше*, *Бојдо́више*, *Ђули́ше*, *Кошу́шише*, *Пе́ише*, *Сале́више*.

180. Именица *дан* углавном има следећу промену — у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици: *да̀н*, *да̀на* и *да̀на*, *да̀ну* и *да̀ну*, *да̀ни* и *да̀нови*, *да̀на̑* и *да̀новѐ̑*, *да̀нима* и *да̀новима* итд., а у Шекулару: *да̀н*, *да̀на* и *да̀на*, *да̀ну* и *да̀ну* *да̀ни*, *да̀на̑*, *да̀нима* итд. Остаци старе промене налазе се у називима црквених празника: до *Ара̀нђеловаднѐ* Се, до *Ви́доваднѐ* А, до *Ђу́рђеваднѐ* Бож, до *Никдо́ладнѐ* Ку, о *Ара̀нђеловуднѐ* Се Сућ Ку Пе За ЛР, о *Госпо́ђинуднѐ* Бож, о *Или́нуднѐ* Кош, уочи *Ара̀нђеловаднѐ* Бож Пе, уочи *Никдо́ладнѐ* Кр, уочи *Са̀вина днѐ* За. Забележили смо и: *Ара̀нђелова да̀на* ОБ, о *Ара̀нђелову да̀ну* Се, до *Ђу́рђева да̀на* Ко, око *Никдо́ља да̀на* Бој.

181. Етници типа *Бугарин* и *nomina agentis* типа *чобанин* углавном имају *-ин* у сингулару: *Бугарин* Кр, *Вини́ћанин* Бој, *грађанин* Пе, *каса̀йин* Сућ, *Мора̀чанин* Бој, *риши́ћанин* А ЛР, *Ср̀бин* А Вел Шек, *Циганин* Се Вел Шек, *Чи́фуйин* Се, *чоба̀нин* Ло Бож Вел Шек, *чоба̀нина* Се. Међутим, забележили смо и краће форме, без суфикса *-ин*: *Арна̀уи* Вел Кр, црно ка́ *Бугар* Шек, *Ци́ган* БК, *Чи́фуйи* Се, *чоба̀н* Се Шек.

¹⁹⁵ М. Стевановић сматра да се према облику *ками*, схваћеном као множина, образовала јединина *кам* (ИЦД 72), док М. Пешикан тврди да су именице типа *ѝлеме-ѝлеме́на* утицале на успостављање односа *кам-камена* (исти однос као код *град-града* и *ѝље-ѝља*) (СК-Љ 133).

У множини нема проширења основе формантом *-ин-*: *Арнауџи Се, Бугари Бож, ришћани Се* А ЛР, *Срби* А ЛР Вел Шек, *Срба* А Кр, *Цигани Бож, Чифуџи Се*.

Становници васојевићких села себе називају: *Анцелћанин, Анцелћанка, Анцелћани* (становник, становница, становници села Анцелате), *Гњилойойдчанин, Гњилойойдчанка, Гњилойойдчани* (Гњили Поток), *Грбоддљанин, Грбоддљанка, Грбоддљани* (Грби До), *Забрћанин, Забрћанка, Забрћани* (Забрће), *Камењанин, Камењанка, Камењани* (Ками), *Коњушћанин, Коњушћанка, Коњушћани* (Коњухе), *Краљћанин, Краљћанка, Краљћани* (Краље), *Лойћанин, Лойћанка, Лойћани* (Лопате), *Ножјчанин, Ножјчанка, Ножјчани* (Ножица), *Облобрћанин, Облобрћанка, Облобрћани* (Обло Брдо), *Пеовчћанин, Пеовчћанка, Пеовчћани* (Пеовац) *Присојанин, Присојанка, Присојани* (Присоје), *Пийчанин, Пийчанка, Пийчани* (Птич), *Сеочћанин, Сеочћанка, Сеочћани* (Сеоце), *Слајћанин, Слајћанка, Слајћани* (Слатина), *Сувогдранин, Сувогдранка, Сувогдрани* (Сува Гора), *Трейчћанин, Трейчћанка, Трейчћани* (Трепча), *Тужјанин, Тужјанка, Тужјани* (Тузи), *Увајчћанин, Увајчћанка, Увајчћани* (Увач), *Чуканин, Чуканка, Чукани* (Чука). Етници су, дакле, изведени према обрасцима књижевног језика.

182. Именице на *-лац* које означавају вршиоца радње доследно се употребљавају са *-о-* уместо *-л-* и у номинативу једнине, односно генитиву множине: *брајшубиоц* Сл, *гуљоц* Се, *двориоц* А Ло, *косиоц* Кр, *мољоц* А Бож, *йрашиоц* Вел, *йлаштиоц* Сућ, *руководиоц* Кр, *срейшюц* Бож, *стјароседиоц* Се Сућ, *учиниоц* Кр Вел Шек; *двориоца* Сл, *мољоца* Се, *учиниоца* Сућ.

Именица *засџок* Се За, *засџока* ОБ у номинативу једнине и генитиву множине такође има аналошко *о* (< *л*) из других падежа.

183. Мушки хипокористици и лична имена типа *Пџро* и *Вуле* имају промену карактеристичну за зетско-сјеничке и јужне и југоисточне херцеговачко-крајишке говоре:¹⁹⁶ *Пџро, Пџра, Пџру, Пџра, Пџро, с Пџром, о Пџру*, односно *Вуле, Вула, Вулу Вула, Вуле, с Вулем, о Вулу*. Тако је и *Раде, Рада, Раду*, односно *Ђуро, Ђура, Ђуру* и сл. Именице на *-е* имају у инструменталу једнине доследно наставак *-ем* (*Милем, Јолем*):

Божо Мџјашевић фјини чџек Сл, џмро *Божо* Сл, а *Већо*, џн је у *Бар* Сл, џтац ми *Ђуро* Шек, џбавештаваџо не *Љубо* Сл, *Мило* е жив Бој, па е *Мило* дџдио Бој, џмро *Миро* Сл, дџље *Пџро* са женџм Сл, онога *Бџжа* што пџгибе Бој, *Гавра* Попџвића сџстра Шек, узџ *Бџжа* Савџвића сџстру Бој, поглџда *Гавра* Бој, која е свџјта *Блазу* Бож, да то *Милу* Се, џстаџи *Пуну* Сућ, наћџм *Бџжа* Сл, вељџ *Чаму* — мџлиш се, јаџо Бој, не зџбџри с *Веџом* Сл, немџ дџдит с Вујџом Сућ, *Лале* џстаџо сџм Сл, сџнови *Рада* Јџвтџва Сл, џдили с *Вулем* Се.

Присвојни придеви изведени од ових именица гласе: *Бџжов, Вулев*: џмрла мајка *Рџлева* и *Пџрџва* Сл, џје е кућа *Благџва* бџла Бој, Ливџа *Бџжџва* ОБ, Јџван

¹⁹⁶ Ова парадигма карактеристична је и за неке екавске говоре, што је последица миграција из динарских области, из којих су горштаци верни традицији пренели и сачували свој ономастички модел и после преласка на екавски говор. О питању корелације између замене јата и хипокористичког модела *Пџро/Пџра* в. Стијовић С. Корел. 53.

Гáвров Бој, Вүлëва ћеца Се, Ливáда Нòвòва, Прло Нòвòво ОБ, Рáјòво брдо Цр, Лүг Пéров Ту, Лүг Сáвов ОБ.

184. У ономастикону Васојевића постоје и двосложна мушка имена и хипокористици на -а с обавезним краткосилазним акцентом на првом слогу: Дúка Се, Вүја Сућ, Лáка Бој, Мúћа Се, Сáва Ку. Тако је и Мáса (од Марко), Вèса (од Веселин) Са, Сáка (од Славко) ОБ.

185. Вишесложна мушка имена типа Димитрије гласе двојако. У Нахији, Велици и Шекулару углавном преовлађују облици на -е: Анíџније Кр, Вáсилије Бој ОБ, Димитрије Вел Шек, Ђòрђије Бој Сл, Мòјсије Кр Сл. Забележили смо, међутим, и облике на -а: свети Вáсилија Се, Зáрија Сл, Мòјсија ОБ.

У Лијевој Ријечи преовлађују облици на -а: Анáнија Тр, Димитрија Ве Ље, Ђòрђија ГД Ту Ка У, Зáрија Ве, Мòјсија Ве У; забележили смо и Димитрије Чу, Ђòрђије Ло Оп.

Имена типа Димитрије мењају се по првој именичкој врсти: Димитрије, Димитрија, Димитрију, Димитрија, Димитрије, с Димитријем, о Димитрију. Имена типа Димитрија мењају се по трећој именичкој врсти: Димитрија, Димитријѐ, Димитрии, Димитрију, Димитрија, с Димитријом, о Димитрии.

186. Наставак номинатива -ило код мушких имена јавља се паралелно на целој испитиваној територији са наставком -иле: Момчýло ОБ А Оп и Момчýле ОБ, Данýло А Ка и Данýле Се, Михаýло ОБ А Оп Ло / Микаýло Кр / Мијáýло Сл и Михаýле Бож / Микаýле ОБ / Мијáýле Кр.

Имена типа Данýло, као и тпна Данýле мењају се по првој именичкој врсти, с тим што прва у инструменталу има наставак -ом, а друга наставак -ем: Данýло, Данýла Данýлу, Данýла, Данýло, с Данýлом, о Данýлу и: Данýле, Данýла, Данýлу, Данýла, Данýле, с Данýлем, о Данýлу. Присвојни придев од Данýло гласи Данýлов, а од Данýле Данýлев.

187. На целој испитиваној територији је: Блáгое Пр Сл Кр ОБ Ве, Вүкое Ув, Дрáгое Пр, Милýвое ОБ Кр Ло Ка, Рáдое Сл Кр Ка, Сýдсое Кр Ка. Именице овога типа мењају се такође по првој именичкој врсти. У инструменталу имају наставак -ем као и друге именице чија се основа завршава на мек сугласник, с тим што се сонант *ј* у положају између самогласника *о* и *е* губи (уп. т. 96): Блáгое, Блáгоја, Блáгоју, Блáгоја, Блáгое, з Блáгоем, о Блáгоју. Присвојни придев гласи: Блáгоев, Рáдоев, Милýвоев итд.

188. Именица хлеб има очекивану промену: љèб, љèба, љèбу, љèбови. Тако је и када чини синтагму са придевом бео и сл.: бијели љèб Ко За, љèба бијелòга Шек.

189. Именица лук има промену својствену књижевном језику: лүк, лүка, лүку. Таква је промена и када је у склопу синтагми црнi лүк, црнòга лүка, бијели лүк, бијелим лүком.

190. Именица ћед увек се мења на следећи начин: ћèд, од ћèда, ћèду, ћèда, ћèде, жс ћèдом, о ћèду, ћèдови.

191. Именица *йосао* у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици гласи *йосџ*, а у Шекулару *йосџо*.

192. Деклинација именице *мозак* је у Нахији, Лијевој Ријеци и Велици следећа: *мџзџк, мџзџга, мџзџгу, мџзџгови, мџзџџвџ*. У Шекулару гласи: *мџзџк, мџзџга, мџзџгу, мџзџгови, мџзџџвџ*.

193. Именица *йас* има стандардну парадигму: *йџс, йсџ, йсџу* итд., ген. мн. *йџсџ*. У Шекулару је: *йџс, йсџ, йсџу, йџсџ*.

194. Именица *шав*, чији је самогласник истог порекла као и *а* у *йас*, не губи ни у једном падежу тај самогласник: *шџв, шџва, шџву, шџвови, шџвџвџ*; у Шекулару *шџв, шџва, шџвџвџ* (ген. мн.) и сл.

195. Турцизам *бакар* (bakır) нема непостојаног *а* као у књижевном језику: *бџкар, бџкара, бџкару*.

Напомене о роду неких именица

196. Именица *раш* често је женскога рода — *раша*, поготово код старијих мештана. Међутим, и код најстаријег становништва чује се и *раш*, а почесто и мешање ова два облика. У Бојовићима смо од истог информатора забележили: Така е *раша* била; *Раша*, мџка; Кад је *раша*, нџма брџта; У *рашу* ... џн је погинуо; У почетку *раша*; Ўмрла у *рашу*. У Сеоцу смо забележили: Боим се од *раша*; У *рашу* нџко нџје дџбар; *Раш* бџо; Овџ изазџва *рашу*. Забележили смо и примере: прије *раша* Гр Вел Шек, џочи *раша* Гр Тр А За, од *раша* Гр Се Ло, пџсле *раша* Гр Цр џ *раш* Ку Шек, прџшлџ *раше* Суђ.

Мушкога и женскога рода могу бити именице *сџас* и *даљ*: *јџдџна сџас* Се и *тџ му е бџо сџас* За; на *шџлики даљ* Бож; *колика* е *тџ даљ* Суђ.

Спорадично се и именица *јесен* говори у мушком роду: *бџо јџсџн* Пе; поред уобичајеног: *била јџсџн* Гр.

У мушком и у женском роду забележили смо и именицу *добџи*: *Имџју велџки дџбџи* Суђ, поред: *Тџ е велџка дџбџи* Сл; Рачунаџ сам на *онџ дџбџи* Се.

Именица *Шџба* женскога је рода: *Шџба* капитулирџла Суђ; *Шџба* е одузџмџла Кр; *Шџба* била; у *Шџбџ* За; Кад су бџрбе прси џ прси нагрџе *Шџбу*; Запазџла сам првџ *Шџбу*, кад је остџпила. Она је ретко и мушкога рода и онда гласи *Шџбо*: кад је бџо *Шџбо* Кр.

Именица *йуж* може бити мушког рода и тада гласи *сџџж*, а може бити и женског — тада је *сџџжа*: *тџ су сџџже* Се.

Именица *йостџ* мушког је рода — *йџс*, мн. *йџсти*, Божџћни *йџсти*.

Осим уобичајеног облика женскога рода: *нада* Суђ Вел, жџвљџли у *тџ наду* Вел; остџло у *тџ наду*; мџ у *тџ наду* чџкали Шек; имџла *наду* За; нџмџ наџде да е йџко жџв Кр — имамо потврду и за употребу ове именице у мушком роду — *над* у изразу: нџма *нада* у нџнаџа Се.

Именица *корџв* је женског рода: *изникнуџла корџв* Се.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГА РОДА

197. Именице средњег рода завршавају се на самогласник *-о* (*бурило, грдило, држало, огледало, дуло, жвоќно, коћило, почивало*) и самогласник *-е* (*звџе, гледџе, јагњџе, гњилишиџе, гужалишиџе, иландишиџе, грабуљишиџе, косишиџе, огњишиџе, минче 'пас ситне расе'*).

Једина именица средњег рода на *-а* у Васојевићима је именица *дџба*: *нџтнџ дџба*, од *анџва дџба Се*, у *анџво дџба Кр*, у *зимскџ дџба*, у *зимњџ дџба*, у *нџкџ дџба Сућ*, у *злџ дџба За*, у *онџ дџба Се*.

Именица *аућо* је средњег рода: *Купћо сам нџвџ аућо Бож*.

Именице *иџгло* и *бићикло* морфолошки су прилагођене именицама средњег рода:

Оли ми позјамит *иџгло*? Се, Ако си опџгла, да ми *иџгло* Сућ, Дода ми *иџгло* Кр, Купћила сам нџво *иџгло* Се, Ол ми даџ *иџгло*? Сућ, Покварило ми се *иџгло* Шек. У новије време чује се и *иџгла*: Прије рџта су биле само три *иџгле* ОБ, Шџбо идџ у Андријевицу на *бићикло* За, Ђџ си оставио *бићикло*? Сл.

Именица *рџмо* има у номинативу стари фонетски лик: *рџмо А, Рџмо* (топ.) БК. У парадигми проширује основу формантом *-ен-*: није ни до *рџмена* Кр, матику на *рџмо А* Ку, колијевку на *рџмо* Бој, њџгџва *рџмена* ОБ, око *рџмџнџ* Цр, до *рџмџнџ* Шек.

Именице *џме* и *сџме* имају завршни самогласник *е* и међају се као и именица *рамо*: *ћџме* (врх брда), *ћџмена*, *ћџмену* и *сџме*, *сџмена*, *сџмену* Се.

У Васојевићима је средњег рода и именица *лићиро*: *лићиро* водџ Се, да ми јџдно *лићиро* Сућ.

198. Забележили смо немали број именица на *-ије* пореклом из црквеног језика или образованих по моделу тога језика: Овџ е некако бџжџ *наказџније* (божја казна) Сућ; Онџ му е бџжџ *накажџније* ОБ, Стигло га е *накажџније А*; Оџеш ли да остџнџш за *џоругџније* нџрџду? Се; Таквџ брџкџ и *џоругџнија* није одџвно било Пе; Мџра да е било некако *џривићџније* Тр; јџдно *џривићџније*; тџ бљџше некако *џриказџније* Сућ; Пџкло ти паџсџ *скаџџније* Сућ; њџму *сџасџнија* нџмџ *Ѓ*; Одџли смо на *Васкрџџније* на сџбор Кр; на *Преображџније* господњџ Кр; Овџ е, љџђи, нџкџ бџжџ *знамџније!* ОБ; Шџљџ љџђџ у некаквџ *џисџнија* (попис, пописивање) по нџрџду Сл; У Острог му читају *молџџствије* Се, Читаџли су му *молџџствија* и у Дџвич Кр; Глџдаџ свакојџка чџда и *чудалџствија* ОБ; *машиџџније*, *сџрадџније*, *џомџџније* (невреме, међава) Стијовић Лекс.

Овај тип именица сређе се највише „у горњем току Таре, Пиве и Мораче и њихових притока, где суфикс *-ије* није необичан ни код именица изван црквеног живота“ (Реметић Траг. 75). У западним и јџкавским говорима оне су ретке и у називима црквених празника. На територији Црне Горе изван подручја источно-херцеговачког дијалекта нешто чџшџе се сређу јџдино у Васојевићима (Исто 82).

199. Што се *џромене* именица средњег рода тиче можемо ређи следеђе. Именице старих *-и-* основа проширују основу формантом *-џ-* (*џџле — џџџџа*,

дијетше — *ђетшета*), али ово проширење не излази из оквира онога што познаје књижевни језик, па тако имамо само *џко* — *џка*, *зрно* — *зрна*, *слово* — *слова*, *џ(е)о* — *џ(е)а* и сл.¹⁹⁷

Именица *дијетше* у парадигми не одступа од онога у књижевном језику: оно *дијетше* пази, узми *дијетше* на леђа Бој, нема *ђетшета* Гр, реко *ђетшету* Сл; у множини 'прелази' у именице женског рода и тако се и мења: остала су *ђецца* Шек, да ти знадџ *ђецца* ђе ти је грџб, од овџ *ђецџ* се не одвајам Бој, мајка овџ *ђецџ* Бој, имамо *ђецџ*, половина овџ *ђецџ* Вел, погинуло *ђецџ*, имао двоџ *ђецџ* Шек, дадни *ђецци*, да *ђецци* испуним вољу Бој, *ђеццу* јој поклали, кри *ђеццу*, имао *ђеццу* Вел, дадни им Бог *ђеццу* Бој, ја остаџо ж *ђецџом*, с њџном *ђецџом* Бој.

Именица *дрво* Сл Гр у једнини има облике с проширеном основом: *о дрвеша* табља, саплџети *о дрвеша*, мучницу начини *џ дрвеша* Гр, свџ *о дрвеша* Ку, *о тврђџга дрвеша* Ђу, спрема *дрвешу* А ЛР, *з дрвеша* Ко, маликовијем *дрвешом* Гр.

200. Именице *небо* и *чудо* обично су без проширења: *небо* Се А, с *неба* Ло, из *неба* Ђу, *чџдо* Сл, *чџда* Бож. Ипак, чују се, обично у експресивном говору, и са проширењем *-ес-*, и то и у једнини и у множини: Одлетџо на *небџсо* Бож; *џкле* ти тџ? Ада није ми пџло с *небџса* Се; *Дџжџ* га у *небџса* Сл; *Тџга* *чудџса* нијакд нијџсам видио Суђ; *Каквџ* те тџ *чудџсо* заџеси? За; *Нашло* ме велико *чудџсо* Суђ; *Прича* ми некаква *чџда* и *чудџса* ОБ. Осим ових двеју нисмо забележили друге именице са проширењем *-ес-*. Забележили смо, међутим, именицу *чудо* са проширењем *-елес-*, које додатно појачава значење основне речи: *Тџ* е *чудџлџсо* над *чудџлџсима* Се; *Каквџ* е онџ *чудџлџсо*! Пе. Глџдао је свакојакџ *чџда* и *чудџлџствија* ОБ.

201. Забележили смо именице *јаје* и *јајце* — прва је далеко чешћа: *вџрим јаја* За, *трџн* у *јаје* Бож, *о-два јаја* А, *јџдно јаје* ЛР, *носила јаја* да *продаџ* Суђ, *нџсе* л ти *кџкошке јаја*? Сл, *два рофџтања јајца* ОБ, *јајце* ЛР. У генитиву множине именица *јаје* има наставак *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (Шек) и наставак *-и*: *пџт јајџ* Бож, *дџсет јајџ* Ку, *имаш* ли *јајџ*? Сл, *кџлко јајџ*? Суђ, *мџло јајџ* Шек; *мнџго јаји* Се, *јаји* — *шарџнија*, *црвџнија* Бој, *има јаји* За, *испрџила џсморо јаји* Ма.

202. Именица *јазухо* у Вasoјевићима гласи *јаџзуо* А Ло и *јаџзуво* Се: *јаџи јаџзуом* А, *исџоџи јаџзуа* Суђ, *исџоџи јаџзџ* Се.

203. Збирне именице на *-ад* најчешће означавају младунчад:

двџзџд Кр, *ждрџбџд* А Вел Шек, *јагњџд* Се ЛР Шек, по пџторо *јагњџди* Ло, *балџчи јањџд* Вел, *јаџад* Сл, по пџторо *јаџади* Ло, *јањџд* Бож Шек, *замрџше јањџд*, *трџе јањџди*, *трајимо јањџд*, нема *јањџди* Сл, *кљџсџд* Пе, *кџшилџд* Ђу, *чџва крмџд*, за *крмџд* Бој, по *трџе крмџди* Ло, *лисџчџд*, *мџчџд* Се, *јајшџчџд* Суђ, *јајлџд* ЛР, *јаџсџд* ЛР, *јаџлџд* А ЛР Шек, *унџчџд* Се, *четрнџсторо унџчџди* Сл, *са унџчџдима* Ло, *фаслџчџд* Сл, *Цџгџнџчџд* Сл, *чџљџд* Бој ЛР, *дрџли чџљџд*, *тџ* су *чџљџд* дрџли, *дџсеторо чџљџди*, *пџторо чџљџди* убијџно, *жива чџљџд* су *бачџли* у *ваџтру*, *ше-стџтџина чџ-*

¹⁹⁷ Аналошко проширење формантом *-џ-* изван старих *-џ-* основа познато је у нашим дијалектима, пре свега косовско-ресавским (Симић Левач 280–281; Пецо-Милан. Ресава 316; Барј. Метохија 181 итд.) и шумадијско-војвођанским (Реметић Шумадија 239).

љади Вел, чётворо чѣљади За, штѣнад Се Сућ; зрнад, зрнади Кр, зрнцад ОБ, иарчад Кр, ћѣбад ОБ.

У новије време су се јавиле именице *буре* и *дугме*, за чију се множину употребљавају збирне именице на *-ад*: *бурад* Се, *у бурад* Сућ, *дугмад* ЛР. Раније се говорило *бурило* за буре, а *иуљица* и *кошчица* за дугме.

Новија лексема је и *уџе*, од *уџѣта* Се, *уџѣту* Сућ, свѣжи га *уџѣтом* Бож, *уџад*, *уџади*, *уџадима* Бож. Старија лексема је *конџац*, односно *коној*.

Збирне именице на *-ад* уз себе имају глаголске облике и у множини (чешће) и у једнини (ређе): *чѣлад би рекла*; *йогинџа чѣлад* Вел; очистите да ви се *чѣлад* не спрдају Се; склони то да *чѣлад* не падају Се; *чѣлад* се згледјују; мислѣ *чѣлад* е је поган; станите, *чѣлади*, шта сте буктисали (навалили) На; полакоте, *чѣлади* Сл; *сад ова фаслачад не могу* по једно да рѣде Сл; *имам ја трѣе унџади*; данас ни долазе *унџад* ОБ; *ка да су у кућу живљѣла крмад*; трѣбају *крмад* за кланицу Бој; да не погину *јунад* чоѣку; замркла су ми неђе двоѣ *јунади* ОБ; замркоше *јунад*; она се изгубише, *та јунад* зѣтова Сл; тудије не пролазе *јагњад*; досакараше *јагњад* ОБ; *кад ме шѣлад виђоше*, *зањуџаше*; *запѣше ни шѣлад* Кр; *наша шѣлад идџа*. Наставак Д-И-Л ових именица јесте *-има*: *благошкѣ баба унџадима* Кр; *дођи да ми турџиш крмадима* ОБ; *како ћу пред чѣладима*; *не да му ни да се пита ш чѣладима*; *идѣм с поштѣнијема чѣладима* Се; *даѣмо шѣладима*; *ждрѣбадима* Шек, *дџмадима* ЛР.

204. Забележили смо, највише у Шекулару, суплетивну множину на *-ићи*: *ирасићи*, *шѣлићи*, *шѣлићима* Шек, *јагњићи*, *йилићи* Се, Кат се момџурци закокѣтѣ — *ка јунчићи* по катуњу. *Кад ме телићи виђеше зањуџаше* Стијовић Лекс.

205. Суплетивну множину на *-ци* забележили смо у следећим примерима: *јањци*, *јунци* Се, *ирасци* Сућ.

206. Забележили смо именице *говѣдо* Се А ЛР и *говѣче* Гр Се; у ген. јд. се чује само *говѣчѣта*: *закѣли говѣдо* Гр, *говѣдо* једно Пе, *опанке кожне од говѣчѣта* Гр, *погодѣ говѣче* отпрвѣ Кр. У множини је *говѣда* А Бож Се ЛР Вел Шек, *говѣди* се обадају Стијовић Лекс., код оних *говѣди* Сл, *трѣе гѣвѣди* Сл, да није било *гѣвѣди* у *пшеницу*? Се, *мѣло е гѣвѣди* Сућ, *положи говѣдима* Гр, *отишла за говѣдима* Ку, *ено и говѣда*, *бачи се на говѣда* Кр, *крѣнуо у туђѣ говѣда* А.

207. Именице *очи* и *уши* немају некадашњи дуалски генитив. Увек је *очи*, *уши*: из *очи* му се виђи БК, нијеси ми испала из *очи* Се, *оболѣо од очи* Сл, из *уши* Сућ А Ло. Промена ових именица гласи: *ѣко*, *од ѣка*, *ѣку*, *ѣчи*, *очи*, *очиѣма*; *у(в)о*, *у(в)а*, *уши*, *уши*, *ушиѣма*.

208. Pluralia tantum *усѣа* и *враѣа* у генитиву имају наставак *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (у Шек) и наставак *-и* (на целој територији): из *твојѣѣ усѣа* у *бѣжѣ* уши Гр, *та би ти ѣтео залагѣ* из *усѣи* Пе, *поред враѣиѣ* Ло, *до враѣиѣ* За, *иза враѣиѣ* Шек, *мак се с враѣиѣ*, *до враѣиѣ*, *поред враѣиѣ* Се, *испред враѣиѣ* Бож.

209. Именице *леђа* и *кола* у генитиву множине забележили смо с наставком *-а* (Нах ЛР Вел), односно *-а* (Шек): *приђи* му с *лѣђа* Ку, преко *лѣђа* Ло, иза *лѣђа* Шек, *иди* до *колѣ* Пеп, порет *колѣ* Шек.

210. Именице средњега рода у локативу множине имају наставак *-а* (Нах ЛР Вел) / *-а* (Шек) са предлогом *йо*: *йо друшиѣвѣ* Кр, *йо мѡрѣ* Вел, *йо ѡдѡѣ* Пе Бож, *йо сѣлѣ* Ку За Сл ЛР, *йо мѡѣсѣѣѣ*, *йо ѡдѡѣ* Шек. Наставак *-има* долази с предлогом *о*: *о ѡдѡѣма*, *о сѣлѣма* А ЛР Шек. С предлозима *у* и *на* иде акузатив ових именица: *држи* на *врѣѣѣ* Сл, боли га нешто у *лѣђа* Бож.

211. Именице *ѣрса*, *ѡлѣѣ* и *крсѣѣ* имају у Васојевићима лик *ѣрси*, *ѡлѣѣ*, *крсѣѣ*: знаш каквѣ су његовѣ *ѣрси* Ку, *ѣрси* му се расклапају; одбила сам га *ѡѣ ѣрси* За; да ми *ѡѣ ѣрси* за сѣпу Се; гађа га пѣсњиѡм ѡ *ѣрси* ОБ; закрѣао сам Швапцу бајѡнет ѡ *ѣрси* Кр; дија, удара се у *ѣрси* Ко; заплишило ме ѡ *ѣрси*; бѡрба *ѣрси* ѡ *ѣрси* Кр; ударио ми с *ѡлѣѣ* Се; носио сам на *ѡлѣѣ* Сућ; бѣо ме по *ѡлѣѣма* Бож; почѣши ме *ѡ ѡлѣѣма* Се; болѣ ме *крсѣѣ*; не мѡгу да се дигнемо од *крсѣѣ* Ку; шта ћу с овѣјем мојѣм *крсѣѣма* За; погази ме *ѡ крсѣѣма*; Је л' ти прѡшла онѣ бѡлка ѡ *крсѣѣ*?; слѡб сам ѡ *крсѣѣ* Се; нешто ми се зајѣло ѡ *крсѣѣ* ОБ.

212. Нисмо забележили лексему *јѣѣра*, већ само црнѣ *ѡѣрѡбица* и црнѣ *ѡѣѣрица*.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА *-А*

а) Једнина

213. У *даѣиву* и *локаѣиву* једине ове именице имају наставак *-и*: *бѡѣ* А Ђу За Вел, *ѣѣѡѣѣ* Бож Сућ Бој Вел Ка, *зѣѣ* Пеп, *зѣѣ* Шек, *Зѡрѣѣ*, *к Јелѡѣѣѣ* Кр, *ка кѣѣ* А, *плѣѣсми* Бож Ло, *сѣѣѣѣѣ* Ку ЛР, *слѣѣѣ* Сл, *снѣѣ* ОБ, *сѣѣѣѣѣ* Ко Ђу, *ѣѣѣѣѣ* Сућ, *ѡ ливѣѣѣ* Ко, *ѡ ѡланѣѣѣ* Бој, *ѡ сѡѣѣ* За, *ѣѣѣ ѡѣѣѣ* Кр, *ѣѣѣ ѡѣѣѣ* Сућ, *у рѣѣѣ* Бој, *на нѡѣѣ* Кош.

214. *Вокаѣѣѣѣѣ*. Лична имена с двосложном основом и дугоузлазним акцен- том (који у вокаѣѣѣѣѣ прелази у дугосилазни) имају у овом падежу најчешће наставак *-е*: *Бѡѣѣ* Бож Шек, *Вѣѣѣ* Сућ, *Дрѣѣѣ* За Ма Бож, *Зѣѣѣ* А Пе, *Зѡѣѣ* За Кр Се Сл, *Кѡѣѣ* Пеп Ку, *Мѡѣѣ* Сућ, *Нѡѣѣ* (ном. *Нѡѣѣ*) Ма *Рѡѣѣ* Се А, *Слѣѣѣ* За, *Сѣѣѣѣѣ* Се Сућ Шек, *Сѣѣѣѣѣ* Шек. Тако је и: *бѡѣѣ* ЛР, *јѣѣѣ* Бој Бож Ку Вел, *кѣѣѣ* (кѣѣѣ ти га, кѣѣѣ) За, *мрѣѣѣ* Бој ОБ.

Посведочени су код двосложних именица и облици са наставком *-о*: *Дѡѣѣ*, *Дѣѣѣ* Ма За, *Зѡѣѣ* Сућ, *Јѣѣѣ* БК, *Кѣѣѣѣ* Се, *Мѡѣѣѣ* Сућ, *Мѣѣѣ* Бож, *Рѡѣѣ* Се, *Сѣѣѣѣѣ* Ма, *Нѡѣѣѣ* Ко, *Нѣѣѣѣѣ* За Пе, *Рѣѣѣѣѣ* За.

Забележили смо и изванредан број имена овога типа и са једним и са другим наставком: *Анѣѣ* ОБ / *Анѣѣ* Шек, *Вѣѣѣ* Бож Шек / *Вѣѣѣ* Шек, *Мѡѣѣ* Кр / *Мѡѣѣ* Шек, *Рѣѣѣѣѣ* А Кр / *Рѣѣѣѣѣ* Се. Овако је : *мѡѣѣ* Бож / *мѡѣѣ* ОБ, *кѣѣѣ* А / *кѣѣѣ* Се.

Наставак *-о* имају двосложне и тросложне именице женскога рода које означавају родбинске односе: *зѡѣѣѣ* За, *јѣѣѣѣѣ* Сл, *мѡѣѣѣ* А Бој Сућ Ло Вел Шек, *сѣѣѣѣѣ* ОБ, *снѣѣѣ* А Бож Се, *рѡѣѣѣѣѣ* ОБ, *унѣѣѣ* Сућ, али *бѡѣѣ* Се ОБ Сл. Наставак *-о*

имају и пејоративи: *бӯдало Се, гадӯро Се, крмачо Бој, иљандӯро Пе*. Тако је и у *ћевџко А Се ОБ Кр / ћевџко Бој*.

Женска имена на *-ица* имају вокатив једнак номинативу: *Ѓница А, Вӯкица Бој, Данїца Гр Шек, Драгица Бож, Зџрица Се, Јелица Ку, Љубица Гр, Марица Сућ, Милица Ко За, Сџкица Се, Сїакица Сл, Рӯжсица ОБ Шек*.

Остале вишесложне именице на *-ица* имају углавном наставак *-о*: *авџињицо Кр, бџдњицо Пе, вљџињицо А ЛР, голубицо Ћу, изџелицо А Цр, јадњицо ОБ, јеребицо Гр, кџмињицо Се ОБ, кӯкавицо Пе, лажљивицо Бож, љејџињицо Гр Ку, рабџињицо Гр, сестџрицо Се, удовицо Сућ, чобаницо Се Шек*. Забележили смо, међутим, *газдарнице Гр Сућ, другарнице Бож Ко ОБ, сестџрице Се ОБ, чобанице Кр*.

Сва остала женска имена имају вокатив једнак номинативу: *Бранка Сућ, Воїславка Шек, Зџрка Сл, Марија Сл Сућ, Миланка Бож Гр Цр, Милџва Сл, Милка Бож Ко, Милџна Се, Мирјана Сућ Се, Радосава Бој, Савка Се Сл Гр, Сїанка Се Сућ, Сїамџна Бој, Сїџџва Бој Сућ, Сїџџана Гр ОБ, Сїџџка Се*. Тако је и: *шџџка Се, Бој, али свџџо Се*. У Шекулару и Машници забележили смо вокатив *Нџвке*.

Двосложне именице с узлазним акцентом у номинативу једине имају у вокативу наставак *-о*: *вџјско Сућ, слџго Гр*.

215. У вези са палатализацијом консонаната у дативу, односно локативу једине може се рећи да у великом броју забележених примера нема одступања од стања у књижевном језику: по *Велици Вел, узїмали вџјси Бој, вџјси Се, ћевџџи Бож Сућ Бој Вел Ка, мајџи Бој, нџзи Кр, ријџџи Ко Цр, Лїјевој Ријџџи Бој Ло Вел, рџџи Сл, сїџџи Сл, унџџи Се; Драги, Маги ОБ, кџшинки Бој, шџџки За Пе свџџки Бој, швалџрки Се; гџски и гџџи Се*.

Одступања бележимо у примерима: *чавки Пе, џо жџџи Кр*. Даље бележимо и: *Зџрџи За* (поред *Зџрки Сл*), *Љубинџи Се* (поред *Љубинки Пе*), *иџсїџџџи Сућ* (поред *иџсїџџџи ОБ*).

б) Множина

216. *Гениџив*. Именице женскога рода на *-а* у генитиву множине имају наставак: *-џ* (Нах ЛР и Вел), односно *-џ* (Шек), затим *-ї* и стари двојински наставак *-џ*. Најчешћи је наставак *-џ/-џ*.

Када се именичка основа завршава на сугласничку групу, јавља се двојака ситуација: сугласничка група остаје неразбијена и на њу се додаје наставак *-џ/-џ* или *-ї* (*брџзџџ, мајџки*) или се сугласничка група разбија непостојаним самогласником *-џ/-џ-* и на њу се додаје наставак *-џ/-џ-* (*маџџџџ*).

Знатан број сугласничких група може да буде и сачуван и растављен самогласником *џ/џ*, али су чешћи облици са разбијеном групом: (*-џ-*): *їџлџ, иџџлџ, шџџлџ, џїџлџ и иџџлџ, шџџџлџ, иџџџлџ, џїџџлџ*; (*-џ-*) *маџџџ* и *маџџџџ*; (*-џ-*): *ћевџџџ* и *ћевџџџџ*; (*-џ-*): *смџџџџ* и *смџџџџџ*; (*-џ-*): *јџслџ* и *јџсџлџ*; (*-џ-*): *кџџџџ* и *кџџџџџ*; (*-џ-*): *џџџџџ* и *џџџџџџ*; (*-џ-*): *џџџџџџ*, али *џџџџџџ* итд.

Између експлозивних сугласника *ш*, *д*, *и*, *б* и сонанта *њ* нисмо забележили непостојано *а*: *грдња̄*, *смүйиња̄*, *ӣишиња̄*, *љӯишиња̄*, *стире̄ишиња̄*, *зѣбња̄*. Ако је на другом месту сонант *љ* или *л*, оваква сугласничка група може бити разбијена: *сѣбља̄* и *сѣбаља̄*, *ӣѣгла̄* и *ӣѣгала̄*.

Сугласничке групе чији је први члан струјни сугласник а други експлозивни, најчешће се не разбијају: *служба̄*, *браздѣ̄*, *кѣфча̄* и др. Сугласничка група *иш* разбија се непостојаним *а* када именица има краткосилазни акценат: *вӣишиња̄*, *ӣиришиња̄*, *крѣишиња̄*, али: *ӣишиња̄*, *ма̄ишиња̄*, *ӣришиња̄*, *нѣишиња̄*.

Наставак *-ӣ* имају само именице чија се основа завршава на сугласничку групу. Њега смо најређе бележили. Стевановић каже да се „овај облик употребљава [...] на целој територији простирања источноцрногорских говора, али само ако хоће, било речи у генитиву било целом изразу, да се да мало шалив тон“ (Стевановић ИЦД 69). Именице са овим наставком редовно се јављају и са наставком *-ѣ̄ / -ѣ̄* (*клѣишвӣ-клѣишѣ̄-клѣишѣ̄*; *ма̄јкӣ/ма̄јка̄*).

Наставак *-ӯ* имају само именице *рука* и *нога*. Овом облику се најчешће додаје формант *-ј*. Очито двојински наставак *-у* није био довољно информативан као ознака генитива множине па је додато још једно морфолошко средство за његово обележавање. То је наставак *-и* из старих *и*-основа, који је на крају речи после самогласника у прешао у *ј*: *руку* + *и* > *рукуј*.¹⁹⁸

Наставак *-ѣ̄ / -ѣ̄*:

а) пун таван *арачӯгѣ̄* Кр, најио се *аршлѣма̄* Се, *гла̄ѣ̄* Бож, *гра̄буља̄* Сућ А, *жѣна̄* Гр Сућ, од *ја̄бука̄* Бож, *сӣла ја̄гѣ̄дѣ̄* Сл, *кӣиша̄* Бож Цр, *мѣка ко̄зѣ̄* Ко, *нѣкакӣја̄ ко̄шѣ̄рица̄* Гр, *пѣт кра̄ѣ̄* Бој, *ла̄ӣѣ̄* Бож, *лӣсица̄* А, *вита̄ ӣицица̄* Сућ, *имало е шљѣ̄ивѣ̄* Вел; *кӣиша̄*, *ӣланина̄* Шек;

б) Неразбијене сугласничке групе: (*-бља̄*): *сѣбља̄* Се, (*-вк-*): *пѣт ӣра̄вкѣ̄* Пе, (*-гл-*): *ӣгла̄*, *ӣѣгла̄*, *ӣѣгла̄*, *ѣ̄ӣгла̄* Стијовић Лекс., (*-дња̄*): *грдња̄* Се, (*-жба̄*): *ӣӯжба̄* Се, *служба̄* Сл, (*-зг-*): *ма̄згѣ̄* Стијовић Лекс., (*-зд-*): *пѣт бра̄зда̄* А, (*-јк-*): *ѣ̄ѣво̄јка̄*, *дѣста ма̄јка̄* Стијовић Лекс., (*-кв-*): *смѣкѣ̄*, *бӯкѣ̄* Се, (*-лб-*): *дѣсе мѣлбѣ̄* Кр, (*-нк-*): *ӣгра̄нкѣ̄*, (*-ӣи-*): *лѣӣӣѣ̄*, (*-рб-*): *бѣрбѣ̄* Се, (*-ри-*): *дѣста шѣ̄рӣѣ̄* За, (*-сл-*): *ја̄сла̄* Се, (*-шв-*): *клѣишѣ̄* Бож, (*-шк-*): *ӣла̄ӣшкѣ̄* ОБ, (*-иш-*): *смѣишѣ̄* Шек, *љӯишиња̄*, *ӣришиња̄*, *смѣишѣ̄*, *смүйишѣ̄* Стијовић Лекс., (*-ишр-*): *петна̄с вѣишрѣ̄* ОБ, (*-фч-*): *тѣја кѣфча̄* Се

¹⁹⁸ Слична ситуација јавља се и у Орашцу. Тамо се између двојинског наставка *-у* и на њега додатога наставка *-и* развило прелазно *ѣ̄*: без *рӯкѣ̄ви*, без *но̄гѣ̄ви* (Реметић Шумадија 251). У Гружи и неким космајским селима на наставак *-у* додато је *-а*, па се чује *рӯкѣ̄а*, *но̄гѣ̄а* у Гружи (Игрутин Стевовић, Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акценште. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 512 и 516), односно *рӯкѣ̄ва*, *но̄гѣ̄ва* и, спорадично, *слѣ̄гѣ̄ва* у космајским селима (Реметић Шумадија 251). Облици *руку(ѣ)а*, *ногу(ѣ)а* нису непознати ни другим нашим говорима — говору Баније и Кордуна (Петровић ГБК 95), затим у источнобосанским и западнобосанским ијекавским говорима (Слободан Н. Реметић, Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. — ППЈ, 1970, књ. 6, 105–133; Милорад Симић, Говор села Обади у босанском Подрињу. — СДЗБ, 1978, књ. XXIV, 29; Милорад Дешић, Зајаднобосански ијекавски говори. — СДЗБ, 1976, књ. XXI, 232). Појава је примећена и у средњоибарској зони (Др Данило Барјактаревић, Средњоибарска говорна зона. — ЗФФП, 1964–65, књ. II, 83), затим у Азбуковици, Рађевини и Тамнави (према информацијама С. Реметића које он износи у: Реметић Шумадија 251).

Кр, (-чв-): *бачвѣ* Стијовић Лекс., (-шк-): *кѡкѡшкѣ* Се, (-шњ-): *нѡшњѣ, ирѡшњѣ* Се, *шѡшњѣ* Бож, (-шш-): *бѡшшѣ* А, (-шч-): *бѡшчѣ* А Се.

в) Разбијене сугласничке групе: (-бљ-): *сѡбљѣ* Кр, (-вц-): десѣтак *овѡцѣ* За Ло, (-гл-): *нѣма ѡгѡлѣ* ОБ, *игѡлѣ, шѣгѡлѣ, иѣгѡлѣ* Стијовић Лекс., (-јк-): десѣтак *ђевѡјѡкѣ* За, (-кв-): *брѣскѡвѣ* Сућ, *букѡвѣ* Сл, *смѡкѡвѣ* ОБ, *цркѡвѣ* Кр Сућ, (-ий-): *лѡийѡѣ* А, (-рк-): *триста марѡкѣ* За, *ћуракѣ* Сућ, *карѡѡѣ* Кр, (-ск-): *брѣсѡкѣ* Бож, *ирасѡкѣ* ОБ, *имало гусѡкѣ* Тр, *дѡсѡкѣ* Вел, (-сл-): *јасѡлѣ* Бож, (-шв-): *мѡлийѡвѣ* ОБ, *клѣѡвѣ* Бој, (-шк-): *алаѡшѡкѣ* Бож, (-шр-): *сѣстѡврѣ* БК Пе Ко, (-ћв-): *наћѡвѣ* А, (-ћк-): *вѡћѡкѣ* Сућ, (-цк-): *кѡцѡкѣ* Сућ, (-чв-): *бачѡвѣ* А ЛР, (-чк-): *кучѡкѣ* Се, *мачѡкѣ* А ЛР, (-шк-): *кѡкѡшѡкѣ* Сућ А ЛР Вел, *иушѡкѣ* Тр Бож Ку ЛР Вел, (-шњ-): *вишѡњѣ* ОБ, *крѡшѡњѣ* Пе, *шрѣшѡњѣ* Се Сућ Тр, *црѣшѡњѣ* Се Бож.

Наставак -и:

бѡрбѡ Кр, *јѡсли* ОБ, *клѣшѡ* Се, *мѡзгѡ*, *мѡјкѡ* Се, *наћѡ* А, *наћѡ* Кр, *смѣшѡ* Се, *шѡжбѡ* Сућ.

Наставак -у(ј):

од рѡкѡ Се Бож, *од нѡгѡ* А, *од рѡкѡј* Бој Се Сућ, *с рѡкѡј* Пе За Пеп Вел Ло, *из рѡкѡј* Кр, *од нѡгѡј* Се, *с нѡгѡј* Кр.

У Васојевићима се каже: *дѡије гѡдинѣ* Гр Сл За ЛР, *три гѡдинѣ* Пе Ло, *пѣд гѡдинѣ* Бож, *шѣс гѡдинѣ* Шек, *стѡ гѡдинѣ* Гр Ку Сл Вел.

217. У *дѡтѡиву* (а) и *инструментѡлу* (б) *множине* именице женскога рода на -а имају наставак -ама:

а) *бѡбѡма* Сл Ко Пе, *дѡњѡма* Кр, *женѡма* Се Сл За Гр Бој Вел Ка Шек, *ђевѡјкѡма* А ОБ Сл Пе Сућ Ло Вел Шек, *полѡгѡм крѡвѡма* Гр, *нѣмѡ дѡват кѡкѡшкѡма*, *књѡгѡма* А, *разднѣли кѡмишѡјѡма*, *ка кѡћѡма* Сл;

б) *јѣли с вѡљѡшкѡма* Се, *идѣ ш џевѡјкѡма* Ко, *с онѡјѣма књѡгѡма* Гр, *не шћѣше с крѡвѡма* Сл, *начѡни ѡушѡма* Гр, *пустаћѡја с рѣсѡма* Гр, *рукѡма* измлѡтѡѡ Гр, *јѣли с ужѡцѡма* ОБ, *долѡзѣ с фамѡлијѡма* Гр, *бѡвили се сѡ шљѡвѡма* Шек, *иод ногѡма* Ко.

218. У *локатѡиву* *множине* ове именице имају наставак -ама: *о гѡдинѡма* Се Сућ, *о женѡма* Сл А, *о џевѡјкѡма* Ку За, *о књѡгѡма* Гр, *о лѡвѡдѡма* Бож А.

У функцији локатива употребљѡва се генитив *множине* с предлогом *ио*: *ио брѡздѡ* Кр, *ио вѡћѡкѣ* Сућ, *ио цѡјѣлијѡ Грѡдѡицѣ* Гр, *идѣ ио жѣнѡ* ОБ Се, *ио дрѡгѡијѡ жѣнѡ* Сућ, *ио игрѡнкѣ* Се, *ио тѡја кѡћѡ* Вел, *ио лѡвѡдѡ* Гр А Бож Вел, *ио иланѡнѡ* Бој, *ио слѡжбѡ* Сл Ло, *ио овѡјѡ ѡлицѣ* Вел; *ио њѡвѡ*, *ио лѡвѡдѡ*, *ио фѡрунѡ* Шек.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА РОДА НА СУГЛАСНИК

219. У *инструментѡлу јѡднине* ове именице имају наставаке -ом, -ѣм, -и, а забележили смо и нешто примера са -у¹⁹⁹:

¹⁹⁹ Слично бележи и Стевановић. У нашој грађи се није нашло примера типа *мѡстѡм*, *смрѡшѡм* и сл. (исп. Стевановић ИЦД 65).

Са њу те *крваљом* залит Пе. Ођу ли запржит *маишћом* или зѣјтином? Се. Нѣтѣ с љѣм нѣ с *маишћом* Шек. Нѣсй се [пас] с *кѣшићом* Бож. Шта си се пѣнијела с том *кѣшићом* — не глѣђи тѣ Кр. Нѣсйм се са *сѣишошћом* Се. Задѣено *йѣкошћом* Се. Ојѣдио се *жѣлошћом*. Опѣри *шѣчношћом* Се. Не мѣјењѣј дѣн *нѣћом* За. Ођу ли осѣлит са *сѣљом* или са *вегѣтѣм*? Се. Шта си потрчѣла за њим ка ѡвца за *сѣљом*? Шек.

Накапѣла сам *крваљем*. Нагрѣдила се *крваљем* Шек. Јѣдѣ љѣб с *маишћем* Кр. Узми парадѣјз са *сѣљем* А. Кунѣ се *мѣдошћем* А. Све жалѣс за *жѣлошћем* Сућ.

Ти ми дѣсѣди с твојѣм *милѣстѣи* Кр. Нѣмаш кѣд с том *йѣмѣтѣи* А. На директно постављено питање добијени одговори гласе и: с *мѣстѣи*, с *кѣстѣи*, с *шѣм сѣвѣри*, са *жѣлѣстѣи*, з *бѣлѣстѣи* ОБ.

На облике с наставком -'у врло ретко смо наилазили: љморѣ ме *гѣлѣћу* Шек, с *крѣљу* ЛР, његѣвом *смрћу* Се, мѣгу покѣсит с твојѣм *йѣмоћу* Бож.

У *гениѣиву* множинѣ ове именице имају само наставак -и: *сѣвѣри* Пе, *радѣстѣи* Бож, *ноћи* А Се Тр, *йѣмоћи* ОБ, *шћѣри* Бој Пр Сл.

У *дѣиѣиву*, *инструментѣалу* и *локатѣиву* множинѣ имају наставак -има: *сѣвѣрима* Се, о *сѣвѣрима* Кр, *ноћима* А, о *ноћима* Бож.

Појединачне именице и групе именица

220. Именице *вила*, *грабуље* и *рогље* имају само јединске облике: *вила*, *грабуља*, *рогља*: то е *вила* Бож, узми *вилу* Бој, додѣ ми *вилу* Сл, направѣо сам добру *вилу* Кр, зовѣ се *вила* Гр Шек, избачѣј *вилѣм* Сућ, садѣјѣвала сам *вилѣм* Се; онѣ е вѣликѣ *грабуља* (фиг. грамзивѣ особѣ); донѣс ми *грабуљу* А, узми *грабуљу*; грабуљѣла сам *грабуљѣм* Сућ; мојѣ е *рогља* бољѣ, ишчупѣј *рогљѣм* Стијовић Лекс.

221. Прѣма облику *гусле* и *јасле* у Васѣјевићима налазѣмо *гѣсли* и *јѣсли*, мада смо од мѣлађих мѣштѣана чули и *гѣсле*, *јѣсле*. У парадигми је приметно колебање између старѣ а и и промене:

гѣсли А; додѣ ми *гѣсле* Се; узми *гѣсли*; донѣсте *гѣсле* Сућ; *код гусли* ОБ; гѣдало од *гусли* Се; макнѣ се од *гѣсѣлѣ* Те; са *гѣсѣлѣ* Ко; шта си се пѣнио с тѣјѣм *гуслима* За; пѣне *јѣсли* сѣјѣна; на држѣвне *јѣсли* ОБ; то су *јѣсли* Се; украј *јасли* Бож; крај-*јасли* Пѣп; о *јаслима* Тр; измѣк се од *јѣсѣлѣ* Се.

222. Именица *наћѣ* записали смо од старијих мѣштѣана у облику *нѣвћи*. Мѣлађи говоре *нѣвћи* и *нѣвћѣ*: свѣ су ми се задрѣ *нѣвћи* Се; од *нѣвћи* Кр; *навћима* Кр; како *нѣвћѣ* држѣиш *јѣте*? Се; од *нѣвћѣ* А; то су *нѣвћи* Сл; *нѣвћѣма* Бож.

223. *Сѣнице* (<саонице) су искљѣчивѣ pluralia tantum: *сѣнице* А ЛР Шек, *сѣницама* Бож Тр. Чује се и именица *сѣни* Кр Сл, што је такође pluralia tantum.

224. Направа за грѣбѣнање вуне зовѣ се *грѣбѣни* и *грѣбѣне*: кад изгрѣбѣнѣм на *грѣбѣни* Се; кѣ да сам бѣла на *грѣбѣни* Сућ; код *грѣбѣни* БК; с *грѣбѣнима* Бож; увлѣчѣла сам га *грѣбѣнима* Пе; имѣш ли *грѣбѣне*? Се; код *грѣбѣнѣ* Сућ.

225. Када именице које означавају сродство, односно кумство иду уз неко лично име и са њим чѣне акценатску целину, најчѣшће остају непромењѣне:

з̄а мн̄ом кума-Ћана За, била кума-Рада Се, њазв̄ала кума-Ћану, кума-Ћане, кума-Зоре За, с кума-Стојан̄ом Сућ, с кума-Рад̄ом Пе, с кума-Љиљ̄ом Се, д̄ала сам баба-Јоши, њди з баба-Још̄ом, с *шешка*-Јорг̄ом Се.

Забележили смо и примере у којима се ове именице мењају: прет кућу *куме-Ћане* За, д̄ала сам *баби-Јоши* Се, ко *шешке*-Јован̄е А, тражила сам *шешки*-Коси Сућ, зап̄алила свиђећу *шешки*-Стѣвки Пе, јеси набројла свиђећу за *шеш*-ку-Стѣвку? Сућ.

226. Не употребљава се именица *маши*, већ само *мајка*. *Машиџер* се јавља само у псовци.

За *маћеху* се у Нахији, Велици и Шекулару каже *маћа*, а у Лијевој Ријечи *маћуја*: јеси л узела од *маћџ* БК; нећу да ми *маћа* рашћера̄ ћџу Се; дај то *маћи* Ку; нит је добро *маћи* од ћџџ ни ћџџи од *маћџ* Се; моја ћџџа с *маћом* неће А; *маћуја* ЛР; од *маћујџ* Ло; с *маћујом* Ка.

227. Именице *жеђ* и *чађ* у Васојевићима гласе *жеђа* и *чађа*, па се и мењају као именице на -а: споп̄ала ме *жеђа* Се; од *жеђџ* нијџсам м̄огла ручат Пеп; поцр-ка ст̄ока од *жеђџ* Пе; не м̄огу од *чађџ* да живим За; свју по кући ми п̄ала *чађа* Бож.

228. Стандардноме *једа* овде одговара именица *једа*: измљџрила сам *једама* Сућ; пџт *једа* А; седам *једа* ОБ.

229. Именица *јегрши* може бити и мушког и женског рода: два *јегршија* Сућ; да јој три *јегршија* Сл; две *јегршија* За; пџт *јегршија* Бож; измљџри по *јегршијама* Се.

230. Именица *кћи* се најчешће јавља у облику *ићџер*. Она се у инструменталу јединице и Д-И-Л множини мења и као именица а-деклинације и као именица и-деклинације:

Мијажлова *ићџер* Се; *ићџер* му најмлађа, Миланка; дошла ми *ићџер* Шек; одила ко *ићџери* Се; с обље *ићџери* Се; да њеној *ићџери* А; зови *ићџер* Кр; позовџм *ићџер* Шек; *ићџери* му се поуџавале Гр; Миланчине *ићџери* Пе; тамо су *ићџери*; от *ићџери* А; шџс *ићџери* Ку; даџ *ићџерија* А, њмају двџје *ићџери* Бој; узнио се са *ићџерија* Се.

ко *ићџерџ* одила Бој; са *ићџером* Се Ко; рџкнџ *ићџера* Гр.

Као резултат укрштања старог *ићџер* и новијег (к)ћџерка настала је именица *ићџерка*, која се у Васојевићима јавља углавном код млађег становништва: кад ми је сџн ст̄асао и *ићџерка* Шек; ко *ићџеркџ* Шек; добио о-*ићџеркџ* Се; имала *ићџерку* Бож; са *ићџерком* Пе.

Забележили смо и хипокористично образовање *ићџера*, од *ићџерџ*, *ићџери*, *ићџеру*, са *ићџером*, о *ићџери*, *ићџере* итд.

231. Нисмо забележили именицу *кокош*, већ само *кокошка*. Именица се мења као и друге именице женског рода на -а: к̄окошка А, о̄и к̄окошкџ А Се, к̄окошки Кр, к̄окошке, њеи к̄окошкџ ОБ, понџс к̄окошкџа Сућ.

232. Забележили смо именицу *уш*, која се мења као друге именице женског рода на сугласник: поједоше му *уши*, *имā уши* Се, не могу се одбранит од *уши* Сућ, шта ћу с *ушима* Бож, напунила сам се *ушима* ОБ.

233. У Шекулару смо именицу *крв* забележили у мушком роду: оперите јој *шај крв*, макните јој *она крв*. У осталим крајевима смо је бележили само као именицу женског рода: гађао га е док га е *крв* обљила Кр; овако ће дој до *крви*; па се *крв* зајезерјила по сђба; сигурно јђ е стаља *крв* Се; старо чељаде нђма *крви*; капи *крви* у образе нђмаше; то су наша браћа по *крви*.

234. О роду именица: *јђсђн сђас*, *даљ*, *раш* в. т. 196.

Б. ЗАМЕНИЦЕ

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

235. *Личне заменице*. Основни облици личних заменица гласе: *ја*, *ми*, *он-она-оно*, *ми*, *ви*, *они-оне-она*.

У дативу и локативу првог и другог лица јединине и повратне заменице у Ва-сојевићима, као и на широком простору наших народних говора, бележимо редовно *мене*, *шебе*, *себе*²⁰⁰: куку *мене*, да га *мене*, *мене* дођоше; Може *мене* пуња кућа бит; Тђшко *мене* бес тебе Бој; *Мене* је ујак био учитељ; Купи *мене* крпу Пр; *Мене* е тђ тђшко напустић Ло; *Мене* е име Даница Вел; *Мене* оца спашивао Сл; Добитеш за онђ што си блђјао о *мене* Кр; Само ћу ти ђво рђј — и *шебе* и Бђжу Бој; Штђ не даду *шебе* пензију Се; Види се на *шебе* Бој; Бђже, *шебе* фала; Ка-ти је гђј воља *шебе* За; Говорили су о *шебе* Сућ; Рекла сам *себе*: „Нђћу узђт невађала чођка“ Бој.

Енклитички облици ових заменица су *ме*, *ше*, *се* за генитив и акузатив, *ми* и *ми* за датив заменица првог и другог лица, док енклитике *си*, као скраћеног облика повратне заменице, нема.

Могло би се рећи да се енклитички облици не употребљавају у конструкцијама с предлозима. Забележили смо свега два таква примера, од којих је један врло раширена изрека: Уздај се *у се* и у своје кљуђсе Се. Други је: А један све држи овако прђт собђм и *ирђда се* Сл. Овде се, дакле, чује: *ирђда* мном Се; *ид-шђбђм* Сућ; *ирђ собђм* Бож; *ни-себе*; *измећу себе* Бој; на *себе* За; на *мене* Бој.

²⁰⁰ Овако, са -е, бележи и Стевановић (Стевановић ИЦД 73–74). Облици са -е налазе се и у Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 81), староцрногорским говорима (Пешикан СК-Љ 152), Враки (Петровић П Врака 208), Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.), новопазарско-сјеничким говорима (Барј. Нп-С 90), Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Колашину (Пижурца Колашин 134), Пиви и Дробњацима (Вуковић П-Др 58), у источној Херцеговини *мене* и *шебе*, док се облик *себе* не помиње (Вушовић ДИХ 54), у „ерским“ селима Шумадије и ретко у космајском крају (Реметић Шумадија 287–290), у косовско-ресавском дијалекту (Симић Левач 344–345, Јовић Трст. 120, Пеђо-Милан. Ресава 332–334, поред *мени*, Алекс.-Вуком. Жупа 306, Стојан. Врњци 217 итд.). Исп. и литературу у Реметић Шумадија 290. Реч је, свакако, само о облицима, а не и о акценту.

Генитив, односно акузатив заменице трећег лица једине мушког рода гла-
си *њега*. Енклитички облик *га* забележили смо само у објекатској позицији, дакле
у акузативу: Праскавец смо *га* звáли; Нијесмо *га* виђеле Гр; Јá сам *га* вољела; По-
знадо *га* ја Бој; Не мoгу да *га* рoдe; Виђела ми *га* баба лeтoс Сл; Јá *га* школовáла;
Нe би *га* узeла Шек; Да *га* нeко врагoшe Ка; Дрли су *га* живoга Вел. У аблативном
генитиву је раширена конструкција с предлогом *од*: Чувá се тi *од* *њега* Кр; Не бо-
и́м се *од* *њега* Сућ.

Енклитика *га* употребљава се понекад и без значења, често и плеонастично,
обично у узвичним реченицама и са узвицима *благо, шешко, куку* и сл., као и са
речцом *си*:

Блáго си *га* мeне дáнас и задoвијек! ОБ; Блáго си *га* мeне што си дошá! А;
Күку си *га* тебе ка[д] тáта дoђe! Кр; Лeле си *га* нeму шта га нáђе Сућ; Дoјo си *га*
(примиче ти се крај) ОБ; Нeћеш ми *га* oвђе присмрђет Пе; Кад *га* заповрти кáме-
ном, погoди говeче отпрвe За; Драгoвићу си *га* мoј ЛР; Ымá *га* пá попијe Бој; Јá *га*
мрiјет нeћу Се; Ачкосам ти *га*! (браво)²⁰¹ Кр; Нáлет *га* бiло ОБ; Мeне *га* eво
краљ Никoла Се; Арантoс *га* бiло Кр.

Стари генитив заменице *он* чује се у синтагми *иpеко jего*, која се употре-
бљава када се говори о нечијем делу, поступку и сл. које је, по мишљењу говор-
ника, превршило меру, прекорачило дозвољене границе, норме и сл.: Овo што
чинe нáрoду — овo e више *иpеко jего* ОБ; Овo се више поднiјет не мoже — овo e
иpеко jего За; Прећeраo си — тo ти је *иpеко jего* Сућ.

Нисмо забележили енклитику *њ*, нити форме *њег* и *њега*.

Скраћени облик заменице трећег лица женског рода у акузативу је увек
*ју*²⁰²: Трi гoдине ниeсáм *ју* виђела; Питáо *ју* стриц; Шћeли *ју* запáли; Те на вр онe
рoбe *ју* тyри; Овá *ју* послушá; Испроси *ју*; Доведoше *ју* Бој; И сáд *ју* њмá нeђе у сe-
ло; С фрбe *ју* калeмили; Одeри кoжу, па *ју* разáпни Пр; Отишли те *ју* довели; Јá ћу
ти *ју* дáт; Тyкá *ју*; Бáчи *ју* у Лим Сл; Син ми *ју* повeо Бож; Ўјаци *ју* помáжу ОБ;
Шáппа смо *ју* звáли Пр; Поручивáла да *ју* нoси Шек.

Партикулу *-зи* смо забележили само уз облик *њoј* — *њoјзи*: Остáвите *њoјзи*
Се; *Њoјзи* не дáм Пр. Чeшћи је облик без партикуле.

У инструменталу једине трећег лица јављају се облици и са покретним са-
могласником и без *њега*: *ш њим, сá ш њим, ш њимe, сá ш њимe, сá њимe, ш њoм,*
сá њoмe, сá ш њoм, ш њoмe, сá ш њoмe.

У дативу множине енклитички облици гласе *ни, ви, а* у акузативу *не, ве*.²⁰³

Примери:

²⁰¹ Уп. *ашкосум* (турски *aşk olsun*) — ЕРСЈ, св. 1, 253.

²⁰² Овако констатује и Стевановић (Стевановић ИЦД 73). Од околних говора за енклитику *ју*
знају Кучи (Петровић Кучи), Бјелопавлићи (Ћупић Бјел. 81), погранични делови колашинске обла-
сти према Васојевићима (Пижурица Колашин 134–135), Плав (Алексић Плав), Гусиње (Ћупић Гу-
сиње), штавичка зона новопазарско-сјеничких говора и новопазарска зона пред глаголским *је* (Барј.
НП-С 88–89).

²⁰³ Исто налазимо и код Стевановића (Стевановић ИЦД 73–74). Овако је и у суседним говорима.
Исп. Ћупић Бјел. 81, Пижурица Колашин 135, Пешикан СК-Љ 152, Вуковић П-Др, Петровић Кучи,
Петровић Брат., Алексић Плав, Ћупић Гусиње, Петровић Врака II 208, Милетић Црмница 216.

Кућа *ни* је ту претекла; Тамо *ђе ни* је кућа; Мајка *ни* ту била; Био *ни* је трап; То *ни* је кошџа; Кољка *ни* је њива; Дубрава *ни* је тамо; Тамо *ни* је била дубрава Бој; Задај *ни* учитељ; Тако *ни* је то бивало; Турџи *ни* зрнџа от коломбоџа; Горе *ђе* су *ни* станови; По два кила *ни* дали Пр; Ливаде су *ни* високо Бож; Рађао *ни* је усеv; Дадоше *ни* олџке; Држаше *ни* говор; Вода *ни* је близу Сл; Мајка *ни* саплети; Отац *ни* дадни ЛР; Стока *ни* се узела; Кажите *ни* ђе су Шек; Викаше *ни*: „бљеште“; Не дадоше *ни* ништа Вел;

А што *ви* ођу; Не трџбам *ви* ништа; И да *ви* ово рџкнџм Бој; Ја ћу *ви* каза; Да *ви* испричџм Се; Да *ви* се криво не закунџм; Да *ви* право рџчџм; Право да *ви* кажџм Сл; Ђе су *ви* љуђи?; Откуд су *ви* ђеца? Шек;

Дџветоро *не* ђеце било; Ол да *не* оставиш да *не* Турџи кољу? Спџсише *не* краве; Добро *си* *не* засрамлиа Бој; Дџветоро *не* било; Учио *не* отац; Имџло *не* доста ти пџ[т] школу; Тако су *не* кажњивџли; У потџљњи крај су *не* ђерџли насрамоту Гр; Рџнила *не* Пџћ; Питџли *не* све рџдом; Врџтише *не*, пребџчише *не* у срџски зџтвор Сл; Вљџтар *не* посџкао; На стриџљање су *не* водили; Ниџсу *не* мџчили; На прџгу су *не* шиљџли Шек; Нико *не* ниџе мџчио Ло; Дџђоше те *не* поклџше Вел;

Појџђите, па да *ве* сите убијџ, Ми ћемо да *ве* пуштимо кући; Ми ћемо да *ве* стриџљамо Сл; Ми ћемо да *ве* водимо; Зваћу *ве* да пластимо; Узџћу *ве*; Пуштићемо *ве* Се.

Ортогонички облици у генитиву — акузативу множине гласе *нџс*, *вџс*.

Заменице 2. и 3. лица једнине и множине у вези са месним прилогом *шџмо*, са којим чине акценатску целину, употребљавају се у пејоративном значењу када се говори о некоме о коме се мисли лоше и с оградом да се то о чему се говори не односи на присутне: То е мођа да учини сџмо *шџмо* он, срамотџ га и стид било! Пе; Ја сам опсовао оца *шџмо* њџму, поштџнџме чоџку не би ниџад; Ово сам рџка *шџмо* њџма, вама не би ни дао Бог ОБ; Велџ да е *шџмо* она вљџштица, сила е бођџа посџкла Сућ; Збџло се злџ *шџмо* њџј, она злџ мџсли друђијема; Како ви мене, тџко Бог *шџмо* вама; Како ми желиш добро, нека га *шџмо* шебе Кр.

Заменица трећег лица једнине средњега рода употребљава се да се изрази негативан став, презир према лицу о коме је реч, без обзира на пол: *Онџ* е вџља пџган, *онџ* е ништа чељаде Сл; Штџ ће му *онџ*, ја ју не би узео пџ да више немџ на свијет жџнскога џва Кр.

Личне заменице 1. и 2. лица имају следећи деклинациони образац:

Једнина

Н	ја	ти	—
Г	мене, ме	тебе, те	себе, се
Д	мене, ми	тебе, ти	себе
А	мене, ме	тебе, те	себе, се
И	мнџм	тџбџм	сџбџм
Л	мене	тебе	себе

Множина

Н	мӣ	вӣ
Г	на̄с, нас	ва̄с, вас
Д	на̄ма, ни	ва̄ма, ви
А	на̄с, нас, не	ва̄с, вас, ве
И	на̄ма	ва̄ма
Л	на̄ма	ва̄ма

Лична заменица 3. лица има следеће облике:

Једнина

Н	о̄н	о̄но	о̄на
Г	ње̄га, га		ње̄
Д	ње̄му, му		ње̄ј(зи), јој
А	ње̄га, га		ње̄у, ју
И	ње̄им, ње̄ме		ње̄ом, ње̄о́ме
Л	ње̄му		ње̄ој

Множина

Н	о̄не	о̄на	о̄не
Г		ње̄и, и	
Д		ње̄има, им	
А		ње̄и, и	
И		ње̄има	
Л		ње̄има	

Остале именичке заменице

236. Уишино-односне заменице. Заменица *ко* има следећу промену: *кѡ* и *кѡ* (у самосталној употреби); *кѡга* и *кѡга*; *кѡме* и *кѡме*; *кѡга*; *с кѡм*, *с кѡме* и *с кѡме*; (*о*) *кѡме* и (*о*) *кѡме*. Нисмо забележили облик *су ким*.

Примери: Ово днѣте *кѡ* ће ти подњивит? А *кѡ* ће ти га подњивит, јадо? Бој; *Кѡ* е то учинио? Се; *Кѡ* би то испричао! Пр. Дану како *ко* има шта, *Кѡ* е био овђе? Се, Што знам ја кот *кѡга* Бој, *Кѡга* ће нај кот кѡће, неѣте запалит, а *кѡга* неѣте ... Вел, Кад је кѡћу градио, није *кѡме* досадио За, Не даду *кѡме* прој Кр, Ада, *с кѡм* он збори! Кл.

Заменица *шѡа* (и заменице сложене са њом) у генитиву гласи *чѣга* и, ређе, *чѣса*: О-*чегѡ* ли је ова базда? Кр; Нијѣсу имѡли о-*чѣга* дрѡтѡга Се; О-*чегѡ* е она гѡдеж? О-*чеса* ти је то Се; О-*чѣса* живѣ? ЛР; О-*чѣса* е ово начињѣно ОБ; *Чѣса* свѣ нема у ту кѡћу Кр.²⁰⁴ Уп. и заменице *чесов*, *нечесов*, *ничесов* (т. 270). Уместо гени-

²⁰⁴ Код Стевановића налазимо само облик *чеса* (Стев. ИЦД 73). Тако је и у Кучима (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Братон.), Бјелопавлићима (Пупић Бјел. 82), Враки (Петровић Врака 208). У Колашину, као и средњокатунским и љешанским говорима срећемо оба облика — *чѣга* и *чеса* (Пижурица Колашин 136, Пешикан СК-Љ 153).

тива с предлогом *од* употребљавају се и облици акузатива: *Ошџа* е бољесан? А; *Ошџа* ти је то по рукама? Имао е *ошџа* да се разболџи Кр. Даља промена гласи: *чѣму, шџа, ш чѣм* и *ш чѣме*, (о) *чѣму*. Нисмо забележили *су чѣм*.

О образовањима типа *чѣгов, когов, чѣсов* и сл. в. т. 243.

У локативу се, поред чешћег *чѣму*, употребљава и архаични облик *чѣм*: *У чѣм* ћу ово донџет? Се. Овај облик је нешто чешће бележен са предлогом *за* у акузативном значењу ‘за шта’ и ‘зашто’: *За чѣм* си ти Кр; Да видџмо *кѣ за чѣм* одговара; *За чѣм* си дао толикѣ паре За; *За чѣм* сам се мучно цѣо вџек Пе.²⁰⁵

Промена заменице *шџа* гласи, дакле: *шџа, чѣга* и *чѣса, чѣму, шџа* и *шџа, ш чѣм* и *ш чѣме*, (о) *чѣму* и *џ (за, у) чѣм*.

Заменица *шџа* је углавном потврђена у упитном и зависно-упитном, а заменица *шџо* у односном значењу:

Шџа џдете? *Шџа* џј тџ? *Шџа* е то, јаџо? А *шџа* ти је та рџеч? *Шџа* јој бџ? Бој; *Шџа* ће ти фаслаче младџ? Сл; *Шџа* бџ овџ сџаи? Шек; *Шџа* јој бџ? Се; *Шџа* бџва? А Сл; *Шџа* мџжемо? Шек; Знаш *шџа* е тџга? Вел; Ёво *шџа* ме џџшџло; Видите *шџа* су ураџили гџре сџстриџи Сл.

Џзмѣм *шџо* е најважџиџ; Прџстри неке јаџе *шџо* нџсим; џнога Бџжа *шџо* пџгибе; џевџјка *шџо* ми је от пѣт мџѣсѣца џстала Бој; сџкно *шџо* су тџкали панталџне; Ово су Дѣлетиџеви *шџо* су изгорѣли; овџ судџја *шџџ* е; сџанови *шџо* смо дрџали Пр; та *шџо* е џзѣла Бџжџну Сл; свѣ *шџо* су нашли прѣт собџм Вел; Нѣма кџџѣ *шџо* нѣма шџџоловаџџија џџџи Шек.

Уобичајена је употреба заменице *шџо* у прилошком значењу „зашто“: А *шџо* Јовџна засрамџџеш? *Шџџ* га засрамџџеш? *Шџџ* се нѣ убџ, јаџо? *Шџо* сџм сѣбе нѣ убџ? Бој, *Шџџ* би се покџјала? Шек.

Облик *шџо* употребљава се у неодређеном значењу: Ако би *шџо* мрџџло се; Немџ даџнас *шџо* да пџпнѣш Бој; Јѣси *шџо* џо?; Немџте *шџо* зџџрџт Се.

Забележили смо: *Шџо* знам ја? Бој Пр Сл Се А Бож Вел; *Шџо* знам сџд Шек. Другачџиџ потврда за овакву употребу облика *шџо* немамо.

237. Неодређене заменице су: *нѣко, нѣкџга, нѣкџме, нѣкџга, с нѣкџм, нѣкџме* и: *нѣшџо, нѣчѣга / нѣчѣса, нѣчѣму, нѣшџо, с нѣчџм, (о) нѣчѣму*.

Примери:

Па ју *нѣко* измџџенџ Сл; *Нѣко* маџге, *нѣко* рџбу — блѣж, кџт кџ Бој; Низ те риѣке не [нас] *нѣко* џзео на камиџн Пр. И џн имаџ *нѣкџга* џцу Шек; Мџжете *нѣкџга* убит каменом А; Вѣља би брука бџла да се *нѣкџме* рѣчѣ жџѣтџвар ОБ; Те гџј дџџѣ, забџмбџ (посваџа се) *с нѣкџм* Кр; Мџрам се *нѣкџме* и пожџлџт Се;

Боџм се да *нѣшџо* брукаво не ураџџм Бој; *Нѣшџо* да те пџтамо Ку; Кџњ од *нѣчѣга* заџре Кр; Закаџџисмо се *о нѣчѣму* уз разговџр ОБ.

238. Одричне заменице *нџко, нџшџа* имају следећу промену: *нџко, нџкџга, нџкџме, нџкџга, нџ с(џ) кџм, нџ о кџме*;

²⁰⁵ О облицима заменица *чаѣм* и *џѣѣм* у акузативним и локативним значењима у црногорским говорима и џиховџј вези са губљѣњем глаголске реџџије под утиџаџем суседџних несловенских језика в. Вујовџ Рекџџија 87–104.

нишџа, ниџега / ниџеса, ниџему, нишџа, ни са чџм и ни ш чџм, ни о чему / о ниџему.

Примери:

Нико ни с кџме не збџри, нико ниџџа не вџли, нико ни с кџм не мџже Сл; Не чинџм ниџџме нишџа Бој; На мџе тџгло ниџџме нџ би [дџла] Сл. Нџмџмо ни зџнџса, ни пушџаџа, ни џуџџи, ниџџџа Бој.

*Ја му не приџа нишџа Ку; Не зџнџм нишџа Бој; Оне не збџрџ нишџа Бож; Узгџвџнице нџ, ниџега нџ; Ниџе имџо ивалџдџ ни ниџега Бој; Ни о чему не вџдџ ра-
чуна; О ниџему не збџри Се; Нџ мож то ни ш чџм очџстџт Суџ.*

Уместо генитивских кџџџевних облика *ни од џега и ни за шџа* у Васојевићима се употребџава акузатив *од нишџа* и *за нишџа*: *Од нишџа* е створџо Се. *Дџде га за нишџа* За.

Заменица *нишџа* употребџава се у придевском значењу (никакав, лош, рџав): *нишџа* џеџџде Сл, *нишџа* џџек Се.

239. *Оишџе замениџе свџко* (и *свџк*), *свџшџа* меџају се на следећи начин: *свџк(о), свџџџа, свџџме, свџџџа, свџџм, свџџме;*

свџшџа, свџџег(а) и свџџеса, свџшџа, са свџџм, свџџџему.

Примери:

Свџко ме рџзмџнџ Бој; Пџрџе мџса и сџра џма скџро *свџко* Сл; Кџ то говџри? Бџгами, *свџк* Се; *Свџк* му се спџрџа Кр; Да му се срџсто *свџкџ* дџнџ Бој; Онџ е, теке, зџстиџа *свџџме* свџме Сл; Тџџџа ју *свџџџа* Божџџа ка дџџџ Се.

Свџшџа му рџџе Бој, Дџе се *свџџег*. Тџ е мџса џгрџмна бџла — *свџџе* и *свџџега* Сл. *Свџџе* и *свџџега* и да се поџје и да се поџџе Сл.

У Лијевој Ријеци смо забележили *нишџко* и *свџшџко*:²⁰⁶ *Нишџко* не зџнџ кџ е. Тџга џџџа *свџшџко* вџли. Једну потврду имамо из Краџа: *Нишџко* не сиџџџџ лџс. Од истог информатора смо забележили податак да је понеко пре рата говорио *нешџко* и *свџшџко* и у Нахији и у Лијевој Ријеци.

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Присвојне заменице

240. Присвојне заменице које исказују припадање једном лицу гласе:

1. л.	мџј, мџја, мџе	мџи, мџје, мџја
2. л.	твџј, твџја, твџе	твџи, твџе, твџја
3. л.	њџгов, џџџџа, џџџџо	њџџџи, џџџџа, џџџџо
	њџн, џџна, џџно и	њџни, џџна, џџно
(реџе)	њџџн, џџџина, џџџино	њџџни, џџџина, џџџино

У Велици и нахијским селима Новшиће, Горња Ржаница и Грачаница забележили смо облик *њџџин*, -а, -о: *њџџин* брџт Вел; *њџџина* мџџа Но; Коџ је од ове

²⁰⁶ У Братоноџићима је поред *нико* и *неко* забележено *нишџко* и *нешџко* (Петровић Братоноџић).

ђецѐ њѡјзѡно Гр, кѡпи њѡјзѡној шћѣри Пр. Треба напоменути да су поменута села у близини Плава, у коме се чује овај облик (Алексић Плав).

Заменице *мој* и *швој*, као и заменица за свако лице имају несажете (чешће) и сажете (ређе) облике. Крајњи самогласник је обавезни део наставка: мљѣсто *моѣга* сѡна Се; Бѡљѣга бѡцѡње *од моѣга* нѡје бѡло Кр; Ўзѣла сам *од моѣга* ћѣвера Сућ; То ћу пѡтат *моѣга* прѡјатеља Пе; *моѣму* ћѣверу А и *моѣме* брѡту ОБ; вѡћела *швоѣга* свѣкра; Ја сам познавала *швоѣга* свѣкра Се; То е ствѡр *швоѣга* мѡжа; Завѡиси о[ѡ] *швоѣга* мѡжа Бож; Дѡла сам ти *ош* *своѣга* дијѣла Сућ.

Забележили смо и сажете облике: стрѡна *мѡга* мѡжа Бој; Вѡћела сам *мѡга* прѡфѣсора Се; Познава л *мѡга* кѡмшију Сућ; То су ораси са *швоѡга* ора Се; Оца ти *швоѡга* Бој; Брукају свѡкѡга *своѡга*, чѡтавѡга *своѡга* вијѣка ОБ.

Инструментал јѣднине гласи: с *моѡем* сѡном Шек, с *моѡем* ѡцем Сл, с *швоѡем* ѡцем Се, с *њѣниѡем* мѡжом Бој.

Датив, инструментал и локатив множине гласе: дѡем *моѡѣма* сѣстрама Сл, *своѡѣма* ѡчѡма ОБ, о *швоѡѣма* шѣровѡма Сућ.

Промена заменице *мој* гласи: *мѡј*, *моѣга* и *мѡга*, *моѣме*/ *моѣму* и *мѡме*, *моѣга* и *мѡга*, *моѡем*, (о) *моѣме*, *моѣму*, *мѡме*, *мѡчи*, *моѡѡа*, *моѡѣма*, *мѡе*, (с) *моѡѣма*, (о) *моѡѣма*. Тако и *швој*, *швоѣга* и *швоѡга*, *свој*, *своѣга* и *своѡга* итд. Заменица за треће лице јѣднине: *њѣгов*, *њѣгѡвѡга* и *њѣгѡва*, *њѣгѡвѡме* и *њѣгѡву* итд.

Заменица за свако лице углавном се употребљава да означи припадање субјекту: Ако троши, *своѣ* троши Се; Нека пада [снег], на *своју* зѣмљу пада Сућ; Кај признаеш *своју* грѣшку и пред Бѡгом си прѡв Бој; Ўзми *своју* матѡку Сл.

Забележили смо, међутим, и другачија означавања припадности субјекту: Јѡ вѡше у *мѡју* кућу дѡј нећу Бој; Марија [је сахрањена] у *њѣн* спѡменик, а Божиња у *њѣгов* Сл; Вѡксан је пѡнио *њѣгов* [свој] пишгѡљ; Нѡје пѡнио *њѣгѡве* [своје] опѡнке но *мѡе* Се; Јѡ ниѣсам вѡше у *мѡе* рѡке што сам бѡла Ма.

Заменица *свој* употребљава се и у Васојевѡима да означи некога блиског по сродству²⁰⁷: Он ми је *свој*; Мѡ смо по мѡјкама *своѡи*; Нѣ мож за њѣга, он ти је *свој* Се; Бѡла ми је *своја* Кр; Мѡ смо ш њѡм бѡли *своѡи*.

Припадање већем броју лица исказују заменице:

1. л.	нѡш, нѡша, нѡше	нѡши, нѡше, нѡша
2. л.	вѡш, вѡша, вѡше	вѡши, вѡше, вѡша
3. л.	њѡн, њѡна, њѡно	њѡни, њѡна, њѡно

Заменица *нѡш* има следећу промену: *нѡш*, *нѡшѣга*, *нѡшѣме* (ређе *нѡшѣму*), *нѡше* и *нѡшѣга* (за ствар и биће), с *нѡшијѣм*, о *нѡшѣме*, *нѡши*, *нѡшиѡ*, *нѡшиѣма*, *нѡше*, (с) *нѡшијѣма*, (о) *нѡшијѣма*. Овако је и *ваш*.

У трећем лицу редовно је *њѡн*, *њѡни*: то е кућа *њѡна*, близу куће *њѡне*, то су *њѡне* ствѡри, порет куће *њѡне* Бој, *њѡн* вѡ, *њѡна* шћѣр, *њѡне* ливѡда Се, *њѡна* ствѡр Бож, *њѡни* коњи А, *њѡно* цвијеће Гр, *њѡни* послови БК, *њѡно* дрво Ку, *њѡна* е мѡјка изгорѣла Пр, *њѡнѡга* сѡна Се.

²⁰⁷ Исп. нпр. Пешикан СК-Љ 156, Пѡжурица Колашин 138.

Присвојне заменице другог и трећег лица, као и одговарајуће личне, употребљавају се у вези са месним прилогом *шамо* да означи негативан став говорног лица према онима о којима се говори или онемо о чему се говори: Какви сте, оца̄ ви *шамо* *ва̄шѣга* Кр; То га *шамо* *ва̄ше* поштѣње нѣка ва̄ма Се; Плѣтиће ми, оца̄ ћу му *шамо* *његѣва* гонит! Нѣка му га, то е *шамо* *његѣво* поштѣње ОБ; Ђто им *шамо* *њино*, како су га стѣкли — они знад̄у, а ја сам мѣ поштѣно зарад̄ио За; Нека се фѣлѣ *шамо* *њинијем* јунаштвом, зна̄ се как̄ав је кѣ б̄ио Ђу.

Показне заменице

241. Показне заменице гласе:

а) ов̄а̄ (ређе: ов̄ӣ), ов̄а̄, ов̄ѣ	ов̄ӣ, ов̄ѣ, ов̄а̄
та̄ (ређе: тӣ), та̄, тѣ	тӣ, тѣ, та̄
он̄а̄ (ређе: онӣ), он̄а̄, он̄ѣ	онӣ, онѣ, он̄а̄

Примери:

— ов̄а̄ син ми, ов̄а̄ ђавѣ Шек, ов̄ӣ чѣек Се, ма̄јка ов̄ѣга̄ Милана Бој, ов̄ѣмѣ чо̄ѣку, с ов̄ӣѣм чо̄ѣком Бож, о ов̄ѣмѣ да̄ну, у ов̄ѣ да̄нове Вел, ов̄ӣ да̄нови Сућ, од ов̄ӣѣ л̄уђи Се, ов̄ӣѣма старчевима Бој;

— ов̄а̄ к̄ућа, кот свѣкра ов̄ѣ кѣш̄инке Бој, па ђевѣјци, ов̄ѣј најстаријѣ, ӯзѣ ов̄ѣ најмла̄ђу, идѣ с ов̄ѣм женѣм Бој, о ов̄ѣј ма̄лој Гр, ов̄ѣ крушке Гр, од ов̄ӣѣ женѣ не мож до̄ј до̄ ричи Кр, да̄ј ов̄ӣѣма женѣма, с ов̄ӣѣма к̄њига̄ма, ов̄ӣѣм ричѣима Сл;

— ов̄ѣ диѣте па̄зи Бој, од ов̄ѣга̄ брѣмена Гр, блага ов̄ѣмѣ ђетѣту Пе, с ов̄ӣѣм плѣтном Бој, о ов̄ѣмѣ ђетѣту Се, ов̄а̄ жвѣкна (рупѣ);

— *шѣ* озима̄к се бра̄о у јесѣн Гр, блага *шѣ*мѣ до̄му Бој, Жѣрко *шѣ*мѣ по̄пу ѣме б̄ило Бој;

— а шт̄а ти је *шѣ* р̄ијеч; то е б̄ила *шѣ* к̄ућа; ж̄ив̄а е *шѣ* дрӯга Бој, *шѣ* слѣва не зна̄м Гр;

— нӣѣ им̄ала бес *шѣ* диѣте Бој; *шѣ* е к̄ућа њ̄ина Бој; немѣ ми *шѣ* в̄нка Бој; о *шѣ*га̄ е ѣмро Бој; о *шѣ*га̄ смо ж̄ивљѣли Гр;

— с *шѣ*м до̄вѣткѣм Бој; с *шѣ*м ма̄јѣм се с̄ирило Бој.

Облик *шѣ* за множину, који Стевановић налази у „васојевићкој грани“ (Стевановић ИЦД 75–76) спорадично смо бележили у Лијевој Ријѣци и Нахији: *шѣ* л̄уђи Кр Ло, *шѣ* з̄уби Кр. За облике *ов̄а̄* и *он̄а̄* немамо ниједну потврду. Нисмо забележили ни облик *шѣ* л̄уђи (л̄уди), који Пижурица бележи у неким селима колашинске области, а за који претпоставља да је нанос из говора Васојевића (Пижурица Колашин 138–139).

У Лијевој Ријѣци смо спорадично бележили назалне елементе у заменици *шѣј*: *шѣј* чѣек Ло, *шѣј* т̄ун Ка.

У Шекулару заменице мушкога рода јединице гласе *ов̄а̄(ј)*, *шѣ(ј)*, *он̄а̄(ј)*. Остало је исто.

У дативу и локативу јединице женскога рода забележили смо: *ов̄ѣјзи*, *онѣјзи*.

Од генитива показних заменица *ов̄а̄*, *шѣ*, *он̄а̄* образују се присвојне заменице *ов̄ѣгѣв*, *шѣгѣв*, *онѣгѣв* са значењем „који припада овоме, томе, ономе“: *ов̄ѣгѣва*

говѣда Сл, овд̄гов̄и коњи Сућ, рођак овд̄гов̄ Вел, шд̄гов̄е ств̄ари, шд̄гов̄а ђѣца, онд̄гов̄о имање Се.

Од ових форми се додавањем суфикса *-ић* граде именички облици: *чѣговић* и (ређе) *кд̄говић* са значењем „из које породице“: *Чѣговић* си ти? *Чѣговић* бљѣше зѣт Тóмов? ОБ; *Чѣговићи* бљѣу оне кóмшије што се одселише за Бòсну? Кр; *Чѣговић* ти је т̄а зѣт? Бож; Не знам *чѣговић* бљѣше, бóгами Ма, *Чѣговић* онд̄ бљѣше Лѣ-ка? Бој, *Кд̄говић* ти бљѣше? *Кд̄говићи* су òни Сућ.

б) *Показне заменце за каквоћу јесу:*

ов̄ак̄ав и *ов̄ак̄и* (*оваки*), *ов̄ак̄в̄а* и *ов̄ак̄а* (*окак̄а*), *ов̄ак̄в̄о* и *ов̄ак̄о* (*окак̄о*)
ш̄ак̄ав и *ш̄ак̄и* (*шак̄и*), *ш̄ак̄в̄а* и *ш̄ак̄а* (*шак̄а*), *ш̄ак̄в̄о* и *ш̄ак̄о* (*шак̄о*)

он̄ак̄ав и *он̄ак̄и* (*онаки*), *он̄ак̄в̄а* и *он̄ак̄а* (*окак̄а*), *он̄ак̄в̄о* и *он̄ак̄о* (*окак̄о*)

У Шекулару заменице мушкога рода једине гласе *ов̄ак̄ав*, *ш̄ак̄ав* и *он̄ак̄ав*.

Примери: Лѣле н̄ама кад ост̄асмо без *окак̄ов̄а* бр̄ата ОБ; *Окак̄ов̄а* врт̄г̄уза н̄ије нѣм̄а Пеп; Гајд̄а о ђев̄ојк̄ама — ов̄а *ов̄ак̄в̄а*, а он̄а *он̄ак̄в̄а* За; *Так̄вѣ* врт̄г̄тле н̄ијесам глѣдао Кр; *Так̄ов̄а* блѣс̄о̄нѣ нѣм̄а у н̄аше сѣло Кош; *Так̄ѣ* женѣ им̄ало н̄ије; *Так̄а* е р̄ата б̄ила; Уочи га б̄олѣс *шак̄а* Бој; *Так̄ав* је н̄азив Гр; Кò би се н̄а̄дао зл̄у од *онак̄ов̄а* чо̄ека Ку; Очи ми д̄осад н̄ијесу глѣдале *он̄ак̄вѣ* божѣ а̄коврлѣ Пе; *Онак̄вѣ* гл̄ибѣ н̄ијесам в̄идио Каш; *Онак̄ав* чо̄ек, а држ̄и бѣж̄ѣтку За; Што не рад̄и *он̄ак̄в̄о* имање Пе; Шта би *онак̄ов̄оме* чо̄еку да држ̄и бѣж̄ѣтку Се.

Као што се из примера види, и у овим заменицама је у одговарајућим падежима мушкога рода самогласник обавезни део наставка (исп. т. 249).

в) *Показне заменице за количину, односно величину* увек имају облик одређенога вида, па су облици номинатива једине и множине мушкога рода једнаки (*овољик̄и* чо̄ек и *овољик̄и* љуђи). Бележимо, дакле; *овољик̄и*, -а, -о, *шолољик̄и*, -а, -о, *онољик̄и*, -а, -о.

Деминутвност се изражава облицима: *овољик̄ци*, *шолољик̄ци*, *онољик̄ци*, за тим *овољичк̄и*, *шолољичк̄и*, *онољичк̄и*, *овољичк̄и*, *шолољичк̄и*, *онољичк̄и*. Творбени типови су поређани према степену умањења од најмањег ка највећем. Забележили смо и облик *овољик̄ни* (*овољик̄но* парче Се).

Примери: Пòнесе ми р̄обу *овољик̄у* Бој; Табља е б̄ила ето *овољик̄а*, Полијега у *овољик̄ѣ* с̄обе Гр; *Тол̄ик̄и* је пор̄астао Се; *Онољик̄и* љӯди д̄ошли Сл; *овољик̄ца* пшеница Сућ; *Овољичк̄и* је м̄али Сл; *овољичк̄о* дӣјете Се.

Неодређене заменице

242. Неодређена заменица *некакав*, -*ква*, -*кво* има више фонетских варијаната:

н̄ѣкакав, н̄ѣкаква, н̄ѣкакво
н̄ѣкакв̄и, н̄ѣкакв̄а, н̄ѣкакв̄о
н̄ѣкаки, н̄ѣкак̄а, н̄ѣкак̄о
н̄акав, н̄аква, н̄акво
наки, нака, нако
н̄ѣкав, н̄ѣкава, н̄ѣкаво
н̄ѣаки, н̄ѣак̄а, н̄ѣак̄о.

У Шекулару бележимо *некакав, неакав, накав* и сл.

Примери: Пўши *некакву* ђузину [лош дуван] ОБ; Уп̄ао у *некакву* будал̄аштїну Ђу; писмо од *некаквога* чоѣка А; Разгов̄ар̄аше с *некаквим* чоѣком Сл; од *некакога* манїтога чоѣка Ко; л̄уђи *накви* За, *наки* чоѣк Пе, *некав* слино Шек.

Код старијег становништва чешћи су облици са сажетом групом *ea* (*накав, накав* и сл.), која је створена после испадања сугласника *к*. Млађе становништво више употребљава потпуне форме ове заменице (*некакав, некакав* и сл.).

Неодређена придевска заменица *неки, нека, неко* обично указује на неодређен или одређен али недовољно познат појам и у реченици углавном губи сопствени акценат: *Има нека* лећа, *Има нека* зрнцад на њега; *Неко* зѣље по ливади што е Гр, *Радѣ* на *неку* фабрику Гр, *Коначи* (императив) у *неке* кућице Гр, *Неки* Виситор се зв̄ао Шек.

Забележили смо и заменицу *нечи, нечија, нечије*: *нечи* цѣмпер Се, *нечија* вега Сућ, *нечѣ* диѣте А, *нечија* говѣда Пр.

Нисмо забележили заменицу *неколики, неколика, неколико*.

243. Уйишно-односне заменице гласе:

ко̄и, кој̄а, коѣ,
ка̄кав/ка̄кав, ка̄ква, ка̄кво / ка̄ки, ка̄ка, ка̄ко
ко̄лик, ко̄лика, ко̄лико и ко̄лики, ко̄лика, ко̄лико
чӣ, чӣја, чӣѣ.

Примери:

Заменица *ко̄и* у правом упитном значењу:

Ко̄и је данас дан Цр; *Ко̄и* је он̄о те дође А; Шта̄ јој б̄и, *ко̄и* јади Бој; *Коег̄а* смо данас Се; *Коег̄а* е то дана било Гр; *Коег̄а* си од рођака зв̄ао на весѣље Пе; *Коему* си о-ђеце дао п̄аре За; *Коему* даде п̄аре Сућ; *По коеме* ћеш о-ђеце то послат ОБ; *С койем* си другом дош̄а из Бѣран̄а Кр.

Заменица *ко̄и* у значењу 'какав, колики', у упитним и упитно-узвичним реченицама које имају и различиту емотивну обојеност: *Кои* се нар̄от скўпио! Сл; *Која* е киш̄а п̄ала! Се; *Коѣ* се невријеме спуштило! Сућ; *Коѣ* п̄аре он̄ потроши! За; Е, *која* е то раб̄отница! Бој; Да вӣдите *кои* је тр̄ошек он̄ учинио! Сл.

Заменица *кои* у односним реченицама: Сва̄ка удовица *која* ост̄анѣ бе-ст̄арешинѣ, тешко е искусӯрит до кра̄ја да веља; Он̄и *кои* су у партизане погинӯли да им се ср̄есто сва̄ко данѣ Бој; Он̄а *коег̄а* си ўзео у кола ... Сућ; Он̄а *коему* си дао п̄аре... Сл; Та̄ *кои* је ово урадио, поштен је чоѣк ОБ.

У оваквим реченицама *ко̄и* може бити замењено са *што* или *ше*: Ова̄ чоѣк *што* дође...; Ова̄ чоѣк *ше* е дош̄а ОБ, Та̄ *што* е ово урадио Ку; *Кои* је он̄о *ше* дође БК; Он̄а *ше* си га зв̄ао... А; Кўп̄им ов̄у мају *ше* зовемо сириште Бож.

Заменица *ко̄и* у самосталној именичкој служби: *Која* није умљѣла дѣкице да ткѣ, није ваљала Бој.

Заменица *ко̄и* у атрибутој служби, у значењу *некакав, нарочити, особити*: Није он̄ *кои* чоѣк Бож.

Уместо заменице *ко* биће употребљена заменица *ко̄и* у примерима типа: *Кои* ти б̄и? Сућ.

Генитив заменице *који*, како се види из примера, гласи *коѣга*, датив *коѣме* и *коѣму*. У инструменталу бележимо *с ким* (*С ким* си доша? А), *с киме* (*С киме* си одо? За), *с којѣм* (*С којѣм* си другом доша? Кр). У локативу срећемо *коѣме* (Дој ће она *о коѣме* смо разговарали Пе), *коѣму* (По *коѣму* ћеш послат? ЛР).

Заменица *какав*, *-ква*, *-кво* у упитном значењу: *Какѡв* си ми џемпер исплела Се; *Какѡв* те несрѣћа снашла Бож.

Заменица *какав* у узвичном и узвично-упитним реченицама уз изражавање разних осећања: Е *каке* ми је дѣкице изаткала, е *каке*! Е *љзѣ* љевѡјку, е *каку* љевѡјку! Бој; Бѡже драги, *какѡвѣ* су онѣ Јѡкове авѣтиње! Кр; *Какѡв* му е она љевѡјка, пра-ви акарет! Бож.

Заменица *какав* у неодређеном значењу *неки*, *некакав*: *Їма* ли он *ћѣ какѡвога* ватана (стана)?; ... да се прифати *какѡвога* гој посла Кр.

У односним реченицама: *Какѡв* је, *нека* е Шек.

Заменица *какав* такође има дужу промену и обавезан завршни самогласник *-а*: *какав*, *какѡвога*, *какѡвоме*, *какѡвога* или *какав*, *какѡѣм*, *какѡвоме*.

Заменица *чи* у упитном значењу: *Чи* си ти *мали*? Кош; *Чија* је онѡ љевѡјка? *Чије* је онѡ *дијете*? Сућ; *Чијега* коња *нема*? Кр; *Чијемѣ* си *ћетѣту* дао *паре*? ОБ; *Чијемѣ* си *сину* *ћеститао*? Се; *Ш* *чим* си се *браћом* *љпознала*? Сл; *О чијеме* сте *браћу* разговарали? Пе; *О чијему* сте *момку* *говориле*? Сућ.

Нисмо забележили заменицу *чи* у релативној употреби. Углавном се бележе конструкције са *који*, *ишио* и *ше*.

Од зависног падежа заменица *ко* и *ишиа*, тј. од основа *ког-*, *ћег-* и *ћес-*, образују се наставком *-ов* форме: *ћегов*, *ћесов* и *когов* и од њих сложени облици *нећегов*, *нећесов*, *некогов*, *нићегов*, *нићесов*, *свѡћегов*, *свѡћесов* и сл.: *ћегѡви* су ти *то* *клинци*? *Свѡћегови* Се; *ћесѡви* ти је *сѡк*? *Свѡћесови* Сућ; *ћесѡвѡ* ти је *то* *јѣло*? *Свѡћесовѡ* За; *ћесѡвѡ* ти је *то* *брашно*? *Нићесовѡ*, не знам ни *ја* *ћесѡвѡ* Пе; *ћегѡви* су те *јѡди* *снашли*? *Вала* *нићегови*. *Нашли* су га *нећесови* *јѡди* ЛР, *Нећесовѣ* *мѣке* су ме *снашле* Ло; *ћесѡви* *иши* је *та* *љѣб* *киселѣ*? Кр.

Ови облици се, као што се из примера види, јављају у значењу 'од чега је нешто' и у значењу 'какав, некакав, никакав' и сл.

Одричне љридевске заменице су попут оних у књижевном језику: *никоји*, *никоја*, *никоѣ*, *никакав*/*никакав*, *никаква*, *никакво*, *ничи*, *ничија*, *ничије*. Заменицу *неколики* нисмо забележили.

Примери: Онѡ е *никоја* *вљѣра* А; Оно е *никоји* *чѡек* Сућ; Онакога *никоѣга* *ћѣладѣта* *нијѣсам* *гљѣдао* Вел; Бѡгами је *никакав* Ло; *Ничи* *прѣдлог* *није* *усѡѡен*; *Ничија* *жѣна* *није* *дѡбила* *трѣбовѡње* Кр.

Опште заменице

244. *Оишије љридевске заменице* гласе: *сѡки*, *сѡка*, *сѡкѡ*: Пѣца *пѣшка* на *сѡки* *крај*, А, *мѣка* *сѡка*, *сѡка* *мѣка*! Да му се *срѣсто* *сѡкѡ* *данѣ* Бој; *Сѡку* *друћу* *ној* *сѣдѣмо* Гр; *Тѡка* *ју* *сѡкѡга* *Божѣна* Се; *Сѡка* *стѡка* *имѡ* *сирѣште* Бож; *Сѡки* *дан* *изјављѣу* *ѡвце* Кр.

Сасвим је обично *свакої, свакоја, свакоє*: Одйли смо *свакоє* по ма̀ло у шко̀лу, йма са̀, нō се нај̀ело *свакоє*; здра̀во *свакоє* Гр; Ка̀ до̀водно, ка̀ до̀морōдно — *свакоє* ј̀едѝако Кр; Мѝ смо та̀ка̀ х̀еца б̀или *свакоє* Сл; О̀хе *свакоє* да жѝви; *Свакоє* би ш̀ѐло да жѝви ф̀ино Вел; *Свакоєга* сам ја̀да м̀ло̀го проп̀атѝла Бој; *Свакоєме* да̀ла да йма̀ За.

245. *Ойшїте* йрисвојне заменице гласе: *сва̀чи, сва̀чија, сва̀чије*, а за квали-тет: *сва̀какв/сва̀какав* (Шек), *сва̀как(в)а, сва̀как(в)о*. Чује се и *сва̀која̀к, сва̀која̀ка, сва̀која̀ко*: Ра̀тове и му̀ку *свакоја̀ку* сам зап̀азїла Вел; Пред очїма ми се претворїше *свакоја̀кє* животиње Кр. Уп. прилог *свакоја̀ко*: Ка̀ко си? Ада, *сва̀која̀ко*.

Примери: *Сва̀чише* је жїто са̀т пожњев̀ено Се; *Сва̀чише* би дїете то послу̀ша̀ло Сућ; То е и *сва̀чи* и *ничи* дїо — то е беглук За; *Сва̀каквї* су љу̀ђи дола̀зїли Се; Йма *сва̀каквє* р̀обє Сућ.

245а. *Ойшїте* заменице за квантїиетї гласе: *ва̀с/ва̀с, свѧ, свѧ* (ређе *све*): *Ва̀с* је у кр̀в Бож; *Ва̀[с]*-се напїо; *Ва̀с* је на̀грдан; *Ва̀с* је из̀еден Се; Поштєни ч̀о̀к и пор̀одїца *сва* Бој; *Сва* х̀еца се послу̀жи с онїе́ма књїга̀ма; Побљегли били *сва* ч̀е-љад Гр; Ту се *свѧ* село слиг̀ало Бој; Ст̀оку држ по *свѧ* љето; По *свѧ* љето ва̀ри Гр; *свѧ* жїто Сућ; *свѧ* поље Бож. Забележили смо, међутим, и: *свє* љето За Се, *свє* жїто Сућ.

Са значењем опште заменице *вас*, употребљава се у Васојевићима придев *цїо* (*цїела, цїело*): *Цїели* дѧїте; *Цїели* су бїли; Ада, йдемо *цїели* Се; Мари́а изљубїла Зо̀ру и на̀с *цїеле*; Упаде код нас п-шестїну. Нє, него упаде код *цїє-лїїа* Сл; Имали смо шездесє о̀вацѧ. То би да̀ли једно́ме Турчїну. Нє би *цїеле* нō по трїдес Ма.

246. Забележили смо и сложене допунске заменице: *ма̀ ко, ма̀ кої, кої гѧј, кої бїло, кої дра̀го, какв бїло, какв дра̀го, колик гѧј, ко бїло* и сл.

В. ПРИДЕВИ

Придевски вид

247. У говору Васојевића чувају се оба придевска вида. Разлика међу њима огледа се и на прозодијско-морфолошком и на синтаксичко-семантичком плану. Нпр.: *мла̀д-мла̀да-мла̀до, мла̀ди-мла̀де-мла̀да* према: *мла̀ди-мла̀да-мла̀до, мла̀ди-мла̀де-мла̀да*, затим: *стїа̀р-стїа̀ра-стїа̀ро, стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ра* према: *стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ро, стїа̀ри-стїа̀ре-стїа̀ра* и сл.

Са синтаксичко-семантичког становишта посматрано, употреба одређеног односно неодређеног придевског вида умногоме се подудара са стањем у српском књижевном језику.²⁰⁸ То значи да се у функцији именског дела предиката н

²⁰⁸ О стању у савременом књижевном српском језику исп. Егон Фекете, *Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику*. — ЈФ, кв. XXVIII, св. 1–2, 1969, 321–386 (I део) и ЈФ, кв. XXIX, св. 3–4, 339–522.

у адвербијалној служби појављује углавном неодређен придевски вид. Међутим, има и одступања од овога правила:

Црн̄и је живот б̄ио; *Пош̄иѣн̄а* је то к̄ућа, *иош̄иѣн̄и* ч̄оек Бој; Не бараб̄ари (изједначуј) т̄и *иош̄иѣн̄е* љуђе и свашточин̄е Кр; Овце кад п̄асу *младу* траву, онда се баљеж̄е, а кад п̄асу *ст̄ару*, *субу* траву, онда се брабоњч̄е Кр; Ст̄ар ч̄оек, а *им̄а младу* ж̄ену Кр; Она ост̄ала *млад̄а* удовица Шек; Пук̄н̄е гр̄ом небеск̄и и убије дви-је *млад̄е* ж̄ене За; Кад је Роса б̄ила *млад̄а* невљ̄еста, им̄ала е обич̄ај да завед̄е црно-горск̄о коло код цркв̄е Се; *Им̄ам*, б̄огу ф̄ала, *добр̄у* и *чув̄ену* домовину, ма ни р̄од ми није гор̄и Кр, Б̄ијели др̄озак је с̄ив, а и цр̄ни и б̄ијели имају *црв̄ени* кљун и ноге ОБ; Св̄е се то ж̄енск̄о бојало у сваку боју, а мушкарцима с̄амо у *цр̄ну* ОБ; У јес̄ен в̄укови имају *зел̄ену* длаку Се; Расукаше к̄ућу и направише *нову* ОБ; Оно̄ е *вел̄ика* грабуља (грамзив човек) Се. Пр̄еђе смо зв̄али ж̄ене с̄а што имамо *иш̄идма* крушка, друг̄о *див̄ља* крушка Гр.

Сличне примере бележи и Стевановић у ИЦД (76–77).

У говору Колашина „појављивање одређеног вида у оваквим случајевима условљено је посебним стилско-семантичким моментима — знак је особитог истицања одређене особине“ (Пижурница Колашин 143). У говору Васојевића, као што се из примера види, има и стилски необележених примера.

Обичнији су, примери типа: Ск̄ора Мил̄ова има *д̄иасан* језик Кр; Браћа су му *силни* момци Пе; Она е *добра* ђев̄ока Сућ; А м̄оја р̄оба *лијеја* Бој; Један ђван је б̄ио потпуно *бијел* Бож; Мил̄а е *зглобна* Пе; *Цр̄н* му е живот Пе; *Има̄те лијеју* ју-ницу; *Добар* ч̄оек не м̄оже бит *ст̄ар* Се и др.

Одређени вид је уобичајен када придеви означавају својство врсте или су интегрални делови појмова, као: *мек̄и с̄ир* Се, *швр̄ди с̄ир* Сућ, *кисел̄и к̄ујус* Бож, *иш̄идма* крушка, *див̄ља* крушка Гр, *цр̄ни л̄ук* А Бож, *бијели л̄ук* Се За, *цр̄на циг̄ерица* (јетра) ОБ, *цр̄ни ир̄иш* Сућ, *цр̄ни др̄озак*, *бијели др̄озак* Кр, *бијели см̄ок*. Облике одређенога вида бележили смо и код присвојних придева на -ов: *цреш̄д̄ви* то̄п ОБ, *дрен̄д̄ви* пр̄ут, *јасенови* л̄ис, *ком̄ијер̄д̄ви* качамак Се.²⁰⁹

У неким устаљеним изразима јављају се облици одређеног вида: Даб̄огд̄а му се *зли ӣуш̄* сав̄ио! *Зли иш̄и ӣуш̄* б̄ио! К̄у ћеш на *зли ӣуш̄*, вр̄ћи се ка к̄ући! Отиш̄а је на *зли ӣуш̄*, нӣкога није ни пит̄ао. *Добр̄и иш̄и (ви) ӣуш̄*, *Ср̄ећ̄ни иш̄и (ви) ӣуш̄* (у Полимљу, у селима од Сућеске узводно уз Лим бележили смо *Ср̄ећан иш̄и ӣуш̄*). Међутим, у изразу *н̄ема (није ост̄ао)* ни *цр̄н ками* придев *цр̄н* долази у неодређеном виду: *Н̄ема* од њ̄ега *ни цр̄н ками*. Није му ост̄ао *ни цр̄н ками* у д̄ом, погин̄уо му е с̄ин јединӣк Кр.

Облици одређенога вида обични су у топонимији: *Пс̄оцӣки ӣд̄шок* ГП, *Гњ̄и-ли ӣд̄шок* Кр, *Гњ̄ила б̄ара*, *К̄ож̄ја б̄ара* Ко, *Обл̄о Бр̄до*, *Р̄авно Краље* Кр, *Кр̄ив̄и д̄о*, *Гр̄би д̄о* ЛР, *Мед̄ни д̄о*, *Лијева Ријека*, *С̄ва Гора*, *Сл̄ана р̄уја*, *Ост̄ира глав̄ица*, *Зел̄ен̄о г̄увно*, *Љеск̄ови лаз*, *Д̄ољ̄н̄е Лив̄аде* (заселак у с. Присоја).

248. Облици *неодређене (именске) иромене* чувају се, као и у свим осталим јужним говорима, боље него у књижевном језику, а и нешто боље него што то бе-

²⁰⁹ Ове форме придева бележи и М. Пижурица у околини Колашина (Пижурица Колашин 145).

лежи М. Стевановић.²¹⁰ Ипак, мора се рећи да су далеко фреквентнији облици придевско-заменичке деклинације.

Старе форме неодређенога вида опстају, пре свега, у блокираним синтагмама као што су називи празника, топоними и неки устаљени изрази:

до *Видова дџна* чува̄м Сл, по *Видову дџну* да одаврѣмо Сл, двадес ђсма гџди-на од *Видова дџна* Са, двадес шѣстога, уочи *Видова дџна* Сл, о *Дмитрову дџну* сам дџшла Бој, от *Петрџва дџна* Гр, пријен *Петрџва дџна* А, о *Илину днѣ* Се, уочи *Аранђелова днѣ* Се, о *Аранђелову днѣ* Се,

близу *Брашоњина вџа* ОБ, даљѣко од *Миљанова камена* А, с *Влајкова брџда* Пр, с *Вучелина йџџка* Ку, кот *Кривџга дџла* Сл, испод *Вѣљѣга крша* Кр, навр *Ка-раџина брџјега* Гр;

од *анџва дџба* (од давнина); *црно без бијѣла* (велико зло, невоља): Ово што снађе овџ поштѣнѣ порџдицу — ово е *црно без бијѣла*; Нѣма шта да ти причам до *црно без бијѣла*, злѣ е великѣ; од *зла* џца, а од *горѣ мајке* Се.

Врло је раширена употреба неодређеног придевног вида у патронимији:

Ранѣ сѣн Раџа *Јевџџва* Миљана, Прѣтили смо *Тѣмашева* сѣна најмлађѣга, сѣнови Раџа *Јевџџва*, имање *Мила Раџоева* Сл, Добѣо сам од *Милџва* сѣна Кр, Видио сам *Петрџва* брѣта Кош, код *Милованова* стрѣца Ку, Купѣо сам имање кот сѣна *Бџгџанова* Пе, Је си ли ти тѣ тѣ чуѣо од жѣћка *Миљанова* ОБ, Живѣта ми *Тѣмче-шова* Бој, Крѣнуѣо биѣо *Дмитар Вѣкотѣн* да раскатунѣ Нѣнаџа *Бурџва* Кр,

Ни из других позиџија није сасвим ишчезла именичка промена придева:

О *дџбра* чоѣка ништа до добро Бож, Биѣи смо на час ко *дџбра* домаћина Ку; Уџдала се за *дџбра* чоѣка Сућ; *Туђа* грџба не дѣра Бој; од *зла* џца Се; за *дџбра* рођа-ка Сућ.

О појединим падежним наставцима

249. а) *Гениѣив* и њѣму јѣднак *акузатѣив* јѣднине мушког и средњег рода за-меничко-придевске промене имају облике с наставком *-џга/-ѣга* (у зависности од мекоће основе), при чему завршно *-а* није покретни самогласник већ интегрални део флексије (*млаџџга, дџбрџга, горњѣга*):²¹¹

Дџбио сам писмо о *Драџџџва* сѣна ОБ; Ово е ливџа *Јџкџџва* сѣна одељака ОБ; *йџкџџџга* Бџгџана тѣтка Бој; Премеђају ѣѣци *йџкџџџга* Вујаџина Кр; Бињѣја е од *крѣшковџга* дрвета А; *Од варѣвнџга* сѣра не мѣже се угѣтѣвит Сућ; Иди поред *вођенѣчкџга* јаза Бож; Имамо *финџга* јунца За; Нѣмаше *Милџџва* коња Кр; нѣ би видѣо *жѣнскџга* ўва ОБ; код *йџнџга* дѣма нѣкад За; испребијали онога *Јовџџџга* литѣњу ОБ; Свакога боли угѣсак *Савџџџга* дѣма Кр; Вићи овога *Петрџџџга* уљѣпка Се; Он је засрам *ѣѣелџга* брѣства Се; Ту сам срѣтаѣо *йџкџџџга* Драшка Вѣкића Сл; Добро смо се најѣли *баѣѣнџга* јарѣума Сл; *Јѣѣишега* и *здравѣишега* и *бѣљѣга* нѣма на ово наше мљѣсто Сл; Тура ми млиѣка *киѣелџга* Гр; Купѣо сам коња *ћџра-*

²¹⁰ М. Стевановића бележи: „Независни падежи су, може се рећи, сасвим изгубили неодређене облике у народном говору“ (Стевановић ИЦД 77).

²¹¹ У овој позиџији М. Стевановић налази “покаткад” и краће облике, и то ако су „по две речи исте промене једна до друге“ (Стевановић ИЦД 78).

вога Шек; Чийāvога свога вијека радѿо е у а̀ндаврљ Кр; Избио Мило онога̀ нај-
сѿаријѿега ОБ; П̀веде сѿаријѿега сина у четнике ОБ; Дрљи су га жив̀вога Вел;
Им̀ли смо једнога̀ врањасѿио̀га ђвна Сућ; Јенога̀ сѿар̀ога узела Бој; Он седи крај
йр̀слога шп̀рта Бој; Па сам јенога̀ најсѿаријѿега подњивѿла Бој; “Убитѿ ти Бѿгда-
на“ — брата ми овога̀ сѿаријѿега За.

б) Дайив и локатив једине заменичко-йридевске йромене имају наставак
-ѿме (м̀ладѿме, дѿбрѿме), односно -ѿме и -ѿму ако се основа завршава на меки су-
гласник (гѿрњѿме и гѿрњѿму, дѿљњѿме и дѿњѿму):²¹²

С̀мо ово ћу ти рѿј, к̀ дѿбрѿме чоѿку, м̀ладѿме и й̀метнѿме Бој; Да понѿ-
сѿм м̀лѿме бр̀ту Бож; Одѿли сесѿр̀нѿме сину на йспраћ̀ј А; онѿмѿ Рад̀новѿ-
ме шл̀ању Кр; С апетѿтом те даѿм Божни, дѿбрѿме чоѿку Сл; Не дад̀у йошѿнѿ-
ме чоѿку живѿта Пе; Злѿ се п̀шѿ йошѿнѿме н̀рѿду Пе; ни бр̀ту рѿђенѿме Пе;
С̀коме се живѿме замљ̀рио А; Цр̀нѿме ср̀искоме н̀рѿду н̀је с̀ђено да живѿ с
миром Се; Ч̀ се м̀лѿме гласнѿћак из сѿбе; Ђавѿ ти га т̀ко й̀анѿме п̀пио Кр; Во-
зѿли се по др̀давѿме п̀ту Бож; ономѿ зѿбийѿме мѿмку ОБ;

Он̀ би ѿгѿша ударѿла по најачѿме чоѿку ОБ; Ојдоше по највишѿме жаро-
пѿку ОБ; по највишѿме бр̀ду Се; на дѿљњѿме к̀мену Се; на йрѿдњѿме крају Сућ;
ш̀ућѿму ѿетѿту За; То е по највишѿму н̀чѿну Се; по најмањѿму н̀чѿну Се;
на гѿрњѿму к̀мену Пе.

в) Сви придеви у инсѿрументѿлу једине мушког и средњег рода имају на-
стavaк -ијем:

Бој: с јенѿем йошѿнѿем чоѿком; Сву к̀ћу покр̀о цр̀нѿем п̀атном; Йдѿш
са свѿјетом б̀елѿем; Оћу з дѿбријем чоѿком; А: с тѿнѿем дѿбрѿем чоѿком; с м̀-
лијем д̀шком; жѿиѿкијем с̀ровијем пр̀том; Кр: ш лѿбом р̀жанијем; Ј̀ вољим
дрѿзг̀ви сир с вр̀уѿијем качамаком; Забог̀тише йошѿнѿијем р̀дом; Заклини г̀во-
здѿнијем клином; Немѿте заламат (затр̀авати) аст̀ле йолиѿкијем ј̀лом; Ко залѿ-
бѿ йошѿнѿијем р̀дом ...; Сл: с йоко̀нѿем Тѿмицом; с јенѿем чоѿком йошѿнѿи-
јем; Т̀та га е избио брезѿвијем пр̀том; Гр: т̀бља оф̀рбана мр̀кијем; да се пој̀е с
кукуруз̀нијем лѿбом; За: Нека йдѿ с м̀лијем бѿгом; Немѿ тѿ завежѿват мр̀швијем
завѿском; Кош: с м̀лијем ѿетѿтом.

г) Придеви обе промене имају у гениѿиву множине наставак -иј̀, односно
-иј̀ у Шекулару:²¹³

Се: од дав̀ниј̀ дан̀; з̀дњ̀иј̀ гѿдин̀; б̀ће компиј̀р̀ до нѿвиј̀; й̀маш дѿста
здр̀виј̀ кош̀уљ̀; Пе: од й̀метнѿнѿ̀ и йошѿнѿнѿ̀ л̀ћн̀; добра е и од дѿбриј̀; јѿ-
дан од најбољ̀иј̀ л̀ћн̀; испод виѿиј̀ ребар̀; Ко: петн̀с вѿликиј̀ вол̀јак̀; й̀ма
м̀диј̀ мушкарац̀; Бож: Г̀зила би преко мр̀швиј̀; й̀ма бѿлиј̀ лубениц̀; неко-
лико дѿбриј̀ жѿн̀; Гр: из иѿиј̀ расаднѿк̀; о-др̀гиј̀ сѿьан̀; Гѿрњ̀иј̀ Гр̀днѿц̀;
Кр: б̀кед̀р (много) неисѿѿејаниј̀ др̀ва; зн̀ смѿѿешнѿнѿ̀ г̀нгалѿц̀; од вазд̀њ̀и-
ј̀ ср̀искиј̀ кр̀внѿк̀; Нијѿсмо им̀ли ни чесѿиѿиј̀ оп̀ан̀к̀; испред м̀лиј̀ врат̀;

²¹² Код М. Стевановића налазимо у овој позицији искључиво наставак -ѿму (Стев. ИЦД 78).

²¹³ Овакво стање је углавном и у Црмници (с тим што а није дуго) (Милетић Црмница 206). док
је у осталим крајевима овог дијалекта слика различита (исп., нпр., Пешикан СК-Љ 162 (-ѿе[x] и
-ија), Ћупић Бјел. 85 (-ија)).

бѡљѣјѣ војникѣ; *седѣцкѣјѣ* гѣздѣ; Сућ: од онакѡ *финѣјѣ* родѣтѣљѣ; Вел: *зѣшвѡренијѣ* вратѣ; Шек: нѣмѣ *шкѡлованишѣ* љућѣ.

д) *Дѣшѣв*, *инструментѣл* и *локаѣшѣв* множинѣ одликују се синкретизмом и наставком *-ѣјѣма*, с обавезним самогласником *а*.²¹⁴

Примери: *шѣурскијѣма* цѣревима; *млѣдијѣма* женѣма Ку; *нѣшијѣма* *стѣѣрѣјѣма* Бож, *дѡбрѣјѣма* љућѣма Сућ, нѣ *крѣвијѣма*, нѣ *дѣжњијѣма*; њѣма *цѣшѣлѣјѣма* Гр; *Црвѣнијѣма* краѣма дѣѣмо имѣна краса и красуља Кр. Одрѣјѣсмѡ се од смија *Мѣлѡвијѣма* гангалицама; Гумеѣѣци су бѣли ка црѣвѣлѣ спрема *кѡжњијѣма* опѣнцима; начиѣѣли кѣѣе с *ѣрѣвијѣма* дућѣнима; пѡкрѣт *шѣшѡрскијѣма* криљѣма; Нѣмѣ вишѣ нѣ јѣднѣ међу *жѣвијѣма*; јѣли *дрвѣнијѣма* ужѣцама; с *онѣјѣма* књѣгама Гр; с *ѣошѣшѣнијѣма* чѣљѣдима; Кад поглѣдѣ онијѣма *црњијѣма* очѣма; Налагѣѡ се *дугѣѣчкијѣма* ѣпѣницама; *ѣѣрѣли* су и *осѣѣѣшѣлѣћѣјѣма* мѣтковима ОБ; о *дѡбрѣјѣма* женѣма Сућ;

Као што се види, завршеци *-ѡга/-ѣга* (ген.-ак. јд. м. и ср. рода), *-ѡмѣ/-ѣмѣ*, *-ѡму* (дат.-лок. јд.) и *-ѣјѣма* (дат.-инстр.-лок. мн.) долазе увек с крајњим самогласником. Овај самогласник у поменутиѣ падежима нѣје покрѣтан већ је обавезан део наставка. С другѣ стране, за разлику од Д-И-Л множинѣ за које се везује наставка *-ѣјѣма*, у инструменталу јѣднинѣ у употреби је искључиво наставка *-ѣјѣм* (*дѡбрѣјѣма* љућѣма : *дѡбрѣјѣм* чѡѣком). Ово значи да су завршеци *-ѣјѣм* и *-ѣјѣма* морфолошки фиксирани — *-ѣјѣм* за инструментал јѣднинѣ, а *-ѣјѣма* за Д-И-Л множинѣ, чѣме је остварѣно међусобно семантичко разликовање овѣх падежних облика. Самогласник *а* се, заправо, испољѣва као маркирани елемент Д-И-Л множинѣ у односу на инструментал јѣднинѣ.

Сви придеви у наставку инструментала јѣднинѣ мушког и средњѣг рода и Д-И-Л множинѣ сва три рода имају у наставку рефлекс дугога јѣта.²¹⁵

О односу „тврѣдѣх“ и „мѣких“ основа

250. У говору Васојевића добро је сачуван однос мѣких и тврѣдѣх основа:

кѣшѣнѣ шѣѣме, *нѡшѣнѣ* дѡба, *зѣмѣнѣ* дѡба, *колѡбѡшѣнѣ* брѣшно, *шѣлѣћѣ* печѣње, *ѣилѣћѣ* мѣсо, *кѡкошињѣ* јѣје, *ѡдѡвѣшѣнѣ* Рѣгѡво, *зѣмѣнѣ* вријѣме, *зѣдѣнѣ* вријѣме, *дѡвчѣ* мѣсо, *ѣѣчѣ* јѣје, *мѣчѣ* ѡко, *врѣжѣ* чѣљѣде, *бѡжѣ* наказѣније;

дѣвѣѣга крѣмка, *срѣдѣнѣга* рѣста, *јѣрѣћѣга* печѣња, *дѣљнѣга* ѣѣвера, *ѣзѣвѣнѣга* стрѣца Стијѡвић Лѣкс., од *дѣвѣнѣга* (старѡга) брѣшна, *ѡкрѣшнѣга* (цѡлога) свѣјѣта Кр, *ѣѣшѣнѣга* пѡсла, *крѣмѣћѣга* дробљѣња Пе, о *шѣврѣћѣга* дрѣвета;

по *нѣјѣвишѣмѣ* брѣду, на *ѣрѣдѣнѣмѣ* крају, *шѣрѣћѣмѣ* ѣѣтѣту, по *нѣјѣвишѣмѣ* начѣну, на *гѡрнѣмѣ* каменѣу;

порѣд: *дѡбрѡга* чѡѣка, *ѣошѣшѣнѣѡмѣ* чѡѣку, брѣту *рѡћѣнѡмѣ*, *зѡбѣшѣѡмѣ* мѡмку, по *дрѣндавѡмѣ* пѣту, по *нѣјѣчѣмѣ* чѡѣку, *мѣнѣ*, *шѣнѣ*, *бѣлѣ*, *млѣћѣ*, *дѣжѣ*.

²¹⁴ Тако бележи и М. Стеванѡвић (Стеванѡвић ИЦД 79). Овако је и у старѡцрнѡгорским говориѣма (Пешикан СК-Љ 162), а углавном и у Црѣници (Мѣлѣтић Црѣница 203).

²¹⁵ М. Стеванѡвић у инструменталу јѣднинѣ бележи наставка *-ѣм* и *-ѣјѣм*: *вѣликѣм* и *вѣликијѣм* (Стеванѡвић ИЦД 79), док је нашѡм грађѡм потврђѣн само овај други.

Нарушен однос ових основа забележили смо у неколико примера: *црешњѡ-вѣ тѡп*, *црешњѡвѣ дѣрва Об*; *црешњѡвѣк слабо грѣје Кр*; *Срѣјемошова долиња За*.

О придевима типа *краљеѡв*, *младићеѡв*, *Милошеѡв* в. т. 253.

Именице с основом на (некад мек) сугласник *-р* имају наставке и меких и тврдих основа: *госѡдѡреѡв/госѡдѡров*. В. и примере у т. 253.

Уопштавање наставака тврде промене срећемо у облицима средњег рода придева *сво*: *свѡ сѣло Бој*, *свѡ лѣто Гр*, *свѡ жѣто Сућ*, *свѡ пѡље Бож*, *свѡ је на мѣне Се*; *Свѡга ћу те ѱ крѡв учињет Гр*. Забележили смо и: *свѣ лѣто За Се*, *свѣ жѣто Сућ*.

Поређење придева

251. Компаратив се гради наставцима: *-ѡ (<-ији)*, *-ји* и *-ши*. Њихов распоред и фреквенција унеколико одступају од стања у књижевном језику. Одступање се састоји, пре свега, у аналошком ширењу наставка *-ши* (*здравши*, *зелениши*) и у паралелној употреби двају компаратива од једног истог позитива (*глѡйљѡ* и *глѡйши*, *здрави* и *здравши*).

Старији компаративни наставак за мушки род *-ији* доследно је у говору Васојевића сажет у *-ѡ*. Наставци женског и средњег рода су *-ија* и *-ије*: *слаби А*, *здрави За*, *нови Пе*, *ради Бој*, *грчи* (од грк) *Се*, *зрели Гр*, *мили Се*, *стари Шек Сл*, *чисти Се Сућ Шек*, *ѡоли Ку*, *крујни Ло Вел*, *ѡосни*, *зелени А*, *црвени Кр*, *шарени Шек*, *височи Пе*, *вредни Бож*, *ѡошѡени Ку*, *ситни А Сл*, *јатѡрни Кр*, *ѡамейни Се Ко Ку А*; *старија Сл*, *чистије женѣ Бој*, *ѡоснија Сућ*, ништа *ѡошѡеније* од *вѣ Кр*, *ѡамейније* дијете *Се*.

Са облицима компаратива у стандардном језику поклапају се облици који се граде наставком *-ји*, *-ја*, *-је*: *дрѡжѡ Се*, *дрѡжѡ Бож*, *блѡжѡ Се*, *млѡћѡ А*, *млѡћѡ Сл*, *ѡврћѡ Кр Сућ Бој*, *јачѡ Ко Ђу*, *млѡчѡ Се*, *брѡжѡ Ко Кр ОБ Бож*, *живљѡ Се*, *сѡвљѡ А Бож*, *грѡбљѡ Кр*, *глѡйљѡ А*, *црњи За*, *дѣбљѡ Се Ко*, *дѡжѡ мачѡгу Сућ*, *стѡрѡжѡ* родитељи *Се*, *ѡѡиши Се*, *блѡжѡ БК Сл*, *нижѡ Бој Гр*, *нижѡ Гр Ђу*, *ѡѡжѡ Бој*, *дѡбљѡ Ђу*, *слаћѡ Кр*, *ѡѡњѡ За*.

Наставком *-ши* граде се компаративи: *лѡкши Бож А*, *лѡкшија Сл*, *мѡкши Се*, *лѡйши Ко Ђу*, *лѡйши Сл*.

Према компаративима типа *лѡкши*, *лѡйши* устѡстављени су и други облици на *-ши*: *здравши*, *црнши*, *блѣлши*, *глѡйши*, *сѡши*, *млѡкши*, *слайши*, *зелениши*, *дебелши*, *врѡнши*. Компаративи ових придева граде се и наставцима *-ји*, односно *-ији*, тако да се паралелно употребљавају и облици: *здрави*, *црњи*, *глѡйљѡ*, *сѡвљѡ*, *млѡчѡ*, *слаби*, *зелени*, *дѣбљѡ*. Нисмо забележили неке од облика на *-ши* које налазимо код М. Стевановића, као, нпр., *високиши*, *дубокиши*, *жестѡкиши*, *ѡѡњѡши* и *мѡњѡши*. Уосталом и Стевановић истиче да су ретки, а за прва три каже и да их „можемо ... сматрати индивидуалним појавом“ (ИЦД 80). М. Стевановић наводи да Васојевићи, поред братоношких, горњокучких и североисточних села Пипера, знају једино за облике на *-ши* код придева који се завршавају на лабијал (Стевановић ИЦД 80). Међутим, као што се из наших примера види, данас се чују и компаративи ових придева на *-(и)и* и *-ји*.

Компаратив придева *висок* је *височи*: Милан је *височи* нō ја Се; Ови данашњи момци су *височи* нō ми ОБ. Облик *виши* компаратив је придева *велик*: Биоград је *виши* нō Загреб ОБ; Коњ је *виши* од магарца Сућ. Уп. и суперлативе: *Највиши* је био буљук Божине Ивџанова ОБ; *Највиши* газда у то село (Сућ); Ојдоше по *највишеме* варошеку Кр; Дошли су по *највишој* киши А.

Компаратив придева *збо* је *зли*.

252. Суперлатив се гради као и у књижевном језику додавањем речце *нај* на компаратив: шћер ми *најмлађа* Бој; а ова *најмлађа* Бој; ђевојку *најмлађу* Бој; *најстарија* би она Бож; ја сам *најстарија* сестра Гр; *најстарија* ми има две ђеце Гр; пратили смо Томашева сина *најмлађега* Гр; Избио Мило онога *најстаријега* ОБ; *најдебљи* крај Се, *најачи* је Мишо Сућ; Био е велѣ *најљеиши* официр у цијелу војску ОБ; Ђвијек је био *најбољи* А; Одржао е рјеч у *најшежѣ* вријеме Кр; Остадоше Васевићи и пред њима *најачи* — Благое Станић Кр.

Сасвим је обичан суперлатив придева типа *ирви*, *средњи*, *задњи*, *крајњи*, *горњи*: Они су *најирви* стрјељани; Био је ту *најсредњи* Брано Бој; *Најзадњи* је стигао Гр; Дошли су ми *најкрајњи* сељани ОБ; Оће да е његова *најгорња* Се.

Присвојни придеви

253. Присвојни придеви с палаталном основом имају наставак *-ев*:

краљев, *богљев*, *учишељев*, *иријашељев*, *родишељев*, *младићев*, *сестрићев*, *Богићев*, *Радошев*, *Урошев* Гр, *Његошев* Бој, *Милошев* Се. Изузетак од овога представља већ помињани придеви *цреињови*, *сријемошов* (в. т. 250).

Наставак *-ев* имају хипокористичка имена на *-е* типа *Миле*, *Вуле*, која присвојне придеве заправо граде додавањем придевског елемента *-в* на 'неокрњено' име као основу да би се сачувао однос према номинативу и направила дистинкција према именима типа *Мило*, *Брано*: Божина *Ђолев* Кр, умрла мајка *Ралева* Сл, *Вулева* ђеца Се, *Бранева* ливада Сућ.

У Васојевићима се јавља парадигматски тип *Пѣро* — *Пѣра* и придевска образовања типа *Пѣров*: Лут *Пѣров* Ту, Лут *Савов* ОБ, Голуб *Аков* ОБ, Тодор *Јосов* За, Јован *Гавров* Бој, кућа *Благдѣва* Бој, сестра *Милдѣва* Бож, Ливада *Бождѣва* ОБ, Ливада *Новдѣва* ОБ, Прло *Новдѣво* ОБ, *Рајдѣво* брдо Цр, *Брандѣви* синови Сућ.

Именице с основом на (некад мек) сугласник *-р* имају, као и у књижевном језику, наставке и меких и тврђих основа, тј. *-ев* и *-ов*: *господарев/господаров*, *сѣрдѣрев/сѣрдѣров*, *морнарев/морнаров*, *шумарев/шумаров*, *Свѣшозарев* и *Свѣшозаров*.

Именице мушкога рода на *-а* присвојне придеве граде наставком *-ин*:

Васиљиа — *Васиљин*, Мѣсија — *Мѣсиин*, Димитрија — *Димитриин*, Анања — *Анањин*.

Ако се овај тип имена завршава на *-е*, придевски облици су им на *-ев*:

Василије — *Василијев*, Мѣсије — *Мѣсијев*, Димитрије — *Димитријев*.

Од властитих имена са завршетком *-с(л)ав* присвојни придеви се, насупрот стандардном наставку *-љев*, граде само наставком *-ов*:

Војиславов Се, Драгџславов, Радџсавов Кр, Милџсавов Бож, Милџсавово Кр, Мирславова Сл, Светџиславов Бој, Светџиславовџа Се.

Према облику *очев* у говору Васојевића је у употреби само облик *дџин*: *дџшѣ ми дџине А Се Сућ Пе Ку, џаца ти дџина Пе За Ку Ђу, дџинџа љу ти џаца Сл, дџина сѣстра Бож, дџин сѣн Се.*

Именице на *-ија* граде присвојне придеве наставком *-иски*: *меракџиски Кр, акаџиски ОБ, аустџириски Сл, бинаџиски Кр, змиџска За, кџмиџско А* и ређе наставком *-ински*: *аустџиринска окупација, аустџиринска система Кр, сѣлу аустџиринску, шумаџински мџмци Се, шумаџински чај Кр, џешаџински пџк Сућ, џарџински задатак Сл.*

Према облицима придева на *-(у)ји* (типа *бож(у)ји*), у Васојевићима су само облици са извршеним сажимањем наставка у сва три рода: *-џ, -џа, -џѣ*:

јџначѣ бџжџи ЈР, бџжџа муња Сућ, бџжџа сѣла Бој, бџжџѣ џаковрџѣ ОБ, чудовѣније бџжџѣ ОБ, бџжџѣ наказаније Се, врџжџа кџжа Се, врџжџѣ чељаде Сућ, џџсџа пџгани Се, мџшиџа рџпа Ку, у мџшиџу рџпу Пе, вџчѣ џко А, вџча џама, зѣча кџжа Тр, дџвчѣ мѣсо За, дџвчѣ рџно Ло Пе, тџичѣ јаје Се, гџишчѣ мѣсо, џџчѣ јаје, мџчѣ џко Сућ, кџзи лџј Ко, дџвчџи сѣр Ло.

Присвојни придеви од именица мушког и женског рода на *-ица* имају редовно *-ч-* на крају основе: *Богорџдичџину џкону Се, Драџгичџин џнук Пе, Драџгичџина свѣкрва Сућ, Јџличџин дџкат Сл, Јџвичџин сѣн, мајка Јџубичџина За, Марџичџина јџтрва, Мџличџин брџт, Рџжџичџин зџт А.*

Код иманице на *-ка* бележимо углавном палатализован сугласник: *ђевџџичџина спрѣма Кр, мајџичџин сѣне, мајџичџино дијѣте Пе, Зџрџичџин брџт За, Загџрџичџин џнук БК, Милџнџичџина кућа Бож, Милџанџичџине шџћери Пе, Радџџичџина сѣстра Се, сѣн Сџѣвџичџин Бој, унџичџина аџњница Се. Чује се, међутим, и: *Зџрџичџина џѣца За, Загџрџичџина сна Пе, сѣн Милџнџичџин, Милџнџичџина џѣца Бож. Од Слџвка је само Слџвџичџин, јер је то новије име у Васојевићима.**

Код имена с основом на *к, г* не долази до измене ових сугласника: *Маџгџин ОБ, Драџгџин Сл, Мирџгџин Се, Вџкџин Сућ, Лукџин Бож (изузев Лџчџин дџн).*

Присвојни придеви од имена животиња гласе:

а) *јарѣћџа кџжа Се, јарѣћџџа Кр, јажџѣћџи Бож, шџлѣћѣ печѣње Се, крмѣћџџа дробљѣња Пе, говѣћџи рѣп Се Сућ, говѣћџа глава А;*

б) *мишиџња грозниџа Сл, маџиџњи кашаџ, кокошиџња џш ОБ, маравџиџи траг Се, по узору на овај тип: џѣтиџиџи марџфет Ко, џѣтиџиџа пџсла Бож.*

в) *волџјска кџла А, волџјском жџлџм ОБ.*

Само су *говѣџина, шџлѣџина, јажџѣџина, џилѣџина, крмѣџина.*

Попридевљене облике глаголског прилога садашњег с наставком *-ћи* забележили смо у следећим случајевима: *освѣџиџѣџијема мѣтковима Пе, ораџиџи алџт Бож, џлѣџиџѣ џгле Се, сџајаџѣ рџо Гр, сџајаџѣ војска БК, шивџаџа машинџа Ку, још је дрџѣћа А, много е сџидѣћа Се, тоџико е неболѣћ да нѣ би дџо ни Бџгу тамџана Пе.*

Забележили смо и трпне придеве: *знџвен (памѣтан), знџвѣно дијѣте Кр, незнџвен (незрео, недорастао; непамѣтан), Не џџти се на тџ дијѣте, онџ е незнџвѣно Се, учџиџен (који хође да учини другима, предусретљив), Та чџѣк је учџиџен Бож, Свѣтџ е учџиџен Се, неучџиџен Се А Сућ, нѣдоџиџавџн (умно ограничен), Она му е џѣ-*

вѡјка *нѣдошѡвн* ОБ и (безвољан, утучен), Нѣшто сам данас *нѣдошѡван* Се, *неудрен* (који је без дара, смисла за нешто, необдарен), За кѡла је нѣкако *неудрен* Кр, *неушѡван* (неучтив, неваспитан): Не слѹшѡ шта причѡ, ѡн је *неушѡван* Сл и (ограничених интелектуалних способности): *Неушѡвне* пѡгѡни, нѣ за што и Бѡг нѣје дѡо Кр, *неушѡван* (неучтив): Овѡ су ђеца *неушѡвна*, да Бѡк сачѹвѡ Бож, *нѣчемѹран* (неугледан): Онѡ му е ђевѡка *нѣчемѹрна* до злѡ бѡга Бож и (безвољан): Нѣшто сам данас *нѣчемѹран* БК.

Појединачне напомене о придевима

254. Нијансирање придевског значења постиже се, као и у књижевном језику, и префиксацијом²¹⁶ и суфиксацијом.

Префиксима *на-*, *о-*, *ѡ-*, *ѹри-*, *ѹро-* и *су-* постиже се ублажавање придевског значења.

Префикси *о-* и *ѡ-* комбинују се и са облицима позитива и са облицима компаратива и у оба случаја ублажавају значење основног придева: *ѡвисок*, *ѡдебео*, *ѡмршав*, *ѡшѡрд*, *ѡѹн*, *ѡслаб*, *ѡмѡли*; *ѡвиши*, *ѡдебљи*, *ѡмањи*, *ѡвелик*, *ѡвисок*; *ѡдвѣћ*, *ѡдвѣши*.

Компаративи придева са префиксом *ѡ-* употребљавају се и у конкретном поређењу, што није одлика књижевног језика²¹⁷: *Пѡвиши* је о-тебе Се; *Пѡбржѡ* је Мѡрко Бож.

Префикс *ѡ-* се може комбиновати и са облицима суперлатива: *ѡнајѡмањи*, *ѡнајмањи*, *ѡнајгрђи*, *ѡнајгорѡ*, *ѡнајљеиши*: Љеворѣчки баталиѡн је био *ѡнајмањи*. Ови (ножеви) су *ѡнајљеиши* Кр. Овакав суперлатив се осећа обично као ублажен, али понекад и као обичан, неублажен.²¹⁸

Од префикса за ублажавање значења нешто је обичнији још само префикс *на-*: *Наглѹв*, не чѹе добро Се. Лијеп сѹр, нѡ *нагрк* Бѡј. *Нагрк* ти је овѡ љѣб Се. Дѡбар и поштѣн, нѡ мѡло *нашѡрд* (шкрт) За. Чѡста и кѹтња, нѡ мѡло *нашѡрда* Пе; *нашѡран* чѡек Сућ; *нашѡрѹла* јѡбука Гр.

С префиксом *ѹри-* забележили смо само придеве који означавају негативну особину:²¹⁹

Приглѹи је ѡн Бож. Дѡбра домаћѡца, али *ѹришѡора* Се. *Приљѹѡта* жѣна, али дѡбра, поштѣна ОБ. Дѡбар чѡек — мѡло *ѹриљѹѡш*, али истѡнит и тѡчен Ћу.

Сасвим су ретки префикси *ѹро-* и *су-*. Забележили смо само придеве: *ѹрѡсијед* Се и *ѹрѡћелѡв* ОБ, односно *сѹлѹд* Сл, *сумѡнуш* Се, *сумркѡс* Кр.

За појачавање придевског значења користи се префикс *ѹре-*, који је врло фреквентан: Био би дѡбар и *ѹредѡбар* да нѣје брзѡв Кр. Прѣцрче од *ѹревѡликѣ* жѡ-

²¹⁶ Исп. Рада Стијовић, *Префиксација ѹридева у срѣскохрѡвском књижевном језику*. — ЗБФЛ, 1983, књ. XXVI, 100–130.

²¹⁷ Стев. ССХЈ I 258.

²¹⁸ М. Пешикан за староцрногорске говоре констатује исто (Пешикан СК-Љ 161). Б. Милетић бележи да у Црмници тип *ѡнајѡболи* значи отприлике што и слична образовања у књижевном језику: „Још/ сразмерно најбољи“ (Милетић Црмница 423).

²¹⁹ Овако је обично и у књижевном језику. Исп. Стевановић ССХЈ I 429.

лости За. Прѐмали ми је ова̄ цѐмпер Се. Бїл̄а је ѓрѐслаб̄ога здрав̄ља Бож, Прѐвелике су му ўши За. Блїјед̄а е и ѓрѐблїјед̄а А.

Ублажавање придевског значења постиже се и суфиксима: (ј)ушан, -ашан, -ушав, -уњав, -(ј)икав, -кас, -ас, -ачак: ѓд̄њушан, ѓд̄нашан, зг̄д̄д̄шан, мѐкушав, блѐдуњаво, слабуњаво, м̄д̄риќав, ружњикава, црвенкас, жућкас, жујас, зѐленкас, сивкас, сивуљаси, г̄дуљас, ѓуњачак, слаб̄ачко Стијовић Лекс.

И у говору Васојевића, као и на широком простору српских говора, један одређен круг придева може да буде подвргнут удвајању када се жели нагласити да је особина основног придева изражена у највећем могућем степену: здрав̄-здрав̄цӣи блѐше Сл; б̄осу босца̄иу ме извук̄оше За; г̄о г̄д̄лцӣи ѓзије ОБ; Мїкоња се к̄уп̄ао г̄о г̄д̄лцӣи Кр; здрав̄ је здрав̄цӣј̄аи — ка цвијет Кр; н̄ове новцӣј̄аи црѐвље ОБ; с̄ами с̄амцӣј̄аи уљегли у М̄ојќовец Кр; аутобус ѓун ѓунцӣи Бој; с̄иша сам с̄иша Се.

М. Ивић у овој појави, познатој и у бугарском и у македонском језику, а савним спорадично присутној у осталом „језичком свету“, види балканизам. Почетни импулс за овај тип експресивног изражавања пошао је из приморских говора (у којима је појава забележена још у XVI веку). Постојање и ширење ове појаве подржано је ситуацијом у турском језику, у коме постоји сличан творбени поступак.²²⁰

Исти принцип, али другачије граматички реализован јавља се у примерима типа: ѓстиина је истиинска Се; дубина је то дубинска; на висину висинску За.

Творбени модел којим се остварује апсолутна суперлативност „на турски начин ... понављањем првога слога“ (Скок I 267) посведочен је и у говору Васојевића: Цѓицио се на кїшу измокрио; За н̄ој сам прочитао цѓициомцијелу књигу.²²¹

Придев ј̄ај̄оран са значењем ’живахан, окретан; јак, снажан’, који се у неким говорима јављају само у облику компаратива, у говору Васојевића има и позитив: Она е мртвица, а ђеца су јој св̄а ј̄ај̄орна. Ј̄а сам ј̄ај̄орни од њѐга, ништа ми не м̄же.²²² Од придева је изведен и глагол ј̄ај̄орнуи (окрепити се, живнути): Грѐшни народ се н̄једе и ј̄ај̄орн̄у. Ниќако да ми ј̄ај̄орн̄у ова̄ кр̄мад.

Употребљавају се и придевски облик вѐљи и придевски облик вѐлик̄и. Облик вѐљи се врло често појављује у топонимији (Вѐљѐ бр̄до, Вѐљи д̄о, Вѐља р̄уја, Слацко Вѐљѐ), а чест је и у устаљеним изразима, као вѐљи ѓд̄сти, Вѐљи ѓѐшак, Вѐљи четв̄ршак (али: између Вѐљѐга ѓѐшка и Вѐликѐ суб̄д̄иѐ ОБ и увек: Б̄д̄же вѐли-

²²⁰ Милка Ивић, *О придевским образовањима шииа ѓун ѓунцаи. О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*. — Београд (Библиотека XX век), 1995, 319–331.

²²¹ Придеви са појачаним значењем цѓицио и цѓианцио јављају се и у Колашину (Пижурица Колашин 150), Ускоцима (Станић Ускоци III, књ II 468), у Црници (Милетић Црница 420). Облик цѓи-цио забележио је и Маринко Божовић у Ибарском Колашину (Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. — Приштина (Институт за српску културу), 1998, 184). Екавску варијанту ових облика цѓицео и цѓианцео налазимо на Косову и у Метохији (Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*. — Београд, свеска друга, 1935, 422, Милета Букумирић, *Говори северне Метохије*. — СДЗБ, књ. L, Београд, 2003, 242).

²²² Облик позитива овог придева јавља се и у Ускоцима (Станић Ускоци III, књ I), док се у староцрногорским говорима, као и код Вука јавља само у облику компаратива (Пешикан СК-Љ 160 и Вук, Рј.).

ки). У апелативној функцији подједнако често се употребљавају и *вѣљи* и *вѣлики* (облик *велик* нисмо забележили): *вѣља мѹка*, *мѹка вѣља* Бој, сиромаштина *вѣља* Бој, Она е *вѣља* била Бој, *вѣљи* дрвљаник Кр, Пѹпио сам *вѣљу* чашу водѣ Кр, Бѹи е *вѣљи* бѹиѹација (напасник) Кр, *вѣљу* силу аустринскѹ Кр, *Вѣљи* је тѹ дочеклија Кр, *Вѣља* би брѹка била Се, Догнала била *вѣљу* рѹбу Се, *Вѣља* га е нѹжда снашла За, за *вѣлѣ* чѹдо ОБ, *вѣља* пѹган ОБ, *вѣља* бичица ОБ, *Вѣљи* је онѹ бѹѹација ОБ, Била *вѣља* богаштина Бож, мачѹга *вѣља* За; *вѣликѣ* грѹде снѹјега Кр, *вѣлики* јунѹк Кр, *Правѹи* се *вѣлика* глава ОБ, *Вѣлики* је вљештѹк ОБ, Шѣр је *вѣлики* Се, *Вѣлика* е нѣмаштина Гр, Обѹлио онѹ *вѣлику* тополѹ Се, *вѣлика* галаштина А, *вѣлики* поштењѹк Бож, Удѹри *вѣлика* кѹша А, *Вѣлики* је тѹ гузѹчѹр (себичан, похлепан човек) Об, тѹ е дѹл *вѣлика* Кр, дѹдѹи е *вѣлики* нѹрод Кр, *Вѣлике* прѹтове усѹчи Гр, Тѹ е пила *вѣлика* — шѣга, разбојѹча *вѣлика*, *вѣлику* бѹкву обѹли лѹђи Гр, Начини чѣсму *вѣлику* Гр, у јѣдну *вѣлику* собѹ тѹмо Сл, родѹла *вѣлику* ѣцу Сл, Држи стѹку *вѣлику* Ка, мѹка била *вѣлика* Вел. Уп. и изведенице: *вѣлеѹмѹс/вѣлоѹмѹс* (уображен), *вѣлеѹрдѹс* (уображен), *вѣлеѹрдѹити* се (правити се важан), *великоѹмѹс* (уображен).

Називѹи за боје. Иако ово не спада у морфологију већ у лексику, навешћемо само неке специфичности овог говора. Придевом *зелен* обележавају се светле очи — и зелене и плаве (Не вѹлим кад жѣнскѹ йма *зелѣне* ѹчи. Зовѹ га Зѣко затѹ што ймѹ *зелѣне* ѹчи). За вука и мачку се у Васојевићима каже да имају зелену боју (Овѹ *зелѣнѹ* мѹчка е дѹбар лѹвац. Нѹш зѣлов је *зелен* кѹ вѹк). Зеленим се може именовати боја као у књижевном језику (Још су гѹре *зелѣне*. Трава е пѹслије кѹшѣ *зелѣна*). За сиву боју постоје називи: *сив*, *сѹјер*, *срѣс*, *йѣйѣлѹс*. Кад је о животињама реч, чују се називи: *йѹргѹс*, *мѹцѹс*, *брѹѹс*, *гѹлубѹс*, *йѹѹиѹс*, *зѣлѹс*. За браон боју се каже *кафѣнѹ*. Плав је новији назив, старији је *мѹдар*. Поред *ѹрн*, каже се и *мрѹ*.

Нейроменљиви йридеви турског порекла употребљавају се врло ретко: *ѹсѹл* (добар, вѹљан): Гѹра е *ѹсѹл* чѣлѹде; *ѹзгим* (силовит, обестан, пуст): Учнѹио се *ѹзгим* пред вѣлѹм ѹлѹм; *кабул* (сагласан, спреман за прихватање нечега): Јеси л' *кабул* да се спријатѣлѹймо?

Овај творбени тип елиминише се додавањем српских суфикса или употребом именичких речи, нпр.: *азгиман*: Овѹ е коњ *азгиман*; *ѹсѹлан*: Кум-Бѹжо ймѹ *ѹсѹлну* ѣцу; *зѹран*: Виђи *зѹрна* ми је онѹ бѹкна; *бѹйѹлија* (срећан човек, срећник) *Вѣлики* је бѹтлија, у свѣ му се ѹѣе; *нѣсој* (лоша особа, поган): Таквѹга *нѣсѹја* нијѣсам чѹо ни видио.

Г. БРОЈЕВИ

255. *Основни бројеви* од 1 до 10 гласе: *јѣдан*, *дѹвѹ*, *ѹри*, *чѣйѹри*, *йѣи*, *шѣс*, *сѣдам*, *ѹсам*, *дѣвѣти* и *дѣсѣти* (Нах ЛР Вел), односно *јѣдан*, *дѹвѹ*, *ѹри*, *чѣйѹри*, *йѣи*, *шѣс*, *сѣдам*, *ѹсам*, *дѣвѣти*, *дѣсѣти* (Шек). Бројеви 5, 9 и 10 у сандхију често губе *-и* (в. о томе т. 193), а број 6 га редовно губи (в. о томе т. 186): *йѣ-сѹдѹйѹнѹ* звѹницѹ Сл, с *йѣ-шѣс* офицѹрѹ Сл, с *йѣ-шѣсѹоро*, по *йѣ-шѣс* вођеницѹ Гр, *йѣ-шѣс* гѹдѹнѹ Бој Гр Вел Ло, код нѹш *йѣ-шѣсѹину* Сл, *шѣс* кѹћѹ, *шѣс* йлѹдѹ Сѹћ, *дѣвѹ* ѣвѹѹкѹ Се, *дѣсѹ* гѹдѹнѹ Бој ЛР, *дѣсѹ* дѹнѹ Гр Сл. Бројеви у овом случају чине акценатску

целину са наредном речи. Бележи се и: *иѣти* крава̄, от *иѣти* мљѣсѣца̄, *иѣти* пута̄ Бој, *иѣти* минута̄, *иѣти* факултет̄а Сл, *иѣти* смо биле Гр. Број *четири* не губи завршно -и.

Бројеви *два* и *три* у мушком роду у потпуности су изгубили деклинацију. Уместо њих се у зависним падежима употребљавају одговарајући облици бројних именица *двоица/двоица*, односно *троица/троица*: код овѣја̄ *двоице* Бој, зборим вама *двоици* Сућ, с вама *двоицом* За, кой од вас *троице* Пе, вама *троици*, о вама *троици*, с *троицом* војника̄ ОБ. Ређе се бележи и: Дѣбио сам писмо од вас *два*; Рекао сам вама *два*; Причали смо о вама *два* ОБ; Дѣбио сам телеграм од њи *три*; Дао сам њима *три* Кр.

Облици женског рода ових бројева чувају промену у дативу, инструменталу и локативу: Не дају нама *двѣма* ОБ; Нѣтѣ с вама *двѣма* Сућ; Доша сам с њима *двѣјема* Пе; Причај ми о њима *двѣјема* Кр; Ево вама *трима* Бож; Дао сам њима *тријема*; Доша сам с њима *тријема* ОБ. У инструменталу и локативу бележимо и: з *двѣје* ђевѣјке А; з *двѣје* сѣстре; с *дѣље* шѣри Се; о *двѣје* унѣке Шек; са *три* ђевѣјке Се; остало е на *три* краја Бој. Нисмо забележили генитив *трију*, који налазимо код М. Стевановића (Стевановић ИЦД 83). У нашој грађи је: од њи *три* Бож, с *три* старане, о[д] *три* сѣстре Сућ. Тако и: од вас *двѣје* А.

Број *четири* се не мења без обзира на род: Имѣо е *четири* брата, Од њи *четири*, остѣо е жив само Павле Кр. Забележили смо и: О њима *четири* ОБ. Уместо њега употребљава се бројна именица *четворци*: од *четворце* браћѣ, њима *четворци*, убили су *четворци* Сућ, с *четворцом* затвореника̄ Сућ, о њима *четворци* Бож.

Бројеви од 11 до 19 гласе у Нахији, Лијевој Ријечи и Велици: *једанѣс*, *двѣнѣс*, *тринѣс*, *четирнѣс*, *иѣтинѣс*, *шеснѣс*, *седмнѣс*, *осамнѣс*, *деветинѣс*, а у Шекулару: *једанѣс*, *двѣнѣс*, *тринѣс*, *четирнѣс*, *иѣтинѣс*, *шеснѣс*, *седмнѣс*, *осамнѣс*, *деветинѣс*. О судбини самогласничке групе *ae* в. т. 19а и 84.

Остале *десетнице* гласе: *двѣдес/двѣс*, *тридес/триѣс*, *четирдес/четѣрес/четѣрес*, *иѣдесѣ(ш)*, *шездесѣ(ш)/шѣсѣ(ш)*, *седмдесѣ(ш)/седмдесѣ(ш)*, *осамдесѣ(ш)/осамдесѣ(ш)*, *деведесѣ(ш)*: *двѣдес* кила̄, *двѣс* гѣдинѣ Гр, *двѣдес* и *четири* гѣдине Ло, *двѣдес* и *три* гѣдине, *сто* и *двѣдес* гѣдинѣ Сл, око *тридес* свѣтѣва̄ Бој, *тридес* гѣдинѣ, *триѣс* гѣдинѣ Сл, *тридес* и *јѣдну* гѣдину Ло, *четирдес* трѣѣ, *четирдес* четвртѣ Шек, *четѣрес* прѣве Ло, *четѣрес* прѣве Вел, *иѣдесѣ* гѣдинѣ Се, *шездесѣ* гѣдинѣ Ло, *шѣсѣш* гѣдинѣ ОБ, *седмдесѣ* пѣтѣ гѣдинѣ Сл, *седмдесѣш* и *три* гѣдине Гр, *осамдесѣ* динѣра̄, *деведесѣ*, *осамдесѣ* гѣдинѣ Сл.

Како у говору Васојевића нема старих финалних сугласничких група, то се и у овим бројевима, као што се из примера види, упрошћава група *-сти* губљењем сугласника *-ш* (в. о томе т. 149).

Финално *-ш*, видимо, губи се често и ако није део сугласничке групе (в. о томе и т. 159, 160). У бројевима 20, 30 и 40 доследно су спроведене одговарајуће редукције: *двѣс*, *триѣс*, *четѣрес*.

За 100 се каже *сто*, *стѣдѣшина* и *стѣдѣшину*. *Стѣдѣшина* се употребљава обично самостално и мења се по трећој врсти, а *сто* и *стѣдѣшину* остају непромењени у свим падежима: са *стѣдѣшину* четника̄ Сућ, од њи *стѣдѣшину* Се.

За остале стотине се употрбљавају следећи облици: *двѣје стодѣйине / даљѣ-стѣа, шри стодѣйине / шристѣа, четѣйри стодѣйине, иѣ-стодѣйинѣ / иѣш стодѣйинѣ, шѣ-стодѣйинѣ / шѣс стодѣйинѣ, сѣдам стодѣйинѣ, ђсам стодѣйинѣ и девет-стодѣйинѣ / девѣш стодѣйинѣ.*

Говори се *иљада* и *иљаду*. *Иљада* се, као и *стодѣйна*, употрбљава само-стално и променљива је реч, док *иљаду* остаје непромењено: Врнѣ ми *иљаду* дѣнарѣ, а *иљада* дѣнарѣ нека ти је алѣл. Позѣјмѣо сам му *иљаду* дѣнарѣ. Тѣ прѣстѣн вријѣдѣ бѣрем *иљаду* дѣнарѣ.

Појаву исказивања бројева већих од хиљаду стотинама, коју бележи М. Стевановић,²²³ памте старији људи, док смо ми забележили само: *двѣје иљаде и иѣш стодѣйинѣ* Ку, *шри иљаде и сѣдам стодѣйинѣ* ЛР и сл.

При исказивању сложених бројева обично се употрбљава везник *и*: *сѣдам-десѣш* и *шри* године, *стѣб* и *двѣдес* годинѣна Сл, *шридес* и *шѣс* кѣла, *двѣдес* и *шри* године Бој, *шридес* и *јѣдну* годину, *двѣдес* и *четѣйри* године Ло, *иљаду* и *иѣш стодѣйинѣ* Кр. Знатно ређе бележимо: *стѣб десѣш* годинѣна Ло, *двѣдес шѣс* годинѣна Шек.

256. *Редни бројеви* гласе: *ѣрвѣи/ѣрвѣи, дрѣгѣи, шрѣћѣи, четѣврѣшѣи ... десѣшѣи, јѣдѣнаѣстѣи ...двѣдѣстѣи ... стѣбѣишѣи ... иљадишѣи* итд. Њихова промена иде по заменичко-придевској деклинацији: ном. јд. *ѣрвѣи/ѣрвѣи*, ген.-ак. *ѣрвѣога*, дат.-лок. *ѣрвѣо-ме*, инстр. *с ѣрвѣијем*; ген. мн. *ѣрвѣиѣ*, дат.-инстр.-лок. *ѣрвѣијема* итд. Ни овде, дакле, као ни код *придева* и *заменица*, самогласник у ген.-ак., односно дат.-лок. једине и дат.-инстр.-лок. множине није покретан већ је обавезан део наставка. И овде се, такође, наставак *-ијем* везује за инструментал једине а *-ијема* за дат.-инстр.-лок. множине (исп. т. 249).

Генитив једине редног броја од броја *два* забележен је у облицима: *дрѣгѣо-га* и *дрѣгѣоѣга*, а датив једине у облицима: *дрѣгѣо-му*, односно *дрѣгѣоѣму* и *дрѣгѣоѣме*.

Примери: *Првѣи* су њни дошли Бож; *дрѣгѣи* пѣт бљѣжѣли Шек; *Дрѣгѣи* је крѣв, а њн њне Бож; Немѣте клѣт *дрѣгѣога* брѣва; Код јѣднога ѣмѣм двѣ сѣна, код *дрѣгѣога* двѣ Ло; Питѣ мене, а не некога *дрѣгѣога* Се; Немѣ код *дрѣгѣога* да зѣјмѣш пѣре; Зѣд-њѣијема ногѣма јѣдан у *дрѣгѣога* Пе; Биштѣ јѣдан *дрѣгѣо-ме* кѣсу Ђу; Теби ѣу дат, *дрѣгѣо-ме* не би Ма; Јѣднѣијем је ѣком глѣдао Бѣљ, а *дрѣгѣијем* МалѣвицуКр; Како е *дрѣгѣијема* — не тѣчѣ ти се Бож; С њнијема *дрѣгѣијема* нијесѣм пѣзѣла пѣжѣву Бој; Пѣ му е бѣла *шрѣћѣа* жѣна от Ђулафѣићѣ Бој, *шрѣћѣѣму* ѣтетѣу дѣла Се, у *шрѣћѣѣме* разрѣду; сѣдамдесѣт и три године и *четѣврѣшѣа*, јѣ мѣслим Гр, *Двѣдѣшѣо* годиште сѣм Ло, *Чѣшрѣдѣшѣѣ* годинѣ бѣо сѣм у Подгѣрицу, у припрѣвнос Сл.

Први, осим уобичајеног значења редног броја, у Васојевићима има значење и 'ранији, некадашњи, пређашњи': *Првѣи* љѣђи су бѣли млого јѣчѣи нѣ данѣшнѣи Кр, Стока *ѣрвѣи* ѣнарод бѣо е, Тврѣће о челѣика мѣ жѣне *ѣрвѣ* За.

257. *Збирни бројеви* гласе: *двѣѣ, шрѣѣ, четѣворо, иѣшоро ... десѣшоро, јѣдѣнаѣшоро, двѣнаѣшоро, шриѣнаѣшоро ... двѣдѣшоро*: Ако и ѣмѣ јѣдно, *двѣѣ, шрѣѣ, четѣворо* и *иѣшоро* доћѣ ис кѣћѣ Сл; параунѣчѣди *двѣѣ* Шек; држѣла по *двѣѣ*, по

²²³ *Двѣдѣс* и *иѣш стодѣйинѣ* (2500), *десѣш* и *сѣдам стодѣйинѣ* (5700) (Стевановић ИЦД 83). Овако и у Пешикан СК-Љ 164, Милѣтић Црмница 222, Ђупић Бјел. 87.

шрде крмāдī, по *иѣшоро* јагњадī Ло; Заклāли смо *двѣ* пилāдī Кр; Имāла чѣшворо ђецѣ Шек; Ја сам родила *иѣшоро* ђецѣ Гр Се; *ѡсоро* ђецѣ са њим имāла Шек; жњī по *дѣсѣшоро*; Млāдѣжи ѡдовлѣ *двāдѣшоро* бīло, тī пū бīло *идесѣшоро* тѣ ђецѣ Гр.²²⁴

У дативу, инструменталу и локативу бројева *двѣ* и *шрде* бележимо: њима *двѣма* дāли ОБ, с њима *шрдема* одīли Сућ, о њима *двѣма* ти збѡрим Се.

Забележили смо само номинатив у функцији генитива: коѣ од њī *двѣ* Се, од њī *шрде* остāла само Стāка Бож.

Чује се и *двѣ врāшīā*, *двѣ колā* и *двѡја врāшīā*, *двѡја колā* Кр.

258. Мултипликативне бројеве *двāш* и *шрīш* забележили смо само у Лијевој Ријечи: *Двāш-шрīш* пūта зборīо сам ја њѣму, Ја броим једāн, *двāш*, *шрīш*, чѣтīри. У осталим деловима испитиваног подручја је: *једнѡм*, *двāйу(ш)/двāйуш*, *шрīйу(ш)/шрīйуш*, *чѣтīри иушā*, *иѣш иушā* итд: *двāйуш* дѡдīо А, Мīлош, те су му кидали нѡге *двā-шрīйуш* Сл, Свѣкер ми се *шрīйу* жениѡ, *Трīйуш* зини, дūшу дāдни Бој, Пāљено је овудијенāре *шрīйуш* Гр, По *иѣш иушā* би дѡнијѣла Бој, Бар *шрīдес иушā* отишā у Пѣћ Сл.

Обично је и *једамāн*: Упāлиѡ *једамāн* да гāђѣ Бој, Дѡдīо е ѡн *једамāн* код нāс, *Једамāн* ћеш мѡрат да се помирīш ш њим БК.

259. Обична је комбинација придева *сам* и редних бројева: *самдрўгā*, која означава женску особу која је у друштву са још једном особом, а означава и трудну жену, *самшрѣћī* значи 'један + два', Бīо сам *самѡсмī* (ја и још седам њих) у тў хелију Сл и сл.

260. За означавање приближног броја употребљавају се обично комбинације бројева и, ређе, изведенице:

Двије-шрī гѡдине нијесам ко шћерѣ одīла Бој; По *двѡје-шрī* гѡдине нѣмаде ни кѡња, ни вола Гр; Мī одаврīјесмо *двā-шрī* дāна Сл; до ѣво *двѡје-шрī* гѡдине А; одīла јѣно *шрī-чѣтīри* гѡдине Гр; главīцу купўса појѣћи Гр; те за *шрī-чѣтīри* дāна Гр; остāни *шрī-чѣтīри* дāна Ко; ѡдовлѣн *шрī-чѣтīри* сāта Гр; *шрде-чѣшворо* чѣљадī За; Изобичāйли колāче о *шрī-чѣтīри* рўке Сл; *Пѣ-шес* вођеницā начини Бој; Мѡрāла сам имат *иѣ-шес* гѡдинā, *седам-ѡсам*, тākѡ Бој;

десѣшак овāцā Се, *десѣшак* дāнā Сл, *шрīдесѣшак* гѡдинā Кр.

Д. ГЛАГОЛИ

261. Систем глаголских облика говора Васојевића састоји се од простих глаголских облика: презента, аориста, имперфекта, императива, глаголског прилога садашњег и радног и трпног глаголског придева, и од сложених облика: перфекта, плусквамперфекта, футура I, футура II и потенцијала. Добро се чува и инфинитив. Из система је ишчезао глаголски прилог прошли. Аорист је врло живо

²²⁴ Нисмо забележили облике *двојенас*, *шројенас* и сл., које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 83).

средство приповедања, као, уосталом, и друге наративне форме (приповедачки императив, пре свега, а затим и крњи перфекат, потенцијал и др.).

ПРЕЗЕНТ

262. Основни наставак *првог лица једнине* презента је -м: *Помӯзѐм* варенику и *одма усѝѐм*; Не могу да *кајсѐм*; *Поздвѐм* свѣкрву и *шћѐр* Шек; *Кад зайнѐм*, тражићу ти Бој; Да ви ово *рѣкнѐм* Бој; Додала да се *обуем* За; Ја ојдо да *играм* и да *илѣвѧм* Сл; Ја *носім* на леђа днјѣте; Простри неке јаде што *носім*; Ја ђевојку за *рӯку држим* Бој.

263. Наставак -у у првом лицу једнине срећемо у облицима *оћу* (*нећу* / *не оћу*), *могу* (*не могу*), *вѣљу* (*не вѣљу*), *вићу* (*не вићу*). Неки од ових архаизама се замењују новим аналошким формама, нпр., *велѝм* и *видѝм* (нисмо забележили, нпр., *можем или *оћем*). Примери:

Оћу д идѐм Бож; *Оћу* ли ја одит? Ђу; *Оћу* да и предвѣрим Бој; *Оћу* овѣ, *оћу* онѣ Вел; *Нећу* да се удаѐм За; *Нећу* да блѣжим; *Нећу* да полудѝм; Ја вишѣ у моју кӯћу дој *нећу* Бој; Мѝ *не оћемо* да блѣжѝмо Сл; Тѣдор *не оће* да пѝје За; *Не оћу*, дѣ, тѣко ми је драго ОБ; Ђе нѣмѧ, *не оће* нѝко Се; Ол дој? *Не оћу* Сућ;

Ја бѣлѣ *могу* Пе; Ја да *могу*, убио би те сѧд; Послушѧм што *могу* Бој; Ја *не могу* да спѧвѧм рѧно; *Не могу* да ѝјем Се; *Не могу* вишѣ БК;

Разумѝјеш ли тѝ штѣ ти *вѣљу*; Ја *вѣљу* мѣжу Кр; Ја ти *не вѣљу* да ѝдѣш; а тѝ како гѣј ој Се; Потѣлѝй пѣт ти *вѣљу* Бож; Чѣеш ли што ти *вѣљу*! Пе.

Пѧ ја за тѣ *велѝм* Гр; Ја ти *велѝм* — не сијѣци дрѧа Се; *Не велѝм*, лијѣп је А; Ја му *велѝм* да ишћѣра стоку Бож;

Вићу ја што чинѣ ОБ; *Вићу* ја да тѝ не радѝш ништа А; Ја у тѧј посѧ *не вићу* ништа лѣше Се; Он мѝсли е ја *не вићу* шта он радѝ Ко. Прво лице овог глагола гласи и *видѝм*: Пушти ме да и *видѝм* с очѝма; *Видѝм* ја што сѧм мрч радѝо Бој; Отѝшла ја да и *видѝм* Се; Сѧдек, *видѝм*, свѣ дрѣкшѣ Гр; Не могу да га *видѝм* с очѝма За; Разгледѣм да *видѝм* Сл.

Нема компаративног облика *вољу*, који налазимо у неким дијалектима.²²⁵ У Васојевићима сам забележила суперлатив овог глагола: *Најволи* сам учињѣт Се; Ја би *најволи* бѝо да доћѣш Бож; *Најволија* сам да ѝдѐм с тѣбѣм Се. За исказивање ове суперлативности употребљава се и: Што си *најради* вићи Бој, Ћди ђе си *најради* Се.

264. У другом лицу једнине, поред стандардних облика: *вѣчѣш*, *мѣжѣш*, *зовѣш*, *бринѣш*, *чѣеш*, *илѣвѧш*, *видѝш*, *носімш*, *држимш*, срећемо облике *мѣж* и *ој* (< хоћ), које досадашњи истраживачи двојачко тумаче — као стари оптатив (Белић ДИЈС 511) и као резултат контракције (Ившић Посавски 188). Каснији истраживачи се опредељују за једну од ова два тумачења.²²⁶

Примери из Васојевића: Тѝ *не мож* рѣј ни јѣсам ни нијѣсам; Како ме *мѣж* оставѝт? Бој; Ради колко *мѣж*, кад *не мож* — сѣди па одмѣри; *Мѣж* да шѣташ у

²²⁵ Исп. нпр. пивско-дробњачко *вољу* у значењу „више волим“ (Вуковић П-Др 67).

²²⁶ В. о томе Реметић Шумадија 342.

онӯ авлију Сл; Од нѡѡас не мож; Нїшга о тогѡ дѡбит не мож За; Мѡж ли чӯват?; Како мѡж толико сѡђет? Се; Вїчн шта гѡј ѡј; Кӯд ѡј; Ој ми капѡт још да скїнѡш?; Ако ѡј, ако неј, шта ти поднѡсї образу рѡди Бој; Како гѡј ѡј тї За; Нѡј на тӯ рӯку Се. Нѡј пѡтље мѡј да одвѡжѡш Ма.

265. Код глагола с инфинитивном основом на -к, -з, -х у *трећем лицу множине презентиа* бележили смо, готово на целој територији, и облике с основом на -ч, -ж, -ш, преузете из осталих лица презента, и облике с неизмењеном основом. Р. Алексић у Анцелатима бележи само *йечӯ, вӯчӯ* (Алексић Анцелат), што може да наведе на закључак или да су то у старије време били једнини облици, као, нпр., у новопазарско-сјеничким говорима (Барј. НП-С 67 и 99) и Бихору (Барј. Бихор I 43) или доминантни као, нпр., у Ускоцима (Станић Ускоци I 241) и Пљевљима (Ћупић Пљевља 93). Најмање материјала имамо из Лијеве Ријеке, која је готово расељена, а у којој смо забележили облике с неизмењеном основом.

Примери:

вӯчӯ А Се Гр Шек, *довӯчӯ* Сућ Се А, *одвӯчӯ* Бож, *извӯчӯ* Цр, *йечӯ* А Сућ Бож, *исйечӯ* Бој, *сијечӯ* А Се, *засијечӯ* Се Сућ Кр, *одсијечӯ* Се Шек, *свӯчӯ* Се Ма Бож Бој, *обӯчӯ* Се Бож За, *шӯчӯ* Сл Ма Шек, *истшӯчӯ* Ћу ГР Цр, *йошшӯчӯ* Се Шек, да се не *ушшӯчӯ* Сућ, *йрешѡчӯ* Бој, *стїрїжшӯ* Се; *вршшӯ* ОБ Се Сућ, *овршшӯ* Се;

вӯкӯ Се Кр, *довӯкӯ* Сућ Кр ЛР, *одвӯкӯ* Сућ ЛР ОБ, да и *йовӯкӯ* ОБ, *йекӯ* ОБ Ло, *свӯкӯ* ОБ Ве, *сијекӯ* ОБ Вел Шек, *шшӯкӯ* Бож Сућ ОБ Ло, *истшшӯкӯ* Бож Се Ло Вел, *рѡкӯ* Бож Ку Пе Ћу ОБ БК, *стїрїгшшӯ* Се Сућ Бож.

Глагол *мѡј* (моћи), за разлику од претходних глагола, нема у трећем лицу множине презента измењену основу. Увек је они *мѡгӯ*. Презентска парадигма, уопште, у потпуности одговара оној у књижевном језику. Наводимо је овде у целости:

1. л. јд. *Не мѡгу* да йјем Се. В. и примере у т. 217.

2. л. јд. *Мѡжеш* валѡ Се; *Мѡжеш* да попијѡш чѡшу Сл; *Не мѡжеш* ме ѡдбит Сућ; *Дршшкш* не мѡжеш Шек. В. и краће облике у т. 301;

3. л. јд. *Мѡже* бї да знѡш Гр; *Мѡже* бї пѡмтиш Гр; *Мѡже* се ожѡни, кѡко не мѡже Сл; *Мѡже* мѡне пӯна кућа бит Бој; *Не мѡже* бѡљї бит, бѡли не мѡже Гр; Нїко нї с кїм не мѡже Бож; *Не мѡже* да се пренѡсѡ Сл; Ада кѡко не мѡже, мѡже Се;

1. л. мн. *Не мѡжемо* сѡ да пїјѡмо За; *Мї* не мѡжемо да кѡжемо Шек; *Не мѡжемо* дѡј Сућ;

2. л. мн. *Мѡжетш* л чӯват? Се; *Не мѡжетш* ми забрѡнит пројѡвак Кр; *Не мѡжетш* прој Сућ;

3. л. мн. *Сѡд* не мѡгӯ да га рѡдѡ Сл; *Дѡ* л не мѡгӯ, дѡ л... ? Гр; Нїшга ти не мѡгӯ Сућ.

Нисмо забележили облике *море*, *мере* и сл.²²⁷

Глагол *велим* у трећем лицу миожине, поред стандардног *велѡ*, које је најчешћи облик у испитиваном подручју, забележили смо и *велш* у Велици и Шекулару, односно *велш* у Мурину:

²²⁷ Тако је и у већини оближњих говора: Кучиња (Петровић Кучи), Братоножићима (Петровић Брат.), Плаву (Алексић Плав), Гусињу (Ћупић Гусиње), Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 90). Исп. и Пижурѡца Колашин *мѡже* (21) и *мере* (65), Барј. НП-С 47 *мереш*, Николић М. Полињѡ 432 *мѡреш*, *мѡжеш*.

Велѐ ми свѣкрве; *Велѐ* е погинуо Јован Гáвров Бој; *Велѐ*, ђтѐ Тўрци ђпѐ да удáрѐ Вел; *Велѐ* — слабо родило Бож; *Велѐ* — бойм се од рáта Се;

Они *велу* да се не сѣје ђђе пшеница Шек; *Велу* кога ће нáј кот кўћѐ, нѐте за-пáлит; Да ти причáм кá, онђ што *велу* овѐ жѐне нáшѐ, кá да ћу да мрѐм Вел;

Они *велу* да причѐкаш Му.

Глаголи VI и VII врсте имају у 3. лицу множине наставак *-е* у највећем делу испитиване територије:

вѐдѐ А Вел Шек, *не вѐдѐ* Се ОБ Пе Пеп Му ЛР, *глáчѐ* Се Сућ Кр, *сѐдѐ* А За, *ѐосѐдѐ* А Ку Цр, *нѐсѐ* Бој Шек, *не нѐсѐ* Сл За Кр Тр, *изнѐсѐ* Кр Се Сућ, *донѐсѐ* А ЛР Вел, *ѣронѐсѐ* Сл Сућ, *унѐсѐ* Бој Ку Се Сл, *ѐозáјмѐ* За, *врáшѐ* Се, *сврáшѐ* Сућ, *ломѐ* Се Кр, *ѐолѐмѐ* Кр, *долѐмѐ* Се, *рáдѐ* Се Сућ А, *не рáдѐ* Гр Пе За, *урáдѐ* За Ко, *зарáдѐ* Сл Гр, *долáзѐ* Се Сућ А, *излáзѐ* Се БК, *улáзѐ* А Сл Ко, *одлáзѐ* А Вел ЛР, *ѣролáзѐ* Се Бож, *шрáжѐ* Бож Бој, *зашрáжѐ* Се, *остáвѐ* Бој Ку, *љубѐ* За Сућ, *не љубѐ*, да се *изљубѐ* Бој, *кўйѐ* Бож, *ѐокўйѐ* БК, *ѣрѐсѐ* За, *исѣрѐсѐ* Бој, *зайрѐсѐ* Се, *изјáвѐ* ОБ, *дојáвѐ* Кр Се, *бљѐжѐ* А Вел, *држѐ* Кр Бож, *не држѐ* А Се.

У селима у близини границе с Плавом (Мурино, Машница, Пепиће, Горња Ржаница), као и у Велици и Шекулару бележимо и наставак *-у*:

болу Шек, *не вѐду* Шек, *сѐду*, *вѐлу* Му, *гору* Вел, *нѐсу* Ма, *донѐсу* Ма Вел, *долáзу* Шек, *ѣушѣ* Пеп ГР, *кат се угњѣлу*, *не држѣ*, *рáду* Вел, *бљѐжѣ*, *држѣ* Вел Шек Пеп. Забележили смо и неколико оваквих примера у селима Горње нахије, поготово полимским селима, и то од информатора који овде иначе употребљавају наставак *-е*: жѐне *бљѐжѣ* Бој, *држѣ* стоку Гр, *ѣрѐсу* љѐб, *болу* га нђге Се, нѣшта не *рáду* Ул.

У Велици, Мурину, Машници и Пепићима забележили смо наставак *-у* и у трећем лицу множине презента помоћног глагола *шћѣи*: *ђиу*, *нѣшѣ*. Овако је у суседном Плаву (Алексић Плав) и Гусињу — поред *ошѐ* (Ћупић Гусиње).

ђиу ђви мђмци да идѣ на мђбу, *ђиу* овѐ ђвце ниш Ћѣту, пá те се полђмит Ма, *ђиу* да доћѣ Вел, *Нѣшѣ* да донѐсу дрвá Му.

У осталим крајевима испитиваног подручја забележили смо наставак *-е*: *ђшѐ* да доћѣ Се, *ђшѐ* да кўпѐ крáву Сућ, *ђшѐ* да држѐ свѣње Бож, *ђшѐ* да га аперѣшѣ Шек, *Нѣшѐ* да ўзмѣ кђсу Кр, *Нѣшѐ* да сѣјѣ пшеницу овѐ јѐсени Се, *Нѣшѐ* вáлда одђзгђ Сл; *Нѣшѐ* кўће да пáлѐ Вел; *Нѐ ошѐ* да ѣјѣ Сућ; *Нѐ ошѐ* ѣвђјке сельáка Сл.;²²⁸ *ђћѐ* да копáјѣ канáл За, *ђћѐ* да пáлѐ Вел, *Нѐћѐ* ђни нáс Бој; *Нѐћѐ* зѐмљѣ да рáдѐ, Сл; *Нѐћѐ* те ђни *ѐослўшáшѣ* Кр.

У трећем лицу миожине глагола V врсте бележили смо наставак *-ају*. У овој позицији код Стевановића налазимо *-ау* (Стевановић ИЦД 86), а код Алексића (Алексић Анцелат) чешће *-ау* (*зрѣјѣвау*, *разговáрау*, *ѣушћáју*, *чўвау*), али и неколико примера са *-ају* (*ѣграјѣ*, *ѣмајѣ* поред *ѣмау*).²²⁹

²²⁸ О старом облику 3. л. мн. незахваћеног аналогнјом према осталим лицима презента в. и т. 114.

²²⁹ У суседним говорима ситуација је разнолика. У Гусињу је забележено *ѣрѣчајѣ*, *ѣушћáјѣ*, *сѣграјѣ*, *добѣјајѣ* (Ћупић Гусиње), у Плаву је *разговáрајѣ*, *ѣушћáјѣ*, *ѣграјѣ*, *зрѣјѣвајѣ* (Алексић Плав). У Кучима се чују обе варијанте: *разговáрајѣ*, *ѣмајѣ* и *ѣушћáјѣ*, *ѣграјѣ*, *добѣјајѣ* (Петровић Кучи).

Примери:

бауљају Бој, *бљечвају* Кр, *брџкају* се ОБ, *бугијају* Бож, *будалају*, *воцају* се Кр, *врљају*, *вршљају* Се, *гаскају* Ку, *грацијају* (радују се), *грузају* топови ОБ, *гуцају* се (играју се гуце) Сућ, *добџају* А Сућ, *докобрљају* се Бож, *дрѣшвају* (напорно раде) За, *ђусају*, *жсѣкају* водѣ, *жсѣкају* (јачају, челиче) Ђѣцу Кр, *завџају* Гр, *засџивејају* (клевећу) ОБ, *заметљају* Вел, *заћайарају* Кр, *звиздају* (праште) зрна Пе, *не знају* Гр, *џграју* Бој ОБ, *џграју* се А, *измршају* Кош *џмају* Бој Гр За Шек, *немају* Бој Се Вел, *јарџају* Се, *јетрвају* се За, *клаџају* (ударају), *клиџкају* (брзо пролазе) Кр, *крџају* Се Сућ, *лијемају* Бож, *лујежају*, *љемезају* се (туку се) Кр, *нџ се набџају* Ку, *наџуњају* се (љуће се) Бож, *одлуџају* Ко, *осмџчају* Се Сл Гр, *очџају* Сл, *ошишкају* Ло, *џиџају* Шек, *џљѣвају* Бој А Сл, *џоглѣдају* Бој, *џокуџѣају* ОБ, *чѣсто се џорџшкају* Пе, *џрежџивејају* ОБ, *нешто се џрѣчкају* Сућ, *џројаваџују* За, *џрџкарају* грање Бој, *разговарају* ЛР, *сиџавају* Шек, *џрѣбају* Бој, *ћѣрају* Се Бој, *удџарају* Пе За, *фуџају* Кр *џѣливају* ЛР, *ћѣца се џѣшурају* Кр, *чиџају* Се Ку, *чувају* Ло.

ИМПЕРАТИВ

266. О већини релевантних питања у вези са императивом говори се на другом местима у овом раду: у т. 86 о губљењу наставка -ј у другом лицу једнине и множине неких глагола (*гледџа* куд *џдѣш* Се, не *џгра* се *џђе* Сл, не *крџа* тѣ *џраѣ* Бож, *џљѣва* тѣ *само* Сућ; *сџзу* *џпаџке* Се; *немо* тако Цр, али и *чувај* *стоку* Гр, *џно се уфишиџај* Гр, *сџвај* за *руџек* Сл), у т. 63а о случајевима изостајања наставка -и у другом лицу једнине и множине императива (*дџ се* *џтле* Се, *дџ џвамо* Бож, *мџч*, *ћџволе* *јѣдан* Пе, *ћџи*, *ка-ти* *каџѣм* Бож, *донѣстиѣ* За, *бљѣштиѣ*, *ћѣцо* Сл), у т. 316 о глаголима код којих се у овим лицима паралелно јављају наставци -ј и -и (*џребрџи/џребрџи*, *џодџи/џодџи*, *џросџиџи/џросџиџи*).

Овде ћемо навести појаве и облике о којима се не говори у другим одељцима.

267. Посебан облик за *џрво* *лице* *множине* редак је у говору Васојевића: Шта ћемо радит *нџас*? *Прѣдџмо*. *Плетџмо* *џво* Се, *Пџиџиџмо* и[х] Бож. *Бљѣжмо* Сл. Облик *рѣџмо* нема право императивно значење: Да ви *прѣчам* *мџке*, *рѣџмо*, *чоѣка*; Е, *рѣџмо*, *дџђе* *кџ* *изџђе* и-Слатинѣ Сл; *Рѣџмо*, *позџве* *чоѣка* Вел.

Обичније су за *прво* *лице* *множине* конструкције типа: *Ај* да *бљѣжџмо* Се; *Ај* да *џзмѣмо* *Зџру* За; *Ај* да се *поџљубџмо* Бој; *Ајде* да *џдѣмо* Кр; *Ајде* да *крѣнѣмо* Кр; *Ајмо*, *баѣке*, да *видџмо* Сл; *Ајмо* *јџ* и *тџ* Се.

268. Речца *џјде* (*џјд*, *џј*) користи се и уз *друго* *лице* *једнине* и *множине*. И овде, као и у првом лицу, она може добити наставке императива: *Ај* *бљѣж*, *ѣво* *га* Се;

Слично је у Братоножићима: *џуџиџају*, *џграју*, *дџбџјају*, *џмају* и *разговарају* (Петровић Брат.), као и у средњокатунским и љешанским говорима, с тим што овде -ају никад не прелази у -ау код глагола који имају *ј* и у другим лицима презента (*грџају*, *лају*, али *ћѣрају*) (Пешикан СК-Љ 174–175). У Црмници (Милетић Црмница 324–325) и Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 89) далеко су обичнији облици без *ј*, али се чују и они други. Милетић појаву губљења *ј* из овог наставка тумачи аналогijом према осталим облицима презента, а Ћупић овде види фонетску појаву (Исто). М. Пешикан, као и Милетић, сматра да „ово неће бити гласовна појава, јер да је то, онда не бисмо могли имати примере као *стиџу*, *грају* (од *сиџаја*, *граја*), *грџају* (од *грџаџи*, редовно)“ (Пешикан СК-Љ 175).

Ајде, Драга̀не, донеси у ову̀ врцу̀ ле́днѐ водѐ Кр; *Ајде*, ма̀ли, пу̀шти ју (козу) Пе; *Ајде* се ди́жи Се; *Ај* ди́кте се Бож; *Ајше* да идѐмо Бож; *Ајше* да се ра́ди За.

Уз императив се као средство за подстицање користе и речце *ѐла*, *ѐлаше*, *дѐ*, *дѐше*, *дѐла*, *дѐлаше*:

ѐла ура́ди Ко, *ѐла* опла́сти тѹ лива́ду Ку, *ѐла* рѐчи Сућ, *ѐла* пому́зи кра́ве Вел. Ова речца се користи и да се изрази сагласност за радњу о којој је питао саговорник: Оћу да идѐм? *ѐла* Се; Оћу ли одит? — *ѐла*, иди Цр; Оћу ли закло́пит врата? — *ѐла* БК; Оћу ли до́ј? — *ѐла* Сл;

ѐлаше, ура́дите Се; *ѐлаше*, обу́ците се Се;

Дѐ, узми ме́тлу Цр; *Дѐ*, обриши Ко; *Дѐ*, окрѐни А; *Дѐ*, узми да до́ручкуеш Кр; *Дѐ*, покупи мрви́це Сућ;

Дѐше, ди́пште се БК; *Дѐше*, је́ђите Ђу; *Дѐше* да ру́чамо;

Дѐла, обу́ци се Сл; *Дѐла*, очисти со́бу Се; *Дѐла*, узди́гни постѐљу Тр; *Дѐлаше*, крѐните Се; *Дѐлаше*, опла́стите Сућ.

269. Подједнако су обичне и негиране форме императива и конструкције од императивног облика *немó(ј)* и инфинитива, односно презента с везником *да*:

не блѐши́ се Се, *не босо́иѐ* (не иди бос) Цр, *не бри́ни* Сл, *не брза́* Кр *не ви́чи* Бој, *не глиба́ се* Кр, *не дерии́ се* ОБ, *не ди́ра* ме А, *не ди́ра* то́ Бож, *не же́ка* толику во́ду Кр, *не иди* Бож Вел, *не и́шѐ* Ку, *не је́ђи* Пе, *не шу́ра* ду́ње у ве́дра Пе, *не вра́шара́ше* (не отварајте и не затварајте врата непрестано) Сућ, *не голошѐше* (не идите голи) Гр;

Немó ви́кат ЛР; *Немó* ми то́ ви́кат Бој; *Немó* ви́рет Се; *Немó* га љу́ти ОБ; *Немó* да одрѐчѐш се За, *Немó* да ми врѐнѐш Кр; За Даљѐ ме *немó* ди́рат Бож; *Немó* шта да пи́пнѐш Бој; *Немó* такó Бој, *Немóше* што збо́рит Бој; *Немóше* ми ку́ћу за́палит Бој; *Немóше* ме та́кó му́чит Вел; *Немóше* сјављѐват Ку; *Немóше* заборавѐт Ђу; *Немóше* врагоша́ват толи́ке табáке Кр; *Немóше* да га́зите по то́ј гарѐвини Кр.

270. Треће лице императива једине и множине исказује се и у говору Васојевића конструкцијом нек(а) + треће лице презента једине, односно множине:

Нека че́ка шта га на́ђе Бој; *Нека* ти рѐкне́ ђевóјка Бој; Сви *нека* ка́жу Гр; *Нека* тѹ гинѐ Се; дољња *нека* е; *нека* би́диѐ и по да́ну Се; *нека* идѐ и она́ Шек; *нек се* шу́чѐ Сућ; *Нек идѐ* са́мо Бож; *Нека* идѐ, *нека се* ма́кне наро́ду с грбачѐ ОБ; *Нека* идѐ и овó Бож; Брѐцни ти на њѐга, *нека зна́* за стра́ Бож; *Нека* же́не си́рѐме брашњѐнике А; *Нека* идѹ (брави) на *бла́шо* да пи́ју Кр.

271. Забележили смо и конструкције *нека* + генитив у значењу 'пусти, остави':

ѐно и тѹчу́ се. *Нека* и, *нек се* тѹчу́ Се. Би́је се Бо́жо. *Нека* га, са́мо *нек* тебе не би́је Сућ. Идѐм на́ воду. *Нека* водѐ. Не́ма дрва́. *Нека* дрва́ Се. Ка́ ћу на́ пут? *Нека* пу́та Бож. *Нека* ру́ке Сућ. Забележили смо и *Нека* ру́ка Се.

272. Императив, нарочито приповедачки, јесте врло жива категорија у говору Васојевића.

Бој: *Увѐжи* то брѐме на ле́ђа, а њу́ свѐ у на́руче. Па́ *увѐ* се с пу́та, па́ *и́рòстири* не́кѐ јаде што нòсим, *и́рòстири*, дијѐте до мѐне — ђевóјка, овáкò, *конáчи*, па́ с̀утра-

дѣн ѓпѣ *иди*. Брѣт ми *дѣгни се*, те у Цѣцѣуне. Талијѣнима *дѣђи* пѣснага. *Крѣни* ми из Јелѣвицѣ. Она *дѣђи* кот кѣћѣ тѣмо. Тѣрци *удѣри*, те шћѣли ју запѣли.

Сл: *Прѣни* ми да трађимо јѣнѣд. Прѣви дѣн *шрѣжи* — нѣмѣ. Свѣ *ѣреобѣди* — ниђе нѣмѣ јѣнѣди. Јѣ *ѣирни* преко Бѣча и нађем Бѣжа. Он ти *сиђи* у Сѣножѣта, *сиђи* да пѣтѣ жѣну. *Продѣдни* ѓвцу — осамдѣсѣ дѣнарѣ.

Се: *ћѣрѣ* ѓвѣ стѣку — велѣи. Јѣ *ћѣрѣ* пред ѣимѣ. *Тѣри* јѣ по двѣ кѣла жѣта. *Обѣци* се у ѓчево, пѣ ѓћу тѣбѣж да лѣубѣвим.

Гр: Пѣ *дѣђи* нѣкѣ млѣдић и пѣцаѣ га. Шкѣла на Крѣшево, па ѓдовлѣн *ѣиѣиди* тѣмо. Тѣмо ѣмѣ некѣ лѣћа, па *ѣѣѣжи* дрѣвѣ с ѓцом. На ѓнѣ таблѣу пѣсѣли и ѓнѣ јѣпѣ ѣстри рѣком, а *ѣѣиѣиѣи* крѣдѣм бѣјѣлѣм. Те ѓн, сирѣма, *ѣзми* ми нѣкѣ свѣске, а јѣ и *дѣдни* ѓнѣј ѣѣци дрѣгѣј. Вуѣнѣ [чарапе] *сѣѣлѣѣи*, а мѣјка ни *ѣзѣѣѣи* узѣну, *сѣѣлѣѣи* цѣмпер, *сѣѣлѣѣи* сѣкѣницу, *сѣѣлѣѣи* тѣ од вѣнѣ.

ИМПЕРФЕКАТ

273. Имперфекат се јѣш увѣк чува у говору Васѣјевића, па се у том смислу ѓвај говор уклапа у своје ѓкружење.²³⁰ Гради се као у кѣнѣжном јѣзику, ѣмајући, наравно, у виду судбину сугласника *x* у ѓвом говору, као и резултате јѣтовања. Посебно треба ѣстаћи треће лице множинѣ, с ѓбзиром на то да смо ми ѓвде чѣшће налазила облике са *-ѣју* (*бѣјѣју*, *ѣјѣју*, *вѣѣѣјѣју* и *брѣјѣју*, поред *бѣјѣу*, *ѣјѣу*, *вѣѣѣјѣу* и *брѣјѣу*), а да Стеванѣвић (Стеванѣвић ИЦД 86) и Алексѣић (Алексѣић Анѣелат) доносе ѣсклѣчивѣ наставак *-ѣу*, који срећемо и у ѓколним говорима, наравно ѣко ѓни не чувају сугласник *x* или га нису супституисали сугласником *z*.²³¹ Може бити да се наставак *-ѣју* развиѣо у периоду ѣзмеђу наших и Стеванѣвићѣвих, ѓдносно Алексѣићѣвих ѣстраживања углѣдањем на далеко чѣшћи ѓговарајући облик презентѣ. У нашој грађи 3. л. мн. презентѣ и 3. л. мн. имперфекта теже да се ѣзјѣдначѣ као и код Стеванѣвића, с тим што то ѣзјѣдначѣње по нашој грађи ѣде у правцу презентског наставка *-ѣју*, а по Стеванѣвићу облици су се ѣзјѣдначили према имперфекту и добиѣли наставак *-ѣу*.

Наставци за имперфекат у говору Васѣјевића јѣсу, дакле, следећи:

1. л. јд. *-ѣ*: *ѣрѣ*, *ѣѣсѣ*, *дѣсѣ*, *крѣсѣ*, *сѣјѣ*, *кѣвѣ*, *знѣвѣ*, *ѣљѣвѣ*, *чѣвѣ*, *рѣђѣ*, *лежѣ*, *држѣ*,

2. и 3. л. јд. *-ѣше*: *ѣрѣше*, *ѣѣсѣше*, *дѣсѣше*, *крѣсѣше*, *сѣјѣше*, *кѣвѣше*, *знѣвѣше*, *ѣљѣвѣше*, *чѣвѣше*, *рѣђѣше*, *лежѣше*, *држѣше*,

1. л. мн. *-ѣсмо*: *ѣрѣсмо*, *ѣѣсѣсмо*, *дѣсѣсмо*, *крѣсѣсмо*, *сѣјѣсмо*, *кѣвѣсѣ*, *знѣвѣсѣ*, *ѣљѣвѣсѣ*, *чѣвѣсѣ*, *рѣђѣсѣ*, *лежѣсѣ*, *држѣсѣ*,

²³⁰ У говорима Црне Горе имперфекат је јѣш добро сачуван. Исп. нпр. Пижурица Колашин 167–168, Ћупић Бјел. 94, Барј. Бихор II 21, Пешикан СК-Љ 176–178, Милѣтић Црмница 450–451, Вуковић П-Др 71, Петровић Кучи. Процес ѣговог губљѣња почиѣе у полимским говорима (Ник. М. Полимље 477) и интензивније се наставља на путу ка западносрбѣјанским јѣкавским говорима (Ник. М. Гор. 680, Тешић Љешт. 226).

²³¹ Тако је у Ћупић Бјел. 94, Милѣтић Црмница 450–451, Петровић Врака 214, Петровић Кучи, Петровић Брат.

2. л. мн. -*а̄сти*: *ѡра̄сти*, *ӣиса̄сти*, *дӣиса̄сти*, *кр̄ес̄а̄сти*, *сӣја̄сти*, *ко̄ва̄сти*, *зна̄ва̄сти*, *ӣљѣва̄сти*, *чӯва̄сти*, *ра̄ћа̄сти*, *леж̄а̄сти*; *држ̄а̄сти*,

3. л. мн. -*ају*: *ѡра̄ју*, *ӣиса̄ју*, *дӣиса̄ју*, *сӣја̄ју*, *ко̄ва̄ју*, *зна̄ва̄ју*, *ӣљѣва̄ју*, *чӯва̄ју*, *ра̄ћа̄ју*, *леж̄а̄ју*, *држ̄а̄ју*. Ређе: *бӣја̄у*, *ӣја̄у*, *вучӣја̄у*, *броја̄у*.

Примери:

ѡра̄ за пшеницу Сућ; Чѣсто му *ӣиса̄* Сл; Тѣшко *дӣиса̄* Бој; *Кр̄ес̄а̄* грање; *Сӣја̄* и ра̄ж и пшеницу Гр; Сацак *ко̄ва̄*; Ја̄ *ӣљѣва̄* цӣјелијем пӯтем Се; *Чӯва̄* стоку на Балъ Бож; Ја̄ *ра̄ћа̄* на њиву; *Леж̄а̄* да се одм̄орим Пе; *Држ̄а̄* матику у рѹке Ђу.

*ѡра̄*ше ли кроз во̄ћња̄к? Се; *ѡћа̄* да ти ка̄жем, ал ти *зна̄ва̄*ше А; *Пљѣва̄*ше л оно̄ ти? ОБ; *Чӯва̄*ше л ти кра̄ве с Јан̄ом? БК.

Он *ӣиса̄*ше сину у во̄јску Кр; *ѡћа̄*ше га Мӣћо *окр̄оити* бѹковач̄ом Кр; Ка̄пи кр̄ви у обра̄зе *не̄ма̄*ше Се; Јако̄ *дӣиса̄*ше А; *Ра̄ћа̄*ше л ти ја̄буке? Сл; Ра̄дош *леж̄а̄*ше болесан Бој; *Држ̄а̄*ше дн̄јете за рѹку Вел.

Ба̄ш *ѡра̄*смо ба̄шту А; *Дӣиса̄*смо полако да не не чӯју Вел; *Сӣја̄*смо са̄мо јесѣње цвӣјеће Бож; *Ко̄ва̄*смо канту од ла̄стрѣ Кр; *Зна̄ва̄*смо ми за то̄ Пе; *Помӣња̄*смо овѣ на̄ше несре̄ћнике Кр; Свѹ но̄ј *ӣљѣва̄*смо Пеп; Мӣ *чӯва̄*смо стра̄жу Сл; Свѹ *леж̄а̄*смо у ла̄д За; *Држ̄а̄*смо га за прӣјатеља Ку.

*ѡра̄*сти вал̄а прӣје вре̄мена Бож; То̄ што *ӣиса̄*сти, ја̄ не би Се; *Дӣиса̄*сти ка̄ да хр̄чете Бож; Жестоко̄ им *кр̄ес̄а̄*сти Ђу; *Сӣја̄*сти ли тра̄ву? Ку; *Ко̄ва̄*сти ли на овӯ на̄ковању? Се; *Зна̄ва̄*сти ли што о Ва̄силии, је ли ђе̄ жив? Кр; *Зна̄ва̄*сти ли да е Шћепан̄ умро? Сућ; Што вӣ не *ӣљѣва̄*сти? А.

Пӣса̄ју пӣсмо сину Се; *Дӣиса̄ју* полако, не зна̄м да л су жӣви БК; *Сӣја̄ју* дете-лину Бож; *Зна̄ва̄ју* за игранку Сућ; Вуле и Дӯшко *ӣљѣва̄ју* забра̄нену плѣсму; *Чӯва̄ју* ѡвце у Балъ Бој; *Леж̄а̄ју* на под Вел; *Држ̄а̄ју* тӯђу ђѣцу Гр; Ма̄рковӣћи *држ̄а̄ју* ко̄ње Се; Го̄лубови *ѡћа̄ју* сѹтра за Београд ОБ; Бла̄гоевӣ јѹтр̄ос *ӣра̄ша̄ју* кол̄ом-боћ За; Ва̄зда не̄што *броја̄ју* Сућ; *Броја̄у* до десет ОБ; *ѡра̄у* за ре̄пу Кр.

275. Код глагола I врсте паралелно срећемо наставак -а и -ија, с тим што се овај први знатно чешће употребљава:

ӣрѣса̄ — *ӣрѣса̄ше* — *ӣрѣса̄ју*; *ӣлет̄а̄* — *ӣлет̄а̄ше* — *ӣлет̄а̄ју*; *мӯза̄* — *мӯза̄ше* — *мӯза̄ју*; *вѣза̄* — *вѣза̄ше* — *вѣза̄ју*; *гр̄из̄а̄* — *гр̄из̄а̄ше* — *гр̄из̄а̄ју*; *ӣред̄а̄* — *ӣред̄а̄ше* — *ӣред̄а̄ју*; *бод̄а̄* — *бод̄а̄ше* — *бод̄а̄ју*; *ра̄стӣа̄* — *ра̄стӣа̄ше* — *ра̄стӣа̄ју*; *кра̄да̄* — *кра̄да̄ше* — *кра̄да̄ју*; *ӣеча̄* — *ӣеча̄ше* — *ӣеча̄ју*; *ӣуч̄а̄* — *ӣуч̄а̄ше* — *ӣуч̄а̄ју*; *вуч̄а̄* — *вуч̄а̄ше* — *вуч̄а̄ју*; *сӣјеч̄а̄* — *сӣјеч̄а̄ше* — *сӣјеч̄а̄ју*; *вр̄ша̄* — *вр̄ша̄ше* — *вр̄ша̄ју*; *стӣрӣж̄а̄* — *стӣрӣж̄а̄ше* — *стӣрӣж̄а̄ју*.

Забележили смо и: *ӣрѣсӣја̄* — *ӣрѣсӣја̄ше* — *ӣрѣсӣја̄ју*; *ра̄стӣӣја̄* — *ра̄стӣӣја̄ше* — *ра̄стӣӣја̄ју*; *ӣлет̄ӣја̄* — *ӣлет̄ӣја̄ше* — *ӣлет̄ӣја̄ју*; *ӣред̄ӣја̄* — *ӣред̄ӣја̄ше* — *ӣред̄ӣја̄ју*; *вѣзӣја̄* — *вѣзӣја̄ше* — *вѣзӣја̄ју*; *ӣецӣја̄* — *ӣецӣја̄ше* — *ӣецӣја̄ју*; *сӣјецӣја̄* — *сӣјецӣја̄ше* — *сӣјецӣја̄ју*.

Примери:

Трѣса̄ мӯрве Се; *Не ӣлет̄а̄* ништа; *Плет̄а̄* чер̄апе Сућ; *Мӯза̄* кра̄ве Вел. *Трѣса̄*ше пра̄шину Бож; *Вѣза̄*ше ја̄стук За; *Плет̄а̄*ше цѣмпер; *Печ̄а̄*ше ракију Се; *Мӯза̄*ше се добро ко̄за А.

Трѣса̄ју ја̄буке; *Плет̄а̄ју* плетенице; *Кра̄да̄ју* свӣ Сл; *Мӯза̄ју* ѡвце Се.

Трѣсѣјѧ орѧе Кр; *Пеѣјѧ* раѣју Сл;
Трѣсѣјѧше малине; *Пеѣјѧше* лѣб Се;
Трѣсѣјѧју од зѣмѣ Кр; *Пеѣјѧју* компијере Се.

276. У неким глаголима III и VI врсте јотује се сугласник на крају основе:

шѡнѧ — *шѡнѧше* — *шѡнѧју*; *брѣнѧ* — *брѣнѧше* — *брѣнѧју*; *звѡнѧ* — *звѡнѧше* — *звѡнѧју*; *гѡнѧ* — *гѡнѧше* — *гѡнѧју*; *шрѣнѧ* — *шрѣнѧше* — *шрѣнѧју*; *шарењѧ* се — *шарењѧше* се — *шарењѧју* се; *румењѧ* се — *румењѧше* се; *румењѧју* се; *буњѧ* се — *буњѧше* се — *буњѧју* се; *ѣрѧнѧ* — *ѣрѧнѧше* — *ѣрѧнѧју*; *грѧнѧ* — *грѧнѧше* — *грѧнѧју*.

Примери:

Тѡнѧ све вѣше Сл; Млѡго *брѣнѧ* о ђѣци А.

Тѡнѧше у блѧто Бож; *Брѣнѧше* сѧмо о стѡци Бој; *Шарењѧше* се кѧ крѧва шарѣуѧ Се; *Вѡзѧше* тѡчек Сућ. *Тѡнѧју* у приче; *Брѣнѧју* о киши; *Гѡнѧју* Турке Се; *Грѧнѧју* кѣћу Кр Стијовић Лекс.

Сугласници *с* и *з* остају нејотовани:

нѡсѧ — *нѡсѧше* — *нѡсѧју*; *донѡсѧ* — *донѡсѧше* — *донѡсѧју*; *кѡсѧ* — *кѡсѧше* — *кѡсѧју*; *вѡзѧ* — *вѡзѧше* — *вѡзѧју*; *ѣзѧ* — *ѣзѧше* — *ѣзѧју*.

Примери:

Нѡсѧ неке јѧде Бој; Вѧзда им *донѡсѧ* Гр; Брѣзо *вѡзѧ* Бој.

Нѡсѧше рѡбу А; Ђѣцу *донѡсѧше* Бој; Што бѡље *не ѣзѧше*? Ку.

Нѡсѧју на лѣћа Сућ; *Донѡсѧју* и на тѣзге Кр; Што *не ѣзѧју* свѡј нѧрод? Се; *Вѡзѧју* ђѣцу Кр.

277. Глаголи типа *ѣрѧи*, *брѧи*, *дрѧи* и сл. граде имперфекат и од презентске и од инфинитивне основе. Облици од презентске основе су чешћи:

ѣерѧ — *ѣерѧше* — *ѣерѧју*; *дерѧ* — *дерѧше* — *дерѧју*; *берѧ* — *берѧше* — *берѧју*; *ждерѧ* — *ждерѧше* — *ждерѧју*; *кѡлѧ* — *кѡлѧше* — *кѡлѧју*; *шѣлѧ* — *шѣлѧше* — *шѣлѧју*, али и:

ѣрѧ — *ѣрѧше* — *ѣрѧју*; *дрѧ* — *дрѧше* — *дрѧју*; *брѧ* — *брѧше* — *брѧју*; *ждрѧ* — *ждрѧше* — *ждрѧју*; *клѧ* — *клѧше* — *клѧју*; *слѧ* — *слѧше* — *слѧју*.

Примери:

Не ѣерѧ тѣ нѣкад Се; *Берѧ* јѧбуке Сућ.

Перѧше сѣрѣште Гр; *Берѧше* јѧбуке Се; *Дерѧше* кѡжу Бож; *Шѣлѧше* не на прѣгу Шек; *Шѣлѧше* му пѧре Се.

Стѧлно га *ѣерѧју* БК; *Перѧју* л ти вѣш? За; Не *берѧју* тѣ пѣт Пе; *Шѣлѧју* ми брѧнѧ Сућ.

Прѧ вѣш; *Слѧ* му вѧзда пѧре Сућ.

Прѧше му нѡге Гр; *Слѧше* му пакѣте Вел.

Брѧју јѧбуке Се; Чѣсто ми *слѧју* писма Бож.

278. Имперфекат глагоѧа *јѣс* (јести) гласи: *јѣнѧ* — *јѣнѧше* — *јѣнѧју* и *ѣјѧ* — *ѣјѧше* — *ѣјѧју*.

Примери:

Не *јећа* тога Гр; *Јећаше* мауне Бож; Зими *јећасмо* те јабуке Гр; Не *јећају* млого Сућ. *Ија* и ја по мало Се; *Ијаше* ли ти што? Сл; Не *ијају* мрсно Бож. Забележили смо: *Ијау* дѣтелину Кр.

279. Имперфекат глагола *велећи гласи: *веља* — *вељаше* — *вељаше* — *вељасмо* — *вељасте* — *вељају*.

Примери:

Веља им да не идѹ Се; Ти ми *вељаше*, ал ја те не послуша Сућ; *Вељаше* ми Марица да то није друштво за мене Бож; *Вељасмо* му да е то добра ђевѳјка Бој; Не *вељасте* ми валā никад Ку; *Вељају* да е гора велика тѹ Гр.

280. Имперфекат глагола *мљаи* гласи: *мља* — *мљаше* — *мљаше* — *мљасмо*, *мљасте* — *мљају*, а од *мљавай*: *мљава* — *мљаваше* — *мљаваше* — *мљавасмо* — *мљавасте* — *мљавају*.

Примери:

Мља од нега да си ти Се; *Мљаше* л ти ишта? Бож; *Мљаше* да нијесмо дошли Пе; Не *мљасмо*, валā Ку; Да *мљају* ишта, не би тако прошли Сл. *Мљава* де ће ме послушат Пеп; *Мљаваше* да ће те пребит Пе; *Мљавасмо* да је боље тако Бож; *Мљавају* да нема никѳга Ку.

281. Имперфекат глагола *шћаи* гласи: *шћа* — *шћаше* — *шћаше* — *шћасмо* — *шћасте* — *шћају* и *шћа* — *шћаше* — *шћаше* — *шћасмо* — *шћасте* — *шћају*.

Примери:

Шћа да идѹ Цр; *Шћаше* ли ти продават имање? Кр; *Шћаше* да се шали Бој; Баш *шћасмо* да вечѳрамо А; *Шћасте* ли да се побийете? Ку; *Шћају* да издйжу Цр.

Шћа да ѳзмѹ водѳ Се; *Шћаше* ли ти ѳдит на воду? Се; Она *шћаше* да идѳ да пласти ливаду Сућ; *Шћасмо* да обрйшѳмо ѳбор А; Ви *шћасте* да идѳте, а ми ве ометѳсмо Сућ; *Шћају* ли ѳни ѳдит на свадбу? Се.

282. Имперфект помоћног глагола *бйи* гласи двојако: *бље* — *бљеше* — *бљеше* — *бљесмо* — *бљесте* — *бљеу* и *бйја* — *бйјаше* — *бйјаше* — *бйјасмо* — *бйјасте* — *бйјају* (забележено и *бйјау* Кр).

Примери:

Бље тада млада Кош; *Бље* млого болесна Ло; Ти *бљеше* у колијевку Пе; *Бљеше* јѳдан Владо; Чѳговић *бљеше* Лѳка? Бој; *Бљесмо* у ѳиву Бож; *Бљесте* веј отишли За; *Бљеју* добро Се.

Бйја заупио да ти нешто кажѳм Кр; *Бйјаше* л и ти тамо? Се; Најпотоњи *бйјаше* Брано Вел; Овсеница *бйјаше* дивно перје при лѳбу од лѳскове рѳсѳ ОБ; *Бйјасмо* сви болесни А; Не *бйјасте* кот кућѳ Се; Жабари *бйјају* страшљиви ка зѳчеви Кр.

АОРИСТ

283. Аорист је уз приповедачки императив врло живо средство приповедања. Гради се углавном од *свршених глагола*, и то, у поређењу са књижевним јези-

ком, са врло мало одступања. Примере наводимо по лицима, прво оне глаголе који могу имати једну основу, а потом оне који имају или могу имати две основе:

1. л. јд.: *Нађо* ову сушику Кр; *Нађо* свекра горе; *Дођо* уморан Бож; Ја *дођо* Ло; Ка му ја то *реко*, акнѹ Кр; Нѣј, *реко*, бѣгами; *Реко* му свѣ у брѣк; А шта ви *ођу*? — *реко*; Кад му *реко* да не може, закоприца се; Ја му ништа не *реко* Бој; Ћути, *реко*, не вици Ко; Ја ти *реко*; *Реко* ти тако Гр; Шѣр ми направитише чим *изидо*; *Знадо* да те одит, али *заборави* казат Се; Док се ја *враиши*, они прођоше Се; Ја *донесо*, а ви како гѣј ођете; Једва *изидо* уз ова кипин Сућ; *Клоји* онако уморан и *засиа* ка заклан; Ја *узѣ* мало меса Бој; Ја дијете *узѣ* Бој; *Поглену* — свѣ бљежи Бој; Ја то чу Бој; Ја не чу шта рече; Ја *наилави* мѣј колѣмбоћ Сл.

Падо ево са Бој; *Уиадо* у некакву рупу Ћу; Ја *стиадо* да ју причекам Кр; А ја како идѣм, па овако *стиадо* Бој; *Стиадо* ја Се; Ја *остиадо* ж ѣцом Бој; Ја *остиадо* на твоју рјеч Се; *Дадо* му онѣ што сам понијела Бој; *Дадо* писмо Мари; Ја *ипродадо* краву пошто-зашто Се; *Продадо* га Вукѣћу Кр; *Не знадо* да ћеш ђма да најћеш Кр; *Умљѣдо* уради и бес тебе Ку; Ја *не умљѣдо* то сама Се; *Не смљѣдо* причат Бож.

Ја *засиа* пред њиме Сл; Ја *ѡстиа* без ниђе ништа; Ја *ѡстиа* на ову блузу Се.

2. л. јд. *Виђе* ли га какав је Се; *Сѣгоре* ли ју ти? Сл; *Рече* ли јој ти да идѣ на пазар? Пе; *Нађе* ли ју кот кѹћѣ? За; *Снађе* ли ју ти да ти саплѣте ѣмпер? Се; *Прође* ти порѣд мене ка порет гурскѣг грѣбља; Ти ме *ѡбуче* Се; *Пѡсече* ли ти онѹ мурву? Се; *Слика* ли ме ти? Ку; *Сачека* ли га ти? Ко; *ѡкуиа* ли га ти? ОБ; *ѡбрука* не ти Цр; *Пѡсла* ли га ти да купи љѣб?; *ѡсрамоши* ме валѣ Пе; Ти ме *ипрѡбуди*; *Сѣши* ли ми ти онѹ аљину? Добро и *ѡчистиш*; *Искида* л ми ти онѣ ѹзице? Сућ; *Чу* ли ју шта ми рече? Бож.

Не даде ми ти Бој.

3. л. јд.: Кр: Он *дође*; *Дође* она аламуња Станка, тѣ се тудије *истиушње* и *испирча*; па *ѡјде* ка вљѣтар; *Виђе* ли колико она мѣчкоња *ѡирѣши* (поједе)? Онѣ памѣтно му *умрије*; ОБ: *Дође* она зѣла Милоша, тѣ ми *изврѣштли* пѣре и *ѡјде*; За: *Наљуши* се на мене; *Пѡгледѣ* ме и *стиаде*; *Дошрча* она; Онѣ кума-Милово дијете *ѡстиа* ално; *Јурдисѣ* она бѣдала на мене; Се: *Прође* ли овидије један талаганаш?; *Наиђе* војска и *ѡиѡва* свѣ што нађе; *Пѡбљѣже* колико гѣј може; Цѣо вијек *ипрожи* вље без иђе ѣког; *Прође* овидије нечи пѣс; *ѡјде* војска; Она се *фѡкара* *ипрофѡла* порѣд мене; *Профѡла* се велика поган покрај мене; *Профѡча* аѡто порѣд мене; Бој: *Донесе* ми Обрад позив; *Донесе* онѣ дѣкице; *ѡби* Радун зѣца; Пе: Штѣ ме *излиба* овако, погани пѣса? Пе: *Гађа* ме Пѣро једном зунзулицѣм, замѣло ми главу *рѣзби*; Он *исѡфѡча* левѣр и *шиђе* да ме *ѡбије*; БК: *Пѡну* влетрина, па ми *наведе* сѣјено; А: *Донесе* ли ти штѣ?; *Враши* л ти пѣгло?; Вел: Оно *иѡче* и *ѡби* мѡдри пѣмѣн, *реко* — *ѡѡгибе*; А *јѡј* *умрије* чѣек, *ѡиѡже* алачугу на мачѡгу; *ѡзѣ* један брѡмбуластѣ камѣн, па га *гађа*; *ѡериѣши* ево неки дан; Сл: *Виђе* ли га Пѣлька? ЈР: *Чу* ѣе ја *реко*.

Не могаде, сирѣма, прокамѣнит ни једне Се; *Даде* им Бѣг ѣцу Бој; *Извади* прѣстѣн, те ми *даде* пѣре Бој; *Дѡведе* попа да му чита Бој; Бѣг га *ѡбио* штѣ *ѡдведе* онѹ сушицу Кр; *Пѡведе* ме у кѹћу Бож; *ѡкраде* ми Мѣшѡва безмѣлѣтка нѡжице ОБ; *ѡфѡши* сѣвка мѣша и *ѡѡједе* га А; *Изде* ми *јѡзбавец* колѣмбоћ А; *Пѣде* киша

Сућ; *Испиаде* некакав дрэнго (трома и крупна особа) Кр; *Посље* испаде *добрo* Гр; *Отац* ме *даде* Гр; *Оспиаде* она аветуља; *Нестиаде* ми ракијѐ А;

Не *мога* дој Сућ; *Нестиа* ми брашна БК.

1. л. мн.: Кр: *Изгубисмо* главу идућн уз овo брдо; *Валa* се *нагладова*смо и *нажесдова*смо; *Таман* се *йомолисмо* из горѐ; *Ми* се *одријесмо* радѐћи; *Найрaска-*смо се качамака и млијѐка и *oјдo*смо да *фaтa*мо рибѐ; *Срейдo*смо некакву ћечину; *Пушишисмо* Миша и Милана да се *мaло* тукну пa и *раздвой*смо; *Бој*: *Ми* *йрнy*смо по *најму*; *Дођдo*смо oђе; *Тy* *нађдo*смо *Огъѐна* покoјнoга мајку; *Писмо* му *йрашш-*смо; *У* планину *горѐ* *oјдo*смо; *Гр*: *Извyкo*смо те *бачисмо*; *Тy* *жyв*исмо; *Стан* остaо, пa га *довyкo*смо; *Сл*: *Ми* *дођдo*смо са *жалбѐ*; *Тy* ти *мaло* *сйав*исмо; *Избa-*чисмо; *Пребачисмо* се *тaмо* преко *косѐ*; *Изидo*смо *тaмо*; *Одисмо* порет *врѐла*, пa се *сйушишисмо* *наниже*; *Тy* ми *једну* нoј *ноћисмо*; *Ми* *дођдo*смо *кот* кyћѐ; *Ми* *ода-*врйјесмо *двa-*три *дaна*; *Знаш* како се *ми* *йобисмо*?; *Остйадосмо* *ја* и *Тoмица*; *Шек*: *Тришисмо* *сѐдам* *дaнa*.

Не *могaдo*смо *прoј* преко *водѐ* Цр; *Укрaдo*смо *лубенйце* *Шабaну* Се; *Појe-*дoсмо му *ручак* *Вел*; *Изѐдo*смо га до *кoсти* Сућ; *Ми* им се *не дадo*смо Кр; *Не знa-*дoсмо *oтѐ* л *oдит* Тр; *Не смьѐдo*смо *крѐнут* на *њи* Сућ;

Не *могa*смо дој *прије* Ко; *Јa* и *Тoмица* *остйa*смо *Сл*; *Лѐле* *нама* *кад* *остйa*смо без *оваквога* *брaта* Кр; *Не смьѐ*смо *узѐт* *парѐ* *Бож*; *Не знa*смо га *Пе*.

2. л. мн. Се: *Нађдo*стѐ ли *Мaру* *кот* кyћѐ?; *Прoђдo*стѐ ли *порет* кyћѐ *Баја* *Пй-*вљанина?; *Обрa*стѐ ли *јaбуке*?; *Покосйстѐ* тyћу *ливaду*; *Замyййстѐ* *вoду*; *Оћ-*лaвйстѐ од *брига*; *Остйрйгдo*стѐ ли *oвце*?; *Посйјa*стѐ ли *пшеницу*?; *Посйјa*стѐ ли *колoмбоћ*? *Кyййстѐ* *стoлицѐ*; *Покуйовa*стѐ *свѐ* шгo *нађдo*стѐ; *Испросйстѐ* *дoбру* *ћевoјку*; *Не ойлeйo*стѐ *плoт*; *Пе*: *Ойлeйo*стѐ ли *онѐ* *цѐмпѐре*? *Наиђдo*стѐ на *зaсѐ-*ду; *Сл*: *Сашйстѐ* *йстѐ* *aљйне*; *Ко*: *Кудйѐ* *йрoђдo*стѐ? *Прошyђa*стѐ се *кa* *пaшчaд* *порѐд* мене; *Кр*: *Закояa*стѐ ли *га*?; *Скyвa*стѐ ли *ручак*? *Не ойрa*стѐ *сyћѐ*;

*Јѐдo*стѐ *зaедно* *нако* *сте* *љути* Се; *Покрaдo*стѐ *чоѐка*; *Остйадo*стѐ *дyго* на *игрaнку* *Ку*; *Умьѐдo*стѐ *лн* *нај* кyћу? *За*.

Умьѐстѐ ли *дој*? Цр.

3. л. мн.: *Доякa*ше му *шћѐри* и *зѐтови*; *Дочикaрйше* (*доселише* се) из *Бѐрaнa*; *Налaжa*ше се и *свѐ* *један* *дрyгo*ме *йовљѐровa*ше; *Нѐчиѐ* *oвце* ми *йoђрa*ше *пшени-*цу; *Млaдй* *oјдo*ше; *Айерйсa*ше га и *сйa*стѐше; *Пѐчйше* ме *двa* *oсйнъaка*; *Пйлaд* се *разбљѐгоше* по *шyми*; *Почурyчйше* (*преморише*) не *овѐ* *гoдинѐ* *косйдбoм*; *Онѐ* се *двйѐ* *бyдалѐ* *йочурyчйше* (*потукоше*); *Закурњaвйше* некакав *крдо*; *Мйло* и *Мй-*лош се *мaло* *йрегнa*ше *око* *водѐ*; *Зайѐше* *волoви* и *йрекйдоше* *влaчѐг*; *Удaрйше* *вy-*кови Кр; *Найyцкa*ше *пcа* на *мѐне*; *Нѐмa*ше *нйко* до *чистачйца*; *Прoйшaрaкa*ше *Тa-*лијaни по *чйтавој* кyћи, али не *нађдo*ше *орyжѐ*; *Раскaнйше* се *oблaци*; *Расyкa*ше кyћу и *найрaвйше* *новy*; *Сaйтријѐше* ме *овa* *ћѐца* Се; *Замaкдo*ше *y* *гору* Цр; *Уљегдo-*ше *у* *сѐло* и *свѐ ойљaчкa*ше; *Сушурйсa*ше ми се *говѐда*; *Трнyше* (*навaлише*) *бaлй-*сти *OБ*; *Тyчйше* се *волoви* *настрѐт* *пyтa*, пa се *учекрчйше*; *Поћѐрa*ше ме *Тaлијaни* *от* кyћѐ; *Кa* *пaшчѐ* ме *йрeвукd*ше; *Бoсу* ме *извукd*ше; *oмрчйше* *За*; *Моблйсa*ше ме; *Једно* *двaдѐс* *кaмиoнa* *имa*ше; *Врaййше* не; *Пушишйше* и[х] кyћи; *Пребачйше* не *у* *срѐскй* *зaтвoр*; *Убачйше* *нaс* *петйну*; *Онй* *дођдo*ше; *И* *oни* ти *дођдo*ше *зa* *Зoру*; *Oна* се *тaмо* *изгубйше*; *Зaмркo*ше *јyнaд* *Сл*; *Закомакa*ше *чoбaни*; *Рекo*ше *тy* те *свѐ* да *по-*

касапѣ Гр; Чуше се пушке; Ово и стирјељаше; Сидасише не краве; Ту се обретише; Зажмише ка Зелетину; Подрамисе се Бој; Муслимани се йомамисе; Ослободисе не партизани; Наиђоше они; Партизани наиђоше; Реклоше — погинула Јела Вел; Оне не шћеше; Мене моји извадише Шек.

Ту доведоше шездесѣт и пѣт свѣ лакшија криваца; Доведоше ју; Поведоше Зору Сл; Поведоше ме у ту кућу комшиљачку За; Најѣдоше ли се они офуклиши? Појѣдоше ђеца свѣ рѣпе попрдѣаче Кр; Појѣдоше говно Се; Украдоше колѣмбоћ з гомилѣ Бож; Падоше ми напамѣт колачи Се; Најѣдоше ме праву-здраву Ко; Исидоше из Лијеве Ријекѣ Сл; Моје се йоудѣдоше; а твоје остидоше посеђелице Се; Имѣдоше посла; Немѣдоше јагњѣди Се;

Појѣше ме ка папшѣд Се; Појѣше ме свѣдбе Кр; Украше ми ђеца колѣче Се; Најѣше краве на гувно; Најѣше на воду да се купају Сућ; Остидоше у затвор Бој; Поудѣше се ђевѣјке у село ОБ; Имѣше рачуна да дадну Кр; Немѣше времена да дођу Бож.

284. Забележили смо и примере с аористом од несвршених глагола, којима се, и у Васојевићима означава „вршење радње за једно одређено време у прошлости“²³²:

Ја га не ийиша баш ко; Он се ѣкрѣну к оним официрѣма; па виѣка Сл; Ја ѣјдо и не ийиша Се; Ја јо не ириѣа ништа Бој;

Они ме молише да пођѣм с њима; Они се врѣћаше прије времена Сућ; Ни се они врћаше; ни ... Шек; Они виѣкаше да не идѣмо; Они живѣше сиромашно; Они ћѣрѣше инѣт; Не шћеше се измирит; Они долѣзаше и на Бадњѣ вѣче; Долѣзѣше л ви Мѣрковићи на славу? Се; Они ми ийсѣше Сл.

285. Глагол виђеш у аористу чешће гласи: виђо, виђосмо — виђостѣ — виђоше, али је забележено и нешто примера у облику: виђе, виђесмо — виђестѣ — виђеше:

Кад виђо от Полимља жѣне блѣжѣ Бој; Грѣза ме спѣпаде кад онѣ виђо ОБ; Виђо и ја кад се згѣгнуше Кр; Виђосмо паљѣвину на имѣње Се; Виђосмо стоку и чобѣне Бож; Виђостѣ ли пѣсѣ пред вѣрата? Пе; Виђоше ли те? Сл. Кад ме телѣд виђоше, зањѣчаше Бож.

Виђе л ти онѣ двоѣ? Виђе, валѣ Сућ; Виђестѣ ли лијѣп ли блѣше младожѣња? Кр; Виђестѣ ли ливѣде покѣшене? Се.

286. Аорист помоћног глагола шћѣш најчешће гласи: шћѣ — шћѣ — шћѣ, шћѣсмо — шћѣстѣ — шћѣше:

Ја не шће сама; Ја шћѣ да плетѣм нѣћас Се; Ти ме не шће послѣшат Сл; Ти шћѣ да ме слѣжѣш Пе; Тако ми Бѣга га не шће ѣбит Бој; Шта јој шћѣ да се удѣ за њѣга? ЈР; Она шћѣ да интригѣ Се; Шћѣсмо да идѣмо на воду Сућ; Овѣ зѣмѣ не шћѣсмо држат свиње ЈР; Не шћѣстѣ свѣрати Бож; Шћѣстѣ ли ви да продѣѣте сѣјѣно? Се; Не шћѣше де попију чѣше За; Она не шћѣше с кравама ниђе Сл.

²³² М. Стевановић, *Аорист имперфективних глагола*. — ЈФ, Београд, 1966–1967, књ. XXVII, св. 1–2, 169.

Срећу се и облици: *шћѣдо* — *шћѣде* — *шћѣде*, *шћѣдосмо* — *шћѣдодостѣ* — *шћѣдоше*: *Шћѣдо* да лѣгнѣм Сл; *Шћѣде* ли тѣ попару? Се; *Не шћѣде* ту ђевѣјку Сућ; *Шћѣдосмо* на сѣдѣлку Ко; *Не шћѣдостѣ* сѣднѣт Се; *Шћѣдоше* да копају брѣзде За.

ПЕРФЕКАТ

287. Гради се од краћег облика презента помоћног глагола *јесам* и глаголског придева радног глагола који се мења. Најчешће је у употреби, свакако, пуни облик перфекта:

Видѣм што *сам рѣдио* Бој, *Ишла сам* три рѣзда Коњ, На поштѣње *сам* га *сиѣсио* Се, *Био си* са ш њѣма Бој, Два сѣна *си имѣо* Кр, Нѣшто *се клѣо* Се, Он је *погинуо* у мрчѣнке Бој, *Одѣли смо* ис Колашѣна дѣн Бој, *Држѣли смо* стѣкѣ Сл, *Турци су дѣшли* Вел.

Краћи облици перфекта се често употребљавају у приповедању (а) и клетвама и благословима (б).

а) Баба јена *била*. *Био* у Подгѣрицу напад на Талијане. Мѣјка ни тѣ *била* и ѣтац. Послѣ свѣтови *дѣшли*, те ме *довѣли* ѣје. *Гонѣли* ѣгуд, от Полимѣа, от Плава. Онѣ како *били* слѣму избачѣвали ис слѣмљѣча, пѣ по поду сѣдѣ, а онѣ постѣлѣ *закоѣли*. Овѣ ђѣцу *увѣла* ѣје без ѣѣкаѣ штѣтѣ. *Катѣишулирѣла* Југослѣвија. Тѣ стрѣц ми *имѣо* јѣнога сѣна. Свѣ кѣћу *покрѣо* црѣниѣм платном. *Били* ѣ Пѣћ, пѣ ѣгуд ка *били* на Чѣкор, урѣи се ѣутобус Бој. Наѣиѣе тѣ мѣло колибѣе, те тѣ *зимѣвали*. Мѣјка ми и ѣтац *рѣдили*. Ў планину *остѣо* стѣн Гр. *Рѣдили* ѣућѣ ливѣде ѣ планину гѣре. Мѣјка *ѣирѣла* свѣ што е имѣла. Мѣјка ми *покуѣила* обѣћу и вљѣш. *Згѣчила* тѣ прѣт кѣћу куме-Ћѣнѣ. *Изазѣла* кума-Ћѣну плачѣћѣ. *Дѣдала* да се обѣем, да се омрчѣм и обѣчем За. Мѣја мѣјка *имѣла* дѣсеторо ђѣѣѣ. Мѣјка наѣа *родѣла* вѣлику ђѣцу Сл. *Ћѣрѣли* не Турци и *поѣѣли* Вѣлику. Послѣ се *врѣѣили* ѣвѣе — врѣѣе албѣнско *било*. Три гѣдине *иѣѣкали* не Турци Вел.

б) Жѣва *била*. Бѣже му *се ѣста позлѣѣила*. *Не дао* Бѣг Се. Ћѣволи га *ѣзѣли*! Свѣ му *се омрчѣло*! ѣгањ те *сѣржѣо*! Кр. ѣгањ те *сѣгорио*! Мѣчке ве крљѣма *убѣле*! Бѣг те *убѣо*! Се. Грѣм га *погодио*! Сућ. Грѣм те *убѣо*! Рѣја га *убѣла*! Бож. Кѣћа му *се искоѣла*! Свијѣћа му *се уѣѣлила*! ѣба му ѣка *исѣла*! Змија га *ѣѣчила*! Срѣе га *ѣдрѣло*! *Био* му злѣпѣт! Траг му *се зѣѣро*! Кѣсти му зѣмљѣ *истѣрѣла*! Сл.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

288. Плусквамперфекат се гради од перфекта или имперфекта помоћног глагола *биѣи* и глаголског придева радног глагола који се мења.

Примери:

Зблѣг наѣ ѣдовлѣн тѣ пѣт *побљѣгѣ био*; ѣтлѣн је *био побљѣгѣ* по нѣћи Гр; ѣтац је *био* нѣкако *остѣѣрао* Шек; Тамѣн *се* Душка *била* онѣ пѣт *ѣдала*; *Родѣо се био* Вѣкота Сл; *Нијѣсмо бѣли зѣнали* за ѣѣга; Како *смо бѣли* мѣ ѣдовлѣн *побљѣгли* ... Тѣ пѣт *смо побљѣгли бѣли* свѣ чѣљѣд Гр; *Били* мѣ слѣму *избачѣвали* и-слѣмљѣча Бој; *Љѣћѣ су бѣли побљѣгли* Шек; Сѣдамѣс кѣла *бѣли* жѣта *зарѣдили* Бож.

Ја бљѐ обољѐла от фрўса Се; Тї бљѐше веј оїишла Сућ; Ђевѐјка овѧ најмла-
ђѧ нѐ бљѐше настїѧјѧла Бој; Он бљѐше оїишѧо у Пѐћ А; Он га бљѐше куїовѧо Се;
Бљѐше ју очїстїио прїје нѐ сам дошѧо Бож; Зѐрка бљѐше ѱмрла прїје; Ђѧци пре-
скѧкѧли, па ми бљѐше закїсло Кр; Бљѐѱ срушїли и темелѱ Сл; Они и бљѐѱ прѐдѧли
прїје нѧс Пе.

Дѐћѐше да ме зовѱ, а јѧ бїјѧ оїишла Се; Она бїјѧше ѱосїјѧла сѧма Бож;
Кѱм-Милан га бїјѧше прѐдао Ђу; Мїло бїјѧше ѱокосїо Пе; Они га бїјѧју укрѧли
Сућ.

ФУТУР I

289. Када се помоћни глагол налази иза глагола с инфинитивним завршет-
ком на *-иш*, бележимо у футуру облике идентичне онима у књижевном језику,
осим, наравно, фонетских промена карактеристичних за говор Васојевића:

Кад за́пнѐм, *шрѧжїћу* ти Бој; *Пїишѧћу* Зѐру; *Одїћу* јѧ с тѐбѐм Сл; *Вїћѧћу* сѱ-
тра Бож; *Дѧћу* ти ју Пе; Пѧзи, *ѱоломїћеш се* Сућ; *Прочїишѧшѧ*, не бѐј се ОБ; *Убї-
шѧ* ти Бѐгдѧна За; *Донїјетшѧ* они пѧре Се.

Глаголи на *-ћи* задржавају свој измењени фонетски лик, па у футуру са по-
моћним глаголом на крају гласе: *Нѧјћу* ти јѧ Сл; *Рѐјћу* ти да нїко не чѱјѐ Бож; *Дѐј-
ћу* ујутру Ку; *Дѐјћу* у субѐту, ако бїдне лијѐпо вријѐме; *Прѐј* ће ти лѐто Бож; *Дѐј-
шѧ* и они ОБ.

Енклитика *шѧ* и негирана форма *нѧше* долазе у 3. л. множине: *Прочїишѧшѧ*,
не бѐј се ОБ; *Убїшѧ* ти Бѐгдѧна За; *Донїјетшѧ* они пѧре Се; *Дѐјшѧ* и они ОБ; Они
шѧ дѐј сѱтра Бож; *Нѧше* ме *зѧшеј* [затећи] За; *Нѧше* дѐј Се; *Нѧше* да *оїићу* да до-
гиѧју стѐку БК; *Нѧше* га *нѧиас* Се; Уићїте, *уїсшѧ* и они Се; *Нагнѧшѧ* ме да намѧк-
нѐм конѐпец нѧ грло Вел.

Ситуацију као у књижевном језику бележимо и ако се помоћни глагол нала-
зи испред глагола који се мења: Јѧ ћу јој *дѧш*; Јѧ ћу ти ју *дѧш* Сл; Сѧмо овѧ *ћу* ти
рѐј; И тѧ *ћу* ти *исїрїча* пѐсије; Јѧ ћу јој *ѧлѧнш* Бој; Тї *ћеш оїиш* А; Они *шѧ* дѐј сѱ-
тра Бож; *Нѧшѧ* дѐј Се.

290. И у говору Васојевића инфинитив се понекад замењује конструкцијом
да + презент: *ѐпет ће* нѐко да *ѱмрѐ* Гр; Ако га не дїрнѐш, *нѧће* тебе да *дїрнѐ* Сл;
Мї *ћемо* да ве *ѱушїшїмо* кући Сл; Мї *ћемо* да ве *сїрїјељѧмо* Сл; Тѧ *ћу* да *рѐчѧм*
да е фїно.

Ипак, знатно су чешћи облици с инфинитивом: Јѧ ћу ви *кѧза* Бој; Причѧкѧ
док се авизѧм (обавестим), па *ћу* ти *рѐј* Кр; Изгѧзїћѧмо и *изгѧбѧш* обѱћу ОБ; Тї-
јесно *ће* ти *бїш* Сућ; Дѧнас *ћемо* *кѧсїш* Гр; Јѧ ћу јој *дѧш* За; Јѧ ћу ти ју *дѧш* Сл; С
тѧм бѐљкѧм *ћу* *умрїјѧш*; *Нѧћу* га *наѐдїш*; *Нѧће* те *ѱослїшїш* Кр; Крш *ће* *завлѧ-
дѧш*; Сѧмо овѧ *ћу* ти *рѐј* Бој; Тї *ћеш оїиш*; Јѧ *ћу* и[х] *ѱошрѧшїш*, а тебе *ћу* *лѧгѧш*;
Јѧ *ћу* *ѱљѧвѧш* Кр.

291. Као што се из изнесених примера види, у 3. л. множине футура I упо-
требљѧва се енклитика *шѧ*, форма којѧ одговара пуни облик *дѧшѧ* (уп. стсл. *хо-
тѧтѧ*), што значи да овде није дошло до аналошког уопштавѧња фонетизма са

(-)ћ- (*ће, оће*) из осталих лица презента. Истина, и енклитика *ће* за ово лице чује се данас у Васојевићима (нпр. *ипројће, дојће*), а њом се одликује говор млађих носи-лаца говора.

ФУТУР II

292. Сасвим су обични облици футура егзактног: Ако *биднѐм мѡгѡ*, посијѡ-ћу и мѡлко рѡжи Се; Вѡшѐ овакѡ неће бит, ако ја *биднѐм жив* Кр; Оплетѡ ми кад *биднѐш мѡгла* Бој; Мѡже неко да докаже милицији е ѡмѡш пушку ако данас *биднѐш ѡуцао* Бож; Кад *биднѐш дрѡ* кожу, пѡзи да ју не посијѡчеш ОБ; Јѡ ћу ви кѡза ако *биднѐ дошла* Бој; Дѡј ће кад *биднѡ мѡгли* Сућ.

Значење футура II исказује се и облицима презента свршених глагола: Ако *знѡднѐм*, ја ћу ви кѡза Бој; Ако ју *дѡднѡ*, добрѡ е Сућ; Врнѡће се кат *ипродѡднѡ* Се; Дѡће ако *имѡднѐ* Се; Кѡку тебе ако те *ѡознѡднѡ* Пе.

Нисмо забележили у овом значењу глаголске облике с префиксом *уз-* (*успѡшем, успѡревам* и сл.), познате неким суседним говорима.²³³

Да напоменемо и то да је у говору Васојевића позната конструкција простог облика футура глагола *бићи* и радног глаголског придева, типа: *Биће да е дошла* Се; *Биће да е зѡсиао* За.

ПОТЕНЦИЈАЛ

293. Поред честих облика за множину *бисмо, бисѡе, бисѡе*, у говору Васојевића долази и до уопштавања форме *би* за сва лица.

1. л. једнине:

Ка сам гѡј одѡла, *сврнѡла би*, те се испљачи; *Убио би* те сѡд; Магѡре би *ѡзѡла*, те догна дрѡ; Дѡвно би ја *била* низ Бродарѡво; По пѡт путѡ би ја *дѡнијѡла* Бој; Да није згѡдан, *не би* га *ѡзѡла*; Не знам шта би *рѡкао*; Јѡ би *ишла* чѡсто, ал не мѡгу сѡма; Штѡ *би се ѡкајѡла*? Шек; Јѡ би сѡтра *довѡ новѡ*; *Дѡо* би ти ју да је пѡт факултѡта завршила; Јѡ би те *ѡслѡшѡла* Сл;

2. л. једнине:

Тѡ би га *довѡла сѡ* злом Се; Тѡ би *видѡ* кѡко е тѡ Ло; Тѡ ме *не би звѡо*? Се; *Тѡ би* тѡ *сѡио* врчѡбућѡицѡ (на брзину) Кр;

3. л. једнине:

ѡна би ми *рѡкла*; Ако би што *мрчило се* и саплѡло од рѡкѡј; Фѡрбали у мрѡкѡ бѡју да га *не би узѡмѡли* вѡјсци; *Не би ѡмрѡ* да му не читѡ; А ѡн би се свѡ *смѡјѡо* Бој; А чѡљѡд би *рѡкла* Ђу; Свѡ би ме глаѡа *бољѡла* кѡко би ме *измѡшѡво*; Кѡ би ти тѡ *исѡричѡо*; Мѡјка би ми *скѡвѡла*; Прије Петрѡва дѡна би све *коѡла* Гр; С Вѡкотом би се *ѡкрѡнисала* нѡнѡ Вѡсојевичкѡ; Њѡму *не би* чѡек трѡес гѡдѡнѡ тѡда *шѡрио*; Мѡжда ѡму *не би* ни *ѡло* нам да се жени; На мѡј рѡд, на мѡје тѡгло никѡме *не би дѡла* Сл; Сѡкоѡ би *шѡло* да живѡ фѡно Вел;

У 1. л. множине бележимо облике *бисмо* и *би*:

²³³ Исп., нпр., Пижурица Колашин 169, Петровић Врака 216, Николић М. Полимље 490 (ретко).

Мї бисмо дошли; Шћели бисмо, како нє Сућ; Нє бисмо то умљели; Мї бисмо ручали Се; Да слетимо нїза страну, свї бисмо тї изгїнули Пе; А, да бї да се дострнемо до копрїва, сїасїли бисмо се Кр; Да нїје бїло ђеда, їдмрли бисмо од глади За. Да се пїтам, одмā бїсмо їросїли онї зельооку ОБ; Одїли бисмо у њїву да нїје сїво Сућ; Шћели бисмо да идемо код комшије Бож;

Мї би заредїли у Врањештїцу; На Трїичїн дāн їосїјали би колѓмбоћ Сл; Лїк би їосадїли; Нє би имали нѓ ми ѓтац їди за Пєћ; От Петрѓва дāна би їдчели Гр.

У 2. л. множине употребљавају се *бисте* и *би*:

Тѓ бисте вїћели како е тѓ Гр; Нє бисте ме слажали? Се; Нашли бисте по нєкога о-свѓгтє Сл; Прольєне да задѓцнї, шта бисте радїли? Бож; ... пā бисте се мањє свдїћали Кр; Знāм да бисте окречїли, ал ви нїје дāло врїеме Пе; Знāм е бисте дѓнїјели жїта, нѓ нијесте имали нā шта Се;

Вї би їшли? Сућ;

У 3. л. множине такође се чују две форме — *бише* и *би*:

Да сам им рєкла, мѓжда бише и дошли Се; Дєсе гѓдїнā бише тѓ ђеца носїла А; Дошли бише да мѓгї Се; Нє бише досађивали да су мѓгли искѓпат бїунār Сућ; Они бише ми кāзали, ал су мїслили да знāм А; Просєкли бише шїму, ал нє да комшија ОБ.

Пїно би ме їйїтали; Нєкї имали би вечєру За; Дошли би да мѓгї Бож; ... да га нє би узїмали вѓјсци Кр.

294. У Васојевићима је, као и у њима суседним говорима²³⁴, обична модална конструкција *било* + *инфинитив неког глагола*, којом се казује радња коју је у сопственом интересу требало да врши или изврши субјекат (односно у негативним реченицама радња коју није требало вршити односно извршити):

Тї бїло їазїтї, пā се нє би удāрио Кр; Они бїјāјї ручали. Ако су — бїло дѓј на врїеме Се; Дѓбила сам јединїцу. Ако си, бїло учїтї Бож; Мї смо се досађивали. Ако сте. Бїло и вї дѓј Сућ; Бїло се и тї нашїэгнїтї кā јā Се; Тї нє бїло одїтї бѓса, пā се нє би убѓла ОБ; Рāнко ме вїчє за кѓсу. Нєка га, нє бїло га дїрати Бож.

ИНФИНИТИВ

Познато је да су облици инфинитива на подручју зетско-сјеничких говора претрпели знатне гласовне промене. Ради се, пре свега, о редукцији инфинитивних завршетака *-їи* и *-ћи*. Те промене су захватиле и говор Васојевића и оне се свѓде на следеће.

295. Глаголи на *-їи* доследно долазе у инфинитиву без крајњег *-и*: Немѓ брїжїтї о ручку Се; Нєј тї мєне лāко забрѓтї Кр; Крш ће завлāдати; Јā ћу јѓј їлāћатї Бој; Од рāта се пѓче ѓт камена зїдатї Гр; Тї си пѓчео будлāлї Цр; Немѓ бїїтї изнебїа Сућ; Пѓчео се варакāш окѓ кућє Бож; Ол вїћетї има ли сѓли у продāвницу? БК; Немѓ ми тѓ вїкāтї Бој; Немѓ вїретї око врāтї Се; Ол ти дāнас дѓдїтї код мєне? За; Ол жєњетї тї пшєнїцу? Шек; Кā ћеш здїзїтї с планинє? Вел;

²³⁴ Исп., нпр., Пижурица Колашин 170 и 210, Вуковић П-Др 99, Пешикан СК-Љ 204–205, Николић М. 493 (бїо + инфинитив).

Ол *имаи* врѐмена? Пе; Ова̄ ће цио дан̄ *јашӣи* на мѐне Се; Мѐрамо *комиња̄и* ова̄ кукѹруз Се; Ја̄ ћу и *пошрѹишӣи*, а тебе̄ ћу *ла̄гатӣ* Сућ; Немѹ *љѹишӣи* по дрѹги пѹт Се; Оће л *мр̄кнѹи* у ше-са̄ти? За; Немѹ *њиретӣ* цио дан̄ у те̄ игле Ћу; Ол *ѹратӣ* тѹ њӣву? А; Ја̄ ћу *иљѐва̄и*, а тӣ како̄ гѹ̄ ѹ̄ ОБ; Иа̄ко је свѐтац, ја̄ ћу *рабѹӣи* Пе; Сѹн-це ће *сијатӣ* и бес тебе̄ Се; Немѹ *затира̄јатӣ* тамо Пе; Требала би *ӣка̄и* онѹ њѐбад Ћу; Ол *гошѹвӣи* гѹтѹв за ручак Се; Оћу те *фѹкнѹи* па да ћу *иѹкнѹи* Се; Увӣ тѹ лампу, е ће *цикнѹи* Пе; Мѐрам *чѐмуња̄и* кукѹруз А; Немѹ *шлања̄и* тудије Сућ.

296. Глаголи на *-ӣи* могу да се јаве без инфинитивног наставка, тј. да се све-ду на инфинитивну основу без обзира на положај у реченици:²³⁵

Ол *ѹди* на славу? Се; Ол *ра̄ди* на онѹ шта̄лу? Се; Ол тӣ *ѹчи* данас? Се; Не мѹ-гу *чува* данас Се; Ол *ѹди* на воду Сућ; Тѹ̄ ћу тӣ *ис̄рӣча* пѹсије Бој; *Уда̄* се нећу и нећу Бој; Немѹ мӣ *по̄иречӣва* ѹчи Бој; Ја̄ ћу тӣ *ирӣча* како̄ е бѹло А; Мѹже *бӣ* пам-тиш Гр; Мѹже *бӣ* да знаш Гр; Мѹже *бӣ* да си га и тӣ чуѹ Гр; Не могӯ се *вратӣи* љѹ-ди гладни Сл; Да мӣ је *сӣаси* онѹ Сл; Ништа о тога̄ *ѹѹби* не мож За;

Како ме мѹж *ост̄а̄вӣ*, ја̄ѹо Бој; Немѹ мӣ тѹ̄ *вика*, мѹже мѐне пѹна кѹћа бѹт Бој; Нијесѹ се мѹгли *сӣаси*, стрѹјељани су Бој; Ја̄ тӣ је данас нећу *чува*, па цркни Сућ; Кѹку, мрче, немѹ никѹме *ирӣча*, затворитѐ те Сућ; Ја̄ не знам ка̄ ћу *бӣ*, нећу ја̄ мрѹјет јѹш Сл; Ада мѹже се *ѹжени*, како не мѹже Сл; Да јӯ пита̄м, оће л те она̄ *ѹзѐ*, па да тӣ рѐчѐ оћу или нећу Сл;

Немѹте мӣ кѹћу *зай̄али* Бој; Не мѹгу на врата се *ѹмѹли* Бој; Оћете л *свра̄-ӣи*? Бој; Тѹрци удари, те шћели јӯ *зай̄али* Бој; Ја̄ данас нећу *ра̄ди* Се; Имала сам и *ѹѹгинӯ*! Се; Неће се нико̄ вратӣт, свѐ ће се *ис̄ѹрода̄ва* Се; Не мислѹм ја̄ колико̄ ћеш тӣ *ирӣја̄* Се; Ол ме *ѹзѐ*? За; Отац мӣ не да̄ нӣ *ѹмѐну* За; Стѹ динара̄ нӣје мѹгла *ѹзѐ* Сл; Шта̄ ћу тӣ *ирӣча*? Вел; Та̄та не да̄ *ѹмѐну* Гр; Нијесам мѹло̄ како̄ се мѹгло̄ *шѐ-глӣ* Шек.

Подједнако често се употребљава инфинитив на *-ӣ* и инфинитив на *-ѹ*. Њи-хова дистрибуција је факултативна — исти говорник ће употребити инфинитив са *-ӣ* и онај без њега чак и у оквиру исте реченице:

Како ме мѹж *ост̄а̄вӣ*, ја̄ѹо, и онѹ дијѐте *ост̄а̄вӣӣ*? Бој; Ја̄ не знам ка̄ ћу *бӣ*, нећу ја̄ *мрѹјетӣ* јѹш Сл; Неће се нико̄ *вратӣӣӣ*, свѐ ће се *ис̄ѹрода̄ва* Се.

297. Глаголи на *-сӣ* (< *-сӣи*), с обзиром на судбину финалних сугласничких група у овом говору (в. т. 149), доследно губе завршно *-ӣ*: Ол *јѐс* данас? Бож; Тӣ ћеш свѹѹ *ѹѹјес* Се; Ол *ѹѹјес* тѹ да се не бача̄? А; Немѹ *крас* Сућ; Не смѹјем оставит̄ у кѹћу, е ће ме *ѹѹкрас* Пе; Мѐрам овѹ *ѹѹрес* А; Олӣ *илѐс* чара̄пе? ОБ; Оћеш ли мӣ *ис̄илѐс* блѹзицу? Бож; Рекла̄ сам да̄ ћу *ѹилѐс* БК; Оћу л *ѹӣрѐс* крпа̄ру? Бож; Оћу л *ѹӣрѐс* јабуку? Се; Почѐла је пшеница *рас* Гр. Мѐрам *ѹмѐс* двѹриште²³⁶ Сућ. Исп. и примере у т. 149.

²³⁵ Ова особина захвата шири балкански простор. Јавља се, нпр., у одређеним синтаксичким позицијама, и у неким бугарским и македонским дијалектима. В. о томе у Рада Стијовић, *О једном ши-ѹу редукованог инфинитива у неким зейско-сјеничким говорима с осврћом на стање у бугарском и македонском језику*. — ЈФ, књ. LXIII, 199–206.

²³⁶ У Васојевићима је уобичајено рећи *брис̄а̄ӣ* (кућу, двѹриште, гувно и др.). Ређе је *мѐс(ӣи)*.

Појаву крајњег -з код ових глагола, унетих из других облика, коју бележи Стевановић, забележили смо и ми: Ол муз ђвце данас? Се; Ја ћу ђѡмуз краве Кр; Ол ѡгрѡз јабуку већ једнѡм? А; Драгица ће ми се данас ѡшѡврз цио дан Се; Немѡ се ти случајно уврз у тѡ ОБ.

Глаголи чија се основа завршава на уснени сугласник такође губе завршно -ш, а сугласничка група -ис се не упрошћава: грѡйс, ѡгрѡйс, ѡзгрѡйс, загрѡйс, нагрѡйс, назѡйс, искуйс.

298. Глаголи на -ћи такође губе крајње -и, а -ћ се мења у -ј (исп. т. 111): Ол ѡѡј нѡћас да сеѡдѡмо? Пе; Ол ѡѡј са мнѡм? Се; Мѡж ли ѡрѡј овудѡје? Ђу; Како ћеш ѡжљеј из тѡга дѡга? За; Да ли ћеш наљеј покрај мене? Сућ; Не мѡгу ја ѡдит код њѡга е ће ѡѡљеј од мене Се; Рѡј ћу ти дѡвечѡ А; Нѡ мож ѡшеј од њѡга Бож; Ол шљеј с тавана? А.

299. Обичан је инфинитив (-ис (ићи)): Оли ис са мнѡм? Се; Требао би изис из те њивѡ више Сућ; Заљѡтиће, нѡ да ли ће изис иж љѡга ОБ; Мѡрам га обис Ку; Треба обис ливаду Пе; Мѡрам ѡшис да купим Бож; Требам ис до кума Се; Нијѡсам кадар ис низ овѡ страну За; Нѡћете мѡј ис по овомѡ лѡду Кр; Мѡрам ис с јабуке да покупим што сам отрѡсла Сл; Могѡсте ли ис нис тѡ страну? Бож; Мѡжете наис на засѡду Кр; Саѡ мѡжеш ѡшис да ти изваѡ зѡб ОБ; Оставите све и ѡшис нѡкуд ѡ свијет ОБ.

300. У једном броју примера суфикс за имперфектизацију глагола -ива- развија се у -ијева-: Немѡ ѡрошијеваш од једнѡга до дрѡтѡга Се; Мѡрам ѡрошијеваш јѡрган За; Треба ѡрошијеваш сѡкѡу, па ју ѡнда шит на сигурно Се; Оћете л ми зашијеваш тѡ ѡпове? БК; Зашијеваш тѡ што пажљивѡје Кр; Ол ми рашијеваш тѡ блѡзу? Кр; Ол ѡишијеваш овѡ тѡпих? Припази тѡ днѡјете док спава, ко тебе ће се ѡшкријеваш Сућ; Оћемо л ѡокријеваш кѡћу? Сл; Ол се ти ѡмијеваш јѡтрѡс? Бож; Ол ѡмијеваш тѡ рѡке? Се; Прежијеваш говѡда ОБ; Ђѡ ћеш ноћијеваш? Нѡћу се ја тамо снебијеваш да ѡдѡм без ништа Сућ; Оћемо л ѡочијеваш, уморио сам се За; На овѡ грѡбље ѡочијеваш ѡвелики ѡуцки банови Кр; Ја ћу ве тражит, ви ћете се сакријеваш Сл; Опѡри тѡ сѡде да се не закорѡјеваш Бож; Ако ћнкаре ѡдма не опѡрѡш, ѡнѡ тѡз закорѡјеваш Бож.

Суфикс -ива- забележили смо у следећим примерима: Бој: Све кѡће се ѡсѡљѡиваше; Сламу избачѡивали; Немѡ ми ѡѡрѡчиваш ѡчи; Мѡне није ѡгледѡиваш; Гр: Није се ужѡиваш; Они су е награђѡивали; Тако смо назѡивали; Сл: Кѡга ѡрозѡиваш, нек излази; Није нико завирѡиваш. Кр: Тако ти бѡга — не закурѡиваш вѡздан. Немѡ ти мене залажѡиваш; Нѡма више кѡга ни залѡиваш.

У ретким случајевима бележили смо суфикс -ива- на месту обичнијег -ав-: Тѡ ме сѡашѡивашо Бој; Завршијеваш чѡтири рѡзрѡда Гр; Табљу смо ту ѡѡшребљѡиваш Гр; Ђѡ тако су не кажњѡивали Гр, али и: У Плав ѡгидни, те доносили, па се сѡашѡивали Се; С водѡм смо се сѡашѡивали Сућ; Сѡашѡивашо не је тѡ што смо имали близу јаз За; Ми смо све завршијевали на вријеме Бож; Ја тѡ нѡвѡ нећу ѡѡшребљѡиваш Се; Кажњѡивашу га за свѡку грѡшку Пе; Кажњѡиваше ми кад не трѡба Сућ.

301. Инфинитив се у говору Васојевића доста добро чува, и то нарочито у футуру I (*Jā ћу ви кáза*), затим у императивним реченицама с одричном речом *немо(ше)* (*Немó ју дíрати; Немо́ше што збóриш*), у безличним конструкцијама с прилошким предикатом (*Лáко је сáт иáметшова́ш; Тéшко бљéше сшáш испрéd њй*), као и у извесном броју *йособних инфинитивних конструкција* специфичног значења (*Тй нé бiло одиш бóса пá се нé би убóла; Да ми се бi дбрати до Колашй-на*). Често се јавља и као семантичка и синтаксичка допуна глагола непотпуног значења у функцији другог дела сложеног предиката (*Мóрам ово дйрес, Не смй-јем му дáш пáре; Пóчео се варáкати око кўћё*). У свим овим случајевима инфинитив може бити замењен *да*-конструкцијом.²³⁷

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ

Глаголски придев радни

302. У вези с овим глаголским обликом може се рећи да нема разлика у односу на књижевни језик, осим оних које се тичу фонетских појединости карактеристичних за говор Васојевића. Гради се додавањем наставака *-о*, односно *-ао/-а*, *-ла*, *-ло*, *-ли*, *-ле*, *-ла*. О наставцима мушкога рода *-ао* и *-а* и њиховој дистрибуцији било је речи у т. 36 и 38. Наиме, група *-ал* дала је рефлекс *-ао* на целој испитиваној територији, док је стара група *-ъл* прешла у *-ао*, па прогресивном асимилацијом дала *-а* у Горњој нахији, Лијевој Ријечи и Велици, а у Шекулару је ова група дала рефлекс *-ао*, који је остао несажет. Илустрације ради наводимо нешто примера:

дошá — дoшла — дoшло, дoшли — дoшле — дoшла, сшá — сшшла — сшшло, сшшли — сшшле — сшшла, мoгá — мoгла — мoгло, мoгли — мoгле — мoгла, дшгá — дшгла — дшгло, дшгли — дшгле — дшгла, рáсшá — рáсла — рáсло, рáсли — рáсле — рáсла — Нах, ЛР, Вел.

дошáо — дoшла — дoшло — дoшли — дoшле — дoшла, рёкао — рёкла — рёкло, рёкли — рёкле — рёкла, мoгао — мoгла — мoгло — мoгли — мoгле — мoгла Шек.

У одељку о *јашу* (т. 30) било је речи о наставку *-ио* у коме је и добијено од *ѵ* испред *о* (< *л*), тако да се у Васојевићима јавља:

жшѵио, волио, оболшо, сшо, шо (јео), изшо, изгорио.

Облици радних придева осталих глагола гласе:

говоршо, -ла, -ло, носшо, -ла, -ло, бршшвио, -шла, -шло, уфáшшо, -шла, -шло, удáршо, -шла, -шло, мáшшо се, -шла се, -шло се, шшшшшо, -шло, -шло, рáнио, -шла, -шло, мшшшо, -шла, -шло;

шзео — шзéла — шзéло, шдйео, -éла, -éло, довёо, -ла, -ло, одвёо, -ла, -ло, шровёо, -ла, -ло, шовёо, -ла, -ло, шдчео, -éла, -éло, ошлёо, -ла, -ло;

²³⁷ О томе у којим синтаксичким позицијама и у којој мери се чува инфинитив у говору Васојевића в. мој рад *Прилог познавању ушшребе инфинитива у данашњем говору Васојевића* — 36ФЛ, кв. L, 875–885.

брѣнуо, -ула, -уло, дойѣнуо, -ула, -уло, сазуо, -ла, -ло, шейнуо, -ла, -ло, ѿгѣнуо, -ула, -уло, крѣнуо, -ла, -ло, ѿвѣрнуо се, -ла, -ло, чѣо-чѣла-чѣло;

брао — бра́ла — бра́ло, ѿсао — ѿса́ла — ѿса́ло, смијао — смија́ла — смија́ло, ковао — кова́ла — кова́ло, ѿвевао — ѿвева́ла — ѿвева́ло, чийао — чийа́ла — чийа́ло, бљежао — бљежа́ла — бљежа́ло, држао, држа́ла, држа́ло.

Глаголски придев трпни

303. Репартицију наставака *-н(-)* и *-ш(-)* код глагола чија се инфинитивна основа завршава самогласником *-а-* илуструју следећи примери:

бра́но Се Бој, *узорѣна* Бож, *неора́но* Се Сућ, *шкана́* Гр, *шкана́* Се, *ѿзидѣкѣно-* Гр, *вѣзан* Сућ, *завѣзан* Кр, *одвѣзан* Бој, *развѣзан* Се, *угријан* А Се Гр, *ира́но* Сућ, *дѣра́на* А ЛР, *ѿсѣра́но* Се Вел, *зѣра́но* Се, *неоѿра́н* Се, *бра́но* Се, *убра́но* Сл Сућ, *ѿдбра́но* Кр, *звѣни* Се, *ѿдзвѣни* Сл А, *клѣно* Сућ, *зѣклѣно* Вел, *ѿдклѣни* Вел Пеп, *ѿйсѣно* ОБ, *зѣйсѣно* Кр, *наѿйсѣно* Гр, *ѿсѣйсѣно* Се, *сијан* Ко, *ѿосѣја́на* Бож Кр, *ѿросѣја́но* Се А, *намѣзан* Кр, *замѣзана* Се, *умѣзана* Пе, *организовѣан* Сл, *дава́но* Сућ, *ѿродава́но* Бож, *наћѣран* Сл, *ѿшћѣран* Бој, *ѿдрѣван* Се, *ѿзравнѣан* За, *зидѣан* Пе, *зидѣана* Сл, *сзидѣана* Цр, *озидѣана* Тр, *вљѣнчѣан* А ЛР, *коѿѣан* Кр, *зѣкоѿѣно* За, *докоѿѣан* Пе, *ѿкоѿѣан* БК, *некоѿѣан* Бој, *кува́но* Тр Сућ А, *скува́но* Се А, *закѣва́но* Се, *луѣя́но* Бож, *ѿзлуѣя́но* Сућ, *улуѣя́но* Се, *слуѣя́на* За, *ћѣра́но* Сл, *оћѣра́на* Бож, *ѿоѿѣ-
јејѣан* Кр, *ѿсѣѣјејѣан* Се Ло, *ба́чѣно* Се, *ѿдба́чѣно* Бож, *ра́збачѣно* ОБ, *дрѣжан* А ЛР,

поред: *бра́шо*, *узорѣш* Ко, *вѣзѣш* Се, *дѣра́шо* Бож, *ѿсѣра́шо* Сл, *убра́шо* Кр, *ѿдзвѣш* Сућ, *ѿдклѣш* Вел, *ѿйсѣш* Бож, *зѣйсѣш* Се, *ѿосѣја́ш* Се, *да́шо* Бож А, *ѿда́ша* За Тр Гр А, *ѿда́ше* БК, *дава́шо* Кр, *ѿродава́шо* ОБ, *ѿрда́ш* Кр, *зидѣшо* Сућ, *зѣкоѿѣшо* Тр, *ѿскоѿѣш* За, *ѿкоѿѣш* Се, *слуѣя́ша* ОБ, *ћѣра́шо* Бож, *наћѣра́ш* Сућ, *ѿшћѣра́ш* Пе, *ѿдрѣва́ш* А ЛР, *ѿзравнѣш* Ко, *ба́чѣшо* Се, *ра́збачѣшо* Бој.

304. Глаголи IV врсте најчешће имају завршетак *-јен* (<-и+ен) с јотованим претходним сугласником: *зављен* Се Сућ, *разављен* Бож, *навлѣн* Се ОБ, *ѿдвлѣн* Се, *ѿовљѣно* Бој, *ѿрѣбљѣн* За, *убљѣн* Пе Кр.

Нешто је ређи завршетак *-ѿјен* (<-и+ен): *ѿзбијен* А, *ѿзбијѣна* А ЛР, *завѿјен* Се Кр, *развѿјен* Бој, *ѿовѿјѣна* Сућ.

Забележили смо и неколико примера с наставком *-ѿш*: *ѿрѣби́ш* дѣт Се; Он је *ѿби́ш* са свакоѣ стране Сућ; Врати́ло е *нави́шо* ОБ.

305. Што се тиче односа наставака *-ивен* и *-ѿш*, могло би се рећи да је први чешћи, али да је забележено и доста примера са овим другим:

Оми́вен је Бож; *Разливѣна* е [вареника] у кѣрлице Гр; *Ћути́ ка́ зали́вен* За; Стой́ ка́ да е *са́ли́вен* Пе; Јѣсу л *ѿшѣне*? Сл; Није добро *саѿшѣно* Бож; Надно *фира́нгѣ ѿришѣне* су грѣше (чипке) Кр; Онѣ *па́шчѣд* појѣдоше *шећер*. Нѣтѣ више, *сакрѣивен* је Се; Ку́ћа е *ѿокрѣвѣна* вршѣвинѣм Кр;

Је л ти *зѣли́шо* цви́јеће? Ко; Је л ти *ра́зли́ша* вареника? Бој; Та́ е *на́лиш* (= пијан) Се; *Наѿи́ш* је Бож; *Са́лишо* јо е ѿлово; Је си л *ѿбу́ш*? Се.

306. Код глагола VI врсте обеју основа на *и* забележили смо у трпном придеву само наставак *-ен*: *забора́вљен* Бој, *ѿсѣя́вљѣна* Се Пе, *заса́ђен* А, *ѿзгра́ђену* Ко,

преграђена Ђу, *саграђена* А Сл, *дограђен* Кр Сл, *надграђен* ОБ, *подграђен* Се, *заграђени* Бож, *ограђено* Гр ЛР, *рђен* Сл Шек, *рђена* А Се Бој Вел Ло Шек, *зайаљен* Вел, *йойаљено* Ку, *уйаљена* Се, *сийаљени* А, *йолдмъен* Кр, *излдмъен* Гр, *слдмъен* Се, *забрањен* Бож, *учињен* (који хоће да учини) А Се Бој Сл, *исцрпошена* За Гр.

307. Глаголи I врсте на *с* и *з* имају по правилу аналошке облике — *донешен* А ОБ, *йонешен* ЛР, *йренешен* Бој Сућ, *снешен* Гр, *истирешен* Се, *мъжен* А, *загрижен* ОБ и сл. В. и примере у т. 146. Говори се, међутим, и *извезен* Се, *навезено* Кр, *овезен* Сућ. Чују се и облици типа *ддњиети* и сл.: Је ли *ддњиети* љеб? Сућ, *Ддњиети* је решење Сл, *Пдњиети* је за женама, *Изнијети* је [жито] да се овђе Се.

О придевима типа *кршћен*, *йушћен* и сл. в. т. 134.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

Глаголски прилог садашњи

308. Глаголски прилог садашњи гради се углавном тако што се на 3. л. множине презента дода наставак *-ћи*: Прође *цадџом вичући* Бож, Приђе на жалбу *наричући* Сл, Ојде *илачући* Гр, Дошао е *скачући* от среће За, Наљути се и ојде *йсујући* ОБ, Тџдор је долazio и одлаzio *сричући* плѣсме Се, Ојде *йрѣсући* од зймѣ Сућ, Забољеше ме прсти *йишући* Кр, Уморй се *йрѣдући* ЛР, сладолед *лижући* Сућ. У Шек и Вел смо такође забележили облике *вичући*, *скачући* и сл.

Забележили смо и облике: *йисајјући* Се, *викајјући* Бож Шек, *скакајјући* Се Шек Вел, *нарицајјући* Сл, *илакајјући* Сућ Шек, *срицајјући* Пе, *йрѣдијјући* Се, *исџвајјући* Се, настале аналогичом према облицима *йрицајјући*, *играјјући*, *йџвајјући* и сл.

На целој испитиваној територији бележили смо и глаголске прилоге типа *држѣћи* и типа *држући*, што и Стевановић бележи у Горњим Васојевићима (Стевановић ИЦД 86). У Нахији су чешћи облици првога типа. Тамо и 3. л. презента ових глагола гласи *ндсѣ*, *радѣ* и сл. У Шекулару, Велици и селима у близини границе с Плавом чешће смо бележили облике типа *држући*. Тамо смо и 3. л. презента ових глагола често бележили са наставком *-у*.

Примери:

горѣћи Кр, *држѣћи* Се, *ндсѣћи* ОБ А, *бљежѣћи* Сл Ко Шек, *крстиѣћи* Бој Вел, *радѣћи* Бож; *држући* Гр Шек Вел, *ндсући* Се Шек, *бљежући* Бој Шек, *горући* Пеп.

Глаголски прилог прошли

309. Овај облик није потврђен у говору Васојевића, као, уосталом, ни у величини штокавских говора.²³⁸ Његови трагови чувају се у облицима придева *бивши*: *бившиа* жена Бож, *бившиа* подруга Се.

²³⁸ О судбини овог глаголског облика у српским говорима в. рад Слободана Реметића, *Судбина глаголског прилога прошлог у централним дијалектима српскохрватског језика (с освртом на ситуацију у једном источнобосанском говору)*. — НССВД 7/1, Београд, 1981, 71–78.

Нису сачувани ни облици *рекав* и *рекавши*, који се налазе у појединим говорима.²³⁹ У Васојевићима су они замењени прилогом времена садашњег: *шако рѣкућ* Се Кр Сл.

НАПОМЕНЕ О ГЛАГОЛСКИМ ОСНОВАМА

Разврставање глагола по врстама извршено је према Стевановићевој класификацији (Стевановић ССХЈ 330–336).

Глаголи I врсте

310. Као што је већ речено, у говору Васојевића у употреби су аналогизом сачињени облици *ис* (ићи), *изис*, *ојиис* и сл. Ипак, далеко чешћи су глаголи *одиш*, *изљеј*, *уљеј* и сл.

Презент глагола *ис* гласи: *идѣм-идѣш-идѣ-идѣмо-идѣте-иду* и *идѣм-идѣш-идѣ-идѣмо-идѣте-иду*: Сутра *идѣм* Бој; Да *идѣм* за Бању Гр; Више не *идѣм* Гр; Оћу д *идѣм* Бој; Једва *идѣм* Кр; Како *идѣш* у цркву? Бој; А *идѣш* са свијетом бијелијем Бој; Волио да *идѣ* у цркву; Он *идѣ* низ воду Сл; Он *идѣ* с овѣм женѣм Бој; Народ *идѣ* на грѣбља Кр; Нѣ ћемо да *идѣмо* код стѣна Сл; *Идѣмо* за козама ОБ; Да *идѣте* ујутру Бож; Шћасте да *идѣте* Сућ; Не мѣгѣ да *иду* Ђу; *Иду* с тоѣм Сл; *Иду* на мѣбу Ма.

Аорист: *Не идо* ја, јѣк Бој; *Идѣсмо* кот кѣмшија; *Идѣсте* ли и ви? Се; *Идѣше* на игранку Се.

Имперфекат има двојакѣ облике: *ићѣ-ићѣше-ићѣше-ићѣсмо-ићѣсте-ићѣју* (*ићѣ*, *ићѣше*, *ићѣсмо* итд.) и (ређе) *идѣ-идѣше-идѣше-идѣсмо-идѣсте-идѣју* (и *идѣсмо*, *идѣсте*, *идѣју*): Кад *ићѣ* за стѣком Се; *Ићѣсте* ли у дрѣва? Пе; Они *ићѣју* на воду Ко; Јѣ *идѣ* са ш њѣма А; *Идѣсмо* у школу Се; *Идѣсте* ли на сѣдницу? Сућ; *Идѣју* на игранку Сл.

Императив: *Не иди* Бож Вел; *Иди*те сѣмо Ло; Нек *идѣ* и ѣно Шек.

Радни придев: *ишѣ* чѣсто Шек; *ишла* посље рѣта Гр; *ишла* на прѣгу; *ишли* у школу ЛР; *ишле* на игранку Ђу.

Прилог садашњѣ: Задѣјао се *идући* уз брѣдо Се; Задѣјао сам се *идући* уза стрѣну. Поцијѣпао сам *обућу* *идући* по овијѣ дерѣ Кр.

Глагол *изис* у презенту, аористу и императиву најчешће долази са нејѣтова-ном оснѣвом, али није рѣтка ни оснѣва на *-ћ*:

Не знам ка ћу да *изидѣм* из овѣ гѣжѣ Сућ; Док *изидѣм* навр Пѣѣвѣ, ѣчи да ми испѣну Кр; Не мѣже да се *изидѣ* Сл; Бѣг зна кѣт ће овѣ да *изидѣ* ОБ; Нѣшто *изидѣ* Сл; *Изидѣ* до вѣра, али се запѣа Бож; *Изидѣсмо* ис кѣћѣ За; Кад *изидѣсмо* у планину Сућ. *Изиди* ја уз брѣдо Сућ; *Изиди* напоље А;

²³⁹ Облици прилога прошлог *рѣкав* и *рѣкавши* чувају се у пивско-дробњачком крају (Вуковић П-Др 73), само облик *рѣкавши* у источној Херцеговини (Пецо ГИХ 158), а *рѣкаше* у Маглају и Тешѣу (Гојко Ружичић, *Један незавѣажен босански говор*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ XVIИ, Београд, 1936, 249). У говору Срба из Кладѣва и околине, у коме је боље сачуван глаголски прилог прошли, чују се и облици *рѣкав/рѣкав* и *нѣ рѣкавши* (С. Реметић, нав дело. 75).

Ќћу да *изућем* Се; Ко *изуће* и-Слаћинѐ ... Сл; Мѡрате да *изућеште*; Јѐдва *изућѡсмо* Бож; *Изући* да видѡш Сућ.

Забележили смо и облик *изај*: Не мѡгу да *изаћем* ус тѡ брѡ Пе; Ај да *изаћѐмо*; *Изаћи* ако смѐш Се.

Овако је и код глагола *сиц*:

Ја планирала да *сидѐм* Сл; Не запада ме да *сидѐм* у вѡрош А; Па *сидѐм* до љуѓѐ Се; *Сиду* у штѡлу Бој; Ја *сидо* до Бѡја Се; *Сиди* вѐј једнѡм Бој; *Сиди* одатлѐ;

Мѡслиш ли да *сићеш* нѡћас? Сућ; Док *сићем* нис канал, мрак је Бож; Он ти *сићи* у Сеножѐта; *Сићи* да пита жѐну Сл.

Ја *саћо* с планинѐ; *Саћи* веј једнѡм Сућ.

Глагол *обиц* у значењу 'обићи' забележили смо и са јотованим и са нејотованим сугласником: *Обићи* ме; *Обићѡште* ли Кѡја? Сл; Ти нѐ сврати, нѡ ме *ѡбиће* Сућ; Све *ѡребиди* –нѐма јунади Сл; *Обиди* га, ваља се Гр.

Глагол *обиц* у значењу 'пробати, окусити' забележили смо само са нејотованим облицима: *Обиди* ваља ли А; *Обиди* тѡ мѐсо Кр; *Обидѡ* сам ја свакојакѐ мѡке ОБ.

Глагол *наис* има следеће облике:

Презент: Ќћу да *наићем* Се; Пази да не *наићеш* на њи Сућ; Не знадо да ће ѡдма да *наићу* Кр; аор. Ў тѡ кѡмшинка *наиће* Шек; *Наиће* Јана и прѡбуди ме Се; *Наићѡше* ѡни, овѡ партизани *наићѡше* Вел; имп. *Наићи* Бож; р. пр. Онда су *наишли* од Ржаницѐ Вел; Овуда су *наишли* Вел.

Глагол *оѡис*:

Презент: *вдѐм* ја зорѡм Пе; Ја бѡгами *Ѳдѐм* Кр; Ѳбавезан сам да *Ѳдѐм* Сл; Нѐ би било згрѐга да *Ѳдѐш* до Коњуѡ ОБ; Благо тѡме дѡму ђе ѡна *Ѳдѐ* Бој; Мѡже нѐкуд да *Ѳдѐ* Кр; Ајте да *Ѳдѐмо* За;

Оѡидѐм у Андријевицу Се; *Оѡиду* у чѐтнѡке Сућ.

Аорист: Ја *Ѳдо* прѡво за Врмѡшу; Те ја *Ѳдо* у грѡбље Бој; Ја *Ѳдо* кот кућѐ Ку; *Ѳде*, ѡспросѡ ју Бој; *Ѳде* и ѡљеже ѡнамо Сл; Зарупѡ врати и *Ѳде* А; Он *Ѳде* да ѡгра За; Сигурно *Ѳде* у дрва Сућ; Ў планину гѡре *Ѳдѡсмо* Бој; *Ѳдѡше* ми ѡчи Ку; *Ѳдѡше* Величко и Мѡлан Бој;

Ја *оѡидо* у Плав Сл; *Оѡидѡсмо* на врѡ Баља Се; *Оѡидѡше* и не врѡше се више Бож;

Императив: *Ѳди* кот кума-Драгѐ Се; *Ѳдиште* те ограбуљајте оно сијено Му.

Мѡика *оѡиди* у Андријевицу; *Оѡиди* код Ђуќѐ; *оѡиди* за Берѡне, *оѡиди* у сѐло Бој; Он *оѡиди* са мнѡм Гр; *Оѡиди* зорѡм Ко; *Оѡиди* од вољѐ БК; *Оѡиди* за стѡкѡм Гр; У Плав *оѡидни* Се.

Чује се и: Нѐтѐ да *оѡићу* да догнају стѡку Шек; *Оѡићо* Се; *Оѡићѡше* на жалбу Ма; *Оѡићѡше* бес питања Шек. *Оѡићи* полѡми клѡсѡва за печење Се; *Оѡићѡште* те распорѐдите вѡду Се.

У Васојевићима је обичан глагол *ѡљеј* и нешто ређе *ѡј*, али смо забележили и *ѡис*:

Не мѡгу тѡ да *ѡићем*; Ол да *ѡићеш*? Се; Нѐмам врѐмена да *ѡићем*; *ѡићѡште*, *ѡистѐ* и ѡни Се; *ѡићѡсмо* у кућу Сућ.

Ќћу да *ѡћем* Бој; Чѡм *ѡћеш* у кућу ... Кр; Са *ѡћѡше* Се; *ѡћѡште* Бож Сућ Се.

311. Неки глаголи на велар имају у трећем лицу множине презента и императиву двојаку основу — ону у коју су аналошким путем продрли резултати прве палатализације (*вучу*) и ону која остаје неизмењена (*вук*). Примере за презент видети у т. 265.

Императив:

Вучи се тамо, дрѣтво једна Се; *Повучи* конопац; *Извучи* краву и-штгалѣ Сућ; *Провучи се* испот плѣта Кр; *Провучи* ми испод жйцѣ; *Завучи* тѣ неђе Гр; *Привучи* ми канту ОБ; *Осијечи* ми парче лѣба; *Посијечи* ми прут Пе; *Не сијечи* шуму За; *Не ишучи се* ж љецѣм Бож; Ако бидне шѣровао, *ишучи* га Ку; *Ишучиш* ми ма̀ло лѣ-ка Се; *Рѣчи* ми тѣ; *Исијечи* питу Се;

Не вучиш ми тѣ сијено за ногѣма Се; *Извучи* водѣ из бунѣра Гр; *Провучи* га испот ко̀ца; *Довучи* ми та̀ нарамак дрѣва; *Превучи* ми љебе преко плѣта Бој; *Осијечи* ми парче плѣтѣва Сл; *Посијечи* ко̀нак дрѣва Сућ.

Забележили смо само: *Остиријси* ја̀ре Се.

Глагол *врѣ* има облике по I врсти: Оћемо л *врѣ* пшеницу? Бож; *вршѣм* пшеницу Гр; *вршѣ* раж Бој; кад *овршѣмо* Се; *вршѣмо* овас Пе; *овршѣсмо* све Бож; *овршѣше* ли? За; не *врши* ка̀ коњ у гувно Сућ; *овршѣ* сам. Р. пр. м. р. јд. гласи *вршиѣ* и *врѣ*, а множине *вршли* и *врли*: ја̀ сам *вршиѣ* Бој; ја̀ сам *врѣ* Се; ми смо *вршли* Се; *овршли* смо пшеницу Сућ; ми смо *врли* Кр; *вршући* Сл.

312. Глагол *јѣс* има двојаке облике:

Оћеш ли *јѣс*? Вољим да *јѣдѣм* качамак Се; *Јѣдѣ* гѣвна Бож; Ја̀ га зѣ да *јѣдѣмо* Сућ; *Јѣо* сам ја̀ Сл; Ви двојца *иојѣћиш* по батак Се.

Ијем ја̀ добро Кр; Не причѣ кад *ијеш* Пе; *Ије* ѣн сам Ђу; ка̀ да ни деѣти да̀н не *ије* Кр; Мо̀ра да ни спрѣма да *ијемо* А; Нијесам ви да̀вала заборѣвке да *ијеш* ОБ; Не *ију* мло̀го Гр; *Појѣо* сам ја̀ свеѣ Кр.

313. Глагол *мријети* има следеће облике: Ја̀ га *мријети* нећу Се; Нећу *мријети* јѣш Сл; Са̀ том жељом *мрѣм* Се; *Мрѣм*, жйвим како ми је Бог река̀ Бој; *мро* Се Сућ Гр; *Ўмро* мла̀д Ка; *Ўмро* Бѣжо; *Ўмрла* ма̀јка Ра̀лѐва; *Ўмрло* јѣ дијѣте Сл; Пѣторѣ *умрло* Вел.

Однос глагола I и III врсте

314. У Васојевѣћима, као, уосталом, и у књижевном језику и другим говорима, неки глаголи могу имати једне облике по I, а друге по III врсти, односно неке и по I и по III врсти. Стање у Васојевѣћима илуструју следећи примери.

а) Глагол (-)ћес / (-)ћенуѣ

Облици по I врсти: инф. Ко̀ ће љетѣту *наћес* љме?; Ол ми *ућес* ко̀нац у љглу? Се; Мо̀рамо *саћес* сијено; Рѣче да ће *ѣћес* одијело; аор. Кут се *ћѣде* конопац Кр? Кут се *ћѣдоше* та̀ љѣца? ЛР; *Ижѣде* ми ко̀нац Ку; р. пр. Поглѣ *ћѣ* се *дио* А; Кут се *ћѣла* та̀ љѣвојка? А; Кумови су ми *наћѣли* љме За; трп. пр. Бљѣше *фино оћевен* Сл.

Облици по III врсти: инф. Кум ће му *наћѣнуѣ* љме; Не *видѣм ућѣнуѣ* ко̀нац; Треба *саћѣнуѣ* сијено Се; Не могу *заћѣнуѣ* прѣшлицу Бој; Шћѣла је *оћѣнуѣ* вљѣнчаницу Ко; през. Не *видѣм да ућѣнѣм*; *Заћѣнѣ* кѣку у сијено Бож; ... што се нешто

не *нађенѐ* њме Бој; аор. *Кӯт се њенӯше?* ЛР; *Ижђенӯ* ми ко̀нац Кр; имп. *Зађени* за појасом Се; *Ижђени* ми ко̀нац Сућ. р. пр. *Ођенуо* се у црног̀орскѐ Се; *Ођенӯла* је розу аљину Бож; *Нађенуо* ми крстине Кр; трп. пр. *Ођенӯи* у црног̀орскѐ Се; *Уђенӯи* је [ко̀нац] А.

Презентски облици овога глагола (презент и императив) имају облике по III, а инфинитивни (инфинитив, аорист, радни и трпни придев) и по I и по III врсти.

б) Глагол (-)ѡас/(-)ѡануѡи

инф. Немѐ *ѡас* на ша̀пе ОБ; Нѐте га *наѡас* Се; аор. *Па̀до* ево са̀ Бој; Зашкрча јѐла и *ѡа̀де* Кр; *Па̀де* ова̀ кѡша ОБ; *Наѡа̀де* ме ка̀ па̀с А; *Наѡа̀доше* га пси Сућ; *Наѡа̀доше* са̀ свија̀ страна̀ Се; *Уѡа̀доше* изнена̀да Ђу; *Уѡа̀доше* ми ѓвце у пшеницу Пеп; Пѐсле *ѡса̀де* те добро ми је; Потѐље *ѡса̀де* добро Гр; *Исиѡа̀доше* ис ко̀ла Бој; *Исиѡа̀доше* из Лѡјева Ријекѐ Сл; *Преѡа̀де* се Сл; р. пр. Ба̀пѡло е ка̀д је *ѡа̀о* с та̀ва̀на Кр; *Ја̀ ѡроѡа̀о* у рад Сл; Југосла̀вија *ѡроѡа̀ла* Вел; *Проѡа̀ла* е са̀ сва̀кѐ странѐ Бож; ства̀ри *ѡроѡа̀ло* Бој; Оно је *ѡѡло* ѓђе Вел.

инф. Сва̀шта ће му *ѡанӯи* на памѐт Сл; Нѐће ти *ѡанӯи* на ца̀бе; Но̀нас ће *ѡа̀днӯи* кѡша Се; О̀на̀ше га *наѡанӯи*; Немѐ се *ѡреѡанӯи* А; през. *Па̀нѐм* са столѡцѐ Се; Сѐстричина ми *ѡанѐ* у Лѡм Шек; Мо̀же да *ѡанѐ* А; *Преѡанѐм* се ја̀ Сућ; аор. *Преѡанӯ* се од мѐне Сућ; *Наѡанӯше* на ру̀чек Се; *Исиѡанӯше* из дру̀штва А; имп. *Преѡани* се ја̀ Се; *Уѡани* у ку̀ћу А; Не *ѡѡани* у крѐч Бож; Ђѐ ми се мо̀мак *доѡани*, ја̀ отѡди Бој; р. пр. *Приѡануо* на јѐло Се; *Па̀нӯла* са̀м преко жѝлѐ За; *Наѡанӯла* ме А; То̀ е *исѡанӯло* из мо̀дѐ Се.

Овај глагол, као и претходни, презентске облике (презент и императив) има по III, а инфинитивни (инфинитив, аорист и радни придев) и по I и по III врсти.

в) Глагол (-)сѐс/(-)сѐднуѡи

инф. О̀нете ли *сѐс?* А, Нѐ мож *сѐс* ѓђе Бож; през. Не да̀те ми да *сѐдѐм* Се; аор. *Сѐдо* да попрѡча̀м Бож; *Сѐдосмо* да вечѐра̀мо Ку; *Сѐдосмо* да се одмѐрѡмо За; *Сѐдоше* да се одмѐрѐ Се; имп. *Сѐди* с мѝром Гр; *Сѐди* крај ѓгња Сл; *Сѐдиѡше* Ло; *Сѐше* Кр; р. пр. *Сио* је Се Сућ За; *Преѐдо* ми је ру̀чак За; Тѡи, бѡгами, *засѐла* Се; *Сѐли* смо Бој Сл;

инф. Нѐма̀м ѡѐ *сѐднӯи*; през. Стан да *сѐднѐм* Бож; И ја̀ ти *сѐднѐм* код онѡја̀ гѡвѐди Сл; Чѐка̀м да *сѐднѐ* Бож; *Сѐднѐ* за со̀фру Сућ; аор. *Сѐднӯсмо* на разгѡвѐр Се; имп. *Сѐдни* Сућ; р. пр. *Преѐднӯло* ми је сеђѐње Се.

Облици презента овог глагола обичнији су по III, а остали по I врсти.

315. Глаголи на -ѡи

а) Глаголи с основом на (-)бег-:

инф. Тѡи нѐ мож *ѡбљеј* Бож; Не мога̀ше *ѡбљеј* Вел; Ку̀ нѐмо *ѡзбљеј?* Сућ; през. Не мо̀гу да *ѡобљејѐм* од на̀рѡда Пе; Не мо̀гу да *ѡзбљејѐм* Се; Није мо̀га да *ѡзбљејѐ* Вел; аор. Јѐдва *ѡзбљеѓо* Бож; Заврља̀жди низ јѐдну страну и побљеѓо Кр; Што *ѡобљејѓе?* Бож; Ву̀к *ѡобљејѓе* А; Ми *ѡобљеѓосмо* с ѓцем Вел; *Побљеѓоше* од војскѐ Сл; *ѡзбљеѓоше* и ѓни Ку; имп. *Побљеѓи* ми ис ку̀ћѐ; *Побљејѓи* Се; *ѡзбљеѓи* то̀ ако мо̀жеш Сућ; р. пр. *Пребљеѓѓа̀* у Алба̀нију Сл; *Побљеѓѓа̀* у по̀ла но̀ћи

Кр; *Побљегли* ёто тѹ Гр; Ми смо *иобљегли* к планини; Љуђи су били *иобљегли* Шек; *Побљегле* на игранку Пе.

инф. Немамо кѹд *избљегнѹи*; Тѹ не мѹгу *избљегнѹи* Сућ; през. Не мѹгу да *иобљегнем* от пѹсла Се; Вирне, пѹ *иобљегне* Кр; Да видѹиш како ће да *иобљегнѹ* Кр; Зацѹкајѹ на врата, пѹ *иобљегнѹ* ОБ; Ако *иобљегнѹ*, нећемо и нај Гр; Пожѹри да ти не *иобљегнѹ* Пе; имп. *Избљегни* ако мѹжеш Ђу; *Побљегни* да те не нађѹ Се; р. пр.: *Побљегнѹла* је од мѹжа Сућ; *Избљегнѹше* њни Се.

б) Глагол (-)дѹј/(-)дѹгнѹи

инф. Не мѹгу *дѹј* Се; Ол *дѹј* тѹ? Бож; аор. *Издѹго* ѹ планину ОБ; Једва *дѹго* Кр; *Дѹже* педесѣт кѹла Бој; *Дѹгоше* кукуруз Сл; *Здѹгоше* с планине За; р. пр. Неко ми је *дѹгѹ* сѣкиру ОБ; Отац му е *додѹга* ис Кѹчѹ ОБ; Штѹ нијеси *дѹгла* сѹфру? Сл; *Надѹгла* се ис креветѹ Ко; Мирковићи *одѹгли* у Берѹне Сл; *Подѹгла* ђевојчицу Шек; *Здѹгли* смо ѹчи Арѹнђеловадне Кр; трп. пр. *дѹжен* ОБ А Кр; *издѹжен* Се Сућ; *издѹжена* Сл.

инф. Мѹж ли *дѹгнѹи*? Гр; Нема кѹ *издѹгнѹи* ѹ Бѹл Кр; Мѹрамо *здѹгнѹи* прије нѹ што пѹне снијег А; през. Да га *иодѹгнем* с пѹда? Вел; Да *издѹгнем* висо-чијѣ За; Како мѹж толикѹ да *дѹгнем*? Се; Пѹзи ташњу да ти не *дѹгнѹ* Кр; аор. *Дѹгнѹше* га на таван Сућ; имп. Брат ми *дѹгни* се; Јѹ се ѹђѹтру *дѹгни* Бој; *Подѹгни* тѹ рѹбу Ку; р. пр. *Надѹгнуо* се љѣб Бож; Штѹ нијеси *дѹгнѹла* постельину? Кр; трп. пр. Је ли *дѹгнѹио* сѹјено? Сућ.

Наведени примери показују да презент и императив имају облике по III врсти, а инфинитив, аорист, радни и трпни придев и по I и по III врсти.

в) Глаголи с инфинитивном основном *лег-* међају се по I и III врсти:

инф. Не мѹгу тѹ *лѣј* Се; през. О ли да *лѣжѣш*? Сућ; Кад *лѣжѣ*, не умѹје се дѹгнѹт Бож; аор. *Лѣго* кѹсно Сућ; Ѣдма *лѣгѹше*; *Лѣгѹсмо* кѹсно За; имп. *Не лѣзи* Се; *Лѣзитѣ* веј једнѹм БК; р. пр. *Лѣглѹ* сам Бој;

инф. Не умѹју *лѣгнѹи* Се; Ѣдѹ да *лѣгнем* Пе; *Лѣгне* па спѹвѹ Бој; имп. *Лѣгни* ка ти се лијегѹ; Облици *лѣгнѹла* и *лѣгнѹсмо* добијени су као одговор на директно питање, с напоменом да ће то понеко рећи.

г) Однос глагола (-)љѣј/(-)љѣгнуи

инф. Овѹ ђѣца немајѹ ђѣ *изљѣј* Ку; Ођу ли *љѣј* да видѹим? Цр; Немо *наљѣј* на мечку Кр; Мѹже *наљѣј* неко ОБ; през. Ѣтѣ да *изљѣжу* напѹље; Треба да *љѣжѣм* код Мѹлоњинијѹ ОБ; Стѹни да *љѣжѣм*; Крѣнѹћемо кад *наљѣжѣ* Марко Се; Не смѹјем да *сљѣжѣм* нис-стѹбе Сућ; аор. *Изљѣгоше* и-шѹмѣ Ку; *Изљѣгосмо* из ѹивѣ; *Уљѣгоше* у село Вел; *Сљѣгоше* низа шѹму Сућ; Док њни *сљѣгоше* с планине Кр. имп. *Уљѣзи* у кѹћу Сл; *Наљѣзи* порет комшијѹ; *Сљѣзи* до мене Се; р. пр. *Изљѣгли* смо Бож; Мѹчка је *уљѣгла* у кѹћу Пе; *Наљѣгѹ* је; Јеси л *сљѣгла* с планине БК.

инф. Ка ћете *сљѣгнѹи*? Се; Ѣтѣ ли *наљѣгнѹи*? Сућ; през. Чѣка да *изљѣгнем* и-штѹлѣ; Не мѹгу да *уљѣгнем* од гѹжвѣ; Не мѹгу пѹсле да *сљѣгнем*; Дѹјѹ ако *наљѣгнѹ* за мене; Отѹс ђу, ако *наљѣгне* Драгољѹб Се; аор. Ѣдма *сљѣгнѹше* сѹ сѹјена Сућ; имп. *Изљѣгни* више напѹље Сл; *Уљѣгнитѣ* нѹћас у кѹћу Гр; *Наљѣгни* порѣд

мене Сућ; *Сљегни* низ ријэку Бож; *Сљегни* до водѣ; р. пр. Јесу ли *изљегну́ли* из њивѣ? За; *Уљегну́ла* сам; *Уљегну́ла* болѣс Се; *Сљегнуо* сам с пу́та Бож.

Сви облици иду и по I и по III врсти.

д) Глаголи (-)мај/(-)макнути

инф. Оли *мај* то ђтлѣ? Гр; Не могу *замај* за да́на; Не могу́ му *умај* Ку; *Помај* љу га ја ђтлѣ Ђу; *Смај* љу жице Бож; аор. *Замакѡше* ђвце БК; *Замакѡше* говѣда Гр; Сѣде те се добро *намаче* (наједе) БК; *Замче* Мило прекѡ бријега Кр; р. пр. Добро си *намакѡ* (наоштрио) бритву Сл; Јесј ли *намакѡ* петљу? БК; *Замакѡ* се Ку; *Замакла* се Стѣвка; Како *замакла*, јадо? Бој.

инф. Не могу *макнути* никуд Пе; Не могу *замакнути* да ме не видји За; Они те га *смакнути* ка с леда Сућ; през. Ђѣ ти је ре́мник да *намакнѣм* бритву? Кр; Нагна́те ме да *намакнѣм* конопец на грло Вел; Ођу да га *йримакнѣм* За; Ако ју не *намакнѣш*, болиј кад се бритвиш ОБ; аор. *Умакну* ми Се; *Замакнуше* иза кућѣ; имп. *Намакни* те за́сто́ре; *Намакни* ту́ бритву Кр; *Намакни* ми ко́су Сућ; *Намакни* ко́њу ѡглав Ђу; *Макни* се Сл; *Помакни* кра́ве ЛР; р. пр. *Замакну́ла* мн се ко́за Се; Да сам зна́ла штѡ љу доживљет, *замакну́ла* би се ОБ; Да сам зна́ла каква́ ћеш бит, *замакну́ла* би те БК.

Презент и императив ових глагола иду по I, а остали облици и по I и по III врсти.

ђ) Сложени глаголи с основом (-)мог-

инф. Он ће ти *йѡмој* да завршиш Ку; Ко ће ти *йѡмој*? Сл; *снемѡј* се ОБ; през. Оли да ти *йѡмѡжѣм*? Сућ; Не́те да ми *йѡмѡгѡ* Се; Рекли су да ми *йѡмѡжѡ* Бож; Да Бо́г *йѡмѡжѣ* Се Кр Бож; аор. *Занемо́же* и *умрије* Се; То́ ми *йѡмо́же* Шек; *Помо́гѡше* ми Кр; имп. Бо́же *йѡмо́зи* Се Сућ Гр ЛР Бој; Бо́же ве́лики *йѡмо́зи* Бој; р. пр. Да ми ѡна ни́је *йѡмо́гла*, не зна́м штѡ би би́ло Гр; Мло́го ми је *йѡмо́га* Ко;

инф. Не могу́ ти *йѡмо́гнути* Се; Немѡ *занемо́гнути* Бож; през. Ођу да му *йѡмо́гнѣм* Сл; Ако ми *йѡмо́гну*, добро́ је Сл; имп. *Помо́гни* ја́ки не́јакоме Сућ; *Помогни* ми Гр.

Уобичајени су облици по I врсти. Од оних по III врсти бележили смо нешто чешће презент.

е) Глагол *реј/рекнути*

инф. Могу́ *реј* за овѡ ма́лѡ; Ни́ љу ти *реј* сѣди, ни́ љу ти *реј* иди Бој; Не могу́ ти *реј* Гр; Ни́је ме срамо́та *реј* Сл; през. Да чу́еш и да ти *рѣчѣм*; То́ љу ѡви́јек да *рѣчѣм* Шек; Пра́во да ти *рѣчѣм* Бож; Да ви пра́во *рѣчѣм* Сл; Немѡ да *одрѣчѣш*; Убите ти Бо́г да́на, ако *одрѣчѣш* се За; Ни́је стѡ да *рѣчѣ* за мене Сл; аор. Ја́ се *изрѣко* Се; Неј, *реко*, на ту́ ру́ку; Не зна́м, *реко*, ништа Бој; Ја́ *рѣко* да йде́м; Ми́љан ми *рѣче* Сл; Обе́ћа ми па́ *йѡрече* Сућ; *Рекѡше* — ту́ те свѣ да покаса́пѣ Вел; Пѡ́сле јѡпѣ *рекѡше* Гр; имп. *Рѣчи* да на кољѣна чу́чѡмо Гр; *Рѣчи* му да йде́ Бож; р. пр. *Рѣка́* ми је; *Рѣкла* сам себе; Че́љад би *рекла* Бој; *Рекли* су ми Сућ;

инф. Немѡ при́чат, е ће ѡн то́ *йѡрѣкнѡти* За; през. Да ви овѡ *рѣкнѣм* Бој; Како да му *рѣкнѣм*? Се; Не могу́ да *рѣкнѣм* Бож; аор. Он ми *йѡрѣкнѡ* Сућ; *Рекнуше* л ти штѡ? Се; имп. *Рѣкни* Се Бож.

Сви облици овог глагола су обични по I врсти. По III је уобичајен само презент, а остали су бележени спорадично.

ж) Глагол *йуј/йукнуџ*

инф. *Пуј* ће од мукџ Се; аор. *Пуко* од кашља ОБ; *Пуче* пушка Кр; *Пуче* мајка овога Милана; *Пукоше* јено десетина на врата Бој; *Пукоше* од смија За; *Пукоше* везице Бож; р. пр. Нџу да идџм па да би *йукџ* Кр; *Пукла* од мукџ Бож; ... нџ му па-ска пџгибија *йукла!* Кр; *Найукла* му е кџс Суџ; *Пукле* приче по сџлу Пе;

инф. *йукнуџ* од мукџ Се; *зайукнуџ* (напуџи) Кр; през. Да ми да *йукнџм* Суџ; Ођу од зајадлука (мукџ, осећања неправде) да *йукнџм* ОБ; Да му *йукнџш* од смија За; Кам да *йукнџ* Се За А; Мџраш му учинџет ил да *йукнџ* А; *Пукнџ* грџм небџски Кр; Немџ да ти *йукнџ* Бож; Отџ да *йукну* џ смија; аор. *Пукну* ми кџиш Суџ; р. пр. *Пукнула* ми глава Се;

Инфинитивни облици су обични по I врсти, мада се ретко чују и по III. Презент је забележен само по III врсти.

з) Глагол (-)стџиј/(-)стџигнуџ

инф. Ка џеш *стџиј?* Пе; аор. Побљџгоше, ал и *стџиго* ЛР; *Стџигоше* на вријџме; *Стџигоше* ме мукџ Се; р. пр. Бџџе џн веј *стџиџџ* на катун Бож; *Постџиџгла* је што је шџџела Ку; *Стџиџгли* су ме џспут БК; Нијџсу ме *достџиџгли* Пеп; *Пристџиџгли* су ме Шек.

инф. Ол *стџигнуџ* на вријџме? Се; До Колашџна се мџже *стџигнуџ* дџнимџцџ Кр; Тџшко да џеш и *стџигнуџ* Бож; през. Дџј џу, дако *стџигнџм*; Ка да ја не знам шта тџ џј да *йостџигнџш* За; Бџгџви те (наносити штету) џна пџган џе *стџигнџ* Кр; Ёе гој *стџигнџ*, замџтне кџвгу А; Гџзџла би преко мртвија да *йостџигнџ* што јџј ваља гузџци Се; аор. Не *стџигнуџше* Суџ; имп. *Стџигни* ме БК. р. пр. *Пристџигнуџли* су Се.

Инфинитивни облици овог глагола обични су по I врсти, али је забележено и неколико примера по III. Презентски облици иду по III врсти.

и) Глагол *доџај/доџакнуџ*

инф. Немџ ме *доџај* слџчџјно Кр; аор. *Сиџако* се на некаку бџцу Кр; *Доџакоше* ме џ срце ОБ; р. пр. *Найџакла* шешџр Се.

инф. Немџ ни *доџакнуџ* Пе; през. Плџтиџеш ми ако ме *доџакнџш* Сл; аор. *Доџакну* га нџоткџ Се; р. пр. *Найџакнула* на ноге Бож; имп. *Найџакни* га на главу Гр.

Инфинитивни облици су забележени и по I и по III врсти, а презентски по III.

ј) Глаголи с оснџвом -џшек- ређе иду по III врсти:

инф. *Преџеј* џу и без твоџ пџмџџи Бож; Нџте ме *зџџеј* За; през. Мџслџ да мџ-гџ цџо свџјет да *йреџџекџ* Кр; аор. Јџдва *уџџеко* Ђу; *Зџџекџ* га џе берџ јџгоде Суџ; *Зџџече* ме Сл; *Нџ йреџџече* пџсиџе Рџдош Бој; *Зџџекџше* га с некџм Пе; *Уџџекџше* џд зла Пе; *Преџекџше* живи, *йреџекџше*, богами Бој; р. пр. Није им *уџџекџ* ни џџ-вољџ А; нџ би *йреџекџ* жив Кр; Кџ е жив те е *йреџекџ* да е срџтењ Бој; *Оџекџла* ми уста Бож; *Оџекџла* ми нога Сл; Куџџ немџ у сџло да е *йреџекџла* Бој; ... те ни је нџ-што *йреџекџло* За;

инф. *Преџекнуџу* те јџ Кр; през. Кџд џн задџе главу (кад се наљути), *оџекнџ* му кџ трнка ОБ; аор. *Уџџекнуџше* ми Бож; р. пр. *Оџекнуџо* мн члџнак Кр.

Глаголи II врсте

Однос глагола II и V врсте

316. Известан број глагола има презентске и императивне облике по обе врсте, с тим што су они по II врсти обичнији:

Немô да те *гáђем* овијем бѹковáком Се; Нè би попѹштĳо, пá да га *гáђеш* мá-
љем ѱ глáву Кр; Немô да *гáђеш* ногôм у вáган Кр; Она *гáђе* у њèга Бој, Овĳ нáши
гáђу бљелèгу (мету) с Главѳцè; *Гáђи* она пáшчáд Кр, *Не гáђише* се, Ћèцо Кр; Мá-
ма, *гáђа* се Бóро брôдњáцима За.

Узĳмљем готвô Се; Такô ти се не *узĳмљу* између себе Бој; не *узĳмѳи* Кр и:
Мôрáо сам да *узĳмáм* ливáде под нáполи Бож; На Дмитровдán *заузĳмáм* деветнá-
стѹ гôдину Кр; Садак готвô се *узĳмá* Гр; Што брађа не сáвију онѹ врзачицу да им
ôбраз не *узĳмá*? ОБ; Нô се у шкôлу мáло *заузĳмá* ОБ; *Ўјак* се *заузĳмá* за њèга Суђ.

през. *сĳийљем* А Бој, *насĳийљем* За, *усĳийљем* Кр, *засĳийљем* Бој, *ĳросĳийљем* Гр За,
ĳосĳийљем Сл, *ĳресĳийљемо* Ло, *сĳийљу* Суђ, имп. *сĳийѳи* ОБ, не *ĳросĳийѳи* Бож, *ĳреси-
ĳѳи* Се и: *сĳийáм* Бож, *засĳийáм* Кр, *сĳийá* ОБ, *сĳийáмо* Бој, имп. *ĳросĳийá* Пе, *ĳресĳийá*
Суђ, *насĳийá* Се;

кôийљем ЛР За, *закôийљем* Ло Се, *искôийљемо* А ЛР, *ĳрекôийљемо* За, *укôийљемо*
Бож и: *искоĳийáм* Суђ, *закôĳийáм*, *ĳрекôĳийáм* Гр;

укáийљем А, *кáийљеш* Се, *кáийљем* Кр, *ĳрокáийљем* ОБ ЛР, *накáийљем* Ло и *накáийáм*
Ку, *укáийáм* А, *кáийá* Се;

Пошĳийáйљем се на дренôвáк Бож, *ĳошĳийáйљем* Сл и *ĳошĳийáйáм* се Суђ.

рáмљем и *рáмá* Суђ;

зафáђем Кр, *дофáђем* Бож, *зabáђем*, *зафáђáм* Бож, *дофáђá* /*дофáђá* Пе, *zabá-
dá* Сл;

срќáм Се, *срќá* Суђ, не *срќáј* Бож, *срќем* Кр, не *срќи* Гр;

Глагол *ĳомагáй* углавном се међа по V врсти:

Не мôгу јá њĳма дôвијек да *ĳомáжем* За; Ако га навађиш да му *ĳомáжеш*
... Кр; *Помáжем* бôг А За Пе; *Не ĳомáжем* ништа кишобрán Се; Ће не нáђôсте по
нáјвишème гороглáвцу да ви *ĳомáжемо* ОБ; Родĳтеље пáзè и *ĳомáжѹ* Кр; Говори
се и: *Помáгá* бôг ОБ Се; имп. *Помáгá[j]!* Се.

317. Нешто су чешће облици по V врсти у следећим глаголима:

ĳозĳивáм Сл, *Дозĳивáм* га Кр, Јá му се не *одазĳивáм* Се; Нĳко ми се не *озĳивá* Кр;
Ни јèдно се не *озĳивá* кад ве зовем ОБ; Он ме не *ĳозĳивá* Ку; Како се *ĳрезĳивáш?* Се.
Чује се и: *дозĳивљем* Се, *ĳрозĳивљем* ОБ, што се не *озĳивљемо* Се;

Јá реко — мáло да *ĳрошèштáм* А; Мôж да *шèштáш* у онѹ áвлију Кр; *Шèштá* по
нáрôду Бож; *Прошèштá* ти до на Цегĳиње Бож; Мáра цĳо дán *шèћем* Суђ; *Шèћем* по
ливáди Се.

Срèштáш ли га? А, Занôсĳ глáву кад се *срèштá* сá мнôм Кр; *Не срèштáмо* се Ко,
ĳресрèштáмо Сл; *срèћемо* се ОБ, *ĳресрèћѹ* га БК.

318. У промени глагола (-)гнáш чува се старина: Óјдо да *дождèнèм* ôвце
Гр; да *ĳреждèнèмо* стôку Ку; *Изаждèни* ôвце А; *Дождèнише* ôвце овáмо Кр; *До-
ждèнише* гѹ стôку Кр; Нè би *ĳожденѹ* да кѹђа горĳ Суђ. Чују се и нови облици

по V врсти: *Ѐј да сагнамо* још по један *откос* ОБ; *Сагна* *овце* на извор А; *Натовари* на *коња*, *па догна* *ће* *оћу* да *вљекуем* Бој; *Бóжо догнао* *дрва* Се; *Јесам*, *ваља*, *догнала* *била* *вељу* *рöбу* Гр; *Догнали* *су* *десет* *товара* *сијена* Се.

Поједини глаголи II врсте

319. Глагол *шкати* се у Васојевићима мења по II врсти: *Оћу* да *шкѐм* Се; *Ојдо* у *шѐтњу* да се *мало разашкѐм* (размрдам) Кр; *Штá* *ћеш* да *шкѐш*? А; *Ткѐш* ли ми *пелене*? Сућ; *Ол* да ми *изашкѐш* *поћаву*? Пе; *Ткѐ* ли *штá*? Сл; *Моја* е *мајка* *знала* да *шкѐ* *балученѐ* *јастѐке* Гр; *Која* *није* *умљѐла* *дѐкице* да *шкѐ*, *није* *ваљала* Бој; *Мука* е *стáрцу* *изјутра* *док се разашкѐ* Кр; *Ткѐмо* *шареницу* Бож; *Док се* *мало разашкѐмо*, *пöтље* *ћемо* *бöлѐ* да *кöсимо* Кр; *Тки* *тö* и не *причá* Се.

Глагол *жњѐти* има у инфинитивним и у презентским облицима основу *жњѐ-*:

Оћу да *жњѐм* Се; *Друћшѐ* се у *Банат* *жњѐ* Се; *Оћемо* да *жњѐмо* *колöмбоћ* *ћу*; *Кад дöжњѐмо*, да се *ручá* Пе; У *Васѐвиће* *мушкарци* не *жњу* *српом* А; *Ће* је *равно* *жњу* *кöмбајни* Бож; „*Жњише*, *жњише* *жњѐтварице*, *кöкота* *ви* *варим*“ Се; *Јá* сам *зажњѐла*, *сáт* *продужите* Сућ; *Жѐне* су *дожњѐле* *вр њивѐ* Кр; *Свѐ* смо *ио-жњѐли* Пе; *Тö* е *ио-жњѐвѐно* ОБ.

Глагол *дркити* има презентске облике чешће по VII, а ређе по II врсти: *дркитим* Сл Бој А Кр, *дркити* *ка* *прут* Пе Сл, *Брада* и *јáбучица* му *дркитѐ*; *дркитали* Кр, *дркѐм* Се, *дркѐ* ОБ.

Глагол (-) *јашити*, односно (-) *јати* иде по II врсти, тј. не прелази у VI врсту као у неким екавским говорима²⁴⁰: *јашѐм* Сл Гр, *иојашѐм* Се, *узјашѐмо* Кр За, *јашити* Се Ћу, *узјашити* Пе, *иојашити* Пеп; *узјашао* Сућ, *иојашао* Бож, *и-рејашао* Се; *јáла* Се, *идјала* ОБ, *узјао* Бој, *сјáo* Вел, *и-рöјао* ОБ.

Глагол *мирисати* увек гласи: *миритшѐм* Ко Цр, *миритшѐш* Се Са, *Онö* ти *миритшѐ* *мйром*; *иомиритшити* Се; *Ни* *лүк* *ијо*, *ни* *лүк* *мирисáo* Кр итд.

Презент глагола *шљѐти* гласи: *шљѐм* Кр, *шљѐш* Кр Се, *шљѐ* Шек итд.

Бележимо облике *шáйтити* Кр, *и-рошáйтити* Бож, *шáйтѐ* Се.

Глаголи III врсте

320. О односу глагола I и III врсте било је речи у т. 314 и 315. Овде ће се навести неки глаголи који се углавном увршћују у глаголе III врсте, мада неке глаголске облике (аорист и р. пр.) имају, односно могу имати по I врсти.

321. Глаголи сложени са *гинути* радне глаголске придеве имају на *-ну-*: Он је *иогинуо* у *мрчнике* Бој; *Погинуо* *Јöван* *Гáвров* Бој; *Млöги* су *тамá* *иогинүли* Бој; У *партизане* *иогинүли* Гр; *Љүди* *наши* *гинүли* Бој; *Погинүла* е *Јела* Вел; *Изгинүло* се *тада* Вел.

Аорист смо чешће бележили по III него по I врсти: *Изгйбе* *толикй* *народ* Кр; *Фáлај* *Бöгу* (*божја* *воља*), *Вүчић* *идгйбе!* Кр; *Нико* *нѐ* *иогйбе* А; *Два* ми *брáта* *у* *рат*

²⁴⁰ Уп., нпр., Реметић Шумадија 360, Николић Б. Срем 356 и др.

иогѣбоше Сућ; Изгѣбоше бена-бена јунаци Кр; Изгѣбоше ни у рат мѡмци и лѡуђи бираници Се; Изгѣбоше дуванѣје ОБ; Изгѣбоше од крвнѣка Бој; Седамнаѣс и иѡ-гибе За; Погѣнуше чоѡку трѡе гѡвѣди Гр.

322. Глаголе сложене са -*кинуѣи* бележили смо у аористу и по I и по III врсти: *Скинѣсмо* га с тавана Бож; *Прекѣнуше* рад на мѡбу Се; *Укинѣше* дорѡчак на дворѣње Сл; *Прекѣдо* причу А; *Прекѣдо* ка на трупѣну Кр; Био си заѡуѣио да нешто рѡчѡеш, нѡ те ја *ѣрекѣдо* Бож; *Скиде* ми га с леђа Бој; *Скиде* пршѡту За; *Скидоше* га с вљѣшалѣ Сућ; *Прекѣдѡсѣ* ме и сѣд заборѡви ОБ; *Прекѣдоше* влѡчег Сућ; *Укидоше* ѡбавезнѣ ѡткуп Кр.

323. Глагол (-)*крѣнуѣи* забележили смо по III врсти: ја *крѣну* А, *крѣнуше*, ја се *окрѣну* Ђу, *окрѣнуше* се А.

324. Овако је и са глаголима на (-)*срнуѣи*: ѡна *иѡсрну* За, *иѡсрнѣсмо* Се, *насрнѣше* Бож.

325. Чује се и *уфѣло* цвијеће Се и *уфенѡ* кукѡруз, *уфенѡла* е Сућ.

326. Уместо глагола *мѣинуѣи* (и) у Васојевићима се употребљавају глаголи *иѡурѣи* и *сѣивѣи*.

Глагол *замѣинѣи*, -нѣм у аористу чува наставак *ну*: Тѣшка ѡва врѣћа, једва ју *замѣинѣ*[х] Кр; *Замѣинѣ* се кавга Кр.

327. Глаголи с оснѡвом на *сѣа-* чују се и са наставком *ну* (ређе) и без њега (чешће): *настѣао* Бој, *застѣао* Бож, *остѣао* Бој, *састѣао* се Кр, *настѣала* А Се, *застѣала* За Сућ и: *остѣанѡ* Сућ, *настѣанѡла* Се, *застѣанѡла*.

Глаголи IV врсте

328. Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *ива* не преносе ову морфему у презентску основу, што је одлика и суседних говора.²⁴¹

дојављѡем Кр, *докажѡем* Бој, *залишѡем* ОБ, *згигѡем* се (подгуркивати се са жељѡм да се некоме подсмехне) Кр, *изјављѡем* А, *изназађѡем* Бож, *кажѡем* Бој, *разгледѡем* Сл, *наређѡеш* Сл, *засрамљѡеш* Бој, *смирѡеш* Бож, *исѣиѣѡе* Гр Ђу, *заграђѡе* Се, не *зарезѡе* Вел, *награђѡе* За, *заграђѡѡ* ОБ, *зайаљѡѡ* Бој, *обукѡѡ* Гр, *ѣријављѡѡ* Вел, *ѣровукѡѡ* Се, *расѣиљѡѡ* Гр, *смирѡѡ* Бој;

заграђѡј Пе, *зарађѡј* ОБ, *избачѡј* Се, *исѣреѣречѡј* Гр, не *наређѡј* Се, не *досађѡј* За, *иѡѣиѣишѡј* Гр, *свукѡј* Бој.

Глагол *дарѣивѡи* иде по V врсти: да *дарѣивѡм* свѡтове ОБ; Договорѣи су се да се не *дарѣивѡј* Се, а *дарѡвѡи* по IVб: Треба да *дарѡеш* накѡѡче За, *Дарѡе* ме снаа А, Чѣстѣ се, *дарѡе* се Бој.

Облици глагола *кажѣивѡи* и *зѣиѣиѣивѡи* у складу су са оним што се чује и у суседним говорима.²⁴²

²⁴¹ Исп. Пѣжурица Колашин 161, Ђупић Бјел. 92, Алексић Плав, Петровић Кучи, Ђупић Гусиње.

²⁴² Петровић Кучи, Барј. НП-С 99 и сл.

Пā ја ви *докажљем* да е он тō урāдїо Сућ; Јā јој *докажљем* Бож; Нѣко *докажље* шљмāру кад гōј посијѣчем др̄ва Се; Бōл болље — нїкōм *не кажље* Ко; Ўзалљд си му *покажївāо* Гр; *Кажљј* зāнос, *кажљј* пушке Бој.

зайишљем, зайишивāо ОБ; *зайишљј* А.

329. Неки глаголи на *-ава-* иду и по IV и (ређе) по V врсти:

Дaе пāре на вађеви́ну; Заборāвак се не *дае* ђѣци; *Издржāе* родїтеље; Јѣдва *издржāем* Се; *Дочујаем* (*дочујавāи*) ја шта ви рāдите по Биограду Стијовић Лекс.; Шта тō *зачаїрлāе*? (*зачеїрлāвāи* — плитко закопавати); *Познāем* га по глāсу; Тї кā да ме *не љознāем*; Свāкоѣ га у село *љознāе*; Кō га *не љознāе*, замāштрā га за час пōсла ОБ; Кō ми тō сāд *їризнāе* Пе; *Признāем* себе. Кат *їризнāеш* своју грѣшку, и пред Бōгом си прāв Бој; *Знаїтѣ* ли ви што о тōмѣ? (*знāвāи*) ЛР; Да ти нїје пāло нāм да се *удаеш*? Кāко да се *удаем* пōд старōс? *Замoшāју* овā нāрод у мљку Се. Што не *зайљувāеш* (*зайљувавāи*) Бōжа? Чѣкāм нека се ђѣца *зайљувāју*. *Креїāју* ђд глāди. *Зайишићāем* једно по једно; Не *їродāи* јāбуке у бешћѣње; Не *зафркāи*! Стијовић Лекс.

Не *дāвā* ми нїшта Кр; *Издржāвāм* порōдицу Сућ; Не *дочујāвā* добро; Тї свѣ нешто *зачеїрлāвāи* кā мāчка Стијовић Лекс.; Не *љознāвāм* га ја Се; Нїшта не *знāвāм* ЛР; Не *їризнāвāм* ти ја тō Шек; Не намерāвāм да се *удāвāм*; *Замoшāвāм* пакѣт; *Креїāвāју* ђд глāди Се; Он ме *зайљувāвā* док причāмо; Јā вāзда *зайишићāвāм* слāбōга Кр; Не *їродāвāмо* ракију; Не *зафркāвāј* Бож.

330. У глаголу *чљи* јављāју се две основе: не *чљем* Сл А, не мōгу да *чљнѣм* и сл.

331. Неки глаголи Стевановићеве VIБ врсте у Васојевићима се мењају по V врсти: *бōјāи*, -āм (бојити), *карāбојāи*, -āм (бојити у црно), *грāбāи*, -āм (грабити), *сїāрāи*, -āм, *осїāрāи*, -āм, *чāмāи*, -āм (задржати се): Сљтра ћу *бōјāи* ђѣци фанѣле Кр, Немō *карāбојāи* чарāпе Бож, Пā смо *грāбāли* кō ће више да изїје За; Кā да е *сїāрāло*, пā се млāдїло Сућ; *Осїāрāо*, пā измāтљфио Ко; Немō *чāмāи*; Штō си *чāмао* оволикō? ОБ. Забележили смо и: *Осїāрио* је нешто; Јā ћу ти га *угрāбїи* Сл. Забележили смо и облик *чāмии*, али са значењем 'чекати', док лексема *чāмāи* значи 'задржавати се': *Чāмили* смо сву нōј цāба А; Штō *чāмии* тљ? Не *чāми* више Се.

332. Неки глаголи Стевановићеве VIБ врсте у Васојевићима се мењају по VIа врсти — инфинитивна основа се завршава на *-е-*, а презентска на *-и-*: *вїреи*, -їм, *завїреи*, -їм, *їривїреи*, -їм *двōреи*, -їм, *їљљсеи*, -їм, *зайљљсеи*, -їм, *мљдрей* (мудровати; држати се смерно — о невести), -їм; Немō *мљдрей*; Немō *вїреи* проз врата Цр; Не смїјем ни *завїреи* Сл; Смїјем ли *завїреи* да вїдїм шта рāдѣ? ОБ; Не дā јој ни *їривїреи* у кљћу ОБ; Оћемо ли нōћас *двōреи* Мїла? Кр; Нѣма кōга *двōреи* Се; Немō *їљљсеи* толїкō Се; За нїм нїко неће *зайљљсеи* Бој. Оћу да и *їредвōрїм* нōћас Бој; Вāзда е *мљдрио* Се; Ретко се употребљавāју и глаголи са *-и-*: Немō ми *їривїрии* око кљћѣ Се; Оћемо л га *двōрии*? Сућ.

333. Редовно је аналошко *чињети*: Бѡг знá штѡ ће *чињети* Вел; Свãшта ће *учињети* Пе; Свѡга ћу те у крв *учињети*! Пе; Не можеш ни другѡме *учињети* Се; *Начиње* тѹ мáло колибѣ Гр; *Начињѣла* ни је баба бучáлину Се; *Начињѣла* ђѣца гйãље (штуле) Кр; Млѡго жада *се чињѣло* Бој; *Чињѣло* му се — нйко кá ѡн За; *Учињѣло* ми *се* Сл; *Начињѣли* спѡменик; *Начињѣли* му згрѡбницу Бој; Тѹ кућу *начињѣли* За; *Начињѣли* по мáло кућáра Вел; *Начињѣле* спѡменик браћи ОБ; Нйт су ми *учињѣли* чѣтници ни партизãни да ваљá Се.

Глаголи V врсте

334. О глаголима V врсте углавном је већ говорено на другим местима у овом раду: о њиховом односу према глаголима II врсте у т. 316–318, о 3. лицу множине презента у т. 265, о презентским облицима глагола на -ава- у т. 329.

335. Глаголи (-)дати, (-)знаѣи, (-)имаѣи граде презент углавном без форманта *д*: *дáм* Бој Сл Вел, *не дáм* Шек, *дáш* А Ко Кр Сућ, *дá* Гр А, *дáмо* Се Ку, *не дáше* Се Сућ, *дáју* За;

знáм Се А Сућ За Бој Сл, *не знáм* Гр Сл, *знáш* А Цр Ло Сл Гр, *знáмо* Сл Цр Ку, *знáше* Бој Сл Гр, *не знáју* Кр;

ймáм Бој Гр Сл Пе За Вел Шек, *ймáш* Сл Бој Бож, *ймá* Гр Сл, *ймáмо* Гр Сл Бож, *ймáше* Пе ЛР, *ймáју* Гр Сл Сућ.

Ређе се чују и облици *се д*: *дáдѹ* ОБ, *не дáдѹ* Се Сућ, *йродáдѹ* Кр; *да знáдѹ* Бој, *не знáдѹ* Се.

Нисмо забележили такве примере за глагол *имаѣи*.

Глаголи *дáти*, *знáѣи* и *ймáѣи*, поред презентских облика *дáм*, *знáм*, *ймáм*, имају и презентске форме *дáднѣм*, *знáднѣм* и *ймáднѣм*, који се употребљавају при грађењу футура II (в. т. 336).

Аорист ових глагола је двојак:

дáдо Бож, *дáде* Се, *дáде* А, *дáдосмо* Ко, *дáдостше* Бој, *дáдоше* Сућ и: *дá*, *дá*, *дá* ОБ, *дáсмо* Се, *дáстше* Сућ, *дáше* Сл;

знáдо ОБ, *йознáдо* Бој, *знáде* Се, *знáдосмо* Сл, *знáдоше* Се и: *јá знá* Кр, *знáше* Се;

ймáдо Се, *нѣмáдо* Бож, *нѣмáде* Бож и: ѡн *ймáше* Кр, *ймáсмо* Бож, *нѣмáсмо* Се.

У императиву су такође двојаки облици: *дá* Се, *дáше* Бож и: *дáдни* ОБ, *дáдните* Кр;

знá Сућ, *знáше* За и: *знáдните* ОБ;

ймá Се и: *ймáдни* Кр.

336. Глагол *шрѣбáѣи* у значењу 'бити потребан' има облике за сва три лица једнине и множине:

Не шрѣбáм нйкоме Се; *Не шрѣбáм* ви нйшта Бој; *Не шрѣбáју* ни нйшта Бож; *Трѣбáју* крмáд за кланицу Бој.

Када је *шрѣбáѣи* глагол непотпуног значења, јавља се и у безличним и у личним глаголским облицима:

Трѣб̄а да знаш Кр; *Трѣб̄а* да ђрѣмо Сућ; *Трѣб̄а* да чӯв̄ате Се, *Трѣб̄ало* е да идѣм ОБ; *Трѣб̄ало* е да посијемо Бож;

Трѣб̄ам да плетѣм Се; *Трѣб̄аш* да мн расучѣш блӯзу За; Нијѣси *ѡтрѣбала* ђдит А; Нијѣси *ѡтрѣбао* прескакат плѡт Се.

337. Све је више у употреби глагол *изгр̄а̄и се*, али се чује и *сигр̄а̄и се*: *Сигр̄а̄ј̄у се* ђѣца Се, Пӯштите и нек се *сигр̄а̄ј̄у* ОБ.

Глаголи VI и VII врсте

338. О трећем лицу множине презента ових глагола било је речи у т. 265. О трпним придевима глагола VI врсте говорено је у т. 261, а о првом лицу једнине презента глагола **велет̄и* и *видет̄и* у т. 263.

По VI врсти иде глагол *брѡит̄и*:

инф. *брѡит̄и* Кр А, *ѡребрѡит̄и* Се, *забрѡит̄и* Сућ, р. пр. *брѡ̄ио* ОБ, *избрѡ̄ио* Се ОБ. Ретко се чује и *брѡјат̄и*: *брѡјат̄и* Се ОБ, *брѡј̄ао* Кр.

Императив глагола VI врсте на *-оит̄и* у 2. лицу множине чешће има заврше-так *-ој̄иѣ*, а ређе *-оит̄иѣ*:

брѡј̄иѣ ОБ А, *избрѡј̄иѣ* ЦР Се ЛР, *искрѡј* Гр Се Сућ, *искрѡј̄иѣ* Гр Сл, *одвѡј̄иѣ* ОБ; *избрѡит̄иѣ*, *искрѡит̄иѣ* Се, *одвѡит̄иѣ* Бож.

Глагол *бѡит̄и* (бојити) чешће се чује као глагол V врсте *бѡј̄а̄иш*, па императив гласи: *бѡј̄а̄ј* Се, *обѡј̄а̄ј* А, *обѡј̄а̄ј̄иѣ* Сућ.

339. Глагол *изв̄ин̄ӯи се* у значењу 'замолити за извињење' иде по III, а не по VI врсти:

Мѡр̄ам му се *изв̄ин̄ӯи* Се, да *изв̄ин̄ѣш* Бож, да се *изв̄ин̄ѣш*, да *изв̄ин̄ѣше* Сућ, *Изв̄ин̄ӯла* сам му се Се.

340. По VI врсти иде и глагол *с̄ӣа̄с̄ит̄и*:

Да ми је *с̄ӣа̄си* коју гѡј Сл, Нијесу се мѡгли *с̄ӣа̄си* Бој; Да се *с̄ӣа̄си* дијете Гр; Да га *с̄ӣа̄с̄имо* Се; Ђни га *с̄ӣа̄с̄ѣ* Се; И тако се *с̄ӣа̄сили* Шек; *С̄ӣа̄сили* бисмо се Це; Те смо се *с̄ӣа̄сили* ђд гл̄ади Гр.

341. Код глагола *ост̄ӣар̄а̄ти* избегнута је група *-рје* (<е):²⁴³

ост̄ӣар̄а̄ти Се Кр А; *ост̄ӣар̄ам* Бож; *ост̄ӣар̄ала* Се А Бој Гр, *ост̄ӣарао* Кр, *ост̄ӣар̄ало*.

342. Презент глагола *слѡмит̄и* увек је по VI врсти: *слѡм̄им* Се, *слѡм̄иш* Бож, *слѡм̄и* Кр, *слѡм̄имо* Бој, *слѡм̄ише* Се, *слѡм̄ѣ* Сућ.

У инфинитивним облицима глагола *ѡлѣв̄ѣѡит̄и* и *чињѣит̄и* налази се континуант јата:

ѡлѣв̄ѣѡит̄и, *ѡлѣв̄ѣѡла* Се;

чињѣит̄и Се, *учињѣит̄и* Кр, *учињѣла* ОБ

Глагол *ћӯш̄а̄ит̄и* има облике *ћӯш̄а̄ит̄и*, *шӯш̄а̄ит̄и*, који иду по VII врсти, и *шӯнѣит̄и*, који иде по VI врсти: *ћӯш̄а̄о* ОБ, *ћӯш̄а̄ла* Се, *шӯш̄а̄о*, *шӯш̄а̄ла* Се Кр.

²⁴³ В. Д. Петровић, *О судбини групе рј и неким сродним ѡјавама у ср̄искохр̄ват̄ском књижевном језику и неким његовим дијалектима*, ГФФНС XVIII/1, 1975, 162.

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

343. Глагол *бић*:

Облици презента: *биднѐм, биднѐш, биднѐ, биднѐмо, биднѐше, биднѐ* забележени су у конструкцији футура II (в. т. 292).

Облици аориста: *би, би, би, бисмо, бистѐ, бише* или уопштено *би* за сва лица забележени су у одељку о потенцијалу (в. т. 293).

Облици имперфекта: *бљѐ — бљѐше — бљѐше — бљѐсмо — бљѐсте — бљѐу и бијѐ — бијѐше — бијѐше — бијѐсмо — бијѐсте — бијѐју / бијѐу* наведени су у одељку о имперфекту (т. 282).

Императив: *бидни, биднимо, биднише, нека биднѐ*.

Глаголски придев радни: *био, била, било, били, биле, била*.

344. Глагол *шћѐ*:

Презент: *оћу/нећу/не оћу, оћеш/нећеш/не оћеш, оће/неће/не оће, оћемо/нећемо/не оћемо, оћеше/нећеше/не оћеше, оће/неће/неоће* (спорадично *оће* и *оћу* — о томе у т. 265). Енклитички облици: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеше, ше*.

О облицима аориста: *шћѐ — шћѐ — шћѐ, шћѐсмо — шћѐсте — шћѐше и шћѐдо — шћѐде — шћѐде, шћѐдосмо — шћѐдодсте — шћѐдоше* в. у одељку о аористу (т. 286).

О облицима имперфекта: *оћа — оћаше — оћаше — оћасмо — оћасте — оћају и шћа — шћаше — шћаше — шћасмо — шћасте — шћају* в. у одељку о импрфекту (т. 281).

Императив: *шћѐдни, шћѐднимо, шћѐднише*.

Глаголски придев радни на целој испитиваној територији: *сћѐо, шћѐла, шћѐло, шћѐли, шћѐле, шћѐла*, а у Лијевој Ријечи и *кћѐо, кћѐла, кћѐло, кћѐли, кћѐле, кћѐла* (што је овде и обичније од првог облика).

Ђ. ПРИЛОЗИ

345. Грађа садржи богат материјал у коме се велики број прилога по своме значењу и структури подудара с прилозима у књижевном језику. Али један број прилога специфичан је за овај, а и њему блиске говоре. Примери које наводимо илустроваће лексичко богатство, семантичку разноврсност, као и разноликост у њиховој структури.

Особености се огледају у примерима творбе: префиксалне (*ионавиш, ионаниж, идшаман, иддобро, идгоре*), суфиксалне (*ирсмице, иљоштимиче, остримице, ишримице, иунано, седећки, иошрбушкѐ, иобаучкѐ, назадачкѐ, гљавачкѐ*), различитим врстама сложеница (*вѐсвијек, зачас, заузачас, најофаџу, исирвѐ, ишман, ишйуш*) и посебно фразеолошким сложеницама (*бѐгме, дабѐгда, акобѐгда*). Забележили смо и прилошке изразе типа *у зло доба, у неко доба, у џик зорѐ, на ишање*.

Уобичајени су прилози настали од придева (*дѐбро, лијејо, драго, шѐило, шѐшко, лѐко, бисшро*). Бележе се и прилози од предлошко падежне конструкције

придевских речи (*идиријeko, умало, одскоро, унаојako, нависдоко*), као и, не тако бројни, прилози за начин од придева на *-ски*: Све је *љуџки* Сућ. Бџами је *љуџки* Стака прџшла Бож. Живџ *госидџки* Се. Виђи Баљџва како *мераклиски* зузџ Кр. *Мајсторски* наодџш и заплуваеш тџ ђецу ОБ.

Известан број прилога пореклом је од инструментала именица (*брзинџм, зорџм, џлаџгом, сџлџм, несрџћџм*) или неког другог падежа и предлога уз њега (*џошемељу, насрамоџу, најрекџџруџ, џзбрдо, џјуџџру, увџс, срџке, снерџке*). Прилошку функцију имају и облици номинатива неких именица (*чџдо, мрџва, мрџвица, комаџи, сџла* и сл.). Стари облик именице *каџми* такође може имати прилошко значење.

Посебну, немалу, семантичку групу чине прилози партиципског порекла (или прилози саграђени према овом моделу), који су се значењски и функционално изједначили с глаголским прилозима новијег језичког постања (*клџче, сџџџџе, сџеде, шрџке, жсмџрџе, неџџке*).

Посебност овога говора чине временски прилози чије се значење у књижевном језику исказује описно, као: *џрекономџдне* (дан пре прекјуче), *џреконодвечери* (дан пре прексноћ), *наџкоџан* (дан после наџјуче) и др.

Забележили смо и образовања прилога од присвојних заменица, као: *џџџџски, наџџџџски, његџџџски, њџнски, свџџџџски*.

Најзад, у овом говору постоје и мултипликативни прилози и прилошки изрази типа *једнџм, дрџџџџм ... десџџџџм, ни један једџни џџџџ* и сл.

Неки облици прилога, као нпр. *одовуд*, који у основном значењу указују на правац или место, могу бити употребљени и у предлошкој функцији: Стџни *одџвуд* мене (с ове стране) ОБ. Ко е онџ чџек *одџвуд* њега (с ове стране)? Кр.

С друге стране пак неки предлози могу имати прилошку функцију, као нпр.: Они су дџбро *близу* с наџма Бож. До Божџћа мџже, а *миџмо* Божџћа — не! А. Тџ е брџдо *наџсџрема* (са супротне стране) За. Коџ је онџ сџело *наџсџрема*? Пе. (О томе ће бити више речи код предлога.)

Често се прилози за место (правац) и време реализују с партикулама: *-к, -ек, -ик, -ка, -љ, -н, -на, -нак, -нан, -р, -ар, -нар, -наре, -нарек*. Партикулу *-наре(к)* бележили смо само у селима Полимља и Велици.

Партикуле имају (могу имати) заменички прилози за *местџо* (*ође, џџу* и *онђе*), за *џџџџ* и *џросџџирање*, за *џлолазно местџо креџџања* (*одавле, оџџле* и *оданле*), за *означавања крајње џџачке креџџања* (*докле, доџџле, довле* и *донле*) и за време. Уз заменичке прилоге за *џравац* и *количину* не употребљавају се партикуле.

Уз остале прилоге за време и место ретко смо бележили партикуле: *јуче, (-на, -нак, -нан), увече (-н), довече (-н, -нак); (џџ)горе (-ка), озго (-р), оздо (-љ)*.

Заменички прилози су често појачани партикулама *ево, еџџо, ено*: Ђе бџ стџже чџк *евџџџмо!* *Евосџд* ђу да га зовџм. *Евосџкџ* се раџџи. Џкрџнџ се *еџџџџџкџ*, лицем к мене. *Еџџџџџкџ* се цџјенџ и пошџџу пријатељи. *Еџџџџџкџ* смо се ми двоџца разговџрали. *Еноџџкџ* чоџка јџд нађџ.

Прилози за место и правац појачани су често са *џџџмо*: Виџџи се нџко *џџџмо-џџре*. Пџсле *џџџмо-навџше* жџну трџдну распџрили.

Прилози које наводн М. Стевановић у ИЦД по облику и значењу углавном се подударају с оним што се налази у нашој грађи. Понеки прилог за који М. Сте-

вановић тврди да га нема у овом говору, нпр. *одавде* (Стевановић ИЦД 92), данас је сасвим обичан, што је, вероватно, новији нанос из књижевног језика. Насупрот томе, прилог *жље* (зло), добро потврђен у Стевановићевом раду (Стевановић ИЦД 92), нисмо забележили на терену, док смо прилог *добре* бележили спорадично, у изразу *дд̄бре дош̄а̄*, за разлику од облика *добро*, који је у овом говору уобичајен (на супрот Стевановићевој тврдњи да је апсолутно непознат — Стевановић ИЦД 92). Ове су промене очигледно настале у временском распону између Стевановићевог и нашег боравка на терену.

ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ

346. Примери су груписани с обзиром на значење прилога, као и на њихову синтаксичко-функционалну употребу. Међутим, с обзиром на понекад хибридне синтаксичко-значењске околности, није их увек могуће строго класификовати — то су ситуације у којима се значење прилога може разумети на два или више начина, нпр. као прилошка ознака за место и као прилошка ознака за правац, потицање, порекло, с анафорско-демонстративном конотацијом и сл.

Сви упитни прилози употребљавају се и у функцији неодређених: *Ђе ти је чѢк? Јѣде ли ти (има ли ти) ђѣ (негде) бра̄та? Ѐма ли он ђѣ (негде) каквѣга ватана (стана)?*

а. Прилози за место

У упитној или односној функцији ови прилози указују на опште место збивања или вршења глаголске радње или на положај, без указивања на додатне елементе (почетак, завршетак и др.). У говору Васојевића, као и у осталим говорима у Црној Гори, мешају се прилози за место и прилози за правац.

Ђѣ: 1. а) у *уӣӣӣној* функцији: *на којем местѣу, на које местѣо*. — *Ђе ти је чѢк? Бој. Ђе су ви љуђи? Гр. Ђе ви је он̄а баљуш̄а̄ста ѓвца? Кр. Ђе онѢ се Златија била ўд̄ала? Сл. б) у односној функцији: на местѣу на којем, на местѣо на којем*. — *Кућа ни је тѣ претѣкла ђѣ овѢ шт̄ала Бој. ПрѢстри неке јаде што нос̄им ... п̄а догна̄ ђе ѓћу да вљѣкуем Бој. Те т̄амо ђѣ ни је кућа дођи Бој.*

2. у *прилошким конст̄рукцијама са речцама б̄ило и гѢј у ѣојачаном а) неодређеном значењу: свеједно где, на било ком местѣу, на било које местѣо*. — *Ост̄ави ђе б̄ило Бож. Ѐма ли ђе гѢј кога свѢга? Ко. Ѐди ђе гѢј ѓј Се. б) у односном значењу: на сваком местѣу на којем, свуда где*. — *Ђе гѢј ст̄игнѣ, замѣтнѣ к̄вгу. Ђе гѢј дођѣ, завр̄гнѣ к̄вгу Стијовић Лекс.*

к̄амо забележено само као прилог за местѣо, а не и као прилог за правац, и ѣо увек без глаголске којуле, са значењем: где је (где суӣӣд). — *К̄амо га БѢгд̄ан? Ђу. К̄амо га биц̄кло? Се. К̄амо и онѣ црѣвље? Сућ.*

ѓђе/ѓвђе/ѓвође/вође/ѣвоѓђе (и с партикулама -к, -н, -на, -нак, као и појачано речцом *ѣѣо* у значењу *баш овде*): *на овом местѣу, на ово местѣо*. — *ѓђе ѣма̄ око педесѣ к̄ила̄ Цр. Дођо ѓђе кот к̄ућѣ Бој. Довѣли ме ѓжек А. Бач̄а ѓђен А. Ѐма̄ ѓвђе кр̄аве да ни добро балѢњајѣ Ку. Дођѣ те се испр̄ича, ѓвђе ўзми, ѓӣђе потѣри*

БК. Ко е био овође? Се. ... јер је наша кућа овође иза овога брда Ка. Ђво ти међаш овођен Кр. Владика е одмарао еговође Кр.

тѹ (и с партикулама -н, -на, -нак) на *ѿом месту*, на *ѿо место*. — Тѹ е кућа њина тѹ била. Шта е тѹ постѣље било! Бој. Тѹн ми је била штала Ло. Сѣди тѹн ЛР. Умукни тѹн Се. Нѣка тѹ тѹна Кр. Дѹшла ми шћер тѹна да родуе Шек. Прије е био тѹнак ОБ.

о^нђе/о^{но}ђе/(ретко) н^ође/е^{то}нође (и с партикулама -н, -на, -нак, *нарек*, као и појачано речцом *ѿѿо*: *баш онде*) на *оном месту*, на *оно место*. — Крава се нѣкад не баљежѣ о^нђе ѣ лежѣ Тр. Свако се чѣшѣ о^нђе ѣ га сврби За. Помакни тѹ столовач о^{но}ђе БК. Трнокоп је јучѣ био о^{но}ђен иза врата Цр. Шта е о^{но} о^нђена? Прѹђи тѣ о^нђенак, комотније ти је Бож. О^нђенарек смо вадили тѣја компијера Гр. Начѣни фѣно каше, кѣ ѣто о^{но} н^ође Гр. Убише га ама е^{то}нође Се.

нѣђе *негде*, на *неком (неодређеном, неѿознатѿом) месту*, на *неко место*. — Он преблѣга у Албанију нѣђе Сл. Испало је нѣђе брѣмце Кр.

п^онѣђе/ѣ^нђе/п^оѣђе *ѿонегде*, *ѿу* и *ѿамо*. — Тѣ ѣлде ѣма понѣђе Бој. Је ли ти нѣка кукуруз? Ђѣђе Се. Било и тѹ поѣђе Сућ. Окопнио снѣјег, видѣ се само поѣђе вровѣма Кр.

свѹј/свѹђе *свуда*, *свугде*, *свукуд*, *ѿосвуда*, на *свим местѿима*, на *све сѣране*. — Изѣшла му е ѹсла свѹј по тѣјелу Кр. Ја ово свѹј причам Кр. Ова грѣп је свѹђе Му. Свѹђе сам био и одѣо Му. Свѣкрва ми је свѹј ишла Шек. Одѣли свѹј преко сѣла Гр.

ѣђе *било где* (забележено у конструкцијама *без ѣје икога* и *без ѣје ичега*, где се ово *ѣје* јавља у служби речце за појачавање значења). — Шта ѣу мрченица без ѣје ѣкога! Кр. Пулам се без ѣје ѣкога БК. Цѣо вијек проживље без ѣје ѣког Тр. Остави ѣѣцу без ѣје ѣчега Бож.

нѣђе *нигде*, *ни на којем*, *ни на једном месту*; (у служби речце) *ѿоѿише*. — Нѣђе Влада нѣма! Сл. Нѣђе нѣко нѣма Пе. Нѣђе лѣпшега млѣста Сл. Таква се пулица нѣђе не мѹже нај Кр.

б. Прилози за правац

кѹд којим *ѿушем*, у *ком ѣравцу*, *односно*: на *које место*, у *које место*; *чѣсто* у *вези са речцама гој*, *било*, (*му*) *драго* и *сл.* у *појачаном неодређеном значењу*. — Кѹ[д] ѣу сѣд Бој. Нѣшта не знамо кѹд ѹје ОБ. Кѹт ко мѹже ѹдит, нек ѣдѣ Бој. Кѹд аљѣдаш по цѣо дан? Кр. Нѣмаш кѹд на сѹд А. Иди куд гѹј ѹј. Куд гѹј крѣнеш — ѹни Се. Иди куд било Сућ. Нек ѣдѣ куд му драго Се.

о^{ва}мо а) на *ово место*, на *овом месту* (и у *сѣрези са онамо*, *ѿамо*, у *значењу ѿѿишег места*: на *све сѣране*, *свукуд*). — Врати не о^{ва}мо Сл. Мрш о^{ва}мо, крмачо Бој. Ја би ју повѣо о^{ва}мо у вашу кућу За. О^{ва}мо сам нашла свѣкрву Шек. Па пѹсле о^{ва}мо по радѹва Се. Одѣла о^{ва}мо онамо Бој. Ко ѹђе ѣѣшка ме тѹмо и о^{ва}мо Сл. Одѣо и тѹмо и о^{ва}мо Сл.

б) у/на *овом месту*, у *овом крају*, *овде*, *ѿу*. — Ово су Дѣлетѣѣви о^{ва}мо Гр. Пѹсле о^{ва}мо свѣ друкѣ било Гр. На Гѹли ѹток нијѣсам био, нѹ о^{ва}мо Сл. О^{ва}мо сам нашла свѣкрву Шек. О^{ва}мо доша Бој. Ђѣ ѹн стѣже ев-о^{ва}мо! Кр.

тамо онде, у/на оном крају, месту. — Седморо тамо имамо Ло. Нећемо тамо да годинимо А. Тамо мало горе имаше Се.

онамо на/у оном месту; на оно место. — Онамо био плот Сл. Лале онамо остао сам Сл. Одила овамо онамо Бој. Оћу онамо у поток Бој. Онамо отићи Бој. Ојде онамо Се. Не смијем ја отић онамо Бож.

некуд у неодређеном правцу, на неодређено место, незнано куда, уз глаголе кретања, динамике, акције. — Ојдоше некуд онако у ампу ОБ. Вазда некуд блей Ћу.

никуд ни у којем правцу, ни у/на које место. — Није мога никуд бес коња Сл. Ни се у цркву иде ни никуд Бој. Најбоље је никуд не мрдат от куће Ћу. Не могу никуд до испрет куће А.

никуд у било којем правцу, ма/било куда, уз глаголе кретања и у уиштној функцији. — Иде ли он никуд без аута? Се.

в. Прилози за пут и простирање

кудије којим иушем. — Кудије прође? Гр.

овудије (и с партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) овим *иушем, правцем, окуда.* — Овудије ти је ближе БК. Ђво ти пут овудије А. Што сте ово растоврзли овудијен? ОБ. Ко прође овудијена? Бож. Овудијенаре до ти пут нијесам одила Гр. Паљено је овудијенаре ти пут Гр. Нека и ђвце овудијенарек Ул. Саг прђдоше овудијенарек Му.

онудије (и са партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) оним *иушем, правцем, онуда.* — Прије онудије прђдоше неки љући А. Ја онудијен нијесам проша можда двапут Ку. Коѐ оно прође онудијена? Кр. Онудијенаре пута није било Гр. Саг онудијенарек прђдоше два шумара Гр.

тудије (и са партикулама *-н, -на, -наре, -нарек*) а) са значењем *правца: иуда, иим иушем.* — Прође тудије некаква ђечина Сл. Ни тудије, ни овудије, но иди правијем путем За. Не мујакѐ се тудијен ОБ. Не иди тудијена да се не сагрѐш Се. Види јој се гола тудијенак КБ. Прошли су тудијенарек Гр. Немѐ одит тудијенарек, но иди дољњијем путем Му. Вучѐ се тудијенарек Му.

б) са значењем *места: на шом месту, иу.* — Одби ђвце да не брабоњѐ тудије Се. Тудијена по сѐлу нешто копали Се. Граво, то е наше сѐло тудијенаре Гр.

некудије у неко (неодређено) место. — Некудије ђде Бож. Некудије е ђн одио ОБ.

свђкудије, свђјкудије *ио/на свим местима, свуда, свукуд, на све стиране.* — Допирао је свђкудије Ку. Наша се крв пролијевѐла свђкудије ОБ.

г. Прилози за полазно место кретања, потицања или порекла

ђклѐ, ђтколѐн, одђклѐ (у упитно-одиосном значењу) *са/од/из којег места, одакле.* — ђклѐ је ђн? Ло. Ја се немѐм ђклѐ [оженит] Сл. ђтколѐн си ти? ЛР. Не знам ђтколѐн му блѐше снаа ЛР. Ко ти га зна одђклѐ Шек.

ђдављѐ, ђдовљѐ (и са партикулама *-к и -н*) *од/са/из овог места, одавде.* — Ђѐдови су им ђдављѐ отишли прије стѐ година Пе. Ја им нарѐдим да ураде ђдављѐк

дòвлѣк Гр. Сѣт су отишли òдовлѣ ОБ. Òдовлѣк се неће чѹт Сл. Пѣ òдовлѣн зѣјми за Ријѣку Марсенићѣ Гр. Òдовлѣн се оселило млòго нѣрòда За.

òтлѣ, òтлѣн, òтолѣ (забележено и с партикулом -н) *одашле, са шòг местиа*. — Иди òтлѣ! Се. Мйчи ми се òтлѣн! Се. Òтлѣн експѣдовѣли за Гòли òтòк Сл. Не мòгу нйкѹд, ни òтлѣн дòтлѣн Сл. Па су ме òтлѣн зѣјмили на Цетйње Сл. Иди òто-лѣ Сл. Не мòгу се помљѣрит ни òтоле дòтлѣ БК. Не мòгу се пòпрат ни òтолѣн дò-тлѣн Бој.

òданлѣ, òдонлѣ, òндоле (и с партикулама -к и -н) *са оног местиа, оданде*. — Òданлѣ чѣсто лѣе лисица ОБ. Не смйјем га пуштит ни òдоилѣ донлѣ За. Не смйје òдит сѣм ни òдонлѣк донлѣк Гр. Òдонлѣн донлѣн је мòе Се. Премљѣстите онѣ ствѣри òндоле овѣмо ОБ.

однѣклѣ а) *из неког ѣравца, смера, однекуд*. — Дòђòше однѣклѣ војници За.

б) *с изблѣделим значењем ѣошйцања, ѣорекла: са неког местиа, однекуд*. — Однѣклѣ је набѣвио ракију, не пйтѣ га òклѣ Пе.

д. Прилози за правац долажења

òткуд у неодређеном значењу: *однекуд, одакле*, а у спрѣзи са *гој* и *било* у значењу *било одакле*. — Он и нѣмѣ òткуд врнут ОБ. Нека врнѣ òткуд гòј знѣ ОБ. Узми òткуд бйло Се.

одòвуд *од ове стйране, из овог ѣравца*. — Дòђе одòвуд Бој. Ђјте вй пѹтем преко горѣ, а јѣ ћу ви се одòвуд глѣскѣт.

òтуд *из шѣ стйране, из шòг ѣравца*. — Гонйли òтуд, от Полймља, от Плѣва Бој. Чйм òтвòриш врѣта, убије òтуд некаква ѣпа Пе. Мй òтуд овѣмо дòђòсмо Бој. Бљѣжй нѣрод тѣ òтуд Бој.

одòнуд *од оне стйране, из оног ѣравца*. — Кѹкѣ одòну преко Цѣрòва мѣјка ми овогѣ Милана Бој.

òднекуд *из неког, нѣйòзнѣиòг ѣравца, однекле*. — Òднекуд дòђе Бож.

освѹкуд, о(д)свѹкудије *са свих стйрана, одасвуд, из сваког ѣравца, смера*. — Освѹкуд и је бйло Се. Долѣзйли су освѹкудије Се. Тѹ дòђе нѣрòда одсвѹкудије Кр. Овѣ трѣве сѣм сѣкупљѣо одсвѹкудије Кр.

нйòткуд *ни са које стйране, ни из кога ѣравца, местиа*. — Ймѣ ли га йòткуд? Не, нйòткуд Ђу.

йòткуд *из било ког ѣравца, с било које стйране*. — Ймѣ ли га йòткуд? Ђу.

ђ. Прилози за означавање крајње, завршне тачке кретања

дòклѣ/дòклѣ *до ког местиа, до које границе, стйейена, до које даљине*. — Дò-клѣ си тò наѹмио? Се. Дòкле допйре нѣша гòра? Сућ. Јеси ли дошѣо дòклѣ? Кр.

дòвлѣ (и с партикулама -к и -н; често у корелацији с *одавле*) *до овог местиа, догде*. — Дòвлѣ су дòшли Се. Мòгѣ ли се докобрљѣт дòвлѣ? Пе. Вòда дòвлѣн Сл. Дòвлѣн је Лѣкòво Се. Јѣ им нарѣдйм да урадѣ òдавлѣк дòвлѣк, а они нйшта Гр.

дòтлѣ (и с партикулом -н; често у корелацији са *òшле, òшòле* и сл. у демон-стративном значењу) *до шòг местиа*. — Иди сѣмо дòтлѣ Се. Не мòгу се помљѣрит ни òтоле дòтлѣ БК. Не мòгу ни òтлѣн дòтлѣн Сл.

дѡнлѣ (и с партикулама -к и -н; често у корелацији са *одонле*, у демонстра- тивном значењу) *до оног мѣста, донде*. — Дѡнлѣ смѣјеш Сућ. Ђдонлѣн дѡнлѣн је мѡе Се. Не смѣје ѡдит сѡм ѡдонлѣк дѡнлѣк Гр.

дѡнеклѣ *до извесне даљине, мѣста, мере, границе; делимично*. — Мѡгу дѡ- неклѣ Се. Мѡж ли ми пѡмој? Дѡнеклѣ мѡгу, ал не по свѣ Сућ.

нѣдоклѣ *ни до којег мѣста, ѡложја, ни до чега*. — Је си ли дошѡ доклѣ? Нѣ, валѡ, нѣдоклѣ Се. Доклѣ си дошѡ с копѡњем? Нѣдоклѣ, нијѣсам ни пѡчео За.

е. Прилози за количину

347. Прилози за количину упућују на меру, одиосно степен особине или радње, а како су често заменичко-прндевског порекла, имају или поредбену или упитну демонстартивно-анафорску функцију. Јавља се и морфолошки облик за деминутивно-хипокористичним значењем.

колѣкѡ, кѡлко (често у вези са *гој, било, му драго*) и у дем. значењу **колѣш- но, колѣцко**: Колѣкѡ ћеш ми дѡт? Се. Крив је колико и јѡ ОБ. Колико гѡј ѣмѡм, бѣће твѡе Се. Нек дѡ, колико му драго Сућ. Дѡј колико бѣло Бож. Начињѣли помѡ- ло кућарѡ, колѣко да се склѡнѣмо Гр. Пѡ кѡлко кѡ знѡ Бож. Колѣшно ти је дѡо! Се. Колѣцко ћеш тѡ дѡбит? Се Сућ.

оволѣкѡ: Састѡвѣ се у оволѣкѡ мѡло некакијѡ стѡнѡва по педесѣторо ѡмла- динѣ Гр. Кѡ дѡђи, ѡзмѣ ћепѡницу, пѡ оволѣкѡ мѡшкијѡ главѡ, оволѣкѡ жѣнскијѡ, оволикѡ овѡ, оволикѡ онѡ Бој. Штѡ си чѡмао оволѣкѡ? ОБ.

толѣкѡ, тѡлко: Нијѣсмо толѣкѡ знѡли Гр. Јѣсам толѣкѡ путовѡла Гр. Није се шкѡловѡло толѣкѡ Вел. Онѡ мачѡгу да ме окрѡји — ѡтац међу тѡлко лѡђи За.

онолѣкѡ: Онолѣкѡ учѣо, пѡ ништа Пе.

нѣколико: Тѡ бѣ ми нѣколико Бој. Тѡмо су свѣ ево нѣколико годѣнѡ.

николико: Ымѡш ли ѣколико? Нѣ, никколико Бож.

свѣколико: Свѣколико, свѣ што ѣмѡм бѣће твѡе Се.

ѣколико: Ымѡш ли ѣколико? Нѣ, никколико Бож.

ж. Прилози за начин

како (често у корелацији са *гој, било, (ши и сл.) је воља*): Поред мѣне нека рѡ- дѣ како сѡми ѡтѣ Се. Како бѣло Се. Како гѡј ѡј Се. Уради како ти је воља тѣбе Се.

овѡкѡ, вѡкѡ (понекад појачано речцом *ѣшо* или *ево*): Сѡбори су бѣли овѡкѡ ... Сл. Разговѡрѡли смо овѡкѡ — нѡрмѡлно Сл. Ђкрѣну се етовѡкѡ Се. Евовѡкѡ е тѡ Се.

тѡкѡ, такѡ (и појачано речцом *ѣшо*): И ѡста такѡ Бој. Штѡ рѡно дѡђе такѡ Бој. Етѡтѡкѡ смо рѡтовѡли Бож. Сѡјмѡм јѡ да е тѡ такѡ Бож. Такѡ се живљѣло Ку.

онѡкѡ, нѡкѡ (и појачано речцом *ѣшо*): Ђдѡше нѣкуд онѡкѡ у ѡмпу ОБ. Жѣ- вљѣло се онѡкѡ сељѡчкѣ Вел. Етонѡкѡ Бѡг нагрѡдѣ Кр.

нѣкѡко: Тѡ ми је нѣкѡко зѡмѣтио Цр. Прича нѣкѡко завѡлито Се. Шћѣри су ми нѣкѡко долѡзиле Гр. Не мѡгу сврѡтит, није ми нѣкѡко нѡпѡтно ОБ.

свѡкојѡко: Кѡко си? Ада, свѡкојѡко.

никѡко: Нѣкѡко да изиђе из беѡта ОБ. Нѣшто се никѡко не миришѡ Ку. Онѡ мѡја блѣса никѡко да се удѡ Пе.

иќако: Ако иќако можеш, дођи Сућ.

3. Прилози за време

кад (и у изразима: кад гој у значењу: у свако време, кад било у значењу неограничене могућности избора времена). — Каџ си догрѣдио (дошао, допутовао)? Бој. Каџ се врћете из Подгорице? Проговори кад гој нешто паметно Кр. Кад било да било, да ће два дана, крш ће завладат Бој. Немам кад да се задржавам ОБ.

откад (често у изразу: *откад себе* и *откад знам за себе* у значењу — *већ одавно, врло дуго*). — Није га нема откад га е милиција тражила А. Откад и знам, немају ништа ОБ. Опрала сам откад себе Се. Откат себе је он ожењен За. Он живи с нама откад знам за себе Се.

сад (и с партикулама *-ек* и *-ик*) понекад појачано партикулом *ево* у значењу *сад одмах, сместа*. — А сад, сад не могу да га родѣ Сл. Већ сад је друкшѣ Сл. Садек има, садек и не ваља ништа Гр. Црешања има и садек Гр. Он је у Скопље садик Гр. Евосад идѣм у варош, немам времена да те чекам Пе. Евосад ћу да га зовнем да дође Се. Идѣм евосад у Андријевицу А.

досад: Очи ми досад нијесу гледале онаквѣ боже аковрље. Ћешило ме то свѣ досад и сад Сл. Досад је Ђоко био ту Пе. То досад нигда нијесам чуо Ло.

посад: Досат сам долазио, а посад нећу Се.

тада: Њему не би чѣк триес година тада турио За. Тада ми је мџ био, па јопѣ мало лашњѣ Шек.

потад *иосле тога*. — Запријети му ја и потад ме ниќад није задијевао Кр. Умро му е и браћ и потад ниќад није запјевао Се.

онда: Помузем варенику и онда одма успѣм Бож. Скинеш га и онда опѣт успѣш у јѣдну канту водѣ Ко.

одонда: Одонда није долазио Ко.

доонда: Он је био здрав доонда докле се пѣвриједи Се.

негда и неќад: И ја сам негда млада била ЛР. Негда е свѣ друкчѣ било Ло. Миќа отиѣи неќад у Андријевицу, отиѣи за Бѣране, отиѣи у село, а он све са мном Бој.

нигда и ниќад (и с партикулом *-ар*): Нигда није био здрав Ло. Нигда му ја не би дао ђевојку ЛР. То досад нигда нијесам чуо Ло. Ниќад ништа паметно да каже. Ниќад не изије цијело јајце Пе. Нијесам ниќад ништа ни знао Сл. Ниќат се нијесмо спорѣчкали Ко. Ниќат се не омијева Ку. Ниќад немѣ дугодљаит ОБ. Није ништа ниќадар ни знао Сл. Ниќадар ништа није радио Бој. Та чѣк није учинио ниќоме ниќадар ништа Се. Ниќадар ништа немају у кућу А. Ниќадар ништа не ради Се.

игда и иќад: — Ол се игда помирит с њим? Се. Болѣ игда нѣ нигда А. Оћеш ли игда завршит? ЛР. Јеси л иќад одио? А.

свагда увек. — Свагда је куповао ђѣци бомбоне Се. Свагда је додио сам ЛР.

ђеќад гдеќад, ионеќад. — Ђеќад дође да не види Сл. Идѣш ли код Маре? Ђеќад Се.

пођеќад ионеќад. — Пођеќад ђјдѣм до Подгорице Пе. Берѣм пођеќад Се.

дѠклѠ/дѠклѠ *докад*. — ДѠклѠ да чѠкѠм?

дѠтлѠ/дѠтлѠ *дошад*. — ДѠтлѠ ћу ја заврши Се.

347. ПРИЛОЗИ ЗА НАЧИН ПАРТИЦИПСКОГ ПОРЕКЛА

брѠначкѠ, брѠнечкѠ / брѠначки *йойречно, као брану*. — ПѠвѠче га брѠначкѠ За. ѠбѠли га, пѠ га ѠзѠ за ногу и пѠвѠче брѠнечкѠ низ ливѠду ОБ. ВѠкѠ га е брѠначки стѠ метѠрѠ Се.

брѠножицѠ 1. *наниже, низ брдо; сѠйрмоглавце*. — ПѠде ми каца сѠра с коња и Ѡјде брѠножицѠ. ПричѠвѠ се да не ѠјдѠш брѠножицѠ низ онѠ стрѠну Бож. ПѠо сам брѠножицѠ Ђу. 2. *несрећно, наоѠако*. — ОвѠ ни је свѠ отишло брѠножицѠ.

глѠвачкѠ *на главу*. — Ѡмљесто да скѠчи у вѠду глѠвачкѠ, Ѡн је шлѠпио плѠштимицѠ, пѠ га е болио стамѠк Кр. СкѠче глѠвачкѠ Ку.

дѠнимѠцѠ 1) у *Ѡоку једног дана*. — До Колашина се може стѠгнѠт дѠнимицѠ Се. 2) *за дана, за видела*. — КрѠнѠли смо послѠје рѠчка и стѠгли дѠнимицѠ Бож.

ђѠтурицѠ *од ока, без мјере, имѠровизовано, без одмеравања*. — Ѡн је тѠ рѠка џѠтурицѠ, није млѠго размѠшљаѠ. ДѠваѠ сам ја Ѡјма џѠтурицѠ, шаѠом и каѠом, а сѠд кад немѠм, Ѡнда сам слѠб рѠђѠк.

жмѠрѠ *жмурећи*. — ЈѠ би и жмѠрѠ пѠт потрѠфио Ђу.

зѠсѠбицѠ, изѠсѠбицѠ, изѠсоб *узасѠоино*. — ДѠвѠт сам зѠсѠбицѠ одѠо у бѠрбу, а нѠко ниједнѠм. ТрипѠт сам зѠсѠбицѠ одѠо на пруге. ГађѠ ме један пѠт пѠта зѠсѠбицѠ, дѠвѠ ми зрна пробѠше шинѠл, нѠ ме, срећѠм, ниђе не дофѠти. Три нѠћи зѠсѠбицѠ нијѠсам спѠваѠ. ДобѠјаѠ је пѠфале три гѠдине изѠсѠбицѠ Бож. ТребѠ неђељу дѠнѠ свѠки дѠн изѠсѠбицѠ пѠт линѠуру. ДолѠзио је три дѠна изѠсоб Ђу.

зѠтркѠ *из залѠта, изѠшке*. — ДѠбро скѠче зѠтркѠ, а слабѠје трѠпачкѠ Кр.

изѠтркѠ: МѠлош бѠље скѠче трѠпѠ, а БѠжо изѠтркѠ Се. СкочиѠ сам сѠдам метѠрѠ изѠтркѠ За. ПрескочиѠ је КраштѠцу изѠтркѠ БК.

лѠжѠ *лежећи*. — ЛѠже јѠдѠ Се.

нагѠзачкѠ *седећи*. — НагѠзачкѠ се дѠвучѠ до фурунѠ Бож. До трѠћѠ гѠдине је одѠла нагѠзачкѠ ОБ.

нѠзадачкѠ *уназад, наоѠако*. — ЀдѠ ми посѠо нѠзадачкѠ А.

нѠопачкѠ: СвѠ му е пѠшло нѠопачкѠ Ло.

нѠсѠтицѠ, нѠсетицѠ *бочно, на боку*. — ВѠзда јѠше нѠсѠтицѠ А. НемѠ да спѠваш нѠузнѠк, иѠ сѠмо нѠсѠтицѠ Кр. Коњу је тѠшко ако га јѠшѠш нѠсетицѠ Д. Луге.

насѠмицѠ: ПѠцао сам насѠмицѠ Вел.

нѠузиѠк *на леђима, на леђа*. — НемѠ да спѠваш нѠузнѠк, нѠ сѠмо нѠсѠтицѠ Кр. ЛѠгни нѠузнѠк ПѠп.

нѠотичкѠ, нѠоткѠ, нектѠћи *нехѠтице*. — Није га нѠмљѠрно удѠрио, нѠ нѠоткѠ Се. УдѠрио ме нѠотке Се. НѠотке га рѠнѠцио лѠктом у стамѠк ОБ. Ѡн ми је нѠотичкѠ дѠбро учинѠо Ку. — УдѠрио сам га нектѠћи. УдѠрио га нектѠћи Суђ.

ниѠкѠ *ничице*. — Да не пѠдо ниѠкѠ, гранѠтѠ би ме убила За.

ѠскочкѠ *йри одскоку, одсѠочивши*. — ЗрѠно га е потрѠфило ѠскочкѠ ОБ. НѠјгорѠ је ка[д] те зрѠно погѠди ѠскочкѠ Пе.

џстримниџе *ошџрим делом, ошџриџом*. — Ако ми дођу на кућу, бићу и се-
кирџм џстримиџе За. Ударџо је краву џстримиџе ОБ.

осумниџе *одока, ошџрилике*. — Ја сам то одредџо осумиџе Ђу.

пљџшгимиџе *илоснаџом сџраном*. — Умљесто да скџчи у воду гљавачкџ,
џн је шлџпио пљџшгимиџе, па га е болиџо стамџк Кр.

пџбауџкџе *бауљајући*. — Прикраџо сам им се пџбауџкџе Ку.

посумниџе *одока, ошџрилике; без размишљања*. — Посумниџе сам погођо
ОБ. Идем посумиџе Се. Задџвијек је радџо посумниџе ОБ.

потрбуџшкџе: Он по дџну спџва потрбуџшкџе Ђу.

потрџпачкџе *из местџа*. — Ја би џво прескџчио потрџпачкџе Сућ.

прџсимиџе: На нџпријатеља не смџјеш прџсимиџе За.

пџтимниџе *йраво йушем*. — Пџтимниџе се запџтџо џваџо Кр.

пџшгимиџе *йустивши нешџо из руку*. — Гџђа ме ш џџме (мотком) пџшти-
миџе Кр.

стџје *стџјећи*. — Ајџо, ако смџјеш, да се понџсеџо, ја седећкџ, а ти стџје Кр.
Слушџли смо џџо гџвор стџје Кр.

седеџе *седећи*. — Ада јџ то мџгу седеџе учџњет Се.

седећки: Ја би мџга с тоџџм да се понџсеџм и седећки Се.

трџкџе *џрчећи*. — Ојде некут трџкџе Пе. Ја би џну џевојку ўзеџо трџкџе Кр. Донџси
ми, ал трџкџе Сућ.

трџпачкџе *из местџа*. — Ја доџро скаџџем трџпачкџе Пе. Доџро скаџџе зџтрџкџе, а
слабије трџпачкџе ОБ.

трџпџе *из местџа*. — Скаџали смо и трџпе и изџтрџкџе ОБ. Мџлош бџље скаџџе
трџпџе, а Бџџо изџтрџкџе Се.

тџпниџе *йуџџом сџраном*. — Ударџо га тџпимиџе Се.

ћџвачкџе, ћџвачки *йушџанџм џеви*. — Ударџали су нџрод ћџвачкџе Сућ. Убиџо
је Турџина ћџвачки Се.

ўтумџџ *насумиџе*. — Не йди тџмо ўтумџџ Кр.

шџримниџе *сџџм шириџом*. — Шџримниџе се рџширџила Се.

348. ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И ПРИЛОШКИ ИЗРАЗИ

а. Прилози за време

1) Прилози за *ошџџе* значење времена

ўвијек *уџек*. — Ја сам ўвијек за џџга мџсила Бој. Увијек су ме виђџели и џули
и помџгли Гр. То ћу ўвијек да рџџџем Шек.

вџвијек *уџек*. — Вџвијек смо се слџгџли ОБ. Гни су вџвијек биџли гџзде Кр.
Вџвијек сам устџјаџо рџно зорџм Кр. Вџвијек им помџџџем Кр.

вџсвијек *за сва времена, доџека, зауџек*. — Вџсвијек ш џџм нећу проговџ-
рит За. Ојде за вџсвијек Су.

задѡвијек увек, вечито. — Мѣлица Мѣкашева задѡвијек рабѣ краве Се. Задѡвијек је био у андаврљ (како не треба) ОБ.

занавијек заувек. — Та се дѡм занавијек угасио А. Занавијек ти нећу дѡдит Се.

вљечито: Ту е вљечито долазница и пролазница.

вѡзда увек, сѣално. — Вѡзда нешто авѣта ОБ. Вѡзда нешто тражи и вѡзда му се чини да ја више ѣмам Ко. Вѡзда су ѡлни ОБ. Вѡзда нешто баљѣзга Ко. Вѡзда некуд бравѣта Ку.

пѡваздѡн неирѣстѡно, сѣално. — Пѡваздѡн бугијајѡ ОБ. Пѡваздѡн се гиличѡ А. Пѡваздѡн докѡличѣ Гр.

свѣ неирѣстѡно, сѣално. — Увѣжи брѣме, а њѡ свѣ у нарѡче Бој. Он ѣдѣ свѣ с овѡм женѡм Бој. А он би свѣ се смѣјаѡ Бој. Узми ми ѡтац слѡмѣ, пѡ овакѡ по пѡду, а ми свѣ пију, пију, пију Бој. Свѣ је код нас дѡдио Ђу. Уди свѣ понавѣш Кр. А жена га свѣ ћѣрала Сл.

стѡлно: Он стѡлно намѣшља. Тѡ се прѡло стѡлно обурѣва За. Стѡлно се сичијѡм Сл.

2) Сложени ѣрилози у функцији заменичких ѣрилога (< *шај* + *мах* + *ѣарѣи*-*кула* -н; *ѣи* (= *шај*) + *ѣуѣи* и сл.)

тѡман, тѣман, тѡпѡт, тѣпѡт ѡада. — Тѡман сам изгубио Се. Тѣман сам преко планине премѣо прсте на ноге Кр. Тѣман ми је брат погинуо Сл. Тѡпѡт је погинуо и Ђоле ОБ. Кад овѡ поѣјеш — тѣпѡт ѣди Ку.

ѡтѡпѡт од ѡада. — Прошло је ѡтѡпѡт и дѣсет гѡдинѡ Кр. ѡтѡпѡт му нијѣсам у кућу уљѣгла Сућ.

ѡнаман, етонаман онда. — ѡнаман није бѣло арачуга ка данас. Етонаман смо ми бѣли бољѣ ОБ. Није то бѣло етонаман, нѡ четрдѣс четвртѣ гѡдинѣ ОБ.

3) Прилози са значењем ѣриода времена (одсека дана, доба дана, године и сл.)

данас у данашњи дан, у данашње време: Данас је слава Пе. На примљер, данас бљѣжѣш некут. Немѡ данас што да пѣпнѣш. А данас не мѡгу на врата се помѡли. Тѡ ме дан данас ћѣра Бој. А данас, данас — ѡдѡ ми је брашно Сл. ѡће данас пѡре да утринга ОБ. Данас и сѣљанке брѣнују кѡсу Шек.

по-данас одсад, од овог дана, убудуће. — До данас си рађѣла такѡ, по-данас више неј Се.

јучѣ (и с партикулама -н, -на, -нак, -нан): Од јучѣ није дѡшла сѣбе ОБ. Нама су Милѡна јучѣ Талијани такѡ и такѡ Бој. Брѣновѡла сам кѡсу јучѣн Сућ. Трнѡкоп је јучѣна био ѡноће иза врата Цр. Не знам ни јучѣнак шта е било Гр. Стријељѡли су јучѣнан четвѡрицу Бој. Стријељѡни су јучѣнан Бој.

ѡномѡдне ѣрекјучѣ. — ѡномѡдне су и одвѣли Пе.

прекоѡномѡдне дан ѣре ѣрекјучѣ. — Прекоѡномѡдне су бѣли За.

сѡтра, сѡтрадан, сѡтридан: Сѡтра ћемо да јавимо стѡку у батлаке Кр. Сѡтрадан јѡпѣ ѣди Бој. Пренѡћѣи и сѡтридан зорѡм ѣдѣ Кр.

прѣксѡтра, прѣксѡтра: Драган зѡвѣ за прѣксѡтра мѡбу Кр. Мѡрам ѡдит за Берѡне и прѣксѡтра Ђу.

прѣкотан наксуѣра. — Не могу се врнут прѣкотан, тек ако мѡгнѣм накотан Се. Мбрам одит за Беране и прекосутра и прѣкотан Ђу.

накотан дан ѡсле наксуѣра. — Не могу се врнут прѣкотан, тек ако мѡгнѣм накотан Се.

сѣној синоћ. — Бѡрѡ е још сѣној дошѣ Се.

онѡвечери ѡрексѣноћ. — Врнули су се онѡвечери ОБ.

прекоонѡвечери дан ѡре ѡрексѣноћ. — Прекоонѡвечери су га довели Се.

ноћас и ѡрошѣкла и садашња ноћ. — До ноћас мѡга си ју убит, од ноћас не мож, она је мѡја За. Оћемо л ноћас? Ку. Она се мученик ноћас преставио Сућ. Такава е ноћас тумуша да се не види прс прѣд оком А.

ѡвечѣ (и с партикулом -н): **Он ѡпѣ дође ѡвечѣ Бој.** ѡвечѣн ѡзми слѣмѣ Вел.

дѡвечѣ (и с партикулама н, -нак): **Рѣј ћу ти дѡвечѣ А.** Вишина у село немѣ дѡвечѣ шта вечѣрат Бож. Дѡј ћу ко-тебе дѡвечѣн ОБ. Ђе ћеш бит дѡвечѣнак? Кр.

сѣтра вѣче, сѣтра ѡвече: Дѡј ћу сѣтра вѣче Се.

зорѡм у зору. — Ојдем ја зорѡм и донѣсем Бој. Па ја ујутру отиѡи зорѡм бијелом Бој. Сѣтра са зорѡм отиѡи За.

на зору: Шта ти оће плѣсма на зору? Се. Шта блѣше она брѣка јутрѡс на зору? Е куд ли је онѡ загућѣо јутрѡс на зору?

ѡ зору: Устѣла е ѡ зору Бож. Тѡ би ѡ зору Се.

зоромшијѣ ујутру раније, што раније. — Дѡји код мене зоромшијѣ ОБ.

сабајле рано ујутро, у рану зору. — Сабаиле смо стигли у Андријевицу

Вел.

јутрѡс: Блѣѡ јутрѡс рано закосили Ку. Јутрѡс смо се добро накрѣли ОБ. Било је топло до јутрѡс Пеп.

ујутру/ѡјутру: Да идѣш ујутру код њи горе Бој. Ја се ујутру мрчи, дигни Бој. Ујутру брзо да се врне Вел. Ујутру ћу да заждѣм право на планину Кр.

сѣтра ујутру: Сѣтра ујутру прни ми по најму Бој.

најутро: Вакат је да се изјављуе најутро Кр. Изјавише стѡку најутро ОБ.

подану дању. — Не учи подану нѡ понѡћи Се.

понѡћи ноћу. — Немѡ ѡди понѡћи Се.

нѡтѡ ноћу. — Радѣмо нѡтѡ Се.

лѣни: Лѣни су ни отворили абуланту ОБ.

онѡмлѣни ѡретѣрошле године. — Изблѣгли су ис Пѣћи онѡмлѣни Сућ. Влѣдо се ожени онѡмлѣни Кр.

прекоонѡмлѣни јѣду годину ѡре ѡретѣрошле године. — ѡумро е прекоонѡмлѣни Кр.

догѡдинѣ следеће године. — Каћ ће се удават? Догѡдинѣ Се.

прекогѡдинѣ у шоку године. — Каћ ћеш овѡ заврши? Прекогѡдинѣ Сућ.

лѣтѡс: Догнаѡ ми зѣт Бѣно лѣтѡс трѡе јунаѡи Сл. Оздрави она бољѡвима што си ју лѣтѡс глѣдаѡ же се одваја од оваца Кр.

прољѣтѡс: Вићѣла ми га баба прољѣтѡс Сл. Снѣјет му е оштѣтиѡ покрѡв на кућу, кад онѡ ѡдари прољѣтѡс Бож.

јесѣнас: Јесѣнас је положиѡ Се.

ѡјесѣн: Та озимѣк се браѡ ѡјесѣн Гр. Па ѡјесѣн само маѡну и компѣјер вѣри Гр.

зимѹс: Зимѹс се оженїо Сућ. Немō ђпѣт да зачѹпаш кѧ онō зимѹс ОБ.

4) Наводимо још неке карактеристичне прилоге за време, али и њихове значењске еквиваленте који су обични и у Васојевићима и у књижевном језику: **вѧктиле давно**. — Доселили су вѧктиле ис Плѧва Пеп. Јеси куповао одијело? А јесам вѧктиле Се.

дѧвно, одавно: Он ти се дѧвно преселио у вѣлѣ село За. Види се да е тō давно писано Сл. Ђето Миланов одавно њучи Кр. Е, бōгами, ја нијесам одавно ође зимїла, нō у Приштину и Андријевицу Се.

пōдѧвно: Брашно е пōдѧвно самљевѣно.

отпōдѧвно: Овѣ ђвце нијесу отпōдѧвно сōлене, пѧ су заблуђеле Кр.

ђдма: Уради ђдма Бож. Не идѣ ђдма кѧ кући А.

наовѧчас овог часа, одмах, смести. — Наовѧчас ћу ти урадит Ку. Наовѧчас да идѣш. Дїжи се наовѧчас Бож.

зѧчас: Плѧнѣ зѧчас кѧ ђгањ Кр. Спрљѧфѣти тї овō зѧчас Кр.

чѧском: Дђђи чѧском Бож.

једѧнак истовремено. — Једѧнак стїгосмо Сућ. Крѣнѹћемо једѧнак Се.²⁴⁴

заузѧчас у зао час. — Заузѧчас га ти напѹштио школу За. Заузѧчас га ђде кот стрица те нас зѧвади Се.

їспрвѣ а) у ѧочѣћу, најїре. — Овѧ е мѧчка їспрвѣ бїла дївља Бож. б) *из ѧрвог ѧокушаја*. — Јѧ погоди[х] їспрвѣ. Запѧли[х] вѧтру їспрвѣ Се.

прїје, прѣђе: Немō да купѹеш имање Милѡво прїје нō га питаш Ђу. Тō е бїо Шекулѧр један прѣђе Шек.

пōслѣ, пōслије, пђтље. — Он се пōслѣ оженїо Шек. Пђслије с ѧїм имѧла двѡе ѣецѣ Шек. Пђтље ћу ти рѣј Кр. Немō пђтље да се кѧеш Сућ.

нѧјпослије, нѧјпотље на крају. — Шта бї с вѧма нѧјпослије? За. Нѧјпотље ће неђе зализат Сућ. Штѧ ће бїт нѧјпотље с ѧма? Сл. Нѧјпослије ће ђн дђј кот првѣ женѣ Бож.

5) *Прилошки изрази за време (као синѧаксички скуїови или синѧагме)*:

Вѧс боговїјетни дѧн лежи Сл.

Дѧдо му пѧре нї за кад, ђн и нѣма ђткуда врнут ОБ. Тѣ мѧрке што је уложио у бѧнку — тō е нї за кад Кр.

Вдѡше толики лѹђи, нїкад за нїкад (*за сва времена*), нїко се неђе врнут. По-зѧјми му илѧду динарѧ ѣво двїје године, тѡ е нїкад за нїкад, ја сам и прежалио Кр.

Онѧман за онѧман (*у ѧрошло време*) бѡлѣга чоѣка нијесмо имѧли ОБ.

У злѡ дѡба нѣко пѡкуца на врата Пе.

У нѣкѡ дѡба дѡђѡше Ђу.

У онѡ дѡба кат се рѧдило ... Се.

У цїк зорѣ дѡђе Сућ.

У бїјелѹ зѡру нѧїђе Јѧна и прѡбѹди ме Се.

²⁴⁴ Овај прилог је и у староцрногорским говорима забележен у значењу *истовремено*, поред значења *одмах* (Пешикан СК-Љ 185). У Црмници и Колашину забележено је само значење *одмах, смести* (Милетић 436, Пижурица 176).

Мбр̄ам̄ устат зор̄ом̄ б̄н̄јел̄ом̄ да ч̄ек̄ам̄ у ред Се.
 Треба да устан̄ем̄ р̄ан̄ом̄ зор̄ом̄ да уф̄атим̄ а̀утобус Бож.
 Д̄о̄ђ̄е ми глас у ц̄р̄н̄у (у несрећну) н̄о̄ј да ми је у̀мро бр̄ат За.
 Вр̄н̄уше се у м̄р̄кл̄у н̄о̄ј Пе.
 Мр̄че н̄о̄ј т̄ам̄н̄а Бој.
 Ч̄а̄с пр̄ӣје т̄о завр̄ши? А.
 Из т̄ӣје ст̄оп̄а̄ (одмах, сместа) кр̄ени, ако о̄ђеш да ст̄иг̄н̄еш А.

б. Прилози за место и правац

Ови прилози указују на положај нечега у односу на положај говорника или појама према којем се одмерава место нечега, односно означавају куда, у ком правцу се врши или је усмерена глаголска радња или којим се путем простира, протеже.

г̄оре на висини, изнад (нечега/некога); *ионекад њојачано са тамо*. — Г̄оре се дае св̄е Сл. Ђ̄е е г̄оре Крушево! Гр. Да није Владо дојавио г̄оре? Сл. В̄ид̄и се неко тамо-г̄оре Сл.

п̄огоре(ка) *мало више, на виши њоложај*. — Ов̄у ђ̄ецу увијем п̄огорека малко, п̄огоре од њи Бој.

д̄о̄ље доле, испод (нечега/некога), *на нижем њоложају (у односу на некога/нешто) и сл.*. — Сеђали смо д̄о̄ље за̀дно Сл. Д̄о̄ље на Сињ̄и Д̄о̄ нема ни́ко Сл. Отишли су та̀мо д̄о̄ље низа с̄ело БК. А ми пр̄аши́ли д̄о̄ље Гр. Стр̄ијељан је на Андријевицу д̄о̄ље Бој. Д̄о̄ље он̄е п̄ет кра̀ва̄ уз̄еше Бој. Вр̄н̄е се д̄о̄ље на пос̄а Гр.

дал̄еко, да̀ље на већој или мањој удаљености, *раст̄иојању (од некога/нечега)*. — Т̄о е дал̄еко та̀мо Гр. Далек̄о е планина на̀ша Бој. Јеси б̄ила ђ̄е да̀ље? Сл. Не м̄огу да̀ље ни к̄ора̀ка Пе.

о̀даље, п̄одаље (и у конкретном поређењу и без њега, са нешто ублаженим значењем у односу на основни прилог). — Лив̄аде су ни о̀даље от ку̀ће Кр. Њ̄ина је ку̀ћа о̀даље от с̄ела Се. Св̄е изг̄и́нуло, само ма̀ло п̄одаље Шек.

на̀ниже на нижи њоложај, у низину (значење *ионекад њојачано са тамо*). — Вуч̄у на̀ниже Гр. Ојдоше нѐку[д] тамо-на̀ниже Гр. Да̀вно би ја̀ б̄ила низ Бродар̄ево на̀ниже Бој. Па̄ се спу̀штисмо на̀ниже, низ ов̄у ш̄уму Сл. О̄ће она да̄ иде на Са̀виндан на̀ниже За.

на̀више на вишем њоложају, на виши њоложај, у висину (значење *ионекад њојачано са тамо*). — Гру̀днице — то е с̄ело на̀ше, т̄у на̀више. Ђ̄ма Батлак на̀више. Планина Секирица е на̀више. Г̄оре два чо̀ека се пр̄им̄е, а д̄о̄ље два, па̄ вуч̄у на̀више, на̀ниже Гр. Нем̄оте о̀дит тамо-на̀више Се. Пос̄ље тамо-на̀више ж̄ену тру̀дну распор̄или. Ж̄ито б̄и́ел̄о пос̄и тамо-на̀више у̀ планину Гр. Из̄јав̄или су ст̄оку тамо-на̀више, ус те д̄ере Се.

пона̀виш *иравцем ирема горе, узбрдо*. — Ђ̄ди св̄е пона̀виш Кр. Не ко̀пај ни́з брдо н̄о пона̀виш Се. Не̄ т̄у, но ма̀ло пона̀виш За.

пона̀ниж *иравцем ирема доле, надоле*. — О̀довле ти је св̄е пона̀ниж ОБ. Ла̀ко ти је на̀ј иди св̄е пона̀ниж Се. Та̀ не̄ би к̄уд окр̄ен̄уо веј пона̀ниж За.

п̄раво у *п̄равој линији, равно, директно*. — А̄кни да га тра̄жѣ, а он̄ право у планину Кр. Порет кӯће њ̄инѣ право про̄ђу Бој. На̄ђи пӯшку право иза кӯће Бој. А ја̄ о̄јдо право за Врм̄ошу Бој.

на̄нзван ван *граница одређеног п̄ростора, најо̄ље, изван*. — Нем̄о т̄о оста̄вља̄т најзван Кр.

на̄спрема са *супротне стране*. — Т̄о е бр̄до на̄спрема За. Ко̄ѣ је он̄о с̄ело на̄спрема? Пе.

озд̄о̄љ, **одозд̄о̄љ** са *доње стране, одоздо*. — Ёно и п̄ѣ̄у се *озд̄о̄љ* Ку. Вӣђели смо и како̄ *ид̄у одозд̄о̄љ* Цр.

озг̄о, **од̄озг̄о** (обично с партикулом *-р*) са *горње стране, одозго*. — Ӯзми ис планине *озг̄о* Гр. Гра̄дили *озг̄ор* оп̄анке Гр. *Озг̄ор* тӯри да̄ску Гр. Испили да̄ску па је *озг̄ор* за̄куј Гр. Један вӣчѣ с тав̄ана *озг̄ор* Бој. Па̄ порав̄на̄ *озг̄ор* оног̄а г̄а̄ршгта Бој. Не̄те ва̄лда *од̄озг̄о*? Сл. Увѣжи ја̄ на ле̄ђа, па̄ но̄си *од̄озг̄ор* Гр.

о̄коло-на̄около *заобилазним п̄уштем, унаоколо*. — М̄брамо за̄одит о̄коло-на̄около Кр.

за̄одно *заобилазно*. — Иди преко Гр̄бавица, ца̄дом ти је за̄одио Сл.

наок̄осо *укосо, попреко*. — Не̄ ћ̄ера̄ се о̄ткос право, н̄о ма̄ло наок̄осо Ту. Ид̄ите наок̄осо т̄ијем пут̄ељком Ку.

в. Прилози за количину

ма̄ло, ма̄лечко: Не̄мамо ч̄име из̄имит ов̄о ма̄ло бр̄ава̄ка̄ Ку. Ма̄ло б̄љеше нав̄ео БК. Да̄ ми ма̄ло вареник̄е Бој. Прос̄уноу ми се ма̄ло тал̄аган Гр. Да̄ ми ма̄лечко тог̄а ле̄ба Бој. Ја̄ ма̄ње њ̄ма̄м Сл.

ним̄ало: Скӯвај без ним̄ало ше̄ћера Гр. Нӣје ме ним̄ало стра̄о Кр. Нӣје ним̄ало па̄косен ОБ.

ка̄ми мало. — Јесу ли ти род̄иле вӣшње? Ада, бо̄гами, ка̄ми. В. и примере у т. 207.

мр̄ва, мр̄вица: Да̄ ми мр̄вицу ле̄ба Бож. Нӣје ми оста̄ла ни мр̄ва Сл.

зе̄ра сасвим мало. — Пом̄ер т̄о још зе̄ру Ку. Дода̄ још зе̄ру ше̄ћера Ло.

мл̄ого: Гријеш̄или овӯдије мл̄ого Гр. Мл̄ого је у ов̄о на̄ше с̄ело пог̄ин̄уло Шек. Ран̄ије је б̄ио мл̄ого бо̄љи Ло.

пӯпо, пуна̄но: Пӯно би ме пӣтали Бој. Има̄ли су пуна̄но ст̄ок̄е За. Њ̄ма̄ још пуна̄но да се п̄љеш̄ач̄и Ту.

д̄оста: Има̄о сам ја̄ због тог̄а д̄оста бо̄логла̄вѣ ОБ. Д̄оста сам ја̄ главо̄бо̄ља̄о Ту. Род̄ило ми је д̄оста колом̄бо̄ћа за бӯлање Пе.

вӣше, н̄оповише (*нешто више*): Вӣше б̄ило ч̄ѣт̄ника Шек. Нем̄о се т̄и стӣђет, но ӯзми по̄повише̄ Бож. По̄повише̄ си ми мӯка̄ за̄дао проз ов̄о ма̄ло вӣјека Пе.

ч̄удо много, веома много. — Род̄ило ми је ч̄удо компӣјера А.

сӣла веома много. — Род̄иле ш̄љиве сӣла Се. Пӯт не на̄веде преко једнѣ га̄ре̄винѣ ње б̄љеше сӣла ја̄г̄о̄да ОБ.

сӣлно: Род̄ило е сӣлно Се.

комѧт *досѧа, ѡѡрилично*. — Ымѧш ли кѡлко да ѡјеш? Ымѧм, бѡгами, још комѧт Се.

тѧшко много. — Ымѧ још тѧшко да се кѡсѡ Кр.

г. Прилози за начин

392. Прилози за начин, познато је, указују на вид остварења, извршења тока глаголске радње или дешавања, унуђивањем на својства као што су квалитет, квантитет, интензитет, став, форма, (субјективни) осећај, понашање, расположење и др., с тим што се у неким случајевима исти прилог може различито разумети, у зависности од могућег спектра семантичких конотација (нпр. *брзином* = брзо, хитро, брзоплето, површно), па смо ове прилоге сходио томе и разврстали.

1) Прилози за квалитет, својство (у ѡиштем смислу)

пѡсигѡр баш сигурно. — Тѡ ти је *ѡдсигѡр* Се. Јѧ ти тѡ рѧко пѡсигѡр ОБ.

пѡпријeko: Пѡгледа ме пѡпријeko А. Глѧдѧмо се пѡпријeko Се.

потемѧљу ѡѡиђуно, сасвим. — Пострѧдѧли смо потемѧљу За. Тѡ си пѡгѧн потемѧљу Се.

прчевѡто добро, ваљано; храбро, одважно. — Овѡ сте урађѡли прчевѡто Кр. Рѧјо онѡ рѧче прчевѡто Кр.

напрекѡтруп на брзину, нейромишљено. — Тѧквѧ ствѧри се не рѧде напрекѡтруп Пе. Свѧ што рѧди, рѧди напрекѡтруп За.

унѡпѧко наоѡко. — Не умѡјем јѧ унѡпѧко кѧ тѡ Ку.

тѧрѧтно ѡешко, наѡрно. — Тѧрѧтно е изѡс уз овѡ брдо Ку. Одебљѧо, пѧ му е тѧрѧтно пљешѧчит Пе.

тѡмоло неразговѧтно, неразумљиво; нејасно, магловѡто. — Збѡри тѡмоло, једвѧ га разумѡјеш Бож. Не вѡдѡм дѡбро, нѡ тѡмоло За. Пѡзнаде л га? Нѧ бѧш. Тѡмоло е бѡло Се.

завѧлито неразумљиво. — Причѧ нѧкѧко завѧлито Се.

бадијѧва бадава, узалуд. — Свѧ што мѡгу чинѡм за нѧга, иѡ бадијѧва ОБ. Рѧдѡ сам цијелога вијѧка и свѧ бадијѧва.

лѡјѧпо: Ако сѡјено лѡјѧпо привршѡш, нѧће ти закѡснѡт Бож.

нѡрмѧлно: Разговѧрѧли смо овѧкѡ — нѡрмѧлно Сл.

омрчѧно лоше, јадно. — Омрчѧно су га пѧзѡли Се. Омрчѧно се ожениѡ, омрчѧније бит не мѡже Кр.

срѧтњо сређно. — Срѧтњо бѡло, дабѡгда За Вел ЛР. Нека му е срѧтњо Суђ. Не мѡже ти бит срѧтњо ОБ.

несрѧтњо несрѧтно. — Несрѧтњо су прѡшли ѡ рѧт Се. Ђдаде се несрѧтњо Пе.

рѧт сѡкојно. — Мѡже рѧт зѡму да провѧдѧ Суђ.

бѧдно јадно, бедно; ѡешко. — Бѡгме бљѧше бѧдно обѡчен Суђ. Нѧшто ми је бѧдио без нѧга Пе.

тѧшко/тѧшко: Тѧшко бљѧше стѧт испрѧд нѡ Вел. Тѡ пѡт, вѧлѧ, тѧшко бѡло Шек. Јѡш је тѧжѧ кѧ ти фѧмилијѧ жѡви на рѧздвѡицу Кр. Пѡт се зѡми тѧшко одрѧвѧ Се.

топло: Нѣшмо га данас ни запириват, топло е Пе. Било је топло до јутрѣс Пеп.

мило: Радї шта му е мило Ђу.

фино: И он ти фино дади Зѳру Сл. Марија живљела фино са Зѳром Сл. Драгѳтин Милошев фино музика ОБ.

право: Право да ви кажем — не знам Сл. Каза право Се.

неправо: Нѣшто му е неправо За. Шта е тебе било неправо у овѳ државу? Пе.

криво: Да ви се криво не закѳнем Сл. Јес ми мало криво, али се неѳу наљу-тит Бож.

бисто: Пѳчѳ ѳко да ми се отвара. Мене бисто Шек.

вљерно *шако да му се може веровати, сигурно, ѳоузвано, ѳошѳено и сл.* — Ја тргѳем ко-тебе, ко-тебе ми је вљерно. Ко-тога чоѳка ми је свѳ вљерно, повљерно би му и живот и ѳбраз ОБ.

срукѳ *згодно.* — Прѳђи с тѳ странѳ, тамо ти је срукѳ Се.

снерукѳ *згодно.* — Овѳ ми је нѣшто снерукѳ Бож. Мѳж ли ми дѳдат? Мѳгу, ал ми је снерукѳ Се.

другѳачѳ, друкшѳ: Она ми тѳ сад другѳачѳ исприча БК. Не мѳже бит другѳачѳ ОБ. Ранијѳ си друкшѳ причаѳ Суѳ. Кѳчи зборѳ друкше нѳ ми Ло.

својски *како треба.* — Кад радї, радї својски Цр. Уради, валѳ, својски Ку.

твојски *добро, како ти умеш.* — Уради тѳ твојски, не брукѳ се! Се.

нашки: Ова ѳѳца не знадѳ нашики ни ријѳчи Бож.

његѳвски *на ѳегов начин, како он уме.* — Ако те ѳн дочѳпа ѳегѳвски, нѳј се дѳзѳат Суѳ.

по ѳијски *на ѳихов начин.* — Талијани су нѣшто дѳго по ѳијски ѳапарѳли Пе.

дѳбре добро само у изразу: Дѳбре доша Кр.

дѳбро/ бѳљѳ/ најбољѳ: Дѳбрѳ сам била Шек. Изглѳда су се дѳбро рѳждили Бож. Дѳбрѳ смо се најѳли За. И тѳ маѳа ме дѳбро држала Шек. Дѳбро си тѳ намотриѳ ОБ. Привѳђите се ви дѳбро валѳ ли ви раѳѳта Цр. Држала га жена дѳбро Бој. Кѳ е жив, свѳ је дѳбро Бој. Данас бѳљѳ пролазе пушѳенице нѳ ѳѳвојке Се. Проси-јѳци просијѳком, бѳљѳ иѳ сврдлом Бој. Најбољѳ је никуд не мрдѳт ис кѳћѳ Пе.

лако, лѳшњѳ: Није лако изѳс уз ова пркендаѳ Пе. Ка сам био на ѳемѳн, свѳ ми је било лако Цр. Није лако отѳс на онѳ угасу Кр. Тада ми је мѳж био, па јѳпѳ мало лѳшњѳ Шек.

насрамоту *на силу.* — Насрамоту ми браѳа зајмили у партѳију Се. У потѳль-њѳ крај су не ѳѳрали насрамоту Гр. Ако нѳј милѳм, ѳј насрамоту А.

бѳјѳзно ојасно. — Бѳјѳзно је од дивинѳ Се.

забрѳжно забриѳавајуѳе. — Забрѳжно ми је што затрајѳаше ОБ.

замѳтно шешко, сложенѳ, комѳликовано; заѳбилазно, неустѳјино. — Тѳ ми је нѳкако замѳтно Цр. Сврѳтиѳ би ја чѳшѳѳ, нѳ ми је нѣшто замѳтно Кр.

напоклѳку *шако да буде несѳабилно.* — Не остављѳј тѳ напоклѳку да се не преврѳнѳ Се.

напофѳату *на дохваѳи руке, ѳри руци.* — Свѳ трѳба да стој напофѳату Се. Тѳри тѳслу тѳ, да ми је напофѳату Пе.

напа̀руку на *дохва̀шу руке, ири руци*. — Мене е сва̀ка ства̀р у ку̀ћу напа̀руку Бож. Порѐђај ала̀тке да су ми напа̀руку За.

на̀кхѣр, на̀кхѣре *наздрави, без узрока, разлога*. — Забо̀ље ме пр̀с на̀кхѣр Ко. Бо̀ли ме ру̀ка на̀кхѣр Ко.

на̀влаш, на̀влаж *намерно*. — Ти си на̀влаш пу̀штио да се побѣју́ А. Ударио те на̀влаж ОБ. Пушѣаш ли сто̀ку на̀влаж у лива̀ду?

бо̀ш *узалуд, бадава*. — Збо̀рио сам му, но̀ бо̀ш За. Помо̀гали смо и, но̀ бо̀ш Ђу.

ца̀ба *бесила̀тно*. — Ца̀ба би код љека̀ра Шек.

за̀дно/за̀едно: Сеѣ̀али смо и разговара̀ли до̀ље за̀дио Сл. Њивѣле *за̀едно* Шек. Ми два̀ са̀та посеѣ̀тели за̀дно нѝесмо За.

на̀пўтно *узгред, усїуи*. — Не мо̀гу сврати́т, нѝје ми нѐкако на̀пўтно ОБ. Сврати́о би но̀ ми нѝје на̀пўтно Бој.

грѣдом *узгред, усїуи*. — Сврати́ грѣдом код Мѝлоѣ Се. Донеси́ ми грѣдом љѣб Пе. Вѝђи грѣдом и́ма ли со̀ли Се. Сврну̀ли смо грѣдом кот кума́ А.

2) *Прилози за интенси́тет, кванти́тет, степен, обим, за исцїицање и сл.*

чѐсто/чѐсто: Ја̀ би ишла чѐсто, ал не мо̀гу, ста̀ра сам Шек. Чѐсто се он раз-
викѣ на ра̀днике Се. Ода̀нлѣ чѐсто ла̀е лиси́ца ОБ.

но̀чешнѣ: По̀чешнѣ се он чурѣ́чѣ ОБ.

бр̀зо: Бр̀зо се он ражљѣ́ти ОБ.

брзином на *брзину*. — Ура̀ди брзином Бож.

по̀лако: По̀лако прогѣ́ња те за̀лагае́ ОБ. Раска̀нѣ се на̀род по̀лако Се.

о̀лагом *лагано, без журбе*. — Са̀мо о̀лагом, сва̀кога да̀на помало́ Бож. Иди́-
те о̀лагом, не и́тате́ ОБ.

на̀па̀сно јако, много. — Изби́ли су га на̀па̀сно Ко. Разбо̀лио се на̀па̀сно За.

на̀гр̀дно јако, много. — Бљѣше пљан на̀гр̀дно не мо̀гаше се но̀гѣ дрѣжат За.
На̀гр̀дно су изгїну̀ли Ко.

зама̀шито *много*. — Во̀лио је да ла̀жѣ зама̀шито.

ја̀ко, ја̀чѣ: Ја̀ко сам напу̀вао пу̀вало Сл. Изви́ та сви́так да мало ја̀чѣ сви́нѣ Се.

сла̀бо: Сви́так сла̀бо сви́ти БК. Сла̀бо чу̀вам Шек.

ма̀ло, помало́, мало помало́: Тру̀сни ма̀ло то̀ дијете́ Се. Помало́ бљѣу́ ком-
пијѣри за́метну̀ли Сл. Облѣ́ Брдо се ма̀ло помало́ раската̀нѣ ОБ.

ума̀ло скоро, го̀шово, замало́. — Ко̀њ ми се стра̀ви, па̀ се ума̀ло са̀трије́ Ку.

једва́: Једва́ сам испли́вао Вел. Једва́ сам то̀ срѐдила́ Бож.

одједаман *одједанїуи, одједном*. — Он одједаман мо̀же изес ја̀гѣе́ ОБ. Ве-
чѐрамо́, кад одједаман пу̀че пу̀шка Бој.

нависо̀ко: Добра́ ђевѣ́жа, али гледа́ нависо̀ко Кр. Сви́ се он дрѣ́ нависо̀ко ОБ.

за̀па̀зно и́ако да се дуго́ и́амїи. — Ако те рѐпим, би́ће ти за̀па̀зно док си
жив. Би́ће ти за̀па̀зно кат си сти́о да се би́јеш Кр.

бо̀л доста́, дово̀лно. — И́мамо, ва̀ла, бо̀л све́га што ни тре́ба́ Се.

ду̀пкѣ ио̀шїуно. — Са̀ла бљѣше ду̀пкѣ пу̀на Пе.

ди́бидѣс *ио̀шїиѣ, сасвим, ио̀шїуно*. — Ди́бидѣс ни́шта не зна́ Ко. Ди́бидѣс
ни́шта не чу́е ОБ.

ди́п сасвим, ио̀шїуно. — Лу̀до по̀све, ама́ ди́п БК.

посвѣ, пòсве: Остѣо е посвѣ нѣспособан за рѣд Шек. Õко пòсве забòље Шек. Лúдо пòсве, ама дѣп БК.

прѣгнѣто *ирекомерно*. — Блѣше плѣан прѣгнѣто ОБ. Жўрио сам прѣгнѣто За. **вѣшѣ:** Нацòјѣо сам се, вѣшѣ не мòгу Се.

дòста: Дòста е òдбѣшан Се. Јѣ сам препѣдѣла дòста нѣродСе.

јўрде чак. — Допѣрали су нѣши стѣри јўрдѣ до Јѣвора ОБ. Одјѣвиле òвце јўрде до Рўжѣћа орнѣцѣ БК.

д. Прилози синтагматско-фразеолошког типа

Осим као једночлане лексеме, прилози се, као и у стандардном језику, јављају у облику сложенијих лексичких израза, синтагматског или фразеолошког типа, било у склопу с прилогом било као изрази сачињени од других врста речи.

на ѣтѣње *хѣиро, на брз начин, хѣѣајући*. — Мòрам да га саплѣтѣм на ѣтѣње Сућ.

у по јѣдну ... у по другу с јѣдне сѣране ... с друге сѣране. — У по јѣдну òн нѣје крѣв, нѣ било га òни дѣрат, а у по другу мòгѣ е свѣђу и да избѣгнѣ Сућ. У по јѣдну си у прѣву, ѣмѣ дòста и њѣгòвѣ крѣвицѣ, а у по дрўгў нѣје млòго ни крѣв Пе. У по јѣдну је тò такò За.

у понѣкў донекле, делимично. — У понѣкў òн ѣмѣ прѣво Ку.

у ѣндаврљ *ѣогрешно*. — Чѣтѣвòга свòга вијѣка рѣдио је у ѣндаврљ Кр. Õјдѣ ти чѣвѣја у ѣндаврљ Ку.

брже-òбље: Брже-òбље тў се обрѣтòше Бој.

с ѣглом олако, без муке. — Нѣшта ме у жѣвот с ѣглом нѣје пѣло ОБ.

ни ѣвòльòм нимало. — Нѣје ми нѣшта дѣо ни ѣвòльòм. Не мòгу нѣшта да ѣјем ни ѣвòльòм Се.

без пѣкѣ без разлога. — Нѣје овò без нѣкѣ Сл.

под нѣполи: Дѣо сам лѣвѣде под нѣполи да се кòсѣ За. Мòрѣо сам да узѣмѣм лѣвѣде под нѣполи Бож.

како ти је вòља: Урѣдн како ти је вòља тѣбе Се.

од јўтра до мрѣка: Прѣшѣли смо вѣздѣн, од јўтра до мрѣка Кр.

ђ. Мултипликативни прилошки изрази

Вѣлѣм јѣ њѣму и јѣднòм и дрўгòм и трѣћòм. И десѣтòм да му кѣжѣм, òпѣ ѣе бѣ цѣбѣ Се.

Јѣде л бѣр јѣднòм дѣнас? Бож.

Штò нѣ дòђе ни јѣдан јѣднѣнѣ пўт Сл.

Тў сам срѣтао пўно пўта покòјнòга Дрѣшка Сл. По пѣт пўтѣ би јѣ дòнијѣла Бој. Пѣљено је овудијѣнѣре трѣпўт Гр. Бѣр трѣдес пўтѣ отишѣ у Пѣћ Сл.

Негѣција за мултипликативне изразе је обично нијѣднòм, али се експресивно каже и ѣвòльòм:

Јѣде л бѣр јѣднòм дѣнас? Нијѣднòм, вѣлѣ Бож. Ўрѣди л тò већ јѣднòм? Нѣ, ни ѣвòльòм Се.

Облици двѣш и трѣш забележени су само у бројању:

Јѣ броѣм јѣдан, двѣш, трѣш, четѣри, а òн ми се смѣјѣ ЛР.

Е. ПРЕДЛОЗИ

349. Ова категорија речи показује неке сличности са стандардним језиком, али и извесне посебности, које се огледају у два правца — у правцу специфичних значењских обележја и у правцу специфичних падежних односа и значења. У овој служби, осим аутохтоних предлога употребљавају се и друге врсте речи, као и предлошки изрази, на шта ће се посебно указати. Настојали смо да дамо што свеобухватнији преглед постојећих предлога класификујући их по падежима уз које стоје, не улазећи подробније у предлошко-падежне односе, нити у предлошка значења, мада смо се трудили да изнесемо што разноврсније примере који би то илустровали.

Не разматрајући, дакле, овом приликом исцрпно значењско-синтаксичке вредности наведених предлога, желимо да укажемо само на нека својства, односно на неке специфичности падежног система испитиваног говора.

Основна карактеристика падежног система говора Васојевића свакако је губљење опозиције падежа места и падежа правца²⁴⁵ (Ивић Дијал. 78, 104, 164). Ово се односи, пре свега, на конструкције с предлозима *у* и *на*, у њиховом месном значењу²⁴⁶. Уз ове предлоге редовно иде акузатив: *Осташе у зајвор Бој. Раде на некѹ фабрику Гр.*

За однос акузатив/инструментал углавном важи правило које даје М. Стевановић (ИЦД 106–108): предлози *над*, *иод*, *ипред*, *међу*, *за* иду уз оба падежа, али нема осећања за њихову правилну употребу. Именице које значе жива бића уз њих по правилу долазе у инструменталу, али не онако доследно као код Стевановића: *Ова̄ е чѢк доша̄ међӯ на̄ма* Кр. Тако ми није било да *идѣм међӯ шѢм̄ љѣѢм̄* БК. *Ста̄о е̄ ӣрѣда̄ мном̄ Се. Ста̄вӣ ӣѢ-шѢбѢм̄ Сӯћ. Глѣда̄ ӣрѣш̄ собѢм̄* Бож. *Глѣда̄ те̄ ӣѢш̄ собѢм̄* Сл. Али и: Не уносӣ завадӯ међӯ бра̄ћӯ Ђу. Уз речи које не значе жива бића употребљавају напореѢо акузатив и инструментал: *Оста̄вӣ кљѢч̄ међӯ гра̄на̄ма. БѢље̄ тѢ̄ овѢ̄ дрѢжӣ ӣѢш̄ кљѢчем̄* Кр. *Под̄ БѢр̄ сӯ билӣ Бој. Лежӣ ӣѢш̄ кре̄вѢш̄* Кр. *Бача̄ ӣѢш̄ стѢѢ Се. Ђѣд̄ нам̄ лежӣ за̄ фѢрун̄* Сл.

За означавање места или положаја са задње стране нечега ређе се користи предлог *за* с акузативом (*Ђѣд̄ нам̄ љѢжӣ за̄ фѢрун̄* За), а чешће предлог *иза* с генитивом (*ГрнѢкоп̄ је̄ бѢо̄ иза̄ вратӣѢ Цр*).

Конструкција *акузатив + ипредлог за* за означавање циља кретања бележи се подједнако често као и конструкција *акузатив с ипредлогом у*: *Отец̄ идӣ за̄ Пе̄ћ̄ да̄ догна̄ коломбѢна̄* Гр. *Како̄ ћеш̄ на̄ ова̄ вѢр̄ за̄ БерѢне?* Кр. *Онӣ ѢѢдѢше̄ за̄ ВрмѢ-*

²⁴⁵ Ова је појава захватила, у већој или мањој мери, и суседне, како зетско-сјеничке тако и херцеговачко-крајишке говоре. Исп.: Стевановић ИЦД 106–108, Секулић БП 170, Барј. НП-С 120–121 и 123, Милетић Црмница 480–484, Ђупић Бјел. 129–132, Пешпикан СК-Љ 190, Николић М. Полмиље 425–430; Пижурица Колашин 185–187, Вуковић П-Др 83, Вушовић ДИХ 68, Станић Ускоци I 62–64.

²⁴⁶ Стевановић такође бележи ову појаву: „*На* се употребљава у значењима која има у нашем језику уопште, с разликом што увек долази уз овај падеж [акузатив], а никада и уз локатив, било да у ствари значи заузимање неке површине после извесног кретања или стално налажење на тој површини ... Једнако овоме и предлог *у*“ (Стевановић ИЦД 104).

шу Бој. Мика отићи за Беране Бој. Вратим се у Врањештицу. Отиша̂ у Пех̂ Сл. Одила у Америку. Однo у Свете Дечани Бој.

Интересантна је употреба предлога за с акузативом за означавање периода трајања неке радње: Ал највише̂ за двџе, за шри̂ гoдине табљу смо употребљивали Гр.

Забележили смо и употребу предлога за с инфинитивом, додуше само у конструкцији за вљероваш̂: Ово̂ чудо̂ није за вљероваш̂ Кр.

Предлог *џо* уз генитив множине употребљава се уместо локатива: Какви блеџ̂ аврици *џо Роваџа̂* Сл. Сабор је данас *џо џланџна̂* Бој. Овце *пасу џо ливаџа̂* Ку.

Честа је употреба предлога *с(а)* уз инструментал оруђа: Пушти ме да и ви-дџм с очџма. Дођоше с колима Бој. Конструкције типа: Учињеш̂ толико с моје̂ љубави, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 101), нисмо нашли на терену, већ само: Учини то̂ за моју̂ љубав Кр. Покретни самогласник *а* јавља се само тамо где није могућ изговор овог предлога и наредне речи: Ти би га довела сџ злом Се. Испред инструментала личне заменице 3. лица јавља се редупликација предлога *с(а)*, при чему се *с* увек асимилује са њ- испред кога стоји: био си сџ ш њџма Бој (о томе и у т. 182). Облик *су* нисмо бележили.

Карактеристична је за говор Васојевића употреба предлога *из* уз генитив личних имена и заједничких именица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблативном значењу: Не излази̂ по цџо дан̂ из њи Суџ. Ја сам паре̂ узела̂ из женџ другџ За. Јеси ли доњо оно̂ бурџло иж̂ Љуба? Бож.²⁴⁷

Предлог *из* са генитивом служи и за исказивање посесивности: Ово̂ ми је сџстриџ ис трџе̂ главе̂ Бој.

Предлог *к(а)* обавезно иде уз датив када означава завршетак, циљ кретања (у значењу предлога *до*): Дођерате̂ овце ка̂ кући Се. Принесе̂ сџјено ка̂ кући Се. Ја ојдо ка̂ кући Бој. Овај предлог, затим, уз имена празника (светаца) указује и на време збивања радње, имајући значење: *око, о, џпред*: То̂ е било неђе к Божићу Пе. Покретни самогласник јавља се, као и код предлога *с*, само онда кад је отежан изговор овог предлога и наредне речи.

Од језичког стандарда се разликује употреба предлога *без* с акузативом, као и с номинативом у прилошкој служби са значењем *осим*: Нема̂ никoга̂ без ону̂ авџтџицу Пеп. Нијесмо виђели̂ никoга̂ без̂ Аџу А. Нико̂ то̂ није̂ рџка̂ без̂ ти̂ Бож.

²⁴⁷ Ову појаву бележи и М. Пешикан у СК-Љ и тумачи је утицајем старе опозиције *из/у* (<в), на основу које је предлог *из* преузео улогу опозитума и према *у<оу* (СК-Љ 191). М. Стевановић такође налази овакву употребу предлога *из* у источноцрногорским говорима. Он истиче да конструкција *из + име лица* може да значи узимање, добављање и сл. лично од онога чије се име означава генитивом (*Донеси ми они дуг из Марка — од Марка*) и тада *из* стоји уместо предлога *од*, а може да значи и узимање из онога што припада дотичном лицу (*Узео сам семе из Тодора* значи *Узео сам семе из Тодорове куће или из Тодорова коша*) (Стевановић ИЦГ 98). Слично бележи и Милетић у Црмници, где се, ако се жели истаћи да је „нешто добивено лично од некога, употребљава ... предлог *од*“, док реченица типа: *Добио сам из Ника* значи „из Никове куће“ (Милетић Црмница 505–507). За разлику од овога, у новопазарско-сјеничким говорима „из“ садржи у себи нијансу припадности у ужем смислу и ограничену само на лице“ означену именицом уз коју предлог стоји и у потпуности замењује предлог *од* (Барј. НП-С 117).

У стандардној језичкој пракси нису распрострањени предлози: *извише* (Биле *извише* главѣ Бож) и *лише*, који се употребљава у клетвама и, како је то Стевановић забележио „ако хоће да се изузме од нечега страшног: смрти, тешких болести и сличног“ (Стевановић ИЦГ 103) (Свѣ му се омрчило *лише* онѣ ђецѣ! Кр, Бѣгами добра нѣма, *лише* ми ђецѣ! Се). Нису уобичајени ни предлози *мимо* и *навр* у временском значењу (До Божѣна мѣже, а *мимо* Божѣна — нѣ! А; Нѣћу да се удаем прије нѣ *навр* гѣдинѣ За), затим неки предлози за означавање места: *украј* у значењу 'поред' (Нѣј ћеш га *украј* потѣка Се) и у значењу 'с краја, при крају' (*Украј* њѣвѣ оставите да се посѣдѣ мѣло компијѣра Сућ), *искрај* у значењу 'из околине, из места одакле неко, односно нешто потиче' (Он је однѣкуд *искрај* Андријевице Бож. Крѣнѣћемо *искрај* Бѣсѣ — од Босине куће Се) и *накрај* у значењу 'на самом крају' (Нѣј ћеш га *накрај* њѣвѣ Се. Бѣо сам *накрај* ливѣдѣ Сућ).

Поред сложених предлога за означавање места које се налази у непосредној близини (*украј*, *покрај*), бележили смо у том значењу и предлог *крај* (Он сѣдѣ *крај* прѣлѣга шпѣрта Бој), који М. Стевановић не налази у источноцрногорским говори-ма (Стевановић ИЦД 98). У овом значењу се, иначе, у Васојевићима употребљавају и предлози *јоред* и *уз* (Продѣвница ни је прѣво *јоред* куће Бож. Сѣдѣ *уз* ѣгањ А).

Предлог *јрема* с генитивом има значење 'у односу на' (некога, нешто) (Штѣ си ти *јрема* њѣга! ОБ), а с локативом значење 'насупротив, преко пута' (Сѣдѣ з другѣ странѣ ѣгња *јрема* Пѣтру Кр).

Близу се употребљава и с прилошким значењем: Они су добро *близу* с њѣма Кр.

Предлог у с генитивом у значењу предлога *код* одговара старијој књижев-нојезичкој пракси (Узѣ мѣло мѣса у Талијѣна Бој. Позѣјмио сам пѣре у Рѣнка Кр).

Релативно је често удвајање предлога. Тако бележимо: *до* у комбинацији с предлозима *на*, *у*, *јред*, *јод*, *увр* (Крѣнѣли га *до на* Влѣтерник Сућ; Да ѣјдемо *до у* Берѣне? А. Не мѣгу ни *до јред* кућу Кр. Иди пѣтем *до јод* онѣ брѣдо Се; Сѣме изјѣвљѣју *до увр* оногѣ брѣда Сућ), *без* с предлогом *за* (Нѣко нѣкогѣ не вѣли *без* (у прилошкој служби — *осим*) *за* ѣнтерес Сл, предлог *за* с предлозима *на* и *у* (Овѣ су јѣстѣци *за на* столѣце Сл; Мѣ се спрѣмамо *за у* Пѣћ Се).

Један број предлога издваја се по свом облику: *сјрема*, *насјрема*, *сјоред*, *јорад* итд.

Предлог *кроз* се употребљава само у облику *јроз* (с покретним самогласником испред *с*, *з*, *ш*, *ж*: *јрозѣ зѣбе*, а ретко и *јрѣ-земљу*). Овај предлог се употребљава и у временском значењу (Дѣј ћу *јроз* нећѣљу дѣнѣ ЛР), као и у Ровцима и Колашину (Пижурица Колашин 193), у Бјелопавлићима (Ћупић Бјел. 159), а не употребљава у староцрногорским говорима (Пешикан СК-Љ) .

Нисмо забележили конструкције типа: Виће ли нѣко *од Томѣна*, које налазимо код Стевановића (Стевановић ИЦД 97), већ само: Имаде ли кѣ *од Никѣлинија*? Се.

Да напоменемо и то да је далеко најраспрострањенија употреба предлошких конструкција с обликом генитива (предлози: *без*, *близу*, *више*, *вр*, *до*, *дуж*, *због*, *зарад*, *из*, *исјод*, *изнад*, *извише*, *иза*, *између*, *искрај*, *усред*, *крај*, *код*, *лише*, *међу*, *мимо*, *мљѣсто*, *навр*, *насред*, *насјрам*, *насјрема*, *насред*, *ниже*, *накрај*, *на-мљѣсто*, *од*, *око*, *около*, *осим*, *јо* (у значењу локатива), *јовр*, *јодно*, *јокрај*, *јорад*, *јоред*, *јосред*, *јосѣјослијејошѣје*, *јреко*, *јрема*, *јрије(н)*, *јрошѣиву*, *јуш*, *ради*,

с(а), *садно*, *свр*, *сем*, *скрај сјоред*, *сјрема*, *у*, *увр*, *удно*, *украј*, *умљестио*, *уочи*, *усред*). С дативом смо регистровали предлоге *к(а)*, *јрема* и *сјрема*, с акузативом предлоге: *без*, *до*, *за*, *међу*, *мимо*, *на*, *над*, *низ(а)*, *о*, *јо*, *јод*, *јред*, *јроз*, *с(а)*, *сем*, *у*, *уз(а)*, с инструменталом: *за*, *међу*, *над*, *јод*, *јред*, *с(а)*, с локативом: *о*, *јо*, *јрема*, *јри*, *сјрема*.

У односу на књижевни језик знатно је сужена употреба локатива, што проистиче из чињенице да његову улогу врши акузатив с предлозима *у* и *на*, као и генитив множине с предлогом *јо*.

Примери:

без (нисмо бележили облик *брез*) *а* с генитивом. — Не мџе се зидат без лјивера Се. Мљѣрѣ без оглѣвинѣ Сућ. Скѣвај без нимѣло шећѣра Гр. Врнѣо се без бауна ОБ. Нѣће му се без зла размјнут Бој. Остѣо је јѣдо без никѣга За. Остѣли су без имѣња и кѣћѣ Се. Јѣ остѣдо бе-сестѣрѣ Се. Урѣдѣсмо овѣ бес пѣ мѣкѣ За.

б с акузативом (*у* значењу: *осим*, *изузев*): Нѣма никѣга без онѣ авѣтнѣицу Пеп. Нијѣсмо виђѣли никѣга без Анђу А. Није имѣла бес тѣ дијѣте Бој. Остѣо е без јшѣта ОБ.

в у прилошкој служби (*у* значењу: *осим*, *сем*, *изузев*). — Кѣћѣ нѣмѣ у сѣло да је претѣкла бес кѣћа нѣша Бој. Нѣко тѣ није рѣкѣ без ти Бож. Дошли су сви без Шпѣро Сл. Нѣма сѣмена на њѣга, без сѣмо лѣс Гр. Нѣко никѣга не вѣли без за интерес Сл. Не мѣгу, слаба сам, без да јдѣм за Бању Врњачку Гр.

близу *а* с генитивом (*у* просторном и временском значењу). — Бѣли близу кѣћѣ њинѣ Бој. Будимља е близу Бѣрѣна Кр. Кат су дошли, билѣ је близу пѣнѣћи ОБ. Онѣ е билѣ близу Васкрѣса Ку. Јмѣше и близу стѣтинѣ Се.

б у прилошкој функцији (*у* значењу: *блиско*). — Онѣ су дѣбро близу с нѣма Кр. У Лопѣте бѣла вѣда близу Ка.

више (*изнад*; *в*. и *извише*) с генитивом. — Тѣмо више Андријѣвицѣ Се. Више глѣвѣ дѣшѣица. Више Бѣжѣћѣ отѣди Бој. Ливѣде су више сѣла А.

врѣ (*в*. и *навр*, *јовр*, *свр*, *увр*) с генитивом. — Нѣмѣдо кѣд нѣ врѣ њѣга Се. Врѣ мене свѣки дан кѣ да сѣм му нѣшто крѣв Ку.

до *а* с генитивом (*у јросјорном*, *временском*, *нумеричком значењу и сл.*). — Ми крѣни ѣтлен до Мурѣна Гр. Путовѣла сам до Плѣва Гр. Тѣрѣ до Гусѣња Бој. Идѣ од игрѣнкѣ до игрѣнкѣ Пе. Прѣстри дијѣте до мѣне Бој. По ливѣди је крѣтѣњѣк до крѣтѣњѣка Се. Тѣ је гѣре Крушево до Мурѣна Гр! До рѣта сам мѣња и бѣла Гр. Пѣ е Пѣчни од Илинѣ дѣна па до јѣсени жѣји Гр. Пѣ до зорѣ За. Краѣо е свѣ от кѣкошѣкѣ до кѣњѣ А. Тѣшко е искусурит до краја да ваљѣ Бој. Дошѣ је до јѣда и мѣкѣ Кр. Нѣ мож дѣј до рѣјѣчи Пе.

б уз прилоге и прилошке изразе (*за означавање времена*, *интензивнѣиша радње*, *мере и сл.*). — До нѣћас мѣга си ју ѣбит За. Јмѣ дѣнас да кашлѣкуемо до милѣ вѣлѣ Кр. Бљѣшѣтура је порѣсла до више глѣвѣ А.

в уз бројеве (*за означавање времена*, *количине и сл.*). — До осамнѣсте гѣдинѣ сам чѣвѣла Вел. Ўјак ми је држѣо до триста овѣцѣ Гр. Јмѣ до илѣду лѣди Сл. Мило дѣди до ѣво двѣје гѣдинѣ Бој.

г) с акузативом

1) *за изузимање: осим*. — Немају до једну краву Бож. Немају земље до једну њиву и ливаду Се.

2) *у сирези с предлозима на, у и пред у месном значењу*. — Кренули га до на Вљетерник Сућ. Да га испратите до на Лукин фир Сућ. Трећа армија оступила и дошла до на Мурино Сућ. Да ђдемо до у Беране? А. Докотурџа се велика грџа снџјега право до прет кућу. Родитељи ми достарели, не могу ни до прет кућу Стијовић Лекс.

д) у прилошкој служби (у значењу: *осим, само*). — Неће нико да уради до ти Се. Нико не зна до једини Бог Сућ. Немаше нико до чистачица Сл.

дуж с генитивом. — Стоје војници дуж пута ОБ.

за а) с акузативом

1) *уз глаголе крешања који казују правац или намеру (и у спрези с предлогом у и на)*. — Отец иди за Пећ да догна коломбоћа Гр. Како ћеш на ова вџр за Беране? Кр. Шта народа ђде за Подгорицу! ОБ. Они ђдоше за Врмошу Бој. Мџка отиџи за Беране Бој. За мном [иде] кума-ћана: Ја сам увџек за њега мџсла [да се удам] Бој. Мџслим ја за тебе [да се удам] Се. Ми се спремџмо за у Пећ Се. Намијенила сам за у цркву Се. Ово су јастџци за на столице Сл.

2) *уз глаголе крешања у значењу предлога њо*. — Марија дошла за Зџру Сл. Дођоше за Зџру Сл. Увече џдемо за њи Ку. Пде за доктора Шек. Однџу ја с тобом за њу Сл. Отиша у Пећ за товар кукуруза Сл.

3) *за означавање времена, дужине џрајања неке радње: џоком, у џериоду од и сл*. — Сва џеца се послџжи за пе-шес годинџа Гр. Ал највише за двџје, за три године табљу смо употребљивџли Гр. По станџва за неђељу данџ бџли Гр. За три године нијесмо знаџи што је у рџт био Гр. Ја сам пџре узџла за годину да чекам За. Нијесу се заприџвала огњџшта за двџје године. Стијовић Лекс.

4) *у значењу инструмџтала (исп. иза)*. — Ћед нам лџежи за фџрун За. Боље да држи језик за зџбе. Шта дрмиш [дремаш] ту ка коњ за празне јџсли?

5) *друга значења:*

За вријеме албанско начињели помало кућара Вел. Ја сам за вријеме рџта огриза и ками и дрво Сл. Ја џу да џдем за Светџга Сџву За. Беку ћемо заклат за Арџнђелов дан Ку. Оставио сам за зџму Пеп. То није било за мене Бој. Све што могу чиним за њега Ћу. Дао би живот за свакога свога Пе. За крмџд је добра Бој. Лџстове су сџкли за стоку Вел. То е лџјек за стамџк Гр. Требају крмџд за кланицу Бој. Бљелџшум је добар за каце Ку. Распиљџју за подџве и за станџве Гр. Узџ мало мџса у Талијџна за пасџл Бој. За дорџчак џу ви исприџат приганица Сућ. Што су тражили за рџну, ми смо им то све дали Ка. Ја мало мџса за тџлу узџла Бој. Родџло ми је доста коломбоћа за буљџне Пе. Ја џу ви каза, ако бџдне за причу Бој. Немамо ми џевџје за џдају За. Стџрамо се ми за то Бож. Причам за овога најстаријега Бој. Учџни то за мџј џтар ОБ. Нијесмо бџли знаџи за њега Гр. Узџли су анабетлију за прџседника џпштинџ Ћу. Нема да се жџта нађе за живот Бој. Пријенџо ми је глиб за опџнке Ћу. Узео петоро кола дрџва за врећу жџта Сућ. Ја џевџјку за рџку и џ ка кући Бој. Држите се за рџке Се.

б) 1) с инструменталом:

Трчи за ујаком Гр. А ми свѣ „пију, пију, пију“, па за њима Бој. За нама идѣ маѣ свијета А. За онаквијем јунаком отишā је вѣс народ ОБ. Отиди за стѣком Гр. Умро е ђма за сѣном А. Дāн за дāном пролази вријеме Бож. Црче за брāтом Пе. Пришио је кѣрету за ђцем ОБ. Нѣси кѣрету за сестрѣм Се.

2) с инструменталом у функцији акузатива. — Остави за крѣвѣтом Се. Јā сам удата за Тѣмицѣм Бѣјѣвићем Бој.

в) у конструкцији с инфинитивом. — Овѣ чѣдо нѣје за вљѣровāt Кр.

зарад (*ради*) с генитивом. — Јā сам му брāниѣ, али зарад мене — нека ју узмѣ Се.

због с генитивом. — Четворица побјени због њѣга Бој. Размињули су се због некаквѣ међѣ Кр. Задѣнио сам због тебе Сл. Нѣје га тебе ни врт што се јā мѣчим због тебе Стијовић Лекс.

из с генитивом: а) *личних имена, заједничких именица и личних заменица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблазивном значењу.* — Јеси ли дѣнио онѣ бурило иж Љуба? Бож. Јā сам паре узѣла из женѣ другѣ За. Позајмио сам паре из њѣга Се. Тā би дијете из мајке украо Кр. Бѣгме се из Мићковијā и Вѣшѣвијā не мичѣ А.

б) *за означавање ѣосесивности.* — Овѣ ми је сѣстрић ис трѣћѣ главѣ Бој.

в) *за означавање у колико махова, наврати се нешто догађа, бива.* — Из двѣје-три нѣни тѣ уфātим Се. Доодио е из двѣје гѣдине Се.

г) *друга значења* (обична и у књижевном језику). — Ђје из дубѣкѣга вагāна Цр. Сā се тѣ сādн из ђвијā рāсādникā Гр. Жѣну трѣдну распорили и извādили дијете иж њѣ Вел. Ограбуљала сам сѣјено из зāноге ОБ. Крѣни ми из Јелѣвицѣ Бој. Узми ис планинѣ озгѣр Гр. Жѣна му ис Присоѣ Гр. Жѣна му е ис Кѣти рѣдом Бој. Од Вѣчѣлићā сам из Цѣцѣна рѣдом Бој. Не знам да л су из Гусиња, да л от Плāва Бој. Ис Подгѣрицѣ дѣји у Берāне Бој. Отишā из Мѣшѣвићā Рѣјекѣ Гр. Из Мѣшѣвићā Рѣјекѣ ми је побљѣгā Гр. Одили смо ис Колашина дāн Бој. Ка смо предѣгли из Лѣпātā, овѣ смо имāње кѣпили Ка. Вāзда лāцкā онѣјема из влāсти ОБ. Не чини он тѣ ис пāкости Сућ.

иза (исп. и *за* а4) с генитивом. — Трѣкоп је бѣо иза вратā Цр. Бѣ тāмо иза кѣћѣ јенѣга Јāнка Бој. Тāман су и стријѣљали иза црквѣ Бој. Нађи пушку, брāта ми, прāво иза кѣћѣ Бој. Дѣбра овā ливāда изā врзѣнѣ [врста оградѣ] Кр. Ђно и замѣчу иза крша Пе.

извише (исп. и *више*) с генитивом. — Ђто га извише тебе Се. Бѣлѣ е извише главѣ Бож.

између (исп. *међу*) с генитивом. — Узми те *између* себе Се. Искрāо сам се између њѣ свијā Се. Протрчāо је између нас А. Изабѣри између оволикѣ љѣвѣјакā Сућ. Тѣ е било нѣје између Божѣна и Савина днѣ За. Умро е између Вѣљѣга пѣтка и Вѣликѣ субѣтѣ ЛР. Између нас нѣма ништа А. Између онѣјā нѣшто имā, не раздвāјају се Кр.

изнад (исп. *над*) с генитивом. — Којā е магла изнад Дѣљѣ нѣјје! Се. Дѣжѣ се дѣм изнат кѣћѣ Сућ. Ђво не изнат сѣла, стѣгли смо Пе. Оскѣчио је изнат свијā у сѣло А.

искрај (исп. и *крај*, *накрај*, *покрај*, *скрај*, *украј*) с генитивом *са значењем краја пошлицања*. — Крѣнѹћемо искрај Бѡсѣ (од Босине куће) Се. Сѡт сам дошѡ искрај Вѣша (од Вешове куће) Се. Он је однѣкуд искрај Андрѣјевце (из андријевичког краја) Бож. Стѣгѡ је на жалбу искрај Данскѣ Кр.

испод (исп. *под*) с генитивом. — Нѡјледенијѡ је вода испод бѹквѣ Кр. Црнѣ је ѣзвор испот сѡмѡга Кѡма Сућ. Испод Бѡра дошли Бѡј. Погодило га је испот срѡца За. Тѡ е испот свѡке мљѣрѣ Се. Тѣбе је тѡ испот чѡсти Ло.

испред с генитивом (и у спреси са *до*)

а) *у месном значењу*. — Лѡтѣ ми сѣкѣру испрет кѹћѣ Цр. Обрѡбоњчѣла ти се ѡвца испред вратѡ Цр. Нѣшто рабѡтѡју испрет кѹћѣ БК. Видѣ се некаква гѣрга испрет кѹћѣ Пе. Разлигѡло се испрет кѹћѣ Шек. Стоѣ испрет кѹћѣ А. Изиди испрет кѹћѣ Кр. Утѣкѡ е испрет Швѡбѣ Ко. Не мѡгу никѹт до испрет кѹћѣ А.

б) *у временском значењу*: *пре*; *пред*, *уочи*. — Стѣгли су испред нѡс Ке. Оже-ниѡ се нѣђе испред рѡта ОБ.

к(а) с дативом а) *у месном значењу*. — Нѡма су Милѹна поћѣрѡли к Андрѣјевци Бѡј. Ђ, ѡће да се бљѣжѣ к Јелѡвци Бѡј. Одјѡвише ѡвце к врѣлу Бож. Не долѡзи кѡ кѹћи до пѡноћи А. Врнѣ се кѡ кѹћи Се. Нѣмаш га кѹд кѡ кѹћи Кр. Доћѣрате ѡвце кѡ кѹћи Се. Принѣсѣ сѣјено кѡ кѹћи Се. Јѡ ѡјдо кѡ кѹћи Бѡј. Ајде кѡ кѹћи и онѡ дијѣте пѡзи Бѡј. Нарѣђење да се врћѣ кѡ кѹћи свѣ Бѡј. Окрѣнѣ се к сѹнцу А. Вратѣла се к ѡцу Кр. Вријеме је да ѣдѣте к овѡма ЛР.

б) (уз имена празника, светаца) *у временском значењу*: *о*, *око*, *пред*. — Тѡ е било нѣђе к Божѣу Пе. Дѡј ћу на лѣто, тѡмо к Свѣтоме Пѣтру ОБ.

код с генитивом а) *у месном значењу уз глаголе мировања и уз глаголе крѣшѡња*. — Јѡ сам бѣла тѹ код Вѹчка Бѡјѡвића Бѡј. Бѣла сам јѡ тѡмѡ код Вѹчковијѡ Бѡј. Књѣга ти је код мѣне Се. Кѡга ће нѡј кот кѹћѣ, нѣте кѹће да пѡлѣ Вел. Ојдѡше кот стѡрѡга дѡље Бѡј. Свѣ дотрчѣ код мѣне БК. Да ѣдѣш код нѣи гѡре Бѡј. Отиди код Јелѣ Бож. Свѣ је код нѣи дѡдиѡ Ђу. Сврѡти код Мѣлоњѣ Се. Цѡба бѣ код лѣкарѡ рѡ Шек. Идѣте код овѡцѡ Бож. Што не сѣдиш кот кѹћѣ? ОБ. Сѡвѣ се једнѡм кот кѹћѣ Пе. Штѡ е долѡзио јѹтрѡс ко-тѣбе? Ђу. Вратѣла се код ѡца Кр. Свѡкѡ вѣче би дошѡ код нас да сѣдимѡ А. Јѡ и покѡјнѡ Нѡле сѣшле дѡле кот кѹћѣ Ма. И мѣ дошли кот кѹћѣ Вел. Дѡђо кот кѹћѣ Бѡј. ѡна дѡђи кот кѹћѣ Бѡј. Јѡ ѡјдо кот кѹћѣ Бѡј.

б) (у) *попред*. — Ко-толикѡ рѡдбинѣ живѣи сѡм Пе.

крај (в. и *искрај*, *накрај*, *покрај*, *скрај*, *украј*) с генитивом. — Продѡјѹ крај пѹта Пе. Сѣдим крај водѣ А. Колијевка крај мѣне Бѡј. Крај мѣне овѡ двѣ лежѣ Бѡј. Он сѣди крај прѣслога шпѡрта Бѡј.

лише с генитивом (*осим*, *изузев*). — Свѣ му се омрчѣло, лишѣ онѣ ћѣцѣ! Кр. ѡгањ те сагорѣо, лишѣ чѣљѡди! Се. Грѡм га погоди, лишѣ нѡс и овѡга дѡма! Сућ. Тѡ кѹћа прѡпаде, лишѣ оногѡ ћѣтѣта. Бѡгами, дѡбра нѣмѡ, лишѣ ми ћѣцѣ! Стијовић Лекс.

међу (исп. *између*) а) с акузативом. — Ено га стоѣ међу дѹбове Се. Велѣ да е с јатагѡном улѣгѣо међу Тѹрке ОБ. Не унѡси зѡваду међу браћу Ђу.

б) с инструменталом у значењу акузатива. — Остѡви кљѹч међу грѡнѡма. Овѡ е чѡек дошѡ међу нѡма Кр. Такѡ ми није било да ѣдѣм међу тѡм ћѣцѡм. Ка-га-кѡ дѡћѣм међу ћѣцѡм, није тѡ лѡко. Да јѡ дѡћѣм међу нѣма ... БК.

в) с инструменталом. — Каква е то закачка међу њима? Велика е завада међу њима. Немо стварај завађу међу браћом. Јеси ли видио како е забавио међу љуђима? Стијовић Лекс.

мимо а) с генитивом 1) у значењу: *пored, покрај*. — Прође мимо куће А. Протрчаше мимо нас Сл. Прошли смо мимо њи Сућ. Њему се размињују кости мимо кости БК.

2) *дуже од, после*. — До Божића може, а мимо Божића — не! А. За дуг те мимо Васкрса чекај не могу ОБ.

б) с акузативом 1) као и значење под а1) *пored, покрај*. — Немо ми продит мимо кућу Се.

2) *другачије него*. — Не могу ја мимо народ Кр. Нађе ју мука от пљанџа чоџка мимо једну другу Бож.

мљесто с генитивом (*уместо*). — Ово е мљесто Јовановџ главе камџн Бој. Ја сам јој мљесто браћа ЛР.

на (понекад у комбинацији с предлогом *до*)

а) с акузативом у значењу локатива: Остали смо на рад Сл. На Сињи До нема нико Сл. Нема семена на њџга Гр. Три године на постџлу лежала је Бој. Раде на некџ фабрику Гр. Рџчи да на кољџна чџчијмо Гр. На њџга кабаница војничка Бој. Бауљају на кољџна Бој. Четворицу носџ на тџзге Бој. Ја носим дијете на леђа Бој. Били на Крш горе Бој. Стријџљан је на Андријевицу Бој. Посље битке на Мџжковац Сућ. Има једна јејина на онџ велџ крушку Бож. Годину дана у јџну собу на кревет Сл. Сви су тамо на послџве Ка. Прије рата Милун је био учитељ на Цетџње Ђу. На Милошеву свадбу је кума Мара била анђибула За. На ово грџбље леже Цр. Бљељавина је добра на врућину Кр. Цио дан су волови бурукали на ливаду А. Није радио на државни посај Гр. На Мурино закончили Гр. Погиуно е на Лису Сућ. Новица живи на Виницкџ ОБ.

б) *остала значења предлога на с акузативом обична и у књижевном језику*. — Натовари на коња Бој. Лати колијевку на рамо Бој. Пређите на другџ банду ОБ. Врнули ми се ови стари на угарке Гр. Пребачи мало станка на тџ зидину Гр. Четри године сам одила на Крушево Гр. Идем до на Улџтину Се. Прошџта ти до на Цетџње Бож. Одила на седнике Бој. Данас не могу на врата се помџли Бој. Био напад на Талијане Бој. Навукла јој се бијџла на џко Шек. Немамо на чем да спавамо Се. Обљеји пушку на клин ОБ. На седџке кршћеница се вадџла Бој. Ёто и на конак Милан и Велџчко Бој. Жаљаше му се на Мила Се. Нџшто је акнуо на мене Бож. Они бљеу на цијџни ти пут Гр. Дој ћу на јесџн Сућ. Бљеше у Зелџтин горе на Илин дан Бој.

навр с генитивом (исп. и *вр, џовр, свр, увр*) 1) у месном значењу: *на горњој џовршини; на крајџем делу*. — Кџса ми се диже навр главе А. Свијецке приче су ми се испџле навр главе ЛР. Њин је стан навр катуна Бож.

2) у временском значењу: *џо истџеку, џо завршејџку, џосле (неког времена)*. — Преварио сам ју навр два мљџсеца ОБ. Навр неђеље џмро е Сл. Нећу да се удаџем прије нџ навр годинџ За.

над (исп. *изнад*) а) с акузативом уместо локатива. — Виџсају им двџје печенице над огњџште За. Гле која е црџавина над Лису Кр. Ђоле је био јунак над ју-

наке А. Владика је нат све попове и калуђере најстариј Кр. Она седи нат кућу, а не у кућу Се. Немџ се надносит над бунар Ку.

б) с инструменталом. — Вијју се некакви велики орлови нат Тисовијем кршом Кр. Какав је — црни му се барјак нат кућом вијо! ОБ.

накрај (исп. и *искрај, крај, њокрај, скрај* и *украј*) с генитивом (*на самом крају*): Нај ћеш га накрај њиве Се. Био сам накрај ливаде Сућ. Њина је кућа накрај села Се. Куће су им накрај Андријевице Вел. Отишла говеда накрај села Се.

наспрам/ наспрема с генитивом: Седи наспрам огња Се. Зове наспрема себе ОБ.

насред с генитивом: Разбукали су волви рупу насред ливаде Ђу. Простро постелу настрет собе Ђу. Извадио жар настрет собе За.

низ(а) с акузативом: Обуривају камење низ прло Кр. Кобрламо се низа страну Ло. Носи варенику низ оне крше Се. Вуле ојде низ улицу Се.

ниже с генитивом: Кућа му е ниже пута Ђу. Ено стоке ниже шуме Се. Свири ниже пута ОБ.

намљесто с генитивом (*уместо*): Она ми је намљесто сестре Сл.

о а) с локативом: Обљеси поврз о рамену. Ђе е сито? Чија оно пушка виси о клину? ОБ. Ено ти га мантил о чивилуку БК. Причали смо о њој Ђу. Веј смо причали о томе Се. Јесте ли разговарали о томе? Се. Дуго смо разговарали о сестрама Бож. Расправљали смо о луговима покрај Лима Се. Разговарали су на седницу и о томе случају За. Ево [да причам] о рату Ка. Кособашино је да брижи о одмору БК. Та мисли само о фубзбалу А. Остара брижећи о њему БК. Па понеси два кабла млијека, па у један лонац о рамену, па понес те продадни Гр. За мене је најважније оно о чем живим Бож. Радили смо о своје лѣбу БК. О Ђурђеву дне ћу му исплатит прву рату БК. То е било неђе о покладма Сућ.

б) с акузативом: Није му се ништа ђ главу обижало ОБ. Удри главом ђ зид. Ено га о чивију Стијовић Лекс. Врже ш њиме ђ земљу Се. Обљеси о ту чивију БК. Обљеси о бабу от самара Кр. Ошунђа се о њега Се.

од а) с генитивом: 1) *значења обична и у књижевном језику*. — Једна војска ђтуд од Зелетина Бој. Кад виђо, от Полимља жене блѣжу Бој. Одило се от куће до куће Бој. Најболе је никуд не мрдат от куће Ђу. Увијате се од оне богобитинѣ Кр. Почни од Илина дана па до јесени жњи Гр. Од рата е искочила она шарѣна гума Гр. Двадес ђсма година од Видова дана Бој. От Петрова дана би све копала Гр. Па ми се све чини од онђга грђба народ идѣ Бој. Гонили ђтуд от Полимља, от Плава Бој. Не знам да л су из Гусиња, да л от Плава, да л од Бѣранѣ Бој. Одваја те бабе от компијѣра Кр. Ја од ове ђѣце се не одвајам Бој. Од њи осташе само аврауле Се. Ко би се нађао злу од онакога чоѣка? А. Узмите од овија дрва Се. Тражио је помђх од мене Се. Живљѣло се от плачке Кр. Жѣна му от Кастратовића Гр. Она е о-Дѣдовића била Бој. Ја се зовѣм Љубица, од рђда Ивѣновић Гр. Добра е и од доброга рђда А. То е брат от стрица мужа ми Гр. Погиноу брат ми о-стрица Бој. Била ми је једна о-стрица сестра Гр. Сѣдморо и имам од брата Ка. Сломиле ми бигу от кола Гр. То е бумбаја от кантара Кр. Бђгами ћу уутру у дружину — од јада, ђд зла Бој. Разболе се од грипа ОБ. Имадо умријет ђд глади А. Умријеће ђд глади Бож. Пуко ђ жећи Се. Сагрио сам от сунца Се. Од ове ливаде нема аира Се. Све от коже је то

грађено Гр. От стокѣ се живљело Гр. Саплети то од вунѣ Гр. Двије врѣхе пуне плетњѣ од вунѣ Бој. Вљесу саплети ђ-дрвета Гр. Фин је лѣб кисели од ѣлде Гр. То е запис од некога калужера ОБ. Ви сте лужји от школѣ и од знања За. Не боим се од њѣга Бож. Око му се не мрди ни от кога ОБ. Млађи је од мене Гр.

2) *указује на део шела захваћен болешћу.* — Слѣјеп од једнога ђка [на једно око] Се. Сакат је од једне руке [у једну руку] Кр.

б) уз прилоге: Од нѡћас нѣ мож За.

в) уз бројеве: [Упознала сам га] кат сам била от седамнаѣс гѡдина Шек. Оста-ла је от пет мљѣсеца, син ми од двије гѡдине Бој. Па сам једнога подњивила от петнаѣс дана Бој. Жѣна му блѣше брумбулача о-сто ѡка Ко. В. и прим. под а2.

око а) с генитивом: Ја комачи, онѡ се окупи окѡ мене катун БК. Блѣше ми капѡт одреавио око рукава Кр. Вије се око кућѣ Ко. Набачи му ѡмчу окѡ врата Бож. Има доста посла око кућѣ Се. Ради нешто око пензијѣ А. Судили су се око некаквѣ ливадѣ Кр. Пољутили су се окѡ потрѣ ОБ. Стигоше око пѡноћи Ло. То се дѣсило неђе око Васкрса Ђу. Стријелани су око Никоља дана Гр.

б) (у прилошкој служби уз бројеве): *приближно, отприлике.* — Имамо око осамдесѣт гѡдина Бој. Ође има око педесѣ кила Цр. Ту е дубина око четри метра Са.

около с генитивом (око): Нека ѡдѣ около кућѣ А. Иди около Крагуѣвца. Мѡрам ѡди около брда Стијовић Лекс.

осим с генитивом: Таквѣ кутњице није било осим Дмѣтрѣ Радошѣве Кр. Свакога су слѣшали осим Драгана Сућ.

по а) с генитивом множине у значењу локатива: Какви блѣу аврици по Рѡ-ваца Сл. Сабор је данас по планина Бој. Овце пасу по ливада Ку. Нашѣтао си се по градова Пе. Пије сваки дан по кафана А. Воли да иде по кафана За.

б) с локативом: Дој ћемо по Божићу Се. Жѣни се по Васкрсу Ку. Свакога по сѣлу слика Се. Играју се по ливади Ко. Ђѣца бауљају по сѡби Шек. Врже по сѣлу Ђу. Ми прѣусмо по најму Бој. Она свѣ работа по планини Бој. Вѣчѣра, те бѡса по сѡби За. Изјаричао му фрѣс по прѣима Пе. Блѣше се ваѣ изјаричао по образу Кр. Колико видим по збору, то е некакав Инглѣз Се. Смрзнуће се по овѡј студи Цр. Опрчи митролѣз по нама Ко. Послао сам му писмо по Бѡру Кр. Послаћу ти по ѡа-цима Кр. Ово му е подошло по ѡѣду и ѡцу Сућ. Кад има шару по грлу зѡвемо га ги-лов А. Ударио ме по рѡату Кр. Дошли су по највишој киши А. Шта ѡтѣ сат по нѡ-ћи За. Ја би ти га платио по цијени каква је у народ Се.

в) с акузативом: Стој га јѣка по свѡ нѡј А. Нећу им се прѣдат по цијѣну жи-вѡта Пе. По цијели дан се играју Ко. Ију по цио дан Ку. Свако е изио по три киле качамака ОБ.

повр (в. и *вр, навр, свр, увр*) с генитивом: Бѣсмо *повр* грѡбља Бој. Прошѡ сам *повр* караулѣ А. Ово повр вадѣ је Јеврѣмово Стијовић Лекс.

под

а) (понекад у комбинацији с предлогом *до*) с акузативом у значењу инстру-ментала. — Лежи пот кревет Кр. Ёно га прет кућу Ку. Сѣдимо под бѡкву Гр. Онѡ обрѣни под онѡ бѡкву Гр. Главна ни је ѡива пот кућу А. Под Бѡр су били Бој. Дошѡ под нашу крушку па купи Стијовић Лекс.

б) с акузативом. — На стријељање су не водили под једну воћку Шек. Бље-
жали у шуму пот смрче Шек. Иди путем до под оно брдо Се. Бача пот сто Се. Све
косио под наполице туже Сл. Радио сам туже имање под четвртину БК. Оженио се
пот старос Се.

в) с инструменталом у значењу акузатива. — Стави по-тобом Сућ.

г) с инструменталом. — Боље ти ово држи пот кључем Кр. Великo е жвoкно
под њим. Гледа те пот собом Сл. Још је пот казном Сл. Њемцима се пријавио
по[т] тужијем именов Пе. Кад зачкрљи снијег под ногама — то е права зима.

подио с генитивом. — Ено га подио бора Бој. Подно облака утеј не мож Бој.
Птица да пролетј подно облака, партизани знаду Бој. Пут иде подно горе Се. Ку-
ће су им подно онога брда Ку.

покрај (исп. *искрај, крај, њокрај, скрај, украј*) с генитивом: Прoјyри покрај
мене ка метак Сућ. Седи ту покрај мене Се. Разминули су покрај Побљеника ОБ.
Петрове ливаде су покрај нашија ОБ.

пoмеђу (*између*) с акузативом. — Стаћу помеђу вас двије. Ушао сам помеђу
оње двије зграде Стијовић Лекс.

порад с генитивом: Мoрaм порад себе Се. Ја те овако учим, а ти порад мене
(што се мене тиче) — чини како гој ој ОБ. Порад мене како гој ој Се.

поред с генитивом: Како и пуштише саме поред воде! Сл. Ливада порет
потoка вaзда бaри Се. Отрeсa крушку порет потoка ОБ. Продавница ни је право
порет куће Бож. Прoјyри брзинoм поред мене Сл. Поре-толикe ћецe oстaдoсмo
двa старца сaмo сaми Кр. Поред мене (ради мене, што се мене тиче) нека радe ка-
ко сaми oтe Се.

пoсред с генитивом: Пoгoдиo је бљелeгу пoсрeт срединe Кр.

пoслиje/пoслe/пoтљe с генитивом. — Врaтили су се пoслиje пoнoћи Се. Бy-
че ти долази пoслиje Виницкe Ђу. Вyлe је први пoслиje дирeктoрa Ђу. Ту сам
ишла пoслe рaтa Гр. Јeсмo oдили пoслe рaтa Гр.

пeд a) с акузативом. — Oпeт долазe прет кућу Сућ. Јa, кyку, утeкo прет кућу
За. Запрчиo је нa планину прет сaмy нoј Кр. Пред зиму здижeм у Подгoрицу Сл.

б) с инструменталом. — Љyкнyо се пред љyђимa Кр. Обрyкaо се пред нaрo-
дом A. Учиниo се азгим пред вeљoм aлoм Бож. Eтo и прет кућoм ОБ. Идe прет
компaнијoм Се. Јeдвa утeкoсмo прет кишoм Сућ. Oвo ћу да рeчeм прет свијeмa вa-
мa Се. Искoчи зeц прeдa мнoм A.

пpeкo с генитивом: Сaмa e прeлaзила пpeкo Чaкoрa Ку. Oдила пpeкo грани-
цe Бој. Кубaци се пpeкo бријeгa За. Бoим се e ћe oмркнyт пpeкo кoмскијa гoрa Се.
Бaчи пoкривaч пpeкo тe ћeцe A. Пpeкo брaћe пoвeзao се с глaвaримa Се. Јa ћу тo
oствaрит пpeкo сyдa Лo. Имa пpeкo шeздeсeт гoдинa Се. Oдили пpeкo сeлa тaмo
Гр. Побљeгли уз Бaтлaк, пa пpeкo Брдa у Шeкулaр Гр. Пa се врaти пpeкo Сeoцa
Гр. Нe смijу пpeкo пyтa Цр. Тo e билo пpeкo лeтa Бој. Пpeкo зимe кe смo бљeжa-
ли Гр.

пpeмa a) с генитивом (у значeњу: *у односу на*): Штa си ти пpeмa нeгa! ОБ.

б) с дативом: Идe oн пpeмa мeнe Се. Идe вoјскa пpeмa Чaкoрy За.

в) с лoкaтивoм: Oвo e дoбрo пpeмa (у односу на) јaду јучeрaшњeмe За. Сeди з
дpyгe стрaнe oгњa пpeмa (нaсупрoт) Пeтpу Кр. Тaмaн су јeднo пpeмa дpyгoмe Се.

при с локативом: Нама е кућа при шуми (уз шуму) Кр. Чија е онџ ливада при потоку (уз поток)? ОБ. Срећом сам био при обали Сућ. Њин је стан навр катунa, при гори Бож. Немамо ништа при (у) Црној Гори ОБ. Нијесам данас при парамa Ко. Је ли Томо при свијести? Бож. Бљеше Ђиро при пићу А. Сви су момци при (у односу на) Ђоку и његовој снази — Ђеца За. Он није при здравој памети Бож.

прије(и) с генитивом: Прије рата смо гријешили овудије млого Гр. Брвња-че биле прије рата Гр. Пријен Петрова дана би све копала Гр. Отац ме даде пријен једне сестре старије Гр. Ђедови су им отишли прије сто година ОБ. Он је по знању прије вас свакогa А. Овце су ми прекапиле прије Крстоване Сл.

проз (кроз) с акузативом: Нешто мујакa проз гору Се. Идем ја проз гору ОБ. Нешто се рка проз гору Се. Прођи проз кућу Се. Тврди метеризу проз све ратове Се. Вазда је био нафачен проз свој живот ОБ. Поповише си ми мукe задао проз ово мало вијека Пе. Дој ћу проз неђељу дана ЛР. Ово ми је испричала проз плач и проз сузе Бож. Прича проз смије За. Прославили су се проз ђедове А.

против(у) с генитивом: Ратовао сам против Туракa, Швабе и Арнаута За. Ко игра против кога? А. Говорио е против либерала За. Против кога онџ вичу? Пе. Шта имаш ти против мене? За.

пут с генитивом: Отишла е војска пут Чагора ОБ. Окрените се пут истока ОБ.

ради с генитивом: Ја све ово радим и мучим се ради тебе А.

с(а) а с инструменталом: Не дружи се с том аветињичом ОБ. Анђели с вама Бој. Немџ да ајкарe с тобом Ку. Није му лако с онџм бркуљом Пеп. Увeжи дрва с оцом Гр. Ми се не свађамо с њиским Шек. Макни се ж ђецџм у поток Бој. Ја остадо ж ђецџм Бој. Ја ж ђевојкама отиди Бој. Одићу с тобом Сл. Дође у додир с мојем оцем Сл. Био сам с покџнијем Томиџм Сл. Носила бадњаке са сином Бој. Ти би га [рат] довела са злом Се. Знам га [рат] са злом Се. С том жељџм мрем Се. Оже-нио се ш њџме Кр. А идеш са свијетом бијелијем Бој. Раставио се са женџм ОБ. Растала се ш њџм на Зидани Мос Бож. Бљесмо завршили с пластидџм Бож. С мукџм пишем Бож. Што с добром прође, злом се не врће Се. Сва ђеца се послужи с онџјема књигама Гр. С том мајџм се сирило Бој. Пушти ме да и видим с очима Бој. Само с очима да и видите Бој. Дођоше с колима Бој. Послужише не с кавџм и ра-кијџм Сућ. Земља се не попушта с међашем Сл. Није се бавио с тијем Сл. С коњем вратим се Сл. Бавили се с кукуруџом Шек. Сутра са зорџм у кућу стару доље За. Трговао е са стџком Бож. Брат с браџом рати Бој. Он ту са ш њџме Гр. И са ш њџма на врата Бој. Није имала ђеце са ш њџме Бој. Шћери су ми некако долазиле ж ђе-џџм Гр. Био си са ш њџма Бој.

б с генитивом: Скиде ми га с леђа Бој. Уви (склони) се с пута Бој. Један ви-чe с тавана озгор Бој. Те опраши, па нагни, па огули, све з дланџва мойја Бој. С Крша одовле су одила Гр. С врбе ју калемили Гр. Пуцао с прозора Сл. Све је то с нарџда Вел. Отиди на Шекулар, па са Шекулара на Марсенића Ријеку Гр. Макни котa с џгња Сућ. Пренијели смо сијено с ливаде Бож. Синџ смо с пута А. Вратили су се са жалбе Бож. С прољећа издижемо на планину Пе. Избачићу га с ногe на ногу Се. Ми смо му са срца зафални Пе. Задџвијек ћеш страдат с твоe луде паметн Ко. Зарадио је затвор с језика Кр. Погиносмо з главe ОБ. Саџ сам с Андријевице

Бој. Милоприје е доша са Ћулићџа А. Ови Лалићи су с Виницкџе Се. Његова е кућа с онџе странџе водџе Пе.

в) с акузативом: То е с ону страну брџа Кр. Коџу е с ту страну Пеџа Се. Сеџе је с ону страну Лима А.

сџдно с генитивом: Сир је сџдно каџе Сл. Врнуџо сам се сџдно сџла Бож. Маџни таџ покривџа сџдно нџгу Се. Загрџба сџ днџ долине Кр.

свр (в. и вр, навр, џовр, увр) с генитивом: Разџџио Мило свр Тисовџа крџа Кр. Коџ ли онџ зовџ свр онџ цукџ?

сем а) с номинативом: Ниџо није рџдно сем ти Бож.

б) с генитивом: Сваџо е доша сем џи А.

в) с акузативом: Поздрџви свџ сем Милосаву Се.

скраџ (исп. и искраџ, краџ, накраџ, џокраџ, украџ) с генитивом: Доша е скраџ оваџџа Кр.

според (исп. и џорџд, џоред) с генитивом: Според мене — нека рџдџе како џтџе А.

спрема а) с генитивом: А каџо ви је онаџ Љубџо што ви је онџџе спрема кућџе? Бој. Виџдио сам и кџт су били спрема нас Кр. Нашџа е приџатеље спрема себе Пеп.

б) с дативом: Окренџите се спрема западу А.

в) с локативом: Ђевџџка е спрема мџмџку Суџ.

у с акузативом (у значењу локатива): Таквоџа блџсџџе нема у нашџе сџло А. У планину гџре смо сиџџали Гр. У рџт био Гр. Остџо у Скопље Гр. Јџдна ми је у Приштину била Гр. Двије су ми у Цеџџуне Гр. Боџами смо у ту Лису били дџго Гр. У планину остџо стџн Гр. Док смо били у онаџ Рџда брџа, нашли би по неџога о свџџтџе Гр. И у рџт имџли смо до тридес оваџџа Гр. Јџдна ми је џевџџка у Београд, а двије у Приштину Гр. Тамо је рџдила у продавницу Гр. Ка сам била у болницу доље, јџдан доктор ми даџ Гр. Коначи у неке кућнице ту Гр. У овџу сџбу си мџга два тоџара да нађџеш компиџџера Гр. Јџ сама остџо у кућу За. Јџсам ли у партију? Сл. Био сам у Подгџорицу Сл. Био сам у Даниловград Сл. Био сам у резерву Сл. Пропаџо у рџд Сл. Па коначи у неке кућнице Гр. Маџка изгорџла у кућу Гр. У Зџриће блџеше продавница Гр. Он је у Београд Бој. Био у војни стџн Бој. Живи у Београд Кр. У пџнзију е у Прокџпље Бој. Има џџба у обравницу Бој. Прџва е нџџ у рџвоџе Бој. Остџаше у затвор Бој. Кућџе нема у сџло Бој. Он блџеше у колиџџевку Бој. Петнаџс гџдинџа сам била у Бџџџвиће Бој. Капетџн је у пџнзију Бој. Брџта имџм у Београд Бој. Погџинуо у мрџнџике, у џџтнџике Бој. Био у Подгџорицу напџд Бој. Био у Берџне Кр. Биџа ми воџа у желџдец Гр.

б) с акузативом: Брџпио га каџеном у леђа Пе. Погодџо ме у леђа Вел. Не турџа дџње у џџџдра Гр. Оџили смо у Трџпчу Гр. Водџо ме у Врџџачку Баџу Гр. Повџџоше ме у ту кућу За. Јџпе се врну у сџбу За. И дође у Слџтину тамо За. Па ју утовџари у камиџџн Сл. Премџџештен је у Цеџџиџе Сл. Јџ изџџо у хџднџик Сл. Преблџџега у Албџнију неђе Сл. Зарџџили ис кућџе у кућу Сл. Врџтим се у Враџешџџицу Сл. Отишџа у Пећ Сл. Сидџу у штџлу Бој. Отишла у Америку Бој. Оџила у Америку Бој. Оџио у црџку Бој. Оџио у Сџџете Дџџџани Бој. Волџо да идџе у црџке Бој. Јџ сам у црџку оџила Бој. Тури џџџб у црепџљу Бој. Идџе у Београд Кр. Отишла у Берџне Бој. Јџ више у мџџу кућу доџ неђу Бој. Идџем у дрџва Кр. Послџе сам се врџтио у Бео-

град Сућ. Таман је у овѣ данове било Бој. Да се јави сѹтра у команду Бој. Кат се ранио у ногу, то га бољело Бој. Не знам ку ћу, ил у гору, ил у воду Се. Отишѣ у Беране Кр. То е било у јесѣн За. Кунѣ се у ћѣцу А. Уфати ме грч у ногу Пе.

в) с генитивом. — Узѣ мало мѣса у Талијанѣ Бој. Позајмио сам пѣре у Ранка Кр. Она је јединица у мајкѣ Бој. Сећѣли смо у Вѣша Кр. Ретко се чује: Нѣма ништа у њѣга (обичније: код њѣга) ОБ. У Влајка нѣма ни бритвуљина, а нѣ левора Кр.

увр (в. и вр, навр, ѿвр, свр) с генитивом. — Рѣпио га нѣко увр главѣ А. Мора̄м изис увр Рудога брда Кр. Сѣме изјављују до увр онога брда Сућ.

удно с генитивом: Сишли су удно сѣла А. Остало је још мало сијена удно ливадѣ Бож.

уз(а) с акузативом: Тѣшко је изис уз овѣ аврике ОБ. Одили уз то Трѣшѣво Гр. Ојде му жила уш чѣло Бож. Ја уз пљацу одо Бој. Уз гору утече Бој. Бѣгами сам чула ка сам била уза Смољѣвице Бој. Седѣ уз огањ А. Био је ѣвер уж ѣвојку Ђу. Лако му е било уз оца Се. Научила нѣшто уз брата Кр. Дошѣ је уз вѣлѣ постѣ ОБ. Уз овѣ свѣце нѣнемо радит Се.

украј (исп. и *искрај, крај, накрај, ѿкрај, скрај*) с генитивом 1) *ѿпред; скраја*. — По цио дан седѣ украј упрѣта Бој. Нај ћеш га украј потока Се.

2) *на крај, с краја*. — Украј њивѣ оставите да се посади мало компијѣра Сућ. Скрајните то украј вѣлѣ собѣ Се.

умљесто с генитивом: Дѣ ти мѣне пѣре умљесто жита Бож.

уочи с генитивом: От кожѣ је то грађено уочи рѣта Гр. Оженио сам се уочи рѣта Сућ. Уочи самога Савина днѣ За. Уочи Божића не иди За. Дошѣ је уочи свадбѣ Се. Уочи лијѣгања омије ноге Се. Уочи Видова дана сломио сам ногу Сл.

усрѣд с генитивом. — Ујавила стоку усрѣд ливадѣ Ко. Кућа му е усрѣт сѣла Се. Бануше љући усрѣт куће А. Нѣстаде ни сијена усрѣд зимѣ А. Цука нѣко на врата усрѣд ноћи Пе.

Ж. ВЕЗНИЦИ

350. С обзиром на то да везници, осим формалног повезивања двеју реченица или двеју речи, обалежавају и врсту, тип међусобних односа спојених речи, делова реченице или реченица, њихова употреба је условљена управо тим функцијама. У том погледу везници у Васојевићима се најчешће не разликују од стандарднојезичких прилика. Дијалекатске особености се оцртавају махом у морфолошком склопу везника или у њиховој другачијој функционално-семантичкој примени.

Осим морфолошки аутохтоних облика везника, у везничкој се функцији, као и у стандардном језику, употребљавају и речи које су својствене другим категоријама речи, као, нпр.: *како, само, као, а* итд.

Морфолошко-семантичка, односно синтаксичка слика стања је, према нашој грађи, следећа:

а) *временски*: *чим, само што*. — Ђ дођѣш у Бѣоград, зови ме телефоном Сућ. Отишѣ е, ѣ су га зѣвнули Бож. Зѣспао сам, ѣ сам легѣ Се.

б) *суиројни*: али, ма; међуџим. — Ваџда бравѣтѣ, а нѣкѣме не кажѣе кѣд ѣдѣ А. Брѣну у утѣчницу, а ѣно пѣче Ђу. Образ сам сачѣвала, а боѣм се сѣд да нѣшто брѣкаво не ураѣдѣм Бој. Јѣ га пѣтам, а он шѣтѣ Кр.

в) (поновљено) *расѣавни*: било ... било, или ... или. — Ѧ прѣчаѣ, Ѧ лаѣао, кот погѣни нѣшта не бѣја За. Ѧ му даѣ, Ѧ не даѣ — ѣн ѣпѣт нѣма Се. Ѧ остаѣ, Ѧ отиша, мѣне је свејѣдно Пеп. Ѧ зборѣо, Ѧ не зборѣо мѣне је све ѣзалѣд Се.

г) *сасѣавни*: и, ѣа. — Ѧтуд преко сѣла пѣше кѣће, а јѣ дофѣти колијевку пѣ ѣнаѣмо у пѣток Бој.

ако ѣгодбени: уококо, у случају да. — Ако настѣвиш да пѣјеш, пропѣао си Бож. Омрѣнуѣмо ако не поѣтаѣмо Се. Ако бѣднете мѣгли, дѣђѣте Пе. Уди ако ти је вѣља Бож. Јѣ ћу ви каѣа ако бѣдне за прѣчу Бој. Коњу је тѣшко ако га јѣшѣш на-сетиѣѣ ОБ.

али а) за исказивање какве *суиројности*, *неочекиваности* с обзиром на *прѣћходни* исказ: а, међуџим, ѣа иѣак. — Послаѣо сам му пѣре, али не знам је ли дѣбио А. Мѣли је бѣо, али бѣстер Бој. Настрѣдали, али претекоѣше живѣи Бој. Огри-јешѣо је, али је имѣо жѣну дѣбру Бој.

б) *расѣавни*, за означавање *могућности* избора: или. — Ти али Раѣош коѣи ѣће Сл.

ама а) *суиројни*: али, међуџим. — Лијѣпа је, ама нѣје кѣ јѣј сѣстра Бож. По-маѣаѣо сам га, ама ми нѣје зафѣлан Сућ.

б) у *служби* рече ма. — Амѣ шта е ѣна регеѣнта испрет кѣћѣ Миљѣанѣвѣ За. Ама нѣј на тѣ рѣку ако јѣ бѣднѣм жив ОБ.

било а) (ѣоновљено) *расѣавно*: за иѣѣцање да је *могуће* јѣдно од наведе-ног: или ... или. — Сѣтра на сабор — било у Зелетѣн, било ка Коѣму, бѣло ка Кршу мѣломе Бој.

б) *макар* (да је, да није). — Наѣнѣ се ѣме [удовицама] пѣ бѣло ѣстина, нѣ бѣло ... Бој.

да а) *макар*, кад. — Удѣм да би погѣнуо За. Не даѣм да би црѣка мѣјци Кр.

б) *ѣа, ѣе*. — Ума лѣѣђѣи да не мѣгѣ заспат кад је вљетровѣтѣ нѣј Сућ.

док за означавање *временске најорѣдности* *две радње* или *след јѣдне радње* *иза друге*. — Ђѣти док јѣ зѣбрѣм Гр. Ѧдјѣри док си трѣпнуо ЛР. Дѣбрѣи су док се боѣ Пе. Бѣће ти запѣзно док си живѣ БК. Мѣрен је док је сѣт БК. Не ѣди док ударѣ РМ. Не крећѣи док те не зѣвнѣ Ло. Сѣди док те не обавѣјестѣ Вел.

докле док не. — Ваѣвољѣм залагѣј дѣкле га савладаѣм А. Дѣклѣ јѣ доћѣм, тѣ сѣди Бој. Јѣ ћу покѣсит дѣклѣ стаѣше рѣчек Се.

ђе а) у *значању* *исказног* *везника* да. — Вићѣла је ѣе јѣј тѣ нѣма савѣтка ОБ. Виѣдио сам га јѣтрѣс ѣе нѣшто купѣваѣше А. Виѣдио сам и ѣе нѣшто ћѣћѣрѣ За. Слѣ-шаѣо сам ѣе прѣчају о тѣме Ђу.

б) у *ѣѣѣѣним речеѣницама* у *значању*: *ѣѣѣѣ*, *заѣѣѣѣ*. — Ђе нѣ дѣђе, јѣнѣче, ли-јѣпо је бѣло Ђу. Ђе ми не каѣасте да прѣтите Мѣлоша ѣ вѣјску?

в) као *исказно-начински* *везник* у *значању*: како. — Не мѣгѣ га слѣшаѣт ѣе ла-жѣ и авѣтѣ Шек. Не мѣгѣ и слѣшаѣт ѣе га оговѣрају За.

е а) у значењу *исказног везника да*. — Виђу е си бѡн Бож. Не види е ми је дошла вода до пода А. Не зна е су му подвалили Ђу. Ја не велѡм е сте тѡ намљерно учињели А. Обећали су е те дој у субѡту Се. Бѡгдан да утврди е сам паре узела За.

б) за *исказивање узрока*: *јер, зашто шѡ*. — Немѡте га дират е ве мѡже ѡзбит Ку. Немѡ ништа да дираш, е мѡжеш нешто покварит Пе. Не могу ти помѡје е ме боли рука Ђу. Не мѡже радит ништа е је бѡна Бож.

ем (у спрези: ем ... ем (још)) *не само ... него (још)*. — Ђем му слѡми сат, ѡм још пријети Бож.

зашто (спојеница од зато+што) *зашто шѡ*, *због шѡга шѡ*, *јер*. — Примљен је зашто је њин чѡек ОБ. Отишѡ је у четнике зашто су партизани шћели да га убију Сл. Напуштио је школу зашто није имѡ да плаћа интернат Кр.

и у *служби и са значењем сѡандардног саставног везника*: — Иди ка кѡћи и ѡно дијете пѡзи Бој. Он бљеше свѡ чѡо и видио Ку. Све задовољни и Бѡг дадни За. Знам кѡт се дјевѡо и како је бљешѡо Гр. Тѡ смо одили и завршивали четѡри разреда Гр. Петнаѡ годѡнѡ сам била и тѡ сам се удѡла Бој.

или у *значењу расѡавног везника, као знак избора између две могућности*. — Мѡжемо ли се надат бољитку или ће ни бит све гѡре? Донѡси ѡцу дувѡна или сѡли Гр. Истри рукѡм или сѡнђером неѡкијем Гр.

иако у *сѡандардном значењу дојусног везника*: *мада, ѡрема*. — Мене је задлањчио, иако је ѡн крив тамѡн колико и ја ОБ.

јер у *сѡандардном значењу узрочног везника*: *зашто шѡ*, *због шѡга шѡ*. — Није стѡо да каже за мене, јер ја сам била мѡло, знаш, лѡпша Сл. Даѡ би ти је да је пѡт факултѡта завршила, јер ти си чѡек у своје мљѡсто Сл. Ја нијѡсам ишла, јер ме свѡкрва заштићивѡла Шек. Немѡ, тѡтка, да га аперѡшѡш, јер скаче бијѡла Шек.

ка у *значењу сѡандардног ѡредбеног везника*: *као*. — Није се бачѡло кѡ сад Гр. Није кѡ сад имѡло бравѡ Бој. Суѡ кѡ кѡс Гр. Исто кѡ да ме замађѡја За. Ти бѡгами кѡ момчић Сл. Погинуѡ, кѡ ћеш! Кр. Црка дабѡгдѡ, кѡ е! Бож.

кад/кад

а) у *стандардном значењу везника за време*: *у време у које*. — Кад је кѡћу градио, није кѡме досадио за пѡ-динара За. У рѡту, ка е била капитулѡција Југо-славије, на Скадар је погинуѡ Бој.

б) у *служби узрочног везника, у значењу*: *зашто шѡ, јер, ѡшѡ*. — Не рачунам ти ништа, кад нијѡси положиѡ бѡрем два испѡта. Не бројѡмо ти ништа, кад нијѡси даѡ нијѡдан гѡ Сућ. Не мѡгу да биднем лѡта, кат сам се надѡла да ће да доћѡ Шек.

в) у *служби допусног везника, у значењу*: *чак и да, макар да*. — Не дам, кад би црка! Се.

Овѡмо брѡ, ка[д] ти вељу А. Ђно ѡнѡ годѡнѡ, кад рѡни сѡн Рада Јѡфѡва Миљѡна Сл.

г) у *значењу условног, погодбеног везника*. — Кад је рѡта, немѡ брѡта.

ма (исп. ама) у *значењу супротног везника*: *али, међушим*. — Дѡбар је, ма му је брѡт бѡљи Се. Ожениѡ би се ѡн, ма немѡ ѡевојкѡ да му се допада. Долази, ма рѡјетко Ку.

мада у значењу допусног везника: *иако, ирема*. — Мада је нѣрадан, њстом је поштен и добар Се.

макар у допусном значењу: *ма, чак и ако*. — Идѣм, макар погинуо За.

нако у погодбеном значењу: *сем ако, осим ако*. — Дѳј ћу, нако љмрѣм ОБ. Нѣмам, нако да ми ти позажмиш Сућ. Није био доша, нако је по поноћи Сућ.

него у значењу супротног везника: *већ*. — Нијесу полетички кривци него свађалице, пијанице Сл. Да ти дам Пѳлку? Нѣ Зѳрку него Пѳлку Сл.

ни сасиавни: *ништи*. — Ти нѣ мож рѣј ни јесам ни нијесам. Нѣмамо ни занѳса, ни пушѳка, ни љѳђи Бој. Ни ћу ти рѣј сѣди, ни ћу ти рѣј иди. Онѳ бљѣше, памѣтно, ни врѣђа кога, ни шалапи, ни прича Бој.

ни(т): Нѣт су ми учињѣли чѣтници, ни партизани да ваља Гр.

но а) него, већ. — а) Лајѣш, нѳ си га прѣтила да не бије Бој. Није ни пренѳшен у старѳ грѳбље, нѳ е разбѳчен Бој. Није тѳ твоѣ нѳ Мѣлѳво Бож. Нѳ нѣка ја, нѳ виђела ми га баба љѣтѳс Сл. Више не мѳгу нѳ се умѳрѣ Сл. Нѣга не виђо нѳ колко твог ѳца ил мајку данас За. Не мѳже ништа изѣс нѳ само капљу вареникѣ Бож. Он је поштен, нѳ мѳго сѣромѳшан Се.

б) у значењу супротног везника: *али, међушим*. — Они претекѳше, нѳ нѣ претече посије Радош Бој.

в) у компарацији: *него*. — Више мѳже понијет нѳ ѣкавак коњ Пеп. Бѳљи је био Ћоле нѳ сви ѳни ОБ.

на а) у стандардном последичном значењу: *ше*. — Нѣшто му трѣба, па ме страши Вел. Сломио ми се брѳч, па нѣмам чѣме избрѳкат качамак Сућ. Пѳла киш, па су воде надѳшле А.

б) у значењу саставног везника и. — Узми брѣзовачу, па обрѣши гѳвно Бож. Уви се с пуѳа, па прѳстри неке јаде што нѳсим Бој. Натовари на коња па догна ѣ ѳћу да вљѣкуем Бој. Узѣ камѣн, па га гађа Цр. Донѣси дрѳва па ѳтљен на Крушево Гр. Кат сѣде па почѣ да ѣје — фѣста и фѣста, поједе за три мѳмка ОБ.

в) у служби истицања, наглашавања: *баш, управо* и као поштапалица без значења. — Па ми мѳго страѳасмо о[д] Турака и сад ѣво ѳпѣт ОБ. Јѣ ли дѳста? Па, јѣсте.

те а) као саставни везник. — Идѳ од граѳа до граѳа те трѳју ОБ. Док сам се ѳѳала те гѳ дошла, нијесам кошуљѣ имала без онѳ вуњенѳ. У Зѳриће бљѣше прѳдавница, те ѳн узми ми неке свѣске Гр. Лѣгни те се испѳва Сућ.

б) последични: *иа*. — Не знам ништа те ме ѳн избѣје Гр. Пуштио га је ѳтец, тѣ ѣе да ѣдѣ з друштвом Ћу. Наљѳтио ме је те сам му онѳ рѣка Сл. Побљѣгнѣ за Србију те се спѳси А.

в) односни: *шти*. — Врѣти ми кѣйгу те сам ти дѳо А. Шта е с онѳм ѣвѳјком те си ју лани доводиѳо? Кр.

чим

а) временски везник, у значењу: *само шти, неѳтом шти*. — Чим ѳђѣш у кѳћу, ѳѣтићеш алѳтињу Бож. Чим ѳтвориш врата, убије ѳтуд некаква ѳпа Пе. Пријавите ѳвце чим угрѣје сѳнце Ку. Заклапа кѳћу чим мрѳкнѣ Сл.

б) у значењу узрочног везника: *јер, ѳошти*. — Дѳли смо му пушку чим је из пограничнога сѣла Сл.

ћи

а) за везивање истих речи које се понављају кад се истиче интензитет или трајност радње: *иа, ше*. — Ја пропао — ћи пропао Кр.

б) у значењу раставног везника *или*. — Ћи Андрија, ћи Милија, ћи Ђукова глава Кр.

што у значењу везника: *док, пре него што, а да*. — Не идём да се играм што не питам тату или маму Сућ. Неће ти уљеј у кућу што га неј зóвнут За. Завија пас. Неће се размíнут што неће неко умријет Пе. Неће прој што ти се неће јавит Бож.

3. УЗВИЦИ

351. Ову категорију речи чине лексичка (или квазилексичка) образовања којима се махом спорадично изражава каква лична емоционално-афективна или експресивна реакција: чуђење, изненађење, похвала, лични став, бол, уздах, сажаљење, негодовање, љутња, бес или какво друго афективно стање, односно речи у функцији дозивања, одазивање, терања, вабљења (стоке), скретања пажње, опонашања природних или других звучних ефеката и сл. Не означавају појмове, већ су гласовни израз одређених расположења или хтења. Могу бити аутохтоне лексеме или део синтагматског споја; представљају самостални или интегрални део реченице. Акцент је обично мелодијски и емоционално обојен сходно „сдржају“ који се њима потенцира.

Може се уочити да међу узвицима у Васојевићима ипак има релативно мало оних који изражавају субјективна расположења, а да се највећи број употребљава у вези са стоком, као подстицај за вабљење, дозивање, за терање или наредбу за полазак. Доста је и оних који означавају какав снажан, енергичан или нагли покрет, жустру и брзу радњу — цепање дрва, кошење ливаде, нагли одлазак, ударац и сл. Они, заправо, осликавају сточарску средину и начин живота људи овога краја.

Навешћемо по азбучном реду примере које смо забележили.

а за *подстицање, при обраћању, дозивању и сл.; при одобравању или негодовању*. — **А** јуначе, **а** соколе — пождени! Кр. **А**, **В**асо, потроши ли ти онѐ паре? Се. **А**, да, сад разумијем Ку.

ајс за *крепање вола*. — **Ајс**, вошо Стијовић Лекс.

ара-дара за *подстицање овнова на борбу, комбиновано с узвиком шук, ионовљеним више иуша*. — **Ара-дара**, **ара-дара**, тук, тук, тук! Кр.

арда за *терање овна*. — **Арда** тамо, рогџа! Ђу. **Арда**, вукови те изѐли! Се.

арча за *подстицање бика или овна да се слари с кравом, односно овцом*; исп. ац — **Арча**, Жујоња.

ац за *подстицање бика да оилоди краву*; исп. арча. — **Ац**, **ац**, **ац**, Жујоња! ОБ.

ачкосам за *одобравање, подстицање, браво*. — **Ачкосам** ти га, баш си јуначина! Стијовић Лекс.

бамбац за *опонашање вада (у буквалном или пренесеном смислу) — вада на земљу, у поштељу, на исишћу и сл.* — Пофуја се на лед — **бамбац**, добро сам се раз-

био. Разбоље се зимус од грипа, те бамбац, десе-данџа на постѣљу. Паде ми дијете на поправни, бамбац, из математикѣ.

бап за *иодражавање звука који се чује при наглом њаду или удару*; исп. буп, буца, бапа, дуп, дуца, туп, тупа, драгн. — Ја спавам, докле нешто бап, и пробуди ме. Бап — паде колико је дуг и широк. ОБ.

бапа (*ионовљено два или више њуџа*) в. бај. — Бапа и бапа — исцијѣпа сва дрва Се.

биц за *иодстицање бика да оџлоди краву*. — Биц, биц, биц, Дивџа Кр.

блџгош за *изражавање велике радости, задовољства, благо*. — Благџош мене данас и задвијек! Суђ. Благџош ко ми је доша! За.

бољ којим се указује на *истирајно најорно или убрзано крѣпање*. — Рекџоше ни да ћемо омркнућ, ако не пойтѣмо, те ми бољ, бољ, бољ и стџосмо у први мрак ОБ. Ја реко — мало да прошетѣм, па бољ, бољ, бољ и довлѣ Се. Бољ, бољ, бољ — помакни па одмѣри, тѣко неколико путѣ — једва дођо Суђ.

брѣ за *џојачавање при обраћању с љуџињом, неодобравањем, бре*. — Овам брѣ, нијеси ми утѣка Вел. Овамо брѣ, ка[д] ти вељу А.

буп за *иодражавање звука који се чује при наглом њаду, снажном удару неким предметѣм и сл.*; исп. бап, бапа, дуп, дуца, туп, тупа, драгн. — Пофужа се на лѣд и — буп, падо ка с тавѣна Пе. Буп — погоди краву каменом За.

бупѣ (*ионовљено два или више њуџа*) за *иодражавање звука који се чује при снажном ударању, обично неким џуџим предметѣм*; исп. бап, бапа, дуп, дуца, туп, тупа. — Некака чворновѣта дрва, нѣ ја — бупѣ и бупѣ — сва и[х] искрати За. По сву нѣј би играли у тѣ лѣк сѣбѣца, бупѣ и бупѣ до зорѣ Гр.

вѣш за *џерање вола да иде више у сѣрану ѣриликом орања*. — Вѣш, Жужѣња, вѣш! Сл.

гуд (обично поновљено) за *вабљење свиња и ѣрасади*. — Гуд, гудо, да јѣдѣш Се.

драгн за *џонашање звука који се чује при наглом њаду*, исп. бап, бапа, буп, дуп, туп. — Тамѣн сам заспао, а онѣ нешто драгн испрет кѣћѣ Сл.

дуп (поновљено више пута) за *џонашање звука који се чује при ударању*; исп. бап, бапа, буп, буца, туп, тупа, драгн. — Обѣлиѣ га па бѣјѣ — дѣѣ, дѣѣ, дѣѣ Ку.

дупѣ в. дѣѣ. — Уфатѣ га па по њѣму — дупѣ, дупѣ, дупѣ Ђу.

дур за *џерање коња*. — Дур, вѣк те изѣо Пе.

ђѣ а за *вабљење коња*. — Ђѣ, мѣли, љѣ, мѣли! А. б) за *указивање на џонављање неке радње, час-час, мало-мало*. — Доѣта е мене бѣло прѣмљештѣја — љѣ тѣмо, љѣ овамо, љѣ у Плѣв, љѣ у Плѣвѣ ОБ.

ђѣо за *џерање коња и овнова*. — Ђѣо, вѣк те изѣо ОБ.

ѣ: за *истицање, наглашавање при указивању на нове околности, на излаз из ѣрѣходне сѣџуације и сл.* — У, сад можемо да се одмѣрѣмо Ђу. Јѣ сам се борѣла и радѣла, ѣ сад — клѣнѣла сам Бој. У, сѣт се сѣтѣ!

ѣја и **ѣја а** *при одазивању из далека*. — ѐ, Петре! Уја! Бож. ѐ, Гѣлѣбе! — Уја, звѣ ли овамо? б) *при вајкању*. — ѐђу да се бранѣм што могу, ѣја Бој. Уја, тѣко ти је тѣ. Нарѣдио сам се вѣше не могу, ѣја ОБ.

ѣнѣ за *изражавање чуђења*. — Енѣ, шта бѣ овѣ? Ко. Енѣ, шта онѣ свѣтѣ из оне тмуше? Енѣ, вѣђи ко ни долази! Стијовић Лекс.

- жѣж** за одераћање малог дѣшѣта од ваише или нечега чиме се може оидѣти.
- **Жѣж** — сагоре се! Пе.
- ѣш** за шѣрање живине и ишѣца.
- јѣр** за вабљење коза, јаради. — *Јѣррр!* Ој, јѣр, јѣр, јѣр! Тѣке, тѣке, шѣлее! Се.
- крѣк** а) за оиднашање звука који се чује при наглом иокрѣшу. — Крѣнѣ ѓн да уљѣжѣ, а ја крѣк — затвѣрим му врата ОБ. б) за оиднашање звука који се чује при исишѣтању гасова из дебелог црева. — Отрже ми се — крѣк, свѣ се насмѣјаше ОБ.
- кѣц** за вабљење ѣса. — Кѣц, кѣцо, кѣц, кѣц Стијовић Лекс.
- ма** везник у служби узвика, ама, ша. — Ма, нѣје, чѣче! Сућ.
- мѣц** за шѣрање мачке. — Мѣц, нѣпоље ис кѣћѣ Стијовић Лекс.
- мѣц** за вабљење мачке. — Мѣц, мѣцо, да јѣдѣш Се.
- мрш** за шѣрање ѣса, марш. — Мрш тамо, мрш Се.
- нѣ дѣ** за иодсѣицање, дѣде, хајде. — Нѣ дѣ да видѣм Сл. А нѣ дѣ дѣжигте се Кр.
- ѓѣ** узвик за шѣрање говѣда. — ѓѣ! Мрдни ѣѣта! Сућ.
- ѓ** за дозивање. — ѓ, Влѣјко! Кр. ѓ, Миљѣне! ОБ.
- ѓј** за дозивање и одазивање. — Ој, Зѓре, Зѓре! За. ѓ Влѣјко! — ѓј? Кр.
- ѓја** за одазивање. — ѓ, Миљѣне! — ѓја? ОБ. ѓ, Мѣло! — ѓја, кѓ зѓвѣ, кѓ? Се.
- ѓћ** за заустѣвавање волова. — ѓћ! Окрѣни се, Жѣјѓѓѣ. ѓћ, стѣни Дѣвѓѓѣ! Кр.
- прѣс** за вабљење оваца; исп. ѣнкс. — ѓј, прѣс, ѓј прѣс! Сл.
- прѣц** при иодсѣмевању. — Прѣц — нѣ бѣло га дѣрат Сућ.
- сѣк** за шѣрање крава. — Сѣк, врагѓсѣса, вѣци те изѣли За.
- тѣк** означава неки брз, изненадан иокрѣш; исп. така. — Јѣ к ѓѣму, а ѓн — тѣк, затвори врата ОБ.
- тѣка** (обично поновљено) в. шак. — Јѣ ѣзмѣм качамѣжић — тѣка, тѣка, тѣка и избрѣкам качѣмак Се.
- трѣт** за оиднашање звука који се чује при наглом исишѣтању гасова из дебелог црева. — Андрија ѣдѣ пѣтем и трѣт, трѣт, не сѣдн задѣиѓѓм ОБ.
- трѣс** у ѣсми при цѣйкању дѣшѣта на колѣну. — Трѣс бѣла кобѣла, тѓвар сѓли носѣла Се.
- тѣк** за иодсѣицање овнова на борбу, увѣк у комбинацији са ара-дара. — Ара-дара, ара-дара, тѣк, тѣк, тѣк! ОБ.
- тѣп** в. бѣи. — Тѣп — пѣде камѣн Сућ.
- тѣпа** за обѣлѣжавање неког жусѣрог рада; исп. бап, бапа, буп, бупа, бапа, дуп, дупа, туп, драг. — Тѣпа, шѣпа, шѣпа — покѓсѣсмо свѣ ливѣду Сућ.
- ѣнкс** за вабљење оваца; исп. прс. — Ункс, ѣнкс, ѣнкс! ѓј, прѣс, ѓј прѣс! Сл.
- ѣно** за шѣрање овна најред. — Уно, гашо, изѣли те вѣци Се.
- ѣук** за вабљење кокошака. — Кѓкошке дотрѣѣ чим вѣкнемо ѣук, ѣук, ѣук Бож.
- ѣј** за шѣрање ишѣца. — Чијѣ онѓ дијѣте цѣо дан вѣчѣ: ѣј, ѣј, ѣј? Кр.
- ѣјсту** за шѣрање вола. — ѣјсту, Сѣвѓѓѣ, вѣк те изѣо! Сућ.
- ѣс** за иодсѣицање магарца да иде. — ѣс, вѣк те изѣо! ОБ.
- ѣјѓ** за изражавање налог, брзог иокрѣша; исп. фис, фиста, фић, фѓо, фрк, фрка, фрћ, фук, фука. — Крѣну јѣ да га избѣјѣм, а ѓн — ѣјѓ, ѣтѣче кѣ зрѓно ис пѣшкѣ Бож.

фѝс за *ојонашање удара љруѝа*; исп. фрс, фрст и фрста. — Измиље змија из њѝвѝ, а ја прутом по њѝј фѝс, фѝс, фѝс, док ју не ўби Ку.

фѝста којим се дочарава нека одлучна и брза радња; исп. фијо, фис, фић, фјо, фрк, фрка, фрћ, фук, фука. — Ўзе сѝкиру, пѝ фиста, фиста, фиста — за сѝт времена нацијѝпа дрва за десе-дѝна Гр. Кат сѝде пѝ почѝ да ѝје — фиста и фиста, појѝде за трѝ момка ОБ.

фѝћ за *означавање наглог ѝокреѝа*; исп. фијо, фис, фиста, фјо, фрк, фрка, фрс, фрст, фрста, фрћ, фук, фука. — Јѝ ўзмѝм нѝж, пѝ фѝћ — прекинѝм конѝпец Бож.

фјѝ в. *фијо*. — И фјѝ — пѝбљеже ти ѝн Се.

фрк за *ојонашање звука ѝри снажном, енергичном ударцу*; исп. фијо, фис, фиста, фић, фјо, фрк, фрка, фрћ, фук, фука. — Ўзе сѝкиру пѝ фрк, фрк, фрк — посѝче цѝр за пѝт минѝтѝ Се.

фрка в. *фрк*. — Узѝћу прѝт, пѝ фрка, фрка — свѝћу ти гузицу навѝз Сућ.

фрлѝ за *изражавање койрљања*. — Испѝдоше ми пѝт банкѝ, пѝ фрлѝеѝ, очетураше, тѝ у траву Се.

фрс, фрст и фрста за *ојонашање звука који се чује ѝри ударцу љруѝом*; исп. фрк и фрка. — Учѝтель ўзе фрбѝвак, пѝ фрс по глави ОБ. Наљѝти се пѝ фрст по глави Се. Скѝпа фрбѝви прѝт те мѝне и Душѝна фрста и фрста — и сѝд ме рѝке жѝре За.

фрћ за *исказивање брзине, наглости ѝокреѝа, радње уѝишѝе*; исп. фијо, фјо, фук, фундос. — Јѝ подно ѝнѝ грѝдѝ — фрћ, пѝ у Андријѝвицу Бож.

фрш за *ојонашање звука који се чује ѝри ѝаљењу шибице*. — Нѝма чѝек машине, те ја фрш, припѝлим му цигѝр Сућ.

фѝјѝ за *имѝѝирање звука ѝри клизању*. — Прѝјѝри поред нѝс — фѝјѝ! Се.

фѝјс и фѝјста за *ојонашање ударца*: — Јѝ ўзмѝм јѝдну мѝтку пѝ фѝјс по њѝму За. Узѝћу прѝт пѝ фѝјста, фѝјста по тѝбе Кр.

фѝк за *исказивање брзине, наглости неке радње*; исп. фјо, фијо. — Крѝнѝ ѝтац да га бѝје, а ѝн фѝк, пѝбљеже код мѝне у крѝвет Бож.

фѝкѝ за *изражавање снажног ударца*. — Загрѝне јѝј рѝшу, пѝ мѝкрѝјѝем конѝпцем по њѝј — фѝкѝ и фѝкѝ, док помодри кѝ чѝвит Се.

фундѝс за *означавање брзог ѝромицања, креѝања и сл.* — Крѝну јѝ да га бѝјѝем, а ѝн фундѝс пѝбљеже у кѝћу ОБ.

хѝј за *изражавање олакшања ѝри збаѝивању ѝерѝа ѝосле најѝрног носења*. — Спушѝти врѝћу с лѝђѝа и ўчиње хѝј Бож.

цѝк за *ојонашање звука који се чује ѝри ломљави или углављивању, намешѝању нечега*. — Цѝк — слѝмѝ се Бож. Цѝк — ўгодѝ се дѝо у дѝо Сл.

цѝка за *ѝдражавање ѝишѝрог звука или звецкања нечега*. — Цѝка, цѝка, цѝка — пѝправи ми ѝнѝ сѝтове за дѝсет минѝта Бож.

цѝб, цѝба, цѝбе за *гоњење јѝгњѝди*. — Цѝб, цѝб, кѝ ћеш ѝвамо! Сућ. Цѝба, вѝкови те ѝдрли! Се. Цѝбе, брѝ, мрдните се! Кр.

чѝп за *означавање хваѝања, ѝај*. — Прикрали су се стражѝру и чѝп за врат! Кр.

И. РЕЧЦЕ

352. Речцама се махом истиче, експлицира лични став, однос према ономе што се у реченици казује. Служе као знак одобравања, саглашавања, потврђивања, одиосно порицања, одрицања, наредбе или питања и сл. у одиосу на речено. Функционишу или као сепаратне лексеме или као синтагматски спојеви више елемената.

ада за *истиицање онога што је речено*. — Ада, чуџеш ли ти што ти причам А. Ада, неће ти он дој Се.

а(да) нџ *наравно, свакако*. — Оћете ли да ијете? А нџ! Се. Бљџу ли свџ појџ-ли? Ада нџ! Се.

ану де, дедџ, хајде. — Ану да видјмо кога ти псуџеш! Пе. Ану да видјмо шта е то Се.

бџли а) за *иојачавање онога што је речено у љушњи: богме*. — Неј, бџли, на ту рџку! Нећемо овакџ, бџли, ако ја биднџм жив!

б) за *истиицање неког исказа: заиста*. — Не мџже бџљи бит, а бџли не мџже Гр. да са иојачаним значењем исказивања *жеље, хџења или сумње*. — Да живи господар Се. Да ми је барем иљаду динџрџ Пџп. Да нијџси кџзе изгубиџ? Пе.

дако за *истиицање наде, уверења, очекивања*. — Дако биднџ бџље Ко. Дако доћу у субџту Пџп. Дако бџгдџ, љуђи (куда ћете)? ОБ. Само ти вржи по нџни, дако те неко измџра! Се. Дако неко искрџка вџљу пџган! А.

џво: Ёво што Гр. Ёво двџје гџдине сџн му оболџо Бој. Ёво крџс дође Бој. Ево нека ти рџкнџ џевџјка Бој.

џно: Ёно ми Милуна нџсџ Бој. Ёно га прџт кџћу. Ёно онџ гџдинџ, кад рџни сџн Рада Јџфтџва Милџана Сл.

џто: И тек џто, чуџше се пџшке Бој. Окрџну се ето вакџ Се. Ето такџ Се Бој Гр. Ето такџ Сућ Бој Бож.

џла као знак одобравања *нечега или иодстиицања на нешто: дџ, дџла*. — Оћу ли наложит? Ёла Се. Оћемо ли одит? Ёла, ијдите А. Ёла, ијди ако ти је вџља Бож.

џламо за *иодстиицање за 1. л. мн.: де, хајдемо*. — Оћемо л одит да плџстџмо? Ёламо, бџгами. Мбра се то скџпит Се.

џлатџ за *одобравање или иодстиицање за 2. л. мн.* — Оћемо ли полџгат стџци? Ёлатџ Сућ.

џими (< жив ми) *ири исказивању шврдње, ири убеђивању саговорника у нешто*. — Не слџша ти, џими, шта он причџ Кр. Није, џими, нџ лџже Бож.

јџде ли *има ли*. — Јџде ли ти џџ брџта? Пе.

јџк: Не ијдо ја, јџк Бој.

лв: Тџшко ли је кџсит по овџ бџжџј муђн Се. Ада чуџеш ли ти што ти причам А.

макар *кад се доиушџа и мања количина и нешто мање иоволно: бар, ако не друго, ако не више и сл.* — Пиши, макар да знамо како си Бож. Пџшљи му макар иљаду динџрџ А.

мѣши кад се изражава лични сѣлав, мислим, чини ми се. — Он се, мѣши, вр-
нѹо из Београда Се.

на кад се некоме нешто нуди. — На ти овѣ парче лѣба Ко. На, ѹзми овѣ Ђу.
Ђво, на, ѹзми овѣ Кр.

нѣ: Оћете л сварати? Нѣ — вели Бој. Јеси л што ѿо? Нѣ, ништа Бој.

нека: Нека се ћѣца причѹвајѹ Сл. Нека ћавѣ све нѣси! Се. Зарад мѣне нека ју
ѹзмѣ Се. Нека радѣ како сáми ѣтѣ Сућ. Нека чѣкá шта га наћѣ Бој. Нека ти рѣкне
ћевѣјка Бој. Нека су здрава овá ћѣца Гр.

нѣте *немојше*. — Нѣте, лѹћи, нѣћете се због тѣга бит ОБ. Нѣте, лѹћи, ѹзмите
се ѹ памѣт А.

нѣборе *вероватино*. — Он је, нѣборе, нешто лѹт ОБ. Бѣрѣ е, нѣборе, још сѣ-
нѣј дошá Се.

нѹ де: — Нѹ ми додá тѹ сѣкиру Бож. Нѹ де, почѣњи Се.

тамáи: Ёво тамáи нѣнас дѣнио ми Вукáјло извод Сл.

тек: И тек ето, чѹше се пѹшке Бој. Сѣду у штáлу тек онáкѣ да поглѣдајѹ Бј.

теке: (за појачавање значења): — Ада теке нѣј како тѣ мѣсиш! Ђу. Имајѹ
свѣга — теке имá ћевѣјка да прѣдѣ живот у рáтлук Сућ. Овѣ е теке добро Кр. Дошá
би, алн теке нѣмáм врѣмена Се.

IV

ЗАКЉУЧЦИ

Досадашње излагање је омогућило увид у фонетске и морфолошке карактеристике говора Горњих Васојевића, као и у основе његовог акценатског система. Истраживања су показала да испитивана област у језичком смислу није компактна целина. Разлике постоје, нпр., у рефлексу полугласа, а самим тим и у вокалском систему, у судбини неких самогласничких и сугласничких група, у презентским наставака 3. лица множине глагола VI и VII врсте нтд. Ипак, далеко су бројније особине заједничке целом испитиваном подручју. Навешћемо овде најзначајније резултате до којих смо дошли.

Акценат. На основу изложеног материјала може се видети да говор Васојевића спада у ред старијих новоштокавских говора, и то оних у којима се новоштокавско преношење своди на уклањање окситонезе. Краткосилазни акценат се мери и са затворене и са отворене ултима на пенултиму и прелази у дугоузлазни, односно краткоузлазни у зависности од дужине датог слога. У свим осталим позицијама оба акцента задржавају старо место у речи. На овај начин прозодијски систем Васојевића уз два силазна — кратки и дуги, добија и два узлазна акцента, такође кратки и дуги.

Кратки силазни акценат се може наћи на једином, првом и унутрашњем слогу, сваком, дакле, сем последњег (*злѡ, мѣш; кѹћа, ѡдрѣд, јѡбуке, у чѣшнѣке; имѡла, смрчѡвина, варенѣка, кришћенѣца*). У енклизи углавном остаје на старом месту (*греѡшѡ е, добрѡ сам, ѡмакнѣ се*), али и, ређе: *Милѣву су просѣли, Бѡжа су виђѣли*.

Дуги силазни акценат се јавља у свим положајима у речи — на једином, првом, унутрашњем и последњем слогу: *кѣв, рѡдѣм, ѡвѡјка, вѡјскѣ, жѣвѣм*.

Узлазни акценти могу се јавити само на претпоследњем слогу испред кратке ултима (*вѡда, жѣвѡш, врѡша, зѡнос*).

Слободну дистрибуцију, као што се види, има само дугосилазни акценат, краткосилазни је искључен са ултима, краткоузлазни и дугоузлазни су везани искључиво за пенултиму.

Осим наведених акцената, прозодијски систем Васојевића обухвата и неакцентовану дужину и краткоћу.

ције) било уметањем прелазних консонаната *v* или *j*. Сажимању нешто склонија зона с полугласничким рефлексом *ǰ*, а у њој нарочито Лијева Ријека.

Говор Горњих Васојевића у вези са неким самогласничким групама није јединствен. Ради се, пре свега, о групама *самогласник + o* насталим после преласка *л у o* (осим *-oo < -ол: вѡ, сѡ* и сл.), као и о још неким појединачним случајевима.

Група *-ao (< -ал)* чува се у Горњој нахији, Велици и Шекулару (*гледѡо, боловѡо*), а у Лијевој Ријечи се сажима путем регресивне асимилације дајући *ǰ (ӣсѧ, гледǰ)*.

Финална група **-ъл* се у Горњој нахији, Лијевој Ријечи и Велици сажима дајући *ǰ (<ǰо)* у радном придеву мушкога рода јединине — *дошǰ, рѣкǰ*, у неким именицама — *ѡсǰ, вѣшǰ* и сл., као и неким придевима — *зǰ, окурǰ* и сл. У Шекулару се група *-ao (<ъл)* чува: *дошǰо, рѣкǰо, ѡсǰо, кошǰо, зǰо*.

Самогласничка група *-ae-* у бројевима од 11 до 19, као и неким појединачним лексемама, такође дели испитивану територију на две поменуте зоне — прву (Горња нахија, Лијева Ријека и Велика) у којој се ова група сажима (*једанǰс, зǰдно*) и ону другу (Шекулар), у којој се група чува (*једанǰес, зǰдно*).

Самогласничке групе *-ao- (<ъл)* у именици *заова* и *-ea-* у заменици *некакав* добијена испадањем сугласника *k* сажимају се на целој испитиваној територији дајући *ǰ* у Горњој нахији, Лијевој Ријечи и Велици (*зǰва, нǰкав*), а *a* у Шекулару (*зǰва, нǰкав*).

На целој територији се углавном чувају самогласничке групе *-eo* и *-eo-* (*довѡ, вѣсео, стѣона, нѡишце, вѣдио*, али *грѡша* 'грехота'). Остаје непромењена група *-io-* (*убѡ, Бѡрец*), као и група *yo-*, односно *-yo-* (*ѡрец* 'креста', *суѡ* 'суво', *зѡнуѡ*).

Сажимају се секвенце састављене од двају истих самогласника, ако их не предваја морфемска граница и ако нису под акцентом (*нǰмили, стǰари, нѣчи свǰчи*, тешко *сѣ* пролазило (тешко *се је* пролазило) итд., али: *ѡошѣрѣкнѡш* 'поодрасти', *ѡодрати, исѡиш стѣре, убѡ сам се* и сл.).

Консонантизам. Консонантски систем Васојевића одликује се постојањем 24 фонеме које су одлика српског књижевног језика — свих, значи, осим сугласника *x*, као и две фонеме које су дијалекатска особеност јекавских говора *ǰ*, *ǰ̣*. У неколико примера експресивне лексике и у сандхију јавља се и африката *s*.

Сви консонанти, у принципу, могу се налазити у свим положајима у речи, осим *ǰ̣* за које нема потврда у почетној и завршној позицији и *ǰ*, које није потврђено у завршној позицији. Нема секвенци састављених од денталног пловива и африкате. Почетна група двају сонаната је могућа само ако је њен први члан *v* или *l*: *влǰча, млǰд* и сл. Сонант *j* не може се, по правилу, срести ни иза других сонаната ни иза опструената, изузев у новијем импорту из књижевног језика (*ѡрѣкјучѣ, ѡѣрје*). Сонанат *j* на морфемској граници може стајати иза сонаната *r*: *мрамѡрје, бѡрје, Подбѡрје, Загѡрје* итд., а забележили смо и нешто потврда за позицију *j* иза струјних сугласника *ǰ*, *z* и *s*, бројнијих ако је реч о граници између префикса и основе: *ѣǰѡ узв., зǰѡшно, изǰѡвак, разǰѡзити, сǰѡвити* итд. Иза лабијалних консона-

сачу, Милошу, коњу). У осталим ситуацијама преовладава наставак *-е* (*до̀кѝоре, брѝгадѝре и брѝгадѝру, гѝсѝодѝаре и гѝсѝодѝару, га̀де, бра̀ше, грѝме, ло̀йѝве*), а код именица с основом на *-к-, -г-, -х-* јавља се као једини наставак (*во̀јниче, Бѝже, ду̀ше*).

Наставак *-ом* у инструменталу једнине именица мушког рода шири се, мање или више, и на именице меких основа (*с младѝћем, бѝчем, с мѝшем, му̀жем, родѝшељем*, али и *с младѝћом, бѝчом, с мѝшом, му̀жом, родѝшељом*). Спорадично се, међутим, среће и наставак *-ем* код именица с тврдим сугласником у основи (*но̀сем, с Мѝлора̀дем*).

Множинско проширење формантима *-ов-* и *-ев-* захватило је већину једно-сложних именица мушког рода (*бѝкови, брѝгови, шѝдо̀рѝови* 'шпорети'). Јављају се и именице без проширења (*бра̀ви, гѝсти, зу̀би*), као и оне које се употребљавају и са проширеном основом и без ње (*брѝци/брѝкови, да̀ни/да̀нови, мѝши/мѝшеви*). Множинско проширење захватило је и неке двосложне именице мушког рода на *-ац* (*ју̀нчеви, ко̀нчеви, сѝа̀рчеви, ѝру̀йчеви*). Уобичајено је: *ја̀рмови, ко̀шлѝви*, као и: *га̀вранови, со̀колѝви*. Чује се и: *ко̀коѝи, лѐйѝири* као и: *ко̀коѝови, лѐйѝиорови*.

У генитиву множине именице мушког рода имају наставке *а/а* и *и*: *бра̀ваѝ, во̀јниѝкаѝ, зѝдѝваѝ; гѝстиѝ, мѝнуѝиѝ, но̀киѝи, мрѝвиѝ*.

У дативу и инструменталу множине именице мушког рода увек имају *има*: *во̀јниѝѝма, с во̀лѝвѝма*.

И у говору Васојевића постоји синкретизам генитива и локатива множине, па тако у локативу с предлогом *ио* бележимо увек наставак *-а/-а*: *ио брѝго̀ваѝ, ио кра̀еѝаѝ, ио зѝдѝваѝ, ио љека̀раѝ*, односно: *ио гра̀дѝваѝ, ио кра̀еѝаѝ, ио ра̀дѝваѝ*.

С предлозима у и на уместо локатива у месном значењу се употребљава акузатив: *Оста̀ли смо на̀ ра̀д. По̀сле биткѝ на Мо̀јко̀вац. Сви су на ѝсло̀ве. Бѝба во̀да у желу̀дец. У ра̀ш био. С предлогом о увек је наставак *-има*: *о брѝговѝма, о гра̀довѝма, о лу̀говѝма*.*

Мушки хипокористици и лична имена типа *Пѐро* и *Ву̀ле* имају промену типичну за жаковске говоре: *Пѐро, Пѐра; Ву̀ле, Ву̀ла*.

Именице на *-лац* које означавају вршиоца радње доследно имају *-о-* уместо *-л-* и у номинативу једнине, односно генитиву множине: *бра̀шоубѝоц, гу̀лиоц, дворѝоц, ко̀сиоц, ко̀сиѝоцѝ*.

Вишесложна мушка имена типа *Димиѝрије* гласе у Нахији, Велици и Шекулару чешће *Димиѝрије, Ва̀силије*, а у Лијевој Ријечи чешће *Димиѝриѝја, Ва̀силиѝја*.

Једина именица средњег рода на *-а* јесте именица *до̀ба*. Као именице средњег рода мењају се: *ау̀шо, ѝѐгло, бѝцикло, лѝтро*. Именица *ра̀мо* има у номинативу овај стари фонетски лик.

У Васојевићима се употребљава велики број именица на *-ије* пореклом из црквеног језика или образованих по моделу тога језика (*наказѝније, ѝоругѝаније, ѝривиѝеније*).

У генитиву множине именица *јаје* поред обичнијег *ја̀јаѝ* гласи и *ја̀јиѝ*.

Збирне именице гласе: *жа̀дрѝба̀д, ѝѐла̀д, зрѝна̀д*. У Шекулару се чује и: *ѝра̀сиѝи, ја̀гѝѝиѝи*.

Говори се: *ѝрѝси, ѝлѐѝи, крѝсиѝи*.

Женска лична имена с двосложном основом и дугоузлазним акцентом (који у вокативу прелази у дугосилазни) имају у вокативу најчешће наставак *-е*: *Бђсе, Вѹке*. Тако је и: *бђке, јђде, кѹке*.

Женска имена на *-ица* имају вокатив једнак номинативу: *Ѕница, Вѹкица, Дђница, Мђлица*. Остале вишесложне именице на *-ица* имају углавном наставак *-о*: *авѣйниѹцо, бѣдниѹцо, љейоѹиѹцо*.

Именице женскога рода на *-а* у генитиву множине имају наставак *-а/-а* (*ѹглђ, ѣглђ и игђлђ, ѣгђлђ*) и *-и* (*клѣйвѣи, мајкѣи*, поред: *клѣйвѣ* и *клѣйђвѣ*). Именице *рука* и *нога* имају стари двојински наставак *-у*, коме се често додаје и формант *ј* (*рѹкѹ, нђгѹ, од рѹкѹј*).

У дативу, инструменталу и локативу множине именице женскога рода имају наставак *-ама*: *бђбђама, ш ѡвђђѹкђама, о женђама*. У функцији локатива употреба се генитив множине с предлогом по: *ѹо брђздђ, ѹо игрђнкђ, ѹо слѹжбђ*.

Именице женског рода на сугласник имају у инструменталу једнине наставке *-ом, -ем*, и, ретко, *-и* и *-у*: *с крѡвђом, маѹиђом; с крѡвђем, са сђљем; с маѹиђи; глђђу*.

Генитив множине ових именица гласи *сѣвђриѹ, радђсѣиѹ*, а датив, инструментал и локатив *сѣвђриѹма, о ноѹиѹма, са сѣвђриѹма*.

У Васојевићима се чује само *вѹла, грабѹља, рђгља*, затим *гѹсли* и *јђсли*, али *грѣбени* и *грѣбене*. Искључиво су *сђнице*, односно *сђни*.

Заменице. Датив и локатив првог и другог лица једнине и повратне заменице редовно је *мѣне, ѹѣбе, сѣбе*. Енклитички облици личних заменица су *ме, ѹе, се* за генитив и акузатив, *ми* и *ѹи* за датив, док енклитике *си* као скраћеног облика повратне заменице нема. Генитив, односно акузатив заменице трећег лица мушког рода једнине гласи *њѣга*. Скраћени облик заменице трећег лица женскога рода у акузативу је увек *ју* (*пѣтађ ју стрѣц, нијѣсам ју виѹђѣла, доведђше ју*). Партикула *зи* забележена је само уз облик *њђј*: *њђјзи*. У дативу множине енклитички облици гласе *ни, ви*, а у акузативу *не, ве*. Локатив именичке заменице *ѹѹиѹ* има облик *чѣму*, али и архаични облик *чѣм*, који је с предлогом *за* забележен у акузативном значењу (*За чѣм си дђо толикѣ пђре?*), а с предлозима у и на локативно (*Ў чѣм ѡвђ донѣет?*).

Заменица *ѹѹиѹ* је потврђена у упитном и зависно-упитном, а заменица *ѹѹиѹ* у односном значењу: *ѹѹиѹ ђѣте?*, *Ўзмѣм ѹѹиѹ* е најважнијѣ. Уобичајена је употреба заменице *ѹѹиѹ* у прилошком значењу „зашто“: *А ѹѹиѹ Јђвђна засрамљѹеш?* Облик *ѹѹиѹ* употребљава се у неодређеном значењу: *Немђ дђнас ѹѹиѹ да пѣпнѣш*.

У Велици, затим нахијским селима Новѹиѹе, Горња Ржаница и Грачаница забележен је облик *њђјзин, -а, -о*: *њђјзин брђт, ѹђјзина мајка*.

У трећем лицу једнине женског рода присвојне заменице редовно бележи-мо *њѹн, ѹѹни*: то е *кѹѹа ѹѹна, близу кѹѹе ѹѹне*, то су *њѹнѣ стѡри*.

Показне заменице у мушком роду једнине гласе: *овђ, ѹђђ, онђ*. Од генитива ових заменица образују се присвојне заменице *овђгов, ѹђђгов, онђгов* са значењем „који припада овоме, томе, ономе“, а од ових форми се додавањем суфикса *-иѹ* граде именички облици: *чѣговиѹ* и (ређе) *кђговиѹ* са значењем „из које породице“.

Обична је комбинација придева *сам* и *редних бројева*: *самдрӯгā* (у значењу 'једна женска особа у друштву са још једном' и 'трудна'), *самџсми* ('један плус седам').

Глаголи. Систем глаголских облика састоји се од простих глаголских облика: презента, аориста, имперфекта, императива, глаголског прилога садашњег и радног и трпног глаголског придева, и од сложених облика: перфекта, плусквамперфекта, футура I, футура II и потенцијала. Добро се чува и инфинитив. Из система је ишчезао глаголски прилог прошли.

Основни наставак *јрвог лица једнине презента* је *-м*: *седџм*, *јрѣдѣм*. Наставак *-у* срећемо у облицима *џћу* (*нећу / не џћу*), *мџгу* (*не мџгу*), *вѣљу* (*не вѣљу*), *вићу* (*не вићу*), али и: *велџм* и *видџм*. Глаголима с инфинитивном основом на *-к*, *-г*, *-х* у трећем лицу множине основа се завршава на сугласнике *-ч*, *-ж*, *-ш*, преузете из осталих лица презента, *вѣчѣ*, *јечѣ*, *сѣрѣжѣ*, али се нормално срећу и облици са неизмењеном основом: *вѣкѣ*, *јекѣ*, *сѣрѣгѣ*. Глаголи VI и VII врсте имају у 3. лицу множине презента наставак *-е* у највећем делу испитиване територије: *видѣ*, *седѣ*, *нџсѣ*, *донџсѣ*. У селима у близини границе с Плавом, као и у Велици и Шекулару, спорадично и у Нахији, бележили смо и наставак *-у*: *болѣ*, *не видѣ*, *седѣ*, *вѣлѣ*, *нџсѣ*.

У императиву су обичне конструкције типа: *Ѐј да блѣжџмо*; *Ѐјде да јдѣмо*; *Ѐјмо да видџмо*; *Ѐј блѣж*; *Ѐјде се дѣжи*; *Ѐј дѣкте се*; *Ѐјше да идѣмо* и сл.

Као средство за подстицање користе се и речце *ѣла*, *ѣлаше*, *дѣ*, *дѣше*, *дѣла*, *дѣлаше*: *ѣла уради*; *ѣлаше*, обуците се; *Дѣ*, узми мѣтлу; *Дѣше*, дѣште се; *Дѣла*, уздѣгни постѣљу; *Дѣлаше*, крѣните.

Подједнако су обичне и негиране форме императива и конструкције од императивног облика *немџ(ј)* и инфинитива, односно презента с везником *да*: *не блѣшā се*, *не брѣни*; *немџ* вѣкат, *немџше* да дѣрāте.

Треће лице императива једнине и множине исказује се конструкцијом *нек(а) + треће лице презента једнине, односно множине*: *Нека ти рѣкнѣ* ђевџка; *Сви нека кāжѣ*.

Аорист је врло живо средство приповедања, као и друге наративне форме (приповедачки императив, а затим и крњи перфекат, потенцијал и др.). Гради се углавном од свршених глагола, али смо забележили и примере од несвршених глагола: *Јā га не јѣшā* баш кџ; *Он се џкрѣну* к онѣм официрѣма, *пā вѣка*, *Јā јо не јрѣча* ништа.

Имперфекат се још увек чува у говору Васојевића. У трећем лицу множине чешће смо бележили облике са *-ају* (*бијāјѣ*, *ијāјѣ*, *вѣѣјāјѣ* и *брџāјѣ* поред *бијāѣ*, *ијāѣ*, *вѣѣјāѣ* и *брџāѣ*), за разлику од старијих истраживача који доносе искључиво наставак *-ау*. Може бити да се наставак *-ају* временом развио угледањем на далеко чешћи одговарајући облик презента.

Прилог времена прошлог је непознат, а прилог времена садашњег је фреквентан.

односе и предлошка значења, мада се ишло за тим да се дају што разноврснији примери који би то илустровали. Наведене су и друге врсте речи у предлошкој служби.

Основна карактеристика падежног система говора Васојевића јесте губљење опозиције падежа места и падежа правца. Ово се односи, пре свега, на конструкције с предлозима *у* и *на*, у њиховом месном значењу, уз које иде акузатив: *Осташе у зашвор; Раде на некӯ фабрику.*

За однос акузатив/инструментал углавном важи правило да предлози *над*, *под*, *пред*, *међу*, за иду уз оба падежа, али нема осећања за њихову правилну употребу. Именице које значе жива бића уз њих по правилу долазе у инструменталу: *Ова̄ е чѢк дош̄а међу нама; Стао е прѣда мно̄м; али и: Не уноси заваду међу бра̄ћу.* Уз речи које не значе жива бића употребљавају напореда акузатив и инструментал: *Остави кључ међу гр̄анама; Под Бар су били; Лежӣ иош̄ крѣвет̄и.*

За означавање места или положаја са задње стране нечега ређе се користи предлог *за* с акузативом (*Ћед нам лежӣ за ф̄урун*), а чешће предлог *иза* с генитивом (*Трнокоп је био иза вр̄аш̄а*).

Конструкција *акузатив + предлог за* за означавање циља кретања бележи се подједнако често као и конструкција *акузатив с предлогом у*: *Отец идӣ за̄ Пѣћ; Отиш̄а у Пѣћ.*

Предлог *ио* уз генитив множине употребљава се уместо локатива: *Сабор је данас ио иланин̄а.*

Честа је употреба предлога *с(а)* уз инструментал оруђа: *Пушти ме да и вӣд̄им с оч̄има. Дѡђоше с ко̄лима.*

Карактеристична је за говор Васојевића употреба предлога *из* уз генитив личних имена и заједничких именица које значе сродство, звање, занимање и сл. у аблативном значењу: *Не излазӣ по цио дан̄ из њи.*

Предлог *из* са генитивом служи и за исказивање посесивности: *Ово̄ ми је сѣстрӣ ис трѣће гла̄вѣ.*

Предлог *к(а)* обавезно иде уз датив када означава завршетак, циљ кретања (у значењу предлога *до*): *Доћѣрате ђвце ка̄ кӯћи.* Овај предлог уз имена празника (светаца) указује и на време збивања радње, имајући значење: *око, о, иред*: *То̄ е било нѣђе к Бож̄ићу.*

Предлог *без* иде с акузативом, као и с номинативом у прилошкој служби са значењем *осим*: *Нијѣсмо вӣћелӣ нӣко̄га без̄ А̄нђу; Нӣко̄ то̄ нӣје рѣка̄ без̄ тӣ.*

Карактеристични за овај говор јесу и предлози: *извише* (*Било̄ е извише̄ гла̄вѣ*) и *лише* (*Свѣ му се омр̄чило̄ лише̄ онѣ̄ ђѣцѣ*), предлози *мӣмо* и *на̄вр* у временском значењу (*До Бож̄ића̄ мѡже, а мӣмо Бож̄ића̄ — нѣ; Нѣћу да се уда̄ем пр̄ије̄ нѡ на̄вр̄ гѡдинѣ*), предлог *украј* у значењу 'поред' (*Н̄ај̄ њеш̄ га̄ украј̄ пото̄ка*) и у значењу 'с краја, при крају' (*Украј̄̄ њивѣ̄ оставите да се поса̄дӣ ма̄ло̄ компӣјѣра̄*), *искрај* у значењу 'из околине, из места одакле неко, односно нешто потиче' (*Он̄ је однѣкуд̄ искрај̄ Андр̄ијевице*) и *накрај* у значењу 'на самом крају' (*Н̄ај̄ њеш̄ га̄ на̄крај̄̄ њивѣ̄*). Предлог *ирема* с генитивом има значење 'у односу на' (некога, нешто) (*Шт̄а̄ сӣ т̄ӣ ирема̄̄ њѣга*), а с локативом значење 'насупротив, преко пута' (*Седӣ з̄ друге̄ странѣ̄ ѡгња̄ ирема̄̄ Пѣтру*).

Релативно је често удвајање предлога: Крѣну́ли га до на Влѣтернѣк; Да ђ-демо до у Беране?; Не мѡгу ни до ирѣи кѡћу; Сѡме изјављујѡ до увр онога брда; Ми се спрѣмамо за ѡ Пѣћ и сл.

Један број предлога издваја се по свом облику: *сѡрема, насѡрема, сѡред, ѡрад, ѡроз* (у месном и у временском значењу) итд.

У одиосу на књижевни језик знатно је сужена употреба локатива, што проистиче из чињенице да његову улогу врши акузатив с предлозима *у* и *на*, као и генитив множине с предлогом *ѡ*.

Међу узвицима у Васојевићима је највећи број оних који се употребљавају у вези са стоком, као подстицај за вабљење, дозивање, за терање или наредбу за полазак. Доста је и оних који означавају какав снажан, енергичан или нагли покрет, жустру и брзу радњу – цепање дрва, кошење ливаде, нагли одлазак, ударац и сл. Они, заправо, осликавају сточарску средину и начин живота људи овога краја.

У раду је дат и преглед везника и речца.

ТЕКСТОВИ

ГОРЊА НАХИЈА

Бојовиће

Не знам, нијесам имала кршћеницѐ, нō на седоке кршћеница сѐ вадѝла ка сам одѝла на записник с мѝжом. Ё. Да му, утѝчи. А мōрала сам имат пе-шес гōдѝна, седам-осам — такō. Ја сѝмњам да имам окō осамдесѝт и седам-осам гōдѝна. Ја се зовѝм Стамена, име ми е Стамена, а љдѝта за Томицōм Бōјовићем. Он је погѝнуо у мрчѝнике, у чѝтѝнике, стрѝјељан је на Андријевицу дōље. Такѝ е рѝта бѝла — мѝка. Ё. А од Вѝчельѝћа сам из Цѝцуна рōдом.

Вѝља мѝка, мѝка вѝља. Запазила сам пређашњѝ жѝвот црѝни. Сѝд је дōбро свѝ. Кад је рѝта нѝма брѝта. То е стѝра рѝјеч. Мој е рōд бѝо у партизане, а дōм у мрчѝнике. Кућа ни је тѝ претѝкла, ље овō штѝала. Тѝ сѝ свō сѝло слиѝгѝло и одбор, коферѝнциѝе, Далматѝнскѝ бригада, Кōмскѝ одрѝд. Није рѝјеч искочѝла да не вѝља. Нѝ. Уморѝла сам се, уморѝла сам се. Кад је крѝнѝо на стрѝељѝште рѝкѝ ми је: „Ајде ка кѝћи и онō дијѝте пѝзи, остѝло е на трѝ краја, сѝн ми. Ако ѝј, ако нѝј, шта ти поднѝси образу ради. Ја вишѝ у мōју кѝћу дōј нѝћу“. Тō и дан данас прѝтим тѝ рѝјеч. Ёто такō. Ё.

*

Шћѝр ми је овѝ најмлађѝ ѝ Стрѝлију. Ево двѝдес и трѝ гōдине нијесам ју виђѝла. Ја сам се борѝла и радѝла, е сѝд — клōнѝла сам, бōгме сам клōнѝла потемѝљу. Ё, такō.

*

А пређашњѝ жѝвот. Асѝре су се звалѝ, асѝре, слѝма она, пѝ тѝр овѝкō, пѝ превѝжи, свѝ, пѝ тѝр, пѝ слѝмѝ, пѝ простирач ѝкав, поњѝву. Црѝни је жѝвот бѝло, црѝни је жѝвот бѝло, сиромѝштина вѝља. Дѝветоро нѝ љѝцѝ бѝло — сѝдам сѝстѝра и двѝ брѝта. Е имам још двѝје сѝстѝре и брѝта имам у Бѝоград — капѝтан је у пѝнзију — Милѝтин Вѝчельѝћ. Ё, црѝни је жѝвот бѝло — бōсо сѝ и гōло сѝ и мрчѝно се (sic). Свѝ од рѝкѝј, ако би што мрчѝло се и саплѝло од рѝкѝј, от стōкѝ. Да се кѝпѝ ни кошѝља, кошѝља. Црѝни је жѝвот бѝло. Мѝ прѝнѝсмо по ѝјму, прѝнѝсмо по ѝјму, јѝ сам бѝла тѝ, у Бōјовиће, код Вѝчка Бōјовића, тѝ знаш, знаш га, он је ѝмро ѝво двѝје-трѝ гōдине. Петѝас гōдѝна сам бѝла и тѝ сам се љдѝла. Е такō. Ја сам га во-

љела, овѡга, мѡжа ми. Вољела сам га вѡзда. Петнѡс гѡдѡнѡ сам била у Бѡјѡвиће, одила на сѡдѡнке, одила овѡмо-нѡмо. Јѡ сам ѡвијек за њега мѡсила. И склањала се што сам мѡгла, да га нешто не ... Пошѡлим се, а с онѡјема друкѡјема ниѡсам пѡзи-ла пѡжњу, нѡ се шѡлила. Ё.

Били на Крш гѡре, на сѡбор. Дѡћѡсмо. Он дѡђе. Кѡже: „Стѡмена, ол ме узѡ?“ — „Ѧну, ѡну.“ Он ѡзвѡди прѡстен, те ми даѡе парѡ. Јѡ ѡјдо кот кѡћѡ тамѡ, у Цѡцѡне. Пѡсле свѡтови дѡшли, окѡ тридес свѡтѡвѡ, те ме довѡли ѡђе. Сѡдам гѡдѡнѡ и пѡ сам ти била. Рѡта, мѡка. Вѡље мѡкѡ, вѡље мѡкѡ, вѡље мѡкѡ. По вѡди, по гѡри. Увѡжи брѡме на мѡне, а ѡвѡјку — остѡла е от пет мљѡсѡца, овѡ нѡјмлађѡ ми, а овѡ, сѡн ми о дѡвије гѡдине, а овѡ нѡјстѡриѡ от четѡри гѡдѡне. Увѡжи тѡ брѡме, а ѡу свѡ у нѡрѡче. Тѡ е преко ѡета, тамѡн је у овѡ дѡнове, стрѡљѡни су, стрѡљѡни су окѡ Нѡкѡла дѡна. Пѡ, увѡ се с пѡта, пѡ, прѡстри неке јѡде што нѡсим, прѡстри дѡјете до мѡне — ѡвѡјка, овѡкѡ, конѡчи, пѡ сѡтрадѡн ѡпѡ ѡди, нѡша е планѡна до Колашѡна. Ёто такѡ. Млѡго јѡда. Пѡ сам одила преко границѡ ж ѡвѡјкѡм у нѡрѡче, носѡла рѡбу тамѡ. Нѡмѡ овѡмо да се жѡта нѡђѡ, за жѡвѡт. А јѡ ѡми бѡз и онѡ што сам дѡниѡела, кѡмару, дѡкице, тридес и шѡс кѡлѡ коломбѡћа на лѡђѡ, а ѡу у нѡрѡче. Онѡ е вѡљѡ бѡла, скѡро гѡдину. Тѡ е бѡло преко ѡета — бљѡжанѡѡ. И Турѡци, Нѡмѡци, Тѡлиѡни — млѡго јѡда.

Тѡ е постѡља, спрѡми се, спрѡми ти мѡјка, мѡјка ми спрѡмѡла, кѡмара сѡ звѡла прѡђе, постѡљѡну. Тѡ ти е свѡ. Дѡнѡ, кѡко кѡ ѡмѡ штѡ. Свѡтови дѡђѡу, а кѡмару дѡнѡ ми мѡјка, пѡ нѡтовѡри на кѡња, пѡ догнѡ ѡе ѡну да вљѡкѡем и такѡ. Млѡго јѡда. Е такѡ.

Млѡго јѡда. Млѡго јѡда. Нѡмѡштина, сѡромѡштина. Сѡд је дѡбро све, сѡмо дѡј Бѡже смѡрка, дѡј Бѡже смѡрка и здрављѡ, ко е жив свѡ је дѡбро, свѡ је дѡбро. Стѡку држѡли, стѡку, нѡјвише о стѡкѡ, пѡ онѡ вѡну опрѡди, пѡ ткѡло се, разбѡи, пѡ тѡки, све вуѡнѡ. Плетѡнѡ. Ёто такѡ. Прѡдѡи, мрѡчи, купѡј, мѡчи се. А, мѡчило се.

Дѡђѡ Тѡлиѡни. Пѡ е бѡла пѡснага. На Тѡлиѡне удѡр, свѡ се скѡпили зѡно, пѡ е пѡсиѡ дѡшла пѡснага. Пѡснага дѡшла Тѡлиѡнѡма и Нѡмѡцима. Млѡги су тамѡ погѡнѡли. Пѡсле пѡртиѡе — онѡ четѡник, онѡ партизан. Брѡт з брѡтом рѡти. Мѡка, мѡка, мѡка. Бѡло у Подгѡрицу нѡпѡд на Тѡлиѡне, пѡ се рѡни ѡ ногу. Пѡ ис Подгѡрицѡ дѡђи у Берѡне. А дѡктор рѡкѡ им, бѡло е тамѡ Вѡкота Дѡдѡвић дѡктор, рѡкѡ: „Јѡ не одговѡрам за бѡлѡницу, кѡт ко мѡже ѡдит, кѡт ко, нек ѡдѡ и нека чѡкѡ шта га нѡђѡ“. Брѡт ми дѡгни се, пѡ преко тиѡ планѡнѡ, те у Цѡцѡне, те тамѡ, ѡе ни је кѡћа, дѡђи. Мѡјка ни тѡ бѡла и ѡтац. Нѡђи пѡшку, брѡта ми, прѡво иза кѡћѡ у нѡкѡву бѡкѡву. Онѡ пѡшку скѡни. На врѡта ... К Андриѡјевици. Стрѡјѡљѡн је. Није ни прѡнѡшен у стѡрѡ грѡбље, нѡ е разбѡчен.

Овѡ ми је брѡт дѡбро. Смѡ сѡна. А, мѡка, мѡка жѡвѡ, мѡка.

То е бѡло нѡпѡд на Тѡлиѡне. Тѡлиѡнѡма дѡђи пѡснага. Онѡ кѡт ко, у Јѡлѡвицу гѡре. Вѡли ми мѡж: „Сзми дѡјете на лѡђѡ“, а ѡвѡјка овѡ нѡјмлађѡ нѡ бљѡше настѡјѡла, „и ѡвѡјку за рѡку и ѡј кѡ кѡћи“. Кѡга не нѡђѡ Тѡлиѡни, не нѡђѡ у кѡћѡ, запѡљѡјѡ кѡћѡ. Те Гѡјѡ Бѡјѡвић, покѡјѡни, тѡ, ѡмрѡ е, и јѡна жѡна, Перуѡника Рѡдулова, крѡни мѡ из Јѡлѡвицѡ, ѡјд, ѡјд, ѡјд, ѡјд, јѡ носѡм на лѡђѡ дѡјете, ѡвѡјку за рѡку. Кѡ смо бѡли кѡ вѡроши — што е нѡ гѡру лѡста, Тѡлиѡн до Тѡлиѡна, шљѡм до шљѡмена, Нѡмѡци, Тѡлиѡни, пѡтѡ Бѡга. Кад бѡсмо повр грѡбље, тамѡ повр грѡ-

бља старога к Андријевици, ја познадо брата. Четворицу носе на тезге, и по главѣ му кламара. Познадо га ја. Вељо овој жени: „А узми ми дијете, узми ми дијете с леђа, падо ево са, па разби му главу од улицу. Ено ми Милуна носе, брата ми“. Ова чоек: „Да га мене“. „Неј“, реко, „богами, неј богами. Одили смо ис Колаши-на дан“, далеко е планина наша, „нијеси није рѣка“, а ђевѣр ми је био прстенски, „да ми дијете, да те измијеним. А ова жена е викала, но ја боље могу“, реко, „нећу“. Узе ми га она, одма. Скиде ми га с леђа. Ја ђевѣрку за рѣку, овако, држим — ајд, ајд, ајд, ајде, дођо ође кот куће, отклѣпи кућу, мајка ми дођи: „Стамена, нама су Милуна јуче Талијани тако и тако, нашли пушку Милутинову, брата му, и поћерали к Андријевици“. Па е био један Масловарић, преводио е рјечи талијанске и наше, Милета Масловарић, он је умро. Ја јо не прича ништа. „Не знам“, реко, „ништа“. Ојде она. Доље јој он рѣка: „Ај ти ка кући, стријѣљали су јученан четворицу, он је четврти, ај ти ка кући.“ Она дођи кот куће, тамо — питао ју стриц, ђевѣр мајке ми: „Шта би, Радосава?“ Она се шлогирала, анђели с вама, шлогирала, три године на постѣљу лежала е, па умрла. Е тако. А, више главѣ е било, четворица, овако су укопани, па више главѣ дашчица — име и презиме. Ја ка сам гој одила сврнула би те се исплачи. Посиен, педесѣ гођина йма отаман. Ето тако. Не, не, они, би наређење, она, који су у партизани погинули, па не може да се пренесе, да му се сресто свако дане, и да се пренесе сандук. Мене дођоше с колима, те ја ојдо у гробље. Навр педесѣ гођина — узглавнице не, ничега не, туђа гроба не дирѣ. Не знам, не зна. Ето тако. Е, то оста тако.

Кућа е нама претекла. Затѣ е претекла, да ти кажем. Гонили отуд, от Поли-мља, от Плава, па све у кућу нашу тура, па стоку и ђѣцу ка Кому, па е пуна кућа остала свега. Турци удари, те шћели ју запали, баба јена била, стрина мога мѣжа, ту, она: „Немоће ми кућу запали“. „Нећемо, валѣ, кад је овако пуна“. — „Богами је то све сиротиња ту турала“, „Ако, ако“, потовари па ћѣра до Гусиња. Кат пале се куће, пале се куће, о, Госпде! Ја, вели ми свѣкрва: „Ајде, јаде, ајде, мрче, макни се ж ђѣцом у поток, видиш шта се ради“. „Нећу“, реко, „нећу. Одила сам свѣј и блѣжала и мрчила, не могу више. Нек бију, нек шта гој отѣ чинѣ. Не могу“. Ка теке пукоше јено десетина на врата. Отуд преко села пуше куће, а ја дофати колливку, ову ђевѣрку најмлађу, и ова двоѣ, па онође, па ођу онамо у поток. А они, брже-боље, ту се обретоше. „А, мрш овамо, крмачо! Мрш овамо, бра, куд ѣј?“ „А што ви ођу“ — реко. „Не трѣбам ви ништа. Ођу д идѣм, да ву ђѣцу увиѣм у поток. Видите л шта се ради, све куће се поспаљиваше“. „Врн се бра“. „Нећу“, реко. Прескочише, онамо био плѣт. Мене за рѣку. „Врн се, врн се“. Те ја ѣпен, врати се, те у собу. Оно како били сламу избачивали ис сламљачѣ, па по поду седѣ, а оно постѣље закопали. „Кажуј занос, кажуј пушке, ђѣ ти је чоек?“ Реко: „Нема га, стријѣљан је, партизани су га стријѣљали“. Така е рѣта била, мѣжа. „Нема ништа, пушакѣ немамо, немамо ништа. Немам.“ А свѣкрва ми, стрина мога мѣжа, био ни је — кућа наша горе, па е запалѣна — па е био трап, па у она трап све збачи — шта е ту постѣље било, шта е ту робѣ, све бачи, па поравња озгор онога гаршита — ништа нема да се позначѣ. А свѣкрва ми све: „Мрче, јаде“. „Немо ми“, реко, „попрѣчиѣ очи ништа“. Ја јѣ докажуѣм. „Немамо ни занѣса, ни пушакѣ, ни љуђи, никѣга. Убите, закољите, шта ви подносѣ образу радиѣте. И шта ѣћете, шта ме му-

чїте. “ Један вїчє с тавана озгѳр: „Одмѧк се“, вели, „от крмѧчѧ“. Мїсїм: „Вїчи шта гѳј ѳј, што си нѧјрадии. Ка ме нєнєте запѧли, пѧ ...“. Турци, Турци. Не знѧм да л су из Гусїна, да л от Плѧва, да л од Бєрѧнѧ. Ето тѧкѳ, ѳјдѳше. ѳпє јѧ, вєљѳ, нєћу да блєжїм. Кад вїћѳ от Полїмљѧ жєне блєжѳ тѧмо. Јѧ узє колїјєвку на рѧмо, дијєте, ѳвѳѳјку, пѧ на крај сєла тѧмо, у јєну пєћїну, у јєну пєћїну. Тѳ нѧћѳсмо Огњєна покѳјнѳга мѧјку, ѳн блєшє у колїјєвку. Тѳ ни је кѳшїја, пѧ е мрчїѳ, сєбє скрѧѳ, дијєте и жєну. Ё, конѧчїмо. Ујутру, ждрѧка е, пѳцѧ пѳшка, јєна вѳјска ѳтуд о Зелетїна, дрѳга, тѧкѳ, Бѳга пїтѧ. Јѧ ѳєцу овѳ мѳју увїєм, увїєм, нѧ крај, пѳгорека мѧлко, пѳгоре ѳд ѳи, а овѧ мѧјка Огњєнова, Огњєна у колїјєвку ѳна сѧ свєкрѳѳм и сѧ свєкром пѳдољє и пєт крѧвѧ и нѧмнїк, а јѧ овѧкѳ, како сєдїм, овѧкѳ ... „Мѳч тѳ, да не Турци не убїјѳ. Немѳте што збѳрїт, мѳч, мѳч“. ѳне не збѳрє нїшта. Кад јѧ овѧкѳ сєдїм. Све трѳи, лїєске, трѳи, жбѳунови у потѳке, пѳток је тѧкѳ, а мї смо у пѳток. Кад јѧ овѧкѳ, ѳјдѳше ми ѳчи — десетїна, бауљѧјѳ на колєна, чакшїрѧша ѳнїјѧ, ѳнї Турци, чакшїрѧши ѳнї с ѳулафїма, пѳшке на рѧмо. Кѳкѳ мєнє, кѳкѳ мєнє, пѧ ѳвѳј кѳшїнки овѧкѳ, нїє ѳна жїва, овѧкѳ. Дѳтрча ѳна: „Штѧ е?“ Лѧтї колїјєвку на рѧмо, дијєте, нїє имѧла бес то дијєте, а свєкра ѳстѧвї и свєкрѳу пѧ ѳз гѳру, ѳтєчє. Јѧ дијєте узє, а овѧ ми ѳвѳѳјка нѧјстарїјѧ: „А, мѧјко, јѧдє, ѳл да не ѳстѧвїш да не Турци кѳљѳ, јѧдє?“ „Е нє, вѧлѧ“. Пѧ ѳнѳ дијєте потѳрї, сїна, пѧ сєди. Дѳљє, ѳнє пєт крѧвѧ узєшє, зѧјмїшє ка Зелетїну, нѧмнїка ... „Штѧ ѳј тѳ, тї, крмѧчо, штѧ ѳј тѳ?“ „Пѧ?, рєко, „вїдїш ли шта ѳћу, јѧдѧн, немѳ тѧкѳ, вїдїш ли, пѳцѧ пѳшка на свѧкї крај, пѧлє сє кѳћє, рѧтнѳ стѧњє, пѧ овѳ ѳєцу увїєла ѳћє без нїкакє штєтє, нїчїјє, мѳжа нємѧм, стрїјєљѧн је“. „Лѧжєш, нѳ си га прѧтїла да не бїє. Ѓѳт, крмѧчо!“ „Вїчї“, рєко, „што си нѧјрадии вїчи, што ти поднѳсї ѳбрѧзу вїчи. Јѧ ти овѧко кажѳем.“ Један вели: „Пѳшти крмѧчє“, вели, „нємѧ нїшта, пѳшти“. ѳјдѳше, тє кѳт стѧрѳга дѳљє и код овє свєкрѳє и свєкра овє кѳшїнкє. Двїјє врєћє пѳнє — све плєтњє ѳнє ѳд вѳнє, свєга, ѳнѳ рашчїшѳѧше, пѧ шїњєр на ѳєга војнїчкї. Прєћє, кад је бїла капїтулѧција пѧ е рѳба бїла војнїчкѧ — кѳт ко, што е нѧкав вїкѧѳ, кѳт ко, мїлї мѳи, кѳт ко. Капїтулїрѧла Југѳлѧвїја, пѧ нєко мѧзгє, а нєко рѳбу, а пѳшке ко е мѳгѧ, свє — блєш, кѳт ко. Пѧ су тѳ карабѳйсѧли, овѧмо, фѧрбѧли у мркѳ рѳбу, у мркѳ бѳју, да га нє бї узїмѧли војсци, ѳнѳ рѳбу. И на ѳєга кабѧница војнїчкѧ, ѳкарабѳйсѧна. Кажє: „Свукѳј тѳ, свукѳј тѳ кабѧницу, свукѳј тѳ, свукѳј тѳ, крмчє“. А ѳн овѧкѳ чинї, стѧрєц: „ѳћу, ѳћу — ѳћу, ѳћу, кѧко нє, крмєк си и крмѧчѧ си и ѳцѧ ти тѳѳга, и јѧ да мѳгу и да їмѧм шта тї, убїѳ бї тє сѧд, нѳ нємѧм. Нємѧм, ѳца ти јєбєм, нємѧм. Пѳнесе ми, пѳведє пєт крѧвѧ и рѳбу ѳволїкѳ, нѳ ѳј ми капѳт јѳш да скїнєш, срѧм тє бїло, ѳца ти јєбєм, мѧјку ти јєбєм“. Сѧшѧта, да извїнєте, сѧшѧта му рєчє. И тако ми Бѳга га нє шїє ѳбит. „Свукѳј, свукѳј — свукѳј, свукѳј.“ „ѳћу, ѳћу.“ Сѳвѳчє, бѧчї му. ѳн ѳзє, тє на вр ѳнє рѳбє ју тѳрї, пѧ пѳшку, пѳшка, подрѧмїшє сє, пѧ к Зелетїну ѳјдѳше. Мї ѳтуд овѧмо, дѳћѳсмо ѳћє — тѳ е кѳћѧ ѳїна тѳ бїла, нѧшѧ тѳ. Велє ми свєкрѳє: „Шѧ бї, јѧдє?“ „Злѳ мѳє“, рєко, „замѧло, спѧсїшє не крѧвє, не убїшє не, дѳћѳ.“ Ето тѧкѳ.

Тѧ стрїц ми имѧѳ јєнѳга сїна, тѳ е ѳнѧ што су четѳѳѳїца побїєни збѳг ... не знѧм ни ко е бїѳ, пѧ ѳѳо јѧ. Велє, е пѳгїнѳѳ Јѳван Гѧвров, брѧт ми о стрїца, нїє имѧѳ ни сєстрє, ни брѧтѧ. Тє јѧ ѳгљє тє у Цєцѳнє, ѳ рѳд. Сѳвѳ кѳћу покрїѳ црнїєм плѧтнѳм. А ѳтѧц ми ѳнїѳѳ кѧмєн у прочєљє, пѧ на ѳнѧ кѧмєн нѧслѳнїѳѳ глѧву овѧ-

кѡ. „А“, реко, „штâ е тѡ, јадо.“ „Овѡ е“, кажѣ, „мљесто Јовановѣ главѣ камѣн“. Тѹ, млого јада се чинѣло, одило се от кућѣ до кућѣ, тројица су тѹ били, близу, куће њине, што су стриѣљани, а један је у Кѹти горе бѣо. Млого јада. Умро ми је и стриц тâ и стрѣна, а њемѹ су начинѣли спѡменик ње му е куће била, ѣмâ један бѡр, пâ тѹ му е спѡменик. А, мѹка свâкâ, свâкâ мѹка. Ојдоше Величко и Милан, то е бѣо командант тâ, мајѡр ненѡ, старѣи, и овâ ми кошија тѹ, ѡни ојдоше за Врмѡшу. Мѹж ми ѡста. „Шта велиш, Стâмена, ођу ли ја ѡдит?“ „Шта гѡј ѡј“, реко. „Нѣ љу ти рѣј сѣди, нѣ љу ти рѣј иди. Видѣиш шта се радѣи, да не рѣкнѣш сѹтра, нѣ даде ми тѣи, шта гѡј ѡј“. Он ѡде тамо накрај сѣла, дубрава ни јена, да дрва уготѡви, а једен, партизан, нѣмâ му ни кућѣ ни кућѣишта, штâ њеш, два брата по једен тамо — једен тамо — такâ е рата бѣла. Писмѡ му пратѣсмо, тамо у дубраву по јениѣм чоѣком, да се јавѣ сѹтра у команду у Андријевицу. Он дође, рано. Реко: „Што рано дође такѡ?“ Вели: „Донесе ми Обрад позив да сѹтра идѣм у команду у Андријевицу да плаћам шта е чинѣо Милан и Величко, а ја ниѣсам ништа. „Кâ лѹк“, реко, „ѣо — кâ лѹк мирисâо“ — старâ рѣјеч. „Бѣо си са ш њѣма, тѣи нѣ мож рѣј ни јесам ни ниѣсам. Бѣ шта ко шѣнѣ“. Рѣче: „Јâ знам.“ „А штâ?“ „Јâ ѡјдо право за Врмѡшу.“ Пâ су ни тамо бѣла врата, старâ кућа, а он ниж њѣву, пâ тудије, пâ тамо, пâ преко граничѣ код овѣјâ двоичѣ што е са ш њѣма бѣо у четниѣе. Тѡ бѣ како бѣи. Сѣдѣмо, нѣмâ нѡѣи, нѣмâ дана бес коферѣнције. Кућѣ нѣмâ у сѣло да е претѣкла бес кућа наша. Кат пѹче мајка овогâ Милана. Кажѣ: „А ѡста кућа на висѣни, мѡја и вâша.“ „А штâ ти је“, реко, „тâ рѣјеч?“ „Дошли су“, кажѣ, „у Превѣје. Ёто и на коња Милан и Величко и Тѡмица“, Тѡмица е мѡј мѹж, „пâ ти је рѣкâ Тѡмица да идѣш ујѹтру код њѣ горе, и ми ѣмо“. „Слушâ“, реко, „тѣи, овâкѡ му рѣкни: Тѣица да пролетѣи подно облакâ, партизани знадѹ. Јâ од овѣ ѣѣѣ се не одвâјам. Мрѣм, живѣм како ми је Бѡг рѣкâ“. „Тѣи си се“, кажѣ, „обрѣла четничкâ, овѣ партизанскâ“. „Нѣ сам тамо, нѣ тамо јâ, без мајка овѣ ѣѣѣ и овѣјâ старчѣва да и послушам што мѡгу.“ Нѣ ѣдо јâ, јѡк. Кад ујутру ѡни одѣли, овâ, горе виђели и ѡни отишли преко сѣла, пâ тамо више Андријевицѣ, што знам јâ кот кога, кат кѹкâ јена преко сѣла, Величкова снаâ. „Бѡгами“, реко, „што е нака вѣкала кѹкâ се, бабо, по сѣлу“. Бѡгами, кѹкâ јена жѣна ѡгуд. „Јâ мнѣм су и стриѣљали, уфâтили и стриѣљали“. „Нѣ, нѣ“, вели. Дође. „Штâ е, јаде?“ Кажѣ: „Уфâтили Величка, Милана и Тѡмицу, уфâтили. ѡни тамо бѣли, пâ код некѡга котâра, наложили мало ѡгња. Вѡјска: „Стѡј, мајѡре!“ Овâ, мѹж мѡј упâлиѡ једаман да гађѣ. ѡни: „Сѣд, немѡ, овѡ су наѣи сѣнови, нѣне ѡни нас, сѣд“. „Потѹр оруѣе, рѹке увѣс“. Са ш њѣма у Андријевицу, у затѡр. Свѣкрѡ ми, стрѣна мѡга мѹжа, сѹтра и за Беране, ѡна отѣшла у Беране, пâ, сестрѣ јѡј близу кућа затѡра, виђѣла ка су и врнѹли сѹтридан у камѣн ѡтѡрени. „Бѡгами“, вели, „ѡпѣ и врнѹше за Андријевицу“. Он ѡпѣ дође ѹвечѣ. Вели овâ, мајка Миланова: „Оли дѣмо да видѣмо и?“ „Ођу“, реко. Тѣ јâ мало мѣса, нако шѣљѣже за талу ѹзѣла, те узѣ мало мѣса и накав вѣш у Талијанâ за пасѹљ. Умâше пакла, овâкѡ, дувана и картиѣе и тѡ са ш њѣма на врата, ка стражâр, на пошту у Андријевицу. Тѹ ... затѡрени. То е бѣла тâ кућа, пошта у кућу. Тѹ. Вели онâ стражâр: „Штâ ѡѣте?“ Вели овâ, мајка: „Пушти ме да и видѣм с ѡчѣма“. Кажѣ: „Нѣћу, јâ не смѣјем, јâ сам бѣо ѣе ѡни, пâ су ме пуштили и дали ми пушку. Да знадѹ да јâ вас пушћам к њѣма смљѣста би ме к њѣма“. Прѣтрѣсе онѡ свѣ, да нѣмâ оруѣа, да нѣмâ

штга. „На, уљесте, само с очима да и видите“. „А, откут си“, вели, „скорупа и лѣба понијела, откут ти је ова скоруп?“ „Нашла“, вели, „нѡ појѣдите, пѡ да ве сите убију“. Тѡ тако би. Нѡјпослије, јѡ вѣло мѹжу, дадо му онѡ што сам понијела да мрчи: „Е, штѡ се“, реко, „јѡдо, нѣ уби, што сам себе нѣ уби онође, пѡ да знаш, да ти знаду ђеца сѹтра, ако претечѹ, ђе ти је грѡб“. Вели: „Видим јѡ што сам мрч радѡ, све, нѡ иди ти и онѡ дијете пѡзи и шта ти поднѡси образу ради. Јѡ више у кѹћу мѡју дој нећу. Понѣс дијете код Рѡдула Бѡјовића. Ку ти рѣкнѣ Рѡдуле склони дијете, да претечѣ. На три краја ми је остѡло“. А данас имѡ три унѹка, Бѡгу фѡла, пѡ сам једнога, нѡјстаријега, подѹивила от петнаѣ данѡ. И тѡ ћу ти исприча пѡсије. Изидѡсмо. Вѣло: „Јѡ ѡдо кѡ кѹћи“. Поглѣну, бљѣжанија, све бљѣжи. Товѡри се ћѣрају, ђеца се нѡсѣ, стѡка се ћѣра. А, штѡ ово! Тамѡн је у овѣ дѡнове тѡ било, окѡ Никѡља дѡна, само е била копнина, смрзлина. А, штѡ овѡ, реко, кѹкала! Велѣ, ѡтѣ Тѹрци ѡпѣ от Плава да ударѣ, пѡ бљѣжи нѡрод тѡ ѡтуд. Јѡ ѡјд, ѡјд — ѡјд, ѡјд, ка би тамѡ иза кѹћѣ јенѡга Јѡнка, онога Спѡсоевића. И тек ѣто, чѹше се пѹшке кѡ спрѣма — бр, бр, бр, а јѡ, како ѡдѣм пѡ овакѡ стѡдо. Е, кѹкала. Е би л ти камѣн ѹ дѡм? Е би, тако ми Бѡга! Овѡ и стријељаше. И тамѡн су и тамѡ стријељѡли. Онѡ Дѡдина спрѣма к Андријевици. Дѡђо, чѹ. „Шта би?“ „Ништа“, реко, „остѡше у зѡтвор. Нѡ такѡ и такѡ, тако ми Бѡга су и стријељѡли“. Мѡло би, дође, кѹкѡ одѡну преко Цѣрѡвѡ мајка ми овога Милѡна и жѣна. „Бѡгами“, реко, „кѹкају — стријељѡни су. Бѡгами сам“, реко, „јѡ чѹла кѡ сам била уза Смѡљѣвице — машинка. Тамѡ су и стријељѡли, иза цркви“. Дѡђѡше ѡне, ојдѡше ѡне, гѡре кот кѹћѣ. Јѡ остѡдо ж ђѣцѡм. Колијевка крај мене, овѡ ђѣвојка што ми је от пет мљѣсѣца остѡла, крај мене, овѡ двѡе лежѣ. Дѡђѡше. „А шта би?, реко, „угѡшениче“, свѣкру, „шта би“, реко, „утрѣниче, шта би?, реко, „несрѣтњице, шта ти би, штѡ е?“ „Немѡ ми тѡ вѣкат!“ „Стријељѡни су, а како ти“, реко, „немѡ вѣкат. Дѡ сина си имѡ. Јѣдан, кад је био, капитулација, на Скар, погинуѡ е, остѡ е нѣкопан. Овѡ у мрчнике. Овѡ дијете ко ће ти подѹивит?“ — реко. „Утрѣниче, омрчениче, несрѣтњице“. Броим ја, броим, броим, броим. „Немѡ ми то вѣка, мѡже мѣне пѹна кѹћа бит, пѹна, пѹна кѹћа мѣне мѡже бит“. „Дѡбро, дѡбро. А кѡ ће ти га подѹивит, јѡдо?“ „Бѡг“ — кажѣ — „и ти“. „Е Бѡга ми нећу, нѡ ћу јѡ ујѹтру у дружинѹ, у дружинѹ ћу јѡ ујѹтру, од јѡда, ѡ зла.“ Јѡ заспи. Он сѣди крај прслѡга шпѡрта, свѣкар ми. „А нијѣси лијѣгаѡ“ — реко — „несрѣтњице?“ „Нећу“ — кажѣ — „нѡ ћу да и предвѡрим нѡћас. Прѡвѡ е нѡј у рѡвоѡе, пѡ ѡћу да и предвѡрим“. Овѡ што велѣ двѡриѡ и. Е, кѡ се ѹмрѣ пѡ се двѡри, велѣ. Ето такѡ, јѡдо. Млѡго сам јѡда, свѡкоѣга сам јѡда млѡго пропѡтила. И да ви овѡ рѣкнѣм — дѡсад овѡ штѡ е, нѣмѡ да рѣкнѹ пѡтамо се. Образ сам сачѹвѡла, а бојим се сѡд да нешто брѹкаво не урадим рѡду и дѡму. Обољѣла сам.

*

Зѡнос је, на пример, данас бљѣжиш нѣкут, сачѹвѡ Бѡже, пѡ ѹзмѣш ис кѹћѣ што е нѡјважнијѣ — тѡ е зѡнос.

*

У рѡту, кѡ е била капитулација Југослѡвијѣ, на Скар је погинуѡ. Тѣшко сам ѡ ѡивѡла. Ёво штѡ. Мѡ смо били одѡјѣлени. Свѣкер ми сѣ трипу жениѡ, пѡ му

е била трећа жена от Ђулафића ис Полимља, имала е њевојку дово̀тку и он је све са ш њима, са женом и с том дово̀тком. Мене није уопштѣ погледивао. Имала, немала шта, било шта, не било, није водио рачуна. Е, оће да се блѣжи к Јеловници. Он идѣ свѣ с овом женом и с њенијем мѣжом и с њенѣм њецѣм, ова дово̀тка што е, а ја увѣзала се, брѣме нѣсим, а њевојку у нарѣче, а ова ми њевојка водѣ дијете. А, вељо, јадо, а јадо, како ме мѣж оставѣ, јадо и онѣ дијете оставѣт? Ово ти је свѣтка твоѣ кућѣ, јадо, а идѣш са свѣјетом бијелијем. „Морам ја, не смѣјем од Марте, од женѣ“. „Добро е“, реко, „добро е“. Ојдоше они. Ајд, ајд — ајд, ајде. Горе, има јена планина, па се ту копали, има, није ка сад имало брѣва, нѣ ко умри, уколѣи га ту. Нѣ, свако ме размѣну. Ка мрче нѣј тамна, е шта љу, сирѣта, ку љу сад? А тамо, а овамо, па с пута се уви, прѣстри, па и полијега, њевојку овако. Кад, вели: „Мене страо, па ми се свѣ чинѣ од онѣга грѣба народ идѣ“, па њевојци, овѣ најстаријѣ — Милка, Милка. „Шта е, мама, јаде?“ „Ћути“, реко, „не вѣчи, љути“. „Страо мѣ, па ми се привѣћа народ од грѣбља“. Она, те заспи ѣпѣ. Онѣ, љетња нѣј кратка, самну. Ја се ујутру мрчи дѣгни, те онѣ насложи прѣѣ, па конѣпец те се увѣжи, па им по мало љѣба дадѣни. А њевојка ова: „Мајко, узми ти“, најстарија, „узми ти, ја могу, па кад заплѣм, трајѣићу ти“. „Ћути“, реко, „има ево љѣба у обрѣвницу“. Ајд, ајд — у планину горе ојдосмо. Нађо свѣкра горе и жену му. Ни макар „јеси могла“, ни ништа. Ту би, ми, неколико, па ѣпѣ натраг. Нарѣђење да се врѣе ка кућѣи свѣ, те ѣпѣ натраг. Млѣго јада, млѣго јада.

Ја не знам у почѣтку рѣта, у почѣтку (sic), онѣ су најпрѣви стрѣјѣљани. Најпрѣђе су онѣ у рѣвоѣе отѣшли. Ето тако. Па помѣси имала сам љѣба. Нијесу ми љѣца била беж љѣба. Нѣ свѣ продаѣи прѣе. Преко граниѣѣ иди тамо, у арбанашки катѣн. Ту имаше жѣта, амбарѣ, а моја рѣба лијепа, па донѣси — то мѣ спашѣвало. Ето тако.

*

Да ти кажѣм, јѣпѣ сам врѣједна била, снажна, па сам раѣила. По петна̀стѣро зѣвнуло би на зарѣде, колика ни је љѣва, те опраши, па нагрѣни, па огули, свѣ з дла̀новѣ мойѣ. Ова мѣ њевојка најстарија помагала добро. По десѣт оваѣѣ, по двѣје краѣе, па издѣгни у планину горе. Држала сам, набѣви коња, јадан, нѣ оће коњ да се ... оће снагу, па магѣре, магѣре би узѣла, те пѣ-шес гѣдѣна, магѣре, те догна дрѣва. На магѣре натовѣри и носи дрѣва свѣ, платѣи, па ми угѣгови, па свѣ на љѣжа. Ово е љѣто данас, по пет путѣ би ја дѣнијела, јена дубрава ни је тамо накрај сѣла. А данас не могу на врата се помѣли. Ето тако.

*

Код Вѣчка да ти кажѣм. Имао е Вѣчко жѣну што такѣ женѣ младѣ имало није. Она е о Дѣдовѣћа била, покѣјнога Бѣгдана тѣтка, Радѣнова сѣстра, покѣјнога Радѣна Дѣдовѣћа. Ми смо кѣмови, старѣ кѣмсто. Он доша код оца ми: „Да ми даш Стамѣну код нас, ја љу јѣј плаѣат ка оставѣј, али мѣсим да јѣј неће рѣвао бит.“ Петна̀с гѣдѣна, немала јѣнога брѣта, немала ниѣкога, ако сам се кад заплакала ил ако су ме кад окѣрали. Што е у кућу, ко да сам ја била, Мѣка ми свѣ рѣкни: „Кад нијесам ја оће, па дође кошија да позѣјми ваган брѣшна, осѣљѣк сѣли, ово-онѣ, дадѣни, дадѣни, немѣ да рѣкнѣш: „Не смѣјем ја од Мѣкѣ“. Свѣ е љѣцки. Даде им Бѣг

ђецу, премашала. Он обòље, обòље жèна, обòље, бòна, бòна, бòна, нì би ђецу погледивàла, ни кùћу, ни нìшта. Такò јену гòдину дàнà, дàде Бòг òзлијечì се. Дòбро бì. Имàли трì, трòе ђецè мùшко и двìе ђевòјке. Вевòјка јо е умрла у рàту, пà другà настàла — жìвà јò е тà другà.

À. Сàбор је дàнас по планинà. Онà би ми рекла: „Стàмена, немò дàнас што да пìпнèш, веј сèбе спрèми, опèри, испèгла, сùтра на сàбор“. Било у Зелетìн, било ка Кòму, било ка Кршу мàлòме, било. Ето такò.

Пà, бòгами, имàла сàм окò десе гòдинà, дванàс. È, сèдам гòдинà ò по сàм бìла за мùжом и зàратìло се. Ето такò, и погìнуо е.

Вољèла сàм и кà да ми је мòја кùћа. Пà му е сìn један умро, Рàдош мрчени, е кùкù, и Милàнка, шћèр јòј, е Рàдош, а Мило е жив и Лàка, Влàјко, Вàсилìје му е òме, пà га зовù Лàка и Влàјко, нò е Мило, бòгами, оболìо, сìn Вùчков, овà нàјстарì, у пèнзију е, у Прокùплè, не знам ђе бљèше, бòгами. И овà, на мòре тàмо, овà другì. Òмајù сà двоìца и шћèр.

Јà сàм била врìедна, а бàстàна, и тò ме дàн дàнас ћèрà, а не мòгу вìше, не мòгу, нò сàм оболèла, остàрàла и не мòгу. Вољèла сàм, слùшà, да ми је свè чìсто, и дàнà—сàм такà, нò не мòгу, не мòгу. Орибàла би јà свè по нòни. Претрлà вèш, сùтра опèри, крàве помùзи, усìри, понèкед јà чùвàm, понèкед му òтец òегов чùвà. А Вùчко и Мìка, пà тò нìје бìло, è, пà тò нìје бìло за мèне. Пà е Мило дòдìо до ево двìе гòдине. Ево двìе гòдине, сìn му, нèmà га, оболìо, оболìо е.

Мàлì је бìо, мàлì је Рàдош бìо, али бìстер, е бìстер, е дòбер. Мàлì бљèше, пà Мìка отìди нèкад у Андријевицу, отìди за Берàне, отìди у сèло, а òн све сà мнòм, òн свè сà мнòм, свè сà мнòм, пà јà пèри, а òн дођи пà ме пољуби, пà сèди крај мене. То е такò бìло, и бìстер, и бìстер, али бòлès такà га, òочи га бòлès такà, огријèшио е, али је имàо жèну дòбру. А, држàла га жèна дòбро. Нìје имàла ђецè сà ш òìме.

Бìли ò Пèћ, ò Пèћ, пà òтуд ка бìли на Чàкор, пà ка су бìли преко Чàкора, овàмо, на Чàкор пà овàмо, ка су прòшли, урвì се àутобус, те настàрали, али претекòше жìви. Претекòше, бòгами, Бòгу фàла. Àутобус пун пунцìт, и ствàрì пропàло и, поплàчкàно и, побивèно и, мртво и, млòго јàда, млòго јàда, млòго јàда. Ал òни, да е Бòг, претекòше, нò нè претече пòсије Рàдош, нò га нàђе јàд.

Бòгами не мòгù ти тò рèј. Признаем сèбе. Слùшà, кат признаеш своју грèшку и прèд Богом си прав и пред лùђиима. Јà ниèsам такò купила сìр да ми сèди, кà òена мàјка. Прèђе сè сìрило, закòљи брàв, пà онò сìриште опèри фìно, пà га осуши, пà га прекò лèта турà, и посòли да се не иштèтì, пà с тòм мàјòм се сìрило, а сàд је овò вљèштàчкò. Јà сàм мàом била кот кùће, а ђевòјка ми је ова старìјà нà планину бивàла доклè сè ùдàла, и онà е купила. Слùшà да ти овò рèкнèm, да ми нìје òè бìло, дàвно би јà била низ Бродàрèво нанìже. Знаш штà е Бродàрèво? Бродàрèво — к Берàнàма вòда — трì рìјеке, пà се сàстàвè, пà Лìм. Дàвно би јà била низ Бродàрèво. Мòгу рèј за овù мàлù — блàго томè дòму ђе òна òјдè. Ето такò. А òна ме зòвни: „Àјде, мàјко, да дорùчкуеш“. Крàве помùзи, усìри, смирùј. Млòго ми је тà ђевòјка јàда вìђела. Òмà двìе шћèри, у Србију су ùдàте. Ево двìе гòдине, Бòгу фàла, ùдàле су се òбедвìе. Србијàнци, Србијàнци.

Ја ћу прича отец како е на Бадњи дан, како се онџ зоваше, уочи Божиха, бадњаке донеси, донеси бадњаке, па искрати, искрати, па тѳри крај врата на излаз. Кџ дођи, узме ћепаницу, па оволикџ мѳшкија глава, оволикџ женскија, оволикџ ово, оволикџ онџ. Ту су били, нијесу били шпортови нџ јади и упрети, упрет смо звали, кућа, црепуља, па се тура лѳб у црепуљу. А отац ми ѳвечѳ, ѳвечѳ ми отац узми сламѳ (И Бџг ти даџ, и Бџг ти даџ, ако се за ками дофатила, јеси чѳла. Такџ ти се не узимљу између себе. Тџ е јѳно брасто. Ё, на пример, кад останаѳ удовица, па ћѳце нѳма. гвакет прѳђе, узимали су, а иначе друкшѳ нѳ), па узми ми отац сламѳ, па пред нама, па „слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, слама, те овакџ по поду, а ми свѳ пију, пију, пију, пију, па за ѳима, за ѳиме, дѳветоро нѳ било. Ё, па тѳри бадњаку ракијѳ, чашу ѳспи, лѳб и поред ѳгња на онѳ бадњак тѳри. Е, полажѳе. Полазили су се прѳђе. На пример, дођѳ полазник: „Добро јѳтро“. „Добро јѳтро“. „Срѳтењ Бџжић“. Ијемо, пијемо, части се, дарѳе се и још онѳ ћепанице ѳ огањ тарака. Ето такџ. Ја сам носила бадњаке с онимѳ, са синѳм. Тамѳ ни је била јѳна дубрава, у Сибињаке, па ју е продаџ син, па тѳ близу. Ајте д-ѳјдѳмо, ај Лака, д-ѳјдѳмо, да посијечѳмо бадњаке, па ћемо и узаслѳнит, па ѳјутру саѳмо ѳјдѳм ја зорѳм и донѳсѳм и. Он отиди са мнѳм, па ја ѳјутру отиди зорѳм бијѳлѳм, нѳ, нџ ѳвечѳ, ѳвечѳ бадњаке, па узаслѳни. Кад милиција идѳ тудѳје. „Добро јѳтро“. „Ада добра ти срѳћа, ѳћете л сврати?“ „Нѳ“, вели, „нџ ме интересује нѳшто да те питѳмо“. „Па“, реко, „ако знаднѳм, ја ћу ви каза, ако биднѳ за причу“, реко. „Како“, вели, „овѳ — та кућа нѳма бадњака, онѳ нѳма, није не виђѳсмо бадњаке бес прет кућу ващу?“ Е шта ћу да рѳкнѳм сад? Реко: „Знаш шта е. Ја сам остѳла удовица рано, па онѳ ћитап прѳђашњѳ, будалаштинѳ, ѳћу, онџ, да ћѳци испѳним вољу, па сам“, реко, „донѳиѳла“. „Па што нијесу ова кућа ал онѳ?“ „Тџ су ѳине ствари. Ја не знам, бџгами, тџ су ѳине ствари“. Ја сам и у цркву одила. Отиди, па прекади, отиди од вољѳ. Пуно би ме питали: „Како идѳш у цркву?“ „Ја бџгами ѳјдѳм. Не чиним ни кѳме ништа, злѳ никакѳ. ѳјдѳм, прекрстим се, пољубим онѳ свѳце, намијѳним свиѳћу и роду и дѳму, те запалим. На светѳга Арѳнђѳла ако имам динара, потѳрим, Бџже помѳзи и свѳци Бџжи, тѳ ми је стрѳц такѳ радиѳ. Па стрѳц ми јѳнѳга е сина имѳо, јѳнѳга е сина имѳо, па онѳ су, онѳ су нешто згриѳшили, још троѳица и он четврти. Нијесу се мѳгли спѳси, стрѳељѳни су. Талијѳни, а ѳаши и прѳдали. Под Бар су били, испод Бара дошли, па, ѳн вољѳо да идѳ у цркву, вољѳо је да идѳ у цркве и да се мѳли Бџгу. А, вѳљѳо Чаѳу, Кѳкаш смо га звали, „а Чаѳо Кѳкашу, мѳлиш се, јадо. Јовѳна ти нѳма, кућа ти је порѳшена, угѳшена, јадо“. Вели: „Стѳмена, с мѳлѳго друшта, нијесам саѳм, нећу да полѳдим, ѳћу да се браним што мѳгу, да се браним што мѳгу. Ёја, и гѳтѳво, и гѳтѳво, да се браним што мѳгу.“ Кад је био у војни стѳн, па се рѳниѳ ѳ ногу и тѳ га бољѳло. И о тѳга е ѳмро. Није имѳо ивалидѳ ни ниѳега, пошто му е син стрѳељѳн. Ё, валѳ, кад је Драгиша Вѳчѳлић на Андријѳвицу, тѳ ми је био рѳђѳк, ѳмро е. „Валѳ, Драгиша, доведи ми пѳпа да ми читѳ, доведи ми Жѳрка“. А Жѳрко му е, томѳ пѳпу имѳе било. Те ѳн доведи. Тѳ се обрѳти још двоѳица, и сѳла дошли да поседе. И познѳ Гѳвра. Вели, ова доша, пѳп кажѳ: „Јѳси што ѳѳ?“ „Нѳ, ништа, нџ ѳћу, ѳћу да ме причѳстиш“. Те га причѳсти. И читѳо му тѳ, читѳо, читѳо. И крѳни да идѳ. Па овакѳ, јѳна главѳица е и тѳ е бѳр, тѳ е спѳменик ово-

гā ми брāта о стрица и стрица ми, стрине згрѡбница. „Е, поглєни“, вели, „єно га сā поп“, вели, „поднѡ бѡра, пā онѡ трипут зйни, дѡшу дāдни. Ето тākѡ.

Нијєсу вољєли цркву, нијєсу вољєли крс. Вели, кaжє: „Поглєдā Гāvра, дѡведе попа, нє би ѹмро да му не чита, и крс пољуби и ѹмриє ѡдмā“. А ѡн викаше, јāдо ... Начињєли му, ѡн је бйо комуниста, партизан, кѹд је кѡ вољиѡ, начиниѡ му згрѡбницу и спѡменик и петокрāку, петокрāку на спѡменик. А стриц ми, а стриц ми одио у Свєтє Дечани, у цркву, пā видиѡ тāмо Нєгошев грѡб, како је заграда от каме-на и крс тѹрен, пā е овāмо дошā те платиѡ, пā сѹи зйд, опѹчило сє, пā начиниѡ стєпенице овākѡ, пā наниже, пā крс. А вєљѡ: „Кикашу, а штѡ, јāдо, а штѡ Јовāна, засрамљѹеш га?“ „А штѡ га засрамљѹєм, Стāмена?“ „Кāко — реко — штѡ? Кāко — реко, штѡ, јāдан? Крс на ѹлаз, на вратницу, а на спѡменик петокрāка“. „Кад — да, попāм-ти ти, Стāмена, кад бйло да бйло, да ће двā дāна, крш ће завлāдат“. „Е нєћє“, реко, „бѡгами. Нй се у цркву идє, нй, Бѡже помѡзи“, реко, „никуд“. „Ма ѡће, јā ти кaжєм“. Пā се чєсто размйслим: „Е, мѡј Кйкашу, викаѡ си — кад-дā крш ће завлāдат“. Ёво крс дѡђе. Пā колико кѡ знā. Сāмо овѡ ћу ти рєј, кā добрѡме чоєку, младѡме и пāметнѡме, слѹшā, сāмо дāј Бѡже Гѡспѡде, да се прекрстим, јā сам се вāзда крстила, Бѡже помѡзи, сāмо дāј Бѡже мйра и слѡгє и ко е жйв те е претєкā да е срєтењ, и да е мйр. „Уви се“ вели, „тй. Оћу јā на столйцу, а тй се увиј“. Ето тākѡ.

*

Кот Крша мālѡга, онāмо, више Бѡжићā, отиди. Е, па фйно, пā загрли се, пā йгрā. Пā бљєше у Зелетин гѡре, на Илиндāн, на Петрѡв-дāн, пā дѡђи Полймљāни, кā ѡни, дѡђи ѡгуд и ѡгуд. А јā сам вољєла узєт, рєкла сам сєбе: „Нєћу узєт, ка нєкє штѡ су узєле невалāла чоєка, мѡмка. Удā се нєћу и нєћу, и гѡтѡво. Иако ми је и срамѡта, мѡ је мѹж млѡго лијєп бйо. Пā бљєше, јєден, на Андријєвицу кот црквє, пā се покѹпи, Винйћāни, пā же нѡ спѡменик сād онѡћє е бйло Винйцкѡ кѡло, пā свє обѹчєни, црногѡрскā одиєла, ѡвѡјке долāктице, кāпе, а мѡмци, кā Винйћāни, а јā ж ѡвѡјкāма, отиди пā код њи, у кѡло. Пā се прєђе, да ти кaжєм, йграјѹ двојца, йграш тй, на примљєр, ж ѡвѡјкѡм, мѡже да измиєни онѹ ѡвѡјку којā ѡће. А јā свє же ми се мѡмек допāни, лијєп, јā отиди, пā измиєни онѹ ѡвѡјку, пā јā, а лѹбљāјѹ се, тāмā се све лѹбљāше, а сā нєє, прѹж рѹку, ал не прѹж. Е јā. Ето тākѡ.

*

Бљєше јєдан Влāдо, Морāчанин, Морāчанин, цāндāр, запāзила сам јā цāндāре. Амā тѡ бљєше старй чѡек. Е ѹзє ѡвѡјку ис Кѹти, Бѡжа Сāвовићā сєстру, оногā Бѡжа штѡ погибе, Даница јѡ е име, не знāм да л је жйва. Е ѹзє ѡвѡјку, е кāку ѡвѡјку, пā лєпотє јѡј у ова крај нйје имāло, пā отиди, отиди у Зелетин на Илин-дāн, пā тѹ се скѹпй бѡжā сйла, Полймљāни, Улѡћāни, пā јѡј плєвāјѹ: „Ој, ѡвѡјко рѡзє блѹзє / штѡ старѡга ѡдā ѹзє“ / Штѡ не вићє мѡмек нйје, / испāле ти ѡбєдвйє. / Тѹ пачāру из Морāчє / да ти, дѡшо, срце плāчє? Е Бѡже, дрѹгє плєсмє нємāјѹ бес тѹ. А јā помйси — како смйјѹ? Тѡ е бйо млѡго прѡгāв ... Не бй те заштйтиѡ за овѡ чоєка.

*

Која није умљела дѣкице да ткѣ, није ваљала, а са се то не трага. Јена, ту е и сѣла нашѣга, она е јединица у мајкѣ, покојнога Ђорђија Бојовића, она е о Туровића ис Коњѹа, јединица. Па Мика, ђе да ткѣ дѣкице, тѣ отишла и пониѣла, па мѣне научи ђе им је кућа, више црквѣ, право Туровићима, и ја ојдо. Бљѣше ђевѡјка добра, Стѣвка јо е било име. Она узѣ овога Бојовића, онамо е, преко водѣ. Ка дође Мика, дође Ђорђије. „Е“, велї, „куме Ђорђије“, онї су се кумали, „куме Ђорђије, да узмѣш Стѣвку Туровић. Е која е то работница, е каке ми је дѣкице изаткала, е каке!“ Па донесе онѣ дѣкице, јена љепѡта. Шта бива? Нѣма друго, подно ѡблака ѹтеј нѣмош, бес што ти је Бог сѹдио на рођени час, ка си се родио. Како је завршила да ти причам. Ова ју послуша, Ђорђије, и узѣ Стѣвку. Ојде, испросї ју, доведѡше ју. Блиѣда овако, а фиѣна, бїстра. Даде им Бог ђѣцу, три сїна, три-четри ђевѡјке. Она свѣ работа, по планини, на планину, па дрш стоку, па ради. Па им бљѣше јена мала, Станка јѡ е име, бљѣше, жива е. А он би свѣ се смијаѡ, Ђорђије, отац јѡј. Мѣне свѣ: „Станка чува крмад“. А чѣљад би рѣкла: „Нѣмо то викат, мѡже ти она најизбавнија бит“. „И за крмад је“, велї, „дѡбра. Требајѹ крмад за кланицу.“ Ё, то тако би кад ова Станка изучї, па се продови некако, продовила се те отишла у Америку, у Америку. Свакоѣ му е превѣла, три сїна, ђевѡјке. Он је одїо тамо и Стѣвка. Ё, шта бива, најсретњија би она, Станка му та ђевѡјка најмлађа. Кад, болесан Ђорђије, доша из Америкѣ, ту, бон, доктори долазѣ, и Стѣвка, одила са шњим у Америку. Кад, отишла ја да га видїм, радиѡ ми је, вазда косїо, поштѣна е то кућа, поштѣни чѡек и порѡдица сва. Узѣла боцу ракије. Одо. Кад доктор дође Мићовић, и Ђука. Отишли, те га довели. Велѣ: „Шта те боли?“ „Болѣ ме“, кажѣ, „деведесѣ годїна, млоγο сам јада видїо“. А Стѣвка му велї, жѣна: „Мѣне не боли ништа, Ђорђије, само ме овѡ боли — тѣшко мѣне бес тѣбе, а̀ко ти штѡ бїднѣ. Ја ти нећу у Америку ѡдит.“ „Ој, Стѣвка, ој, тамо су сїнови, тамо су шћѣри, тамо су сви ево неколко годїна, како нѣ, ту куће начињѣли, покрили цїглѡм, урѣдили, у кућу свѣга. Ё, ојдоше. Ту сећасмо. Ђорђије, нѣ прѡђе мљѣсѣц дана, умрије. Велѣ: „Умрла Стѣвка Ђорђијева“. „А шта јѡј бї — реко — забога?“ А бљѣше добро, овако. „Шта јѡј бї, кої јади?“ „А замакла се“, кажѣ. „Како замакла, јадо?“ „Јѣс, богами“. Бїо ту најсредњи, Брано, Брано му име, а жѣна му е ис Кѹти родом. Снаа јѡј: „А мама, а мама, а мама!“ Нѣма мамѣ. А они имајѹ штаљу, начинїо доље на њиву, а горе кућа му е, па сидѹ у штаљу, тек онако да погледајѹ, кад онамо, она висї, прекривила главу. То е така жѣна бїла. Ево нека ти рѣкнѣ ђевѡјка, ка Стѣвка Ђорђијева, па пуно сам чула жѣна: Памѣтиа Стѣвка Ђорђијева.

Причам за овога најстаријега овѣ Стѣвке што сѣ замакла, сїн, троїца су, сви троїца су у Америку, и порѡдица им, и сестрѣ им, и свѣ. Па ја ниѣсам одїла на жалбу. Обољѣла сам, има седам-ѡсам годїна и више не идѣм на жалбе. Па, рѣче, викаѡ најстари сїн Стѣвчин: „Мајко, за свѣ ти фала, а за овѡ ти, мајко, не фала, што си урадила. Добро си не засрамїла, добро си не засрамїла, мајко.“ Ево двије-три годїне ниѣсам ко шћерѣ одїла. Ка сам одїла прѣђе — фино, фино. Баш је јѣден от сестрѣ, овога ми зѣта, па су онамо у Сѹћеску, баш му е Светозар име, он је

шумар, један Милоња, један Милован, он је у Београд, умро е. Фино, фино све. Нема, нема шта“. А да умју да се пошале. Па, да ви причам.

*

Идем ја јенџа дана. На Андријевицу била. Кад идē Лѣка. Чѣговић онџ бљѣше Лѣка? Губерѣнић, Тџмов брат. Напио се мџртус. Ада мџртус пљан. „А Стѣмена“, насрѣ пљѣцѣ, на улаз, насрѣ пљѣцѣ овође, „Стѣмена, да се пољубимо.“ „Како нѣ“, реко, „џћу ја, бџгами“, реко, „с дџбријем чџеком, како нѣ. Нијесам ја прџста да те псџем сѣ и да ти разбѣјем главу кршѣма, нџ да се пољубимо, нџ како.“ Он ли-јѣпо џгуд, пољуби се сѣ мџм, ја сѣ ш њѣме. Кад онџмо џе е кућа Благџва била, ја не знам која е својта Благџу, џе онѣ Миѣјлова шѣер, бљѣше ли, јенџа старџга узѣла, пѣ онџђе е становѣла. „А Лѣка, не заборѣви, тџ е Стѣмена наѣша, Лѣка“. Тако ми Бџга џѣаше да се шѣли, он попио дџбро, пѣ тек, у онџ стаде. „Ништа, ништа“, реко, „ѣд здравџ.“ Јѣ ус пљѣцу џдо. Лѣка! Ка посије ја иди тѣмо г џевџци, пѣ порет куће њѣнѣ правџ прџђи, а он ме сѣмо овѣко поглѣдѣ, а ја смијем се: „Како си, Лѣка? Шта рѣдиш? Како су твоји?“ „Дџбро, све дџбро.“

Сеочѣни пију. Кѣ Сеочѣни! Ёја, ѣко су, бџгами! Мџ е зѣт, сѣд му е син при-стѣсѣо, пѣ не смије да пије, а пиџо е, е Бџже вѣлики помџзи! Е, Бџже, како е пиџо! Али мирѣн. Ёмѣ га пѣ попије, пѣ се помѣми, пѣ потѣче порџдицу. Ако попије, пѣ фино лѣгнѣ, пѣ спѣвѣ, пѣ вечерѣ, пѣ шта џј. Ё, свѣшта ѣмѣ, свѣшта. Овѣмо нѣмѣ, ја да знам. Нѣ, па нѣ. Мџже овѣко кријући да попије чѣшу, и онѣ, али нѣ, нѣ. Прѣђе се мџгло нѣј, а сѣ нѣ, нѣ — нѣ, нѣ.

Фѣна е била свѣкрѣва, од Вѣучѣлѣѣ, прѣвбрѣтѣчѣдѣ, Вѣда покџјна, мџме џцу, Стѣкина свѣкрѣва, пѣ сам свѣ ја, кот Стѣкѣ отѣди, али фино џна свѣ, онџ бљѣше, памѣтно, ни врѣѣђѣ кога, ни шѣлѣпи, ни причѣ, ни, бџгами, бџгами је лѣцки Стѣка прџшла. Шта џеш? Ё. Сѣкѣ удовѣца која џстанѣ бе старѣшинѣ тѣшко е искусѣрит до краја, да вѣлѣ, што се нѣшто не нађенѣ ѣме, пѣ било ѣстина — нѣ било. Вѣлѣ ја нѣ.

Стамена Бојовић, рођ. око 1908.
у Цецуницама; снимано 1996. год.

Грачаница

Јѣ се зџвѣм Лѣубица, од рџда Ивѣновић — тѣ ѣстом и сѣла, а дџмом Дѣлѣтић. Сѣдамдѣсет и три гџдине и четвѣртѣ ја мѣсим. Јѣсам, бџгами, ти пѣт одѣла јѣно три-четѣри гџдине, нџ послѣ нијесам тџ понѣвљѣла, и сѣд макар тѣ слџва, не знам, али јѣсам, одѣла сам, четѣри гџдине сам одѣла — на Крушево. Шкџла на Крушево, а џдовлѣн отѣдн тѣмо — ѣмѣ нека лѣћа — па увѣжи дрѣвѣ с џцом, те донѣси дрѣвѣ тѣ, пѣ џглѣн, пѣ џглѣн на Крушево, тѣ тобџж ѣчи. И ѣјак ми је бѣо учѣтель — Ново Вукѣнић — мџже бѣ да си га и ти чѣо. Те Ново Вукѣнић ме ѣчи, ѣзбѣ ме бџгме, не знам ништа, те ме џн избѣје, како џу да знам. Дџђи послѣ јџпѣ. Те тѣ сам учѣла. Дѣветџро нѣ било. Сѣромѣштина била, али учѣо не џтац. И одѣли смо свѣкоѣ по-мѣло у шкџлу.

Лѣћа — дрѣва, гџра, гџра, шумѣ.

Е, нѣ валā, нѣ е ти пѹт бїло мѹже бїи педесѣторо тѣ ђецѣ ѿтле да упѹтїмо — с Крша ѿдолѣ су одїла, пā долāзилā вође, пā мї сā ш нїма пā одїли свѹј преко сѣла тāмо, пā Крушево — ђе е горе Крушево до Мѹрина! Тѹ смо одїли и завршївалї четїри рāзрѣда. И потѹле — имāло е дѹста с Крша — овā Љубо е бїо сā мнѹм и Мїлош и ... имāло е млāдѣжи ѿдолѣ — двāдѣсторо бїло — нѣђе рѹђак, нѣђе од ѹјчевинѣ — теке имāло нѣ дѹста ти пѹ школу. Сā ако нѣмā — ти пѹт је дѹста нās бїло.

Мѣне е ујак бїо учїтель, пā у Зѹриће бљѣше продавница, те ѿн, сирѹма, ѹзми ми некѣ свѣске, а јā и дāдни онѹ ђецї дрѹгѹј. Ѽна ми: „Дā ми, дā ми“ и дāднѣм јā свѣске. А учїли смо, тāбља е бїла — ето оволькā и овако — ѹстом и онѹ тāбљу пїсāли и онѹ јѹпѣ ѹстри рукѹм или сѹнђером нѣкакїѣм, а потпїши крѣдѹм бїјелѹм, а тāбља бїла ка црнā нѣкакā — тāбљїца нѣкā, такѹ е бїло. Књїге, бѹгами, тѣшко се тѹ куповāло ти пѹт. Купи овѣ гѹдинѣ, пā свā ђеца се послѹжи, за пѣ-шес гѹдїнā с онїѣма књїгāма. Такѹ е тѹ бїло — тѣшко сѣ пролāзїло.

Слāбо ти је тѹ. Понāвљāла нїѣсам. Слāбо сам запāмтїла. Јā ти рѣко, пѹслије рāt бїо, пā пѹслије бљѣжанїя, пā јā потѹле, и тѹ се ѹдāла у сиромāштину, пā стѹка ѹ ђеца ѹ чѹвā — сā тѹ књїгу, тѹ нѹвину нїѣсам поглѣднѹла — нїкат. Слāбо сам запāзїла. Имāли смо буквār, имāли — онѹ пїши, истїри, тѣку, свѣску — онѹ потпїшѹј, пā онѹ истїри, пā јѹпѣт пїши, онѹ гѹмицу, пā онѹ, пā јѹпѣт на онѹ ѹстѹ свѣску пїши. Нїје се тѹ цїѣпāло и бачāло кā сād, нѹ онā свѣска, пā онѹ потпїши, пā гѹмицу, те онѹ ѹстри, пā јѹпѣт поново, задāѹи ни учїтель и мї јѹпѣт онође пїши. Мї ти пѹт нѣ, нѹ једна свѣска ти је за свѹ гѹдину бїла нāма ти пѹт. Ал нāјвїшѣ, бѹгами, за двїѣ, за три гѹдине тāбљу смо тѹ употребљївалї. О дрвета тāбља, пā офārбāнā мркїѣм и тѹ пѹслије крѣдѹм, онѹ ни учїтели задāѹи, мї онѹ запїши. Ѽн пѹслије јѹпѣ истїрѣ ни, ѿн ал мї, истїрѣ и јѹпѣ нāново рачунā и такѹ ни је тѹ бївāло, нїѣ кā сādек да бачаш и да ... Имā сā, нѹ се нāјѣло свāкоѣ, пā не знā куд удārā. Тї пѹт нїѣ бїло нāједѣно, нѹ гредга бїла. Кажњāvāли: тѹри ни зрнā от коломбѹнā, пā не посїѣдā крај тāблѣ, пā рѣчи да на кољѣна чѹчїмо на онѹ тāбљу и вѣлике прѹтове усѹчи фрбѹвѣ, пā тѹри рѹке, те свѣ у онѣ. .. Ето такѹ су не кажњївалї. И шāкѹм, валā, ѹјак ме е бїо, свѣ би ме глāва болѣла десѣ дāнā како би ме рукама измлāтїѹ. Смїјѹ се.

*

Бїлā ми је овā — једна о стрїца сѣстра, онā е деклāмовāла, ѿни су е награђївалї, ѿна е бїла одликāш.

Чѹвāла стѹку, жњѣла, жїто бїјелѹ посї тамо нāвїше ѹ планину, и тѹ посї ѿтац, ѿгїди сā мнѹм и с пѣ-шѣсторо окѹ нѣга, пā трнѹкоп и матїчицу, пā пѹспи ѿн јѣчам и рāж, те онѹ закѹплї, фѹкāj, те тѹ нїкни и онā, пā потѹле жњї тѹ, по свѹ јѣсѣн жњї, жїто бїјелѹ, рāж, јѣчем, ѿвес, ѣлду, по свѹ јѣсѣн, пѹчни од Илїна дāна пā до јѣсени жњї. Чѹвāj, нѹси пāпрād, нѹси лїшће ис Кршā, крѣши пā нѹси лїшће ис Кршā, стѹку те зими. Ето такѹ се грїѣшило. Нїје се уживāло. Пā и сā те ѣлѣдѣ имā понѣђе, и сād ју имā нѣђе у сѣло. Фїн је лѣб кїсѣлї од нѣ. Ёлду — тѹ ѹ планину горе смо сїјāли, ѣлду, рāж, јѣчем, пшеницу. Тѹ се свѣ сїјāло. И тѹ нїѣсмо имāли кѹѣе и волѹве, нѹ трнѹкопе, пā онѹ свѣ по трнѹкоп, а горе, планина е, мѣка зѣмља пā онѹ зачѣпрлā, нїкни потѹле, жњї по свѹ јѣсѣн по дѣсѣторо. Нїѣсмо орāли тѹ, а

Њ планину нѣ, нѣ гѣре ђе су ни ста̀нови били, не нѣ смо свѣ по трѣнокѣ. И сѣт ке се зарѣтило, није имѣло ти пѣт ни ко̀ња ни во̀ла, нѣ смо свѣ по трѣнокѣ то сѣјали и сѣдѣли — свѣ по трѣнокѣ и под матику. Ке се зарѣти, пѣ двеје-три гѣдине нѣмаде, ову̀дије за̀пали се, ни ко̀ња, ни во̀ла, ни ништа да брѣш. То ти причѣм сѣ, у рѣт на примљер, а прије рѣта, и прије рѣта смо ми гриѣшили ову̀дије млого. Ко̀д нас је планина, пѣ е сѣмо о сто̀кѣ се живљѣло. Та̀ко смо то рѣдили и гриѣшили, бѣгоми.

Опѣнке ко̀жнѣ, од говѣчета. Зако̀љи говѣдо, пѣ одѣри ко̀жу, пѣ ју разѣгни и осу̀ши, пѣ искрѣј опѣнек колко ти онѣ мо̀же, пѣ наба̀ђи нѣкакиѣм, не знам, чивѣјом, пѣ онѣ по̀слије јѣпѣ опу̀тама од ова̀ца̀ начи́ни, пѣ те опѣнке, пѣ то попрѣска̀ј и оја̀ди, пѣ узми јѣпѣ пѣ пријепреко̀м приѣчи, пѣ отѣди за сто̀ко̀м, ка̀ ово̀ данас на ово̀, ка̀ ово̀ сѣша, пѣ се то угла̀чи, пѣ фуја да слѣмиш се.

Пријепрека — о то̀га, о тија̀, ѣстом, ко̀жѣ искрѣј, ова̀ко̀ искрѣј, искрѣј та̀нко, дугѣчко, пѣ то̀ испрепречу̀ј до̀ље да се не фуја. Опу̀та е — гѣре смо то та̀њили, пѣ гра̀дили озгѣр опѣнке, а пријепреку до̀ље, ненѣ шѣру, пѣ испрепречу̀ј ка̀ ти прѣсни и да се не фуја̀ш. Теке свѣ от ко̀жѣ е то̀ гра̀ђено, уочи рѣта. Е, од рѣта е искочѣла онѣ шарѣнѣ гу̀ма, то̀ може бѣ памтиш, те смо гумѣнѣ гра̀дили. Оздѣљ, оздѣљ, по опѣнку, ка̀ ти прѣснѣ, прѣснѣ они. Пѣ кад она прѣснѣ, узми ка̀ ето̀ во̀ сѣ што заплѣћемо макар ово̀ позѣпке, па онѣ испрепречу̀ј и ма̀њѣ ти се фуја̀.

Ву̀њѣнѣ саплѣти, а ма̀јка ни изѣтки узину, ву̀њѣнѣ ова̀ ко̀нец, узина, може би да зна̀ш — сѣкно што су тка̀ли љѣђима панталѣне. Она ни изѣтки, ми смо били дѣветоро ђѣцѣ, она ни изѣтки узинѣ, пѣ ни сашѣ аљѣнице о то̀га. Ето̀, то̀ смо носили. И по̀слије, ова̀мо касније, саплѣти ѣмпер, саплѣти сѣкѣци, саплѣти то̀ од ву̀нѣ. А док сам се у̀дала те тѣ до̀шла ниѣсам ко̀шуљѣ имѣла да обу̀чем без онѣ ву̀њѣнѣ, пѣ и потѣље, ду̀го, ду̀го до сѣдек. Сѣдек се имѣ, сѣдек и не ва̀ља ништа — нека су здра̀ва ова̀ ђѣца. Тешко се прола̀зило, бѣгоми.

*

Ти пѣт фино. Сѣдек, то̀ сам ишла по̀слије рѣта, до рѣта сам ма̀ња и бѣла и није се ... пѣ смо одѣли на̀јприје нѣђе на ко̀ферѣнцију, нѣђе на тѣ игра̀нку по̀ циѣлија̀ Грѣдица̀, а сѣстави се у оvolìко̀ ма̀ло нѣкакија̀ станѣва̀ и ко̀шѣрица̀, пѣ по педесѣторо ѣмладиѣ — то̀ е живѣвало и јѣдно з дру̀гиѣм — слѣбодан си бѣо. Сѣдек нѣ, сѣдек вѝдим свѣ дру̀кшѣ, а по свѣ нѣј би игра̀ли у те ѣѣк со̀бѣица̀, бѣпа и бѣпа до зорѣ и од зорѣ јѣпѣ ке ку̀ћи смо и здра̀во сва̀коѣ и фино. Јѣсмо, јѣсмо одѣли по̀слије рѣта, ѣ се ослобѣдило, ову̀дијѣна̀ре до ти пѣт, бѣгоми, ниѣсам одѣла.

*

Грѣдице — то е сѣло на̀ше, тѣ на̀више. Грѣдице До̀љнѣ, Грѣдице Гѣрнѣ, та̀мо Гра̀чѣница ... Гра̀во, то̀ е на̀ше сѣло тудијѣна̀ре.

А ми, бѣгами, пѣт смо бѣле, пѣ и сѣромѣшно, пѣ и по̀слије ѣн тѣ сѣ ш ѣѣме, сѣ ш ѣѣме и ѣтец ме да̀де, а приѣн јѣднѣ сѣстрѣ старѣје. И ѣн ме да̀де ето̀ тѣ тако̀. И дола̀зили су по̀слије свѣтови. По̀слѣ сѣ свѣтовима во̀ђе и ѣко се сѣромѣшно бѣло, тро̀шило се.

У рѣт бѣо и отиша̀ из Му̀шовѣиѣа Рѣјѣкѣ. Три гѣдине ниѣсмо зна̀ли за ѣѣга, а ми сѣстре пѣт. Он је у Ско̀плѣ и сѣдик, та̀мо е пу̀ковник, сѣ пензиѣнѣсао и оста̀о

у Скопље. Саџик је тамо. Жена му ис Присоје, от Кастратовића, Мујо један, може бит да га знаш. Остао е тамо, тамо му син, узео Македонку, шћери му се поуздавале и тако. Тамо е и станове добио.

Свака ми је поудата. Једна ми је у, тамо у Приштину била, па сад у Београд, двије су ми у Цеџуне, једна ми је ту истом у Грудице што ја виčem, ту је село наше. Једнога сина има, те ми је два дана био и вратио се. Долazi, долazi годишње, те се видимо онако помало и долazi. А из Мушовића Ријекѣ ми је побљега у пола ноћи и за три године нијесмо скоро знали што је у рат био, а мали је био, млађи је од мене био, нијесмо били знали за њега. Ал после испаде те добро ми је, добро ми је брат. Тако ми Бога некако не знам. Најпотоње мислим ове ке смо се попалили некако. Из Мушовића Ријекѣ ти пут викаше, а ујак ми био отиша, а мајка ми: „Трчи, сине, за ујаком, рекоше ту те све да покасапе, трчи за ујаком, да се спаси дијете ... после, богме за двије године, једман смо га виђели мало доле неђе код Лубнице, ја и мајка, више нијесмо га виђеле. Потље испаде добро, добро ми је био. Сат се пензионисао.

Богами не знам које е године то било, заборавила сам.

То е далеко тамо Мушовића Ријека, о Титиграда неђе тамо, то Мушовића Ријека, од Лисѣ неђе, Лиса ова што се зове, чујао си ти то, мислим. Отлен. Како смо били ми одовлен побљегли и ту блежали, блежанија била и ту се збљег наш одовлен ти пут побљега био, ти пут, и то зовају Мушовића Ријека, то блеше гора велика ту. Отлен је био побљега по ноћи и после не знам кут се дијевао и како је блежао.

То е неђе око Титиграда, чини ми се, око Подгорице. Чула сам то Лопате, Лопате ... Матешево ... крећеш ус Краље па к Подгорици Матешево.

Мене овѣ другѣ — мајка и отец и сестре, нијесу блежали, но ето ту само отле побљегли ето ту, у ту Ријеку, а ја и ова ми брат побљегли, па има Батлак навише, што зовемо, уз Батлак, па преко Брда, па у Шекулар. Ке смо се попалили те године, ке смо се вратили, које е године то било, богами, не знам. Текѣ, ми смо ту, па на Шекулар, па са Шекулара на Марсенића Ријеку, па с Марсенића Ријеке ус Трепчу, тамо имали смо некога стрица, те ту смо от пола ноћи допрли и мало преконачили — ја и брат ми. А имао е збљег грачанички — доста лужѣ и омладине. И ми смо ти пут ту побљегли, преконачили, ја и брат ми, ту ко тога стрица, па отле после одили истом ус то Трешњево и тамо навише блежали и ту, то е јесен била, и по станова за неђелу дана били. Само помало главиче от купуса наодили око тија станова, те ту главичу купуса појеђи, те за три-четири дана, е после јопѣ рекоше: „Добро е, добро е, те се врати и јопѣ нис Трепчу, па се врати преко Сеоца, па ми једен брат од ујака прати двије њевојке оздол те довле да се допре, овође је попалено све, ал врнули ми се овѣ стари на угарке и ми потље, ја и брат ми, ти пут дошли ту. Е после другѣ блежаније, брат ми је побљега тамо. Које е било, богами, не знам. Заборавила сам. Ми смо носили помало поњава, вако лати те оно поњава носили, а некед остани три-четири дана, а некед, богами смо ти пут тамо, у ту Лису били дуго, дуго смо били. Ти пут смо побљегли били сва чељад, и ја и отец ми и та ми брат, одили у Трепчу ко тетке једне, па одили ко тебе, код онога, код онога, те по два кила ни дали жита, а ми прашили доле. Па се врнули ту. Кол-

ко смо се врнљли, викаше: „Ааа, блѣж! Те ми онѡ жита, јено седамнаѡ кила били жита зарадили — коломбоћа, жито се зовѣ коломбоћ, кукуруз. Блѣж с онѣм ус тѣ Лисе. Е тѡ смо варили тамо послѣје, тамо е слободниѣ било. Ми смо тобож, блѣжали, тамо налож огењ, па тѡ смо кували, варили, те појеђи тога. Ада мучило се. Праскавец онѡ убери, коприву. Ова, некѡ зѣље по ливади што е, тѡ смо брали. Убереш, тѡ е танко било, тљцкаш, има некѡ зрнциѡд на њѣму — праскавец смо га звали. Тѡ смо јели, турѡли у тљтовѡн. Пљѣва једен мѡј: „Тљтовѡне, јадо мѡј, како ће ти љѣто прој?“ Малечко брашна кукурузнога и тога зѣља, па помѣшѡ, звали су га тљтовѡн од мљкѣ, што знам ја: „Тљтовѡне, јадо мѡј, како ће ти љѣто прој?“ Смијѣте се.

Па тамо док би били у онѡ Рљдѡ брѡда, нашли би по некѡга о својтѣ и бѡгами ѣ неѡа својтѣ, било е ти пљт фино, па не прими у кљћу те заспи, а тѡ преко зимѣ ке смо блѣжали, а преко љѣта ненѡ навѣше па по ливадѡ, по ливадѡ и неѣе стѡнови су бивѡли, гѡре по тѣјѡ стѡновѡ и такѡ. По два-три данѡ па јѡпѣ се врати, јѡпѣ смо се враћали, па су изгѣнљла тљ, бѡгами, код наѡ, овога Пуна Дѣлетића, двѣје ѣвѡјке су запаљене и жѣна. Турѡци. Изгорѣле. Па овамо, били овога Стрѡша и Вѣља и њѣна е мајка изгорѣла у кљћу. Овѡ су Дѣлетићи овамо Пљновѣ што су изгорѣли — жѣна и двѡе ѣѣѣ Пљновѡ изгорѣли у кљћу. Пљно е у Грачѡницу сагорѣло. А Пљновѡ јѣсу, јѣсу — двѣје ѣвѡјке, ова судѣја што е, тѡ им је брат и мајка му је сагорѣла. Како ниѣсу горѣли јаден и паљено е оудијѣнаре ти пљт. Ке смо се врнљли — јѣсѣн, снѣг паѡа, сѡмо смо нашли малечко компѣерѡ. Знаш траповѣ су ни били у кљћу. Па вакѡ ископѣли, па озгѡр тљри дѡску. Па онѡ, онѣнарѣк смо вадили тѣјѡ компѣерѡ, зѣми ниѣсмо имѡли траповѣ. Е тѡ смо нашли, па изгорѣла кљћа, па изгорѣли онѣ компѣери, па јенѡ неѣѣљу данѡ смо јѣли од онѣ компѣерѡ, пѡслиѣ нѣ, нѡ се онѡ уфѣшѣло, извљкѡсмо те бачѣсмо. Па ми сѡмо ѡтец прѣбачѣ маѡ, љ планину оѡѡ стѡн, ѡн ни прѣбачѣ маѡ стѡнка на тљ зидѣну, те тљ живѣсмо. У планину стѡн оѡѡ, овакѡ стѡн, стѡнови што смо држали, ниѣе бѣѡ сагорѣо, па га довљкѡсмо, па наѣиѣе тљ маѡ колибѣ, те тљ зимовѡли. Колико се мучило, кѡ би тѡ испрѣчаѡ!

Како ниѣе, јадан, јѣсте. Јѣсте, јѣсте. Ето ви ѣсти Бранко, чљо си Бранко, па Слобѡдан, па Слѡвко, па троѣца Милићѣви сѣнови су погѣнљли, ти главни, па ова Рѡјков ѡтец Миливое, о Дѣлетића.

*

Ова е кљћа сѡ прављѣна. Ти пљт нѣ, нѡ највишѣ брвѣѡче от смрѡчѡ. Мѡј ѡтец одѣо, тѣ смрѡвину тѣши, тѣши. Маѡ сѣ и пѣљѣло. Имѡле су онѣ пѣле рѡзбѡјнѣ, па два чоѣка дѡље, једен гѡре, па пѣли и о тога усѣјѣѡј кљће брвѣѡче. Кљће брвѣѡче биле прѣје рѡта, па од рѡта се пѡче ѡт камена зѣдат и тѡ, а прѣје рѡта сѡмо брвѣѡче.

А радѣле, јадан — чљвале, турѡле понѣшто да се ѣје, ја сам најстарија сѣстра од онѣ ѣѣѣ, онљ ѣѣѣ држала и подизѡла, а мајка ми и ѡтац радѣли, а ми држ онљ ѣѣѣ и пѣри, саплѣти наглавке, саплѣтн нѣшто, опреѡи. Ето тѡ се радѣло.

Тѡ е пѣла вѣлика — шега, разбѡјѡча вѣлика, па тљрена, дрва тљрена у њљ. Па тљри тљ сѡде грѣде и сѡе побѣ, па гѡре два чоѣка се примѣ, а један, ненѡ гѡре један

ја мисим, а доље два, па вучу навйше, нанйже, те онѡ распиљују за подѡве и за станове и за куће — о тога се градила кућа прѣђе.

Ма ми смо излазили ка на ливаде наше ту. Ливаде су ни висѡко, па на те ливаде, а планина Секирица е навйше наша, али ми смо ту на ливаде наше, имали ливаде, па на онѣ ливаде, ту, те си жита бйела, рѣко ти такѡ.

Бѡгами јѣсмо. Ти пѹт се држало, уочи рата. И у рат имали смо ... ми смо ка и сиромашни бйли, мањѣ, до двадес до тридес оваца имало е, ујак што ми је, држао до триста. Кѡзе нијесмо држали, говѣда и крмке — јѣсмо то, и коња смо имали уочи рата. То е свѣ бйло поплъачкано и поћерано, а ми остали овакѡ без није ништа.

Варенику, бѡгами, дѣсеторо сйри и бѡгами скорупйли, па помало скорупа и сйра и млијека и ... Није се имало шта ти пѹт другѡ. Ти пѹт за овѡ зеље нијесмо толико знали, е јѣсмо овѹ краставицу садили. Ова парадајз и то никад, лук би посадили и мауне и, бѡгами, с вареником и свари, мауне у варенику па и то јеђи и троши и продадни, бѡгами, ти пѹт. Неје млијеко понеси, на Андријевицу по каблић млијека, па донеси ѡцу дувана или сѡли. То сам и ту радила код мѹжа — понеси два кабла млијека и усйри сйра, па у јѣдан лѡнац о рамену, па понес те продадни, те му купи дувана и сѡли и ћѣци књигу и понѣшто такѡ. Живљѣло се. Није радио на државни поса, није добијаѡ ништа.

Ја сам родила пѣторо ћѣцѣ. Јѣден ми је, најстарији, мѹшки, умро од годинѣ. Пѡслије три ћѣвојке ймаѡ и овога јѣднога сйна. Јѣдна ми је у Београд, а двије у Приштину. Па ѡне су понѣшто мало завршиле, па на овѣ фабрике радиле. Јѣдна ми је шћерка, најстарија, ѡна е код овога ми брата тамо завршила економску, те ради. Тамо е радила у продавницу, са јѡпѣ при школи нешто ради. Добро су. Ова ми син јѣдан, ѡн ради доље на лабораторију.

*

Јѣсем, бѡгами, путовала до Плава, ѡдовлѣн три-четйри саѡта, пѣт. До Бѣранѡ, такѡ путовала на ноге велиш, јѣсем, јѣсем толико — до Бѣрана и до Плава вала, ни јѣсем више. Јѣдне годинѣ сам до Пећи, ја мисим, отишла плѣшке. Па поћерам стоку да продаѣм и такѡ до Бѣранѡ. Стоку сам ћѣрала да продаѣм до Бѣранѡ, краѡе и ѡвце.

Ка сам бйла болесна и бйла у болницу доље и јѣдан доктор ми даѡ да, не могу, слаба сам, без да йдем за Баѹу Врњачку. И ми крени ѡтлѣн до Мурина, ја и мѹж ми, на Мурино закончили, па ѡтлѣ јѡпѣ до Чаѡора йди, па тамо пѡслије неје низ те рйеке не неѡко узео на неки камиѡн до Пећи. От Пећи пѡслије отишли некијем ѡзовима, те ме водиѡ у Врњачку Баѹу ти пѹт. Е то сам плѣшачйла, више ни јѣсам. Јѣсам плѣшачйла ка сам одйла да чйстим снйег, ранйе. А друкшѣ не. У Чаѡкор. Пѡслије рата смо одйли све ѡмладина те чйстила снйег. По два даѡа и три у Чаѡкор, па коначи у неке кућнице ту — ѡмладинѣ по педесѣторо. Па ја за то велѡм — како то бљѣше слѡжно. Свѣ полијега у оvoliкѣ сѡбе, свѣ е ту, та ѡмладина и свѣ фино бљѣше. А чйсти по ѡс даѡ снйег, избачуј у Чаѡкор до на вр. Зајмили ѡдовлѣ, стварно и ѡмладина свѣ одйла туј, а пѡслије у потѡљни крај су не ћѣрали насрамоту. Мѡрали смо.

Па раније смо од овѝја дрѣновѝа и то раније, бѝгами, мајка би ми скувала бездуу — то викају лијек за стамѝк, без нимѝло шећера, а другѝ нијесмо, бѝгами без ракију, пређе јѝден. Саѝ раѝе слѝткѝ, саѝ овѝ, онѝ. Пређе ништа без тѝ ракију от шљивѝа. Маѝло је шљивѝа и воћа код нас и било пређе овѝдије. Саѝдек је воће, раније није имѝло, бѝгами. Ора и то, све е мањѝе било нѝ саѝ што имѝ то воће. Јѝбуке саѝмо побѝри те остави, те зими појеђи такѝ.

Крушке смо сушили. Вљѝсу саплѝти о дрвета. Саплѝт овакѝ четвртастѝ вљѝсу от прѝћа. Саплѝти, саплѝти, па тѝри навр огња, тѝри, обљѝси. Оздѝлѝ налажи огѝн, па гѝре онѝ пуши, то се осуши. Знаш како се осуши. Јѝбуке и шљиве и крушке — то се дѝбро пређе сушило. И за зѝму то суѝ, суѝ ка кѝс и по сво ѝето ваѝри, нѝнѝ преко ѝета, прѝђи зѝма па преко ѝета ваѝри онѝја крушкаѝ да се поѝје с кукурузнијѝм ѝѝбом. Слабо се живљѝло. Тѝ раније памтѝм каѝ диѝте, а послије овѝамо јѝпѝ свѝ друшкѝе било. Њѝба и крушкаѝ скуваѝ то и фино бљѝше. Овѝ крушке — озимѝци смо и звѝли, ал питѝмѝ овѝ сађенѝ. Она е овакѝ маѝло окрѝгла, тврѝда. Такѝв јѝ е назив — озимѝк. Пређе смо звѝли јѝне саѝ што имѝамо питѝмѝ крушка, јѝдне јѝпѝт озимѝк смо звѝли, другѝ дивљѝа крушка. Овѝ таѝмо кроз крѝш — то е сѝтно, дивљѝе и ѝуто. Е, бѝгами, другѝја није имѝло тѝ пѝт. Саѝ се то саѝди из овѝја раѝадниѝка. А таѝ озимѝк се браѝо јѝесѝн, јѝесѝн, али ѝна е гњѝла и фиѝна.

Јѝбуке — саѝд и зову фрѝбѝваче. Фрѝбѝвачу смо некѝ имѝли и вѝловѝче неке жѝутѝ мало дѝгуљѝсте. Ёто и саѝ имѝ. Па изглѝда с фрѝбѝе јѝу калѝмили и нагрѝна е. Крѝтовѝча е ѝуѝта овѝа. Кожаѝрка саѝ што се калѝми, а ове ѝутѝ, тврѝдѝ што су овѝђе стѝрчеви — онѝ е крѝтовѝча.

Дѝбер ми је и слѝша. Само ми нѝма ѝѝце. Жењѝн је ево пѝ-шѝс гѝѝдинѝа, сѝдам, ѝсам. Бѝгами ѝн ми долѝзи, субѝта и неђѝља, а ја тѝ саѝма. Мѝж ми ѝмро ево двѝнаѝс гѝѝдинѝа, трѝнаѝс. А ѝн долѝзи, субѝта и неђѝља, тѝ из Бѝранѝа те раѝди понѝшто, у субѝту и неђѝљу, и врнѝ се дѝље на посаѝ и јѝпѝ маѝло дѝље замѝли друшто, оставѝи, те дѝђѝ помѝло. Не мѝже бѝљѝ бит, а бѝли не мѝже. Ёво и овѝ сви нека кажу.

Шћѝри су ми некѝко долѝзѝле, до ево двѝје-трѝ гѝѝдине с фамиѝлијама и ж ѝѝѝѝѝѝ. Саѝ нѝ, бѝгами, да л не мѝгѝ да л ... Овѝ најстарија ми имѝ двѝе ѝѝце, овѝ срѝдња трѝе — двѝа ближаѝака и жеѝнскѝ. По двѝес гѝѝдинѝа им ѝѝца имѝају, ѝѝма циѝелијема. Овѝ таѝмо у Београд и она имѝ двѝе — мѝшко и жеѝнско. По двѝе ѝѝце, а јѝдна трѝе. Они раѝѝе таѝмо, ѝна и мѝж јѝј на некѝ фабѝрику. Бѝгме нѝма, рече, нѝ гриѝешѝе, али раѝѝе по нешто. Слабо им таѝ фабѝрика и раѝѝи. Тѝ е пређе било на саѝтове су раѝѝили, саѝ виѝкаше на оруже било — таѝ фабѝрика. Саѝ велѝ слабо, ослаѝбила е. А овѝ срѝдња и ѝна ми раѝѝи на некѝ фабѝрику — не знам како се зовѝе, бѝгами. У Кѝсово Пољѝе ѝни живѝе.

Јѝсмо, бѝгами, компѝјѝре и жѝито бѝјѝло. Нѝ би имѝли, нѝ ми ѝтец ѝди за Пѝћ да догна сто кѝлаѝ колоѝмѝѝа. Па јѝесѝн саѝмо маѝну и компѝјѝер ваѝри, а таѝ компѝјѝер по овоѝкиѝ — свѝ прѝсни каѝ брашно бѝјѝло. А саѝд компѝјѝѝри некѝкаѝ лига. А тѝ пѝт нѝ, нѝ от Петрѝва даѝна би поѝчѝли те компѝјѝѝре ѝ планину, посаѝди, па тѝјаѝ компѝјѝѝра ѝ. Тѝ се није тѝ пѝт компѝјѝѝра жаѝлило. У овѝ собу си тѝ мѝгаѝ двѝа тоѝара, трѝи, да нађѝш компѝјѝѝра, саѝд јѝк. Нѝ, нѝ. А от Петрѝва даѝна стрѝина ми јѝдна приѝен Петрѝва даѝна би свѝ копала, па носи, ѝни бљѝу на циѝени тѝ пѝт, у Андѝриѝвицу,

пā продāдни, пā ми донеси дōста понешто за тō компијерā што понеси, фīно. Тē компијере нијесмо штетјели, бōгами, нō е имало. Ископљи, пā узми двадес килā, ис планинē озгōр, пā, озгōр тā планина није кōлко одовлѣн до Андријевицē што плешāчимо, пā одовлѣн до на Андријевицу тōрбу, тōрбу изатки од вунѣ, пā ону тōрбу напунѣ, пā о рамену, тē на Андријевицу продāдни, па ни купи понешто да се замāемо или, бōгами, ето овакō крпу нāма шарѣнū, фīнū купи мѣне и вōјзиној шћери, пā се, шāлпе смо звāли, рōзō, те се завѣ. Шāлпа смо звāли крпе овѣ, овō. Сад зову марāма, тѣ пūt шāлпа смо ју звāли. Тō такō смо називāли, рōзā е била, од овогā — кā сā овā свила штō е, пā ми купи тū крпу стрīна, стрīна ми и задовōљи ме да чувāмо сўтра.

Кāко се зовāју?

Дебелицу, дургўљу и пїскавицу — тē три врсте шљивā смо вође имāли и јā сā за њѣ знам и више, бōгами, и не знам. Црешāњā е тѣ пūt имало и сāдек имā — црешње, вишње. Пāздријен — нѣмā сѣмена на њѣга, бе сāмо лїс, слику дрїена, а воли га стōка, онā лїс. Дивљāка и дрїен — ето тō ѣмā. Ымā цѣр, ѣмā бѣква, топōла, фрба, јова, маликовō дрво, смрча, бōр. Маликовина — дрво ў планину гōре, слично јели, слично бōру.

Увѣжи јā на лѣђа, пā носи одозгōр, овође ријѣка, тū су поточāрице биле, по пѣ-шѣс вођеницā начини, свѣ селāни, пā по сѣдем-осем смо тō имāли, нāша вођеница, пā сѣдам-осам другїјā селāнā до десѣт. Мѣ увѣжи, пā понеси самѣљи, па врни. Тō се није заклапало, нō кед ми нестāни — носи, кед Рāнко — он носи, кед Вукота, кед им нестāнѣ, носи. Те смо мљѣли такō и носили, самѣљи. Тō су све жїта бїјелā и колѣмбоћ тѣ пūt, сāдак готѣвō се узимā.

О дрвета, велїкū бѣкву обāли љуђи, пā ју кōпли, кōпли, кōпли, пā начини ѣскопāнū чѣсму велїкū, па испїли даску, пā ју озгōр закўј, пā тō направѣ, а дōље кōло тē онō обрћѣ дрвѣнō, свѣ е о дрвета, под ону бѣкву, тē обрћѣ онā кāmѣн и такō мѣљи. Гōре у вођеницу мāло запōдн и начини гōре кōш на вр оногā о дрвета и дōље јōпѣ свѣ тō лијѣпи земљōм тē начини ѣ онā кāmѣн врћѣ — свѣ се тō градїло такō. Брашно јōпѣт овāмо кā мучници начини о дрвета, фīно кāше кā ѣто онō нōђе сād, ето онāкō кāше направѣ, пā бачā онōђе и пунѣ, а мѣ у цāк пунѣ потōље.

Љубица Делетић, рођ. 1924. год.
у Грачаницѣ; снимано 1997. год.

Слатина

Стїо сам да ви причāм мўке, рецимо, чоѣка. Чѣек кāжѣ: „Јā рāдїм, пā јā пропāо ў рāд.“ Пā овō, пā онō. Ў рāд је свōј лāко. Рāди кōлко мōж, кад нѣ мож, сѣди пā одмōри. Нō су мўке кā јā што сам провѣо — свѣ зātвoре сам обїшā — и четнїчкѣ, и талијанскѣ, и инфомбирѣвскѣ и гōдину дāнā четрдѣсте гōдинѣ бїо сам у Подгōрицу у приправност — мобилисāше ме кад је онō зарātїло се четрдес првѣ. И послїје гōдину дāнā у партизанѣ бїо сам. И пōсијен бїо сам три мљѣсѣца у рѣзѣрву — је не гōдинѣ у Подгōрицу три мљѣсѣца, другѣ у Даниловград и пōсијен слōми нōгу, те гōдину дāнā у јену сōбу на крѣвет нѣпокрѣтан, причāо сам ви прије. У крљу. И ѣво двадес и сѣдам гōдинā, двадес ѣсмā гōдина од Вїдова дāна, двадес шѣстōга

уочи Вјдова дана седамдесѐт пѐтѐ гѝдинѐ сломѝо сам нѝгу. И, лѝуди мѝји, не знѝм откут сам жѝв. Сѝмо ѐво шта ме ѡшѝло. Пѝшило ме тѝ свѐ досад и сад — Бѝгу фѝла за милѝс — пѝрѝдица ми је здравѝо и вѝсело што је од нашѝга срца пало. Четрна-стѝоро унѝчади имѝмо, синѝвѝа и јѝш шѝерѝ. Пѝрс мѝли нијѝсам запазиѝо да ми коѝ забѝли. Јѝ сам, бѝгами, више остѝраѝо, нијѝсам никѝд ништа ни знѝо, школе немѝм, сѝљаѝ.

Четрнаѝсте. Ёво тамѝн нѝѝас дѝниѝо ми је Вукѝјло извод из мѝтичнѝ кнѝјгѝ.

Нѝ, бѝгами, у бѝлницѝу, нѝ овѝ мѝја бѝба згѝренѝа ... Видѝш овѝ мѝју бѝбу згѝренѝу, мѝлѝу, колѝкѝа е, бѝгме мѝлѝа. Сѝмо, бѝгами је бѝла поштѝена и од добрѝога рѝда. Није ме срамѝта рѝј. Шѝѝстѝоро, да извинете на изрѝаз — рађѝала и је по Бѝчѝвѝа. Чѝвѝа ѝвце пѝ га рѝди на Бѝч, пѝ ју нѝко измијени, ѝна донѝси га у крило. А сад, сад не мѝгѝ да га рѝдѝ, нѝ у бѝлницѝу и из бѝлницѝе вљѝштѝачкѝ рѝна.

Држѝли смо стѝкѝ. О тогѝа смо жѝвјѝели, бѝгами. Држѝли смо стѝкѝ. Јѝ сам држѝо о тридес пѝ до деведесѝ. Бѝгами сам зѝмѝо по деведесѝ, пѝ све косѝо под нѝ-полице тѝђѝ. Имѝѝе Мѝла Рѝдѝова педесѝ гѝдинѝа дѝнѝа јѝ з брѝтом косѝо сам под нѝполи, и држѝли ѝвце и држѝли крѝве и жѝвјѝели што ни рѝди на имѝѝе. Није бѝло кѝ сад овѝ домаѝице нашѝ ѝје пѝ: „А, удѝ ми је брѝшно, црнѝо ми је брѝшно“. А јѝ, јѝ сам, лѝуди, нѝјмаѝѝе, нѝјмаѝѝе, да ви се крѝво не закѝнѝм, бар тридес пѝтѝа отишѝа у Пѝћ за по тѝвар — нѝ јѝ, нѝ одѝли смо свѝ, рѝниѝла не Пѝћ — за по тѝвар кукурузѝа. Продаѝни ѝвцу — осамдесѝ динарѝа, деведесѝ, стѝ динарѝа да е бѝла три гѝдине јѝло-ва, није мѝгла узѝ. А жѝто е бѝло прѝвизѝорно у Пѝћ, маѝѝе-вѝшѝе, али динар. Пѝтѝи дѝн с коѝѝем о свѝме трѝшку врѝтѝм се у Враѝештѝицу — коѝу сѝѝена ѝ цаѝ, а мѝне у торбѝк лѝѝба и сѝра и кѝплѝу млијѝеѝа. Ё, а дѝнас: „Удѝ ми је брѝшно“.

Ожениѝо сам се седамдесѝ пѐтѐ гѝдинѝе, четрдес пѐтѐ. Имѝо сам, бѝгами, имѝо сам тридес гѝдинѝа. Отишли јѝ и покѝјни Вѝљко и покѝјни Тѝмѝш — ѐво, они су покѝјни ѝбѝдѝвѝа, јѝ не знѝм кѝ ѡу бѝ, нѝѝу јѝ мрѝјет јѝш. Отишли те ју довели, тѝ су јѝ свѝтѝови бѝли. Није бѝло погѝнства ка сад, никѝ ни с кѝме, никѝ ни с кѝме не збѝрѝ, никѝ никѝга не вѝли бе-за ѝнтерѝс. Ми тѝ пѝт смо овѝкѝ, овѝ прѝви нѝра-штѝѝај, мѝја генѝраѝија и ѝѝенѝа и тѝкѝ, ми би зарѝдѝили у Враѝештѝицу ис кѝћѝе у кѝћу и свѝкѝу дрѝгѝу нѝј — по јѝчнѝу ѝто да поспѝавѝамо, свѝкѝу дрѝгѝу нѝј да сѝдѝмо. Омла-дина фѝнѝа, ѡѝвѝјке, мѝмци, ѝграмо двѝѝе ѝ двоѝе, пѝѝѝамо, ѝграмо козе. Нарѝчѝимо раѝијѝе. Пѝ. Тѝ свѝ ис кѝћѝе у кѝћу, одѝли смо од вѝљѝе. И тѝкѝ се слѝгѝали и вољѝели, а сад ненѝ никѝ ни с кѝме не мѝже, брѝт з брѝтом не мѝже. Ёво видѝте шта су урѝ-дѝили гѝре сѝѝтриѝи.

Сѝбѝри су бѝли, бѝгами, овѝкѝ. Нѝјважнији сѝбѝри бѝли су на Мѝднѝ дѝ, кот Крѝвѝога дѝла, гѝре више стѝнѝѝвѝа нашѝјѝа, пѝ у Враѝештѝицу ко школѝе, пѝ на Грѝб Јѝвѝнѝѝв гѝре на Лѝсу, пѝ у Јѝлѝвицу тѝмо.

Рѝније, лѝуди, бѝлѝо е, кѝжѝе се кѝ сѝфра Кѝћѝѝѝѝа. Чѝли сте, вѝкѝало се кѝ сѝ-фра Кѝћѝѝѝѝа. Онѝ на Крѝсте, на Трѝјичнѝдѝн поѝјѝали би колѝмбоћ, кукуруз, бо-рѝнију, пасѝљ, лѝѝ, овѝ, онѝ, шта знѝм. Пѝ ѝмладина појѝши коѝѝа, пѝ ѝгра по ови-јѝ ѝјѝвѝа тѝмо и овѝмо и бѝгами и ништа није смѝло. Рађѝо ни је ѝсѝев. Ниѝсмо бѝли глѝдни јѝднѝаѝо, нѝ рађѝало ни је. Рѝдѝили смо, бѝгами, тѝглиѝили смо, косѝили, прѝши-ли, држѝали стѝку, рѝдѝили о тогѝа смо жѝвљѝели. Није бѝло магѝазѝнѝа. Ујѝвили, ма-гѝазѝн, ѐво тѝу и у Забрѝје и на ... Ёто тѝкѝ, разумѝјѝеш тѝ, жѝвљѝели смо, бѝгами, тѝ-

гљили смо, али живљели смо фино, па смо живљели по стô гôдйнâ. Јâ знам Илија Урошев, òтац Радуна Ивãновића и Ђед овѣјâ синôвâ Радуновијâ, стô и двâдес гôдйнâ имâо е. Јâ сам бѣо кот школѣ у Врањештицу, па сам сврãћâо код нѣга те се-дио ка данес, а на вр неђѣлѣ умро е — стô и двâдес гôдйнâ. Разговãрâли смо овãкô. Нормãлно разговãрâли.

Дãемо и сã истô — дворѣоцима и нãрôду. Да сте били вѣ на жалбу сѣстра мò-ја овã кад је умрла, мајка Рãлѣва и Пѣрôва, Вукѣћева жѣна, да сте били вѣ гôре, па да видите коѣ је трôшек он учинио. Гôре се дãе свѣ и дворѣоцима и ... мѣзе и з грôбља првô јутро вратѣли нãрод цѣо. Тô е мãса òгрôмна бѣла — свѣг и свãчег. Ё, валã ми, лѣуди, нѣје да ви прãво рѣчѣм, нѣје ми што се дãе ракѣја лѣднã — тô се мô-рã. Е, рѣцимо, дôђѣ ко изиђѣ и Слãтине, из Бѣрãнã — òсвуј и òткуд, ис Подгôрицѣ — што се вратѣ нãрод и трѣбã да се вратѣ, дãдни му пãрче лѣба и пãрче мѣса и сѣ-ра, нãмã скôро свãко, ако нѣмã, ако нѣмã и купѣ се. Не могу се вратѣ лѣуди глãдни. Јã сам за тô. А овô! Но теке не знам ја нѣшта. Овô што се прãвѣ, четрдѣснице, по-лагôдѣшњице и годѣшњице пôзѣйвима и гôре кòд нас, знаш кãко е дòса гôре кòд нас бѣло. Рѣцимо позôвѣ човѣка, дôђѣ ти пôзѣв, теби или теби или мѣни или коему бѣло, дôђѣ пôзѣв, разумѣјеш тѣ, за четрдѣсницу, полагадѣшњицу или годѣшњи-цу. Е, ја сам, òбãвезãн сам да òјдем, ја или мôј члãн порôдицѣ. Једно. Али гôре! Гô-ре се изобичãйло. Ако и нãмã једно или двôе, трôе, чѣтворо и пѣторо дôђѣ ис кѣћѣ, кѣимнемо глãвôм на онѣ плôчу и онô свѣ вратѣ се, разумѣјеш тѣ, и гозбѣу чѣтавѣ дãн. Кад је умро Бôжо Мòјãшевић, бôгами је тô добãр чòек бѣо, бôгами је Бôжо Мòјãшевић фѣни чòек бѣо, и овã — Милош те су му кидãли нòге двã-трипут, и он — тô су фѣни лѣуди били, и навр гôдину дãнã пôзвãли, они су мòгућни, сѣнови Бô-жôви, жѣна и ћѣр онã нѣудãта, и тãкô, кã и овã нãшã, пôзвãли пе стôтѣнã звãницã пôзѣйвом, образа ми мôга и свѣга дôбога, ѣе е имãло ис кѣћѣ трôе и чѣтворо и пѣто-ро бѣлô е и отишли те кѣмнули глãвôм на онѣ плôчу, дôшли кот кѣћѣ, до три сãта пôсијен гôзбовãли, шта ни је дѣши бѣло тãмо. Сãт кòд нас гôре у Врањештицу из-обичãйли — нѣка мѣсо, лѣб, сѣр, тô, изобичãйли колãче о три-чѣтири рѣке, сãрме нѣкакѣ, патѣшпãн, ёто, што ти ја знам. Пôсã нãрод, без сãмо мѣзику што не развѣѣ. Ето такãв ти је òбичãј кòд нас.

*

А јѣсам, бôгами, како нијѣсам и глѣдãо ѣе ми [вук] нòсѣ òвцу и не мòгу да јôј помòгнѣм. Пиштôлã имãо нијѣсам, пушкѣ имãо нијѣсам. Он рѣпѣ, он рѣпѣ у пѣде-сѣт или девѣдесѣт овãцã, рѣпѣ, разумѣјеш тѣ, онѣ òвце рашћѣрã тãм и овãм. Аа ... Он збôгом, довиђѣња. Јã да ми је спãси онѣ коју гôј, онѣ нек нòсѣ.

Међѣда јѣсам јѣдамãн. Нô нѣка ја, нô виђѣла ми га бãба лѣтôс. Јѣсам бôгами, виђãо сам међѣда бôгами. Само међѣд ако га не дирнѣш, нѣће тебе да дирнѣ, ã ако га дирнѣш, готôв си.

*

Јã нијѣсам бѣо на Гôлѣ òток, него сам врãћен ис Котôра. Менѣ су затворѣли, видѣо сам тѣ Крста Асãновића, он преблѣгã у Албãнију нѣђе.

Бѣо сам ти гôдину дãнã на Гôлѣ òток, на Гôлѣ òток нијѣсам, него крѣнѣли на Гôлѣ òток, у Андријѣвицу кã су ме затворѣли. Мѣчили ме и премѣчили и горѣли

ре на четѝри хошника четѝр онѝ стражарнице и стражар. Гледѝ те пѝт собѝм. До-
 ђе, шетѝш проз ону Ѡвљују, вода слободна, вода унутра, ве-це, да извинѝте на из-
 раз, слободан. Ра̀на мало бо̀ља. Онѝ мљѝштѝни ту, па им долази хр̀ана от ку̀ће —
 не бранѝ њѝма. Па ми нѝкѝ прѝми вишѐ на казан, нѝке ми да̀дни ѝни ту, ѝ глѝди
 моглѝ се, али на̀ рад ѝсам мљесѝци ... Јѝ и То̀мица Ђѝковић и овѐ тройца остѝли
 смо ту на̀ рад, ко̀се се на̀ке по̀љане, та̀мо повѝди, два̀ милица̀јца повѝди по два̀дес,
 по трѝдес, да ко̀сѝмо, пла̀стѝмо, радѝмо. Врѝти не ова̀мо, ѡвечѝ води не по згра̀да,
 гра̀де се згра̀де, те ма̀лтер но̀си и бриши ѡ̀лице. Сва̀ку ѡ̀лицу сам обрѝсао, сва̀ку
 ѡ̀лицу сам обрѝсао. Ту сам срѝтаѝ пу̀но пу̀та покѝјно̀га Дра̀шка Вѡ̀кића. Он је бѝо
 премљѝштен у Цетѝње та̀ пу̀т. Не зна̀м ђѐ је бѝо та̀мо, па у Цетѝње бѝо премљѝ-
 штен. Па во̀де не онѝ у стрѝј затвореника̀ да радѝмо. Он са̀мо ова̀ко ма̀ло ѝдби ми
 гла̀вом, ал не смѝје проговѝрит ништа. Ё̀то та̀ко сам ти проша̀. Та̀чно у го̀дину да̀-
 на̀, навр го̀дину да̀на̀ пу̀штили су менѐ и То̀мицу Ђѝковића и онѝ тройцу. Те ја̀ на
 Го̀ли ѝток нијѝсам бѝо, нѝ ова̀мо.

Слѡжио сам [војску] у Сѝњ, у Далмѝцију. Го̀дину ѝ пѝ, бѝгами. Та̀ пу̀т се
 слѡжило по го̀дину ѝ пѝ. Јесмо, бѝгами. Пра̀вио се ѝспра̀ђѝ војнику̀, како̀ не и та̀
 пу̀т и ва̀зда. Ё̀но онѝ го̀динѝ, кад ра̀ни сѝн Ра̀да Јѝфтова̀ Миљана̀, ра̀нио га, прѝти-
 ли смо ово̀га То̀машева̀ сѝна најмла̀ђѝга, Пу̀ла. Та̀ пу̀т га ра̀нио неѝтицѐ, пу̀цаѝ и
 поврну̀, с прѝзѝра поврну̀ и ра̀нио Миљана̀. Ё̀во и са̀д но̀си мѐтак у ногу.

Не отѝ ђево̀јке сеља̀ка. Ђстарѝ бѝгами. Ада̀ мо̀же се ожѐни, како̀ не мо̀же. Јѝ,
 тако ми Бѝга, да ми ѝће, да ми ѝће ова̀ баба ѡ̀дрит, ја̀ би сѡ̀тра довѐо но̀ву. И вијета̀
 ми ту̀ ова̀, ова̀ Бѝтова̀ жена̀ вијета̀ ми да ми на̀ђе на̀ку ђево̀јку. Јѝ реко̀: „Немо̀, ва-
 ла̀“. Вели ѝна менѐ ту̀, видѝ ме ђѝпнем др̀во и по̀лага̀м кра̀вама и нѐшто ту̀: „Ти,
 бѝгами, ка̀ момчићѝ“. Реко̀: „Јѝ ка̀ момчићѝ, нѝ да ми је нѐђе нѐако по̀млађѐ најѝ.“
 „На̀ћу ти ја̀“ — вели. Реко̀: „Слѝбодно на̀ћи“. Реко̀: „Немо̀ старију̀, но осамна̀с,
 деветна̀с го̀дина̀, па два̀дес. Ка̀м да пу̀кнѐ! Нѐку капѡ̀љу женѝ!“

У Су̀вѡ Го̀ру то̀ што е — то̀ су све грѝбови. Ђѝрђије са̀ женѝм грѝб, сестра̀ му
 грѝб, Милица̀ То̀машева̀ грѝб, ѝ, Жѡ̀јо са̀ женѝм грѝб, Љубо̀ са̀ женѝм — жена̀ Љу-
 бо̀ва ма̀ло, ова̀ Павѝћева̀ шђер, она̀ јѝш се бѝгами дрѝж, али и она̀, и она̀ није. Ова̀-
 мо нѐма — Мирковићи одѝгли у Берѝане, сѝнови Ра̀да Јѝвтова̀ — јѝдан је ту̀, она̀ Вѡ̀-
 јо, а она̀ Вѐћо, ѝн је у Ба̀р та̀мо, преселиѝ с поро̀дицѐм и та̀мо е. Ё̀. До̀ље Пѐро са̀
 женѝм, Ла̀ле она̀мо остаѝ са̀м, она̀мо Ро̀са Бѝжѝва и шђер јо̀ е ту̀, сѝнови су по
 слѡжба̀ и по свијету̀ и она̀. До̀ље на Сѝњѝ До̀ нѐма ни́ко. Ова̀, ро̀д њѝн, онѝ су у
 Подго̀рицу, Ра̀домѝр ѡ̀мро. Они у Подго̀рицу, преселили та̀мо. Она̀ до̀ље Ду̀ка
 Масла̀р и ѝн је са̀т са̀ женѝм и с поро̀дицѐм у Подго̀рицу. Нијѐ ни́ко нѐма. Су̀а Го̀-
 ра — завѝјатѐ ву̀ци у ро̀ку о трѝ го̀дине.

Томица Кићовић, рођ. 1914. год.
 у Слатини, снимано 2001. год.

Смро̀ Мѝро Ива̀новић и Сѐножѐћани до̀шли на жалбу̀. Т шта̀ бѝва? Тн до-
 ша̀. Јѝ сам бѝла, Ра̀домѝр, па̀ ја̀, па̀ Зо̀ра, та̀ што је ѡ̀зѝла Божѝну. Тн код ѝца, доша̀,
 ѝн онѝ бѝо ожѐњен, нѐмаѝ ђецѐ чѝок, за ду̀го нијѐ имаѝ ђецѐ, а жена̀ бѝла жи́ва. Т
 шта̀ бѝва? Тн доша̀ у Су̀ѡ Го̀ру. Т ѝн код ѝца доша̀. Тѐрѝала га̀ жена̀ да се жѐни.

Рекла: „Нѐ! Да ти се не угуљї свијѐћа због мойјѐ, да извинѐте, чѐрапѐ, нѐ ожѐни се.“ „Јѐ се немѐм ѓклѐ.“ Он чѐек старїй. И шта бївѐ? Моја мѐјка имѐла дѐсеторо ђѐцѐ, шѐс шѐри и чѐтири сїна. Ё, ѓн ти дођѐ на жалбу гѐре и дођѐ у дођир с мойјем ѓцем. А ѓтац мѐј што је рѐкѐ свѐме ђѐтѐту, тѐ е мѐрало бїт. Е сѐд није стїо да рѐчѐ за мѐне, јер јѐ сам бїла мѐло, знѐш, лѐпшѐ и такѐ, а ѓна е бїла мѐлѐђѐ од мѐне. „Ё, ол ми дѐт Зѐрку?“ А тѐта се нашѐлио и рѐкѐ: „Нѐ, нѐ, нѐ да ти дѐм Пѐлку, нѐ Зѐрку него Пѐлку.“ „Нѐће мѐне Пѐлка.“ Овијем ријѐчїма: „Нѐће мѐне Пѐлка. Ол ми дѐт тї Зѐру?“ „Да ју пїтѐм. Да ју пїтѐм ѓће ли те ѓна узѐ, пѐ да ти рѐчѐ ѓћу ил нѐћу. Јѐ ћу ти ју дѐт. Дѐо би ти да је пѐт факултѐтѐ завршила, јер си чѐек у свѐе мѐљѐсто и чѐек гласѓвїт. Ако ме сѐмо шѐнѐнѐ послушѐт.“ А ѓн рѐкѐ: „Немѐ ме за Пѐлку пїтѐт, Пѐлка ме нѐће узѐ,; „Ё, пїтѐћу Зѐру.“ ѓна е бїла двїје гѓдине мѐлѐђѐ од мѐне. Дѓбро. Пїтѐ ти ѓн Зѐру. Мї дођѓмо са жалбе. Пїтѐ ѓн Зѐру. Вели Зѐра: „Ё, бѓгами, тѐта, како сѐд да се јѐ удам, Пѐлка нѐудѐта, Рѐдомїр нежѐњен. Није сѐд за мѐју удѐдбу.“ „Мѐрѐ се, чѐек ме пїтѐо.“ А овѓ мѐјка нѐша родїла вѐликѐ ђѐцу и сѐд, ѓн тѐ рачунаѓ проз тѓ. А нѐнѓ да му рѓдї дијѐте. Зѐра, бѓгами, рѐкла: „Ѓј тѐта ако тї кѐжѐш, ако тї кѐжѐш да јѐ узмѐм Божїну“. Тѐта рѐка: „С апѐтїтом те дѐем Божїни, дѓбрѓме чѓѐку. Знѐм да си тї дијѐте јѓш, мѐлада, али штѐ ђе ти фаслѐче мѐлѐдѓ. Тѓ е чѐек у свѐе мѐљѐсто, а родїће ви се дијѐте.“ Ёво овѓ Вѐкота што се родїо, вї тѓ знѐте. „Родїће ви се дијѐте да му зѐвїдї свїјѐт.“ И такѓ јѐс. И такѓ јѐс. И ѓн ти фїно дѐдне Зѐру. Сѓтрадѐн ѓни повѐдоше Зѐру, са жалбѐ повѐдоше Зѐру. Нѐ, прѐскочїла сам! ѓн ти сїћї у Сѓножѐта, сїћї да пїтѐ жѐну. А жѐна га свѐ ђѐрѐла, Марїја. ѓнѐ га ђѐрѐла да се жѐнї. ѓн ти у Сѓножѐта дођї: „Марїја, бѓжѐ ми силѐ, јѐ сам разговѐраѓ с јѐнїјем чѓѓком поштѐнїјем. Ако тї одобравѐш, јѐ сам нашѐо ђѐвѓјку.“ А ѓна скѓчї да га изљѓбї: „Јѐ ти честїтѐм! Одићу јѐ с тѓбѓм за нѓ:“ ѓна: „Одићу јѐ с тѓбѓм за нѓ. Јѐ сам сва срѐтнѐ, сва срѐтнѐ. Чѓѐш, да ти јѐ угѐсїм дѓм“, да извинѐте, „чѐрапѐ мѓе да ти угѐсѐ дѓм! Тї си чѐек чѓѐвен.“ ѓни дођѓше, повѐдоше Зѐру. Божїна и ѓна. ѓна, Марїја. Дѓђѓше ти ѓни. Договориѓ се тѐта з Божїнѓм и Зѐра рѐкла тѐти: „Валѐ, тѐта, да тї кѐжѐш: „Ѓјде, Зѐре, у Лїм“, јѐ би те послушѐла“. Мї смо такѐ ђѐца бїли, Мїлѓрѐде. Мї смо такѐ ђѐца бїли свѐкоѐ. И ѓни ти дѓђѓше за Зѐру. Повѐдоше Зѐру. Божїна и ѓна. Повѐдоше Зѐру. Мѐне тѓ нешто мѓка. Штѓ е Зѐра узѐла стѐра чѓѓка. Како тѓ? Нѐма мѓка. Мѐјка и ѓна изѐшле. Зѐрѐ ти фїно, јѐчнѓ јѓј умрѓло дијѐте, трѓѐ ђѐцѐ, јѐчнѓ јѓј умрѓло, нѐјстаријѐ јѓј умрѓло, ѓнѐ ти фїно двѓѐ ђѐцѐ. Зѐра. Божїна е боловѓо пѐт гѓдїнѐ дѐнѐ. ѓн је имѓо кошћѐнї рамѐтїз, реѓму, кошћѐнї рамѐтїз имѓо, боловѓо е тѓ. Зѐра држѐла кѐ свѐ другѐ. Поднѓвїла двѓѐ ђѐцѐ. Шкѓловѐла. Пѓну кѓћу. Да чѓѐш и да ти рѐчѐм. С Вѓкотѓм бї се покрѐнїсѐла нѐїја Вѐсојѐвїчкѐ.

Бѓгами, старїй тѐс. Нѐ, нїје, нѓ е старїи бїо тѐс. Нїје ѓн имѓо осамдѐсѐ гѓдїнѐ. Сѐд не знѐм за гѓдине, прѐво да ви кѐжем, не знѐм. Ада ѓн је изглѐдаѓ мѐлѐд, ада ѓн је изглѐдаѓ ... Нѐму нѐ бї чѐек трїѐс гѓдїнѐ тѐда тѓрїо кѐд је ѓн дођїо за Зѐру.

А Марїја жївлѐла фїно са Зѓрѓм кѐ да јѓј е бїла Зѐра шѐр, кѐ да јѓј е бїла Зѐра рођѐнѐ шѐр. Е такѓ. Ето такѓ.

*

Догнао ми зет Бано и шћер љетос трѣе јунади да и чувам горе. Бѣгами ја, реко, не могу, ал ајд нека и. И ја ти чувам до Видова дана. До Видова дана чувам. Оно ти се онамо изгуби. Један дан. До Видова дана чувала, по Видову дану, реко, да одавремо, нѣтѣ ваља одозгѣ. Ми одавријесмо два-три дана она се нама изгубише, та јунад зѣтова. Ми тѣ имамо двије кравице. Она не шћеше с кравама није, нѣ се изгубише. Зѣтова јунад. Ё, шта бива. Дође Бѣжо, ова, да и узме. Ја поручила: „Изгубила су се, ненѣ да се не изгубѣ, да нѣотѣ у говѣда и да се изгубѣ и да дођу да и узму. Да не погину јунад чоѣку. Бѣжо доша горе, таман љвече доша, кад онамо — нѣма јунади. Ми тражи — нѣма. Замрѣоше јунад. Нѣма. Сѣтра љутру прни ми, Тѣмица с коњем, дијѣте, Милка. Прни да тражимо јунад. Први дан тражи — нѣма. Свѣ преобиди — није нѣма јунади. Тѣмица ти одио ка Градишници доље, ми тѣ у планину, тѣ горе. И шта бива. Нѣма, нѣма, видимо да и нѣма, погинула, погинула. И ја ти од грѣбѣва овија Бѣжѣвичкија оту свѣ преобиди. Врћем се оту да дођем ти ја више рупе Бѣжѣвића. Има доље једна вода, извор, а бљѣју доље говѣда нѣчија тућа. И ја реко да идѣм да пијем на она извор и да видим теке слѣчајно да нијесу отку наша тѣ. И ја сѣла. Чуеш ја да идѣм, а ја не могу ни, ни до у штаљу. Али мѣка. Кат приперѣ мѣка, свѣ мѣже. Погинуше чоѣку трѣе говѣди. И ја ти сѣднем код онија говѣди. А жедна, скврчила ми се уста. Сѣдим овако и разгледѣм теке на сваку страну да видим — нѣма. Кад из рупѣ — тамо е извор, и тамо е рупа, она поток. Ја на оно брдо сѣдим и сат планирала да ... а тѣ е мало овамо ближе грѣбѣва, ја планирала да сѣдѣм да пијем, ка поглѣну, нѣшто из онѣ горѣ ѣ, ѣ, нѣшто љидѣ — црно нѣшто, ка оно, ка оно добра двиска ѣвча, црно. Има ова Влѣдо Савѣљић горе ѣвце. Реко да није Влѣдо дојавио горе па љегове ѣвце. Поглѣни, поглѣни, није Влѣда нѣма. Ја се заглѣда — мѣчка! Оздѣль оно, знаш, мѣчка. Идѣ, идѣ, идѣ, идѣ, оздѣль из онѣ горѣ идѣ. Па теке дође на онѣ равнину, јѣље. Дође ти онѣ. Она мѣчка ај, ај, ај, ај, преко онѣ равнинѣ и преко ливѣдицѣ љѣже онамо у онѣ јѣле, љѣже онамо, ѣде и љѣже онамо. Ја реко — она и је поклѣла и ѣде онамо. Ама не смѣјем ја отис онамо, не смѣјем да ѣдѣм да видим да није тѣ стѣв. Онамо ти она ѣде. љѣже она онамо. Ама, ја не смѣјем онамо. Ја пирни преко Бѣча и нађем овамо на Бѣч Бѣжа.

Пољка Кићовић, рођ. 1922. год.
у Слатини, снимано 2001. године

Миш проша преко пѣда. „Вићи“, вели, „је прође ова миш“ — река чѣк жѣни. А жѣна: „Није миш нѣ мишица“. „Није, жѣно, нѣ миш“. Ка миш ка мишица, тѣ није нико завиривѣо љѣму шта е. Она чѣк љфати тѣ по жѣни. „Није, валѣ, нѣ миш“. Тѣ по љѣ, по љѣ, она — мишица! Тѣка ју свакога Бѣжића ка дође. „Знаш како се ми побисмо“, вели, „на Бѣжић лани љсто за миша и за мишицу“. „Па“, вели, „мишица е била, није миш“. Он јѣ не мѣга ништа, нѣ тѣка и тѣка, па ју бѣчи љ Лим. А она идѣ низ воду и свѣ вако како се стриже. „Мишица, мишица, мишица, мишица“ — она

јопѣт. И утопила се, отишла е ко̀лко ѐ једноумна била. И остала е то̀ старā прича. То̀, знаш старī прича̀ли. Са̀д јел било истина, јел није, не знам.

Љубица Рачић, рођ. 1922. год.
у Врањештици, снимано 1997. год.

З а б р њ е

Ја сам Радисава узела, није ми дао паре, није ме питао: „Ол ме узѣ?“ Ја сам паре узела из женѣ другѣ. Мајка овога Драгомира, Драгомира горе што е — мајка његова, викала чоѣку: „Ај да узмемо Зору Дмитрову и-Слатинѣ“. „Балавче“. Ја малā била, седамна̀с годинā. „Како балавче?“ — Љубица. „Гут, она из добре кунѣ, добри љући“, ово, оно. „Да ти мене паре, ја ћу јој да̀т“ — мајка Драгомирова. И дође у Слатину тамо — око мене као кокошка око полѣга: „Ој, Зоре, Зоре“. Ја: „Каква удабаба моја! Да се удам ја!“ „Да ти дам паре, да ти дам паре, Зоре“. Па: „Брат му у авионе лети“, па „добар чо̀ек“, па преда̀ мном златна̀ брда и долине. Узѣ паре да чѣкам за годину данā, а њега не виђо нѣ колко твог оца ил мајку данас. Ето ти. Тако узѣ паре, ајд. Исто ка̀ да ме замађија. Бљеше то̀ десе данā прет Савиндан. Реко: „Ја нећу да се удаем прије нѣ навр годинѣ“. Љубица: „Ка[д] ти је го̀ј воља тебе“. А она лажа. Она дошла ту, причала.

Ја ћу да идѣм за Светѣга Сава до Иванграда. Доље ми тетка, мајка Љубичина, и Богдан у школу. Пошљу ме да нешто понесѣм брату доље. Љубица то̀ чула. Оне она да идѣ за Савиндан нанѣже. Они се овѣ зговори — Богдан и Тодор Јосов и Радисав: „Онемо л но̀ас? Онемо“. Уочи самѣга Савинаднѣ. Да извинѣш, ми се опра̀ли тамо у Слатину. Све опра̀ли што смо имали, све у собу обљѣсили прња̀че. Ђед ни лежи за фурун, отац ми седи, извадио жар насрѣт со̀бе. Мајка опра̀ла све што е имала, опра̀ли. Те дође ни комшија један. Кажѣ: „Ево љући на̀ки, Дмитри, одовуд“. „Шта, ко е?“ „Забрђани“. „Каки Забрђани, шта отѣ са̀т по но̀и?“ Они не знаду. Не знам ни ја! Не знам ни ја! Бѣса ја! Бѣса по со̀би. Кад ево ти комшије, један и другѣ. Они тамо комшијама ка̀зали. И они трѣица. Ја кад виђо, паре узѣла, утрну. Разговѣр, разговѣр. Донесе им отац боцу ракије. Она Тодор не оне да пије, Јосов. Такāв је у њѣ обичај. Неће да пије ако ниѣси ѣвојку обеhao и добио. „Шта е? Попите, Тодоре Ба̀кићу“. „Па, не можемо са̀ да пијемо, не можемо, па пињемо, Дмитри.“ „Нењемо“. Не шѣше да попију ча̀ше. Разговѣр, разговѣр. Ова Тодор, чо̀ек ни не збори ништа, ни ова Богдан, а његова жена паре ми да̀ла — Љубица. Тодор почнѣ: „Дмитре, ми смо дошли да ти тра̀жимо а̀тар на̀кав.“ „Ка̀кав“, вели, „а̀тар код мене онеш по но̀и?“ „Да ти тра̀жимо ѣвоку.“ „Каку ѣвоку, балавче!“ „Е, та̀ка ка̀ка е, дошли смо, ако да̀те, ако не да̀те ...“ Разговѣр, разговѣр, разговѣр. Отац ми не да̀ помѣну. А ѣд ми крај фурунѣ ка̀же: „Тодоре Ба̀кићу, ја да имам ѣвоке, ја би ју повео овамо у ва̀шу кућу, ја би ју ... ја повео ѣвоку у ва̀шу кућу Ба̀кића. А немамо ми ѣвоке за удају“. Ја, куку, утеко прет кућу. Утеко. За мном кума-Ћана: „Кума-Зоре, ти си паре узѣла, немѣ да одрѣчѣш, убитѣ ти Богдана ако одрѣчѣш се“. „Кума-Ћане, ја сам рекла за годину данā да чѣкам, нећу са̀д“. „Убитѣ ти Богдана“, брата ми овога старѣга. Испрепада̀ ме. Јопѣ се врну у собу. Они разговѣр, разговѣр, разговѣр. Богдан Васов вика: „Дмитре, оћу зазват

Зору да ју пита̄м?“ Оће Бѡгд̄ан да утвр̄ди е сам ја̄ п̄аре ӯзела. Ја̄ будала ша̄ш̄ава. Каж̄ем ти — дӣете младо. Вели: „Зоре, јеси тӣ п̄аре ӯзела?“ „Јесам, Бѡгд̄ане, иж ње̄гове жен̄е. Јесам, ал бѡгме, ја̄ сам п̄аре ӯзела за гѡдину да ч̄екам, а не да ид̄ем нѡнас.“ „Јеси п̄аре ӯзела?“ „Јесам, бѡгами, али нећу прӣе нѡ навр гѡдин̄е да ид̄ем.“ Уљеже Бѡгд̄ан, ја̄ за њиме. Тодор пита̄: „Бѡгд̄ане, шта̄ е?“ Каж̄е: „Бевѡка е п̄аре ӯзела, Дмитре, па̄ с̄ат како̄ гѡј ѡј ти.“ „Кѡ ӯзела п̄аре, како̄ ӯзела п̄аре, ӯзео јој Бѡг ѡчи.“ А како̄ мачӯга веља̄ крај̄ ђеда ми, па̄ онӯ мачӯгу да ме окрѡи — ѡтац, ме-ђу то̄лко љӯђи. Мѡмче овѡ, младожења, шчеп̄а ме, преко ... „Дмитре, до нѡнас мѡга̄ си ју ӯбит, од нѡнас не мож, ѡна је мѡја“. Па̄ преко врат̄а ка̄ па̄шче ме превӯкоше. Ни ла̄ку нѡј нӣесу рекли. Ни ла̄ку нѡј трӣ чо̄ека.

Прет кӯћу. Изӯва Радосав бљел̄аче, изӯва Бѡгд̄ан Васов оп̄анке. Сн̄ӣег до-вл̄е. Сав̄ин д̄ан. Бѡсу ме извук̄оше, омр̄чише ... Поведоше ме у тӯ кӯћу — комши-ља̄чк̄у. Кум та̄ скиде прш̄уту, Радисав п̄ет кила̄ љут̄е ракӣе. Пр̄ед зору то̄ бљ̄еше. П̄и до зор̄е. Ма̄јка ми пок̄упила обӯћу и вљ̄еш. Згучила то̄ прет кӯћу куме-ћан̄е. Йазва̄ла кума-ћанӯ пла̄чӯћи. До̄дала да се обӯем, да се омр̄чим и обӯчем. С̄утра са̄ зорѡм јед̄анек у кӯћу стар̄у доље. Мӣ два̄ са̄та посе̄ђели за̄дно нӣесмо — Бѡгд̄ан и Тодор и мӣ. На Сав̄ин д̄ан он ѡјде да йгра̄ и да пл̄ева̄. Ја̄ са̄ма оста̄до у кӯћу. Са̄ма. Нӣ знам ко̄га, ни што̄, ни ништа. Угрӣем ма̄ло вод̄е, па̄ изн̄ес̄ем на а̄јет стар̄и, те острӯжи со̄фрицу, крӯг, каш̄ику дрвенӯ ѡ качама̄ка, горӯжду дрвенӯ ѡд вод̄е опер̄ем. Са̄мо што не пла̄ч̄ем. Не знам ђе сам дошла, кот ко̄га. Тако̄ сам се ја̄ уда-ва̄ла.

*

Трѡе ђе̄це здра̄во, ѡни два̄ здра̄во. Бѡгу фа̄ла йма̄ју и п̄ара̄ да про̄ћу сре̄дње̄ ако не могӯ најбоље. Нема да кук̄аш, срамот̄а е. Срамот̄а е кук̄ат. Сиромашно жи-вљ̄ели — некад им̄али би вечеру, а ручак не̄. И нӣесмо кук̄али — не дај Бѡже, ни-кад. Све̄ задово̄љни и Бѡг да̄дни. Све̄ задово̄љни. Бѡгами ра̄ди, гр̄еби, ра̄ди, гр̄еби. А нӣкед нӣесмо кук̄али. Нӣкад, нӣкад, нӣкад. Ево вӣдиш Милун — нӣкад чӯла нӣесам пожал̄ит. Нӣкад, нӣкад! Ма̄ла пла̄та, ја̄дна пла̄та — кад је кӯћу гра̄дӣю ни-је ко̄ме доса̄дио за п̄е д̄ина̄ра̄. Гра̄дио кӯћу трое-чет̄воро че̄љадӣ. Не ваља̄ кук̄ат. Греот̄а е. Срамот̄а е. Ништа ѡ то̄га до̄би не мож. Задово̄љни, онѡ што йма̄ш сво̄е, па̄зи га и ра̄ди, нек си задово̄љан.

*

Ра̄дили љӯђи лива̄де у планину гѡре. Јӯли. Св̄етац то̄ е стра̄шн̄и. Не шӣтели да ра̄де ништа. А један сам ра̄дио, пла̄стиѡ. Вик̄али му љӯђи: „Немо̄ данас да ђе-н̄еш сӣјено“. А ѡн, ја̄дан, окупи фа̄милију, ж̄ђени сӣјено. Нико не ра̄дио без ѡни. Там̄ан да се скӣне са ш њ̄ега, вели: „А ви, вели, дрӯгови, не ѡхете, ја̄ ж̄ђенӯ. Нек ћурӣче, нек јурӣче, ја̄ ж̄ђенӯ сӣјено“. Лӣјепѡ било све̄ врӣјеме. Од̄јед̄ампут, још се нӣје ни скӣнуо тӯ, загр̄мљ̄ело. Увр̄ глав̄е, увр̄ глав̄е њ̄ега и остѡже, увр̄ глав̄е — њ̄ега н̄амрт̄во! Крај̄ сӣјена се прекобр̄љаѡ. Сӣјено покрај̄ остѡжа зап̄али се до на̄ зе-мљу. Ёно му спо̄меник и са̄д, зов̄е се ва̄кам. Још како̄ сам чо̄бан̄че бӣла, крај̄ то̄га смо про̄дӣли. Вӣдиш како̄ мѡже бӣт.

*

А једна жена у планину нашу — и то истина — е, са не знам је л мајка Јашова ил баба... Ја мисим мајка. Јашо е био у колијевку, умро са, немā двѣс данā.

Петрѡвдāн. Остригли љуђи ѡвце. Жене све сеђеле на ѡкуп, пѣт, дѣсе, по планини. Кѡд стāна сеђели, разговāрали. Она прāла вуну. Жене ју карāле: „Нѣка прāње данас. Данас Петрѡвдāн!“ „Немам кад. Оћу да сўтра идѣм по ливадā. Да опѣрем данас, лијеп дāн.“ Она прāла вуну вāз дāн. Прѣд нѡћ се наоблāчи. Жене потрчў само да убаче дрва, да убаче поњаве. Она убачила вуну ў стāн — фика, фика! А од Јеловицѣ кā да је упўтио Бѡг мркй ѡблāк. Прāво к њѣнѡме стāну! А мѡе тѣткѣ Станѡјкѣ стāн у близину био. Жене наложиле ѡгањ. Она колијевку тўрила такѡ тў, а вуну напластила на крѣвет. Она[Ј] ѡблāк црнй к стāну — хўјā! Она, како наложила ѡгањ и садā ће да пўне ўпрет — знаш вериге су држāли, е, и садā ће да пўне. Загрми посрѣ главѣ и упрѣта. Колијевка здрава, а она мртва крај ѡгња. Тѣтка мѡја: „Мā шта не пўши стāн, штā е овѡ? Изиди й[з]-стāна!“ — Станѡјка. Отвѡрена јој вратā. „Шта јој овѡ не пўши стāн?“ Намоли се дѡље — кад жена крај упрѣта лежи. Осмўдила јој се кѡса и главā. Кā ѣвѡ проз ўпрет.

Тѡ е истинскā истина. На истй Петрѡвдāн.

*

А један чѡек ѡђе у Зāбрђе косиѡ е на Блāгў, на Огњенў Марију, сād овў што идѣ. Гѡре су ни ливадѣ ўпорѣд. Нāше ливадѣ до ријекѣ. Па преко ријекѣ ѡђе косиѡ. Тў му жена и снаа. Косиѡ, косиѡ до пѡдне. От пѡдне чѡек брдан преко косѣ пāни и језик оволикй избāчио. Закўкаше жене, а косāчи по ливадā: „Штā е?“ А ѡне: „Ўмрије Тѡдор“. Ми онāмо, ѡн избѣчиѡ ѡчи, зйнуо. Оволикй језик изишā, пѡтпуно изишā. Љўди направѣше носйла — у Андријевѣцу, те код љѣкарā. Нѣкције прймиѡ, дāли му љѣкове нāке. Неђѣљу дāнā био у бѡлницу. Јѣдва убачио језик унўтра. Тѡ е било на Огњенў Марију.

Зора Бакић, рођ. 1908. год.
у Слатини, снимано 1990.

Се оце

Рѡђена сам на Сеѡце, нā Кўти. Нā Кўти сам рѡђена. Зāсѡк Кўти. Бѡгами, рѡђена сам ўјесѣн, а ймāм ти седамдесѣ ... тринасто гѡдйште сам јā. Е, па пиши. Од Мйтровйћā, Драга Мйтровйћ, Баца Дмитровйћā шћѣр. Е, йстѡм Драгиња ми је йме.

Ѳтац ми је био чѣтнйк. Двāдѣс и пѣт гѡдйнā е био на границу. И дошā он у Бѡдград, ке су га затвāрали. Затворйли га. „Обрāза ми“ — кажѣ ѡн. Нѣшто се клѣо. „Тй немāш обрāза“. „Е, јā ћу гузицѡм“. И остāла е тā рйјеч. Он сѣ гузицѡм пѡслијен клѣо. И пўштили га. А ѡни пѡслије и тѡ се противйли. „Вй не дāте“, велй, „немāм чйме“.

Гриѣшили, како е рāt бйјо. Сйтна ѣѣца. Свѣ једно зā другијем. Ймāм пѣторо живйјā. А пѣторо ми је ўмрло. Дѣсеторо сам имāла. Да извйнѣте, нйје било нāчына

да се она миџу, нō се рађала. Турци ке су дошли, овогā зајмише, а мене ... Јā једно дијете нōсим, узешē ми стōку. „Ћерā ову стōку“ вели мене, те јā ћерā пред њиме. Јā нећу више да ћерāм. „Мене су“, рече, „остāла ћеца кот кўћē. А јā сам радијā убити ме оће“. Те он мачугōм. Ёво ми и сā лōква етоође. Јā свā љ крв и онō дијете држим и вратим се. Млōго се јада ... глāдно, жедно, Ў, не питā. Бōже се поменуло, сине, не поврнуло. Ёто ти. Јā, велē, боим се од рата. Бра̀на свē: „Штā, мајко, тї би га довела сā злом.“ „Знāм га сā злом, па се боим, сине. Ва̀ма. Мене, валā ...“ Мнōго се јада виђело, глāдно, жедно, убивено, њх!

Е, бōгами, јā блēжала нїкуд нијесам, нō ... Бїо ми је мāло чōек јено двā млēсеца у четникe, а отец у четникe. Да ми је било партизāни добар дан да назову, сретњā би била. Нō, нїко. Самостāлна држава сам била. Нит су ми учињели четници, ни партизāни да ваљā. Четници ми брата убили, а партизāни насрамоту ми брата зајмили у партију. Мукe су живē биле. Косио ми е чōек по Коњуā за кїло жїта да се турї вечера. У Плав отидни пā, да извинеш, турї јā, како сам ћетїњā, греотē, по двā кїла у кецелу, пā пōслиен кецелу овакō. Млōго јада. Поменуло се, не поврнуло се.

А истōм и јā сам препадāла доста нāрод. Јā га мрїет нећу, јадан. Јā сам била ѣавō. Препадāла нāрод и ћосāла ... ā ѡх. Обуци се у очевō, пā кой се љуђи бое женама, јā тобож љубавим. Имāла сам и погину. Ћосāла сам млōго. Ама бојали се и бојате се, ада вāзда е тō било. Ё, већ сяд је друкшē, сяд нїко нїкога не трагā. Чїни шта знāш. И нēма замљеркē. А прēђе, јаден, жена кат се нē би увила на дōљњу страну чоекa, Бōже сачува тē брукē. На дōљњу страну пута. Да не идē гōре, да е она гōрњā, нō дōљњā нека е. Кāно, да извинеш, по нōћи кад је дōљњā нека бїдне и по дану. Свē дōљњā.

Шкōле нēмам. Е пā с тōм жељōм мрēm што нијесам љ школу. Није се прēђе шкōла трагāла. Мōј стрїц — од основнē шкōлē четїри, капетан првē клāсē. А ово сяд — нїко не зарежуе шкōлу. Провукју се, нēмā шкōлē. А бїлā е Иванградскā гимназија — викало се кā професōри. Сā тō није. Ово сā — тō не знā ништа. Научїо свē, а ништа не знā. Мā нē, брē. Бōже сачува. Ўзмē тē дипломe, купју се оне, пā прāvник. Какав прāvник, он не знā кā тēле.

*

Ау, а немō, тї ме ѡвриеди, а но штā сам нō Српкиња. Црногōрци су наумити љуђи. Каже: „Нећу јā Србију, у Србију се носе шајкаче, оћу јā црногōрскō“. Ма кō ти брани, брē, носи шта гōј оћеш, али смо једно. Штā е тō? Црногōрци! Како Црногōрец, црка! А ће тō срете? Усијане су тō главе Црногōрци! Оће да е самостāлан. Срби, нō! Православни Срби. Вели „Сāмā слōга Србина спасава“. Виђите на онē кале црногōрскē. Нēмā, нāрот се помайїо. Ово изазивā рату. Ё, а тō су будале найвене, малоумнāсти. Нēмају, нијесу рођени, нō ето такō. Ми не наљичемо ни на каку нацију. Тї трēбаш тō добро да сфатиш, ми смо нїко и ништа, животā ми. Јесмо тō! Ни признае кум кума, ни пријатељ пријатеља, ни ... Е не ваљā, не ваљā.

Како нѐмā! Ймā по Ср̑бији. Тō е богāтā... Нѐ од њй се откāчи, нй дāо Бōг. Ми смо прāзни. Е кō е надйо Цр̑нā Гōра, е, Бōже му се ўста позлāтйла. Е бāш смо цр̑нй. Цр̑нā Гōра! Тамāн су валā.

Драгиња Фолић, рођена 1913. год.
на Сеоцу, снимано 1990. год.

Б о ж и ћ е

Помўзѐм варенику и онда ђдмā ўспѐм. Кад ймāм домāћѐ сйрйште, направйм, а кад нѐмāм кўпим овў мāју те зовѐмо сйрйште и ђндā тākо онō усйрим ђдма кат помўзѐм и оставйм да ми мaло постой. И кой се усйри измйшāм, исцйјѐдим онў йру и тākо. Нѐ, нѐ. За сйр не мōже вареника да се вāри. Тō се вāри за јѐден сйр. На примљер, мйчѐ се кaјмак и пōслије се онō усйри, ал то се зовѐ слāни сйр, тō е тврдо и ѐто с кромпйром мōже да се йје, а дрўкшѐ не мōже.

Тō е сйрйште о стокѐ. Свакā стōка ймā сйрйште. Кат се закōљѐ, онō сйрйште дōбро опѐрѐш и стој ти нѐколико дāнā у онў сō, пā га пōслијен рашйриш да ти се осушй и кат се осушй, кат ти је пōтребно, ђндā га ђпѐт опѐрѐш и стāвиш га у нѐкў пōсуду и налийѐш ако ймāш йрѐ, ако нѐмāш йрѐ, тōпле водѐ налийѐш и тўриш сōли у њѐга и онō ти стој јѐдно трй-четйри дāна, пѐт и оно се направй сйрйште. И пōсьѐ помāло оногā сйрйшта сйпāш у варенику.

*

Чйм смо прāли? Кўвали цйјећ — мй тō зовѐмо. Ызмѐш у кāнту водѐ и онā вōда кад шћѐнѐ да ти узāври и узāври, ўзмѐш у нѐкў посйфку, мй тō зовѐмо посйфка, лопата, пѐпела, кр̑кнѐш у онō, те онō прокљўчā, нѐколко кључā, кључā, пā пōсьѐ прокључā, скйнѐш га и ђндā ђпѐт ўспѐш у јѐдну кāнту водѐ — залиѐш и онā пѐпелйна пāднѐ на днō оногā казāна, а онō ти се онā цйјећ побйстри и тй га процйјѐдйш и у вѐш тўриш. Ако ймāш сапуна, пр̑во одапѐрѐш онā вѐш у тōплу вōду и сапуном онā вѐш мaло истрљаш, па га тўриш у онā цйјећ, па се онō кўвā, бōгами, јѐдно пōла сāта и фйно нōсйш и испйрāш и онō ти мирйшѐ мйром.

Росанда Јукић, рођ. 1927. год.
у Коњусима, снимљено 1997. год.

К у т и

Нѐмā смр̑ти бе-сўћена дāна. Нѐмā. Свр̑шено е. Ни ўдадбѐ, ни женйдбѐ, ни роћѐња, ни смр̑ти. Нйшта. Овѐ Кōсѐ мāјка, Свѐтозаровѐ, билѐ смо првобрāтучеди. Јā руменијѐ жѐнскѐ нијѐсам вићѐла од њѐ у живот. Ймаде Кōсу и ўмрије, а јā дѐсеторо. Дѐвет пōроћājā и ѐво ме — жива. А она би косйла и мѐне носйла. На пōроћāj Бōсу рoдй и ўмрије. Сāмо Кōсу и ўмрије. А јā дѐсеторо — дѐвет пōроћājā, дѐсеторо.

Милена Савовић, рођ. 1910.
у Трепчи, снимано 1997. год.

ЛИЈЕВА РИЈЕКА

Лопате

Зовем се Златија Милџевић, ако ћеш по дому. А рођена сам — двадесте године при крају, дванаестог децембра, у село тамо, Ками се зове, засеок Ђуров до.

Имам кот синава два мушкарца, два унука и пет ђевока, а кот шћери исто два унука и три ђевојке, код једне двоје, а код једне једну и сина, а код брата имам четри — имам братаниће, код једнога два сина, а код другога два — четри и код једнога један — пет и један има и двоје ђевојке. Седморо и тамо имам од брата. Сви су тамо на послове. Брат ми са женом... Фамилија му иде и долази, али он је тунак, на село живи, држи стоку велику.

Нијесам одила у школу. Ни један дан. Знаш што? Мајка моја доста сиромашна, нема ко да јој чува и ја сам имала брата и ја — код нас је такав обичај да син иде у школу, а ђевојка ако може, ако не може, да седи кући. Зато сам ја остала. Нијесам одила у школу. Понешто сам научила уз брата.

Фамилија ми иде и дооди. Ш њима сам ти добро задовољна, са синовима и са шћерима и унукадима. Да ми је са најстариј син — сваки, ал ови најстариј, па да ти исприча — то би видио како е то. Слажем се ш њима добро, радим. Ово смо имање отуд ке смо предигли из Лопата, ође купили, код овога Радула Поповића, овога што ти реко — то ми је кум. И сад ми ође живимо. Мене е то тешко напуштит — да идемо и да га неко врагошае, ја док могу ође. Они нек дооде.

Слуша да ти то испричам. Ја сам ти држала и по дваес оваца и по три краве и коња и касније мало и магаре. Ал са[д] то више не могу — то више прошло. Имали смо ође пашу и тако. Најпоследње смо издизали на Мрчену гору. Знаш ли је е Мрчена гора? Е, ту. Ту смо издизали. И то нијесмо наш стан имали, богами, но неке туђе станове. У Маргариту и ову Слану рупу, ту је ми је род, и ову Вељу рупу — то се зове Веља рупа, и Мрченов до и Каменска рупа. Идеш од Опасанице па тамо, а може и од Бара отуд. Са су свуј цаде, направљени су путеви. На Царине, велеле, аутобус иде.

Ада, ја сам то носила у род, она бурила округла. Знаш како е нама далеко вода, тамо окле сам ја. Има пола сага да идеш залуд, а пола да се врнеш, сат морамо, јер је наша кућа овође иза овога брда. Има да идемо по сага на воду, да ојдемо и да се врнемо — сат. А сат су добавили братанићи ове цистигерне, је су куће правили, па донесу. У Лопате била вода близу.

Шта смо јели? Ада на дрва буюкова, ко церова, ко буюкова, гријали се, јели, богами, доста. Ја сам ти, кат сам млада била, држала по двоје, по трое крмади. Преко лета, вљерујте ме, мој муж је кла по петоро јагњади и петоро јаради. Једне године му ја погледну у тор — десеторо. Десеторо смо заклали. А сад ја што не могу, то е друга работа. Рањили се добро, богами, и сира, и меса, и свега.

Нећу да причам ке не знам. Ево о рату. Четрес прве се заратило вође. Војске су одиле и долазиле. Лично наше село да нас мучи — ни Њемци, ни четници, ни партизани, нико не није мучио. И Албанци су додили, нијесу не мучили. Ал, што

су трајили за рану, што им је трѣбало, ми смо то свѣ дали. Ја ти причам, ка сам одила код браћа, нико ме дирало није.

Муж ми је одио ... прво је отиша^н с војском, па онда по службѣ. Никад није кући додио без кад је отиша^н у пензију. А, мало смо задио и живљели — тридес и једну годину. Он је умро млад — шездесѣ година. Двадес и четри године ће у новембар, десѣтога новембра.

Златија Милошевић, рођ. 1920.
у селу Ками, снимано 1996. год.

Опасаница

Ја сам рођена триес првѣ годинѣ. Јесам, одила сам у школу. Таман пред рат. Не знам јесам ли четврти завршила, три разреда. Учио ме и поп и учитељ.

Та пут је било добро. Но е било мирно то доба — за вријеме бивше Југославије. Посљенак се оно заратило. Ја сам била мала ка се заратило. Тежак је та рат био — Немци и онѣ Талијани ка су наступали, а послѣје поћера била, послѣје су људи наши гинули. Били су у двије партије, распорѣдили се у двије партије. А, богами, један другогуба убѣјали. Е са кој коѣга више — то не знам. Коѣга е болѣ за качили. И тако, тешко се, у рат се тешко живљело. Страовали смо од свакѣ војскѣ. Добро, нијесмо баш, можда, от поједне, ал страовали смо од двије-три војске.

Наталија Лашић, рођена 1931. год.
на Лопатама, снимано 1996. год.

Велика

Двије године имам ти школѣ. Посље Југославија пропала, она прва, и онда се заратило и посље смо блѣжали, ћерали нас Турци и попалили Велику и изгинуло се тада, али не пуно. Посље се вратио ђе — вријеме албанско било. Три године плачкали не Турци, свѣ што је живѣ, што су могли пониѣт — и стоку, и рѣбу, и постѣљу, и судоѣ, и што им се свићело. Е, тако смо живљели три године ђе, па потѣље ослободише не партизани те бисмо, богами, добро, ослободи се. Наићоше ђни, овѣ партизани наићоше. А но. Би богами, вѣкаше ни: „Бљѣште!“ Те ми побљѣгосмо с оцем тамо у Нѣвшиће, у некѣ гору Дуковѣ, више Нѣвшића. То е близо, сусѣдно то сѣло. Али прѣнесе неко: „Она ко ће бит кот куће“, кажѣ, „нѣте куће да палѣ.“ А ту није било тада ни кућа, ни јада, но за вријеме албанско начињели помало кућара, колико да се склѣнимо — чѣљад. Онѣ мајка ми ђе, једна ђевѣјка Трифа Радѣновића, ђтуд от Плава, једна стасала, а једна мала от пед годинѣ и моја мајка, дошла ту и коначила у Нѣвшиће. Ујутру брзо да се врне и још три жѣне. Брзо да се вратѣ да се куће не запалѣ, јер вѣљу кога ће нај кот куће нѣте запалит, а кога нѣте ... Партизани су то и кажѣ: „Оћѣ да палѣ“. Кажу да су били то вѣлетари, Немци и четници — да је та војска била помѣшана. Јѣ ли или није, ја сам тада мала била — не знам. Онда су били чѣљад по Велици, онда су нашли од Ржанице оздѣ, од Мурине једно сѣло што је дѣтчно. Свѣ што су нашли прѣт со-

бѡм — бѡили и клáли и дрáли жѡива чѡљад и бачáли ѱ огењ и свѡ тѡ. Овѡдá су најшлѡи, по тијá кућá погѡинула чѡљад.

Моја мајка тамáн ѡтѡд је стѡгла тѡ ... Још двѡје жѡене су ш нѡм одѡиле, ал нијесу мѡгле брзо ка ѡна. Она је упáла ѡђе. Чѡле су ѡе е закуkáла. ѡне су се вратѡиле и дѡшле тáмо у Нѡвшиће. Рекѡше: „Погѡинула е Јѡла“. Пѡслѡе су продѡужѡили тѡ — у тѡ прѡвѡ кућу, дѡсеторо чѡљади су тѡ побѡили — на јѡдно мљѡсто, пá пѡслѡе продѡужѡили тáмо у јѡдан пѡток — тѡ су чѡљад дрѡли, ѡѡцу жѡиву ... Томѡслава Вѡчетѡића ... дрѡли су га жѡивога. И ѡн, сирѡма, мáли је бѡио, вѡкаѡ: „Убѡите ме ко лѡуди, немѡте ме тáкѡ мѡчит“. И мајку му убѡили и брáта и ... Ў, кѡ би свѡ тѡ испрѡчаѡ! Пѡслѡе тáмо навѡише жѡену трѡдну распѡриѡли и извáдѡили диѡете иж нѡе, ѡѡцу јѡј око нѡе пѡклáли. Тѡга, знáш штá е тѡга, бѡила у Велику, кá сáт штѡ приáвљѡју те е бѡило тáмо у овѡ Крајѡину. Е тáкѡ шѡе-стѡгѡина чѡљади до на врѡ Великѡе, гѡре. Штѡ су уфáтили, штѡ су мѡгли уфáтитѡ, ко није мѡгá да избљѡежѡе, тѡ су ѡни побѡили, пѡклáли, попáлили. Жѡива чѡљад су бачáли у вáтру.

Кáко е бѡило? Ада прѡје рáта, за врѡеме прѡвѡ Југослáвије, бѡило, како сáм чѡла ... Ма нијесам јá тѡ мѡгла да запáмтѡим, за врѡеме тѡ прѡвѡ Југослáвије, стáрѡе штѡ е бѡила. Мáла сáм бѡила четрѡес прѡвѡ кáт смо блѡежáли. Прѡђе није се шкѡловáло толико, него су сѡѡáла ѡѡца, више ѡѡце се рáђáло и сѡѡáло ѡђе на сѡло. Држáли лѡуди стѡку, издѡизáли у тѡ планине, косѡили ливáде, рáдили, сѡкли листове церѡвѡе, листове су сѡкли за стѡку зѡими да изѡимѡе. Рáдѡило се, бѡгами, пá имáо нáрод. Рабѡтáле жѡене. Прѡђе ти је тѡ тáкѡ бѡило — да изáткѡу, да опрѡеду, да сáплѡетѡу, да се обукујѡу — више тѡ с рѡкујѡу него да се кѡпѡи. Држáли стѡку, имáли, етѡ тáкѡ, да јѡдѡу. Није кá сáд — трѡбá да се свѡ кѡпѡи, трѡбá да се свѡ добáви. ѡђе свáкоѡе да жѡиви, а нѡе ни јѡдно да рáди. И пѡсиѡен су крѡиви влáдари. А нијесу крѡиви влáдари нѡ нáрод. Јер свáкоѡе би шѡѡело да жѡиви фѡино, а нѡе да рáди нијѡдно. Нѡе зѡмљѡу да рáдѡе, него ѡдѡе по овѡиá ѡлицá. „ѡћу овѡ, ѡћу онѡ, дá овѡ, дá онѡ“. Отѡишло у шкѡлу, мѡжда није ни учѡло. Јѡсте јѡдна половѡина ѡáкá учѡло, а јѡдна половѡина овѡ ѡѡце развѡучѡнѡе, ѡе родѡитељи бѡили мѡгѡћѡни, нијесу ни учѡла. Идѡу сá те урѡичѡу, те замѡтáјѡу овá нáрод у мѡку. Да ти прáво кáжѡем овѡ е свѡ слáбо, овѡ кáтáстрѡфа, нѡ свѡ је с нáрѡда. Зѡмљá је остáвљѡена нерáђѡена. Свѡ ѡђе да жѡиви дѡбро, а нѡе да рáди.

Жѡивљѡело се онáкѡ сѡљáчкѡи, за врѡеме прѡвѡ Југослáвије сѡљáчки. Бѡили су нѡкѡи жáндари, чѡла сáм тáкѡ, учѡитељ ѡе коѡи. Рѡђе е имáло слѡужбѡеникá нѡ сáд. Сáд имá тиá слѡужбѡеникá бѡг те пѡитá. Углáвнѡм је нáрод држáо стѡку, зѡмљѡу, жѡивѡи е, имáо е да јѡдѡе.

Сѡкна су се ткáла, прслѡуци се плѡели, цѡмпѡри. Тáкѡ, жѡене су рабѡтáле по нѡћи, бѡгами. Ако нѡмајѡу кáт по дáну, по нѡћи.

Коса Кнежевић, рођ. 1933.
у Велици, снимано 1995.

Мѡне е имѡе Дáница Кнежевић. Рѡдом сáм од Гѡјковѡићá. Величáнка и по рѡду и по дѡму.

Запáзѡила сáм млѡго јáда, да ти прáво кáжѡем. Рáтове и мѡку свáкојáкѡу сáм запáзѡила. Бѡило стѡкѡе, чѡвáла сáм док сáм бѡила ѡ рѡд ... до рáта, до осáмнáсте гѡдинѡе

сам чувала. Пџсијен се заратило и мѹка била велика. Били смо пот Плављанима и пот Турцима четри године и на крају дођоше те не поклаше. У нашу кућу петоро чељади убијено. Брата сам једнога имала. Био у четврту бригаду. Погиуо у Србију на Ушће, баш са Ширџовим братом Вуком, ја мислим. И тако. Род ми се утро цио. Тешко сам прошла цио вијек.

Не богами, Боже сачува, какву школу? Та пут ђевџке нијесу ишле у школу.

Удала сам се четрес пете године. Узела сам старијега чоѳка. Двије-три године били, пџсијен зајмили га на Гѳли ѳтѳк, те био три године. Јадно се живљело. Тешко смо ти живљели, тешко смо ти претурили вијек. Имамо ђеце — от прве му женѳ остало четворо и ја имам шѳestero — десеторо. Два сина су ми остали и двије ђевџке и ја овѳга сина што сам срѳла имам.

Даница Кнежевић, рођ. 1922. у Велици
снимљено 1995.

Шекулар

Ја сам Браќочевић Анђа, Милоша Браќочевића. Рођена Лабан, ѳтац ми Ђуро, мајка Мика, ал она е умрла, остала сам мала. О четри године сам остала. Он се пџслије оженио, богами прѳшло пуно, па се оженио. И та маћа ме добро држала, и мене и моју сѳстру. Двије године ми је сѳстра имала. И тако — чувале, радиле, расле. Онѳ, богами, за вриѳеме Југославије није имало ка сад. Бавили се с кукурѳом, са шљивама, да се тѳ продае, да се живи. Није имало другѳ. Сад, ја пристасала, виђела се с ѳвиѳем Браќочевићем, Милошем. Узели се. Овамо сам нашла свѳкрву, удовицу. У току Швабе јој е мѹж погиуо. Она остала млада удовица. И пџслије са ѳим имала двоѳ ђеце — сина и шћерку. Њивиле заедно. Мѹж ми оступио у четнике. И тако живиле, мѹчиле се, богами. Ја га школовала — шћерку нијесам, сина јесам. И тако.

Јѳсте. Да није згодан, не би га узѳла. Двадес шѳс, ја седамнаес. Тако се узѳли. Од рода имам два брата, три сѳстре, три — једна е умрла, двије су живе. У Савино Сѳло ми је млађи брат. Он је учитељ. Старији је у Врбас, прѳфесор. Богами су ме и помагали и тако. Увијек су ме виђели и чули и помогли. Сѳстра ми има ѳморо ђеце. Она у Спалевиће живи. Сви здраво — шѳс шћери и два сина. Тѳ разудала. Чудила сам се како и је изњивила, богами. Ја овѳ двоѳ, па тешко. Не она. Ти пут је, вала, тешко било. Трпљело се, шта ђеш.

Малѳне се брале, продавале. Шишарке о смрча. Имали смо ѳвце. Нијесмо нѳку величину, ал по једно десѳтак оваца, по двије краве, некад вола и тако. Пџслије кат смо сина школовале, продавале ђе ѳвцу, ђе краву, ђе ... и тако. Он се школовао у Никшић, завршио, пџслије се оженио. Од ѳѳга имам унука и двије унуке. Параунуцади — двоѳ, исто — мѹшко и женско. Пџслије сам добро била. Мало сам радила у школу, али двије године, нијесам више. Пџслије, он кад је завршио, нијесам. Он је ѳдма ступио у Шекулар на пѳслу. Он је изучио за учитеља. Касније продѹжио за наставника. Исто у Никшић положио. Добро сам била. Шћер се удала. Малољѳтна и она, али удала се, исто у Лабѳдовића и Шекулара. Са ѳиме имала четворо ђеце. Добро сам и са ѳѳме била. Фино јој.

Вѣћ сам забатурѣла тѣ. Како нијесмо, палили се. Стока ни се узела. Ал, тада ми је био мѹж пѣ јопѣ мало лашњѣ и тако. А послѣен се ... једамѣн блѣжѣли, пѣ другѣ пѹт блѣжѣли за Јелѣвицу, пѣ тако, ал није њн био, нѣ свѣкрва ми добра била, па свѣ је лакшѣ било. Нѣси једно њна, једно јѣ. На стријѣлање су не водили под једну воћку. И тѹ кажу: „Ми ћемо да ве стријѣламо. Ђе су ви љѹђи?“ Ми кажемо: „Нијесу воће. Ми нѣмамо љѹђи“. „Како нѣмате, ѡткут су ви ћѣца?“ „Тѣ е давно било, ѡни су изгинули“. „Кажи, кажите ни ѣе су“. Ми не можемо да кажемо ѣе. У тѣ су послѣје наишли авиѣни. И много је у ово наше сѣло погинуло од авиѣна — ћѣцѣ, жѣна. Љѹђи су били побљѣгли. Да није било авиѣна и ми би били стријѣлани. Шиптари из Рѹѣове, из Пѣћи. Кѣ ти га знѣ одаклѣ. И тако се спѣсили. Сѹтрадан ка смо вићѣли да е свѣ изгинуло у тѣ наше сѣло, сѣмо мало пѣдаљѣ, ми смо побљѣгли к планини. Блѣжѣли, нѣко к стѣновима — ко е имѣо, у шѹму, пот смрче, крићѣцу, тѹри им рѹку на уста да не плѣчу, да не зовѹ. И тако смо се сналазили, штѣ можемо.

Пѣ, у наше сѣло и тѣја и тѣја. Не могу да кажем нѣ е имѣло и партизанѣ и четникѣ. Што знам сѣд. А више, бѣгами, било четникѣ нѣго партизанѣ. Ал ѡпѣ партизани нијесѹ не нѣшто мѹчили. На акције наредѣ. Свѣкрва ми је свѹј ишла, на тѣ акције, јѣ нијесам, јер ме заштићивѣла.

Ѳви младѣ отишли у четнике, старѣ тѹ. Тѣ су ћѣвери мѣје свѣкрвѣ. Један је имѣо ћѣцу — двѣ сѣна, један је имѣо сѣмо жѣну и шћерку.

*

Не могу да биднем љѹта, кат сам се надала да ће да дѣѣ. Ѳткуда да сам љѹта. Нѣ, јѣ, бѣгами, нѣ имѣла наду. Они не питѣли: „Надѣте л се љѹђима?“ Надѣмо, валѣ. Тѣто ће дозволит ко е жив да ће се вратит. Ни се врѣаше, ни ... Тако тѣ остѣло — у тѹ наду. Пѣсије кад ми је сѣн стѣсао и шћѣр нијесам ни бајѣла. ... Остѣла су ћѣца и жѣне. Сѣд је ѣво достѣсѣло свѣ. Мѣмци су тѣ, ћѣвојке. На прѹгу су не шѣљѣли. Ал ѡпѣ, мѣне свѣкрва и тѹ заштићивѣла. Нијесам ишла на прѹгу. Не могу ћѣцу да оставѣм и, ѡна добра, заштићивѣла ме. Ѳна е ишла. Нарећивѣли су јѣ да чѣсти снѣг на пѹтове. Ѳна е свѹј ишла. Брѣниѣла, бѣгами: „Снѣу не дѣм, а јѣ ме ѣво“. Ѳни кажу: „Снѣ трѣба, ѡна е млада, да идѣ.“

*

Ѳко ме зѣбоље. Изглѣда ка сам брѣла малѣне. Тѣ јѣ занемѣрим. Нѣко кажѣ — тѹри камѣлицу. Нѣко — ракѣју. Јѣ турѣ. Ѳно посвѣ зѣбоље. Јѣ ѡдѣм код једнога ћѣвера у Берѣне. Тада се звѣо Иванград, сѣд Берѣне. И ѡн имѣо нѣкога ѡцу. И ѡдѣм код нѣга. Кажѣ: „Бака, штѣ би овѣ снѣи за овѣ ѡко?“ Кажѣ: „Јѣ имѣм стѣ десѣт гѣдина. Нѣ знам штѣ би рѣкао. Не умѣјем нѣј тѣ ѣѣкове. Сѣмо могу да рѣчѣм да турѣ камѣлицу док ѡдѣ код ѣѣкара. И јѣ тако ѹзмѣм ѹпут за Подгѣрицу. Тамо ѡтѣ да га аперѣшу. Јѣ не дѣм. Нѣкѣ ѹченице: „Немѣ, тѣтка, да га аперѣшѣш, јер скѣче бѣјѣла, нѣго ако мѣгѹ нѣкције.“ Тѣ јѣ урадѣм тако и ѡни ми даднѹ нѣкције. Док трѣјѹ ѡнѣ нѣкције, ѡко добро. Чим нестѣни нѣкције — ѡко забѣли. И јѣ штѣ ћу, како ћу. Имѣм тѹ даљнѣга ћѣвера. Кажѣ: „Јѣ не смѣјем тѣ, велѣ, да ти урадѣм, Ѳнђѣ. Сѣмо знам — кѹпио сам коња ћѣравѣга, пѣ сам му тѹрио коњски камѣн. Јел ѡн скѣкао?

Јес, вала. Али с тијем — око му је оздравило. “И ја то тако ријешим. У мало кјселога млијека турим, позовем свекрву и шћер, дошла ми шћер туна да родуе. Оне не шћеше. Ја успем сама. Око заболї. У то једна комшинка наићје. Реко: „Турā ми млијека кјселога, ако имā, реко, ја сагоре око.“ „Кү ти је ко?“ Реко: „Разбљежали се. И свекрва ми и шћер. Турā млијеко.“ Она ми ставї млијеко, оно се пече ко сїр. Ја тако док се око затворї. Ка се затворї ништа ником. Тако трпїсмо седам данā и седам ноћї. Седми дан поче око да се отвара. Мене бїстро. И тако сам га излијечїла. Цāба бї код љекāра. Сад ме не боли. Сāt сам добро.

*

Нијесам да није ратē било, штō би се покāјала. Пōслије мāло јесам се кāјала. Тō е бїо Шекулār јадан прѣје. Сад нē. Тү е воће, тү су кўће, тү су пўтови. Што није имāло тада ни воћа, ни града. Мāло учїтѣлā, мāло прѣфесорā, мāло попѣвā. Сāt свē имā. Свē се дāло шкōли, свē шкōловāло. Нēма кўћē што нēма шкōлованијā љүдї. И жēнā. Сад је одлично. Тō ћу ўвијек да рѣчѣм да е фїно, да е Шекулār болїи него што сам ја у Грачāницу бїла, у Полїмље. Зовемо Грачāницу мāње село. Полїмље: Улōтина, Грачāница, Мүрино до Андријевциē — тō се звāло Полїмље.

*

Овā млаћā сестра, она остāла посмрче. Пōслије нү отац држāо. Нō поручївали да ју носї. Нѣкї Висїтор тāмо више Плава сē звāо. И она ... доће ми ўјак и ўзмē ју. Преко тогā Лїма у Грачāницу да прѣће — тада није бїо самār него сѣдло. И он да прѣће — она склōбүк поскōчї, она ћевōјка испред ўјака ми, његѣва сестричина, пāнē у Лим са колїшевком. И он вїдї шта се урадїло, да ћевōјкē нēмā, врати јōпē оногā коња и одē покрај Лїма. Питāјү га нѣкї љүди. „Шта трајїш?“ Кажē: „Пāде ми сестричина, овā што ми је сестра ўмрла, пā сам дошāо за нү. И он ишāо покрај тогā Лїма. Нү їзбачї вода у фрбе. И он онү ћевōјку ўзмē, она се мāло расклате су зүби, ресїцу, и онү ћевōјку поведе у Висїтор код бабē и дāднē ју. „Бōље би бїло да ти је она ўмрла, кā шћер ти, а мōја сестра, нō што е остāла“. „Пā — велї — брїга, валā, кад је отїшла шћер нека їдē и она“. Она ју држāла мљесец и пō дāнā. Она свē чїљѣла. Оде ми отац за нү и кажē: „Штā овō си урадїла, Мїлосава, кат се сломїла, зāшто ју није вратио Ђоле да ју дā мене?“ „Јā, бōгами, прāво да ти рѣчѣм, нијесам те ни вољѣла ка зѣта, јер ми нијеси бїо згѣдан кā шћер. Али опѣт за ајтер њēнү ја би јој подїгла тү ћевōјчїцу.“ Он ўзмē тү ћевōјку и нē шће ју вїше да дā у ўјчевину никāко. Порасла је, јōш у ўјчевину није отїшла. А ја сам бїла, двїе-трї гѣдине док ми се отац оженио.

Анђа Бракочевић, рођ. 1923. год.
у Грачаници, снимано 2001. год.

Рада Стийович

ГОВОР ОБЛАСТИ ГОРНИ-ВАСОЈЕВИЧИ

Резюме

Васоевичи — это племя и область на северо-востоке теперешней Черногории. Географически, а с середины XIX века и политически, они делятся на две части — Горни-Васоевичи (центр Андриевица) и Дони-Васоевичи (центр Беране). В Горни-Васоевичах выделяются два района — Лиева-Риека (от Вьетерника до Трешневика) и Горня-Нахия (Андриевичский край с Полимлем и рекой Злоречицой). В административном отношении Горни-Васоевичам с половины XIX века принадлежат также селения смешанного происхождения — Велика и Шекулар. Дони-Васоевичам принадлежат деревни с неvasоевичским населением, какими являются Горня-села.

В несостоящей работе описан говор области Горни-Васоевичи, который входит в состав зетско-съеничского диалекта. Речь идет об обстоятельном исследовании, в котором дается обзор фонетических и морфологических особенностей, а относительно ударения говорится столько, сколько было необходимо для того, чтобы определить место акцентной системы говора Васоевичей в акцентной системе штокавских говоров. В некоторых случаях, когда в зависимости от объемного и разнородного материала это было необходимо, приводились в отделе морфологии и некоторые синтаксические и лексические черты (напр. об употреблении инфинитива, о повествовательном императиве, о некоторых предположно-падежных значениях, о специфических названиях цветов-красок).

Ударение. Говор Васоевичей принадлежит к числу новоштокавских говоров прежних эпох. Нисходящее ударение за пределами первого слога сохраняет старое место в слове, за исключением краткого нисходящего на последнем слоге. Данное ударение перемещается как с закрытого, так и с открытого ультима на пенультим, и переходит в долгое восходящее, иногда, в краткое восходящее, в зависимости от долготы данного слога. Таким образом просодическая система Васоевичей при наличии двух нисходящих — краткого и долгого ударений получает и два восходящих ударения, также краткое и долгое.

Свободной дистрибуцией обладает только долгое нисходящее ударение, ультим лишен краткого нисходящего ударения, краткие восходящие и долгие восходящие связаны только с пенультимом.

Долготы хорошо сохраняются и перед и после нисходящих, а также перед восходящими ударениями. После восходящих ударений нет долгот.

Особенностью данного говора является долгота перед долгим восходящим ударением в определенных морфологических категориях: в 1 и 2 лице мн. ч.

настоящего времени (*вр̄шѣмо, вр̄шѣше*), в деепричастии настоящего времени (*вӣчӯћи*), во 2 и 3 лице ед. ч. и в 1 и 2 лице мн. ч. имперфекта глаголов I спряжения (*вр̄шѣше*), а также в прилагательных типа *жив̄вога*. В данных категориях в энклизе присущи две долготы перед нисходящими ударениями: *мр̄зим̄о се, шр̄есӯћи се, мӯзѣш̄ѣ ли*. Две долготы проявляются также перед долгим нисходящим ударением в 3 лице имперфекта глаголов I спряжения: *вр̄шѣју, мӯзѣју, ст̄ир̄ѣжѣју* и т. п., при чем первая долгота воспринимается как полудолгота.

Сохраняется праславянский тип переноса, ударения на проклитику (*ѹ лѡв, ѹдд обл̄аке, зѣ зѣму, ѹ ѵланину, нѣз воду, ѡд гл̄ади, ѹз брдо*). На всей рассматриваемой территории встречается и один необычный, с помощью аналогии установленный тип переноса ударения на проклитику — это перенос ударения на второй слог двусложных предлогов: *ѹднѡ бѡра, ѹрозѣ зѣбе, ѹрекѡ мостѣа, исѹдд зрла*.

Новый перенос ударения на проклитику возможен только тогда, когда речь идет об односложных словах (*сѣ дна, нѣ кри*). В обоих случаях есть также примеры с индивидуальным ударением в акцентогенных словах (*низ вѡду, у ѵлѣч, на смр̄ѣи, на љѣшѡ*).

Вокализм. Различаются две вокалические системы — в одной системе кроме пяти стандартных гласных имеется также специальный рефлекс редуцированного гласного (*ɑ*), распространенный на территории Лиева-Риека, Горня-Нахия, Велика, шекуларского села Мезгале; в другой системе имеется пять стандартных гласных, с гласным *a* из редуцированного; вторая система представлена на территории Шекулары и сел Риека-Марсенича и Навотина. В обеих зонах имеется и слогообразующее *r*, сохраняющееся и в позициях *мр̄о, ѹмро, ѹшро* и т. п.

Гласный *ɑ* воспринимается как звук между *a* и *e*. В финальных кратких слогах после ударения этот гласный факультативно замещается Фонемой *e* (*ст̄ѣрец, л̄акеш̄ѣ*). Он также проявляется и в результате стяжения группы *ao* (< ѡл): *зѣва, дош̄ѣ, мѡг̄ѣ*, и стяжения группы *-aa-* (< *-aja-*): *нѣмнѣк*. Данный гласный регулярно проявляется в окончании генитива мн. ч. существительных, прилагательных, местоимений и числительных (*ѹо вѣликӣѣ сѣлѣ, ѹшѣја дрѹгѣѣ сѣлѣана*). Он встречается даже там, где этимологически ему не место: *један̄с, нѣкав, нѣдно, зѣдно, зѣдница, вр̄ѣг, чѣс, вѣкаш̄, Бѣль* и т. д.

В Лиевой-Риеке и в некоторых пограничных селах в направлении Плава гласный *ɑ* в действительном причастии мужского рода ед. ч. реализуется более открыто, с слабым *n* в конце, без окклюзии.

Судьбу долгого ятя в Васоевичах характеризует образование двусложного рефлекса *ѹје*, несмотря на то находится ли он под ударением или нет.

Рефлекс долгого ятя под ударением при нисходящей интонации звучит как *ѹе* (*бѹелѣ 'бельмо', вѹек, двѹје*), под ударением при восходящей интонации как *ѹѣ* (*бѹѣлце, глѹѣшѡ, двѹѣше*), а при безударной долготе как *-ѹе* (*зрѹѣшѣли, рѹѣчѣма*).

Рефлекс продленного ятя звучит как *јѣ* или *'ѣ* (*бѹльѣгѣ, вѹѣрѣ, мѣѣдѣ, мрѣжѣ, бѹѣжѣшѣ, замѣрѣшѣ*).

Основным рефлексом краткого ятя является *je*, йотизирующее предыдущий согласный (*њѣдра, љѣб, њѣ, њѣрам* и т. п.).

В кратких слогах после группы согласных, в которых последним согласным является *p*, ять давал *e* (*брѣгови, брѣсква, бубрѣзи, Льворѣчани*).

В предлогах *йред* и *йреко* последовательно проведен рефлекс *e*.

Регулярными являются образования: *йребѣскатѣй, йребрѣжитѣй, йрегон, йрѣбол*, а также *йријѣйлей*.

Подлинный префикс *йри-* стабилен.

Ять дает *и* рефлекс перед *j* (*бѣйаше, грѣйашѣ*), перед *h* (*зайовѣжетѣ*), редко перед *ь* (*бѣльег, бѣльѣжитѣй, бѣльѣжница*), перед *o* (< *л*) (*вѣдѣво, желѣво*).

Нами отмечены и некоторые экавские замещения ятя (*йозлеђивашѣ, врѣднос, целѣвѣо* и т. д.), а также рефлекс секундарного ятя: *вамѣйжер, водѣйжер, комѣйжер, бисѣйжерна*, однако: *мѣр, фѣр* и т. п.

Сочетания гласных сохраняются в значительной степени. Даже хиатус, полученный утратой *x*, редко устраняется, в основном представителями младшего поколения.

Сочетание *-ao* (< *-al*) сохраняется в пунктах Горня-Нахия, Велика и Шекулар (*глѣдао, боловѣо*, а в пункте Лиева-Риека происходит стяжение путем регрессивной ассимиляции, в результате чего получается *a* (*йѣсѣ, глѣдѣ*)).

В финальной группа **-ьл* в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика происходит стяжение, в результате чего получается *a* (< *ao*) в действительном, причастии мужского рода ед. ч. — *дошѣ, рѣкѣ*, в некоторых существительных — *йосѣ, вѣйѣ* и т. п., а также в некоторых прилагательных — *зѣ, округѣ* и т. п. В Шекуларе сочетание *-ao* (< *ьл*) сохраняется: *дошѣо, рѣкао, йосѣо, кошѣо, зѣо*.

В сочетаний гласных *-ae-* в числительных 11–19 также происходит стяжение в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика (*једанѣс, зѣдно*), а в Шекуларе отсутствует стяжение (*једанѣес, зѣдно*).

Сочетания гласных *-ao-* (< *ьл*) в существительном *заова* и *-ea-* в местоимении *некакав*, в котором после выпадения первого *x*, происходит стяжение не всей исследованной территории, дающее *a* в пунктах Горня-Нахия, Лиева-Риека и Велика (*зѣва, нѣкав*), а в Шекуларе *a* (*зѣва, нѣкав*).

На всей территории в основном сохраняются сочетания гласных *-eo* и *-eo-* (*довѣо, сѣѣона, нѣошѣце*, однако *грѣша* 'грех'). Сочетание *-uo* и *-uo-* не изменяется (*убѣо, Бѣорец*), а также сочетание *yo-* и *-yo-* (*йорец* 'гребень у птиц', *суо* 'сухо', *зѣнуо*).

Стяжению подвергаются звукосочетания, состоящие из двух одинаковых гласных, если между ними нет морфемной границы и если они не под ударением (*нѣжмѣлѣ, сѣарѣ, свѣчѣ*, тѣшко *сѣ* пролазило (тѣшко *се је* пролазило) и т. д., однако: *йоошѣфрѣкнѣшѣ* 'подрасти; вырасти', *йодрашѣ, исѣошѣ сѣрѣе, убѣо* сам се и т. п.).

Констанантизм. Консонантная система Васоевичей характеризуется наличием 24 фонем, являющихся особенностью сербского литературного языка, исключая согласный *x*, а также две фонемы, являющиеся диалектной особен-

ностью екавских говоров — *с̑, з̑*. В нескольких примерах из экспрессивной лексики и в сандхи встречается аффриката *s*.

Согласный *x*, за некоторыми исключениями, исчез из говора Васоевичей во всех фонетических позициях, почти без какой-либо замены. Хиатус, который при этом образуется, чаще всего не устраняется (*јуо, суо* 'сухо').

Фонема *ф* широко представлена в данном говоре. Она чаще всего встречается в заимствованиях (*ф̑анай̑, фр̑иг̑ай̑*) и в ономастопеях (*ф̑ик̑н̑уй̑, ф̑иж̑ук̑, ф̑ик̑*). Она встречается и вместо этимологического *v*, как в сербских (*ф̑ир̑, ф̑р̑ба* и т. п.), так и в иностранных словах (*коф̑ер̑и̑а* и т. п.).

Фрикативные палатальные согласные *с̑* и *з̑* получены, в первую очередь, в результате новой и екавской йотизации согласных *s* и *z*, и встречаются в определенных позициях и в васоевичском говоре, а также в других зетско-сьеничских и родственных герцеговинско-крайишских говорах (*с̑у̑тра, и̑ас̑и, и̑рос̑ак, нас̑еј, ос̑е̑тий̑, с̑ера, с̑еме, и̑зес, ко̑зи*). Данные согласные встречаются и в гипокористических образованиях (*С̑ава, Го̑со, ко̑ли̑сно, Ба̑зо*).

В результате екавской йотизации в большинстве екавских говоров увеличилась частотность аффрикат *ћ* и *ђ*. Однако в васоевичском говоре их частотность уменьшилась до некоторой степени благодаря переходу данных консонантов в сонант *j* в финальной позиции (*до̑ј, и̑ро̑ј, в̑еј, с̑и̑но̑ј, до̑ј, но̑ј, и̑до̑мо̑ј*), затем благодаря переходу *ћ* в согласный *ш̑* в результате диссимиляции в сочетании *-ћњ-* (*во̑ш̑ња̑к, х̑у̑ш̑њи*), а также благодаря сохранению согласного *ш̑* в 3 л. мн. ч. настоящего времени и в 3 л. мн. ч. будущего времени глагола *х̑и̑е̑ти* (*о̑ш̑е̑, не̑ше̑*).

Согласный *џ* встречается, как и в большинстве штокавских говоров, в словах иностранного, в первую очередь восточного происхождения (*џа̑бе, џа̑да*), затем в славянских словах с турецким суффиксом *-џи̑ја* (*гов̑ор̑џи̑ја, и̑до̑џи̑ра̑џи̑ја*) и в результате различных звуковых изменений (*вра̑џбина, в̑е̑џба*). Звукоподражательный характер имеют лексемы: *џи̑гла* (очень худая женщина), *џа̑ка* (шум, галдеж) и т. д.

Для большинства территории Васоевичей обычной является двучленная система латеральных согласных [л] и [љ]. Сонорный согласный *л* перед гласными заднего ряда произносится немного тверже, чем в литературном языке, а перед гласными переднего ряда спорадически встречается небольшое смягчение (*одо̑л 'и, ис̑и̑л 'и; са̑ил 'е̑ти, л 'е̑гни*'). Согласный *љ* полностью сохраняет свою индивидуальность и обладает стандартной артикуляцией (*љев̑и̑ца, љек̑ар, љи̑га*).

Согласный *v*, благодаря своей до некоторой степени пассивной артикуляции, в некоторых звукосочетаниях теряется или редуцируется (*је̑вер̑и̑ца, ме̑ћед, и̑ос̑е̑до̑ч̑ий̑, иш̑ћет̑ило, ср̑би, мр̑ша̑ц, гр̑уда, не̑ка̑ки̑*). Все-таки, можно сказать, что он в Васоевичях не так склонен к изменениям, как это бывает в большей части сербских диалектов (*за̑уст̑и̑ав̑ља, и̑оз̑др̑ав̑ља, зд̑рав̑ље, в̑енчани̑ца, чет̑вр̑т̑ий̑, т̑вр̑до, вол̑д̑ви, гов̑е̑да* и т. п.).

Сонорный согласный *j* обладает весьма выразительной артикуляцией в абсолютном начале слова или акцентно-артикуляционного целого. Такой же самой выразительной артикуляцией он обладает и в конце слова, несмотря на его

происхождение. Полностью он исчезает в положении между любым гласным, который ему предшествует (исключая *и*) и *е*, который следует за ним (*краѣви*, *моѣ*, *болѹе*); он также теряется в императиве глаголов V спряжения на *а*, по классификации М. Стевановича (не *блѣша се*, не *босошѣа*, не *брзѣа*, не *врашѣа-рѣше*), затем глаголов IVа спряжения типа *ийш* и глаголов II спряжения типа *грѣш* (*изби*, *ий*, *ийш*). Финальный согласный *-j* не слышится также в номинативе ед. ч. указательных местоимений мужского рода: *овѣ*, *онѣ*, *шѣ*.

Старая йотизация встречается почти во всех морфологических категориях, в которых она совершалась (*йокдшен*, *дробльѣе*, *збрањиваш*, *нашѣавѣаш*, *мишьѣсмо*, *вѣжѣм*, *брѣш*, *ирѣња*). Имеются также случаи аналогии: *ошрѣшен*, *угрѣжен*, *увѣжѣм*, *йрѣжѣм*.

Новой йотизацией охвачены также все морфологические категории, в которых она как правильно происходила, и све согласные, за исключением *р*: *грѣбье*, *весѣье*, *брѣња*, *дѣвѣш*, *крѣем*, *кѣш* и т. д.

Сочетания *јш* и *јд* в глаголах, образованных соединением со старым *иш*, *идем*, йотизировались по принципу *прогрессивной йотизации*, в результате чего получен согласный *-ћ* (< *-ћи* < *-јш*), который потом в Васоевичах давал *ј* (*дѣј*, *идѣј*, *сидѣј*) и *ћ*: *дѣћ*, *идѣћ* (однако: *јѣ дѣдо*, *дѣдше*).

Екавской йотизацией охвачены все консонанты, которые могли ей подвергаться: *ошѣрао*, *нешѣла*, *мѣшѣд*, *шѣшѣница*, *шѣшѣш*, *лѣб*, *сѣшѣгови*, *блѣжѣнѣја*, *шѣшѣсма*, *мѣшѣсто*, *шѣшѣшар*. Йотизированные лабиальные согласные, однако, все больше теряются, в результате чего получается *бшѣше*, *мшѣсѣц*, *жшѣшѣли*.

Старые сочетания *st'* и *sk'* дают рефлекс *шш* (*шшѣш*, *вошшѣш*). Отмечено и сочетание *шд* как результат старых и более новых процессов, фонетических и аналогических (*бршѣшд*, *бршѣшдѣлина*, *звшѣшд*). Рефлексы *шћ* и *жћ* появляются в результате возобновленной йотизации (*зшшћ*, *кршћен*, *овлшшћен*, *шшшћено*, *угшшћешћен*).

Начальные сочетания согласных, состоящие из сонорного и взрывного, склонны к аффрикатизации. На всей территории имеется *шбшн*, *шдшн*, *шмшн*, *шклш*, *шкшн* (однако: *шкш*), *шшшн* (встречаются также формы *шбшн*, *шдшн*, *шмшн*, *шклш*, *шкшн*, *шшшн*). В пунктах Лиева-Риека и Велика аффрикатизацией охвачена также группа *шс* (*шшш*, *шшш*), а в пункте Лиева-Риека и группа *шш* (*шшшш*).

Ассимилятивными изменениями охвачены также группы *шн-* (*шшшш*, *шшшш*) и *шл-* (*шшш*), в то время как группы *шл-* и *шжл-* не менялись: *шшшшш*, *шшшшш*. На всей территории имеется *шшш* или *шшш*.

В пунктах Горня-Нахия, Велика и Шекулар имеется *шшш* и *шшш*, а в пункте Лиева-Риека и *шшш/шшш* и *шшш/шшш*.

Диссимилятивные изменения встречаются гораздо реже: *шшш*, *шшшшш*, *шшш* (наряду с *шшш*), *шшшшш*, *шшшшш*.

На всей территории последовательно упрощаются только группы *шш-* (*шшшш*, *шшшш*), *шш-* в местоимении *шш* (*ко*) и *шд-* (*шш*, *шшш*). Спорадически

упрощаются группы *йш-* (*шеница*, наряду с более частым *йшеница*) и *йч-* (*чѣла*, *чѣльняк* наяду с *йчѣла*, *йчѣльняк*).

Нередко встречаются вставки согласных в консонантную группу: *здрио*, *здрѣнуй*, *ждрака*, *злѣба*, *чклѣнак*, а также прибавления согласных к началу слова: *ждрийца*, *згробница*, *здѣговѣр*, *здоговѣрий се* и т. п.

Сочетания согласных в середине слова также подлежат процессу ассимиляции (в частности аффрикатизации), диссимиляции и упрощению консонантных групп путем выпадения одного или нескольких согласных.

Аффрикатизация чаще встречается в пунктах Лиева-Риека и Велика, чем в пунктах Нахия и Шекулар. В пункте Лиева-Риека отмечены формы *љѣйчѣ*, *лийцайт*, *лацкайт*, в пункте Велика *љѣйше*, однако *лийцайт*, в пункте Нахия *љѣйше*, *лийсо*, однако *изљуцкайт*, *лацкайт*. На всей рассматриваемой территории аффрикатизированы группы *жб* (*вљѣцба*, *вљѣцбаит*), *жг* (*оцгѣльла*), *ск* (*лацкайт*), *шк* (*зачкрѣао*, *очкрѣйла*, однако *шкѣла*), *ши* (*очийцайт*, *йрочийцайт*).

Группа *йс* аффрикатизирована в пунктах Лиева-Риека и Велика (*лийцайт*), а в пункте Лиева-Риека также группа *йш* (*љѣйче*). В Нахии и в Шекуларе обе группы сохраняются (*лийцайт*, *љѣйше*).

Путем ассимиляции изменились также группы *гн* (*нагњијездити*), *ми* (*йѣн-ийим* наряду с *йѣмийим*), *нѣ* (*зелѣбѣн*), *ни* (*једамийи*), *нк* (*шумка*), *лѣ* (*дѣльняк*), *сн* (*басмарийи*).

Диссимиляция широко охватила группу *-лѣ-* (*вѣлѣняк*, *гѣлѣнѣк*, *куйѣнѣ*), а диссимиляции подлежит также группа *-мѣ-* (*сумѣа*, *слѣмѣача*).

Полностью исчезли финальные группы согласных *-ст*, *-шит* и *-зд* (*йрс*, *шѣс*, *вљѣш*, *гробз*). Группа *-ис*, образованная отпадением конечного *-ш* у глаголова на *-ист*, хорошо сохраняется: *зѣгрейс*, *озѣйс*. Слышны группы согласных в конце слов иностранного происхождения (*комаданѣи*, *студѣнѣи*, *гѣнц* и т. п.).

Именице. Существительные мужского рода имеют в звательном падеже окончания *-у* и *-е*. Окончание *-у* получают существительные с основой на переднеязычный согласный (*младийѣу*, *кѣсѣчу*, *Милошу*). В остальных ситуациях преобладает окончание *-е*, а у существительных с основой на *-к-*, *-г-* *-х-* это единственное окончание (*гѣде*, *брѣйше*, *грѣме*, *лѣйѣве*, *вѣјнѣче*, *Бѣже*, *дѣше*, *дѣкѣторе*, *гѣсѣодѣре* и *гѣсѣодѣру*).

Окончание *-ом* в твор. падеже существительных м. р. распространяется, в большей или меньшей степени, и на существительные с мягкой основой (с *младийѣем*, *бйчѣем*, с *мйшем*, *мѣжем*, *родийѣем*, однако и с *младийѣом*, *бйчѣом*, с *мйшѣом*, *мѣжѣом*, *родийѣѣом*). Спорадически встречается окончание *-ем* у существительных с твердым согласным в конце основы (*нѣсем*, с *Милѣорѣдем*).

Расширение основы во мн. ч. с помощью формантов *-ов-* и *-ев-* охватило большинство односложных существительных м. р. (*бѣкови*, *брѣгови*, *шйѣрѣови* 'шпорети' — кухонная плита), затем некоторые двусложные существительные м. р. на *-ѣц* (*јунчѣви*, *кѣнчѣви*, *стѣрчѣви*, *йрѣуѣчи*). Обычны формы: *јѣрѣмови*, *кѣшлѣви*, а также: *гѣвранѣови*, *соколѣви*. Возможны также дублетные формы: *кѣкойѣи*, *лѣйѣшири* : *кѣкойѣови*, *лѣйѣширѣови*.

Для род. п. множ. ч. существительных м. р. характерны окончания *а* и *и*: *бр̄āvā, војник̄ā, зид̄ōvā; гост̄ий, мин̄ӯий, нок̄т̄ий, мр̄āvī*, для дат. и твор. п. -*има*: *војн̄иц̄има, с вол̄ōвима*.

Мужские гипокористические и личные имена типа *Пѣро* и *Вуле* склоняются по образцу: *Пѣро, Пѣра; Вуле, Вула*.

Для существительных на *-лац*, обозначающих производителя действия, характерно *-о*- вместо *-л-* в им. п. ед. ч. и в род. п. мн. ч.: *бра̄тоуб̄иоц, гул̄иоц, двор̄иоц, кос̄иоц, кос̄иоц̄ā*.

Многосложные мужские имена типа *Димитрије* в такой форме чаще употребляются в пунктах Нахия, Велика и Шекулар (*Димитрије, В̄асилије*), в то время как в пункте Лиева-Риека чаще употребляются формы *Димитрија, В̄асилија*.

Благодаря синкретизму генитива и локатива мн. ч. в локативе с предлогом *йо* всегда имеется: *йо бр̄ѣōvā, йо кра̄ѣvā, йо зид̄ōvā* или: *йо гра̄ōvā, йо ра̄ōvā*.

С предлогами *у* и *на* вместо локатива в местном значении употребляется аккузатив: *Оста̄ли смо на̄ ра̄д. Св̄й су на̄ йосл̄ōве. У ра̄ӣ б̄ио*. С предлогом *о* всегда имеется окончание *-има*: *о бр̄ѣōвима, о гра̄ōвима, о л̄уговима*.

Единственным существительным среднего рода на *-а* является существительное *д̄ōба*. По модели существительных среднего рода склоняются: *а̄ӯйо, йѣгло, б̄ицикло, л̄ит̄ро*. Существительное *ра̄мо* в номинативе сохраняет данную старую фонетическую форму.

В Васоевичах употребляется большое число существительных на *-ије* церковнославянского происхождения или образованных по модели этого языка: *наказ̄анное, йоруг̄аније, йривӣх̄еније*.

Собирательные существительные являются в следующей форме: *ждр̄ѣb̄ād, ш̄ѣл̄ād, з̄р̄н̄ād*. В Шекуларе слышатся и формы: *йрас̄ӣћи, йсӣћи, јаж̄н̄ӣћи*.

Нередки формы: *йр̄си, йл̄ѣћи, кр̄ст̄ии*.

Женские личные имена с двусложной основой и долгим восходящим ударением, которое в вокативе переходит в долгое нисходящее, имеют в вокативе чаще всего окончание *-е*: *Б̄осе, Вӯке*. То же самое имеется в случаях: *ба̄ке, ја̄де, кӯке*.

В женских личных именах на *-ица* вокатив совпадает с номинативом: *А̄ница, Вӯкица, Дан̄ица, Мӣлица*. Остальные многосложные существительные на *-ица* имеют в основном окончание *-о*: *ав̄ѣ̄ӣн̄ицо, б̄ѣд̄ницо, ље̄йой̄ӣцо*.

Существительные женского рода на *-а* в генитиве мн. ч. имеют окончание *-а/-а* (*й̄г̄л̄ā, й̄ѣ̄г̄л̄ā и иг̄ālā, й̄ѣ̄г̄ālā*) и *-и* (*кл̄ѣ̄т̄ив̄и, ма̄јк̄и* наряду с *кл̄ѣ̄т̄ив̄ā и кл̄ѣ̄т̄ив̄ā*). Существительные *рука* и *нога* сохраняют старое окончание двойственного числа *-у*, к которому часто прибавляется формант *ј* (*рӯк̄у, н̄о̄г̄у, од рӯк̄ј̄ј*). В дательном, творительном и предложном падежах является окончание *-ама*: *ба̄ба̄ма, ш̄ љев̄о̄јка̄ма, о жен̄ама*.

Существительные женского рода на согласный в инструментале ед. ч. имеют окончания *-ом, -ем*, редко *-и* и *-у*: *с кр̄в̄ьом, ма̄ӣш̄ом; с кр̄в̄ьем, са с̄о̄љем; с ма̄ст̄и; гла̄ћу*.

Генитив мн. ч. данных существительных имеет форму *ст̄вар̄ӣ, радост̄ӣ*, а дательный, творительный и предложный форму *ст̄вар̄има, о но̄има, са ст̄вар̄има*.

В Васоевичах слышится только *вила, грабӯла, ро̄гла*, затем *гусли* и *јасли*, однако: *грѣбени* и *грѣбене*. Исключительно встречаются формы *санице* или *сани*.

Местоимения. Дательный и предложный падеж первого и второго лица ед. ч. и возвратного местоимения как правило представлены формами *мене, тебе, себе*. Энклитические формы личных местоимений *ме, те, се* характерны для родительного и винительного падежей, *ми* и *ѣи* для дательного падежа, в то время как энклитики *си* как сокращенной формы возвратного местоимения нет. В дательном падеже мн. ч. энклитические формы представлены видами *ни, ви*, а в винительном падеже видами *не, ве*. Предложный падеж именного местоимения *што̄а* представлен формой *чему*, а также архаичной формой *чем*, которая с предлогом *за* отмечена в значении аккузатива (*За чем си да̄о то̄лик̄е па̄ре?*), а с предлогами *у* и *на* в значении локатива (*У чем љу ов̄о дон̄ѣт?*).

Для местоимения *што̄а* характерно вопросительное и зависимо-вопросительное, а для местоимения *што̄о* относительное значение: *Што̄а о̄ћете?*; Видите *што̄ӣ* су ура̄дили; *Узм̄ем што̄о* е најважнӣје. Обычным является треление местоимения *што̄о* в наречном значении «зашто» : *А што̄о* Јов̄ана засрам̄љеш? Форма *што̄о* употребляется и в неопределенном значении: *Немо данас што̄о* да п̄ипнеш.

В третьем лице ед. ч. женского рода притяжательные местоимения постоянно отмечаем формой *њин* и *њини*: то е к̄ућа *њина*, близу к̄уће *њине*, то су *њине* ст̄вари, порет к̄уће *њине*.

Указательные местоимения мужского рода в единственном числе выглядят так: *ов̄а, ѣа̄, он̄а*. От генитива данных местоимений образуются притяжательные местоимения *ов̄огов, ѣо̄гов, он̄огов* с значением «принадлежащий этому, тому, оному». От данных форм прибавлением суффикса *-ић* образуются формы существительных *че̄говић* и (реже) *ко̄говић* с значением «из какой семьи»).

Общее местоимение для количества имеет форму *ва̄с/ва̄с*: *Ва̄с* је ӯ крв; *Ва̄-се* на̄пио; *Ва̄с* је на̄гр̄дан; *Ва̄с* је из̄еден.

Прилагателные. Сохраняются обе формы (по сербски: вида) прилагательных — неопределенная (или краткая) и определенная (или полная). Обычным стало употребление неопределенной формы прилагательных в именной части сказуемого и в адвербиальной функции, однако нами отмечено и: *Ст̄ар чо̄ек*, а *има мла̄ду* ж̄ену; *Она ост̄ала мла̄да* удов̄ица.

Гораздо более частотны формы адъективно-местоименного склонения, однако сохраняются и формы неопределенного (именного) склонения. Генитив и совпадающий с ним аккузатив, затем дательный и предложный падеж, ед. ч., а также дательный, творительный и предложный мн. ч., имеют только полные формы (*добр̄ога, сре̄дњега, дбр̄ме, сре̄дњеме, сре̄дњему, дбр̄ијема*). Это значит, что исходное *-а* не беглый гласный, а интегральная, составная часть флексии. С другой стороны, в отличие от дательного-творительного-пред-

В императиве обычны конструкции типа : *Ѕј да блѣжимо; Ѕјше да идѣмо* и т. п.

В качестве стимулирующего средства используются и частицы *ѣла, ѣлаше, дѣ, дѣше, дѣла, дѣлаше*: *ѣла уради; Дѣше, дѣште се; Дѣлаше, крѣните* и т. п.

Одинаково обычны и отрицательные формы императива и конструкции, образованные от императивной формы *немѡ(j)* и инфинитива или настоящего времени с союзом *да*: *не блѣшā се, не брѣни; немѡ* вѣкат, *немѡше* што да дирāте.

Третье лицо ед. и мн. ч. императива выражается с помощью конструкции *нек(a)* + третье лицо ед. или мн. ч. настоящего времени: *Нека ти рѣкнѣ* ђевојка.

Аорист весьма выразительное средство повествования, наравне с другими нарративными формами (повествовательным императивом, ущербленным перфектом, сослагательным наклонением). Нами также отмечены примеры, образованные от глаголов несовершенного вида: *Јā га не ийѣша* кѡ; *Он се ѡкрѣну пā* вѣка; *Јā јо не ирѣча* нѣшта.

В сослагательном наклонении наряду с формами мн. ч. *бисмо, бисше, бише* (Дѡшли *бише* да мѡгѣ) имеет место и обобщение формы *би* для всех лиц ед. и мн. ч.

Инфинитив глаголов на *-иш* последовательно употребляется без исходного *-и*: *брѣжшѣш, илаћаш*. Данные глаголы могут являться даже без инфинитивного окончания (ол *ради*, *немо ѡди*, *не мож дѡби*). Глаголы на *-сѣ* (< *-сѣш*) последовательно теряют финальное *-и*: *јѣс, иѡјес, краѣс*. Глаголы на *-ћ* также теряют финальное *-и*, а *-ћ* переходит в *-ј*: *дѡј, иѡј*.

В настоящей работе приведено большое количество *наречий*, совпадающих по своему значению и структуре с наречиями в литературном языке, однако определенное количество наречий специфично для васоевичского говора. Мы старались приведенными примерами проиллюстрировать лексическое богатство, семантическое разнообразие, а также разнообразие их структуры.

В данной работе дается обзор отмеченных нами *иредлогов*, расклассифицированных по их падежному употреблению, без более подробного анализа их предложно-падежных отношений и предложных значений, хотя мы и старались подавать наиболее разнообразные примеры для того, чтобы как можно лучше проиллюстрировать наши выводы. Приводятся также другие части речи в предложной функции.

В конце работы дается обзор *союзов, частиц и междометий*.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

- Алексић Анцелат Радомир Алексић, *Уйићник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Анцелат* (необјављена грађа, МО).
- Алексић Вас. I Радомир Алексић, *Извештај г. Рад. Алексића* [о испитивању говора Горњих Васојевића]. — ГЗС, 1935, св. II, 21–25.
- Алексић Вас. II Радомир Алексић, *Извештај г. Рад. Алексића* [о испитивању говора Горњих Васојевића] — ГЗС, 1936, св. III, 13–14.
- Алексић Паштр. Радомир Алексић, *Извештај о испитивању говора Паштровића*. — ГЗС, св. VI, 17–20.
- Алексић Плав Радомир Алексић, *Уйићник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Плав* (необјављена грађа, МО).
- Алексић Спич Радомир Алексић, *Извештај о испитивању сичанског говора*. — ГЗС, св. VII, 15–22.
- Алек. — Вук. Жупа Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*. — *Анали Филолошког факултета*, Београд, 1966, књ. 6, 291–319.
- Барј. Бихор I Др Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Фонетске особине и акценат*. — ЗФФП, 1966, књ. III, 9–79.
- Барј. Бихор II Данило Барјактаревић, *Бихорски говор. Морфолошке и синтаксичке особине*. — ЗФФП, 1967, књ. IV, 1–39.
- Барј. Метохија Др Данило П. Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — Приштина (Јединство), 1979, стр. 335.
- Барј. НП — С Данило Барјактаревић, *Новојазарско-сјенички говори*. — СДЗБ, Београд, 1966, књ. XVI, I–XIV + 1–177.
- Белић Деклинација *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*. Четврто издање. Предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1969, стр. 1–279.
- Белић ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ, 1905, књ. I, стр. I–CXII+1–715 (са двема картама).
- Белић Конјугација *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*. Четврто издање. Предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1969, стр. 1–212.
- Белић Оцена А. Белић, *Михаило С. Сивановић, Источноцрногорски дијалекат — с картиом уз њекси — ЈФ XIII (1934–5), 1–128 (Докторска дисертација)*. — ЈФ, 1935, књ. XIV, 161–180.
- Белић Фонетика *Основи историје српскохрватског језика. I: Фонетика*. Четврто издање. Универзитетска предавања др Александра Белића. — Београд (Народна књига), 1976, стр. 1–172.
- Божовић Колашин Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. — Приштина (Институт за српску културу), 1998.
- Богдановић ГАП Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — СДЗБ, 1987, књ. XXXIII, стр. 7–302.

- Бошковић Глас х Р. Бошковић, *О њироуди, развијџку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*. — ЈФ, 1931, књ. XI, 179–196.
- Бошковић Озринићи Радосав Бошковић, *О неким црџама озринићког говора*. — ГЗС, 1935, св. II, 27–36.
- Букумирић Метохија Милета Букумирић, *Говори северне Меџохије*. — СДЗБ, књ. L, Београд, 2003.
- Вешовић Вас. Др Р-Ј В. Вешовић, *Племе Васојевићи у вези са историјом Црне Горе и њлеменским живојџом сусједних брда*, Сарајево, 1935, стр. 463 + две карте Васојевића.
- Вујовић Мрковићи Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат (с крајџким осврџом на сусједне говоре)*. — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 73–398 + карта.
- Вујовић Рекција Л. Вујовић, *Историјски ѡресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима*. — ЈФ, 1953–1954, XX књ. 1–4, 87–126 + допуне уз чланак на стр. 493–494.
- Вук Рј. *Срџски рјечник истџумачен латџнскијем и њемачкијем ријечиме. Скуџио га и на свијетџ издао Вук Стџеф. Караџић*. — У Бечу (у штампарији јерменског манастира), 1852.
- Вуковић П — Др Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ, 1938–1939, књ. XVII, 1–113.
- Вушовић ДИХ Данило Вушовић, *Диалект истџочне Херцеговине*. — СДЗБ, 1927, књ. III, 1–70.
- ГЗС Годишњаќ задужбине Саре и Васе Стојановића, 1934–40, књ. I–VII (Београд).
- ГФФНС Годишњаќ Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1956–1974, књ. I–XVII.
- Даничић Акценти Ђуро Даничић, *Срџски акценџи*. — Београд–Земун (СКА. Посебна издања LVIII. Филозофски и Филолошки списи, књ. 16), 1925.
- Дашић Вас. I Миомир Дашић, *Васојевићи од ѡмена до 1860. године* — Београд (Народна књига), 1986, стр. 602 + карта Васојевића.
- Дашић Вас. II Миомир Дашић, *Васојевићи у устџанцима 1860–1878. године*. — Подгорица (НЈП Побједа), 1992, стр. 708 + седам карата Васојевића.
- Драг. Лика Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*. — СДЗБ, 1986, књ. XXXII, 7–241.
- Ђорђић Гусиње П. Ђорђић, *Белешке о гусињском говору*. — Извештај задужбине Луке Ђеловића за 1933. год., Београд, 1934, 183–188.
- Ђук. Драг. Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*. — СДЗБ, 1995, књ. XLI, 1–240.
- Ђуровић БиХ Радосав Ђуровић, *Прелазни говор јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗБ, 1992, књ. XXXVIII, 9–378.
- Ђуровић Јат Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*. — СДЗБ, 1980, књ. XXVI, 237–317 + две карте.
- ЕРСЈ *Еџимолошки речник срџског језика*. — Београд (Сану и Институт за српски језик САНУ), 2003–2006, св. 1–2.
- ЗБФЛ Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1957–1958, књ. I–XVIII.

- И-Б-Д Банат Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, *Банатски говори шумадјиско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам.* — СДЗБ, 1994, књ. XL, 1-419.
- Ивић Галипоље Павле Ивић, *О говору галипољских Срба.* — СДЗБ, 1957, књ. XII, стр. XXI + 520.
- Ивић Два правца Др Павле Ивић, *Два главна њравца развоја консонантизма у српскохрватском језику.* — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1957, књига II, 159-184.
- Ивић Дијал. Др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шћокавско наречје.* — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 218 + карта.
- Ивић Дијалекти Павле Ивић, *Целокућна дела. Том III, Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој. Прва књига: Ошћна разматрања и шћокавско наречје.* — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 319 + дијалектолошка карта српскохрватског језика.
- Ивић Инвентар морф. Павле Ивић, *Инвентар морфолошке ѡроблематике шћокавских говора.* — ЗБМСФЛ, 1992, књ.
- Ивић Инвентар фон. Павле Ивић, *Инвентар фонетске ѡроблематике шћокавских говора.* — ГФФНС, 1962-1963, књ. 7, 99-110.
- Ивић Историја Павле Ивић, *Изабрани огледи, књ. II: Из историје српскохрватског језика.* — Ниш (Просвета), 1991, стр. 327.
- Ивић Језик Prof. Dr Dalibor Brozović — Prof. Dr Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski.* — Zagreb (Izvadak iz II izdanja enciklopedije Jugoslavije), 1988.
- Ивић Класификација I-III Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација.* — ЗБФЛ, 1998, књ. XLI/2, 113-132; 1999, књ. XLII, 303-354; 2001, књ. XLIV/1-2, 175-209.
- Ивић Осврт Павле Ивић, *Осврт на лингвистичке методе досадашњих ѡроучавања црногорских народних говора.* — Црногорски говори. Резултати досадашњих испитивања и даљи рад на њиховом проучавању. — Титоград (ЦАНУ. Научни скупови, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 3), 1984, 31-47.
- Ивић Услови Павле Ивић, *О условима за чување и исљадање ѡлогласа у српскохрватском језику.* — ЗБФЛ, 1974, књ. XVII/2, 34-47.
- Ивић Фонологија Павле Ивић, *Целокућна дела. Том X/1: Расјаве, сљудије и чланци. Прва књига. О фонологији.* — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1998, стр. 755.
- Ивић Посавски Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor.* — Rad JAZU, 1913, knj. 196, 194-254.
- Историја срп. нар. *Историја српског народа* (у шест књига). — Београд (Српска књижевна задруга), 1981, књ. I, стр. I-VIII-701, 1982, књ. II, стр. 596.
- ЈАЗУ Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб.
- ЈФ Јужнословенски филолог, Београд, I-XL.
- Јовић Трстеник Душан Јовић, *Трстенички говор.* — СДЗБ, 1968, књ. XVII, стр. XVII-238 + карта.

- Кишовић Вас. Кишовић проф. др Драгомир, *Географски приказ Васојевића*. — Време-кази, Андријевица 2001, 153–168.
- Ловрић Матешево Нада Ловрић, *Акцентна именица мушкога рода у говору Матешева*. — ППЈ, 1971, књ. 7, 139–156 + карта.
- Милетић Вас. Бранко Милетић, *Извештај г. Бранка Милетића* [о испитивању васојевићког, белополског и црмничког говора]. — ГЗС, 1935, св. II, 13–16.
- Милетић Црмница Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — СДЗБ, 1940, књ. IX, 209–663 + карта.
- Младеновић Елем. Проф. др Александар Младеновић. — *Елементи историје српскохрватског језика*. — Општа енциклопедија Larousse, Београд, 1971, т. 1, 419–426.
- Младеновић Прет. Александар Младеновић, *Претпоставка о старој измени иницијалног в- са слабом полугласником у једном делу српскохрватског језика*. — НССВД, 1981, св. 1, 65–69.
- Младеновић Рав. Александар Младеновић, *Око имена манастира Раванице*. — ЗФЛ, 1999, књ. XLII, 69–87.
- Младеновић Слав. Александар Младеновић, *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. — Нови Сад (Књижевна заједница. Дечје новине из Горњег Милановца), 1989, стр. 163.
- Млад-Петр. Полугл. Др Александар Младеновић и др Драгољуб Петровић, *О судбини полугласника у неким зетским говорима и синонимима с осверћом на при-зренско-шимочку ситуацију*. — ГФФНС, 1971, књ. XVIII/1, 139–155.
- МО Међуакадемијски одбор за дијалектолошке атласе САНУ.
- Николић Б. Срем Берислав М. Николић, *Сремски говор*. — СДЗБ, 1964, књ. XIV, 201–412 + карта.
- Николић Б. Уп. Берислав Николић, *Упутник за испитивање акцената у штиокавским говорима*. — ЈФ, 1966–1967, књ. XXVII/1–2, 307–336.
- Николић М. Полимље Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*. — СДЗБ, 1991, књ. XXXVII, стр. 548.
- НЈ Наш језик (Институт за српскохрватски/српски језик САНУ), Београд.
- НССВД Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд (Међународни сла-вистички центар СР Србије), 1971–1985, књ. I–XIV.
- Павл.-Стам. Конс. Звездана Павловић-Стаменковић, *Консонантске секвенце у штиокав-ском дијалекту*. — ППЈ, 1968, књ. IV, 69–119 + десет карата.
- Петровић Анцелат Драгољуб Petrović, *Андзелат* (OLA 77). — FO 552–557.
- Петровић Брат. Драгољуб Петровић, *Упутник за српскохрватски/хрватскосрпски ди-јалектолошки атлас. Браћоножићи* (необјављена грађа, МО).
- Петровић Врака I Др Драгољуб Петровић, *Гласовне особине говора Врачана у Зетци*. — ГФФНС, 1972, књ. XVI, 179–209 + карта.
- Петровић Врака II Др Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*. — ГФФНС, 1973, књ. XVI/1, 201–233.
- Петровић Група рј Драгољуб Петровић, *О судбини групе рј и неким сродним појавама у срп-скохрватском књижевном језику и неким његовим дијалектима*. — ГФФНС, 1975, књ. XXII/1, 73–80.

- Петровић Змијање Др Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*. — Библиотека ЗБФЛ, 1973, стр. 214 + карта.
- Петровић Конс. групе Драгољуб Петровић, *Судбина консонантских група сц, шч, шћ, шђ у говору Зеше*. — ЗБФЛ, 1968, књ. XI, 237–241.
- Петровић Кучи Драгољуб Петровић, *Уџивник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас*. Кучи (необјављена грађа, МО).
- Петровић Номен. Драгољуб Петровић, *Неки проблеми српскохрватске дијалектолошке номенклајтуре*. — НЈ, 1985, књ. XXVI/4–5, 234–240.
- Петровић Паралеле Драгољуб Петровић, *Неке средњоморачко-црноречке њрозодијске ѡпаралеле*. — О српским народним говорима, Деспотовац, 1997, 105–114.
- Петровић Пјешивци I Драгољуб Петровић, *Прилог ѡзнавању акцентног система у ѡјешивачком говору*. — ЗБФЛ 1966, књ. IX, 129–135.
- Петровић Пјешивци II Драгољуб Петровић, *Неке вокалске и консонантске карактеристике ѡјешивачког говора*. — ЗБФЛ 1967, књ. X, 161–169.
- Петровић Расправа Драгољуб Петровић, *Једна незѡјажена расправа о говорима Црне Горе*. — Зборник за језик и књижевност, књ. I, Титоград, 1972, 67–71.
- Петровић Ровца Драгољуб Петровић, *Гласовни систем ровачког говора*. — ЗБФЛ, 1965, књ. VIII, 157/184.
- Петровић Спец. дужине Др Драгољуб Петровић, *Неке специфичне ѡредакцентнајске дужине у српскохрватским дијалектима*. — Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу, Никшић, 1973, књ. 4, 35–38.
- Петровић Шестани Dragoljub Petrović, *Неке напомене о рефлексу полугласника у говору Шестана*. — Сарајево (Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Посебна издања, књ. XXXIV. Оделjenje друштвених наука, књ. 6), 1977, 335–337.
- Пецо ГИХ Асим Пецо, *Говор источног Херцеговине*. — СДЗБ, 1973, књ. XIV, стр. 200.
- Пецо Дијал. Др Асим Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*. — Београд (Национална књига), 1989.
- Пецо Прилози Асим Пецо, *Прилози говору ѡриједњољског краја*. — Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Пријепоље, 1981, књ. VIII, 239–262.
- Пецо–Милан. Ресава Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗБ, 1967, књ. 17, 241–366 + карта
- Пешикан ЗХР Митар Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на ѡочетјку турскога доба*. — Оноματοлошки прилози (САНУ. Одељење језика и књижевности. Одбор за ономастику), 1982, књ. III, 1–182.
- Пешикан Поглед Митар Пешикан, *Један ѡишњи поглед на црногорске говоре*. — ЗБФЛ, 1979, књ. XXI/1, стр. 149–169.
- Пешикан Правци Митар Пешикан, *Правци диференцирања и класификације црногорских говора и неки проблеми њиховог ѡроучавања*. — Црногорски говори — зборник радова, Одељење умјетности ЦАНУ, Титоград, 1984, књ. 3, 49–56.
- Пешикан Прилог Митар Пешикан, *Прилог картографској обради црногорских говора*. — Гласник одељења умјетности 6, Титоград (ЦАНУ), 1985, 207–216 + 7 карата.

- Пешикан СК-Љ Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*. — СДЗБ, 1965, књ. XV, стр. VIII + 294 + карта.
- Пешикан Стање Митар Пешикан, *Стање проучавања црногорске говорне зоне и даљи задаци*. — ЗФЛ, 1970, књ. XIII/1, 185–194.
- Пижурица Колашин Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ. Посебна издања, књ. 12. Одјелјење умјености, књ. 2), 1981, стр. 251 + карта.
- Пижурица Трагови Мато Пижурица, *Трагови међујезичких додира у говорима Црне Горе*. — Црногорски говори — зборник радова, Одјелјење умјености ЦАНУ, Титоград, 1984, књ. 3, 83–95.
- ППЈ Прилози проучавању језика, Нови Сад (Издаје катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), 1965–85, књ. 1–21.
- Правопис *Правопис српскохрватскога књижевнога језика са правописним речником*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска – Матица хрватска), 1960, стр. 829.
- Реметић Јат Слободан Реметић, *О незамењеном јайћу и икавизмима у говорима југозападне Србије*. — СДЗБ, 1981, књ. XVII, 7–105 + карта.
- Реметић Кладань Слободан Реметић, *О шесточланом йрозодијском сисџему у говору Кладаньа и околине. Зборник радова са йрећег међународног научног скуја Живой и дело академика Павла Ивића*. — Београд, Нови Сад, Суботица, 2004, 651–660.
- Реметић Призрен Слободан Реметић, *Српски йризренски говори I (гласови и облици)*. — СДЗБ, 1996, књ. XLII, 319–614.
- Реметић Траг. Слободан Реметић, *О Траговима црквеног језика у народним говорима (йоййерде именица средњег рода на -ије)*. — ЈФ, 1997, књ. LIII, 75–85.
- Реметић Шумадија Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗБ, 1985, књ. XXXI, XIX + 555.
- Решетар Шток. Milan Rešetar, *Der stokavische dialekt*. — Wien (Kais. Akad. der Wissenschaften Schriften der Balkankommission, Ling., Abt. VIII), 1907, 4 320 стубаца + две карте.
- РЈА *Рјечник хрватскога или српскога језика*. На свијет издаје ЈАЗУ. — Загреб, 1880–1976, књ. I–XXIII.
- РМС I–VI *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.
- РСАНУ I–XVI *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (САНУ — Институт за српскохрватски језик), 1959–1989, књ. I–XVI.
- Рад.-Гешић Пива Милица Радовић-Гешић, *Романизми у говору Пиве*. — Дурмиторски зборник. На извору Вукова језика, Титоград, 1991, 49–51.
- Ружичић Пљевља Гојко Ружичић, *Акцентајски сисџем йљеваљског говора*. — СДЗБ, 1927, књ. III, 113–176.
- САНУ Српска академија наука и уметности, Београд.
- СДЗБ Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1905–2006. књ. I–LIII.
- СЕЗБ Српски етнографски зборник, Београд, 1894–1980, књ. I–XCIII.

- Секулић БП Момир Секулић, *Неке особености говора Бијелог Поља*. — Посебан отисак из часописа Токови 2–3/1, Иванград 1971, 113–176.
- Симић Левач Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗБ, 1972, књ. 19, 1–618 + карта.
- СКА Српска краљевска академија, Београд.
- Скок Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. — Zagreb (JAZU), 1971–1974, knj. I–IV.
- Станић Ускоци I Милија Станић, *Ускочки говор I*. — СДЗБ, 1974, књ. XX, 1–259.
- Станић Ускоци II Милија Станић, *Ускочки акценати*. — СДЗБ, 1982, књ. XXVIII, 63–191.
- Станић Ускоци III Милија Станић, *Ускочки речник*. — Београд (Научна књига), књ I, 1990, књ II, 1991.
- Стевановић Вас. Мих. Стевановић, *Главне дијалекатске црте васојевићког говора*. — Извештај задужбине Луке Ђеловића за 1933. год., Београд, 1934, 188–191.
- Стевановић ИЦГ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — ЈФ, 1933–1934, књ. XIII, 1–128 + карта.
- Стевановић Пипери М. Стевановић, *Систем акценџуације у њиперском говору*. — СДЗБ, 1940, књ. X, 303–317.
- Стевановић ССХЈ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма*. — Београд (Научна књига), 1975 (треће издање), књ. I, стр. + 653.
- СТИЈОВИЋ ЛЕКС. Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*. — СДЗБ, 1990, књ. XXXVI, 119–380 и *Речник говора Васојевића* (рукопис).
- СТИЈОВИЋ С. КОРЕЛ. Светозар Стијовић, *Пишање корелације између замене јаџа и сџан-дартне хилокористичке формације Пера/Пиро у шћокавским говорима*. — НССВД 7, св. 1, 1981, 49–55.
- СТИЈОВИЋ С. СЛАВ. Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим њесничким делима*. — Сремски Карловци. Нови Сад (Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 1992, стр. 255.
- ЋУПИЋ А+О Драго Ћупић, *Судбина вокалске групе А+О (< ал), џл' у говорима Црне Горе*. — Гласник одјељења умјетности 6, Титоград (ЦАНУ), 1985, 207–216.
- ЋУПИЋ БЈЕЛ. Драго Ћупић, *Говор Бјелоявљића*. — СДЗБ, 1977, књ. XXIII, стр. IX + 226 + карта.
- ЋУПИЋ ГУСИЊЕ Драго Ћупић, *Уџиџник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Гусиње* (необјављена грађа, МО).
- ЋУПИЋ ЗЕТА Драго Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зеџе*. — ЈФ, 1977, књ. XXXIII, 265–284.
- ЋУПИЋ ЈОТ. ЛАБ. Др Драго Ћупић, *Јекавско јоџовање лабијала у говорима Црне Горе*. — НССВД, 1977, књ. 7, 57–63.
- ЋУПИЋ ЈП Драго Ћупић, *Уџиџник за српскохрватски/хрватскосрпски дијалектолошки атлас. Лијева Ријека* (необјављена грађа, МО).
- ЋУПИЋ ПЉЕВЉА Драго Ћупић, *Основне особине говора Пљеваља*. — Гласник одјељења умјетности 8, Титоград (ЦАНУ), 1988, 79–107.
- ЃАЈАЛОЋ Fjalor serbo kroatisht shqip. — Prishtinë (Instituti albanologjik i Prishtinës), 1974.

ФО

Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slo-venačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjengenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непар.) + 828 + карта.

Шкаљић

Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku.* Treće izdanje. — Sarajevo (Svjetlost), 1973, стр. 662.

Списак скраћеница

А	Анцелате	Ме	Мезгале
БК	Баре Краљске	ОБ	Обло Брдо
Бож	Божиће	Оп	Опасаница
Бој	Бојовиће	Пе	Пеовац
Ве	Веруша	Пеп	Пепиће
Вел	Велика	Пр	Присоја
Гр	Грачаница	РМ	Ријека Масленића
Ђу	Ђулиће	Са	Салевиће
За	Забрђе	Ће	Ћеножета
Ка	Ками	Се	Сеоце
Ко	Коњуе	Сл	Слатина
Кош	Кошутиће	Сућ	Сућеска
Кр	Краље	Тр	Трепча
Ку	Кути	Ул	Улица
Ло	Лопате	Цр	Црешњево
ЛР	Лијева Ријека	Шек	Шекулар
Ма	Машница		

